

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**MEHMET EMİN RAUF PAŞA
(1780-1860)**

Mehmet DOĞAN

Doktora Tezi

Ankara, 2019

MEHMET EMİN RAUF PAŞA

(1780-1860)

Mehmet DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

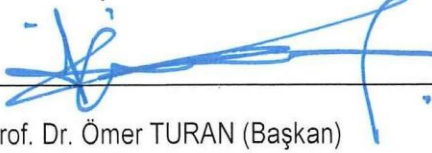
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Mehmet DOĞAN tarafından hazırlanan "Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)" başlıklı bu çalışma, 12/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ömer TURAN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Bekir KOÇ

Doç. Dr. Fatih YEŞİL

Dr. Öğretim Üyesi Selçuk DURSUN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

28.06.2019

Mehmet DOĞAN

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOğLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mehmet DOğAN

TEŞEKKÜR

Siyasi tarihimizde önemli izler bırakmış Osmanlı devlet adamlarından Mehmet Emin Rauf Paşa'ya yeniden hayat verirken, bana her konuda yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na değerli görüş ve katkılarından dolayı müteşekkirim.

Bu çalışmanın son şeklini almasında Prof. Dr. Bekir Koç ile Doç. Dr. Fatih Yeşil'in bilgi ve önerileri yol gösterici olmuştur. Fransızca'ya ihtiyaç duyduğum bir zamanda Doç. Dr. Gümeç Karamuk yardımını benden esirgememiştir. Araştırmamızın konusu olan Mehmet Emin Rauf Paşa'ya ve ailesine ait resimleri benimle paylaşan Zerrin Enacar'a ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

Başta annem olmak üzere, değerli eşim Hatice ve tüm ailem bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük pay sahibidirler.

ÖZET

DOĞAN, Mehmet. *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid gibi yenilik yanlısı padişahların saltanatlarını görmüş olan devlet adamı Mehmet Emin Rauf Paşa, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük değişimlerin yaşandığı bir zamanda, toplamda on beş yıla yaklaşan sadaretlerini ve yine on beş yılı bulan taşra yöneticiliklerini göz önüne aldığımızda Rauf Paşa'nın biyografisi, devre ait siyasetin nasıl şekillendiğini anlamamıza yapacağı katkılar sebebiyle önemlidir. Nitekim Rauf Paşa, Anadolu'daki ve Suriye'deki memuriyetleri sırasında Osmanlı-İran savaşlarına Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına, Asakir-i Mansure'nin kuruluşuna ve çıkışından kısa bir süre sonra uluslararası soruna dönüşmüş olan Mısır valisinin isyanına tanıklık etmiştir. Kalem terbiyesi almış olması sayesinde Rauf Paşa, XIX. yüzyılda, Babıali'nin reformları uygulayacak kadrolara ihtiyaç duyduğu bir dönemde seyfiye kökenli bürokratlar yerine kalemiye kökenli bürokratları tercih eden II. Mahmud'a uzun yıllar sadrazamlık yapmış ve onun ilk Başvekil'i olmuştur. Rauf Paşa, ülkede reformların sağlam bir zemine oturması için merkezin eyaletler üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmek amacıyla, taşradaki güç odaklarını ortadan kaldırmayı planlayan II. Mahmud'un siyasi merkezîyetçilik projesini desteklemiştir. Rauf Paşa, II. Mahmud'un vefatına yakın Tanzimat'ın üzerinde yükseleceği kurumsal dönüşümü mümkün kılacak bürokratik reformların hazırlanmasında Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışarak, yönetimde modernleşmenin önünü açan devlet adamları arasında yer almıştır. Tanzimat'ın ilanından sonraki sadaretlerinde de çizgisini koruyan Rauf Paşa, yenilik yanlılarıyla muhafazakârlar arasında yaşanan mücadelede yeniliklerden yana tavır alarak, imparatorluğun devamını sağlayacak askeri ve mali reformların gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın kişiliğinde karşılığını bulan Osmanlı devlet adamı kimliği Tanzimat öncesi ve sonrası olmak üzere iki zamanın birlikteliği üzerine inşa edilmiş; ancak bu birliktelik Rauf Paşa'nın siyasi hayatında ikiliğe yol açmamış ve çatışmadan varlığını birarada sürdürmeyi başarmıştır.

Anahtar Sözcükler

Rauf Paşa, Bürokrasi, Modernleşme, Tanzimat, Bâb-ı Âli

ABSTRACT

DOĞAN, Mehmet. *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2019.

Mehmet Emin Rauf Paşa, the state man who witnessed the reign of the pro-innovation Sultans such as Selim III, Mahmud II and Abdülmecid, is the subject of our thesis. In the 19th century, Mehmet Emin Rauf Paşa, who preferred civil bureaucrats instead of military bureaucrats because of the fact that they had come out of pen, needed cadres to implement the reforms of Babali. Mahmud II, planning to rebuild the centre's sovereignty over the provinces by eliminating the focus of power in the provinces so that reforms can be placed on a solid ground. Rauf Paşa, supported Mahmud II in his decisions. Rauf Paşa, worked with Mustafa Reşid Paşa for the implementation of bureaucratic reforms that prepared the institutional transformation that would rise above the Tanzimat which was near the death of Mahmud II. Rauf Paşa, after the announcement of the Tanzimat, has been focused on carrying out military and financial reforms that will ensure the continuation of the Empire by taking a stand for innovations in an ever-increasing innovative-traditionalist conflict. Therefore, the life of Rauf Paşa, who had been in the Ottoman Empire for 15 years, was very important because of his efforts both to understand the political balances of his life and to clarify his ages dark points. Rauf Paşa, witnessed the removal of the Janissary during his long civil service life, the establishment of the Asakir-i Mansure and the uprising of the Egyptian governor who became an international problem shortly after his departure. The portrait of the Ottoman statesman who found his expression in Rauf Paşa's personality was built on the union of two times, both before and after the Tanzimat. However, this union did not lead to a conflict in the political life of Rauf Paşa and managed to maintain its existence from the conflict together.

Keywords

Rauf Paşa, Bureucracy, Modernization, Tanzimat, Bâb-ı Âli

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: MEHMET EMİN RAUF PAŞA’NIN SİYASET SAHNESİNE ÇIKIŞI.....	8
1.1. BİR YÜKSELİŞ ÖYKÜSÜ: KATIPLIKTEN SADARETE RAUF PAŞA’NIN HAYATI.....	8
1.2. İKİ İSYAN ARASINDA BİR SADRAZAM: MİLOŞ VE TUZCUOĞLU MESELELERİ.....	18
1.3. BAB-I ALİ’DE İLK ÇATIŞMA: TEPEDELENLİ MESELESİ VE RAUF PAŞA’NIN HALET EFENDİ İLE İMTİHANI.....	41
1.4. SADARETTEN SÜRGÜNE: SAKIZ’DA BİR HAYAT.....	51
2. BÖLÜM: MEHMET EMİN RAUF PAŞA’NIN VALİLİKLERİ VE MUTASARRIFLIKLARI.....	57
2.1. TEKE VE HAMİD MUTASARRIFLIĞI (11 Mart 1819-16 Ocak 1821).....	57
2.2. DİYARBEKİR VALİLİĞİ (16 Ocak 1821-3 Temmuz 1822).....	71
2.3. ERZURUM VALİLİĞİ VE ŞARK SERASKERLİĞİ (1 Kasım 1821-27 Şubat 1825).....	75

2.4. KASTAMONU MUTASARRIFLIĞI (27 Şubat 1825-30 Ağustos 1827).....	104
2.5. HALEP VALİLİĞİ (30 Ağustos 1827-1 Ekim 1828).....	117
2.6. ŞAM VALİLİĞİ (1 Ekim 1828-19 Temmuz 1831).....	137
2.7. KARAHİSAR-I SAHİP VE MENTEŞE MUTASARRIFLIĞI (12 Kasım 1831- 8 Ağustos 1832).....	160
2.8. ANADOLU VALİLİĞİ VE ORDU KAYMAKAMLIĞI (8 Ağustos 1832-18 Şubat 1833).....	164
3. BÖLÜM: MEHMET EMİN RAUF PAŞA’NIN İSTANBUL’A DÖNÜŞÜ VE SİYASİ MESELELER.....	184
3.1. İÇ VE DIŞ SİYASETİN KESİŞME NOKTASI: MISIR.....	184
3.2. SIRBİSTAN’DA HAKİMİYET MÜCADELESİ.....	199
3.3. YUNAN TAZMİNATINDAN BORÇ ARAYIŞINA: RAUF PAŞA VE ROTHSCHILDLER.....	211
4. BÖLÜM: MEHMET EMİN RAUF PAŞA VE TANZİMAT.....	220
4.1. SİYASETTE DENGE ARAYIŞLARI VE BÜROKRATİK REFORM.....	220
4.2. VERGİ REFORMU VE TEPKİLER	237
4.3. ORDUDA NEFER ARAYIŞINA PRAGMATİK BİR YAKLAŞIM: REDİFLER.....	249
4.4. AVRUPA UYUMU KARŞISINDA GELENEĞİN SAVUNUSU.....	258
4.5. SİYASETTE SON PERDE: SADARETTEN MECLİS-İ ALİYE’YE.....	276
5. BÖLÜM: BİR PAŞANIN PORTRESİ: MEHMET EMİN RAUF.....	280
5.1. KİŞİLİĞİ.....	280
5.2. SERVETİ, KAPI HALKI VE HAYIR ESERLERİ.....	289
5.3. VEFATI VE BORÇLARI.....	291
SONUÇ.....	294
KAYNAKÇA.....	299

EK 1. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın resmi.....	325
EK 2. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ailesine ait resim.....	326
EK 3. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ailesine ait 23 Aralık 1971 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanan vefat ilanı.....	327
EK 4. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ailesine ait 15 Mayıs 2004 tarihli Hürriyet gazetesinde yayımlanan vefat ilanı.....	328
EK 5. Rauf Paşa'nın Sadaretine dair tevarîh-i manzume.....	329
EK 6. Sadaret makamının Başvekalet'e çevrildiğine dair hatt-ı hümayun.....	332
EK 7. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadarete geldiğine dair hatt-ı hümayun.....	334
EK 8. Tez Çalışması Orijinallik Raporu.....	337
EK 9. Tez Çalışması Etik Komisyon Muafiyeti Formu.....	338

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

C. ADL: Cevdet Adliye

C. AS: Cevdet Askeriye

C. DH: Cevdet Dahiliye

C. DRB: Cevdet Darphane

C. EV: Cevdet Evkaf

C. HR: Cevdet Hariciye

C. İKTS: Cevdet İktisat

C. ML: Cevdet Maliye

C. MTZ: Cevdet Eyalet-i Mümtaze

C.TZ: Cevdet Timar

C. ZB: Cevdet Zabtiye

çev.: Çeviren

der.: Derleyen

ed. Editör

haz. Hazırlayan

İ. DH: İrade Dahiliye

İ. HR: İrade Hariciye

İ. MTZ: İrade Mısır

İ. MVL: İrade Meclis-i Vala

İ. MSM: Mesail-i Mühimme

HAT: Hatt-ı Hümayun

A.} MKT.DV: Sadaret Deavi Evrakı

A.} MKT: Sadaret Mektubi Kalemi

A.} MKT.MHM: Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme

A.} MKT.NZD: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deavir Evrakı

A.} MKT.UM: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı

A.} TŞF: Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı

A.} VKN: Sadaret Vakanüvis Kalemi (Lütfi Efendi Evrakı)

TTK: Türk Tarih Kurumu

YB.: Yabancı Arşivler

YEE: Yıldız Esas Evrakı

YKY: Yapı Kredi Yayınları

ÖNSÖZ

III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid gibi reform yanlısı padişahların saltanatlarına tanıklık etmiş olan devlet adamı Mehmet Emin Rauf Paşa, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ülkede reformların sağlam bir zemine oturması için merkezin eyaletler üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmek amacıyla, taşradaki güç odaklarını ortadan kaldırmayı planlayan II. Mahmud'a iki defa sadrazamlık yapan Mehmet Emin Rauf Paşa, II. Mahmud'un vefatına yakın Tanzimat'ın üzerinde yükseleceği kurumsal dönüşümü mümkün kılan bürokratik reformların hazırlanmasında Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışarak, yönetimde modernleşmenin önünü açan devlet adamları arasında yer almıştır. Tanzimat'ın ilanından sonraki sadaretlerinde de çizgisini koruyan Rauf Paşa, imparatorluğun devamını sağlayacak idari, askeri ve mali reformların gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı için modern kurumların varlığını gerekli görenler ile aynı fikirde olmayanların birbirleriyle mücadele ettiği bir dönemde, Tanzimat'ın ilanı öncesi ve sonrası siyasette, idarede, askeriyede ve maliyede yaşanan değişim ve dönüşümün gerisinde yatan eğilimleri Mehmet Emin Rauf Paşa'nın siyasi kariyeri üzerinden ortaya koymaktır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulamaya konan siyasi merkezîyetçilik projesi bağlamında modern kurumların oluşturulması sürecinde devlet yönetiminde meydana gelen zihni dönüşüme de ışık tutulması hedeflenmektedir.

Mehmet Emin Rauf Paşa ile ilgili iki ansiklopedi maddesi dışında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Her iki madde de Rauf Paşa'nın uzun siyasi hayatını anlamamız adına bir başlangıç mahiyetindedir. Kemal Beydilli'nin Rauf Paşa hakkında yazmış olduğu madde, İsmet Parmaksızoğlu'nun maddesinden çok daha kapsamlıdır. Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmani'sinde* Rauf Paşa'nın hal tercümesinden öteye geçmek mümkün olmamışsa da *Hadikatü'l-Vüzerâ* adlı eserde Rauf Paşa'nın hem devlet adamlığına hem de ailesine daha fazla yer verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, büyük ölçüde Osmanlı arşivinden yararlanılmıştır. Sadaret mektubi kalemine ek olarak, Cevdet tasnifi, iradeler ve hatt-ı hümayunlar taranarak konumuzla ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmıştır. Ayrıca

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler bölümünde Rauf Paşa'nın sadrazamlık yaptığı dönemi ele alan *Rauf Paşa'nın Sadaretine dair tevarîh-i manzume* başlıklı talik hatla yazılmış kırk varaktan oluşan bir el yazması tespit edilmiş ve alınmıştır.¹ Ancak el yazması eser Mehmet Emin Rauf Paşa'yı yücelten ve onun sahip olduğu vasıfları ağdalı bir dille anlatan oldukça sübjektif bir eserdir. Başvurduğumuz diğer kaynaklar arasında vakanüvislerin döneme dair kaleme aldığı tarihler bulunmaktadır. Cabi Ömer Efendi'nin tarihinde Rauf Paşa'nın Babıali kalemine girdiği zamana gidebildik. Ayrıca Şanizade tarihinde Rauf Paşa'nın ilk sadaretine dair önemli bilgilere rastladık. Rauf Paşa'nın Şark Seraskerliği görevinde bulunduğu zaman aralığına tekabül eden Esad Efendi'nin tarihi de burada zikredilmeye değerdir. Ahmed Lütfi Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa, kendi tarihlerinde yalnızca devrin siyasi havasını nakletmemişler, aynı zamanda da analiz etmişlerdir. Rauf Paşa'nın Tanzimat'ın ilanının hemen öncesine rastlayan ve en uzun süren ikinci sadareti ile Tanzimat dönemindeki sadaretleri Lütfi Tarihi'nde takip ettiğimiz diğer bölümler olmuştur. *Netayic'ül Vukua't*'ta Rauf Paşa'nın siyaset anlayışını eleştirel bir bakış açısı ile ele alan Mustafa Nuri Paşa'nın analizlerini de tezimizde gözden geçirmeyi unutmadık. Abdurrahman Şeref Efendi ve Ali Fuat Türkgeldi'nin özet şeklinde kaleme aldıkları rical arasında Rauf Paşa'ya da rastladık. Her iki eserde de Rauf Paşa'nın karakter özelliklerine yoğunlaştığından Mustafa Nuri Paşa'nın *Netayic'ül Vukua't*'ta ileri sürdüğü iddiaları kıyaslama imkânımız oldu. Adını verdiğimiz kaynaklar dışında Rauf Paşa'nın zamanına dokunan başka eserlerde tezimizde ilerlememize yardımcı oldu. Bunlar dipnotlarda paylaşılmıştır. Ayrıca döneme ait yerli ve yabancı hatıratlardan faydalanılmıştır.

15 Mayıs 2004 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir vefat ilanından yola çıkılarak Mehmet Emin Rauf Paşa'nın soyundan gelenler tespit edilmeye çalışılmıştır.² Vefat ilanında ismi geçen kişilerden biri olan Zerrin Enacar ile Ankara'da iritibata geçilmiştir. Rauf Paşa ve ailesine ait iki resim kendisinden temin edilmekle birlikte herhangi bir anı veya özel evraka ulaşılamamıştır.³

¹ Bkz: Ek 5

² Bkz: Ek 4

³ Bkz: Ek 1 ve 2

Araştırmalarımız sonucunda aileye ait 23 Aralık 1971 tarihli *Milliyet* gazetesinde bir başka vefat ilanı daha tespit edilmiştir.⁴ Her iki ilanda geçen isimler karşılaştırılmış ve aynı tarihsel çizgiye sahip oldukları görülmüştür.

Rauf Paşa'nın ailesi, ilk görevleri ve siyaset sahnesine çıkışı birinci bölümde anlatılacaktır. Ayrıca bu bölümde II. Mahmud'un reformlarını gerçekleştirmek yolunda bir devlet adamının yüzleşmek zorunda kaldığı sorunlar ele alınacaktır. Şöyle ki II. Mahmud ve Sadrazamı Rauf Paşa değişimin çarklarını hızlandırmak istediklerinde karşılarında daima geleneksel anlayışla yoğrulmuş çıkarları bozulan çevreleri bulmuşlardır. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın ilk sadareti Osmanlıların, savaşlar ve isyanlar içinde var olma çabasının bir tezahürü olan reformcu refleksin kendisine çıkış yolu aradığı bir döneme rastlamıştır. Bir tarafta merkeze baş kaldıran ayanlar diğer tarafta Sırp asilerinin Balkan topraklarında çıkardığı isyanlar genç sadrazamın üstesinden gelmesi beklenen sorunlar arasındaydı. Bu nedenle küçük bir kalemiye memuru iken III. Selim gibi yenilikçi bir Padişahı tanımakla Bab-ı Ali'de basamakları hızla tırmanmaya başlayan Rauf Paşa'nın yolu köklü yenilikleri hayata geçirmek arzusunda olan Padişah II. Mahmud ile kesişmekte gecikmemiştir.⁵ Temelleri çatırdayan bir imparatorlukta içte ve dışta dirlik ve düzenin sağlanması için Rauf Paşa'nın sadaret makamına gelecek olması ise II. Mahmud'un savaşçı sadrazamlar yerine kalemiye kökenli bir sadrazam tercihinin sonucuydu.⁶ Böyle bir tercih, rastlantısal olmaktan ziyade II. Mahmud'un değişim ve dönüşüm planlarıyla yakından ilgiliydi. Hiç şüphesiz reformlar için hayatını ortaya koyarken, yanında kalemiyeden yetişmiş Rauf Paşa'yı vekil-i mutlakı olarak görmek istemiş olması, II. Mahmud açısından şaşırtıcı olmasa gerektir.

Rauf Paşa'nın siyasi kariyerinde dönüm noktası olarak değerlendirebileceğimiz olaylar dizisi ise ilk sadareti sırasında Halet Efendi ile olan anlaşmazlığı ve

⁴ Bkz: Ek 3

⁵ "Teknik, ekonomik ve idari alanlarla sınırlı kalan kontrol altındaki bir modernleşmeyi gerçekleştirmeye kararlı despotik, geleneksel ya da yarı-geleneksel yöneticiler vardı." Konu hakkında bkz: Eisenstadt (2014:95).

⁶ "O vakte kadar gelen sadrazamlar ekseriyetle harp ü darp adamlarından ve taşra vüzerasından intihap olundukları halde Sultan II. Mahmud zamanında hidemat-i kalemiyeden yetişmiş iki maruf zat gelmiştir ki biri Rusçuk yaranından Mehmed Said Galip Paşa, diğeri Rauf Paşa'dır." Türkgeldi (2013:19).

akabinde sürgüne gönderilmesiyle başlayacaktır. Zira devrin siyasi dengeleri reform yanlılarının aleyhineydi. Yeniliklerden yana bir tavır içinde olan Mehmet Emin Rauf Paşa, reform karşıtı cenahın kudretli temsilcisi Halet Efendi ile çatışınca hem kallavisini hem de sadaret mührünü kaybetmiş olsa da başını kurtarabilmiştir. İşte bu andan itibaren meşhur *Kallavi Hikayesi* başlayacaktır. Fakat bu hikâye gerçekte bir sadrazamın hayatta kalma mücadelesinden çok daha fazlasını ifade ediyordu. Bu bir kişinin hikayesi değildi, aksine Osmanlı bürokrat sınıfının hikayesiydi.⁷ Rauf Paşa'nın siyaset sahnesinde sergilemiş olduğu performans ne kadar mücadelecî görünse de zirveden düşüşünü engellemeye yetmemiştir. Kaldı ki siyasi kariyerindeki iniş ve çıkışların analizi sadece Rauf Paşa'nın kişiliği ve yaptıklarıyla sınırlı kalmayacak, aynı zamanda devrin siyasi konjonktüründe taşların nasıl yerinden oynadığı da ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla ilk bölümde kalemiye sınıfının hangi nedenlerle yükseldiği sorusuna bir cevap aranacak olmasından başka imparatorluk bürokratlarının düşünce yapısını etkileyen gelişmeler yine Rauf Paşa'nın siyasi kariyeri üzerinden takip edilecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde Rauf Paşa'yı Şam, Halep ve Anadolu'nun pek çok yerinde yönetici olarak görmekteyiz. Rauf Paşa'nın 15 yıla yakın taşra yöneticiliklerini değerli kılan unsur ise bu memuriyetlerin dağılmak üzere olan bir imparatorluğun geçirdiği askeri, sosyal ve ekonomik değişimlerle aynı zamana rastlamış olmasıdır. Mehmet Emin Rauf Paşa, Teke-Hamid, Diyarbekir, Menteşe ve Karahisar-ı Sahip, Bolu ve Viranşehir, Kastamonu ve Anadolu Valiliklerinde bulunduğu sıralarda İmparatorluğun hilafına olacak şekilde merkez ile vilayetler arasında yüzyıllardan beri gevşemeye yüz tutmuş bağları güçlendirme gayreti içinde olmuştur. Dolayısıyla II. Mahmud'un İmparatorluğu merkezileştirme politikaları bağlamında Rauf Paşa'nın taşra memuriyetleri ele alınacaktır.

Rauf Paşa'nın taşradaki yöneticilikleri sırasında karşılaştığı sorunlar ile merkezden aldığı emirlerin uyumu veya uyumsuzluğu XIX. yüzyılda bir Osmanlı yöneticisinin hayatının serencamı mesabesinde anlaşılmalıdır. Nitekim Asakir-i

⁷ Burada amaç bir grup biyografisine yönelmek değildir. Dolayısıyla döneme ait kişilerin yaşamlarına dair kolektif bir incelemeye gidilmeyecektir. Protopografi tartışmaları için bkz: Caine (2019:74-75).

Mansure'nin taşradaki kuruluşu ile Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın "kendi" devletini inşa ettiği bir zamanda olayların tam ortasında kalmış bir aktörün gözünden devrin siyasetine ışık tutmak döneme ait karanlıkta kalmış noktaların aydınlatılması açısından faydalı olacaktır. Bu nedenle XIX. yüzyılda modernleşmeye çalışan bir imparatorluğun, ayakta kalmak için peşinden sürüklediği taşra yöneticisi Rauf Paşa'nın tasarrufları bizce irdelenmeyi gerektirmektedir. Ayrıca kalemiyeden yetişmiş bir devlet adamının askeri vasıflarının sınıandığı bu bölümde sivil bir aklın askeri bir mantığa nasıl büründüğünü de ele alacağız. Bu yolda Rauf Paşa'yı hem İran'a karşı bir savaşçı hem de bir diplomat olarak göreceğiz. Doğuda İran ile sonu gelmez gibi görünen sınır anlaşmazlıkları Erzurum valisi ve Şark Seraskeri Rauf Paşa için hem askeri hem de diplomatik becerilerinin sınıandığı bir arenaydı. Rauf Paşa'nın politikası ileride sırası gelince bahsedeceğimiz üzere yine kendi ifadesi ile *"tek bir toprak parçası dahi"* bırakmamaktı. Kuzeyden Çarlık Rusya'sının göz diktiği Kafkasların stratejik konumu hesaba katıldığında, Osmanlılar için vazgeçilmesi söz konusu dahi olmayan, doğudan İranlıların sürekli tacizine maruz kalan Kars-Erzurum hattının elde tutulabilmesi Rauf Paşa'nın Şark Seraskerliği ve Erzurum valiliği sırasında İmparatorluğa yaptığı önemli hizmetlerdendir. Diğer taraftan Rauf Paşa'nın İran elçisi Abbas Mirza ile olan ilişkisi, onun yürüttüğü diplomasinin kodlarını çözmemiz açısından dikkate şayan bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla Rauf Paşa, İmparatorluğun çıkarı söz konusu olduğunda, hem inisiyatif alarak karşı tarafı tehdit etmekten çekinmeyen hem de merkezden aldığı emirleri içinde bulunduğu şartlar ile telif edebilen geçmiş asırların "asker-vali" tipinin bir temsilcisi gibi hareket etmiştir.

Üçüncü bölümde Rauf Paşa, çok özlediği İstanbul'a nihayet dönecektir. Ancak Rauf Paşa'yı ikinci sadaretinde ağır sorunlar beklemektedir. Sırbistan'daki karışıklıklar ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın taleplerinin dizginlenmesi Rauf Paşa'nın sadaret günlerinde yakasını hiç bırakmayacak konulardı. Ayrıca Rauf Paşa'nın ajandasında Yunan tazminatıyla başlayan, ancak daha sonra mali krizin de etkisiyle borç arayışları sonucu Rothschildlerle kurulan ilk temas da vardı. İkinci sadaretinin büyük bir kısmı Mısır meselesinin çatışmacı ortamında geçmiş olsa da hamisi II. Mahmud'un vefatı çok daha fazlasını ifade ediyordu. Sadaret

mührünü Hüsrev Paşa'ya kaptıran Rauf Paşa, Kallavi hikayesinin ikinci versiyonunu yaşamının eşiğinden dönmüştü. Hüsrev Paşa, Rauf Paşa ile sadece yer değiştirmiş ve Hüsrev Paşa sadrazam, Rauf Paşa ise Meclisi Vala Resi olmuştur.

Dördüncü bölümde Rauf Paşa'yı Tanzimat'ı mümkün kılan bürokratik reformların altyapısını hazırlarken Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışırken görüyoruz. Bürokrasinin modern esaslara göre yeniden düzenlenmesi XIX. yüzyılda hayatta kalmaya çalışan bir imparatorluk olan Osmanlılar için kaçınılmazdı. Zira bu yaklaşım kalemiyenin, seyfiyeye üstünlüğünü kabul ettirmesinde son derece etkili olan Tanzimat Fermanı'nı mümkün kılmıştı. Diğer taraftan Tanzimat'ın kendini var etme çabasında meydana gelen siyasi çekişmelerin ortasında konjonktürün Rauf Paşa'ya biçtiği rol ise kamplar arasında dengeyi sağlamaktı. Ancak Tanzimat'ın ilanı ile bürokrasi içinde meydana gelen ilişkiler ağının daha da kompleks bir hal alması yenilikçi-gelenekçi çatışmasının doruk noktaya ulaşmasının bir sonucuydu. Geleneğin meydan okuduğu Tanzimat'ın geleceği ise vergi ve askerlik gibi konuların Rauf Paşa'nın sadaretinde çözülmesine bağlıydı. Dolayısıyla sadareten ayrı kaldığı süre kısa olsa da Rauf Paşa'nın üçüncü ve dördüncü sadaretleri ağır konuların ve uzun tartışmaların odağında kalmaya mahkumdu. İşte Asakir-i Mansure'nin saflarını sıklaştırmak için pragmatik bir çözüm olarak görülmeye başlanan redif sisteminden, imparatorluğun bütçesini denkleştirmenin umudu olan vergi reformuna oradan da uluslararası diplomasi baskı aracı mürted tartışmalarına kadar çeşitli konular bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır.

İslam toplumlarında Müslümanların din değiştirmesi hoş karşılanmaz ve bunu yapanlar bedelini hayatlarıyla ödemek zorunda kalırlardı. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde gücünün doruğunu ulaşmış Batı karşısında, aynı oranda zayıflamış olan Osmanlı Devleti İslam'î geleneği ne kadar muhafaza edebilirdi? Fırsatı kaçırmak istemeyen Batılı devletlerin günden güne artan hücumlarına karşı ayakta duramayacağı endişesine kapılan Babiali, yüzlerce yıllık bir geleneği yıkmanın eşiğine nasıl gelmişti? Dolayısıyla bir mürted vakası yüzünden yabancı devletlerle yaşanan siyasi krizi kucağında bulan Rauf Paşa, askeri gücünü kaybettikçe, diplomasiye olan bağımlılığı daha da artan bir imparatorlukta

sadrazam olmanın bedelini uluslararası siyasetin gerçekleriyle yüzleşerek ödemek zorunda kalacaktır. Son bölümde Rauf Paşa'yı birey olarak tanıyacağız. Tarihi kişiler yapar ise ve bu kişilerin tercihleri olayların yönünü tayin ediyorsa, Rauf Paşa gibi bir kişiliğin özel yaşamı keşfedilmeyi hak ediyor demektir.

GİRİŞ

Tarihçi açısından biyografi yazmak sadece hedef alınan kişiyi değil aynı zamanda o kişinin yaşadığı dönemi de yazmaktır. Bir başka deyişle tarihçi yazdıkça seçilen kişinin hayatı, varlığını sürdürdüğü devrin ayrılmaz bir parçasına dönüşmektedir. Böylece tarihçi muazzam boyutlardaki malzeme evreni içinde ele aldığı kişinin kendi zamanında ne ifade ettiği sorunuyla baş başa kalmaktadır. Özellikle bu kişilik, çalışmanın konusunu teşkil eden Mehmet Emin Rauf Paşa gibi iki devrin hikayesinin karakterlerinden biri ise zorluk bir kat daha artmaktadır. Bir başka deyişle tarihi malzemenin genişliği ve derinliği kapsadığı zaman dilimi ile beraber düşünüldüğünde tarihçinin vermesi gereken mücadele en üst düzeye çıkmak zorundadır. Farklı dönemlerde farklı vazifeler ifa etmiş ve çoğu zaman devlet katında kendisine önemli bir yer bulmayı başarmış Mehmet Emin Rauf Paşa'nın uzun siyasi hayatının anlatılacağı bu çalışmada kullanılacak materyalin tasnifi son derece titiz bir araştırmayı gerektirecektir. Dahası yenilik yanlılarıyla muhafazakârlar arasındaki çatışmanın tam ortasında kalmış bir devlet adamının siyasi kariyeri, tarihçi açısından sayısız mayınlarla dolu bir alanda yürümekle eş değer olacaktır. Çünkü Mehmet Emin Rauf Paşa'nın devrin diğer siyasi aktörleri ile olan ilişkisinin, Paşa'nın siyaset tarzı üzerinde menfi veya pozitif tesirler bırakmamış olması düşünülemez. Bu nedenle tarihi kişiliklerin geçmişte bıraktıkları izler kendi zamanlarından bağımsız olarak anlaşılamayacağından, dönem ve kişi birbirleriyle ne kadar doğru bir şekilde hizalanırsa ortaya çıkacak ürün elbette o ölçüde hakikati yansıtacaktır.⁸ Hal böyle iken Mehmet Emin Rauf Paşa'nın seksen yıllık ömründe şahit olduğu olaylar, bir devlet adamının başına gelenlerden ziyade bir dönemin tahlili olarak anlaşılmalıdır.⁹

Osmanlı İmparatorluğu, içte ve dışta birçok sorunla boğuştuğu bu dönemde; Sırp, Yunan ayaklanmaları, İran'ın saldırısı, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, Cezayir'in

⁸ "Tespit edebildiğimiz mazideki insanların her biri, tarihin bir bölümünü temsil etme potansiyeline sahiptir. Elverir ki, tarihçi onu gerçekten tespit edebilsin ve ona kalemiyle yeniden hayat verebilsin" Ortaylı (1998:63).

⁹ "Bir devletin şartlara uyum kabiliyeti ancak onu yönetenlerin esnekliği ve algılayışındaki kadar olabilir. Bu nedenle devrin kişilerini tanımak aynı zamanda devletin canlı doğasını da tanımak anlamına geldiğinden biyografi türü tarih araştırmaları içerisinde son derece mühim bir yer işgal etmektedir" Timur (2011:273).

Fransızlar tarafından işgali ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla sarsılmaktaydı.¹⁰ Böylesi bir ortamda aralarında Mehmet Emin Rauf Paşa'nın da bulunduğu Osmanlı devlet adamlarının siyaset üretme biçimlerinin etkilenmemesi mümkün değildi. Bir başka deyişle XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa karşısındaki zayıf konumuna ek olarak karşılaştığı krizler Osmanlı devlet adamlarını dış ilişkilerde denge siyasetini izlemeye zorlamıştır. Nitekim Diplomasinin önem kazandığı bir ortamda kalemiye sınıfının "talihi" seyfiye kökenli bürokratların aleyhine olacak şekilde değişmeye başlamıştı. Özellikle İmparatorluğu'nun iç ve dış sorunlarının eskisinden de karmaşık bir hal almaya başladığı bir dönemde kalemiye memurları ihtiyaç duyulan reformlar konusunda işe koyulmaya son derece istekliydi. Osmanlı devlet adamlarının reform yapılması gerektiği yönündeki düşüncelerinin altında yatan en temel sebep ise Batı'ya karşı alınan sonu gelmez gibi görünen askeri yenilgilerdi. Nitekim bir süre sonra askeri reformların da sorunun çözümünde yeterli olmadığı fark edilmesi üzerine II. Mahmud, daha önce III. Selim zamanında başlayan reform alanını askeri alanın dışına doğru genişletme projesine hız vermiştir.¹¹ Bu alanların başında da klasik yapısıyla yeni durumlara ve ihtiyaçlara cevap veremeyen idari yapının modernleştirilmesi gelmekteydi.¹² Böylece askeri reform girişimi; silahlı kuvvetlerin ve yönetim anlayışının dönüşüme uğramasını "Batılılaştırılması" tetikledi.¹³

Kalemiye kökenli bürokratlar, özellikle imparatorluğun dış ilişkileriyle uğraşan bir grup olarak, dini görevlilerden farklılaşmaya başladı. Bu yeni memurlar, devlet gücüne ilişkin nispeten daha laik görüşlere sahiptiler ve eskiden Avrupa devletleriyle ilişkileri belirleyen askeri ve dini otorite kavramlarıyla daha az ilgiliydiler. Bu da onları uluslararası ilişkilerde seleflerine oranla hem daha avantajlı bir konuma taşımakta hem de daha pragmatik kılmaktaydı.¹⁴ Bu durum, Osmanlıların, Avrupalılarla muhatap olurken artık üstün bir pozisyonda olmadığı gerçeğiyle birleşince diplomasinin önem kazanması ülke yönetiminde kalemiye

¹⁰ Uçarol (2015:174, 180, 183, 186, 201).

¹¹ Toynbee (1934 c:V:221-222).

¹² Akyıldız (2004:18-19) ve Somel (2010:46).

¹³ Hodgson (2017, c:III:274).

¹⁴ Keyder (2009:40-41).

çıkışlı devlet adamlarının gücünü seyfiye kökenli devlet adamlarının aleyhine olacak şekilde artırmıştır. Ayrıca Babıali, askeri reformun tek başına yeterli olmadığını, dolayısıyla yapılacak yeniliklerin güçlü bir hazine ile desteklenmedikçe başarı şansının olmadığını bilincindeydi. İşte bu gerçek, yönetici sınıfı, askeri reformları mali reformlarla eş zamanlı olarak yapmaya zorlamıştır. Daha genel bir ifadeyle dışardan gelen baskı içerde reformların itici gücüne dönüşmüştür.¹⁵

Mali reformlar doğası gereği verimli çalışan bir yönetim mekanizmasına ihtiyaç duyduğundan kalemiye mensupları artık sadrazamlık makamı için Padişahların gözünde oldukça cazip adaylar haline gelmişlerdi. Çünkü kalemiyeden yetişmiş memurlar devletin mali ve idari bürokrasisine hem teorik hem de pratik bakımlardan aldıkları eğitim sayesinde seyfiye kökenlilere kıyasla daha hakimdiler.¹⁶ Böylece devlet işlerinin boyutunun ve öneminin arttığı için Padişah ve devlet adamları tarafından anlaşılması devlet aygıtının korunması yönünde bir hassasiyetin oluşmasına yol açtı. Sonuçta bürokrasinin daha verimli çalışması yönündeki talepler günden güne arttı. Ayrıca bu gelişmelerin yönetici sınıfın çeşitli kademelerini etkilemediği ve üst makamlara çıkmayı sağlayacak kriterler üzerinde belirleyici olmadığı düşünülemezdi. Dolayısıyla tüm reform çabalarının başarısının hükümet sisteminin kendisini dönüştürme yeteneğine bağlı olduğunun farkında olan Sultan II. Mahmud, yenileşme projesinin büyük bir kısmını bu hedefe doğru yöneltti. Dahası tehdit algısı bir taraftan II. Mahmud'un özellikle askeri ve mali meseleler konusundaki hassasiyetini artırırken, öte taraftan kendisinde her türlü idari düzenlemenin yeni ihtiyaçlar doğurduğu şeklinde bir kanaat oluşturmaya başlamıştı. Bunu da merkezi hükümetin İmparatorluğun tamamındaki hakimiyetinin yeniden tesis edilmesi, devletin,

¹⁵ Yavuz Cezar'ın yaptığı araştırmalar, merkezi devlet harcamalarının, enflasyon dikkate alındıktan sonra, XVIII. yüzyılın sonlarında 18 milyon kuruşdan 1830'ların sonlarında 400 milyon kuruşa çıktığına işaret etmektedir. Bir başka deyişle, merkezin harcamalarında, enflasyon dikkate alındıktan sonra, yüzde 300'e varan bir artış olmuştur. Bkz. Pamuk (2007: 205) ve Cezar (1986:235-301).

¹⁶ Kemal Karpat'ın iddiasına göre ilk dönem bürokratlarının asker kökenli olmaları bürokrasiye ahenk ve disiplin katmaktaydı. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde sivil kaynaklardan bürokrasiye eleman alımı, modern Türkiye de dahil etkileri hala hissedilen büyük krizlere yol açmıştır. Bkz: Karpat (2007:232).

yasama insiyatifine yeniden sahip olması düşüncesi takip etti.¹⁷ Nitekim bu düşünceye göre, reformun başarısı önce merkez de başlamasına sonra da dışarıya doğru yayılmasına bağlıydı.¹⁸

İmparatorluğu bir arada tutmanın gayreti içinde hareket eden II. Mahmud, selefi III. Selim'in aksine *yeni düzen* çabalarında yeni merhaleler kat ederek Yeniçeri Ocağını kaldırmaya muvaffak olduğu dönemde Şam ve Halep valisi olan Rauf Paşa artık reformlar konusunda merkezin vilayetlerdeki sözcüsü konumundaydı. Rauf Paşa, II. Mahmud'un reform yanlısı vezirlerinin önde gelenlerinden biri olarak idaresini üstüne aldığı imparatorluk topraklarında genellikle Padişah'ın yenileşme stratejisine uygun hareket etmiş; fakat bazen de Suriye'deki valiliklerinde görüleceği üzere yerel iktidar sahipleri ile merkez arasında denge unsuru olmaya çalışmıştı. Hiç kuşkusuz bu durum valisi ile Padişah'ı zaman zaman karşı karşıya getirmiş ve bu karşılaşmanın sonucu reformların gidişatı üzerinde belirleyici olmuştur. Mehmet Emin Rauf Paşa, Şam valiliği sırasında II. Mahmud'un hayattayken bir türlü alt edemediği Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Ortadoğu'yu ateşe atacak emellerini önceden fark ettiğinden isyanın ayak sesleri olabilecek gelişmeler hakkında İmparatorluk merkezine istihbarat da sağlıyordu. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya esir düşen Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın yerine ikinci defa sadarete gelmeden önce Rauf Paşa'nın son görevi ise Ordu Kaymakamlığı'ydı.¹⁹ Rauf Paşa bu görevinde, hem Mısır kuvvetleri karşısında maddi ve manevi açıdan zedelenen Osmanlı ordusunun toparlanması için çalışmış, hem de bir müfettiş gibi hareket ederek ordunun eksiklerini raporlar halinde Padişah'a sunmuştur.²⁰

Sadrazam Reşit Mehmed Paşa, Mısır ordusu komutanı İbrahim Paşa'ya Konya'da gerçekleşen savaşta kaybedince Rauf Paşa'ya da ikinci sadaret yolunu açmış oldu. İstanbul'a döndükten sonra Rauf Paşa'yı, Mısır askeri karşısında dağılan Osmanlı ordusunu bir düzene koymak ve devletin içinde bulunduğu müşkül duruma son vermek gibi son derece ağır işler bekliyordu. Nitekim ikinci

¹⁷ Davison (2004:90).

¹⁸ Findley (2006:133-139).

¹⁹ BOA (HAT 358/20023).

²⁰ BOA (HAT 348/19760).

sadaretinde Rauf Paşa'yı en çok Mısır meselesi uğraştıracaktı. Dış ittifaklar ve yoğun diplomatik temaslarla sonuç alınamayacağı korkusuna kapılan Babıali, bir ara Kavalalı tehdidini bertaraf etmek için sıra dışı bir çözüm olarak Mısır valisine suikast yapmayı dahi düşünmüştü.²¹ Kendi valisi karşısında zor duruma düşen Babıali, dış yardıma muhtaç olduğu bir zamanda artık Rusya ve İngiltere arasında kurulacak dengeye muhtaç bir vaziyetteydi. Aranılan yardımcı rolüne başlarda Ruslar soyunmuş olsa da sonraları Babıali, Rauf Paşa'nın da girişimleriyle deniz gücünü hesaba katarak İngiltere'nin desteği için yoğun çaba sarfetti. Mısır sorunu devam ederken Osmanlı-Rus diplomasisine etki edecek başka gelişmeler de yaşanmaktaydı. Milliyetçilik akımının rüzgarıyla Balkanlarda Babıali'nin egemenlik haklarına açıkça meydan okuyan Sırp lar, Sadrazam Rauf Paşa'nın gündemini meşgul eden ağır sorunlar zincirinin bir diğer halkasıydı. Rauf Paşa, ilk sadreti zamanında az çok tanıdığı Sırp lider Miloş'un Rusya'yı da arkasına alarak Babıali'yi isteklerini kabule zorladığı bir dönemde, Balkanların istikrarına yeni darbeler indirmesinin önüne geçmek için diplomasi nin tüm nimetlerinden yararlanıyordu. Rauf Paşa'nın Sırp lar dışında takip etmesi gereken bir diğer konu da yeni kurulan Yunan Krallığı'nın yapılacak bazı sınır değişiklikleri karşılığında Osmanlı Devleti'ne ödeyeceği tazminattı. Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne ödeyeceği parayı Rothschildlerden borç alarak bulabilmişti.²² İşte bu durum Babıali ile Rothschild Ailesi arasındaki ilk münasebetlerin başlamasına vesile olmuş ve bütçedeki açığın dışardan uygun koşullarda alınacak borç ile kapatılabileceğini düşünen Rauf Paşa, Rothschildler'i II. Mahmud'a öneren kişi olmuştu.

Rauf Paşa, ülkede reformların sağlam bir zemine oturması için merkezin eyaletler üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmek amacıyla, taşradaki güç odaklarını ortadan kaldırmaya kararlı olan II. Mahmud'un siyasi merkezîyetçilik projesini desteklemekle kendi mevkinin de güçlendirmiş oluyordu.²³ Nitekim Rauf Paşa, II.

²¹ Konu hakkında bkz. Çelik (2009:32).

²² Balcı ve Balcıoğlu (2017:27).

²³ Kameralizm ile tanıştıktan sonra Batı'nın özünü burada arayanlar arasında Sadık Rifat Paşa'yı ve Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşit Paşa'yı da saymak gerekir. Tanzimat devlet adamlarına göre Kameralizm, Osmanlı İmparatorluğu gibi dağınık bir ülkeyi birleştirme gücüne sahip eşsiz bir anahtardı. Konu hakkında bkz: Mardin (2008:11-12) ve Weiker (1968:456).

Mahmud'un vefatına yakın Tanzimat'ın üzerinde yükseleceği kurumsal dönüşümü mümkün kılacak bürokratik reformların hazırlanmasında Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışarak, yönetimde modernleşmenin önünü açan devlet adamları arasında yer almıştır. Doğal olarak idare de modernleşme hem bürokratik yapıyı dönüştürmekte hem de büyütmekteydi.²⁴ Bunun en belirgin örneği ise Osmanlı bürokrasisinin sinir merkezi konumundaki divan örgütünün yerine ihtisaslaşmaya dayalı birimler olan nezaretlerin kurulmasıydı.²⁵ Böylece Babıali, Batıdaki benzerlerinin yolunu takip ederek, klasik yapısından sıyrılmaya başlıyordu.²⁶ Tanzimatın ilanından sonra ise dönüşüm daha da hızlanacak ve bürokrasinin kalbi artık sarayda değil kalemiye²⁷ memurlarının bedenlerinde Babıali koridorlarında atacaktı.²⁸ Bu sayede reformlardan yana tavır alan Osmanlı devlet adamları, siyaset alanlarını belirlerken artık kendilerine daha fazla güvenebilirlerdi.²⁹

²⁴ Tarihin bir cilvesi olarak, saraya karşı varoluşlarını güvenceye alırken, Osmanlı devlet adamlarının kendilerine sığınak olarak seçtikleri yegâne girişim olan bürokratik reformu başlatan kişi ise merkeze meydan okuyan güçleri tasfiye etmek konusunda son derece kararlı hareket eden II. Mahmud'du. Dolayısıyla II. Mahmud, taşra karşısında gerilemiş merkezi güçleri ayağa kaldırmıyorsa, Tanzimat'ın doğuşunu müjdeleyen bürokratik reformlar da gerçekleştirilemezdi. Böyle olmayınca da Tanzimat'ın varlığı daha en baştan tehlikeye düşerdi.

²⁵ Ortaylı (2004:231).

²⁶ "II. Mahmud, daha önce de belirtildiği gibi, birçok geleneksel mevkileri lağvetmiş ve kendi iradesine daha fazla bağlı olacak yenilerini yaratmıştır. Bu mevkilerden bazılarının Avrupalı unvanları vardır ve memurlar arasında görel olarak modern bir görev tahsisine örnektir. II. Mahmud'un saltanatı sona ermeden, Hariciye, Maliye ve Dahiliye nezaretleri kurulmuş; vezir-i azamlık da kısaca başbakanlığa dönüştürülmüştü. Böylesi unvanlar, genellikle, Avrupa hükümetlerinin yalnızca görünüşte alındığını göstermekteydi" ifadeleriyle Davison, memurlar arasında modern bir görev dağıtımını olduğunu kabul etmekle birlikte "unvan değişikliği adı altında yapılmakla iktifa edildi" iddiasıyla da reformun göstermelik olduğu yargısına vararak kendi içinde çelişkiye düşmektedir. Bkz: Davison (2016:131).

²⁷ Mutlakiyetle yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet idaresinde sivil bürokrasiye Tanzimat Fermanı ile daha fazla yer verdi. Bkz: Bayly (2014:194) Nizip yenilgisi sonrası Osmanlı Devleti'nin askeri bir ağırlığı olmadığı anlaşılınca ordunun iç siyasette gücü azalmıştı. Artık devlet yöneticisi olan kişiler, çoğunlukla askerlikten uzak, fakat Fransızca bilen ve diplomasiye hâkim paşalardı. Bkz: Akşin (2016:29).

²⁸ Abu-Manneh (1990:257).

²⁹ Bilindiği üzere Sultan Mahmud'un kurumsal dönüşümden elde etmek istediği, merkezi devleti yeniden inşa ederek kendi hakimiyetini sağlamlaştırmak ve reformların geleceğini güvence altına almaktı. Bkz: Ahmad (2012:35-37). Ancak merkezîyetçi devlet projesinde kendisine yardım eden bazı önde gelen bürokratların benzer idealler dışında "kendi özel ajandaları" da vardı. Dolayısıyla batı tarzındaki reformlar sayesinde Sultan karşısındaki özerklikleri daha da artacaktı. Findley'in de ifade ettiği gibi "Mustafa Reşid Paşa ve

arkadaşları memuriyet koşullarını değiştiren reformları gerçekleştirmek için nüfuzlarını kullandılar ve Pertev Paşa'nın düşüşü sırasında açıkça çiğnenen can, ırz ve mal güvenliğini genel ilkeler olarak ilan ettiler". Bkz: Findley (2011:83). Bir başka değişle "Tanzimat bürokrasisi, kanun ve düzen devleti getirmek amacındaydı." Bkz: Ortaylı (1985 c:VI:1545). Mustafa Reşid Paşa bu düşüncelerini Mısır sorunu sırasında desteğine ihtiyaç duyduğu İngiltere Dışışleri Bakanı Lord Palmerstone ile 12 Ağustos 1839 tarihli Fransızca yazdığı muhtıra da paylaşmıştı. Reşid Paşa, kafasında tasarladığı reformu kâğıda döktüğü muhtırasında sultanın mutlak yetkisine karşı Niyazi Berkes'in çevirisiyle "değiştirilemeyecek bir sistem" şeklinde özetliyordu. Elbette bu muhtıranın içeriği dönemin siyasi havasından bağımsız düşünülmemelidir. Zira Babıali, asi valisine karşı Avrupalı bir müttefik bulma gayreti içindeydi. Konuya bu açıdan bakıldığı zaman Mustafa Reşid Paşa'nın diplomasi faaliyetlerini Osmanlı idare anlayışını Batılı örneklerine uygun şekilde yeniden yapılandırma vaadiyle neden birleştirdiğini daha iyi anlayabiliriz. Konu hakkında bkz: Berkes (2019:213).

1. BÖLÜM

MEHMET EMİN RAUF PAŞA'NIN SİYASET SAHNESİNE ÇIKIŞI

1.1. BİR YÜKSELİŞ ÖYKÜSÜ: KATIPLIKTEN SADARETE RAUF PAŞA'NIN HAYATI

Mehmet Emin Rauf Paşa, H. 1194/1780 yılında İstanbul'da dünyaya geldi.³⁰ Babası Padişah I. Mahmud zamanında daru's-sa'ade ağası kâtibi olan hâcegandan İsmail Efendi'nin oğlu Çavuşbaşı Mehmed Said Efendi'dir.³¹ Rauf Paşa'nın dedesi ve Mehmed Said Efendi'nin babası İsmail Efendi, Mabeynden yetişip darüssaade ağası yazıcılığına kadar yükselmiş, saraydan ayrıldıktan sonra hâcegandan olarak birkaç defa sipah ve silahdar ocakları katipliği ve süvari mukabeleciliği hizmetlerinde bulunmuştur. İsmail Efendi'nin vefat tarihi ise H. 1160/1747'dir. İsmail Efendi'nin mezarı Eyüp de Tokmaktepe'dedir.³²

Rauf Paşa'nın babası Mehmed Said Efendi, H.1121/1709 yılında İstanbul'da doğmuştur.³³ Mehmed Said Efendi, Mektubi-i sadr-ı ali'ye girip, önce Selanikli Numan Paşa'ya sonra Kâmil Ahmed Paşa'ya divan katipliği yapmıştır. Mehmed Said Efendi, kethüda olduktan sonra Mısır'da darbhane eminiğine getirilmiştir. Mehmed Said Efendi, H.1175/1761 yılında İstanbul'da bulunduğu sırada damadı Hafız Ahmed Ağa silahdar-ı şehriyari makamında olduğundan, masraf kitabeti göreviyle hâcegana dahil olma şansını yakalamıştır. Dergâh-ı Ali çavuşları arasına girdikten sonra gelirlerini artırmak için Çavuşbaşı Süleyman Ağa'ya başvurarak Padişah'tan Yalova nahiyesindeki zeametden kendisine çavuşluk gediği verilmesini talep etmiştir. II. Mahmud, Mehmed Said Efendi'nin bu isteğini "*İhsan-ı hümayunum olmuştur*" iradesiyle kabul etmiştir.³⁴ Mehmed Said Efendi, görevinde gösterdiği başarı sayesinde Padişah'ın dikkatini çektiğinden önce

³⁰ "Mehmed Said Efendi'nin sulbinden bin yüz doksan dört hududında alem-i şuhuda vasil olduktan..." Osmanzade Ahmed Ta'ib (2013:318-319).

³¹ Mehmed Said Efendi, ileride güçlü bir devlet adamı olacak Mehmet Hüsrev Paşa'yı henüz küçük yaşta bir köle iken 2500 kuruşa satın alan kişiydi. Bkz: Sir Adolphus Slade (1945:132).

³² Mehmet Süreyya, (1996 c:III:821).

³³ Mehmet Süreyya (1996 c:V:1447).

³⁴ BOA (AE.SMST.III 119/9157).

sahib-i ayar³⁵ olup 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında rikab-ı hümayun çavuşbaşısı ve sonrasında asaleten Çavuşbaşı olmuştur.³⁶ Ancak Mehmed Said Efendi Muharrem 1189/Mart 1775 tarihinde görevinden azledilmiştir. Diğer taraftan Mehmed Said Efendi Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kapı kethüdası olmuştur. Aynı yıl içinde Mehmed Said Efendi halefi hastalanıp görevini yerine getiremediğinden tekrar Çavuşbaşılığa vekaleten atanmıştır.³⁷ Mehmed Said Efendi, Şevval 1193/Ekim-Kasım 1779 tarihinde Anadolu muhasebecisi, H.1194/1780 yılında ikinci defa asaleten Çavuşbaşı olmuş, Receb 1195/Haziran-Temmuz 1781 tarihinde önce tevkii (nişancı), sonra süvari mukabelecisi ve daha sonra da ruzname-i evvel olmuştur. Mehmed Said Efendi, H.1197/1783 yılında ikinci defa ruzname-i evvel olup 6 Zilhicce 1197/2 Kasım 1783 tarihinde Rauf Paşa, henüz üç yaşındayken vefat etmiş ve Eyüp'te, Tokmaktepe'de defnedilmiştir. Mehmed Said Efendi yaşadığı zaman dilimi içinde münşi ve tedbirli bir kişi olarak tanınmıştır.³⁸

Rauf Paşa'nın, Mehmet Tahir Selam Bey adında kendinden küçük bir erkek kardeşi ile adını tespit edemediğimiz bir de kız kardeşi vardı.³⁹

³⁵ Darphanelerde teknik işlerden ve madeni paraların ayar ve ağırlıklarının devletin koyduğu standartlara uygunluğundan sorumlu görevli. Bkz. Yılmaz (2010:561).

³⁶ "Bazı vüzera-yı izam divan kitabeti hizmetlerinde istihdam olunup bin yüz yetmiş beş senesinde damadı silahdar Hafız Ahmed Ağa münasebetiyle Mısır-ı Kahire kitabetiyle hacedan-ı divan-ı hümayuna mülhak ve ba'dehu darb-hanede sahib-i ayar ve seferler esnasında rikab-ı hümayun çavuş başılığıyla mazhar-ı nazar-ı itibar" olunmuştur. Osmanzade Ahmed Ta'ib (2013: 318-319). Çavuşbaşı Abdüsselam-zade azl olunup yerine Gazi Kapudan Hasan Paşa'nın Kapu Kethüdası Said Bey 2 Muharrem 1189/5 Mart 1775 tarihinde Çavuşbaşı olmuştur.

³⁷ BOA (C. ADL104/6248).

³⁸ Mehmet Süreyya (1996 c:V:1446-1447).

³⁹ 1237 hicri yılının şevvalü'l-mükerrem dördüncü ahad günü Rauf Paşa'nın kardeşi Mehmet Tahir Selam Bey'e mektupçuluk hizmeti tevcih edilmiştir. Bkz: Esad Efendi (2000:101). Çavuşbaşı Said Efendi'nin ikinci oğludur. Mektubi-i sadr-ı ali'den yetişerek serhalife, mektubi-i sadaret ve 1238'de (1822/23) Çavuşbaşı oldu. 1240'da (1824/25) azledildi. 1241'de (1825/26), 1247'de (1831/32), 1249'da (1833/34) ve 1252'de (1836/37) dört defa başmuhasebeci oldu. Cemaziyelevvel 1256'da (Temmuz 1840) Meclis-i Vala azası, Zilhicce 1258'de (Ocak 1843) deavi nazırı, yani ikinci defa Çavuşbaşı olup Şevval 1259'da (Kasım 1843) azledildi. Ramazan 1260'da (Eylül-Ekim 1844) vefat etmiş ve Bahçekapı'da babası yanına gömülmüştür. Daha sonra naaşları Eyüp de Tokmaktepe'ye nakledilmiştir. Divan'ı, Kuduri'nin fikhına şerhi, Makamat-ı Hariri Şerhi vardır. Bkz: Mehmed Süreyya (1996 c:V:1616-1617). Rauf Paşa ailesinin diğer üyeleri hakkında bkz: Divan-ı Deâvi Nazırı Tahir Selam Beyefendi'ye nezarete mahsus nişan verildiğinden, nezdindeki Meclis-i Vâlâ azalığına mahsus nişanın Darphane'ye teslim

Rauf Paşa'nın, dört eşinden birinin adı Salime'ydi.⁴⁰ Ayrıca Rauf Paşa'nın Hacı Yaver Kadın adında bir de azatlı cariyesi bulunmaktaydı.⁴¹ Rauf Paşa'nın, Niş Valiliği de yapmış olan Osman Paşa⁴², İbrahim Bey ve rütbe-i sâni nişanı almış Mahmud Nedim Bey adlarında üç oğlu bulunuyordu. Oğullarından başka Rauf Paşa'nın Fatma ve Emine adlarında iki de kızı vardı. Bu arada Rauf Paşa'nın H. 1249/1833 yılında adını tespit edemediğimiz bir kızının Evkâf-ı Hümayun Nazırı el-Hac Mehmet Said Efendi'nin oğluyla düğünleri gerçekleşmiştir.⁴³ Rauf Paşa'nın damadı ise Muhakemat-ı Askeriye Dairesi Reisi Müşir Alyanak Mustafa Paşa'dır.⁴⁴

edildiğine dâir dahiliye katibine verilen ilmühaber. Bkz: BOA (A)MKT 2/25) Tahir Selam Bey'in, sabık Paris Sefiri Nuri Efendi'nin ve diğer zevatın Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye azalıklarına tayinlerine dair tevcihatı havi buyruldu. Bkz: BOA (C. DH 58/2867) Tahir Selam Beyzade Sadeddin Bey'e hacelik rütbesi tevcihi. Bkz: BOA (İ. DH 9/400) Mazul bazı bendeganın maaşlarına zam yapılması ve Tahir Selam Bey'in Meclis-i Vala Azalığı'na memuriyeti. Bkz: BOA (İ. DH 16/746) Meclis-i Vala azalığına memur edilen Tahir Selam Bey ile meclis katiblerinin maaş ve nişanları. Bkz: BOA (İ. DH 18/84) Tahir Selam Bey'in tercüme ettiği Makamat-ı Hariri adlı kitabın takdimi ve ne şekilde basılacağı. Bkz: BOA (İ. DH 50/2470) Deavi Nezareti'nin, Meclis-i Vala azasından Tahir Selam Bey'e ihalesi. Bkz: BOA (İ. DH 70/3475) Sabık Deavi Nazırı Tahir Selam Bey'in maaşı. Bkz: BOA (İ. DH 81/4087).

⁴⁰ İstanbul ve Tevabii Duhan Gümrüğü Mukataası'ndan hisseye mutasarrıf Sadrazam Vezir Mehmed Rauf Paşa'nın cariyesi Salime Hanım'ın, mezkûr hisselerin sahih mutasarrıfı olduğu ve tevdiden beratının verilmesi. Bkz: BOA (AE. SMHD II.4/208) Halilesi Salime Hanım'ın uhdesinde bulunan Bahariye adasının keşfi için Mühendis Hüsnü Efendi'nin gönderildiğine dair bkz: BOA (A)MKT 237/60).

⁴¹ Rauf Paşa'nın azatlı cariyesi Hacı Yaver Kadın'a yardım edilmesi. Bkz: BOA (A)MKT.UM 224/38) İstanbul ve Tevabii Duhan Gümrüğü Mukataası'ndan yüz seksen yedi buçuk sehminde bir sehminin üç rub hissinin üç bin beş yüz gurus muaceli ile hâlâ sadr-ı azam olan Vezir Mehmed Rauf Paşa'nın cariyesi hanıma verildiğine dair berat hakkında bkz: BOA (AE. SMHD II. 4/208).

⁴² Rauf Paşazade Osman Bey'e ihsan buyrulan sahilhaneden dolayı teşekkürnamesinin arzı. Bkz: BOA (İ. DH 13/622). Rauf Paşazade Osman Bey'e Bebek'de yalı verilmesi hakkında Bkz: BOA (İ. DH 33/1579).

⁴³ "Sadr-ı a'zam Rauf Paşa'nın kızı ile Evkâf-ı Hümayun Nazırı el-Hac Mehmet Said Efendi'nin oğlunun velime toplantısı, H. 1249/M.1833'de icra olundu. Said Efendi'nin Beylerbeyi'ndeki yalısına, Sadr-ı a'zam'ın azimetine müsaade ve tarafı şahanedan damat ve geline mücevher kutu ve zarf ihsan buyruldu." Ahmet Lütfi Efendi (1999 c:IV:96).

⁴⁴ Seyyid Ahmed Paşa'nın oğludur. Kaleminden askerliğe girip tabur kâtibi olduktan sonra sadrazam Rauf Paşa'ya damad olmuştur. Bu sebepten yükselerek liva ve ferik oldu ve uzun müddet Dar-ı Şura'da azalık yaptıktan sonra Şevval 1270'de (Temmuz 1854) vezirlikle Batum ordusu ikinci kumandanlığına atandı. Zilka'de'de (Ağustos) başkumandan olup 1272 sonlarında (1856 ortaları) dönerek Ramazan 1273'de (Mayıs 1857) Aydın ve Receb 1274'de (Şubat-Mart 1858) Edirne valisi olup Cemaziyelevvel 1276'da (Aralık 1859) azledildi. Receb'de (Şubat 1860) Üsküp valisi oldu. Ramazan

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın çocukluğuna ve almış olduğu eğitime dair elde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Abdurrahman Şeref Efendi, Rauf Paşa'nın iyi bir tahsil gördüğünü belirtir.⁴⁵ Babasının saraya yakın olmasının sağladığı nüfuzu bir kenara bırakırsak, genç Rauf'un en azından 1806 yılı öncesinde Mektubi-i Sadaret kalemine girebilecek seviyede bir tahsile sahip olduğu açıktır. Babasını çok küçük yaşta kaybetmiş olmasına rağmen, aileden gelen kalem geleneğinin bir temsilcisi olarak, işverenleri tarafından "gelecek" vaat eden bir çırak olarak görülmesi Rauf Paşa açısından hiç de şaşırtıcı olmasa gerektir. Babalı'de kâtip olarak çalıştığı sırada kazandığı tecrübeler Rauf Paşa'ya gelecekte sadaret yolunda kendisine rakip olacak seyfiye kökenli rical ile mücadelesinde büyük avantajlar sağlayacaktı. Rauf Paşa, 1806/1221 yılında önce Serhalife, kısa süre sonra da 1806 Aralık/1221 Şevval tarihinde mektupçu oldu.⁴⁶ Rauf Paşa, II. Mahmud'un saltanatında 1809 Kasım/1224 Şevval'de Süvari Mukabeleciliği ve mektupçuluğu görevlerinde bulundu.⁴⁷ Babalı'de yükselişine devam eden Rauf Bey'e 19 Cumâdelülâ 1224/2 Temmuz 1809 Pazar tarihinde mevcut vazifesine ek olarak Ulûfeciyân-ı Yemin Kitâbeti tevcih edildi.⁴⁸

Rauf Paşa, 27 Haziran 1811/1226 Cemaziyelevvel 24'te önce Rikab-ı Hümayun Defterdarı⁴⁹, sonra 22 Ocak 1814/30 Muharrem 1229 tarihinde asaleten Şıkk-ı

1276'da (Nisan 1860) azolunup Safer 1280'de (Temmuz-Ağustos 1863) Kürdistan valisi oldu. 6 Receb 1284'de (3 Kasım 1867) 5. Ordu müşiri olup 3 Rebiyülahir 1285'de (24 Temmuz 1868) azledildi. 3 Receb 1288'de (18 Eylül 1871) Şura-yı Devlet azası olup 7 Ramazan 1288'de (20 Kasım 1871) zaptiye nazırı ve Zilhiccesinde (Şubat 1872) ilaveten serasker kaymakamı oldu. 2 Cemaziyelevvel 1289'da (8 Temmuz 1872) azledildi. 3 Zilka'de 1290'da (23 Aralık 1873) Tanzimat-ı Askeri azası, 21 Muharrem 1291'de (10 Mart 1874) Şura-yı Devlet azası, 1293'de (1876) ilaveten İşkodra valisi ve sonra dönerek Dar-ı Şura azası oldu. 1296'da (1879) muhakemat dairesi reisliğine getirildi. Bu hizmette iken 1 Muharrem 1302 tarihinde (21 Ekim 1884) vefat etti. Sultan Mahmud Türbesi bahçesine defnedildi. Bkz: Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1188-1189) Alyanak Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, Mekteb-i Harbiye'den yetişerek liva, ferik, İzmir kumandanı ve seryaver olmuş, sonra Sofya ve İstanbul kumandanlığında bulunarak Şam feriki olarak 5. Orduya gitmiş ve 1296'da (1879) orada vefat etmiştir. Bkz: Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1040).

⁴⁵ "Kendisi esasen tahsil görmüş ve umur-ı kalemiyede kesb-i mümarese etmiş olduğu..." Abdurrahman Şeref Efendi (2012: 1).

⁴⁶ Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1361).

⁴⁷ Şanizade Atullah Efendi (2008 c:I:223).

⁴⁸ Şanizade Atullah Efendi (2008 c:I:224).

⁴⁹ BOA (HAT 965/41266/F)

Rikab-ı Hümayun Kethüdalığı'na Halet Said, Darphane Nazırlığı'na İbrahim efendilerle,

Evvel Defterdarlığı tevcihiyle mazhar-ı 'izz ü ihtiram oldu.⁵⁰ Böylece Rauf Paşa, bürokrasinin elit üyeleri arasında kendisine bir yer bulmuş oluyordu. Padişah'ın dikkatini de ilk defa buradaki hizmetleri sırasında çekti. Özellikle yeniçerilerin maaşlarını zamanında ödemesi ve bütçenin düzenlenmesi sırasında gösterdiği performans II. Mahmud'un gözünden kaçmamıştı. Hızlı yükselişine devam eden Rauf Paşa'nın Defterdarlık görevi kısa sürmüş ve dönemine göre oldukça genç sayılabilecek bir yaşta 1 Nisan 1815/20 Rebiyülahir 1230 tarihinde otuz beş yaşlarında iken vezaret rütbesiyle birlikte Sadaret makamını ve Padişah'ın mührünü misli na-mesbuk bir surette almayı başarmıştır. Kalemîye sınıfına mensup bir sadrazamın genç yaşta savaşı-seyfiye çıkışlı devlet adamlarının yerine tercih edilerek bürokrasinin en tepesine atanması aslında Osmanlı Devlet anlayışında bir kırılmayı işaret ediyordu.⁵¹ Artık kılıcın tek başına yeterli olmadığı, dolayısıyla kalemin desteğinden mahrum bir devletin ayakta kalamayacağı görüşü devrin ricali arasında her zamankinden daha çok teveccüh bulmaya başlamıştı.⁵²

II. Mahmud'un hayalini kurduğu reformları uygulayacak kadrolara ihtiyaç duyduğu bir zamanda Mehmet Emin Rauf Paşa'nın hem kalemîye çıkışlı olması hem de defterdarlık hizmetinden gelmesi İmparatorluğun idari ve mali meselelerine

Rikab-ı Hümayun Defterdarlığı'na Mehmed Emin Rauf Bey'in tayinleri. Sicill-i Osmani'de 16 Haziran tarihi verilmektedir. Bkz: Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1361) ve BOA (C. ML 162/6833).

⁵⁰ Cabi Ömer Efendi (2003 c:II:1048) ve Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1361).

⁵¹ Bu kırılmayı 1683 yılında yaşanan II. Viyana bozgunu ve devamında imzalanan Karlofça Antlaşmasıyla birlikte uluslararası hukuka dahil olmanın hayati önemini idrak edilmeye başlandığı zamana kadar götürmek de mümkündür. II. Mahmud'tan çok evvel daha XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı temsilcisi ve de reilsülküttab sıfatıyla Karlofça müzakerelerine katılan Rami Mehmed Paşa'yı burada anmalıyız. Ancak sonraki zamanlarda Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaşların devamı Padişahları tekrardan savaşı-sadrazam tercihinin yöneltmiştir. Diğer taraftan Rami Mehmed Paşa'nın reilsülküttablıktan sadrazamlığa yükselmesi, kalemîyenin mevcut konumunu güçlendirmiş ve seyfiye ile aynı seviyeye gelmesinin yolunu açmıştır. Böylece XVI. ve XVII. yüzyıllarda adeta seyfiyenin tekelinde bulunan sadrazamlık makamı kalemîyeden yetişmiş devlet adamlarına da verilir olmuştur. Nitekim XVII. yüzyılın sonlarına doğru Elmas Mehmed Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Abdülkerim Paşa, Arifi Ahmed Paşa, Koca Ragıp Paşa, Sapasalan Kâmil Paşa, Ebubekir Rasim Paşa, Yenişehirli Osman Paşa, Abdullah Nam Paşa ve Hamza Hamid Paşa kalemîyeden seyfiyeye transfer olup merkezde ve taşrada önemli pozisyonlarda idari görevler alabilmişlerdi. Konu hakkında bkz: Mehmet İpşirli (2001 c:XXIV:248).

⁵² Kınlı (2006:114).

çözüm bulabilecek yegâne kişi olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Kısacası II. Mahmud'un reform planlarında Mehmed Emin Rauf Paşa'nın önemli bir yere sahip olması kendisinin genç yaşta tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca devrin siyasi dengeleri göz önüne alındığında bürokratik dönüşümün diğer adaylar arasında Mehmet Emin Rauf Paşa'ya avantaj sağladığına kuşku yoktur. Elbette II. Mahmud, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu krizler manzumesinden ancak dirayetli, kabiliyetli ve reformun gerekliliğine inanmış bir sadrazam ve onun ekibi ile çıkabileceğini anlamıştı.

Rauf Paşa'yı sadarete taşıyacak olaylar dizisi, Osmanlı Devleti'nde çıkan isyanların klasikleşmiş aktörleri ya da figüranları haline gelmiş olan Yeniçerilerin, devrin kudretli şahsiyeti Halet Efendi'nin çıkardığı kıvılcım sayesinde harekete geçmeleri ile başlamıştır. II. Mahmud'un tecrübesizliğinden doğan iktidar boşluğunu fırsat bilen Halet Efendi, elindeki gücü korumak için her yola başvurabilen ve rakiplerine karşı son derece acımasız davranabilen bir kişiliğe sahipti. Özellikle devlet kâhyalığına getirildikten sonra ona sorulmadan hiçbir iş görülemez olmuştu. Birçok kişi onun yüzünden ya idam ediliyor ya da sürgüne gönderiliyordu. Payitahtın merkezinde Halet Efendi gücünün doruğunda iken Osmanlı orduları Balkanlarda Sırp isyancılar ile savaş halindeydi. Osmanlı ordularının başında ise tecrübeli bir komutan olan Hurşid Ahmet Paşa bulunuyordu. Hurşid Ahmet Paşa Niş üzerinden asileri etkisiz hale getirip, Rumeli'de kötü gidişi tersine çevirmişti. Aynı zamanda Bosna Valisi Darendeli Ali Paşa da Balkanlarda ilerlemiş ve önemli Sırp liderlerden biri olan Miloş Obrenoviç'i mağlup etmişti. Böylece kısa bir süre de olsa isyanlar önlenmiş Balkanlarda huzur tekrar sağlanmıştı.⁵³

II. Mahmud gibi Hurşid Ahmet Paşa da Osmanlı Devleti'nin bir an önce kendisini yenilemesi gerektiğinin farkındaydı. Ancak bu hedefi gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğunu ise her defasında Padişah'ı oyalayarak yeniliklere karşı çıkan Halet Efendi ile ters düşünce anlayacaktı. İşte bu rekabet henüz bir Defterdar makamında olan Mehmet Emin Rauf Efendi'ye sadaret yolunu açacak ancak kendisine yenilikçi-gelenekçi çatışmasını da miras bırakacaktır. İstanbul'a

⁵³ Özcan (1997 c:XV:250).

geldikten sonra Sırp isyanlarının ve Rus harbinin yol açtığı yaraları sarmak için islahata devam etmek kararında olan Hurşid Ahmet Paşa merkezde ortaya çıkan gelenekçi kesimin tepkisiyle karşılaştı. Bu sırada yeniçeri ağasının bazı düşük rütbeli subayları yargılamadan idam ettirmesi yeniçerilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. Hurşid Ahmet Paşa da II. Mahmud'un yeniçeriliği kaldırmak arzusunda olduğunu bildiğinden bu olaydan istifade ile Topçu ve Humbaracı ocaklarını da yanına alarak Yeniçerilerin üzerine gitmeyi planladı. Ancak ocaktan güç alan ve Padişah'ı da uzun süreden beri etkisi altında bulunduran Halet Efendi araya girerek Hurşid Ahmet Paşa'nın bu hareketine engel oldu. Durumun kendileri için gayet elverişli hale geldiğini anlayan isyancılar Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'yı öldürdüler. Sadrazam Hurşid Ahmet Paşa olaylar sırasında isyancıların tedibine gayret göstermesine rağmen Halet Efendi'den çekinen Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi ile ulemadan destek alamaması ve isyancılara sözünü geçirememesi başarısızlığına sebep oldu.⁵⁴ II. Mahmud, Sadaret makamında yapacağı bir değişiklikle isyancıların hareketlerinden vaz geçebileceklerini hesapladığından Hurşid Ahmet Paşa'yı 20 Rebiülahir 1230/1 Nisan 1815 tarihinde görevinden azletti. Bu tebdilden Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi de yakasını kurtaramamıştır.⁵⁵ Şeyhülislam es-Seyyid Abdullah Efendi azledildikten sonra 10 Rebiülahir 1230/22 Mart 1815 tarihinde arpılığı olan Manisa'da oturmasına izin verilmiştir.⁵⁶

⁵⁴ Sadr-ı a'zam Hurşid Paşa, tedib-i eşkıyaya gerçi niyyet ve *"Terkü'l-mükafati mine't-tatfif kaidesinde ri'ayet etmeğe teşmir-i sak-ı himmet edüp, lakin taraf-ı Meşihat'den, yani canib-i ulema-i ümmetden kat'a hareket görülmediğinden, bazı erbab-ı fehm ü feraset mümana'at eylemişler idi."* Bkz: Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:1:685).

⁵⁵ Şanizade kendi tarihinde Sadrazam'ın ve Şeyhülislam'ın azledilmesi olayında Halet Efendi'nin rolüne değinmemiştir. Ancak Ahmet Cevdet Paşa'ya göre olayların çıkışında II. Mahmud'un, üç yıl kadar önce Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmayı planlaması ve bu düşüncesini güvendiği kişilerden olan Hurşid Ahmet Paşa'ya açması etkili olmuştur. Nitekim Halet Efendi, sahip olduğu gücün dayanaklarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını çıkarlarına aykırı gördüğünden Padişahın bu projesini telkinleriyle sürekli engellemeye çalışmaktaydı. Bkz. Abdurrahman Şeref Efendi (2003: 23). Dahası Halet Efendi, Hurşid Ahmet Paşa ile birlikte olduğu düşüncesi ile Dürrizade Abdullah Efendi'yi de şeyhülislamlık makamından azlettirmişti. Dolayısıyla Halet Efendi, Hurşid Ahmet Paşa'nın II. Mahmut'a yeniçerileri ortadan kaldırma planında destek vereceğini tahmin ettiğinden Hurşid Ahmet Paşa'ya karşı bir ayaklanma çıkmasını teşvik etmesi gayet normaldi. Konu hakkında bkz: Küçük (1998 c:XVIII:396).

⁵⁶ Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:1:687).

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadarete gelmesinin önünü açan bir diğer gelişme de Sadr-ı sâbık Hurşid Ahmed Paşa'nın 'azlinden yaklaşık üç ay önce Bâb-ı 'âlî Hazîne Odası'nda, kilidi Hazînedâr Ağa elinde olan mukaffal çekmece derûnunda mevzû olup, taraf-ı Şâhâne'den Hurşid Ahmed Paşa'ya bahş olunmuş olan mücevher hançer ile birkaç 'aded zî-kıymet yüzükler ve biraz sâ'ir cevherin kaybolmasıydı. Bununla birlikte çalınan eşyaların içinde bulunduğu çekmece zorlanmamış ve açılmamış görünüyordu. Hurşid Ahmet Paşa'nın emriyle harekete geçen Hazinedar Mehmed Ağa içerden bazı kişilerin hırsızlığa bulaştığı düşüncesinden yola çıkarak odaya girip çıkan anahtar ağası ile iki hazine yamağından şüphelenerek bunları tutuklatmıştı. Şanizadeye göre Hazinedar Mehmet Ağa kendisini kurtarmak için şüphelilere işkence dahi yaptırmıştır. Ancak "şüpheliler" suçlamaları reddederek her defasında masum olduklarını iddia ettiler. Dolayısıyla çalınan değerli eşyalar bir türlü bulunamadı. Diğer taraftan Hurşid Ahmet Paşa'nın üzerindeki baskılar günden güne artmaktaydı. Dahası hırsızlık ya da kayıp olayı iç kamuoyunda devletin itibarını zedeleyen bir hal almaya başlamıştı. Hatta Hurşid Ahmet Paşa hakkında "*Hazîne-i hâssasını hıfza kadir olmayan Sâhib-i sadr, mâl ve 'ırz-ı 'ibâdı muhâfazaya nice muktedir olabilür?*" şeklinde konuşulmaya başlanmıştı. Bu dedikodular II. Mahmud'un kulağına gidince sadrazam Hurşid Ahmet Paşa'nın nazar-ı Şâhâne'den sukutuna bâ'is oldu. Padişahın tavrı Hurşid Ahmet Paşa'nın sadaretteki günlerinin artık sayılı olduğunu gösteriyordu. Beklenen gerçekleşmiş ve Hurşid Ahmet Paşa, sadaret görevinden azlolunmuştu. Hazinedarı Mehmet Ağa ise görevini Ömer Ağa'ya bırakmıştı. Hurşid Ahmet Paşa'dan sonra yerine, şıkkı evvel defterdarı Mehmet Emin Rauf Bey ilk defa 1815 Nisan 1/1230 Rebiyülahir 20 tarihinde Vezir rütbesini alıp, sadrazam olmuştur.⁵⁷ II. Mahmud'un, Mehmet Emin Rauf Efendi'yi sadarete getirdiği hattı hümayununda kullandığı ifadeler dikkat çekicidir. Padişah, sabık sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'nın devlet hizmetinde bulunduğu süre zarfında merkezden uzak da bir hayat geçirdiğinden dem vurarak, payitahtta vekili mutlak konumunda olan birisinin sahip olması gereken devlet adamlığı vasfının

⁵⁷ Sadrazam Rauf Paşa'nın ilk sadaretinde sarrafı Katolik Ermeni bir aile olan Davutoğulları'ndandı. Aynı zamanda Davutoğulları, II. Mahmud'un berberbaşısının da sarraflığını yapmaktaydılar. Bkz: Jamgoçyan (2017:33).

kendisinde bulunmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla Padişah sadaret makamına oturtmak istediği kişinin kalemiye terbiyesi almış ve devletin incelik gerektiren işlerinin üstesinden gelebilecek birikime sahip bir kişi olmasını istemekteydi. Dahası Padişah, Yeniçerilere maaşlarını düzenli bir şekilde ödemiş olan sabık Defterdar Mehmet Emin Rauf Paşa'nın bu başarısını takdir etmeyi de unutmamıştır.⁵⁸ Çünkü devletin menfaatine olan istikrar ortamının devamı Yeniçerilerin sudan sebeplerle bile olsa her an isyan çıkarmalarıyla bozulabilecek son derece hassas bir dengenin varlığına bağlıydı.

Mehmet Emin Rauf Paşa, sadaret görevini ifa ederken Babiali'deki kayıp ya da hırsızlık mevzusu yine gündeme gelecekti. Evâ'il-i cumâdelûlâda bir gece⁵⁹ Mehmet Emin Rauf Paşa'nın hazinedarı Ömer Ağa hazine odasında bazı sesler duyarak; yatağından kalkmış ve hazine odasına vardığında, orada Enderun ağalarından ikisini bulmuştu. Hazinedar Ömer Ağa'nın başından geçenleri Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya anlatması üzerine Rauf Paşa suçlular ile çalınan değerli eşyaları bulmak için emirler vererek, Hazinedarı Ömer Ağa'yı görevlendirmişti. Hazinedar Ömer Ağa yakaladığı Enderun ağalarına yaptığı sorgulama sonucunda hırsızlık olayına karışanlar itirafta bulunup; *"üç beş refik olduklarını iş'âr ve mukaddemâ Sadr-ı sâbık zamanında eşyây-ı mezkûreyi dahi anlar sirkat ve ba'zı mahallerde fûrûht eylediklerini dahi ihbâr eylemeleriyle"* olay aydınlanmaya başlamıştır. Hırsızlar çete reislerinin frenk tayfasından dönme Ali isminde birisi olduğunu söylemişlerdi. Babiali Hazinesi'nden mücevherat çalan hırsızların ele başısı Ali'nin Mora taraflarına kaçtığı haber alındığından, Babiali'den Mora valisine emir yazılarak Ali'nin derhal yakalanarak Dersaadet'e gönderilmesi istendi. Kısa süre içinde ele geçirilen çete lideri Ali, hapisanede

⁵⁸ *"Seni selam selamet encam-ı şahanemle teşerrûf eyledikten sonra ma'lumun ola ki selefin Hurşid Ahmed Paşa ekser evkatı taşra mansıblarında mürur eylemiş olmağla kavaid-i saltanat-ı seniyyemden gafil ve dairesinin kesretinden naşi ittiba'ının lisanlarını hıfz ve terbiyelerinden zahil olarak vech-i layıkıyla harekete muvaffak olamadığından azli lazım gelmiştir. Sen öteden berü me'mur olduğun hidematta ve hususiyle birkaç sene defterdarlığın müddetinde âkılane ve sadıkane hareket ve ocaklu kullarıma ulufelerini cem' ve tahsil ve beytülmal-i müslimini sıyanet hususunda vücuhla eslafına fâik olduğunun ve bundan böyle dahi umur-ı saltanat-ı seniyyemde sadakat edeceğin nezd-i ferd-i mülukânemden müstehak olmağla vükelâ-yı Devlet-i Aliyyem meyanında bi'l-intihab seni mühr-i hümayunum itasıyla vekâlet-i mutlakam hizmetine ta'yin eyledim."* Belgenin tamamı Ek'te gösterilmiştir. Bkz: BOA (HAT 1537/34).

⁵⁹ 1-10 Cumâdelûlâ 1231/30 Mart-8 Nisan 1816.

yapılan sorgusunda; çalınan mücevheratı bozarak parça parça sattığını, hatta bir defasında İzmir'e giderek altı miskal⁶⁰ büyük küçük taşları bir Ermeni kuyumcuya 400 kuruşa sattığını itiraf etmişti. Bunun üzerine Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa mücevherleri satın alan Ermeni kuyumcunun derhal bulunmasını ve İstanbul'a getirilmesini istedi.⁶¹ Hazinedar Ömer Ağa'nın dikkatli davranması hem Hurşit Ahmet Paşa'nın hem de Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın şerefini kurtarmış ve yararlı hizmetlerinden dolayı hazinedar Ömer Ağa'ya kapıcıbaşılık tevcih edilmiştir. Ayrıca kapıcıbaşı Ömer Ağa'ya bir yıl sonra İstanbul'daki Sultan Süleyman Evkafı'nın mütevelliliği de verilmiştir.⁶²

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadaretinde hırsızlık olayının aydınlatılması ve suçluların yakalanması, elbetteki Padişahın gözünde Paşa'nın konumunu güçlendirmişti. Bu sıralarda Şanizade Atullah Efendi Türkçe basılı ilk anatomi kitabı olan Mi'yaru'l-Etibba'yı Padişaha sunmaya hazırlanıyordu. Şanizade'nin yazdığı ilk tıp kitabı olan Mi'yaru'l-Etibba⁶³ huzura takdim edilmesi için devrin gelenekleri gereğince Şeyhülislam'a verilmesine rağmen, Şanizade'nin iddiasına göre Mehmed Esad Efendi'nin kıskançlığı ve kendisini rakip görmesi yüzünden II. Mahmud'a ulaşamamıştır. Ancak daha sonra yazdığı Mir'atü'l-Ebdan'ın o sıralarda Müfettiş-i Sadr-ı'ali(Haremeyn Evkaf Müfettişi) olması nedeniyle Şeyhülislam değil, Sadriazam⁶⁴ aracılığıyla huzura takdim edilmesi, sayesinde

⁶⁰ Yirmi dört kıratlık bir ağırlık ölçüsü. Bkz. Develioğlu (2013:653).

⁶¹ İzmir'deki cevâhirci Ermeni'nin "Der-sa 'âdet'e celb ü ihzârma Mübâşir ile emr-i 'âlf irsâl ü tesyâr" olundu. Konu hakkında bkz. Şanizade Atullah Efendi (2008 c:I:733-734).

⁶² BOA (C. EV 332/16855).

⁶³ Şanizade'nin Hamse'sinin üçüncü kitabı olan Mi'yaru'l-Etibba, Viyana'da Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia'nın Başhekimisi ve Avusturya tıp fakültelerinin başı Baron Anton von Störck'ün (1731-1803) yeni tıpta iç hastalıklarına dair yazdığı "Medizinisch Praktischer Unterricht für die Feld und Landwundarzte der Österreichischen Staaten, Wien 1776 (Avusturya Memleketleri Askeri ve Köy Hekimleri İçin Pratik Tıbbi Öğretim)" adlı çeşitli Avrupa dillerine çevrilen iki ciltlik Almanca kitabının Bartelemy Bathisti(1755-1831) tarafından "Instrozione Medico-Practica ad uso dei Chirughi Civil e Militari Opera, Venezia 1778" adıyla yapılan İtalyanca'sından Şanizade Mehmed Atullah Efendi'nin yaptığı tercümedir. Bkz: Kazancıgil (1991:14-15) ve Mesut (1999:11).

Şânîzâde'nin Mi'yârü'l-Etibbâ'sı çeviri bir eser olmakla birlikte, çocuk hastalıkları hakkında XIX. yüzyılın çağdaş Avrupa tıbbına dair verdiği bilgiler Osmanlı İmparatorluğu'nda tıbbın gelişmesi bakımından son derece kıymetlidir. Bkz: Aciduman (2009:42).

⁶⁴ "...mefhar-i vüzerây-ı cenâb-ı Şehinşâh-ı kadr-âşinâ Sadr-ı a'zam ve Âsaf-ı ekrem Mehmed Emin Ra'ûf Paşa zâdallâlu Te'âlâ kadruhû 'inde hazreti's-Sultânî'l-mu'azzam

Mi'yarü'l-Etibba'nın da basımına izin çıkmıştır.⁶⁵ Böylece Mehmet Emin Rauf Paşa, Şanizade'nin eserlerinin basılmasına ön ayak olduğu gibi Türk tıbbının gelişmesi yolunda dikkate değer bir katkı sağlamıştır.

1.2. İKİ İSYAN ARASINDA BİR SADRAZAM: MİLOŞ ve TUZCUOĞLU MESELELERİ

XIX. yüzyıla gelindiğinde Babıali hem azınlık isyanlarıyla hem de merkezin sözünü dinlemekte isteksiz olan yerel güç odaklarıyla mücadele halindeydi. Özellikle Sırp'ların merkezi otoriteye karşı sık sık baş kaldırmaları Osmanlı yöneticilerinin Balkanlarda huzuru tesis etmelerini imkânsız hale getiriyordu. Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı topraklarına katılan Sırbistan Osmanlı yönetiminde gerek iktisadi gerekse de din ve vicdan hürriyeti açısından yüzyıllar boyu güven içinde yaşamıştı. Özellikle Osmanlıların fetih öncesi döneme kıyasla daha makul düzeyde vergi alması Sırp toplumunu Osmanlı yöneticilerine karşı yaklaştırmış ve uzun süre Osmanlı yönetimine karşı ciddi sayılabilecek isyan hareketleri gerçekleştirmemiştir. Ancak yüzyıllar boyu süren bu sükûnet ortamı yeni bir çağın şafağında tüm büyüsunü kaybetmiş, XVIII. yüzyılın sonlarında Sırp toprakları Avusturya, Rusya ve Osmanlıların adeta çekişme alanı haline gelmiştir. Osmanlı idaresi artık Sırp toplumunun güvenliğini sağlama kapasitesi bakımından, sorgulanır olmaya başlamıştı. Sonuçta Sırp'lar için adaleti ve kudreti çağrıştıran Osmanlı imgesi, tarihte bir anı olarak kalmaya yüz tutmuştur. Sırp'ları Osmanlı yönetimine karşı harekete geçiren bir diğer gelişme de Fransız İhtilali sonucunda kısa sürede tüm Avrupa'yı etkisi altına almış bulunan milliyetçilik akımıydı. Ayrıca her milletin kendi devletine sahip olması düşüncesini tetikleyen bu ihtilal Rusya ve Avusturya'nın kendi çıkarları

taraflarından recisiyle... ifadeleriyle Şanizade, kendisine "hamilik" yapan Sadriazam Rauf Paşa'ya olan bağlılığını dile getirmiştir. Bkz: Şanizade Ataullah (2008 c:2: 783-785). Şanizade'nin bu eseri ülkemizde basılmış ilk tıp kitabı olarak kabul edilmektedir. Konu hakkında bkz: Uzluğ (1936:144).

⁶⁵ Üç sene süren yoğun bir çalışmadan sonra Hamse'nin üçüncü kitabı olarak 1820 yılında Darü't-tıba'ati'l-'Amire'de basılmıştır. Tek cilt halinde basılan bu üç kitap arasındaki bağlantı, birbirlerinin devamı olmayıp, tamamlayıcısı olmalarıdır. Bilinen tek yazma nüshası İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı, Tıp Tarihi Bilim Dalı Kütüphanesi numara 538'dedir. Bkz. Aycan ve Öztürk (1989: 29).

doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni parçalamak için kullanacağı son derece etkili bir silahtı. Avusturyalı ve Rusyalı ajanların Sırp lar arasında milliyetçilik fikrini yayarak onları tebaası oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaları ve bu devletler ordularında hizmet gören bir kısım Sırp ların yurtlarına döndükten sonra giriştikleri propagandalar isyan hareketlerinin doğuşunu hızlandırmıştır. Ayrıca idari mekanizmanın ülkenin birçok yerinde olduğu gibi yozlaşması, bölgede kendilerine “dayı” dedirten yeniçerilerin ve Pazvand-oğlu gibi ayanların baskısına ek olarak alınan ağır vergiler Sırp ların zamanla kendi devletlerine karşı isyan etmelerini sağlayacak ortamı hazırladı.⁶⁶ Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu Sırp lar arasında yayılan propagandaları önlemeye elverişli bir görüntü arz etmiyordu. Dahası devletin bölgedeki otoritesi Rumeli'nin güveni ile sıkı sıkıya bağlıydı. Halbuki Rumeli, ayanların ve dağlı eşkıyanın tahakkümü altında ezilmekteydi. Türk kökenli olan bu ayanların padişaha karşı mücadele halinde olmaları durumlarından memnun olmayan Sırp ahalisinin ayaklanması için yol gösterici olmuştur.

Osmanlı otoritesinin yok olmaya yüz tutmuş ortamında birer menfaat çetesi haline gelmiş olan bölgedeki bazı yeniçeriler de hem ekonomik hem de siyasi açıdan durumdan istifade etmenin gayreti içindeydiler. Dayı olarak tabir edilen bu gruplar bir yandan askeri güçlerine dayanarak bölge halkının refahına göz dikerken, diğer yandan da Bab-ı Ali ile tebaası arasında başlamış bulunan güven bunalımını daha da derinleştirmektedirler. Dayıların Semendire Sancağı'nda kurdukları bu idareye karşı ilk tepkiler Knezler, timar sahipleri ve Zaimlerden geldi. Zemun'da bulunan sipahiler Mart 1802'de dayılara karşı koyabilmek için Vasa Çarapiç'e silah ve cephaneye gönderdiler. Daha sonra zaimlerden Konyalı Mehmet Ağa ve Hasan Bey, dayılardan hoşnutsuz olan Sırp larla iş birliği yapmak istediye de amacına ulaşamadı. Sırp halkı üzerindeki kontrollerini kaybetmek istemeyen Knezler tek başlarına Avusturya'dan yardım talep ettiler. Ancak Osmanlı Devleti ile arasını bozmak istemeyen Avusturya Knezlerin bu isteğini reddetti. Knezlerin bu hareketini cezalandırmak isteyen Dayılar, olaylarda başı çeken Knezlerin ortadan kaldırılmasından sonra yerlerine kendileriyle uyum içinde olacak

⁶⁶ Sertoğlu (2011 c:V:2858).

Knezlerin gelmesini ve yerli halkın elindeki silahların toplanmasını kararlaştırdılar. Dayılar, bu amaçla nahiyelerdeki subaşı ve kabadayılarına Knezleri idam etmelerine dair emirler gönderdiler.⁶⁷

4 Şubat 1804 tarihinde yeniçeri kökenli dayıların Sırbistan'da çıkardıkları olayların tahammül edilemez bir hal alması üzerine bir Sırp heyeti İstanbul'a gelerek III. Selim'den kendilerini koruması yönünde talepte bulundular. Padişah derhal bir ferman çıkartarak dayıları sert bir şekilde tehdit etti.⁶⁸ Ancak Sırbistan'daki yeniçeri dayıları Sırp liderlerin padişaha şikayetlerinden haberdar olunca, Sırp liderlerden bazılarını öldürdüler. Bu gelişme Sırp liderlerin, yeniçerilere karşı silahlı mücadeleye girişmelerine ve olayların daha da büyümesine sebep oldu. Böylece Sırp isyanı başlamış ve Bab-ı Ali'nin Balkanlardaki otoritesi büyük yara almıştı. Sırp asiler hemen örgütlenme yoluna gidip kendilerine Kara Yorgi adında bir domuz tüccarını "Knez" başkan olarak seçtiler. Çünkü Bab-ı Ali'nin kendilerine askeri müdahalede bulunacağını tahmin edebiliyorlardı. Sırp asileri bu nazik durumda doğrudan Osmanlı yönetimi ile çatışmadan, mümkün olan tüm tavizleri koparmanın hesabı içinde Bab-ı Ali'ye bazı şartlar ileri sürdüler. Bunlar arasında genel af ilan edilmesi, geçmiş yıllardan kalan vergilerin alınmaması, kiliselerin tamirine, çan çalınmasına ve mabetlerde haç takılmasına izin verilmesi vardı. Osmanlı hükümeti, egemen devlet anlayışı çerçevesinde Sırp liderlerin bu şartlarını kabul etmedi. Bunun üzerine asiler Sırbistan'ın bağımsızlığı sağlanıncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu ile savaş kararı aldı.⁶⁹

Kara Yorgi diplomatik hazırlıklarda bulunmayı da ihmal etmedi. Sırp senatosu Çardan silah ve cephane istedi. Bu talep Rusların durumunu zora soktu. Sırp liderler Rusya müdahale etmezse Fransa'ya yanaşabileceklerini ima ediyorlardı. Dolayısıyla Çar, Osmanlı tepkisinden çekinerek Sırp liderlerin yardımına koşmadığı takdirde güney Slavları üzerindeki tüm nüfuzunu tehlikeye atabilirdi.⁷⁰ Bununla

⁶⁷ Aslantaş (2009:68-70).

⁶⁸ Zinkeisen (2011, c:VII:212).

⁶⁹ Karal (2007 c:V:104-106).

⁷⁰ Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası yoğun bir şekilde İmparatorluğun Balkan topraklarıyla ve İstanbul civarında yaşıyorlardı. Ayrıca Filistin ve Lübnan bölgelerinde de önemli sayıda Ortodoks dinine mensup topluluklar bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı süreçte, Ruslar gözlerini Balkanlara, Türk Boğazlarına ve İstanbul'a dikmişlerdi. Ruslar, Osmanlı sınırları içinde yaşayan

birlikte Rusların kararsızlığı fazla uzun sürmeyecekti. Talih Sırp'lardan yana görünüyordu. Şöyle ki bu sıralarda Ruslar, Eflak ve Boğdan'a girmiş, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş durumu belirmişti. Sırp'ların bir hamiyet, Ruslarında işlerini kolaylaştıracak bir ortağa ihtiyaçları vardı. Dolayısıyla Rus Çarı I. Alexander, Sırp asilerine, Osmanlılara karşı beraber savaşmak için, anlaşma teklifinde bulundu. Kara Yorgi, Rusya'nın desteğiyle Aralık 1808'de kendisini bütün Sırp'ların başkanı ilan ederek verasete dayanan Sırp monarşisinin temellerini attı.⁷¹

Bununla birlikte Sırp'lar Rusya'dan askeri destek beklmelerine karşın çok az bir yardım alabilmişti. Bu gelişme Babıali'nin lehine olmuş ve 1809 Ağustos'unda Osmanlı orduları rahat bir biçimde Belgrad'a doğru yürüyüşe devam edebilmişti. Durumun kendileri için hiç de iç açıcı olmadığına farkına varan Sırp asiler can havliyle o sırada yanlarında bulunan Rus ajanı Rodofinikin'i de alarak Tuna'nın öte tarafına kaçtılar. Beklenmedik bu felaket üzerine Karayorgi, Avusturya'ya ve hatta Napolyon'a başvurdu; fakat hiçbir şey elde edemedi. Osmanlı birlikleri bütün Sırbistan'da hakimiyet kuramamalarına rağmen, isyanın seyri değişmiş, Sırp asiler savunmaya geçmişti.⁷² 1810 yılına Sırp'lar daha iyi şartlar içinde girdiler. Özellikle Rusların Sırp'larla askeri iş birliği konusunda daha istekli davranmaları ve Rus Generali M. I. Kutuzov'un Osmanlı İmparatorluğu'na karşı operasyonlara kumanda etmesi Sırp'lar açısından umutları yeniden yeşertmişti. Ayrıca Ruslar tarafından silahlar, tıbbi gereçler ve cephane de isyancılara ulaşılmaya başlamıştı.⁷³ Ruslar, 1812 yılında imzalanan Bükreş antlaşmasına kadar Sırp'larla iş birliği yapmakta devam ettiler. Sonuçta Ruslar karşısında başarılı olamayan Babıali, Bükreş antlaşmasının metnine, Sırbistan'ın özerkliğine yol açabilecek bir madde konulmasını kabul etmek zorunda kaldı. Kara Yorgi durumdan faydalanarak maddenin tatbiki sırasında bağımsızlığa varacak isteklerde bulunmaya başladı. Osmanlı hükümeti bunun üzerine Sırp meselesini kökünden çözmeye karar verdi. Bosna, Vidin ve Niş'ten hareket eden Hurşit

Ortodoksları kendi kontrolleri altına almaları sonucunda hedeflerine daha kolay ulaşacaklarını biliyorlardı. Bkz: Ülman (2002:109).

⁷¹ Shaw (2008:464).

⁷² Jelavich (2006 c:l:226).

⁷³ Aksan (2010:282-283).

Ahmet Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı kuvvetleri, Kara Yorgi ve isyancıları ezerek 7 Kasım 1813 tarihinde kısa sürede Belgrat'ı ele geçirmeyi başardı. Kara Yorgi çareyi Avusturya'ya kaçmakta buldu. Böylece Sırbistan'ın büyük bir kısmında Osmanlı hakimiyeti yeniden kuruldu.⁷⁴

Davalarını resmen terk etmiş olsa da Sırlar hala "imparatorları" Çar Aleksander'ın kendilerini Osmanlı egemenliğinden kurtaracağına inanıyorlardı. Şöyle ki Sırbistan'da savaştan Rus birlikleri göz yaşları ile uğurlandılar. Rus tarafı Sırların kendilerine olan teveccühlerine kayıtsız değildi. Dolayısıyla Ruslar olayların gidişatını izlemek için şimdilik Belgrad'da casus olarak yalnızca subay Nedoba'yı bırakmakla yetindiler.⁷⁵

Sırbistan'da kontrolü sağlayan Babiali başlangıçta uzlaşmacı bir politika izledi. Barış koşullarını korumak için genel af ilan edildi ve çatışmalar sırasında Avusturya tarafına kaçmış olanların geri dönmesini sağlamak amacıyla bazı tedbirler alındı. Ülkeyi terk etmemiş olan diğer tebaa ise Belgrad muhafızı Süleyman Paşa'nın otoritesini kabul etti.⁷⁶ Bunların arasında, döndükten sonra Rudnik kentinin oborknezi olarak kabul edilen, Sırp ileri gelenlerinden Miloş Obrenoviç de vardı. Babiali, ülkede huzuru sağladıktan sonra bölgedeki ordusunun ana kuvvetini geri çekti. İsyan bastırılmış olsa da Sırbistan topraklarında hala istikrarsızlık kol gezmekteydi ve iç yönetimdeki sorunlar devasaydı. Sırların elinde hala silah vardı ve asilerin sayıları geride kalan Osmanlı birliklerinden daha fazlaydı. Ayrıca Süleyman Paşa'nın şiddet eylemlerine paralel olarak Hacı Mustafa Paşa zamanında üçer kuruştan toplanan cizye vergisini on üçer kuruşa çıkarması Sırp köylülerin huzurunu kaçırmış ve Osmanlı idaresine olan sadakatlerini sorgular hale getirmişti. Sırp isyanının ikinci defa başlamasına yol açan gelişme, Babiali'nin içlerinde Miloş'un ve kardeşlerinin de bulunduğu bazı knezlerin rehin olarak İstanbul'a gönderilmesi emriydi. Miloş ve diğer knezler can korkusundan Süleyman Paşa'nın yanına gitmekten çekindiler ve emre itaat etmeyerek isyan yolunu tercih ettiler. Bunun üzerine Babiali Niş'de bulunan Rumeli Valisi Ali Paşa'nın yeni birliklerle takviye edilmesi

⁷⁴ Karal (2007 c:V:104-106).

⁷⁵ Jorga (2009 c:V:190).

⁷⁶ BOA (C. HR 76/3770).

kararını aldı.⁷⁷ İsyan önce Rudnik, Kragujevaç ve Valjevo kazalarında patladı. Süleyman Paşa isyan haberini alı almaz oğlu Mehmed Bey'i, Kethüdası İpşir Paşa'yı ve tüfenkçibaşısını asilerin üzerine gönderdi.⁷⁸

Osmanlı kuvvetleri isyancılar karşısında bazı başarılar elde etseler de 1815'in mayıs ayına doğru isyan ivme kazanmış ve asiler Belgrad'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Maraşlı Ali Paşa, Süleyman Paşa'dan aldığı bilgiler doğrultusunda Sırpların Belgrad'a yaklaştıklarını fakat Süleyman Paşa'nın zahiresizlik ve az sayıdaki askeri nedeniyle isyancılara karşı harekete geçemediğinden elinin kolunun bağlı olduğunu Babıali'ye bir şukka ile bildirdi.⁷⁹ Babıali gelişmeler karşısında ilk olarak Rumeli Valisi Ali Paşa'nın asker sayısını artırmak için bölgedeki kazalara emirler gönderdi⁸⁰ ve daha sonra Tırhala Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa'ya da üç bin askerle birlikte bir an önce isyancıların üzerine gitmesi istendi.⁸¹ Osmanlılar bir yandan askerlerinin isyancılar karşısında sayıca yetersizliği sorunuyla boğuşurken diğer yandan da isyanın civar kazalara yayılması tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bunu engellemek için Babıali, isyanın ulaşabileceği yerlerdeki kaleleri onarmak yoluna gitdi, ancak bu uğraş yolunda bazı güçlüklerle de mücadele etmek zorunda kaldı. Örneğin müstahkem bir mevkiye yer alan Vidin kalesinin tamirati için gerekli olan malzemenin imkansızlıklar nedeniyle tedarik edilememesi Osmanlı kuvvetlerinin Sırp isyancılara karşı operasyonlarını zayıflatıyordu.⁸² Çünkü cephe gerisinin güvenceye alınmadan yapılan her girişim isyancıların Osmanlı birliklerinin arkasına sarkmasını kolaylaştırabilirdi ve bu durumda isyanın uzamasına yol açardı. Hurşid Ahmet Paşa için isyanın kendisinden sonraki en büyük sorun para darlığıydı. Bu yüzden sık sık sadareten kendisine para gönderilmesi konusunda talepte bulunuyordu. Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa yüz bin kuruş daha göndererek imkanlar dahilinde Hurşid Ahmet Paşa'nın isteğini yerine getirmişti.⁸³

⁷⁷ BOA (C. AS 189/8178).

⁷⁸ Börekçi (2002: 131-132).

⁷⁹ BOA (HAT 1129/45045).

⁸⁰ BOA (C. AS 769/32537).

⁸¹ BOA (C. AS 770/32558).

⁸² BOA (C. AS 69/3246).

⁸³ BOA (HAT 438/22092).

Bosna Valisi Tırhala Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa'nın Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'dan aldığı emirle Osmanlı kuvvetlerine katılması Babıali'nin bölgedeki gücünü artırdı. Bununla birlikte Tırhala Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa sadarete yazdığı tahriratta askerlerinin hastalandığını ve zor şartlarda ilerlediğini bildirdi.⁸⁴ Bu sırada Hurşid Ahmet Paşa isyanı bastırmak için ordusunun ihtiyacı olan zahireyi bulmanın telaşı içindeydi. Aynı şekilde Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa da Hurşid Ahmet Paşa gibi zahiresizlikten yakınıyordu ve Sadarete yazdığı kaimede kendisine gönderilemek üzere yola çıkarılan zahirenin Sırp isyancılar ile Ada eşkiyasının eline geçtiğini haber verdikten sonra acilen yardım ulaştırılması gerektiğini söyledi.⁸⁵ Ayrıca Süleyman Paşa sadarete gönderdiği bir başka kaimede daha önce alınan buğdayların bedeli ödenmedikçe Nemçe tüccarlarının artık zahire vermeyeceklerini Mehmet Emin Rauf Paşa'ya bildirdi.⁸⁶

Hurşid Ahmet Paşa'nın aklına çözüm olarak Avusturya'nın kontrolünde olan Karşuğça tüccarlarından gerekli zahireyi satın almak geldi.⁸⁷ Ancak Avusturya, Fransa ile olan çatışmasını ve Sava nehrinin taşmasını gerekçe göstererek Hurşid Ahmet Paşa'nın isteğini reddetti.⁸⁸ Bunun üzerine Hurşid Ahmet Paşa sadarete gönderdiği kaime ile Mehmed Emin Rauf Paşa'dan; maiyyetinde toplanan askerlerin ihtiyacı olan zahirenin satın alınması hususunda Nemçe elçisiyle müzakere olunarak meselenin bir an önce hüsnü neticeye kavuşturulmasını talep etti.⁸⁹ Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa, Bosna Valisi

⁸⁴ BOA (HAT 743/35148).

⁸⁵ BOA (HAT 1110/44689).

⁸⁶ BOA (HAT 1112/44751).

⁸⁷ BOA (HAT 1131/45089).

⁸⁸ *"Bu esnada ceneral mersum tarafından canib-i sadıkaneme vürud eden Türki'l-ibare bir kıt'a mektubu meâlinde vilayetlerinde geçen sene mahsul itidal üzere olup killet-i zehayir hasebiyle sıklet-i gavail zuhur ve sabık Françe İmparatoru üzerine hareket etmiş olan askerlerinin dahi zahireye ihtiyaçları derkâr idüğü ve bu sene dahi isabet-i bâran ve Sava nehri galeyanı sebebiyle mezari-i mahsulâtları hasar-dide olduğundan ülkelerinde olan zehayir ancak ahali-i memleketlerin idare edemeyeceği ve zahireleri bereketsiz olduğuna binaen evvel Devlet-i Aliyye yakasına zahire imrar olunmaması devleti tarafından kendüsüne iş'âr olunmuş olduğu..."* Bkz: BOA (HAT 437/22075)

⁸⁹ *"Devlet-i Aliyye-i ebedi'l-istikrar ile Nemçe Devleti beynlerinde derkâr olan dostî ve müsafat cihetiyle Sırp lu ussatının taht-ı raiyyete idhalleri zımnında muayenemizde mütehaşşid olacak askerlerin lazimleri için muktezi olacak zehairin rayiç ve akçesiyle itası hususunda gayret birle ifa-yı mukteza-yı dostî ve müsafata mübaderetleri müsted'âmız olduğu derc ve tezkir ve tarafımızdan bazı hedayamız ile mersum canibine tesyir kılınmağın bundan böyle bu hususda ne vecihle cevapları ve nügün muameleleri*

Hurşid Ahmed Paşa'nın isteklerini II. Mahmud'a bildirmekle birlikte; daha önceden Avusturya tarafı ile zahire alımı konusunda iletişime geçildiğini bu yolda gerekli yazışmaların önceden yapıldığını, ancak Avusturya yönetiminin türlü sebepler ileri sürerek olumsuz cevap verdiğini belirtti. Bunun üzerine Padişah, Mehmet Emin Rauf Paşa'ya; Avusturya'nın tutumundan rahatsız olduğundan bahisle "zahire hususunda Nemçelü memalikimizde kaht var deyu bahane edüp vermez ise cebr olunamaz ki cebr edelim, şimdilik tevekkelden gayri çare yoktur".⁹⁰ karşılığını verdi. Bununla birlikte Babıalının orduya zahire ulaştırılması yolunda sarf ettiği çabalar boşa çıkmış görülsede, Rauf Paşa'nın başında bulunduğu hükümet Sırp cephesinde savaştan Osmanlı birliklerinin ihtiyacı olan mühimmatı ve yüksek ateş gücü sağlayan topları göndermeyi başardı.⁹¹ Ayrıca Babıali, Rumeli Valisi Ali Paşa'nın ihtiyacı olan zahirenin gönderilmesi için Eflak Voyvodası İpsilandizade Konstantin'e emirler verdi.⁹²

Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa, Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'ya Rumeli Valisi Ali Paşa'ya ve Bosna Valisi Hurşid Ahmet Paşa'ya ihtiyaçları olan ellişer bin kuruş ile zahirenin gönderilmesini sağladı.⁹³ Babıali'nin aldığı önlemler sayesinde güçlenen Osmanlı birlikleri iki koldan hücumla kalkınca, karşı koyamayacaklarını anlayan isyancılar Logor adını verdikleri topraktan yaptıkları tabyalara doğru çekilmeye başladılar. Rumeli Valisi Ali Paşa'nın, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya gönderdiği tahrirata göre Osmanlı askerleri isyancıların peşini bırakmayarak tabyalara kaçan ve orada çatışmaya devam eden çok sayıda isyancıyı tabyaları ateşe vermek suretiyle ortadan kaldırdı.⁹⁴ Üstünlüğü ele alan Osmanlı kuvvetleri karşısında isyanın başarılı olmayacağını fark eden Miloş, stratejisini değiştirip işi Babıali ile diplomasiye dökerek bir çıkış

zuhur eder ise yine huzur-ı Samilerine iş'âr olunacağı ma'lum-ı veli'n-niamileri buyruldukda..."Bkz: BOA (HAT 437/22075).

⁹⁰ "Buyrulduğu üzere bundan akdem makbuzlarını müş'ir tahriratları vürudunda akçesi 'an nakid bu tarafda te'diye olunmak üzere Belgrat Muhafızı ve Bosna Valisi taraflarına iktiza eden zahireyi vermeleri için Hırvatlık ve Varadin Cenerallerine birer kıt'a mektup i'ta ve keyfiyeti devleti tarafına dahi iş'âr ve inha eylemesi bi'd-defaat bu tarafda Nemçe Elçisine ifade olunmuş..." Bkz: BOA (HAT 437/22075).

⁹¹ BOA (C. AS 361/14974).

⁹² BOA (C. MTZ 20/979).

⁹³ BOA (HAT 526/25761).

⁹⁴ BOA (HAT 515/25172).

yolu aramaya çalıştı. Zira isyanın başından itibaren Miloş, Padişahı karşısına almamaya özen göstererek amacının gerçekte Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa olduğunu iddia etmişti. Sonuçta Babıali'nin kesin tavrı ve Maraşlı Ali Paşa'nın uyguladığı "savlet ü şiddet" sebebiyle Sırp asiler "ray ü emana taleb-kar" olduklarını Babıali'ye bildirmekten başka çare bulamadılar.⁹⁵ Rumeli valisi Ali Paşa da Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderdiği tahriratta; Sırp'ların kendilerine zulüm yapan valileri Süleyman Paşa'dan şikayetçi oldukları için Rusya'dan yardım istediklerini ve eğer haklarına riayet edilirse Padişahın birer bendesi olarak kalacaklarına dair görüşlerini bildirdi.⁹⁶ Sırp metropolidi ve knezler de Babıali'ye gönderdikleri on iki adet arzuhalde isyana sebep olanların cezalarını bulduğu, gerçekte halkın suçu olmayıp müfsidlerin işi olduğu, dolayısıyla af olunarak raiyyete kabullerini ve Patrikanenin üzerlerindeki aforozu kaldırmasını talep etdiler.⁹⁷ Bu arada Sırp'lar, büyük devletlerden destek gelebileceği umuduyla Viyana kongresine de bir heyet göndermeyi ihmal etmemişlerdi. Fakat kongre, Avusturya Başvekilinin etkisi altındaydı ve Meternih bağımsız bir Sırbistan'a karşıydı. Diğer taraftan İstanbul'daki Rus diplomatlar Babıali'yi 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'nın 8. maddesini⁹⁸ uygulama yönünde sıkıştırıyorlardı. Bu arada Bosna Valisi Hurşid Ahmet Paşa Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderdiği tahriratta Süleyman Paşa'nın kesret-i taaddisine dair bazı mertebe zülm ve taaddi vuku bulunduğu ancak Sırp'ların müşarünileyh aleyhinde vaki olan inha ve ihbarları kadar olmadığını belirttikten sonra Sırp'lı maslahatı karar bulmaksızın Süleyman Paşa'nın azlinin doğru olmadığını yazmaktaydı.

⁹⁵ Şanizade Ataullah Efendi (2008, c:I:708).

⁹⁶ BOA (HAT 743/35177).

⁹⁷ BOA (HAT 954/40945).

⁹⁸ 8. Madde, Sırbistan'ın Babıali ile ilişkilerini düzenliyordu:

"Babıali, Sırp'lara tam bir af tanımakta ve geçmiş hadiseler yüzünden rahatlarının bozulmayacağını vadetmektedir. Ülkelerinde savaş sırasında kurulan ve daha önce orada bulunmayan tahkimatlar, gelecek için gerekli görülmedikleri ölçüde yerle bir edilecektir ve Babıali, eskiden olduğu gibi diğer tahkim edilmiş yerlere sahip olacak ve orada uygun gördüğü şekilde toplar, cephane ve muhafız kıtaları bulunduracaktır. Bu muhafız kıtalarının Sırp'lar üzerinde haksız bir baskı yaratmamaları için Babıali, merhamet duygusuna dayanarak, bu halka hakettiği ölçülülükle davranacaktır. Babıali ayrıca Sırp'lara talepleri üzerine Takımadalar'ın ve ülkesinin diğer kısımlarında yaşayan tebaasının sahip olduğu avantajları tanıyacaktır. Ülkenin iç idaresini Sırp'lara bırakarak ve Sırp'lardan alacağı ölçülü miktardaki vergileri doğrudan alarak ve bu halk ile bu amaçla alınacak tedbirler hakkında mutabakata vararak, büyüklüğünün bir delilini sunacaktır." Bkz. Zinkeisen, (2011 c:VII:517).

Diğer taraftan Hurşid Ahmet Paşa, Süleyman Paşa'nın azline karşı çıkmasının sebebini gelecek yeni memurun emri-i muhafazaya memur kılmağa müşarünileyh kadar sebat edememesinin yaratabileceği tehlike olduğunu açıkladıktan sonra eğer erbab-ı iktidardan Belgrad muhafazasına mahall-i karyeden sahib-i liyakat biri serian gönderilirse ancak o zaman değişikliğin yararlı olacağını belirtmiştir. Hurşid Paşa, *"Saraybosna ahalilerinin hizmet etmekte gönüllü olmadığından Sırp seferinin aslı bizi kıracaklarıdır şöyledir böyledir diyerek propaganda yollu sözlerle tahrikten hâli olmayarak senaverlerinden emin olmadıklarından gelseler de bunlardan hizmet beklemenin yanlış olduğu"* kanaatindeydi.⁹⁹ Çatışma yerine yatıştırma politikasını tercih eden Babıali Süleyman Paşa'yı görevinden aldı¹⁰⁰ ve yerine Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa'yı Sırp meselesinin çözümü için geniş yetkilerle atadı. Belgrad Muhafızı Ali Paşa'nın maiyyetinde can-siparane muharebe eden mülazımlara da tımar tevcih edildi.¹⁰¹ Müstakbel Belgrad Muhafızı Ali Paşa isyana karışanların afv-ı şahaneye mazhar oldukları hakkındaki fermanı muvacehe-i umumide okuduktan sonra, Sırp ahalinin bundan pek memnun ve sevinçli olduklarını 21 Muharrem 1231/23 Aralık 1815 tarihinde Rauf Paşa'ya bir kaime ile bildirdi.¹⁰²

Ali Paşa, afv-ı şahaneye mazhar olmuş reayaya mezalim ve taaddiyat yapılmaması için on iki bin asker ile oğlu Haydar ve kethüdası Mahmud Bey'leri Belgrad'a göndermekle beraber Sırp reayadan emri hilafına alınan malların bedellerini de kendi kesesinden tazmin ettiğini Rauf Paşa'ya haber verdi.¹⁰³ Bu sayede bölge halkının Babıali'ye olan sadakatlerinin yeniden sağlanması düşünülmüştü. Ali Paşa, selefi Süleyman Paşa zamanında Sırp reayayı isyana teşvik eden cizye miktarını isyan öncesindeki rakam olan üç kuruşa çekerek halkın sırtındaki yükü hafiflettiğini bir kaime ile 29 Aralık 1815/27 Muharrem 1231

⁹⁹ BOA (HAT 1112/44751).

¹⁰⁰ Selanik ve Kavala sancaklarının Belgrad sabık Muhafızı Vezir Süleyman Paşa'ya tevcih edildiğine ve müşarun ileyhın sevki için Sadaret mektupcusu hulefasından Salih'in memur olduğuna dair. Bkz: BOA (C. DH 264/13159).

¹⁰¹ BOA (C. TZ 149/7402).

¹⁰² *"...âmmeh-i ahali-i vilayet ve kâffe-i sükkan ve ra'yyet muvacehelerinde feth ve kiraet ve ol babda olan irade-i aliyye-i mülukane ehl-i zimmet reayaya tefhim ve guş-i huş-ı ubudiyet ve suret-i inkıyadlarına talim ve hidemat-ı şahanenin tediye ve emrine mübaderet olunmakta olduğunun..."* Bkz: BOA (HAT 1110/44710).

¹⁰³ BOA (HAT 1110/44713).

tarihinde Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya yazdı.¹⁰⁴ Diğer taraftan Rumeli valisi ve Belgrad muhafızı Ali Paşa Sırbistan'daki mevcut siyasi havaya değinerek eğer Rusya harp açacak olursa şimdilik sükûnet sağlanmış görünsede Sırların taraf değiştirme ihtimalinin güçlü olduğunu, dolayısıyla ihtiyatlı davranılması gerektiğini ve bu nedenle de Sırp milletine güvenilmemesi yönünde Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'yı uyardı.¹⁰⁵ Ayrıca Ali Paşa Rusya'nın anlaşmayı bozması durumunda Rumeli topraklarının büyük tehlike altına gireceğini dolayısıyla tedbirli davranıp bölgeden ulufeli asker toplanmasını ve acilen zahire ulaştırılmasını Rauf Paşa'dan istemiştir. Ali Paşa'nın en büyük endişesi Rusya'nın Sırp ahali ile ittifak yapıp Osmanlı topraklarına taarruz başlatmasıydı. Zira Ali Paşa, Babıali'yi bu konuda yorulmadan defaatle uyardı.¹⁰⁶ Bununla birlikte Belgrad Muhafızı Ali Paşa Sırların haleti ruhiyesini anlattığı şukkasında; Sırların hal-i vahşet eserlerinden bir zerre bile kalmadığı ifadesini kullanarak, Sırlara itimat caiz olamayacağını, ancak hal ve tavırlarından ahde bağlı göründüklerini yazıyordu.¹⁰⁷ Bu arada Osmanlıların bir gözü de Rus sınırındaydı. Babıali'nin istihbarat işlerini gören Boğdan Voyvodası İskerlet'ten gelen takrire göre şimdilik ne Rus ne de Avusturya canibinden gelebilecek bir tehdit bulunmamaktaydı.¹⁰⁸ Kuzey sınırlarından gelen haberler Babıali'yi

¹⁰⁴ "Cizyenin üçer guruştan tahsil olunmasını müşarun-ileyh bundan mukaddem dahi tahrir etmiş ve keyfiyet ol vakit encümen-i şurada bi'l-müzakere atebe-i ulya-yı mülukanelerinden lede'l-istizan şeref-yafıta-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şahaneleri mucibince cizye-i mezkure üçer guruştan alınmak üzere tanzim ve iktiza eden evrak edna olarak ba's ve tesyir olunmuş olduğu..." BOA (HAT 1110/44711).

¹⁰⁵ "...fi'l-asl bunlar Rusyalı tahrikiyle isyan eylemiş olduklarından bu aralık Rusyalıdan nakz-ı ahd emareleri ayine-i mütalaamızda görülmüş ale'r-ravi hudud başlarına külliyetli asakir göndermiş ez-cümle Sırlının baş sergerdeleri olan Gregorgi ve emsali melain el-yevm Rusyalı içinde general misillü olmuş olduklarından..." BOA (HAT 1113/44775). 29 Safer 1241/30 Ocak 1816

¹⁰⁶ "...Rusyalının nakz-ı ahdı zahir olursa sefer ve gaza cümleye fariza-i zimmet olduğundan ittifak-ara ile Rumeli'den tertibe menut idüğü ve el-haletü-hazihi salifü'l-beyan askerinin cümlesi mevcut olsa bile zehairin fıkdanından idareleri derece-i imkanda olmadığı ve hafizanallahü Teala Rusyalı ile Sırlı ittifaka riayet ve Nemçelü dahi bütün bütün zehair vermekde tereddüd ve muhalefet ederse hal müşkil olup kala-i hakani üzere ahar güne muhasama ve muhacemeye hacet olmayıp cu-yı ıztırab sıklet-i muhafazada bulunan cunud-ı muvahhidin ve ahalinin helakine badi olur keyfiyet olub diğer maruzat-ı çakeride beyan olunduğu üzere vakt ü zamanıyla evvel be-evvel zehairin çaresine bakılmak ve badehu asakir ile takviye ve istihkama riayet olunmak feraiz-i haliyeden mütalaa olunmağla..." BOA (HAT 1113/44775).

¹⁰⁷ BOA (HAT 1110/44687).

¹⁰⁸ BOA (HAT 1281/49679).

rahatlatmışdı. Çünkü Ruslar'ın Sırlara hamilik yaptığı biliniyordu ve Babıali, Rusya ile Sırp meselesi yüzünden çatışmayı göze alamazdı.

Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa, Sırp taifesinden aman diliyenlerin affedilmesi, civar bölgelere dağılmış olanların Belgrad ve Semendire'de iskân edilmeleri ve dışardan gelmek isteyen olursa bu mahallelere yerleştirilmesi hakkındaki fermanı Padişah'dan aldıktan sonra Sadaret yamaklarından Abdi Ağa vasıtasıyla Lofça mahkemesi'nde okuttu. Bu ferman sayesinde Babıali Sırp reaya ile devlet arasında devam eden husumeti önlemeyi amaçlıyordu. Babıali bu hareketi ile Sırp tebasına güvence vermiş oluyordu. Diğer taraftan Mehmet Emin Rauf Paşa geri dönüşlerin bölgedeki sosyo-ekonomik yapıyı bozmaması için hassasiyet göstererek Belgrad ve Semendire'den Rumeli kazalarına göç eden halkın eski yerleri dışında farklı bölgelere gitmelerine izin verilmemesi yönünde emirler çıkardı.¹⁰⁹ Ayrıca Babıali Sırların ekonomik faaliyetlerini de güvenceye alarak Rumeli'nin bazı kazalarında kurulmakta olan panayırlara katılmak isteyen Sırp reayanın saldırılara karşı korunması için bölgedeki yöneticileri uyardı.¹¹⁰

Kara Yorgi'nin başarısız isyan girişiminden sonra kaçmasıyla yıldızı parlayan Miloş diplomasi yeteneğini kullanarak Babıali ile iyi ilişkiler kurmayı planladı. Böylece konumunun daha da güçleneceğini hesaplıyordu. Durumun vehametinin farkında olan Belgrad Muhafızı Ali Paşa, Miloş'un üzerine aid olmayan umur-ı dahiliyeye karıştığını ve başına buyruk hareket ettiğini, dolayısıyla bir an önce gerekenin yapılmasını Sadrazam Rauf Paşa'ya bir şukkayla ilettili.¹¹¹ Rauf Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantıda, Rusya'nın işe müdahil olabileceği endişesiyle Ali Paşa'nın teklifi reddedildi. Çünkü Babıali, Miloş'un Rusya ile bağlantısı olduğunu önceden kendisine gelen tahriratlardan öğrenmişti.¹¹² Ayrıca Belgrad Muhafızı Ali Paşa daha önce bir kaime ile Rusların Sırları kendilerine bağlamak emelinde olduklarını ve eğer harp durumu belirirse Sırlardan istifade yoluna gidecekleri bilgisini Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa ile paylaşmıştı. Ali Paşa'dan Sadrazam Rauf Paşa'ya gelen bilgiler arasında Miloş'un ele

¹⁰⁹ BOA (C. DH 73/3613).

¹¹⁰ BOA (C. İKTS 1/14).

¹¹¹ BOA (HAT 1114/44786).

¹¹² BOA (HAT1291/50100).

geçirdiği bir Rus casusunu idam ettirdiği de yer almaktaydı. Ancak ilk başta Miloş'un bu davranışı Babıali'den yana bir tavır gibi gözükse de Belgrad Muhafızı Ali Paşa'nın Miloş hakkındaki şüphelerini daha da artırmış gözükmektedir. Ali Paşa'ya göre casus-ı mersumu Miloş idam ederek güya devlet-i aliyeye ibraz-ı hüsn-i hizmet suretinde görünmüş ise de Sırlının Rusyalıya ve hafi muhabereleri olması derkar olduğundan bu suret Rusyalının bir güne saniası ya da Miloş'un bir nevi hilesi olabilirdi. Ayrıca Ali Paşa Miloş'un hizmet ve sadakati tamama sayılarak kendisine bir güne taltif olunmak icab eder mi? sorusunun cevabını Rauf Paşa'dan almak istemişti. Sadrazam Rauf Paşa ise son derece hassas bir konuda tek başına karar vermek istemediğinden Belgrad muhafızı Ali Paşa'nın iddia ve sorularını evrak-ı mezkürenin akd olunacak encümen-i şurada görüşülmesinden sonra kararın Padişaha bildirilip meselenin halli yoluna gitmeyi tercih etmiştir.¹¹³

Rauf Paşa'yı temkinli hareket etmeye sevk eden amil yalnızca karakterinin bahş ettiği bir özellik olmayıp aynı zamanda Rusya ile çıkabilecek bir harbin feci neticelerinden imparatorluğu kurtarmaktı. Padişah II. Mahmut'ta Rauf Paşa'nın önerisini kabul ederek derhal özel bir meclisle eldeki bilgiler ışığında konunun ele alınmasını buyurmuştur. Rauf Paşa'nın başkanlığında toplanan mecliste, Rusya'nın Rumeli'de her an bir askeri operasyon yapabileceği tehlikesi üzerine sınırdaki istihkamların derhal güçlendirilmesi kararı çıkmış ve Miloş'un iddiaları ile bölgeden gelen haberlerin çelişmediği göz önüne alınarak, Miloş ile sürdürülen ilişkinin yara almaması düşüncesiyle terfi-i hak-pa-yı hacet-kararları kılındığı Padişah'a bildirilmiştir.¹¹⁴

Her ne pahasına olursa olsun Baş Knez olmayı kafasına koyan Miloş, Sırlar üzerinde kurduğu hakimiyetin devamı için rakibi olan Kara Yorgi'nin ortadan kaldırılması gerektiğinin farkındaydı. Ayrıca Babıali kendisiyle çatışan bir knez yerine uzlaşmayı tercih eden bir knezi her zaman tercih ederdi. Eğer Miloş'un hesabı tutarsa Babıali ile arasındaki ilişkiler güçlenecek ve bu sayede yakın bir gelecekte tüm Sırbistan'nın "baş" knezi olabilecekti. Kara Yorgi'nin ölümünün

¹¹³ "Varnalı Uzun Hacı Ali Ağa'nın oğlu Ahmed'in Rusyalıya dair vaki olan bazı ifadati ve Semendire kuralarına Rusya casusları vürud etmiş olduğu..." BOA (HAT 1112/44750)

¹¹⁴ BOA (HAT 1112/44750).

Babıali'yi de memnun edeceğini düşündüğünden planını derhal tatbika koyuldu. Bu sıralarda Rusya'ya kaçmış olan Kara Yorgi'nin tebdil-i kıyafetle Semendire'ye geldiği haberi alındı. Miloş'un gayretiyle saklandığı evde basılan Kara Yorgi'nin kesilen başı İstanbul'a gönderildi.¹¹⁵ Ancak Miloş eliyle yapılan bu infaz Kara Yorgi ile Obrenoviç aileleri arasında uzun müddet sürecek olan kan davasının da başlamasına neden oldu.¹¹⁶ Bu arada Belgrad Muhafızı Ali Paşa; Sırb sergerdesi Kara Yorgi'nin müdir-i umuru olan Simo ile Pavle'yi yakaladığını ve her ikisini de idam ederek kesik başlarını İstanbul'a gönderdiğini Babıali'ye bir kaime ile bildirdi.¹¹⁷ Kara Yorgi'yi ortadan kaldırmakla Sırp davasının tartışmasız lideri konumuna yükselmiş olan Miloş, yeni imtiyazlar elde etmek için girişimlerini sıklaştırdığı sıralarda Sırp'ların koruyucusu rolünü üstlenmiş olan Rusya'nın İstanbul'daki elçisi Baron Dö Istronogof Sırp reyaya verilen sözlerin tutulmadığı iddiasıyla Babıali'ye tazyike başlamıştı.¹¹⁸ Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa gerek Sırp'ların gerekse Rusların devamlı baskılarına bir son vermek amacıyla Sırp'ların kabul edilmesi mümkün olan isteklerine olumlu yaklaşıma karar verdi. Bunun içinde İstanbul'dan bir memur bu işle görevli olarak Belgrad'a gönderildi. Necib Efendi'nin görevi Sırp'ların ve Semendire sancağının durumunu tahkik ederek İstanbul'a bildirmektir. Miloş görüşmeler sırasında Necib Efendi'den başknezliğin bir ferman ile kendisine verilmesini ve vergilerin maktua bağlanmasını talep etti. Necib Efendi 17 Ocak 1817 tarihli Babıali'ye gönderdiği yazısında eğer Miloş'a başknezlik verilecek olursa Belgrad Muhafızlığı'nın bölgedeki nüfuzunu kaybedeceğini ve bütün knezlerin Miloş'un etkisi altına gireceğini bildiriyordu.¹¹⁹ Sonuçta Babıali, Miloş'un isteğini reddetti.¹²⁰

İkinci Sırp isyanı birincisinden farklı olarak çetecilikten ziyade siyasi yönü ağır basan sonuca sadece silahla gidilemeyeceğini anlamış bir liderin etrafında

¹¹⁵ "Kara Yorgi'nin idam ve ser-i maktuu irsal olunduğuna dair Belgrad Muhafızı Ali Paşa'dan Sadaret'e..." BOA (HAT 495/24301).

¹¹⁶ Stavrianos (1966:250).

¹¹⁷ BOA (HAT 1126/45006).

¹¹⁸ BOA (HAT 1138/45287).

¹¹⁹ Börekçi (2002:147).

¹²⁰ Sırb Başknezliği'nin Miloş'a verilmesine dair beratin okunduğuna dair Belgrad Muhafızı Hüseyin Paşa'dan Sadaret'e gelen kaimedir. Nitekim Babıali Miloş'a çok istediği başknezliği ancak 1830 yılında verecekti. Bkz: BOA (HAT 1128/45034/F).

cerayan etmişti. Miloş Kara Yorgi'nin yaptığı hataları tekrarlamayacak kadar akıllı olduğundan Babıali ile daha iyi geçinebilecek bir aktöre dönüşebilmişti. Bununla birlikte Miloş, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'dan istediği mevki olan başknezliği hiçbir zaman elde edemedi. Ancak Sırp reaya ile Babıali'nin arasına tıpkı bir ayan gibi girip nüfuzunu gündend güne artırmayı başardı. Mehmed Emin Rauf Paşa ise Miloş'a anladığı dilden karşılık vererek bazen sertlikle bazen de uzlaşarak sorunları çözme yoluna gitti. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın selefi Hurşid Ahmet Paşa'dan ayrılan özelliği de sorunlara şiddet dışında diplomasi de uygulayarak çözüm üretebilmesiydi. Sırplar Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadareti zamanında istedikleri geniş imtiyazları alamamış olsalarda Babıali ile genel olarak uzlaşılabilirliğini öğrenmişlerdi. Elbetteki iki tarafın birbirlerine yakınlaşmasında ya da uzaklaşmasında Rusya'nın rolü yadsınamazdı. Çünkü Rus stratejistler güneye inerken küçük kardeş bildiği Sırlardan, gelecek adına çok şey beklemekteydiler. Dolayısıyla değişen politik zeminde taraflar birbirlerini kollarken atacakları adım Balkanların kaderini belirleyecekti. Sonuçta Miloş ile Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın 1830'larda da sürecek olan diplomatik münasebetleri bu sayede başlamış ve iki taraf birbirini az çok tanımıştı. Gelecekte de devam edecek olan Babıali-Miloş çekişmesi işte hep bu geçmişteki görece olumlu seyretmiş olan ilişkilerin üzerine bina edilecekti.

Padişahın mutlak vekili olarak Mehmet Emin Rauf Paşa için tek sorun Sırp asiler değildi. Bu kez kargaşa ve başkaldırı haberleri İmparatorluğun Doğu Karadeniz sahillerinden geliyordu. II. Mahmut merkezin otoritesini İmparatorluğun dört bir yanında güçlü bir şekilde tesis etmek için ayanlarla amansız bir mücadeleye başladığı bir zamanda Rize ve çevresine hâkim olan aile Tuzcuoğulları idi.¹²¹

¹²¹ Ayanlar, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi hükümetin otoritesine meydan okuyacak gücü kendilerinde görmeye başlamışlardı. Bkz. Özkaya (1983:14-15). III. Selim'in tahta çıktığı dönemde İmparatorluğun içerideki zayıflığı çare bulunmasını gerektirecek boyutlarda gözle görünür hale gelmişti. Padişahın isteği üzerine sivil, askeri ve dini otoritelerin yazdıkları yirmi iki layihada, devletin güçlenmesi için önkoşul olarak orduda reform yapılması gereği vurgulandı. Aslında bu, bürokrasinin otoritesinin pekiştirilmesi anlamını taşıyordu. Padişaha verilen tavsiyelerin özünde merkezîyetçilik eğilimi ve İmparatorluğun kaybetmiş olduğu hayatîyetini yeniden kazanması için gerekli bir dizi önlemler yatmaktaydı. III. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusunu kurma girişimi, merkezi otoriteyi, düzenli bir maliyeyi ve yeterli idari düzenlemeleri esas alan modern, bürokratik ve akılcı bir düzenin tesisi yönünde atılmış ilk önemli adımdı. Bürokrasi ile ayan arasındaki çatışmanın gözle görünür ilk sonucu, yeni ordu ve 1812 savaşı için

Ailenin reisi konumunda bulunan Tuzcuoğlu Memiş Ağa bölgede köylü ile kurduğu ekonomik bağlar sayesinde zenginleşmiş, zenginleştikçe de kuvvet ve nüfuz artmıştı. Ayrıca Osmanlıların Rus cephesine asker ve para yetiştirmekte zorlanması, bölgedeki güçlü ailelere olan bağımlılığı daha da artırmaktaydı. Bu durumdan istifade eden ailelerin başında ise Tuzcuoğlu ailesi gelmekteydi.¹²²

Tuzcuoğlu Memiş Ağa 1809 yılında Ruslarla yapılan savaş sırasında Osmanlıların doğu sınırlarında önemli bir üs vazifesi gören Faş kalesi muhafızlığına gönderilmiş, Rusları püskürterek kaleyi kurtarıncaya, Batum kıyılarını koruyacak Trabzon kuvvetlerinin komutanlığını da üstüne almıştı. Böylece Tuzcuoğlu Memiş Ağa devletin meşrulaştırdığı askeri gücü sayesinde itibarı gün geçtikçe artan siyasi bir aktöre dönüşmüştü. Ancak, Tuzcuoğlu Memiş'in Babıali ile olan ilişkileri bir süre sonra bozulmaya başladı. Trabzon valisi Hazinedarzade Süleyman Paşa, Faş muhafazasıyla görevli iken Memiş Ağa'dan önce yüz bin ve sonra da iki defa olmak üzere yüz elli bin kuruş borç almıştı. Ancak Süleyman Paşa'nın daha önce aldığı borçları ödemediği için tekrar iki yüz elli bin kuruş daha istemesi Memiş Ağa için bardağı taşıran son damla oldu. Memiş Ağa, Süleyman Paşa'ya eski borçlarına ait senetleri iade ederek, mali durumunun iyi olmadığını, dolayısıyla borç para veremeyeceğini bildirdi. Aldığı cevaba içerleyen Süleyman Paşa, Memiş Ağa'ya karşı tavrını değiştirerek, onu Babıali'nin gözünde itibarsızlaştırma yoluna gitti.¹²³ Tuzcuoğlu Memiş Ağa ile Trabzon Valisi Süleyman Paşa'yı çatışma noktasına getiren bir diğer etken de Babıali'nin tercihi sonucunda Memiş Ağa'nın aleyhine ortaya çıkan güç dengesiydi. Rize ayanı

edinilmiş modern silahlar sayesinde 1813 başlarından itibaren ayanın ortadan kaldırılması olmuştur. Bkz. Karpat (2006:233-237). Buna karşılık hükümet, 1812 yılında Bükreş Antlaşmasıyla Osmanlı-Rus savaşına son verdikten sonra, taşradaki ayanları denetimi altına almaya esaslı bir şekilde başlamıştır. Manisa Şer'iyye Sicillerindeki "avarızhane" ile ilgili kayıtlara göre, Karaosmanoğlu ailesine ait 11 parça çiftlikten de avarız vergisi toplanmaya başlanmıştır. H 1232/1817 yılına ait avarızhane defterinde 13 çiftlik kaydedilmiş ve toplam 19 avarızhane hesap edilmiştir. Bkz. Nagata (1997:111). Ayanlarla ilgili bir diğer araştırma için bkz. Sakaoğlu (1998:214-215).

¹²² Memiş Ağa'nın Hopa eşrafından Hamdi Bey'in oğlu ve Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın yeğeni olduğu kaydedilmekle birlikte Tuzcuoğlu ailesiyle ilgili bugüne ulaşan en eski kayıt 1763 yılına aittir. Trabzon Şer'iyye Sicili'ndeki bu kayıta Rize sakinlerinden Tuzcuoğlu Ömer'in birçok kişiyi yanına toplayarak eşkıyalık yaptığından bahsedilir. Bkz. Hacısalihoğlu (2012 c:XLI:451).

¹²³ Ahmed Cevdet Paşa (1309: c:X:219).

Memiş Ağa Kapucubaşılık ile Faş muhafızlığında bulunduğu sırada, aynı rütbeyi haiz olan Süleyman Ağa'da Canik muhassılı ve Şarki-Karahisar voyvodasıydı. Ancak, bazı vazifelerde birbirleriyle halef ve selef olan bu iki zattan Süleyman Ağa'nın Trabzon valiliğine yükselerek paşa ünvanı elde etmesi, Memiş Ağa'nın ise Trabzon Valisi'nin nüfuz sahası içinde kalmasına ek olarak, uhdesinden Kapucu-başılığın dahi alınması, aralarındaki ihtilafın derinleşmesine yol açtı.¹²⁴

İki eski müttefikin aralarında ortaya çıkan husumet tek başına gücün doğasında var olan hükmetme arzusuna bağlanamaz. Bir başka deyişle Süleyman Ağa'nın Paşa olmasıyla birlikte Memiş Ağa'nın iktidar gücünün sınırlanması ekonomik gerçeklikten bağımsız olarak ele alınamaz. Dolayısıyla Tuzcuoğlu'nun ortaya çıkan yeni duruma karşı muhalefet geliştirmesinin altında, erozyona uğrayan iktidar gücüne paralel olarak, sahip olduğu ekonomik gücün de azalabileceği endişesi yatıyordu. Memiş Ağa "Ağalıkta" kalıp bir zamanlar kendisi gibi "Ağa" konumunda olan Süleyman'nın "Paşa" statüsü ile "yerel" elitlikten resmi "devlet" elitliğine transfer olması kuşkusuzki bölgenin ekonomik dengelerini alt üst edecek bir değişikliğin habercisiydi. Memiş Ağa için asıl katlanılamaz olan işte bu düzenin bozulacak oluşuydu. Onun içindirki derhal "savunmaya" geçip, varlığının esas ve ekonomik nüfuzunun dayanağı olan Doğu Karadeniz hakimiyeti için bir yerlerde "kendi savaşını" başlatmaktan kaçınmamıştır. Benzer ekonomik sebepler müstakbel Trabzon Valisi Süleyman Paşa içinde geçerlidir. Süleyman Paşa'da sınıf atladıktan sonra istikbali olan topraklarda kendisine tehdit olabilecek potansiyel rakiplerini ortadan kaldırmanın hesabı içindeydi. Gerçek şuki Süleyman Paşa devletin valisi olarak Tuzcuoğlu'ndan avantajlı bir konumdaydı. Süleyman Paşa gücünü Padişah'tan alan meşru bir yöneticiydi. Ancak Tuzcuoğlu kapıcı-başılık görevi de elinden alındıktan sonra resmi hiçbir kuvveti kalmayan bölgesel bir aktör statüsüne inmişti. İkilinin uzun sürecek olan mücadelesi işte bu minval üzere başlıyordu.¹²⁵ Paşa sıfatıyla yönetici elite dahil olan ve Trabzon

¹²⁴ Aktepe (1951:23) ve Meeker (2002:220-222).

¹²⁵ Süleyman Paşa ile Memiş Ağa'nın anlaşmazlığı hakkında Cevdet Paşa kendi tarihinde çelişkili ifadelerle yer vererek meseleyi karmaşık bir hale getirmiştir. Cevdet Paşa, tarihinin bir yerinde, Süleyman Paşa'nın asılsız ithamlarla Memiş Ağa'yı suçladığını belirtirken, bir başka yerinde ise Memiş Ağa'nın reyaya baskı yaptığını, ölen kişilerin terekesini gasp ettiğini ve merkezin her türlü uyarılarına rağmen geri adım atmadığını belirtmektedir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa (1309 c:10:197). Diğer taraftan

Valiliği'ne yükselen Süleyman Ağa'nın doğaldırki kendi idare alanı içinde ikinci bir gücün varlığını hoş karşılaması beklenemezdi. Devletin meşru valisi sıfatıyla gücü doruğunda olan Süleyman Paşa eski hasmını saf dışı edebilmek için uygun koşulların oluştuğuna inandığı bir anda harekete geçti. Trabzon Valisi Süleyman Paşa, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya gönderdiği 5 Şaban 1230/13 Temmuz 1815 tarihli raporunda Memiş Ağa'nın reyanın canına, malına kasdeden bir zulüm erbabı olduktan başka Babıali'nin emirlerine karşı gelerek isyan etmiş bir asi olduğu iddiasıyla katlini sağlamaya çalıştı.¹²⁶ Trabzon Valisi Süleyman Paşa, Memiş Ağa'yı devlet düşmanı olarak tanıttığı takdirde istediği sonucu alabileceğini hesaplıyordu.¹²⁷

Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya göre öncelikle Süleyman Paşa'nın tahriratında geçen ifadelerin doğru olup olmadığının anlaşılması gerekiyordu. Sadrazam Rauf Paşa'nın ihtiyatlı davranmasında Rusya ile mücadele sırasında Memiş Ağa'nın gösterdiği gayretin etkili olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Çünkü Babıali'nin Rusya ile olan mücadelesinde bölgede kendisine destek verecek nüfuzlu ailelere ihtiyacı vardı. Tuzcuoğlu Memiş Ağa ise adamlarıyla birlikte Osmanlılara aradığı desteği vermişti. Bu nedenle Memiş Ağa bölgedeki nüfuzu ve Osmanlı kuvvetlerine olan katkısı düşünüldüğünde hemen gözden çıkarılacak bir kişi değildi. Bununla birlikte Süleyman Paşa ısrarından vaz geçmeyerek Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya yeni tahriratlar göndermeye devam etti. Sadrazam Rauf Paşa ise Memiş Ağa hakkındaki iddiaların gerçekliğini araştırmadan acele karar vermek istemiyordu. Diğer taraftan tahkikat

Osmanlı arşivindeki konuyla ilgili belgeler ise özellikle Memiş Ağa'nın icraatları üzerinde dururken; Rize, Of, Hopa ve Sürmene yöresinde idaresi altında bulunan halka karşı zulm eden ve Babıali'nin otoritesini hiçe sayan bir derebeyi portresi çizmektedir. Bununla birlikte hem Cevdet Paşa tarihinde geçen ifadelerden hem de arşiv belgelerinin ortaya koyduğu verilerden anlayabildiğimiz kadarıyla Memiş Ağa, nüfuz alanı içinde başına buyruk hareket edebilen ve halkın kendisinden korktuğu bir figürdür.

¹²⁶ BOA (HAT 458/22567/A).

¹²⁷ Şanizade tarihinde de Süleyman Paşa'nın Memiş Ağa hakkındaki suçlamalarına benzer ifadeler görmek mümkündür: *"Rize A'yânı Tuzcu-oğlu Memiş, kendü lâzime-i hâli ile mukayyed olmayup, ehâli ve fukarâyâ gûn-â- gûn gadr u hasâret ve bi-gayr-i hakkın katl-i nüfûs ve sefk-i dimâ' ve gasb-ı emvâl misillü harekât-ı bâgıyâneye cesâret ve kazâ'-i mezbûrda fevt olanların terekelerini zabt ve vereseysi hakkı şer'iden men' eylediğinden mâ'adâ, bunların emsâli kendülüğünden niçe nice hilâf-ı şer'at-i garrâ ve mugâyir-i rızâ ef'âl-i nâ-sezâ ikâ' u icrâ etmiş..."* Bkz. Şanizade Atullah Efendi (2008 c:II:751-752).

sırasında Rauf Paşa'ya sürekli, Memiş Ağa'nın Hacı Salihoğlu gibi bazı şakileri koruduğu yolunda bilgiler geliyordu. Bu gelişmeler Sadrazam Rauf Paşa'yı, Memiş Ağa hakkında önceden vermiş olduğu kararı gözden geçirmeye zorluyordu.¹²⁸ Devlete karşı gelmiş bir kişinin safındaymış gibi görünmek artık Rauf Paşa için sürdürülebilir olmaktan çıkmıştı. Bu nedenle hem sorumluluğu paylaşmak hem de üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla Memiş Ağa hakkında verilmesi gereken kararı Padişah'a bırakmayı uygun gördü. Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın aktardığı bilgiler üzerine bir durum değerlendirmesi yapan Padişah, yayınladığı bir hatt-ı hümayunla Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın idamına karar verdi.¹²⁹ Tuzcuoğlu Memiş Ağa hakkındaki idam fermanı dergâh-ı âli kapucubaşlılarından Hacı Hasan Ağa'ya yazıldı ve Hasan Ağa'nın maiyetiyle birlikte derhal Trabzon'a gitmesi emredildi. Bu arada Trabzon valisi tarafından Tuzcuoğlu'nun muhallefatinin canib-ı miriden zabtı için istediği mübaşirlik görevi Hammamîzade Emin Efendi'ye verildi.¹³⁰

Trabzon Valisi Süleyman Paşa fermanı alır almaz, işi sessizce halletmek istedi. Çünkü Tuzcuoğlunun bölgedeki nüfuzunun farkındaydı. Bunu başarabilmek için de kayınpederi Çeçenzade Hacı Hasan Ağa'ya gizlice talimat verip, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'ya hitaben mektuplar kaleme aldırarak onu Trabzon'a davet ettirdi.¹³¹ Ancak Memiş Ağa Trabzon Valisi'nin niyetini önceden haber aldığından Rize'ye çekildi.¹³²

Trabzon Valisi Süleyman Paşa bu sırada Erzurum Valisi'ne destek için Hopa taraflarında görevdeydi. Tuzcuoğlunu hile ile elde edemeyeceğini anlayan Hazinedarzâde Süleyman Paşa, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın üzerine Şatırzâde

¹²⁸ "Trabzon valisi müşarünileyh dahi birkaç defadır mumaileyh Memiş Ağa'nın su-i halini yazmış ve bu defa dahi arz ve noksaniyetinde nârî olduğunu inha etmiş olduğundan gayri mumaileyh müteayyinatından olmak mülasebesiyle kendinden yekde sadakat-i memul olunur güruhdan olmadığına mebni müşarünileyhin inhası vechle mumaileyhin idamı babında emr ü ali isdar olduğu takdirde göreve mütegalibeden bir dahi def olmuş olacağı beyne'l-hazar tezekkür olunmuş idiği..." BOA (HAT 1352/52812).

¹²⁹ "...arza mebni ise vebali anın boynuna müşarünileyhin inhası vechle merkumun idam için emr-i ali yazılıb bir işe yarar dirayetlü mübaşir tayin olunsun." BOA (HAT1352/52812) ve Şanizade Atullah Efendi (2008 c:II:751-752).

¹³⁰ BOA (HAT 1352/52811).

¹³¹ Şevket (2013:256-260).

¹³² Aktepe (1951:25).

Osman Bey ve Kara Numan Bey komutasında kuvvet sevk ederek, isyanı bastırma görevini kaymakamı Hasan Ağa'ya bıraktı.¹³³ Trabzon Valisinin askerleriyle cephede olması Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın pozisyonunu güçlendirmişti. Durumdan istifade etmesini bilen Tuzcuoğlu Memiş Ağa kardeşinin oğlu Tahir'le birlikte Canik, Karahisar-ı Şarki, Trabzon ve Lazistan bölgesindeki yandaşlarına mektuplar yazarak kendisine katılmalarını istedi.¹³⁴

Tuzcuoğlu'nun çağrısı yerini bulmuş olmalığı yörenin meşhur asilerinden Tonya Ayanı Salihoğlu Ali ve Trabzon civarı derebeylerinden Abanosoğlu Süleyman da Memiş Ağa'ya katıldı.¹³⁵ Ayrıca Rize, Sürmene ve Of kazalarından da taraftar toplayan isyancı güçler bölgede ciddi tehdit haline geldiler.¹³⁶ Kendisini yeterince güçlü hissedenden Memiş Ağa ve müttelikleri kuvvetlerini birleştirip Trabzon'u kuşattı¹³⁷ ve 18 Ağustos 1816 tarihinde şehri ele geçirdi.¹³⁸ Memiş Ağa daha sonra valinin kaymakamı sıfatıyla Trabzon'un idaresini üstlenen Çeçenoğlu Hasan Ağa'yı bir gemiyle şehirden çıkardı.¹³⁹ Böylelikle Rize-Giresun arasındaki bölge Memiş Ağa'nın kontrolüne girmiş oluyordu. Bunun üzerine Süleyman Paşa, Faş'ın muhafazasını bir adamına bırakarak birkaç gemiyle Görele'ye geldi ve Kuğuzâde konağını alıp üzerine gelen mütegalibe grubunu bozguna uğrattı. Ayrıca Trabzon ve Sürmene ağalarını yanına çağırıp iltifatlarda bulunarak Memiş Ağa'nın yalnız kalmasını sağladı. Çeçenzade Hasan Ağa da merkezin gönderdiği birliklere ek olarak Samsun, Amasya, Tokat ve Sivas bölgesindeki âyanlardan toplanan kuvvetlerle 1816 Kasım ayı sonunda Trabzon'u geri almayı başardı. Durumun kendi aleyhine döndüğünü anlayan Memiş Ağa önce Rize'deki konağına ardından da memleketi Of'a kaçtı.¹⁴⁰ Rize'ye gönderilen kuvvetler ise Of'un sahip olduğu coğrafyanın zorluğundan dolayı daha fazla ileri

¹³³ Bay (2007:209).

¹³⁴ Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:X:246).

¹³⁵ BOA (HAT 458/22576).

¹³⁶ BOA (HAT 459/22588).

¹³⁷ BOA (HAT 460/22614).

¹³⁸ BOA (HAT 459/22607).

¹³⁹ BOA (HAT 460/22615).

¹⁴⁰ *"Tuzcu oğlu nam şaki Of Kazasına firar etmek takribiyle cevanib-i erbaası sed u bend ve Bolu ve Kastamonu mutasarrıfı Ali Paşa ile bi'l-müzakere kaza-yı mezkûr ahalisine iki defa adamlar irsal ve kağıtlar tahrir etmiş ise de manevi tesahhub olunarak ahz ve istisali mümkün olmayub..."* BOA (HAT 1351/52810).

gidemediğinden Memiş Ağa ele geçirilemedi.¹⁴¹ Trabzon Valisi Süleyman Paşa, eldeki kuvvetlerin yeterli olmayacağını anladığından isyan bölgesinde denetimin sağlanabilmesi için Erzurum Valisi Celaleddin Paşa tarafından gönderilecek kuvvetlere ihtiyacı olduğunu ve bu yolla asileri sıkıştırarak isyanın üstesinden gelebileceğini Babıali'ye ilettili.¹⁴² Süleyman Paşa, Mehmet Emin Rauf Paşa'nın yatıştırma politikasını tasvip etmiyordu. Çünkü Süleyman Paşa'ya göre, Memiş Ağa'nın çıkardığı isyan sadece askeri önlemlerle bastırılabilirdi.¹⁴³ Dolayısıyla Süleyman Paşa ile Sadrazam Rauf Paşa arasında isyanın sonlandırılmasına ilişkin derin görüş ayrılığı bulunuyordu. Babıali ile valisi arasındaki anlaşmazlık ise Tuzcuoğlu'nun işine yaramaktaydı. Bununla birlikte Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa, Trabzon Valisi'nin isteğini reddetti ve Süleyman Paşa'nın girişimi sonuçsuz kaldı. Ancak daha sonra gelişen olaylar Süleyman Paşa'yı haklı çıkaracaktı. Diğer taraftan Mehmet Emin Rauf Paşa'ya göre Rus tehlikesi henüz geçmemişti ve büyük sayıda birliğin yerini değiştirmek olası Rus işgaline karşı bölgeyi savunmasız bırakabilirdi.

Rauf Paşa, Trabzon mütesellimi Elhac Hasan Ağa'dan gelen raporları inceledikten sonra Tuzcuoğlu tehlikesinin büyüklüğünü daha iyi anlamıştı. Rauf Paşa kendisine gelen istihbarattan Padişah'ı haberdar ettiği yazısında bölge ahalisinin Tuzcu oğluna verdiği desteğin kesilmesi için gerekli adımlar atılmadan sonuç alınmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Yine Rauf Paşa eğer teshil-i maslahat zımında mükemmel ve mücehhez bir kıta fırkateyn ve bir kıta kudret ve bir kıta şalviye ihraçe irsal buyrulursa Rize, Of ve Sürmene haşaratı cümlesinin itaatlarının sağlanabilirdi. Aksi halde Rauf Paşa'ya göre taraf-ı devlet-i aliyeden külli tedarikat ile ikdam olunmaz ise Ahışa eyaletinde vuku bulan fesad Tuzcu oğlunun nezair-i şekavetine müstelzem olmak cihetiyle bütün Trabzon eyaletinde düzen bozulabilir ve sonuçta büyük kargaşa çıkardı. Rauf Paşa'nın kaygısını yerinde bulan Padişah bu maddeler sair mevadda benzemez harab ve rahatı terk ile sa'y edecek umurdandır diyerek sorunun çözümüne yönelik iradesini ortaya

¹⁴¹ BOA (HAT 459/22601/A). 19 Muharrem 1232/9 Aralık 1816

¹⁴² BOA (HAT 460/22615).

¹⁴³ "Rize Ayanı Tuzcuzade Memiş Ağa'nın nasihat kabul eder adam olmadığı..." BOA (HAT 1352/52812).

koymuştur.¹⁴⁴ Dolayısıyla durum bu kadar nazikken ve Memiş Ağa da köşeye sıkışmışken Rauf Paşa'nın hesabı tutarsa bir af ilanı ile hem isyan sonlandırılacak hem de Rus sınırındaki Osmanlı birlikleri yerinde kalacaktı.¹⁴⁵ Mehmet Emin Rauf Paşa'nın bu fikri, İstanbul'da toplanan Meclis-i Meşveret'te görüşülüp kabul edildi. Daha sonra Padişah II. Mahmud da Sadrazam'ı Mehmet Emin Rauf Paşa'nın önerisini uygun bulmakla beraber, Kastamonu ve Bolu mutasarrıfı Ali Paşa tarafından Memiş Ağa'ya yapılacak teklifin gizli kalması hususunda özen gösterilmesini buyurdu.¹⁴⁶ Ali Paşa, aldığı emir gereğince durumu Memiş Ağa'ya bildirmek üzere, Of'a bir heyet gönderdi. Kastamonu ve Bolu mutasarrıfı Ali Paşa maiyetinden Ali Ağa'yı teklifi Memiş Ağa'ya iletmekle görevlendirdi. Ancak Ali Ağa, Tuzcuoğlu'ndan herhangi bir cevap alamadan geri döndü.¹⁴⁷ Babıali işin peşini bırakmayarak Trabzon müftüsü Hasan Efendi ile Gümüşhane emini Ali Şefik Efendi'yi aracı olarak Memiş Ağa'ya gönderdi. Bu heyette Memiş Ağa'yı ikna etmeye muvaffak olamadı.¹⁴⁸ Tuzcuoğlu'nun af teklifini reddederken

¹⁴⁴ BOA (HAT 1531/60).

¹⁴⁵ "Ali Paşa'nın kapı kethüdası Ahmed Ağa bab-ı aliye celb birle müşarünileyhden Tuzcu oğlunu emniyeti derkar olduğu beyan olunarak mukaddem hakkında ferman-ı kaza sudur idib sonra itlak olunmuş ise de bu hengam ol vakte mikyas olmayub fermanlı olanlar haklarında afv u necat müyesser olmadığı malumdur sonra devlet-i aliye bizden başka birkaç vezir tayinatıyla elbette ısdar ederek seni idam eder gel bana firar ve dehalet eyle seni afv ettireyim deyu Tuzcu oğlu merkuma kendi tarafından ifade birle istimalet vermesini ve eğer merkum çıkar yanına gelir ise buradan istizana hacet bırakmayub istimalet verib bir mahalde ikame olunmak üzere dairesinde tevkif eylemesini devletçe olmayub kendü tarafından müşarünileyh Ali Paşa'ya yazması ağa-yı mumaileyhe ifade ve tenbih kılınmak..." BOA (HAT 1351/52810).

¹⁴⁶ "Tuzcu oğlunu şu aralık Ali Paşa celb edebilir ise kem zemin değildir ancak devlet-i aliyemiz tarafından talim olduğundan gerek merkum gerek Süleyman Paşa serişte alırlar ise nüfuza haleb gelib maslahat bilmez gayet hafif tutmak tebeyyün ve tekid ederek kapı kethüdası tarafından Ali Paşa'ya tahrir ettiresin..." BOA (HAT 1351/52810).

¹⁴⁷ "Bâ-ferman-ı celilü'l-bürhan ahz ü istisaline me'mur buyrulduğum Rizeli Tuzcuoğlu Memiş nam şaki hayyen ve meyyiten matlub-ı kat'ıyyü'l-mefad cenab-ı mülûkâne idüğünü bi'd-defaat taraf-ı çakeriden ve atufetlü Seyyid Ali Paşa karındaşım bendeleri tarafından sadr-ı evamir-i aliye ve muceblerince buyrulduyan-ı acizanemiz tahrir ve mukaddem ve mübrem adamlarımız kulları ve sair me'murlar Of canibine tesyir ve şaki-i merkum ahali-i merkumeden matlub ve müşarünileyh hazretleriyle gûna-gûn suret-i ğaşıyye ve tedabir-i hasene ile ahali-i merkumeyi şayed itma' ve va'd ve vaz ile semt-i suhulet ve esbab-ı istihsali halatına her çend teşebbüs ve enva-ı ikdam ve ihtimam-ı çakeranem masruf ve derkâr olmuş olduğunu..." BOA (HAT 459/22600/B). 21 Cemaziyevvel 1232/8 Nisan 1817

¹⁴⁸ "...güya suret-i hakdan gelinerek itaat ve imtisal ve edeblerini ibrazıyla şaki-i merkumu olduğu mahalden ahz ve me'murîn kullarına götürüp teslim etmek üzere gitmişler vakıa şaki-i merkumu tutup müvazaa tarikiyle biraz berü tarafa getürmüşler ise de yine cibilliyet-i asliyelerini izharıyla hil ü hud'a ve hiyanete derkâr olarak şaki-i merkumu

Babiali'nin acziyet içinde olduğuna kanaat getirmesi muhtemeldi. Diğer taraftan Memiş Ağa'nın, Süleyman Paşa ile olan kötü tecrübesini göz önüne aldığı anda Babiali'nin af teklifini kendisini ele geçirmek için başvurduğu bir tuzak olarak düşünmüş olması doğaldır. Üstüne üstlük Memiş Ağa'dan desteğini esirgemeyen bölgedeki ahalinin mevcudiyeti, Tuzcuoğlu'nun mücadeleye devam kararı almasında kendisini motive ettiğine şüphe yoktur.¹⁴⁹

Babiali, Tuzcuoğlu'nun kendisine tanınan şansı kullanmak istemediğini anlayınca, tavır değiştirip klasik yöntemi devreye sokarak Süleyman Paşa'ya ve civar sancak beylerine Tuzcuoğlu gailisinin kesin olarak bitirilmesi için gerekli talimatları verdi.¹⁵⁰ Trabzon Valisi Süleyman Paşa'nın sonuç alabilmesi için daha büyük kuvvetlere ihtiyacı vardı.¹⁵¹ Vaziyetin farkında olan Babiali Kemah, Gercanis ve Kuruçay kazalarından bir başbuğ idaresinde tahammüllerine göre asker tertip edip derhal Süleyman Paşa'nın kuvvetlerine iltihak etmesi için emirler çıkardı.¹⁵² Ayrıca Süleyman Paşa'ya memuriyeti cihetiyle masarısına medar olmak üzere, Padişah II. Mahmud tarafından atıyye olarak elli bin kuruş gönderildi.¹⁵³ Trabzon Valisi Süleyman Paşa ile ittifak halinde olan Şatıroğlu gibi âyanların desteğiyle kuşatılan Memiş Ağa yoğun bir mücadelenin sonunda 26 Ekim 1817 tarihinde ele geçirildi¹⁵⁴ ve hemen idam edilerek kesilen başı İstanbul'a gönderildi.¹⁵⁵ Tuzcuoğlu'nun geride kalan emlakı Babiali tarafından müsadere olundu¹⁵⁶ ve isyanın bastırılmasında gayret gösteren yöneticiler değerli eşyalarla taltif edildi.¹⁵⁷

istishabıyla evvelki olduğu mahalle yine vaz' etmiş oldukları ve şaki-i merkum el-an Of eşkiyası derununda münhasıra olduğu..." BOA (HAT 459 22600/B).

¹⁴⁹ BOA (HAT 459/22582).

¹⁵⁰ Şanizade Atullah Efendi (2008 c:II:780) ve Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:X:218)

¹⁵¹ BOA (C.AS 403/16638).

¹⁵² BOA (C. DH 240/11968).

¹⁵³ BOA (C. ML 547/22493).

¹⁵⁴ (Şanizade Atullah (2008 c:II:790).

¹⁵⁵ BOA (HAT 459/22602).

¹⁵⁶ BOA (HAT 461/22617).

¹⁵⁷ "Trabzon Valisi Süleyman Paşa tarafından Tuzcuoğlu'nun kesilmiş başıyla gelen kâtibine Sadrazam Rauf Paşa huzurunda giydirilen samur kürk bahasının itasına dair arz..." BOA (HAT 503/24701) ve (C. ZB 50/2452).

1.3. BABIALI'DE İLK ÇATIŞMA: TEPEDELENLİ MESELESİ ve RAUF PAŞA'NIN HALET EFENDİ İLE İMTİHANI

16 Ekim 1816 tarihinde Beşiktaş sarayının dördüncü kadın dairesinin külhanında kaza ile yangın çıktı. Bir anda çıkan ateşi söndürmek için büyük gayret gösterildi. Ancak ateş camekan içinde beşiğinde uyumakta olan henüz bir yaşındaki Zeynep Sultan'ın kundağına sıçradı.¹⁵⁸ Ateş sırasında çıkan kargaşa yüzünden hiç kimsenin aklına Emine Sultan gelmemişti. Harem ağaları ve iç ağaları, tunç kapıyı zorlayarak Harem'e girdiler. Bir saat kadar ateşin söndürülmesine çalıştılar. Fakat bütün gayretler boşa gitmiş, külhanın bitişiğinde bulunan camekan bir anda tutuşmuştu. Bu arada Harem ağaları değerli eşyaları Çinili Köşk'e taşıyorlardı. Bununla birlikte güneşin doğuşuna yakın sultan hanımın alevler içinde kaldığı anlaşıldı. Bu durumu hünkara anlatacak cesareti hiç kimse kendinde göremiyordu. Dolayısıyla harem halkının cümlesi hünkarın önünde yüzleri yerde utanç içindeydiler. Saray halkı içinde öyle iki kişi vardığı; Harem Ağası Hafız İlyas İsa ile Silahtar Ali Bey Çinili Köşk sahilinden kendilerini denize atarak intihar etmeyi bile düşündüler. Bir iki defa iskeleye hücum etmeleri II. Mahmut'un şefkatini celp etti. II. Mahmud 'Ansızın zuhur eden bu kaza için hiç kimseyi suçlamaya mahal yoktur buyurdular.' Ateşi işittikleri zaman saraya koşan hizmetçilere, özellikle de İstanbul yangınının söndürülmesi için büyük gayretler sarf eden Sadrazam Rauf Paşa hazretlerine pek çok iltifatlar ettiler. O saatte Çinili Köşk'e nakledilen eşyalar mavnalarla Çırağan Yalısı'na taşındı. II. Mahmud, baharın çıkışına kadar Çırağan Yalısı'nda kalacaktı. İkinci gün dört beş yüz kadar ağalara 80'er kuruş bahşiş verildi. Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa ve şeyhülislam efendi Şevval ayının 27. perşembe günü Çırağan Yalısı'nda bulunan Padişaha taziyeye gidip üzüntülerini iletiler.¹⁵⁹ Padişah, 16 Şubat 1817 tarihinde

¹⁵⁸ Emine Sultan'ın annesi Başkadın Nevfidan'dır. II. Mahmut, kızıyla dadısının yandıkları yere gömülmelerini emretmiştir. Bu mezarlar, Beşiktaş Sarayı'nın yerine yapılan Dolmabahçe Sarayı içinde de korunmuştur. Necdet Sakaoğlu ölüm tarihini 25 Eylül 1816 Salı tarihi olarak vermektedir. Bkz. Sakaoğlu (2008:413). Ancak Şanizade, Emine Sultan'ın vefatını 10 Rebiulevvel 1231/9 Şubat 1816 tarihi olarak vermektedir. Bkz. Şanizade Atullah Efendi (2008 c:II:710).

¹⁵⁹ "... işbu ateşi işittikleri an saraya can atan bendegana ve hususiyle her harike azimeti ve teskin-i kine ziyadesiyle hidmeti sebkat eden vezir-i Felatun-nazir Sadrazam Devletlu Rauf Paşa Hazretleri'ne pek çok iltifatlar buyrulup..." Hafız Hızır İlyas Ağa (2017:125-126).

Beşiktaş sarayının yanar bölümlerinin tamir edilmesi için şehremini Hayrullah Efendi'ye emir verdi.¹⁶⁰ Mehmet Emin Rauf Paşa İstanbul'da çıkan yangınların ülkeye verdiği zararların farkındaydı. Ancak devletin içinde bulunduğu siyasi şartlar yüzünden yangın meselesi şimdilik ikinci planda kalmaya mahkumdu. Diğer taraftan Padişahın sık sık zamanını geçirdiği Beşiktaş sarayında çıkan yangının daha bebekken bir sultanın ölümüne yol açması, yangınlarla mücadeleyi gündeme getirmiş ve işin ciddiyeti devlet erkanı tarafından anlaşılıyordu.

Rauf Paşa, hemen harekete geçerek İstanbul'da ortaya çıkan yangınlara engel olabilmek için, binalarda ne gibi tadilat yapılması lâzım geleceğinin mimar ağa ve dülger kalfalarıyla müzakere edilerek, sonucunun bildirmesinin şehreminine havale edilmesi gerektiği ile ilgili Padişaha arzda bulundu.¹⁶¹ Böylece binaların yapım malzemeleri tekrar incelenerek yangınların çevreye yayılmasının önüne geçilmiş olacaktı. Sonuçta gerekli tedbirler alınmaya başlanmış ve sadrazam Rauf Paşa faydalı bir hizmet yapan devlet adamı olarak payitahtın alevlerle örülü tarihine geçmiştir. Padişah Sadrazam Rauf Paşa'nın gayretlerini takdir etmiş ve kendisine ihtiyacı olan maddi desteği vermiştir. Bununla birlikte Mehmed Emin Rauf Paşa'nın kısa sürede Padişah'ın gözüne girmesi, Halet Efendi için yeni bir

¹⁶⁰ TSMA (d9916).

¹⁶¹ "...şöyle ki hane ve konakların etrafı tahta kablanması ve saçaklarının ahşab olması ve sokakları üzerlerine tahta-puş binası fi'l-asl memnu iken el-haletü-hazihi hanelerin etrafı ve saçakları ahşab inşa ve tahta-puş bina olunmakta olduğundan gayri her hanenin bir birine kemal-i ittisali cihetiyle harik vukuunda etrafa sirayet ederek emr-i itfasında suubet ve bu babda ibadullah-i bi'l-vücuuh duçar-ı hasarat olmakta olduğundan bu hususun bir nizam-i kaviyye bendi sureti lede'l-mülahaza fi-mabad inşa olacak hanelerin etrafı ve saçakları ahşab inşa ve tahta-puş bina ettirilmeyib kadimi ne vechle ise ol vechle inşa olunmak ve ashab-ı hanelerin muktedir olanları sirayet-i harikden ve vikayeten cevanib-i erbasından iştirası müyesser olan arsaları yek diğeri mübaya birle bağçe olarak hali terk edüb bu suret müyesser olamadığı halde kendi arsasının mecmu'una bina ihdas etmeyüb biraz mahallini açıklık bırakarak civarında olan haneye faysal verdirilmek ve işbu harikler de muhterik olan dükkanların üzerine zinhar oda ihdas ittirilmemek hususları ba buyruldu meni' ve mehakim-i yasa' olunması mütebadir hatır olunmuş ise de bunlara münferi bazı suretlerin dahi kaide-i mimariye tatbiken zım ve ilavesi ile kemineye özr olmayacak ve icrası takdirinde müstekarr ve payidar olacak vechle bir hüsn-ü rabıtaya bendi lazım geldiğinden mimar ağa ve muteber dülger kalfaları nezdine celb ile etrafiyla müzakere ve hüsn-ü nizama rabt ve ...iderek keyfiyeti bab-ı alilerine inha eymesi için şehremin efendi bendelerine havalesi ve badehu efendi-i mumailiyyhin bu babda ne vechle inhası vaki oluyor ise hak-pay-i hümayun-ı şahanelerine arz ve istizan olunması..." BOA (HAT 670/32681).

çatışmanın da fitilini ateşleyecektir. Sadrazam Rauf Paşa'nın Halet Efendi ile düştüğü ilk fikir ayrılığı ise Tepedelenli Ali Paşa meselesinde Babıali'nin tavrının ne olacağı ile ilgiliydi.

Rauf Paşa sadaret makamına geldiği vakit Babıali'nin merkezinde Padişahın başdanışmanı-devlet kethüdası olması sayesinde büyük nüfuza sahip Halet Efendi ile karşılaştı. Bu sırada Halet Efendi öylesine dikkatli hareket ediyordu ki Ahmet Hurşit Paşa'nın azledilmesi kesinleşince yerine kimin geleceğini önceden öğrenme gayretine girişmişti. Halet Efendi öteden beri sarayda olup bitenler hakkında Padişahın baş berberi Ali Ağa'dan bilgiler alıyordu. İkili sık sık mektuplaşarak birbirlerini Padişahın kararları hakkında haberdar ederek gelişmelerin gerisinde kalmamaya özen gösteriyorlardı. Yine böyle bir mektuplaşma sırasında Padişahın baş berberi Ali Ağa, Halet Efendi'ye Padişahın, Sadrazam Hurşit Ahmet Paşa ile Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Molla'yı azletme fikrinde olduğunu söyledi. Gerçekten de kısa bir süre sonra sadrazam ile şeyhülislam azledilmişler ve Halet Efendi haber kaynağı sayesinde olacakları önceden öğrenebilmişti. Ali Ağa'dan gelen mektup sadece azil olayından bahsetmeyip haleflerin kimler olacağı konusunda da bilgiler içeriyordu. Ali Ağa'ya göre sadaret için Padişah II. Mahmud'un aklında henüz Defterdarlık görevi ifa eden Mehmet Emin Rauf Efendi vardı.¹⁶² Halet Efendi kuşkusuz bu istihbarat sayesinde geleceğin sadrazamını göz hapsine almakta gecikmemiş olsa gerektir. Mehmet Emin Rauf Paşa sadrazam olduktan sonra zamanla Padişahın gözüne girerek ve itimadını kazanarak Halet Efendi'nin kıskançlığını ve düşmanlığını üstüne çekecekti.

II. Mahmud, İmparatorluğu eski ihtişamlı günlerine döndürmek için büyük umutlar bağladığı merkezileşme politikası gereği ayanlarla amansız bir mücadeleye girişmek üzereydi. Padişah mutlak bir monark için son derece gurur kırıcı olan 1808 tarihli Sened-i İttifak'tan¹⁶³ kurtulalı henüz birkaç sene olmuştu. Geçmişin acı tecrübesi yanı başında duran II. Mahmud bir daha aynı süreci yaşamak istemediği için ayanların kesin olarak ortadan kaldırılması gerektiğine

¹⁶² Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:X:194).

¹⁶³ Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz. Akyıldız (1998:215–222).

hükmetmişti.¹⁶⁴ Ancak selefi III. Selim gibi tedbirsiz davranmayarak temkinli adımlarla meseleye yaklaşmak taraftarıydı. Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa ile birlikte hesaplı hareket ederse nihayi hedefi olan geçmiş asırların kudretli imparatorluğuna yeniden hayat verebilirdi. Diğer taraftan Rumeli'nin içinde bulunduğu koşullar şimdilik II. Mahmud'un planlarına pek de uygun bir manzara arz etmiyordu. Yunanistan ve Arnavutluk coğrafyasında gücünü hem Pahitahta hem de nüfuzu altındaki halka kabul ettirmiş olan Tepedelenli Ali Paşa, Padişah'ın hayalleri karşısında aşılamaz gibi duran bir engeldi.

Tepedelenli Ali Paşa, Aralık 1785 tarihinde Tırhala mutasarrıflığına getirildikten sonra zamanla hakimiyet sahasını genişletmeye başladı. 1787 yılında önce eşkiyayı ortadan kaldırmaya çalıştığı iddiasıyla gelecek on yıllarda gücünün merkezi olacak Yanya sancağını ele geçirdi. Tepedelenli Ali Paşa gücünü sürdürürebilmek adına ailesinden kişilerin devlet görevlerine getirilmesine de dikkat ediyordu.¹⁶⁵ Oğlu Veliyüddin Bey'in Arnavutların tenkili meselesinde derbentler nazırlığına atanması ve sonrasında Pazvandoğlu'na karşı Vidin'de gösterdiği başarılar Tepedelenli'ye üç tuğlu paşalığı getirdi.¹⁶⁶ Rumeli'de çıkan isyanların bastırılmasında Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları hep ön saftaydı.¹⁶⁷ Dolayısıyla imparatorluk için bölgenin güvenliğinin sağlanmasında son derece gerekli bir aktör konumuna yükselmişti.¹⁶⁸ Bu arada sahip olduğu gücün farkında olan Ali Paşa adamları vasıtasıyla yabancı devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya da başlamıştı.¹⁶⁹ II. Mahmud'un Ali Paşa'nın bağımsız bir hükümdar edasıyla hareket ettiği noktasında şüpheleri vardı. Babıali'nin kendisine muhtaç bir konumda olduğunu fark etmiş olan Ali Paşa ise bu duruma fazla aldırmaz bir tavır sergiliyordu. II. Mahmut, imparatorluğun kapısına dayanmış Rus tehlikesini bertaraf edebilirse Rumeli'deki ayan sorununa da kökünden çözüm getirebileceği

¹⁶⁴ Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü ile ayanları bir arada tutabilecek son dayanak noktası da ortadan kalktığından Padişaha karşı Sened-i İttifak'ı savunmaya cüret edebilecek herhangi bir kuvvet de kalmamıştır. Bkz: Halil İnalçık (1964:609); Uzunçarşılı (2010:184-185); Beydilli (1989 c:II:365) ve Tanör (1985 c:I:13).

¹⁶⁵ BOA (C. AS 823/34991).

¹⁶⁶ BOA (HAT 1154/45783).

¹⁶⁷ BOA (C. AS 786/33296); HAT (495/24309) ve Hasluck (2013 c:II:71).

¹⁶⁸ BOA (HAT 1531/54).

¹⁶⁹ Beydilli (2011 c:XL:477-478).

inancındaydı. Her ne kadar Rus tarafındaki gelişmeler II. Mahmud'un istediği gibi sonuçlanmamış olsa da en azından savaş sona ermişti ve artık ayanın ortadan kaldırılması için atılacak adımlar gündeme gelebilirdi.¹⁷⁰

Siyasi ortamın kazandırdıkları bir yana Rauf Paşa açısından ayanlarla mücadele Padişah'ın çok arzuladığı merkezi devletin inşası için son derece hayatiydi. Sadaret mührünün sahibi Rauf Paşa ise Padişah'ın reformlar konusundaki ısrarının yakın tanıklarından biri olduğundan ne yapması gerektiğini biliyordu ve Rauf Paşa için yürütülecek politikalar amaca uygun olmalıydı. Merkezdeki devlet adamlarının kendisine karşı kafa karışıklığı içinde olduğunu fark eden Ali Paşa, nüfuz sahasını daha da genişletebilmek amacıyla yerel beyler vasıtasıyla Arnavutluk coğrafyasında bulunan Kigalık yöresine bağlı bazı köyleri yağma ettirdi. Bunun üzerine bölgedeki hanedanlardan birine mensup Yusuf Bey Tepedelenli'yi Babiâli'ye şikâyet etti. Ali Paşa ise hakkındaki suçlamaları kabul etmeyerek Hâlet Efendi'nin desteğini sağlamaya çalıştı. Bunun içinde Hâlet Efendi'nin kendisini II. Mahmut'a karşı savunmasını istiyordu. Babiali, Ali Paşa'nın niyetini anladığından kendisine bir emir gönderilerek Ohri, İlbasan, Derbendat ve diğer bölgelerdeki adamlarını geri çekerek Yanya ile yetinmesi şartıyla kendisine dokunulmayacağını taahhüt etti. Ali Paşa istekleri reddedilince Babiâli'yi oyalamak yoluna gitti. Dahası Ali Paşa, Derbendat bölgesinin kendisinden alınıp Süleyman Paşa'ya verilmesine rağmen bölgeyi terk etmediği gibi Dökme Derbendatı'na saldırıya geçerek Babiali'ye karşı güç gösterisinde de bulundu.¹⁷¹ Artık II. Mahmut'ta, Ali Paşa'nın devlete meydan okuduğu, dolayısıyla isyan ettiği düşüncesi kuvvet kazanmaya başlamış ve en kötü senaryo düşünülerek gerekli hazırlıkların yapılması için emir verilmişti. Bunun için de II. Mahmut, Rumeli Valisi Behra Paşa'nın hakimane davranarak eyalet dahilindeki mirimiran ve ayanları bölgede istilasını yirmi seneye tecavüz etmiş bulunan Tepedelenli Ali Paşa'dan tedrici olarak ayırarak kendi tarafına meyil ettirmesini irade buyurmuştur.¹⁷² Diğer taraftan Sadrazam Rauf Paşa tarafından henüz Babiali ile ipleri koparmayan Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa,

¹⁷⁰ Tennent (2010:571).

¹⁷¹ Yenidünya (2018:213).

¹⁷² BOA (HAT 1314/51213).

pederi Yanya Sancağı Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa ve Eğriboz Muhâfızı Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa'ya husûs-i mezkûru hâvi tahrîrât irsâl ü tesyâr olunmuş ve izbandîd gâ'ilesinin fîmâ-ba'd bir dahi hudûs etmemesi ferîzasına be-gâyet dikkat eylemeleri, irâde-i hayriyyet-ifâde-i Şâhâne muktezâsından olduğu 11-20 Rebiulevvel 1231/ 10-19 Şubat 1816 tarihinde kendilerine bildirilmiştir.¹⁷³ Tırhala Mutasarrıfı Veli Paşa kısa sürede Mora sevhilinde adalar arasında kayıklar ile şekavet eden izbandit eşkiyasından İbrahim ve rûfekasını karaya çıkardıkları sırada yakalayarak idam etmiş ve kesik başlarını Eğriboz Mutasarrıfı Yusuf Ziya Paşa'ya gönderdiğini Sadrazam Rauf Paşa'ya iletmiştir.¹⁷⁴ Oğlundan geri kalmayan Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa da Rauf Paşa'ya Akdeniz sevhilinde icra-yı şekavet eden izbandit eşkiyasından on bir kişinin kesilen başlarının Payitaht yolunda olduğunu haber vermiştir.¹⁷⁵ Görüldüğü üzere aldığı emirleri yerine getiren eşkiyaya göz açtırmayan Tepedelenli ailesi Sadrazam Rauf Paşa için hemen gözden çıkarılamazdı. Bu nedenle Sadrazam Rauf Paşa İmparatorluğun bekası için çatışma ihtimalini göze almak istemediğinden, ayrıca Ali Paşa ve oğullarının devlete faydalı hizmetlerde bulduklarını hatırlıdan bir an olsun çıkarmadığından Padişah'ı tedbirli olması konusunda sürekli uyarıyordu. Diğer taraftan zamanla Rauf Paşa'nın Tepedelenli Ali Paşa ve oğlu Veli Paşa'ya dair fikirlerinde değışim yaşandığını görmekteyiz. Rauf Paşa Padişah'a yazdığı bir telhiste Ali Paşa hakkında deruni ve fesad olduğundan müşarünileyhden devlet-i aliyelerine ibraz-ı mesai mebrure ve hizmet bir vakitte memul olmayacağı ve farazi bir hidmette bulunması lazım gelse bulunacağı hidmetin dört katı miktarı bir mazarrat-ı atıyye ihtira edeceği tespitini yaptıktan sonra sözü oğlu Veli Paşa'dan, Arnavud ve kendi heva ve maslahatını dünyaya takdim eder bir şahıs olarak bahsetmektedir.¹⁷⁶ Dolayısıyla Sadrazam Rauf Paşa, Tepedelenli Ali Paşa meselesinin sürümcemede kalmasının faturasının ağır olabileceğı düşüncesiyle hiç istemese de zamanla Halet Efendi ile benzer bir çizgiye gelmiştir.

¹⁷³ Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:I:717).

¹⁷⁴ BOA (HAT 499/24457).

¹⁷⁵ BOA (HAT 496/24348).

¹⁷⁶ BOA (HAT 1262/48883).

Sadrazam Rauf Paşa'nın karakteri ile II. Mahmut'un karakteri birbirine tezat bir yapıdaydı. Bununla birlikte sert mizaçlı II. Mahmut'u dengeleyen yine sadrazamı Rauf Paşa'nın itidalli yaklaşımıydı. Her ne kadar iki figür birbirine zıt gibi gözüksede yine de birbirlerini tamamlayan bir güce dönüşmeyi başarıyorlardı. Fakat uyumu sarsacak ilk adım atıldı ve Halet Efendi tarafından Tepedelenli'nin durumu hakkında Padişah'a yapılan bir arz ile dengeler alt üst oldu. Padişah bir yandan Babîâlî'ye verdiği emirlerde Rumeli Valisi ve Selanik, Eğriboz, Karlıeli mutasarrıflarının askerlerini birleştirerek Ali Paşa'nın birliklerini, kendi sancağı dışındaki topraklardan çıkartmalarını isterken diğer yandan da Tepedelenli meselesi için vükelayla istişareye başvurdu.¹⁷⁷ Hâlet Efendi ile yıldızı bir türlü barışmayan rakibi ve aynı zamanda kendisi gibi danışmanlık görevinde bulunan Reisülküttap Canib Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın azli durumunda Rumeli'de büyük sorunlar çıkabileceğini öne sürerek bu fikre sıcak bakmadı. Meclis-i Meşveret'te hazır bulunan vükelanın çoğunluğu da Sadrazam Rauf Paşa ve Canib Efendi'den yana tavır alınca, tek başına kalan Halet Efendi Tepedelenli Ali Paşa'nın azledilmesine dair olan düşüncesini kabul ettiremedi. Diğer taraftan Halet Efendi'nin işin peşini bırakmayarak ısrarından vaz geçmemesi üzerine Padişah, Sadrazam Rauf Paşa'yı özel olarak saraya çağırttı. Mehmet Emin Rauf Paşa, Rus tehdidi karşısında yararlılıklar göstermiş olan Ali Paşa'nın tedibinin İmparatorluğa zarar vereceği kanısındaydı. Ayrıca Sadrazam Rauf Paşa, ayanlarla mücadele politikasında II. Mahmut'un yanında yer almakla beraber Yunan teba arasında patlak verecek olası bir isyan durumunda Yanya vilayetini elinde tutan Ali Paşa'nın Babialı için ileride gerekli olabilceği stratejisiyle Halet Efendi'nin değil Canib Efendi'nin safında yer aldı. Mehmet Emin Rauf Paşa ile baş başa tartıştıktan sonra meseleyi Canib Efendi'ye bir kez daha açan II. Mahmut'a, Canib Efendi'nin cevabı öncekiyle aynı oldu.¹⁷⁸ Diğer taraftan Halet Efendi her ne kadar muradına erememiş olsada fırsat kollamaya devam etti. Beklediği şans ise yakında ayağına gelecekti.

Merkezde bu tartışmalar yaşanırken Kapıcıbaşılardan Drama Nazırı Mahmud Ağa etrafına eşkıyaları toplayıp İskeçeyi basmaya çalışmış Kavala ve Piravişte

¹⁷⁷ Yenidünya (2018:213).

¹⁷⁸ Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:X:196).

taraflarını ele geçirmek istemişti. Diğer taraftan hakkındaki suçlamaları kabul etmeyen Drama Nazırı Mahmud Bey, Pravişte ile Kavala'da çıkan ihtilâlde kendisinin sebep olduğu yolunda erbab-ı garaz tarafından vukubulan iş'aratın hilâf-ı hakikat olduğunu bir ilam ile Valide Sultan'ın kethüdasına yazarak, vaziyeti kurtarmaya çalışıyordu.¹⁷⁹ Drama Nazırı'nın Valide Sultanı araya sokmaktan muradı kendisine güvenmeyen ve idare tarzını tasvip etmeyen Sadrazam Rauf Paşa'nın girişimlerini boşa çıkarmaktı. Bu sırada tedibi lazım gelen önceleri Tepedelenli'ye tabi olan Paşo Bey'in Drama Nazırı Mahmud Ağa'nın yanına kaçtığını haber alan Sadrazam Rauf Paşa Drama Nazırı'ndan Paşo İsmail Bey'in teslim edilmesini istedi. Çünkü Rauf Paşa, Tepedelenli Ali Paşa ile oğlu Veli Paşa arasında yaşanan husumetin Veli Paşa'nın silahdarı Paşo Bey'den¹⁸⁰ kaynaklandığı görüşündeydi.¹⁸¹ Ancak Nazır Mahmud Ağa, Rauf Paşa'ya, Paşo Bey'in kendisinin yanında olmadığı cevabını verdi. Bunun üzerine Sadrazam Rauf Paşa, Drama Nazırı'nın ifadelerinden şüphelenmiş olacakki Drama Nazırı'nın inkârcı tutumundan bahsettikten sonra Padişah II. Mahmut'a Nazır için bir an önce sert ifadeler içeren bir emir çıkarılması yolunda tavsiyede bulundu. Sadrazam Rauf Paşa'nın telkini üzerine II. Mahmud, Drama Nazırı'na hitaben kendisine büyük toprakların yönetimine ek olarak Kapıcıbaşılık gibi son derece

¹⁷⁹ Pravişte ve Kavala'da çıkan ihtilâlde Mahmud Bey'in parmağı olmadığına dair Drama kadısının ilamı... Olayların seyrinden bu ilamın Sadrazam Rauf Paşa tarafından ciddiye alınmadığı anlaşılmaktadır. Bkz: BOA (HAT 632/31231).

¹⁸⁰ Ali Paşa ile Veli Paşa'nın ahlak ve etvarı hakkında Rauf Paşa'nın telhisi: *"...nezd-i acizanemde cezm ve tahakkuk mertebesinde olan müşahadet ve malumat-ı çakeranemin fakat bir ihtar-ı muhteza-yı sıdk ve ubudiyetten idiği aşikar ise de bu kulları mehabet-i husur ve havf ve dehşet-i zat-ı şevket-nüşur-ı hilafet-penahilerinden naşi mahsusat ve malumat-ı acizanemi ifadeye ictisar olamayub müşarünileyh Ali Paşa kullarıyla sefer-i sabıkda beraber ve Rumeli taraflarında memuriyetle bulunduğu hasebiyle müşarünileyhin meslek ve meşreb ve keyfiyet-i hal ve mezhebine haylice tahsil-i ittıla ve vukuf ve sinin-i sabıkada Sofya nezaretine memuriyet-i acizanem münasebetiyle Veli Paşa kullarıyla dahi müddet-i vafire Sofya'da refakat ve ülfet etmekle müşarünileyhin dahi mahfi temenni ve niyet-i zamirleri bir mikdar istinkah ve mekşuf-ı çakeranem olmağla..."* BOA (HAT 1262/48883).

¹⁸¹ Tepedelenli Ali Paşa, Yanya ileri gelenlerinden Paşo Bey'i ortadan kaldırmak istemiş, Paşo Bey de Drama Nazırı Mahmut Ağa'nın yanına kaçmıştı. Bunun üzerine Ali Paşa, Paşo Bey'i cezalandırmak için Babiâli'ye başvurmuş, Babiali de Drama Nazırı Mahmut Ağa'dan Paşo Bey'i istemişti. "Paşo İsmail Bey Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'nın bazı hidematında müstahdemi ve gâhice umur-i bezm ü rezmdede mahremi olmağla, tahrik-i benan-ı şeytanet ile muma ileyhima beynlerine ilkay-ı adavet ederek babayı oğluna düşmen ve filez-i kebedini gözüne diken eylemişidi" bkz. Es'ad Efendi (2000:22-23).

yüksek ünvanlar verildiğini ancak *“İhsan-ı Şahaneye haml etmeyüp ırz u edebiyle mukayyed ve umur-i memuresiyle meşgul olmazsa Kapucu-başılığı ve üzerinde olan has iltizamı ve mukataat ve çiflikatı der-‘akab ref ve hakkından gelineceğini ve ahval-i hazıranın neticesini güzelce düşünüp, kendisine selamet-i hal lazım ise, fimabad öyle etvardan vazgeçip, rızay-ı hümayunu gözeterek başında olduğu eşkiyayı dağıtmak ve İskeçe ve Kavala ve sa’ir hariç-i hitası mahallere el uzatmaktan sakınmak ve Paşo Bey’i bir dakika eğlendirmeyip, derhal menfasına göndermesini ve makam-ı Sadaret-i uzma’dan mufassalan yazılan tenbihata uygun hareket etmesini emretti.”*¹⁸² Ayrıca Padişah’ın isteği üzerine Sadrazam Rauf Paşa tarafından Drama Nazırı Mahmut Ağa’ya *“ba’zı kıl ü kal hudûsu mesmû’-i evliyây-ı umûr olduğuna binâ’en, Dırama hâssının mesâlihini ru’yet ü idâre etmek üzere yerine bir adamını bırakıp, kendisinin ba’zı esbâba mebnî Der-sa’âdet’e gelmesi için emr-i ‘âlî”* yazıldı.¹⁸³ Ancak Drama Nazırı Mahmut ve Paşo Beyler İstanbul’a geldikleri vakit Mehmet Emin Rauf Paşa sadarettten düşmüş bulunuyordu.

Mehmet Emin Rauf Paşa, Tepedelenli meselesinde takip ettiği siyasetin sonucunu göremeden 1233 Safer 27/1818 Ocak 6 tarihinde sadarettten azledilerek Sakız adasına sürgüne gönderildi. Halet Efendi böylece mührü elinde bulunduran ve kendisiyle çeşitli konularda fikir ayrılığına düşen rakibini alt etmeyi başardı. Merkezde tek başına kalan Canib Efendi, Halet Efendi’ye karşı en büyük müttefiki Sabık Sadrazam Rauf Paşa’yı kaybetmenin verdiği zayıflıkla Tepedelenli hakkındaki düşüncelerini kabul ettirme imkanından da yoksun kalmış oldu. II. Mahmut’un mutlak bir hükümdar olma arzusunu her şeyin üstünde tuttuğunu gayet iyi idrak etmiş olan Halet Efendi Tepedelenli’nin istila emellerini kanıt göstererek Padişah’ı etkilemeyi başardı.¹⁸⁴ Aslında II. Mahmut’ta ayanların bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini biliyordu. Ancak Padişah, iç ve dış konjonktür bir türlü müsait olmadığından hesaplaşmasını sürekli ertelemek zorunda kalmıştı. Artık zamanın geldiğine Padişah’ı inandıracak sebeplerde ufukta görünür olmuştu.

¹⁸² Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:I:735-736).

¹⁸³ Ahmed Cevet Paşa (1309 c:X:196).

¹⁸⁴ Feyzioğlu (2017:148).

Halet Efendi, Padişah'ı Tepedelenli'yi ortadan kaldırmaya ikna etmeye çalışırken Ali Paşa ile aralarında husumet bulunan Paşo İsmail Bey ve Drama Nazırı Mahmut Bey sonunda Pahitaht'a teşrif ettiler. Drama Nazırı Mahmut Bey ve Paşo İsmail Bey hem Arnavutluk hem de Ali Paşa hakkında bilgi sahibi olduklarından, Tepedelenli'ye karşı uygulanacak siyasette Babıali'nin karar mekanizması üzerinde etkili oldular. Her ikisi de Tepedelenli'ye dair sundukları raporlarla meşveret meclislerinde kendileri gibi Tepedelenli'nin baş düşmanı olduğunu bildikleri Hâlet Efendi'nin arzusuna uygun kararların çıkması için yoğun çaba harcadılar. Tepedelenli Ali Paşa, aleyhine düzenlenen kampanyanın olağanca hızıyla sürdüğü bir sırada İstanbul'da Hâlet Efendi'ye iltica etmiş Paşo İsmail Bey'i öldürtmeye çalışması II. Mahmut için bardağı taşıran son damla oldu. Sonuçta II. Mahmut saltanat merkezinde böyle bir harekete cüret eden Tepedelenli Ali Paşa'nın tedibi için derhal asker toplanmasını emretti.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Yenidünya (2018:214). Cevdet Paşa, tarihinde Halet Efendi'nin orduda yapılacak ıslahat hareketlerini engellemek ve Padişah'ın dikkatini başka yöne çevirmek için Tepedelenli gailisini kasten çıkardığını iddia etmektedir. Yine Cevdet Paşa'ya göre Rumlar Mora'da isyan çıkarabilmek için Halet Efendi'yi, Ali Paşa'ya karşı sürekli kışkırtmaktaydılar. Hatta Halet Efendi'nin Fenerliler mektebinden çıktığı için Rumların kötü niyetlerini ispatlayacak pek çok gelişme yaşandığı halde onlara inanmaya devam ettiğini savunmaktadır. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:XI:45). Abdurrahman Şeref de Cevdet Paşa'yla aynı çizgi de buluşarak Halet Efendi'nin II. Mahmut'u ıslahat çalışmalarından alı koymak maksadıyla tedib-i mütegalibe ile meşgul ettiği görüşündedir. Bkz: Abdurrahman Şeref Efendi (2012:22). Olaya farklı bir boyuttan bakanlara göre II. Mahmud'un ve adamlarının, bu kararın sorumluluğunu Halet Efendi'ye yıkmakta menfaatleri vardı. Bir başka deyişle, yukarıda sıralanan Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı harekete geçme nedenlerinin ciddi olmadığı ihtimali üzerinde durmak gerekir. Aksi takdirde, II. Mahmud'un Halet Efendi'nin sözünden çıkmadığı anlaşır ki, Padişah hakkında bildiklerimiz böyle bir yargıyı doğrulamamaktadır. II. Mahmud'un Halet Efendi'nin idamından çok sonra Tepedelenli Ali Paşa ile daha önce işlemiş olduğu hatayı, daha felaketli sonuçlarla Kavalalı vakasında işlemesi bu tür muhakemeyi destekler mahiyette olduğu hakkında bkz. Kunt, Metin ve diğerleri (2009 c:III:103-104) ve Sakaoğlu (1999:436). Rauf Paşa'nın Sadarettin azli kuşkusuz bu süreci daha da hızlandırmış ve Hâlet Efendi'nin iddialarını yüksek perdeden dile getirmesinin önünü açmıştır. Ayrıca her zaman temkini esas alan Sadrazam Rauf Paşa'nın azlinin vükelanın şahin kanadına mensup Halet Efendi'nin planları açısından son derece uygun olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

1.4. SADARETTEN SÜRGÜNE: SAKIZ'DA BİR HAYAT

Mehmet Emin Rauf Paşa, sadarete bulunduğu zaman zarfında II. Mahmud'un fikirlerini türlü manevralarla etkilemekte son derece mahir olan Halet Efendi ile sürekli anlaşmazlık yaşıyordu. Tepedelenli meselesi Sadrazam Rauf Paşa ile Halet Efendi arasında yaşanan soğuk savaşı sıcak çatışmaya dönüştürmüştü. Bir başka deyişle Ali Paşa'ya karşı izlenecek siyasetin belirlenmesi sırasında yaşanan fikir ayrılıkları iki hasım devlet adamı arasında var olan çatlağın en somut biçimi ile su yüzüne çıkmasına vesile olmuştu. Dolayısıyla Tepedelenli meselesi Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadaret mührünü kaybetmesinin görünen sebebinin teşkil etmekteydi. Bununla birlikte Rauf Paşa'nın sadarettten azline giden yolda asıl rol oynayan unsur Paşa'nın yenilik taraftarı olması ve yeniçeri ocağının ıslahı konusunda II. Mahmud ile iş birliği yapmaya istekli oluşuydu. Mehmet Emin Rauf Paşa da Padişah gibi işlevini yitirmiş ve devletin içinde adeta bir ura dönüşmüş bu yapının ortadan kaldırılmasına taraftardı. Ancak Halet Efendi Abdurrahman Şeref'in de ifade ettiği gibi menfaatperestanesiyle ıslahat-ı askeriye daima karşı olmuş ve ıslahat taraftarı olan ricali birer suretle kahr ve def eylemiştir. Padişah ne zaman Tanzimat-ı askeriye niyetlense Halet Efendi suret-i Haktan görünerek ve kive-i riyaya bürünerek *"Aman Efendim! Ya ocaklı duyar ve başımıza bir fitne açar ise ne yaparız"* sözleriyle II. Mahmud'un vehmini tahrik ederek geri adım atmasını sağladı.¹⁸⁶

Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ıslahat-ı askeriye heveskar tavrı yeniçeri ocağı ile siyasi ve ekonomik bağı bulunan Halet Efendi'nin oklarına hedef olmasına sebep olmuştur. Halet Efendi'nin, Sadrazam Rauf Paşa'nın ocağı ıslah etmek veyahut da ortadan kaldırmak niyetinde olduğu haberlerini yeniçerilere yayarak, Rauf Paşa hakkında yeniçeriler nezdinde kara propaganda yaptığı akla yatkındır. Elbetteki saltanatını ne pahasına olursa olsun muhafaza etmek isteyen II. Mahmud'un psikolojisini çözmüş olan Halet Efendi için bu durum değerlendirilmesi gereken bir fırsattı. Bir başka deyişle Halet Efendi bir yandan yeniçerileri Sadrazam Rauf Paşa'ya karşı kışkırtırken öte yandan da Padişah'a yeniçerilerin Rauf Paşa'dan rahatsız oldukları haberini vererek Padişah'ın

¹⁸⁶ Abdurrahman Şeref Efendi (2012:23).

sadrazam Rauf Paşa'yı gözden çıkarmasının yolunu yapıyordu. Aslında Padişah yeniçerileri ortadan kaldırmak fikrindeydi. Ancak vaktin henüz erken olduğunu ve zamanlaması yanlış bir hareketin tahtına mal olabileceğinin de farkındaydı. Bu sebepledir ki kendisine karşı oluşabilecek tehlikeli havayı dağıtmak için sadarete değişiklik yapmakla birlikte Halet Efendi'nin tüm ısrarlarına rağmen Kallavisi¹⁸⁷ başında olan Rauf Paşa'yı ne idam ettirmiş ve ne de Paşa'ya müsadere kuralını uygulamıştır.¹⁸⁸ Aksi takdirde yeniçerileri dizginlemek mümkün olmazdı. Diğer taraftan II. Mahmut, Mehmet Emin Rauf Paşa'nın yenilik yanlısı tutumunu daha en başından bildiğinden Rauf Paşa'yı bir süreliğine İstanbul'dan uzaklaştırarak yenilik karşıtları zabtı rapt altına alındıktan sonra ıslahat hareketlerinde Rauf Paşa'dan tekrar istifade etmeyi düşünmüş olmalıdır. Zira Padişah'ın ilerde 1833 yılından başlayarak saltanatında son nefesini verdiği tarih olan 1839'a kadar Mehmet Emin Rauf Paşa'yı sadaret makamında tutması az önce ifade ettiğimiz yargıyı destekler mahiyettedir.

Padişah sadaret değişiklikleri sayesinde gelecekteki hedefi olan yeniçeri ocağının kaldırılması için yenilik karşıtlarını oyalayarak hem tahtını korumuş hem de zaman kazanmıştır.¹⁸⁹ Öte yandan Halet Efendi Padişah'ın korkusunu kullanarak büyük rakibi Mehmet Emin Rauf Paşa'yı azlettirmeyi başarmıştır. Dahası kurnaz tabiyatlı olan Halet Efendi, rakibi Rauf Paşa'nın Padişah tarafından itimat edilen bir devlet adamı olduğunu ve ilerde güçlü bir şekilde dönebileceğini hesapladığından idamına karar çıkması için büyük çaba sarf etmiş ancak amacını gerçekleştirmeye muvaffak olamamıştır.¹⁹⁰ Ayrıca Halet Efendi, Rauf Paşa'nın

¹⁸⁷ Kallavi, Vezir ve Sadrazamların giydikleri sivri uzun koni biçiminde bir kavuktur. Bkz. Pakalın (1940 c:II:152).

¹⁸⁸ "*Pâdişâh-ı hakâyık-âşinâ hazretleri, müşârun ileyhi 'azl buyurdular ise de, bilâ-musâdere Sakız Adası'nda hisse-dân oldukları Maştaki Mukâta'ası dâhilinde olan çiftliklerinde istirahat eylemek üzere irsâl buyurdular.*" Şanizade Atullah Efendi (2008 c:II:860).

¹⁸⁹ Ali Fuat Türkgeldi de Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ilk sadaretinde son derece sert hareket ettiğini ve yeniliklerden yana bir tavır sergilediğini belirtmiştir. Ancak Rauf Paşa'nın bu tavrı Halet Efendi'nin muhalefetine üstüne çekmiştir. Bkz: Türkgeldi (2013:21).

¹⁹⁰ Abdurrahman Şeref Efendi'nin tarihinde naklettiği rivayete göre "*Katli için Halet Efendi ısrar eyleyerek fakat Paşa uzun boylu ve vecahatli olmağın Sultan II. Mahmud "Kallavi başına pek yakışıyor, ben o güzel başa kıyamam."* deyu Sakız'a nefy ile iktifa etmişti."

Bkz. (Abdurrahman Şeref Efendi (2012:2). Mehmet Emin Rauf Paşa'nın aktardığı bu hikâyenin doğru olmadığı hakkında bkz. Beydilli (2003 c:XXVIII:466). Bu rivayete göre

Payitahtı terk etmesinden sonra sabık sadrazamın ekibini dağıtma yoluna gitmiştir.¹⁹¹Böylece Halet Efendi, Rauf Paşa'nın merkezde kalmış olan yakın adamlarını birer bahane ile görevlerinden aldırarak kendisine rakip gördüğü karşı cepheyi dağıtmayı amaçlamıştır. İşin dikkat çeken bir diğer tarafı da bazı kişilerin Rauf Paşa ile mesayi yapmış insanlara karşı Halet Efendi'nin duyduğu rahatsızlığı sırf kendi menfaatleri için kullanmaya çalışmaları olmuştur.¹⁹²

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın 1818 Ocak 6/1233 Safer 27 tarihinde sadareten azledilerek Sakız adasına sürgüne gönderilmesiyle birlikte yerine Hüdavendigâr Sancağı Mutasarrıfı olan Derviş Mehmet Paşa getirilmiştir. Azil olayı ise meşhur "Balıkhane" hikayesinin veya tartışmasının da başlamasına sebep olmuştur. Kemal Beydilli'ye göre azledilen sadrazamların deniz yoluyla sürgüne gönderilmesinden ötürü balıkhaneye nakilleri söz konusu olmakla beraber idamlarının burada gerçekleştirildiğine dair bir örnek yoktur.¹⁹³ Elbette Balıkhane'ye indirilen üst düzey yöneticilerin tamamı idam edilmemiş ve bazılarının hayatı bağışlanmıştır. Dahası Balıkhane, Vüzeranın idam edildiği bir yer olmayıp sadece bir süreliğine kaldıkları adeta nezaret vazifesi görmüş bir mekânın adıdır. Nitekim Rauf Paşa kendi ifadesinde sadece azledilmek üzere

Mehmet Emin Rauf Paşa'yı siyaseten katilden kurtaran ıslahat yanlısı tutumu değil, fiziki görünüşü olmuştur. Ancak Rauf Paşa tarafından II. Mahmut'a atfedilen bu ifadeler gerçek dahi olsa, ocağı ıslaha hasım çevrelerin bayraktarlığını yapan Halet Efendi'yi, Padişah'ın pek de ciddiye almadığına kanıt sayılmalıdır. Dolayısıyla burada Padişah'ı endişeye sevk eden Halet Efendi'nin ısrarı değil "ıslahat yapılacak ocak kapanacak" parolasıyla devletin başına her an yeni bir gaile açmaya hazır yeniçerilerdi.

¹⁹¹ "Ve mâh-ı merkurum on dokuzuncu günü zebân-zed-i a'lâ vü ednâ olan ba'zı mütemeyyiz-i küberânın hem izhâr-ı tebrî'e-i zimmet ve hem irâ'e-i ru'b u rehbetle kat'-ı lisân-ı sükkân-ı memleket zımnında neşr-i erâcîfe dâ'ir 'azv-i iftirâ ve hem de bu takrîble def-i rukabâ ve garaz-ı sırrânîsi gibi hâletden nâşî, Ra'ûf Paşa müte'allikâtından Mektûbî-yi sâbık 'Atâ Efendi ve Beylikci-yi sâbık Sâ'ib Efendi nefy ü iclâ ve kudemâ'-i hâcegân-ı dîvândan hadîdü'l-lisân Tabtab Tâhir Efendi dahi hâric-i vazîfe vü haddi ba'zı ahvâl-i hâzırada, Tevkî'î-yi sâbık Hâlet Efendi ile kadîmî ülfet ve eyyâm-ı lâ- kaydilerinde beynehümâda sebkât eden mu'ârefe ve tarh-ı külfete mağrûren ta'rîz güne muhâvereye mücâseretine mebnî bu esnâda ol dahi menfî oldu." Şanizade Ataullah Efendi (2008 c: II:860) ve Ahmed Cevdet Paşa (1309 c:XI:8).

¹⁹² "Voyvodalık mahreci olan Dîvân Tercemanlığı'na sevk u tergîb ve müntesib oldukları Hâlet Efendi'yi bir takrîb sehlen taglît ile bu husûsa dahi âlet edüp, mûmâ ileyhe bir tarz-ı nukkâd-firîb ile tensîb etdirmeleriyle, otuz iki senesi evâhında Ra'ûf Paşa sadâretinde mültezim-i Sadr-ı a'zam olan Terceman Yakovaki bilâ-sebeb 'azl ve Mihâl, Terceman olmuş idi." Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:II:868).

¹⁹³ Beydilli (2003 c:XXVIII:466).

Balıkhane'ye indirildiğini söylemiştir. Bir başka deyişle Rauf Paşa ne idam edileceğini ve ne de sürgüne gönderileceğini henüz bilmemektedir.¹⁹⁴ Dolayısıyla Balıkhane'de idam işlemi gerçekleştirilmediğinden, Balıkhane'ye inmek kişinin idamdan kurtulduğu anlamına da gelmemektedir. İkincisi kişilerin haklarında verilecek idam veya sürgün kararları daha sonra açıklanmaktadır. Mustafa Nuri Paşa'nın ifadeleri Rauf Paşa'nın Balıkhane'ye indirildiği için idam edilmeyeceği artık kesinleşmiş olmasına rağmen siyaseten katilden kurtulmuş gibi yaparak, böyle bir hikâyeye başvurduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ancak Halet Efendi'nin II. Mahmud nezdinde Rauf Paşa'nın idamı için çalıştığını dönemin vakanüvisleri sayesinde bildiğimizden bu ihtimal de ortadan kalkmaktadır. Sonuçta Mehmet Emin Rauf Paşa'yı önce Balıkhane'ye sonra da sürgüne gönderen olaylar dizisinde anlaşılabilir bir durum yoktur.

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın Dersaadet'te, Baruthane-i Âmire'den Sakız'a başlayan yolculuğu mevsimin Kış olması nedeniyle bazı güçlüklerle karşılaşmıştı. Hava şartları yüzünden denizin uygun olmayışı sabık sadrazamın tahmin edilen süre içinde yeni istirahatgahı olan Sakız'a varmasını engellemiştir. Mehmet Emin Rauf Paşa yolculuğu sırasında yaşadığı gecikmeyi Padişah'a açıklayabilmek ve yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için 3 Rebiülevvel 1233/11 Ocak 1818 tarihinde ayrıntılı bir rapor hazırlamış ve Padişah'a göndermiştir.¹⁹⁵ Böylece Padişah'ın kendisi hakkında yanlış bir düşünceye kapılmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Rauf Paşa'nın bu amacında başarılı olduğunu ise Padişah'ın aksi bir cevap vermediğinden anlamaktayız.

Sürgüne giderken geçimini temin etmesi için Sabık Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya 25 Ramazan 1233/29 Temmuz 1818 tarihinde İzmir gümrüğü malından

¹⁹⁴ Balıkhane Kapısı, Topkapı Sarayı'na balık sağlayan Balıkhane Ocağı'nın yakınında olup Saray'ın Marmara Denizi'ne bir bağlantı noktasıydı. Ayrıca Padişah'ın gazabına uğrayan Vüzerâ'nın ya idam edilmek ya da sürgüne gönderilmek üzere alıkonuldukları bir yerdirdi. Bkz. Pakalın (1940 c:1:150-151).

¹⁹⁵ "Sakız Ceziresine mümanaat mevsim-i şitâ ve muhalefet-i hava cihetiyle Sultaniye Kal'ası ve Suğra ve Kaloniye Limanlarında lenger-endaz ikamet-i zaruri olarak Baruthane-i Âmire'den hareket çakerinin otuz birinci cumartesi günü vusûl ve ikamet ve evkat-ı hamse misillü uhde-i âcizaneme farz olan temadi eyyam-ı ömr ü şevket hazret-i cihandârî davatı tekrar yine iştilal ve müvazabet kılınmıştır." BOA (HAT 711/34024).

beş kese akça aylık tahsis edilmiştir.¹⁹⁶ Bunun üzerine Mehmet Emin Rauf Paşa, Padişah'a hitaben kaleme aldığı 11 Şevval 1233/14 Ağustos 1818 tarihli teşekkür yazısında “...ihtilas-ı vakt-i münasib ile istihsal-i müsaade-i seniyye buyrularak çaker-i kerem-kesterlerine İzmir gümrüğünden şehriye iki bin beş yüz kuruş maaş tahsisi ile iktiza eden emr-i şerifi ısdar ve kethüda-yı bab-ı çakeri efendi kullarına teslimen tısyar buyrulduğu...ve ibtidar birle Rabbim teâla Hazretleri sebeb-i asayiş kâffe-i âlimyan ve ruh-ı cism-i cihanyan olan şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü veli ni'metim veli-ni'met-i âlem padişah-ı İskender-hadem ve şehinşah-ı dar-ı ahşem efendimize tükenmez ömür ve şevket ihsan etmesini” dilemiştir.¹⁹⁷

Sabık Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa bilâ-musâdere Sakız Adası'nda hissedârı olduğu Maştaki Mukâta'ası dâhilinde olan çiftliğinde istirahat etmek üzere yola çıkarken, hazînedârı Ser-bevvâbîn Ömer Ağa'yı yanına almasına Padişah'dan izin çıkmıştır.¹⁹⁸ Böylece Rauf Paşa beraber çalıştığı bazı kişilerle arasındaki bağı kopmasına izin vermemiştir. En azından Rauf Paşa yabancı bir toprak parçasında güvendiği ve yakından tanıdığı kişilerle birlikte olma şansını yakalamıştır. Bununla birlikte Mehmet Emin Rauf Paşa, Sakız'daki hayatını sadece mesayi arkadaşlarıyla paylaşmayı düşünmüyordu. Ailesinden uzakta kalmak düşüncesi Rauf Paşa'yı o kadar rahatsız etmiş olacakki Selim Sabit Efendi aracılığıyla Padişah'a iletilmek üzere haremının yanına gönderilmesi ricasını içeren bir şukka kaleme aldı. Selim Sabit Efendi II. Mahmut'a sunduğu takririnde “ne vecihle irade-i seniyye-i şahaneleri müteallık olur ise hâla Cezîre-i Sakız'da ikamet üzere olan devletlü Mehmed Rauf Paşa Hazretleri'nin bu tarafda olan haremelerini münasib sefine isticar erkab ve taraflarına irsal eylemek için Padişah'tan müsaade istemiştir.¹⁹⁹ II. Mahmut da eski sadrazamı Rauf Paşa'nın isteğine kayıtsız kalmamış ve haremelerini tarafına irsal eylemesi için Kapu

¹⁹⁶ “Sakız Ceziresinde ikamete memur sadr-ı esbak Rauf Paşa damen-i muallanın şeref-yabında sadr-ı azam tarafından bit-takrir müsteban ulya-yı mülukaneme ledel-arz müşarün-ileyh bir münasib mahalden mahiye beşer kese akçe maaş tanzim olunmak hususununda hatt-ı hümayun-ı inayet-makrunum şeref-efza sahife-i sıdk olmağla...” BOA (C. DH 49/2410).

¹⁹⁷ BOA (HAT 749/35395).

¹⁹⁸ Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:II:860).

¹⁹⁹ BOA (HAT 410/21301).

Kethüdasına münasib bir sefine isticar eylemesini tenbih etmiştir.²⁰⁰ Bu sayede Rauf Paşa ailesi ile Sakız'da bir araya gelmeyi başarmış ve Padişah'ın ihsanından dolayı son derece memnun olmuştur.

²⁰⁰ BOA (HAT 410/21301).

2. BÖLÜM

MEHMET EMİN RAUF PAŞA’NIN VALİLİKLERİ VE MUTASARRIFLIKLARI

2.1. TEKE ve HAMİD MUTASARRIFLIĞI (11 Mart 1819-16 Ocak 1821)

Mehmet Emin Rauf Paşa İstanbul’a veda ederken çok sevdiği bu kentten on beş yıla yakın uzak kalacağını nereden bilebilirdi. Padişah, sabık sadrazamına duyduğu teveccühünü hiç kaybetmemişçesine Rauf Paşa’nın haremi ve hizmetinde bulunan adamlarını yanına almasına ve malını müsadere ettirmeden Sakız’a “sürgün” gitmesine izin vermişti.²⁰¹ Mehmet Emin Rauf Paşa, doğup büyüdüğü Payitahtın dışında İmparatorluğun engin topraklarında kendisini bekleyen yeni vazifelere yelken açma dursun, iç dünyasına heyecanla karışık bilinmezliğin verdiği kuşkuyla yoğrulmuş son derece gergin bir ruh hali egemendi. Rauf Paşa siyaseten katilden *kallavisi* başında henüz kurtulmuş ancak birdenbire yükseldiği sadaret makamını da ardında bırakmak zorunda kalmıştı.

Mehmet Emin Rauf Paşa’nın bir yıl kadar Sakız adasında kaldıktan sonra Anadolu ve Suriye’nin muhtelif yerlerinde vali, mutasarrıf, serasker ve ordu kaymakamı gibi görevler üstleneceği taşra turları başlamıştı. Her ne kadar “kalem terbiyesi” görmüş ve merkezde her Osmanlı bürokratının hayali olan sadaret makamı, artık Rauf Paşa için Boğaz’ın ufukları ötesinde kalmış olsa da İmparatorluğun vilayetlerinde hâkim sosyal ve iktisadi durumun vahametini yakinen tetkik etme şerefine nail olmuştur. Bir başka deyişle devlet aygıtının merkez bürokrasisi dışında kalan üst düzey taşra memuriyetlerine atanması, Rauf Paşa’nın siyasi kariyerinde yeni bir sayfa açmış ve yönetim alanındaki tecrübesini geliştirmiştir. Bu katkının mahiyetini ise merkezde bir an önce reform yapmak arzusuyla tutuşan Padişah II. Mahmud’un yenileşme hareketleri sırasında izleyeceği yol belirleyecekti.

Anadolu’nun güneybatısında yer alan ve merkezi Antalya olan sancak II. Murad zamanında Osmanlılar tarafından feth edilmişti. Anadolu beylerbeyliğine

²⁰¹ Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:II:860).

bağlanan Teke-ili toprakları sonraki yüzyıllarda da idari yapısını korudu. XVI. yüzyılda Teke sancağı Antalya, Elmalı, Kalkanlı, Karahisariteke, Kaş adlı beş kazadan oluşuyordu. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Kızılkaya'nın, ardından Finike ve Germeği'nin kaza olmasıyla sancaktaki kaza sayısı sekize yükseldi. XVII ve XVIII. yüzyıllarda sancakta önemli bir idarî değişiklik gerçekleştirilmedi.²⁰²

Osmanlı yönetimi altında Isparta ve yöresi eski beyliğin adını alarak sancak haline getirilmişti. Hamid ili veya Hamid sancağı denilen bu idari birim Anadolu eyaletine bağlı olup 1522'de Karaağac-ı Gölhisar, Yavice, Irle, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Eğridir, Afşar, Ağlasun, Yalvaç, Karaağac-ı Yalvaç adlı kazalardan ve Anamas, Yıva (Bavlu), Kartas, Ağros nahiyelerinden meydana geliyordu. 1568'de Yavice, Siroz ve Kemer, Irle, Karaağac-ı Yalvaç birer nahiye olarak kabul edilmişti. Sancakta kasaba ya da şehir özelliği taşıyan başta Isparta olmak üzere Eğridir, Uluborlu, Burdur, Gönen, Keçiborlu, Barla, Yalvaç, Karaağac-ı Yalvaç, Afşar, Gölhisar, Ağlasun gibi on iki yerleşim yeri mevcuttu. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sancağın idari yapısı muhafaza edilmişti. Sancakta önemli değişiklikler XIX. yüzyıldaki idarî düzenlemeler sırasında görülmeye başlandı.²⁰³ Mehmet Emin Rauf Paşa'nın Sakız'daki sürgün hayatı uzun sürmedi. Padişah, kendisini affetmiş ve Vezir Mahmud Paşa'nın yerine 14 Cemaziyelevvel 1234/11 Mart 1819 tarihinde vezaretini iade ile Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığına atanmıştır.²⁰⁴ Bu atamayla beraber Teke ve Hamid Sancağı

²⁰² XIX. yüzyılda yapılan idari değişiklikler Mehmet Emin Rauf Paşa döneminin sonrasına denk gelmektedir. Bkz: Çelik (2011 c:XL:344).

²⁰³ Isparta vilayeti Mehmet Emin Rauf Paşa'nın valiliğinden çok sonraları 1846 yılında Karaman/Konya vilâyetine bağlanmıştır. Bkz: Emecen, (1999 c:XIX:200).

²⁰⁴ Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1362). *"Teke ve Hamid mukataalarıyla sair mezkurü'l-esami sekiz aded mukataat ve saire bundan akdem iki yüz otuz dört senesine mahsuben Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı vezir-i mükerrem saadetlü Mahmud Paşa hazretlerine ba-irade-i seniyye der-uhde ve ihale olunmuş ise de avatıf-ı aliyye-i mülukaneden sadr-ı sabık atufetlü Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine tevcih buyurulmuş olmakdan naşi ber-muceb-i defter Teke ve Hamid sancakları dahilinde kain salifü'z-zikr muhassıllık liva-i Teke ve Hamid mukataalarıyla sair mezkurü'l-esami sekiz aded mukataat ve saire işbu iki yüz otuz dört senesine mahsuben ber-muceb-i şurut sabıkı üzere kavi sarraf taahhüdülle hala Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı müşarun-ileyh Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine der-uhde ve ihale..."* BOA (C.ML 758/30884).

mukataat gelirleri birleştirilerek muhassıllık şeklinde Mehmet Emin Rauf Paşa'ya bırakılmıştır.²⁰⁵

Rauf Paşa, başarılı olmanın ya da en azından aldığı görevleri güven içinde yerine getirmenin yolunun sadık adamlarının bir arada olduğu ekipten geçtiğinin farkındaydı. Bunun için Rauf Paşa, Sakız'a giderken çok güvendiği adamlarından biri olduğu anlaşılan hazinedarı Dergâh-ı âlî Kapucu başlarından Ömer Ağa'nın kendisiyle beraber yeni görev yerine gelmesi arzusundaydı. Ancak belgeden anlaşıldığına göre Rauf Paşa bu isteğini doğrudan doğruya Padişah'a bildirmekten çekiniyordu. Belge de geçen ifadelerde,

“Selef-i çâkerî Rauf Paşa kullarının sadarettten infisaliyle Sakız Ceziresinde ikamete me'muriyetinde hazinedarı olan Dergâh-ı âlî Kapucu başlarından Ömer Ağanın dahi müşarünileyh ile beraber azîmeti hususuna müteallik olan irade-i seniyye-i şahaneleri mucebince hazinedar mumaileyhi bi'l-istishab Sakız'a azîmeti hususu verilen emr-i âlîde derc ve tasrîh olunmuş olduğundan el-hâletü hâzihi müşarünileyh bendeleri avatîf-ı aliye-i mülûkânelerinden uhdesine tevcih ve ihsan buyrulan Teke ve Hamid sancaklarına azîmet üzere olarak hazinedarı mumaileyhi beraber götürmeği istese bile zikr olunan irade-i seniyyeye mebni cesaret edemeyeceği suret-i halden nümayan olmakdan naşi hazinedar mumaileyhin dahi sebili tahliyesiyle müşarünileyhin marzîsi olduğu halde mansıbı canibine bi'l-istishab götürmesi hususu muvafık-ı irade-i seniyye-i mülûkâneleri buyrulur ise ol babda taraf-ı çâkerîden müşarünileyh kullarına mektub tahrir olunacağı...”²⁰⁶

yazılıydı. Bununla birlikte Rauf Paşa'nın korkusu yersizdi. Çünkü II. Mahmud eski sadrazamının bu dileğini *“Hazinedar mumaileyhi itlak edüb takrîrinde beyan eylediğin vechile müşarünileyhe mektub tahrîr eyleyesin”* cevabıyla olumlu karşılamiştı. Mehmet Emin Rauf Paşa, Padişah'a yazdığı 7 Şaban 1234/1 Haziran 1819 tarihli takrirden 27 Receb 1234/22 Mayıs 1819 tarihinde Sakız'dan

²⁰⁵ “Sen ki vezir-i müşarün-ileyhsin mütekaiden Sakız'da ikamete himmet üzere memur isen de sen vüzera-yı izamım Şeref-yafte-i sudur eden hatt-ı hümayun-ı inayet-makrun-ı mülukanem mucebince ifa-yı vezaretle zikr olunan Teke ve Hamid Sancakları ber-vech-i muhassıllık uhde-i ehliyet ve sadakatine tevcih ve ihsan-ı hümayunum buyrulmağla...” BOA (C. DH 47/2314) ve (HAT 480/23509).

²⁰⁶ Sadarettten azledilerek Sakız'da ikamete memur edilen Rauf Paşa'nın beraberinde götürdüğü hazinedarı Ömer'in affına ve kendisinin Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığına tayin edildiğine dair bkz: BOA (HAT 500/24507) ve (C. DH 265/13208).

ayrılarak sekiz günlük yolculuğun ardından 5 Şaban 1234/30 Mayıs 1819 tarihinde bir cumartesi günü Antalya'ya vardığını bildiriyordu.²⁰⁷

Rauf Paşa'yı Antalya'da yüzyıllar içinde, yönetim mekanizmasında yaşanan değişim nedeniyle özel mülkiyete dönüşmüş miri topraklar karşılıyordu. 18. yüzyılın sonlarına doğru, Batı'da ortaya çıkan muazzam ticaret hacmi sonucunda Doğu Akdeniz bölgesinin tarımsal ürünlerine Avrupa'dan gelen talep sayesinde bu ürünlerin fiyatlarındaki artış ayanın iştahını kabartıyordu.²⁰⁸ Fırsatı tepmek istemeyen ayan, çift-hane sistemine bağlı miri arazinin²⁰⁹ büyük kısmını mukataa

²⁰⁷ BOA (HAT 761/35962).

²⁰⁸ XVII. yüzyıldan itibaren devlet mali darboğazında etkisiyle, daha fazla miri araziye kişilere, önce kayd-ı hayat şartıyla, daha sonra da miras bırakma hakkı şeklinde malikane olarak mukataa etmişti. XVIII. yüzyılda kullanım alanı yaygınlaşan mukataa sistemi, sadece devlet hazinesi tarafından değil, aynı zamanda yönetici elitin üst düzey üyeleri, saray gözdeleri, valiler ve arpalık sahipleri tarafından da işletildi. Taşrada mukataaları ele geçirmiş olan güçlü kişiler zaman içinde yeni bir ayan sınıfı meydana getirdiler. Bu ayan tipi kendi bölgelerindeki miri arazilere göz dikerek bir kısmına ya mukataa ya da malikane şeklinde sahip oldular. Eski çift-hane sisteminde mukataa sahipleri olarak toprakların denetimini elinde tutan ayan, plantasyon benzeri büyük çiftliklerin yayılması ve toprak ıslahı konularında bir tür girişimci sınıf olarak ortaya çıktılar. Bir taraftan genişlemeye başlayan dış pazarın cazibesi diğer taraftan mültezim ve yerel askeri gücün temsilcisi olarak statülerini koruma iç güdüsü ayanı gelirlerini artırmaya sevk etti. İnalçık'tan farklı olarak Veinstein'a göre "*Her durumda iç etkenler bu gelişmeleri açıklamak için yeterlidir. Daha yeni teorilerin varsaydığı dış pazarın talepleri uyarıcı bir etkide bulunmuş olabilir, ama bu etkinin belirleyici olduğu söylenemez. Bu yanılığın nedeni ise bütün o dönem boyunca çift-hane sisteminin sergilediği süreklilik ve direncin hafifsenmesidir. Çiftlikler bir kere ortaya çıktığında, gelişmelerini açıklamak için piyasa unsurlarına yaslanmaya hiç gerek yok. Kiraların yüksekliği ve bu gelirleri sürekli kılma olanağının bulunması, çiftliklerin gelişimine ivme kazandırmak için yeterliydi.*" Bkz: Veinstein (2009:48-49). Çiftliklerin Malikaneye dönüşmesi hakkında bkz: Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi Ötüken Neşriyat İstanbul, 2007, s. 105). 18. yüzyılda Doğu Akdeniz de tarımsal üretime bağlı ticaretin artışıyla ilgili bkz: McGowan (2006 c:II:859) Eldem ve diğerleri (2003:67).

²⁰⁹ Sözlükte "devlete-hazineye ait, hükümet malı" anlamına gelen mîrî kelimesi, Osmanlı döneminde devlet hazinesi yanında devlete ait toprakları ve bu topraklardan alınan vergileri ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Bkz: Kenanoğlu (2005 c:XXX:157). Osmanlıda "özel mülk-miri mülk" tartışmaları için bkz. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli örgütsel niteliği, Mardin'in de iddia ettiği gibi, "sivil toplum"un var olmayışıydı. Devlet, toplumun özerk bir şekilde var olmasını mümkün kılan orta düzey yapıları devre dışı bırakarak -mesleki, dini ya da etnik- pek çok grubu kendi alanıyla bütünleştirebilmişti. Özel mülkiyetin olmaması, bu ilişkinin en önemli yönlerinden biridir. Bkz: Barkey (1999:42) Özellikle "miri arazi" sisteminin, merkezi devlet olgusu desteğinde gelişip askeri-mali rejimin temelini teşkil etmesiyle, Osmanlı arazi sistemi tamamen "devlet mülkü" biçiminde anlaşılmış ve büyük yanılığlara yol açmıştır. Aslında bunun böyle olmadığı, Osmanlı devletinde değişik hukuki statüde toprakların bulunduğu bilinmekle beraber, "miri arazi" tezi çeşitli kanallardan günümüze kadar gelmiştir. Bunu Osmanlı ideolojisinin günümüzdeki kalıntıları olarak niteliyoruz. Bkz: Timur (2010:200-201).

olarak tasarruf altına almanın getireceği zenginliğin farkına varmıştı.²¹⁰ İşte Osmanlı Devleti'ni uzun süreden beri meşgul eden ve devletin hem kendi toprağında kontrolünü kaybetmesine ve hem de vergi kaynaklarının kurummasına yol açan köylerin çiftlik haline dönüşmesi olgusu Rauf Paşa'nın sancağında üstesinden gelmek zorunda kaldığı ciddi sorunlardan biriydi. Hamid sancağının Keçiborlu kazasına bağlı Sükker Çiftliği denilen mahallin köy olmasına rağmen buranın çiftlik haline konması kanuna aykırıydı. Dahası Tekelioğlu meselesi sırasında fırsattan istifade eden Keçiborlu kazası ayanından Hasan bölgeye sürekli müdahale etmekteydi. Bununla birlikte arazinin hukuki durumu tartışmalıydı. Çünkü daha önce Konya ve mahal-i sairede olan yirmi bir kıta çiftlikatı canib-i miriden zabt olunarak kırk bin guruş bedel mukabili merhum Çelik Paşa'nın pederi Ahmed Bey'e terk olunduğuna dair emr-i şerif verilmişti. Çelik Paşa'dan sonra oğlu Mehmed Reşid Bey'e intikal eden topraklara ait olan emr-i şerifin müfredatı bilinemediğinden durumdan şüphelenen Padişah ve Sadrazam devreye girmiştir. Padişah, *çiftlik-i mezkurun çiftlikattan değil ise ayan-ı mezburun vaki olan müdahalesinin men u def'i için çiftlik-i mezkurun Tekelioğlunun çiftlikatından mı olduğu yoksa fi'l-hakika müteveffa-i mumaileyh Çelik Paşa'dan müntakil kırk bin guruş bedel mukabili terk olunan çiftlikattan mı olduğunun araştırılmasını istemiştir. Rauf Paşa aldığı emri yerine getirirken meselenin son derece karmaşık olduğunu anlamış ve derhal tetkik edilmesini istemiştir. Rauf Paşa'nın tavsiyesi üzerine mahallin hukuki vaziyetinin açıklığa kavuşması için defter-i hakani dahil yapılan araştırmanın sonucunda çiftlik olarak tasarruf edilen kadim-i karyenin Tekeli oğlu çiftlikatından olmadığı anlaşılmıştır. İşin bir başka boyutunu da karye üzerinde yaşayan halk oluşturuyordu. Rauf Paşa, reayanın şikayetlerine kulak verdikçe meselenin görüldüğünden daha çetrefilli olduğunu tecrübe etmiştir. Rauf Paşa, murabahacı makulelerine borcu olan bazı kura reayasının mahkemeye gidip bizim falan adama şu mikdar borcumuz vardır dediklerini daha sonra evvel borçlarını eda için mutasarrıf oldukları emlak ve arazilerini felan adama şu mikdar bahâ ile sattıklarını ve akçeye mikdar tayin ederek hâkimden hüccet ahz ettiklerini öğrenmiştir. Diğer taraftan hüccet mucebince emlakı işтира eden kimsenin evvela karyeyi çiftlik ittihaz*

²¹⁰ İnalçık (2009:21-24).

ve kadimi mukayyed olan tekalifden bir mikdarını tenzil ederek karye-i saire reayası üzerine yüklemek yoluna gittiğini anlamıştır.²¹¹ Şüphesiz ki bu hareketler şiraze-i nizam-ı memalikin ihtilaline sebep olmakta ve reayaya zarar vermekteydi. Rauf Paşa, sorumluluğunda olan topraklar üzerinde reayanın dirlik ve düzenini sağlamak için köylerin çiftlik haline dönüşmesini yasaklayan kanunu uygulamıştır.²¹²

Sorunun büyüklüğü bir yana valilerin kısa görev süreleri göz önüne alındığında Rauf Paşa'nın merkezin beklentilerini karşılaması oldukça güçtü. İmparatorluk için kadim bir problemin tek bir valinin görev süresi içinde çözüme kavuşturulması hayal ile gerçek arasında bir yerlerdeydi. Daha önce de Babıali'nin otoritesini görünür kılmak için bu yolda mücadele veren valiler olmuştu; ancak kalıcı bir çözüm sağlanamamıştı. Bu durum kâh valilerin tutumundan kâh merkezin yeterli desteği vermemesinden kaynaklanıyordu. Valiler kısa görev sürelerinde bölge halkı ve özellikle ayan ile iyi ilişkiler kurmayı sonucu belli olmayan girift bir meselenin çözümüne yeğler bir vaziyette kalmayı tercih ediyorlardı. Valilerin bu yaklaşımının gayet iyi farkında olan ayan ise elindeki gücü korumak, daha doğrusu bir meşruluk kazanmak maksadıyla çatışma çıkarmaya pek de hevesli değildi. Adı konmamış bu “anlaşma” ise merkezin gücünü ve otoritesini tebaası arasında günden güne zayıflatmıştır. Kısacası her iki tarafta kendi sınırlarını fazla zorlamadan dengelerin değişmemesi hususunda azami çaba sarf ediyordu. Ancak II. Mahmut'un valilerden beklediği bunun tam tersiydi. Çünkü II. Mahmud, 1812 Bükreş Antlaşması ile Ruslarla savaşa son verince önceden tasarladığı

²¹¹ “...sen ki vezir-i müşarünileyhsin sana hitaben sadrazamım tarafından tastir kılınan mektuba cevab olarak bu defa tarafından varid olan tahriratta keyfiyetin taharri ve tahkiki zımında Hamid Sancağı mütesellimine tahrirat irsal ve merkuman dahi Teke'ye celb ve ihzar ile istiknah-ı maddeye lede'l-ibtidar olunub tahkik olunduğuna göre iddia olunan maru'z-zikr seker çiftliği maktul Tekeli oğlu çiftlikatından olmadığından...bu makule müstakil karyenin çiftlik ittihazıyla zabt olunması kanuna ve bervech-i muharrer sadır olan emr-i şerife münafi olduğuna binaen men ü defi hususuna mübaderet olunmak lazımeden idiği...” BOA (C.ML 466/18971). Fi evail-i Cemaziyelevvel 1235/Şubat 1820

²¹² “...bu halde şiraze-i nizam-ı memalikin ihtilaline ve reayasının ızrarına bais olmak hasebiyle bade-zin kura reayası yerlerinde olan emlakını kimesneye furuht etmemek ve fūrht itti deyu hâkimden hüccet vermek ve kadimi kura bir vakitte çiftlik ittihaz olunmamak için tenbihi havi Anadolu'nun üç kolunda vaki hükkam ve zabıtana hitaben ba-hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun iki yüz on bir senesi evail-i zilhiccesinde evamir-i şerife sadır olduğu...” BOA (C.ML 466/18971).

merkezileşme politikasını uygulayabilecek elverişli ortama kavuşmuştu. Bir başka deyişle II. Mahmud, dışarda suların durulmaya yüz tuttuğu bir zamanda içte dönerek dağılmanın eşiğine gelmiş bir imparatorluğu merkeziyetçi bir idare etrafında yeniden tesis etme projesini yürürlüğe koymanın tam da sırası olduğu kanaatindeydi. Zira Rauf Paşa'ya başkentten yazılan emirlerde merkeziyetçi siyasetin izlerini görmek mümkündür. Diğer taraftan yerel güçlerle merkezi güç arasında kalan bir vali için pek fazla seçenek yoktu. Bir vali ya merkezin isteği hilafına yerel güç odaklarını ürkütmeyecek ve böylece "huzur ortamı" içinde vazifesini tamamlayacak, ancak Padişah'ın gazabını üstüne çekecekti ya da ayanın aleyhine olacak şekilde hareket edip yerel güçlerle çatışmayı göze alacaktı. Her iki durum da bir vali için son derece yıkıcı ve bir o kadar da psikolojik baskının altında ezilmenin değişmez iki seçeneğinden biri gibi durmaktaydı. Dolayısıyla Rauf Paşa için mevcut dengeleri dikkate almak nasıl hareket edeceğine karar vermeden önce siyasi kariyerinin devamı açısından son derece belirleyiciydi.

Çalışmamızın baş aktörü Rauf Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz senaryoya devlet adına müdahil olmasına sebep olan gelişme Tekelioğulları ailesinin muhallefatinin zabtı meselesidir. Rauf Paşa'nın bölgeye gelmesinden çok önce patlak vermiş olan isyanının lideri o sıralarda Antalya ve çevresinin ünlü ve etkili hanedanı olan Tekelioğulları ya da Hacıosmanoğulları diye de bilinen aileye mensup, Tekelioğlu İbrahim Ağa'dır.²¹³ Tekelioğlu ailesinin diğer üyeleri ile merkezin ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1778 yılında devlet en ihtiyacı olduğu zamanda asker göndermeyen Hacı Osman Ağa'nın hareketini unutmamış ve kendisi öldürülmüştür. Daha sonra ailenin başına geçen oğlu Bekir, babasının intikamını almak hevesi ile devlete karşı ayaklanmış, ancak üstün Osmanlı

²¹³ İbrahim Ağa'dan çok önce daha 1770'li yıllarda aileye adını veren Hacı Osman zamanında Babıali ile ailenin ilişkileri pamuk ipliğine bağlı görünmektedir. Hacı Osman Ağa Osmanlılar açısından felakete sonuçlanan 1768-1774 Rus savaş sırasında kendisinden asker istenmesine rağmen kılını dahi kıpırdatmamıştır. Bkz: Tızlak (1999:240). Hacı Osman Ağa'yı böyle davranmaya iten sebep büyük olasılıkla sonucu belirsiz bir savaşa boş yere kuvvet gönderip Antalya ve çevresindeki nüfuzunu zaafa uğratmamak düşüncesidir. Çünkü ayan için kapsında beslediği asker çevresinde oluşabilecek istenmeyen iktidar odaklarına karşı kendisinin güvenliğini garanti eden bir unsur konumundaydı.

kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bekir, II. Mahmud öncesi bir zamanda yaşamasının talihine bağlı olarak kendisini affettirmeyi bilince Teke'deki mütesellimliği onaylanmıştır.²¹⁴ Çünkü II. Mahmud'tan önce 18. yüzyılda ayanlara²¹⁵ karşı yeterli karşılığı veremediğini düşündüğü anda devlet isyan önderlerine rütbe ve mevki vermek koşuluyla yatıştırıp, merkezi sisteme entegre edebiliyordu.²¹⁶ Bununla birlikte II. Mahmud, seleflerinin aksine yerel hanedanlarla ya da derebeyleri ile anlaşmaktan ziyade onları ortadan kaldırmanın peşindeydi. Elbette ki önceki Padişah ve devlet adamları da bu türedi güç odaklarından rahatsızdılar, ancak pek azı hariç II. Mahmud'un kararlılığını sergileyebilecek gücü kendilerinde bulabilmiştir. Dışarda güçlü olmanın içerde güçlü olmaya bağlı olduğunun farkında olan II. Mahmud ile beraber ayan ya da derebeylere karşı Osmanlı yaklaşımı önceki zamanların aksine dikkate değer bir biçimde değişecekti. II. Mahmud, merkezi devlet otoritesini yeniden kurmak için o ana kadar ortaya çıkmış olan ayanlık kurumu içerisinde, devlete karşı olan ayanları ve mahalli hanedanlıkları ortadan kaldırmaktan başka çare olmadığı inancındaydı. Sonuçta Tekelioğlu'nun yolu II. Mahmud'un merkezileşme politikalarıyla kesişmiş ve ailenin tasfiyesi kaçınılmaz olmuştur.

Tekelioğlu ailesini II. Mahmud ile karşı karşıya getiren bir diğer sebep de yöre halkına yapılan zulüm ve bunun neticesinde merkeze ulaşan şikayetlerdi. Örneğin ailenin reisi Hacı Mehmet Ağa, etrafına topladığı iki bin civarındaki askerlerin ihtiyaçlarını karşıla(ya)madığı için bu askerlerin halktan zorla yiyecek ve para toplamaya girişmeleri yörede büyük huzursuzluğa yol açmıştı. Ayrıca Tekelioğlu ailesi bölgenin hem tarım olanakları hem de deniz ticareti açısından son derece avantajlı olmasından yararlanarak büyük bir servete sahip olmuşlardı. Fakat bu serveti edinirken baskı ve zorla Antalya ve hinterlandını adeta haraca bağlamışlardı. Güçlerini bu servetten alan aile uzun süre bölgeyi kontrollerinde tutmayı başarmıştı.²¹⁷ Tekelioğlu ailesinin ortadan kaldırılmasına giden yolda son

²¹⁴ Tızlak (1999:241).

²¹⁵ Merkez çevre ilişkileri açısından bkz: İnalçık (1977:33).

²¹⁶ Taşra idaresi dışında askerlik bakımından da önem kazanan âyanlar, İran savaşları sırasında 1726 yılından itibaren Bâbîâli tarafından beyler beylik ve sancak beyliği gibi önemli görevlere de getirilmişlerdi. Konu hakkında bkz: Mert (1991 c IV:196).

²¹⁷ Tızlak (1999:243).

gelişme Kadı Abdurrahman Paşa'nın muhallefatının zabtı olayıdır.²¹⁸ Tekelioğlu Hacı Mehmet, merkezin emri üzerine III. Selim zamanında Nizam-ı Cedid projesinde önemli bir rol oynamış olan ve devletin yeniliğe taraftar kanadını temsil eden Kadı Abdurrahman Paşa'yı yakalayıp idam ettikten sonra Kadı Paşa'ya ait tüm mal varlığına kanunsuz şekilde el koymuştur. II. Mahmud, Hacı Mehmet'in, Kadı Paşa'nın tüm mal varlığını kendi kontrolüne almayı tasarladığını anladığından işin artık kuvvet yoluyla çözüleceğine hükmetti. Artık iş Kadı Paşa'nın muhallefatı meselesini aşmış ve bir ayan-devlet çekişmesine dönüşmüştü. Devlet, Tekelioğlu ailesi ile mücadele sürecinde, müsadere sistemi çerçevesinde, ailenin haksız yere edinmiş olduğu servete el koymak için Teke ve Hamid sancakları valisi Mehmed Derviş Paşa'ya emir göndermiştir.²¹⁹

Talihin bir cilvesi olarak Hacı Mehmet Ağa Babıali ile sıcak çatışma başlamadan öldü. Bunun üzerine Babıali bir daha aynı sorunları yaşamak istemediğinden

²¹⁸ Kadı Abdurrahman Paşa, Antalya'ya bağlı İbradı'da dünyaya gelmiş ve Minkari Zade Oruç Ali Efendi'nin dördüncü kuşak torunlarından olup, babasının adı Şeyh Mehmed'tir. Doğduğu tarih kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Abdurrahman Paşa'nın babası Şeyh Mehmed Efendi 1761'de vefat ettiğine göre bu tarihten önce doğmuş olmalıdır. III. Selim dönemi Nizam-ı Cedid komutanlarından. Bkz: Uzunçarşılı (1971 c:XXXV:269). Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra önlerindeki en büyük engelden kurtulan yeniçeriler, yenilik taraftarı olarak gördükleri kişilerin ve özellikle de Kadı Abdurrahman Paşa'nın yakalanması için II. Mahmud'a baskı yapmaya başlamışlardır. Henüz mutlak iktidarını kuramamış olan II. Mahmud yeniçerilerin isteğini yerine getirmekten başka çare olmadığını düşünerek Kadı Abdurrahman Paşa'nın ele geçirilmesi için bir ferman çıkarmaya razı olmuştur. Bu fermanı yerine getirmek için de Teke mütesellimi Hacı Mehmet Ağa görevlendirilmiştir. Kadı Abdurrahman Paşa sonunda memleketi olan İbradı'ya kaçmayı başarsa da Ocak 1808 tarihinde yakalanmış ve idam edilmiştir. Kadı Abdurrahman Paşa'nın küçük oğlu Abdullah Paşa ve büyük oğlu müderris Seyyit Mehmet Efendi de öldürülmüştür. Fahrettin Tızla'ğa göre II. Mahmud, Kadı Abdurrahman Paşa'nın çocuklarıyla birlikte idam edilmesini Hacı Mehmet ve Tekelioğlu ailesine ödetmek için fırsat kolluyordu. Çünkü II. Mahmud yenilik yanlısı bir devlet adamının kaybının gelecekte yapmayı düşündüğü reformların hayata geçirilmesi sırasında ihtiyaç duyacağı insan gücüne sekte vuracağını çok iyi biliyordu. Bkz: Tızlak (1999:245).

²¹⁹ "Sen ki vezir-i müşarün-ileyhsin maktul Tekeli oğlu ve ammisini Mısırlı Mustafa'nın çiftlikan ve değirmen ve dekakin ve bağı ve bahçe dizdarlarından ber minval muharrer evkaf-ı hümayunuma ilhak olunanlardan ve harman-ı mezkûr olan iki bin yüz yirmi iki buçuk gurusluk emlakın şimdiye değin fûruht olunmuşları var ise muaccelelerini cemi ve tahsil ve na-fûruht olanları dahi Teke ve Hamid ve fûruht ve muaccelelerini tahsil ve teslimiyle bezl-i himmet ikmal-i fermanım olmağın..."BOA (C. ML 192/7950).

Teke sancağını mütesellimlikten²²⁰ çıkararak muhassıllık²²¹ ile idare edilmesine karar verdi. Ancak bir süre sonra merkezi hükümet muhassıllık uygulamasından geri adım atmış ve tekrardan mütesellim atayarak bölgenin vergi kaynaklarını toplamaya çalışmıştır. Babıali, Tekeli oğlu gaillesinden sonra risk almak istemediğinden mütesellim olacak kişileri yerel ayandan seçmek yerine doğrudan doğruya merkezden atamaya başlamıştı. Bu değişikliğe gidişin arkasında yatan sebep merkezin sözünü dinleyen devlet memurları sayesinde isyancı güç odaklarına fırsat vermeden merkezi devlet otoritesini yeniden tesis etmektir. II. Mahmut Anadolu valisi İzzet Mehmet Paşa'dan alındıktan sonra boşta kalan Menteşe sancağının mirimiranlık rütbesiyle uygun birine verilmesini istediğinden Rauf Paşa'nın bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Rauf Paşa öncelikle Rum fesadının Akdeniz sebep olduğu zararların ez aza indirilmesi için Padişah'a bazı önerilerde bulunmuştur. Rauf Paşa Ege'de kontrolün sağlanması için salyane gemileriyle çıkacak çatışmalara hazır olunmasını ve bu yolda bazı tedbirlerin alınmasını önermiştir. Ayrıca Rauf Paşa Ege'de önemli stratejik Eğriboz, Sakız ve Rodos gibi adaların zaptu rapt altına alınmasında zaman kaybetmeden harekete geçilmesini istiyordu. Rauf Paşa ileri sürdüğü planın uygulanabilmesinin de yolunu göstererek; Eğriboz, Sakız ve Rodos mutasarrıflarının atanacak bir mirimiranın idaresinde tek elden yönetilmelerinin kısa vadede yararlı olacağı düşüncesindeydi. Rauf Paşa Menteşe sahillerinin

²²⁰ Sözlükte "teslim edilen şeyi alan, kabul eden" anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıflar adına vergi toplamakla görevli memur. XVIII. yüzyıl boyunca önemli kısmı yerli hânedanlardan seçilen mütesellimler hakkında yolsuzluk ve baskı yaptıklarıyla ilgili şikâyetler çoğalınca XIX. yüzyılda bunların tayininde değişikliğe gidildi. Devlet idaresindeki merkezleşme çabalarının bir sonucu olarak mütesellimlerin özellikle İstanbul'dan ve dergâh-ı âlf kapıcıbaşıları ile diğer büyük rütbeli görevliler arasından seçilmesi esası getirildi. II. Mahmud döneminde sancakların büyük çoğunluğu Mukâtaat Hazinesi'ne bağlandığından Anadolu, Sivas, Maraş ve Adana eyaletleri de bu hazineye tayin edilen vali ve mutasarrıflar tarafından yönetiliyordu. Hamîd-ili, Teke-ili, Hudâvendigâr, Eskişehir, Aydın, Niğde, Kastamonu, Karesi, Bolu, Viranşehir, Ankara, Çankırı, Saruhan, Beyşehir, Kırşehir, Çorum, İçel, Kocaeli sancakları bu hazineye bağlıydı ve bunların mütesellimleri de doğrudan doğruya hazineye tayin ediliyordu. Bkz: Özkaya (2006 c:XXXII:203-204).

²²¹ Arapça tahsîl masdarından türeyen, "tahsil edici" anlamındaki muhassıl kelimesi Osmanlı Devleti'nden önce Anadolu Selçukluları'nda kullanılmıştır. Muhassıllar Osmanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren Anadolu'da ve Rumeli'de cizye, âşâr, âdet-i aġnâm, imdâd-ı seferiyye ve hazariyye, sâlâriyye, mukabele, bedel-i nüzül, avârız, ispençe vb. adlarla anılan vergilerin tarh ve tahsilinde görev yapmışlardır. Bkz: Özkaya ve Akyıldız (2006 c:XXXI:18).

karşısında bulunan İstanköy ya da Sisam adasında yine bir mirimiranın elinde güçlü bir hat kurmanın Babıali'nin denizden gelebilecek saldırılara karşı korunmasına yardımcı olacağı konusunda son derece iddialıydı. Ancak Rauf Paşa ortaya koyduğu bu stratejileri uygulayacak kişinin dirayetli ve iş bilir karaktere sahip olmasının önemine dikkat çekiyordu. Dolayısıyla Rauf Paşa, Menteşe sancağı her kime verilir ise ilerde bu denilen usul ve idarenin uhdesinden gelmekliğe muktedir ve vaktiyle sair hizmetlerde dahi kullanılmak üzere lede'i-icab vüzerat vermekliğe şayan-ı erbab olması gerektiği kanaatindeydi. Rauf Paşa'nın önerdiği isim ise hala Teke sancağı mütesellimi olan dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından el-hac Ali Bey'di. Rauf Paşa'ya göre Ali Bey dirayetkar ve zabt u rabt erbabından ve lede'l-iktiza her bir maslahatca yarar kabilden olarak liva-i mezkure mütesellim olalıdan berü dahi bi'l-vücuğ hüsn-i idare ve reaya-perverliğı meşhud olmuştu ve bundan böyle sair hidemat-ı seniyyede dahi muvaffak olmaklığı me'mul olduğundan Menteşe sancağı rütbe-i mirmirani ile mir-i müma-ileyh kullarına tevcih edilmesi yönünde görüş bildirmiştir.²²²Padişah da Rauf Paşa'nın önerisini yerinde bulmuş ve gereğinin yapılmasını irade etmiştir.²²³

II. Mahmut'un bu şekilde davranmasının nedeni hazinenin can damarı olan verginin toplanma biçimine merkezîyetçi bir karakter vermek isteğiydi. Bunun içinde Karaman valisi Hacı Ali Paşa görevlendirildi. Ancak babasının davasını sürdürmeyi düşünen İbrahim Bey Teke sancağını elde etmek için Babıali'ye başvurdu. Babıali yakın geçmişte yaşadığı acı tecrübelerle dayanarak İbrahim Bey'in teklifini kesin bir surette reddetmekle beraber kendisinin rahat durmayacağını anladığından İbrahim Bey'in tenkili için karar çıkardı. İçinde bulunduğu durumun vahametini anlayan İbrahim Bey, Antalya Kalesi'ne kapandı

²²² “Anadolu valisi Mehmed İzzet Paşa kullarının uhdesinden münhal olan Menteşe sancağının tevcihine mirmirandan ve mirmiranklık vermeğe şayan-ı mücerreb kimler var ise bi'l-mütalaa hak-pay-i hümayun-ı cihan-banilerine arz ve istizan olunması...” BOA (HAT 480/23516).

²²³ “...muhafız-ı müşarun-ileyhin iktidarı kalmamış ve mevcud mirimiranlardan dahi Menteşe sancağına tamamıyla şu erbabdır denilecek biri bulunmamış olduğundan hala Teke mütesellimi Hacı Ali Bey erbab-ı dirayetten ve ileride iktizasına göre her bir şeyde istihdama muktedir ve elvereceği kendüden me'mul olduğundan münasib görülmüş...” BOA (HAT 480/23516).

ve burada savunmaya geçti.²²⁴ Diğer taraftan merkezi devlet otoritesini tanımamakta direnen her kim olursa olsun onu ortadan kaldırmayı düşünen II. Mahmut'un Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa komutasında gönderdiği kuvvetler 14 Haziran 1814 tarihinde Antalya kalesini ele geçirerek isyanı bastırdı²²⁵ ve Tekelioğlu İbrahim Bey'in kesik başı İstanbul'a gönderildi.²²⁶ Tekeli oğlu İbrahim'in ortadan kaldırılmasından sonra ailenin ve takipçilerinin sahip olduğu muazzam servetin kaydına başlandı. Bununla birlikte aileye ait servetin kaydına başlandığı sıralarda Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın aklında Tekeli oğlu ailesi bölgede kaldıkça sancakta ne huzur ne de güvenin sağlanamayacağı düşüncesi vardı. Çünkü geçmiş tecrübeler bu ayan ailesinin fertlerinin itaat altına alınmasının oldukça güç olduğunu göstermişti. Bu nedenle Hüsrev Paşa bölgede aynı sıkıntıların tekrar yaşanmaması için merkeze bir teklifte bulundu. Hüsrev Paşa, Hacı Osmanoğulları namıyla da bilinen Tekeli oğlu ailesinin bütün efradının uygun görülecek başka bir yere iskân ettirilmesini istedi.²²⁷ Aslında Hüsrev Paşa Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardan beri sorun çıkarıcı aşiretleri farklı bölgelere iskân etme stratejisine uygun bir öneri getirmişti.²²⁸ Bu yöntem Osmanlı yönetimi için yeni değildi ve uygulandığı zamanlarda işe yaradığı görülmüştü. Hüsrev Paşa'nın teklifine sıcak bakan Babıali Tekeli oğlu ailesinin vukuatlarını da göz önüne alarak iskân metodunu uygulamaya karar verdi. Böylece Tekeli oğlu ailesinin bölgedeki nüfuzuna son verileceği düşünülüyordu. Kısa süre sonra Tekeli oğlu ailesinin bir kısmı İmparatorluğun diğer ucundaki Selanik'e bir kısmı İstanbul'a diğer kısmı da İzmir'e iskân edilmeye başlandı.²²⁹

²²⁴ Tızlak (1999:247-250).

²²⁵ BOA (HAT 565/27711).

²²⁶ BOA (HAT 1224/47854).

²²⁷ "Tekeli oğlu maktul İbrahim'in kavim ve kabilesinin ahar bir sancağa kaldırılmasıyla Yusuf Bey ile validesinin Der-Aliyye'lerine celbini inha etmekle bad hitamü'l-maslaha müşarun-ileyhin inhası vechle tanzimi mukteza-yı maslahattan olmağla..." BOA (HAT 1224/47850). 13 Receb 1229/1 Temmuz 1814

²²⁸ Kasaba (2012:69).

²²⁹ "Kapudan Paşa'dan buyrulduumuz var diyenleri dahi istintak eylemesi için ferman gönderilib kusur-ı nisvan ve sıbyan makulesini dahi serhadde beyan eylediğın vechle hakkı istintak idib bir şey zuhur etmiş ise Selanik'e irsal eylemeni tahrir eyleysin." BOA, (HAT 1224/47838). 29 Şaban 1229/16 Ağustos 1814

Diğer taraftan ailenin iskanı merkezi yönetim için sadece bir asayiş sorununu halletmiyordu. Aynı zamanda iskân uygulaması sayesinde Tekeli oğlu ailesinin muhallefati daha rahat kayıt altına alınabilecekti. Çünkü doğal olarak servetini asla kaybetmek istemeyen geri de kalan aile fertleri muhallefatin kaydı sırasında güçlükler çıkarabilirdi. Dolayısıyla Babıali aileyi iskân ederek bir taşla iki kuş vurmuş ve soruna da köklü bir çözüm getirmiştir. Bununla birlikte aileye ait muhallefatin kayıt altına alınmasının uzun sürdüğünü anlıyoruz. Şöyle ki 1814'te Tekelioğlu İbrahim'in idamından yıllar sonra bile Rauf Paşa'nın sancağın mutasarrıflığını üstüne aldığı 1819'a gelindiğinde ailenin mal varlığı ile ilgili işlemler hala devam etmekteydi. Muhallefatın kayıt işlemlerinin uzun sürmesinin ise iki nedeni vardı.²³⁰ Birincisi ailenin servetine el konmasından sonra haberi alan alacaklıların vakit kaybetmeden harekete geçerek hak taleplerinde bulunmalarıydı.²³¹ İkinci olarak Tekeli oğlu ailesinin yıllar içinde hem taşınır hem de taşınmaz olarak sancağın çeşitli yerlerine dağılmış muazzam boyutlara varan bir mal varlığı edinmeleri idi ki bu da kayıt yapmakla görevli Osmanlı memurlarını bir hayli uğraştırmıştır.²³²

Tekeli oğlu ailesinin geride kalan fertleri Hüsrev Paşa'nın önerisine uygun olarak iskân edilmeye başlanmıştı. Ancak bu seferde Babıali için aile üyelerinin zorunlu ikamete tabi tutuldukları bu yabancı şehirlerde hayatlarını nasıl idame ettirecekleri sorusu gündeme gelmişti. Çünkü refaha alışmış Tekeli oğlu ailesinin fertleri fakirliğin ne olduğunu kısa süre de görmüşlerdi. İçinde buldukları sıkıntılı durum üzerine aile üyeleri geçimlerini sağlayamadıkları gerekçesiyle Babıali'den yardım talebinde bulundular. Rauf Paşa köklü ayan ailesi içinde

²³⁰ BOA (C. ML 80/3695). Fi gurre-i Zilhicce 1231/Ekim 1816

²³¹ "Tekeli oğlunun Antalya'da haml-ı sakil eşyasıyla maan fûruht olunmuş olan malumü'l-mikdar ve kubbe-i reşne-i penbe Sarafi Sanaber oğlunun malı olduğunu mahallinde bir nehc-i şer'i isbat eylediğine binaen icab eden on bin bu kadar gurus bahasının müteahhid olduğu mebaliğa mahsub buyurulmak..." BOA (HAT 1225/47863).

²³² "...tahsili münasibdir takrir eylemesi için defterdara havale edip takrir eyledikde tekrar taraf-ı hümayunuma arz eyleyesin..." BOA (HAT 670/32761).

muhtaç durumda olanlara yapılacak tahsisat için gerekli makamlara talimat verdi.²³³

Böylece devlet, ailenin toptan mahvına sebep olmak istemediğini göstermiştir. Babiali'nin bu şekilde davranmasının altında yatan sebep, köklü aile fertlerinin korunmasıydı. Bu sayede imparatorlukta yetişmiş adam az olduğundan, bu kişileri ilerde yeniden devlet hizmetinde kullanmak mümkün olabilirdi. Diğer taraftan hakimiyet iddiasını kaybetmiş, çıkardığı isyan bastırılmış bir aile Osmanlı Devleti için artık herhangi bir tehlike arz etmiyordu. Ancak yine de Osmanlı devlet adamları yakın zamanda devlete kök söktürmüş bir ailenin topyekûn bir arada kalmasını da sakıncalı gördüğünden aile üyelerini farklı şehirlere göndermişlerdir. Bir arada kaldıkları vakit yerleştikleri toprakta eski alışkanlıklarına dönebilirler mi kaygısı devlet adamlarını böyle bir önlem almaya sevk etmiş görünmektedir. Sonuçta iç bünyede istikrarın sağlanması bir devletin ayakta kalmasının ön koşulu olduğundan her ihtimal düşünülmeliydi.

Mehmet Emin Rauf Paşa, muhalefat meselesinin yanı sıra sancakta imar faaliyetleriyle de meşguldü. Çünkü Tekelioğlu'ndan dolayı uzun süre kuşatma altında kalmış olan Antalya kalesi Osmanlı birliklerinin hücumları sırasında harap hale gelmişti. Rauf Paşa bölgede Tekeli oğlu ailesinin iskanıyla birlikte yeniden istikrarın sağlanmasından da faydalanarak Antalya Kale'sinin tamirine başlayabildi. Bu iş için de Kaş ayanı Mehmed'i bina emini olarak görevlendirdi.²³⁴ Bu arada Rauf Paşa mutasarrıfı olduğu sancak sınırları içinde kalan Isparta da inşasına başlanan Paşa sarayının masraflarını da Hamid sancağı kazalarına yüklenen vergilerden karşılama yoluna gitti.²³⁵

²³³ “*Selanik'e nakl ve iskân kılınmış olan Tekeli oğlu müte'allıkâtı içlerinde bazı sıbyan ve bî-zevc nisvan olup bille-i aşaya muhtac ve şayeste-i merhamet oldukları...*” BOA (HAT 670/32761).

²³⁴ BOA (C. AS 575/24175).

²³⁵ “*...inहा olunduğu vechle saray-ı mezkûr masarîfının Hamid Sancağı kazalarına tevzi' manut-ı idare-i seniye mülukaneleri idiği...*” BOA (HAT 1547/8).

2.2. DİYARBEKİR VALİLİĞİ (16 Ocak 1821-3 Temmuz 1822)

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde madenler çoğunlukla emanet usulü ile yönetiliyordu. Bunun nedeni devletin maden mevzuatı konusunda sahip olduğu miri rejime yani devletçi ve tekelci zihniyetin esaslarına da uygun olmasıydı. Buna göre devlet, birer mukataa haline getirdiği maden ocaklarının²³⁶ başına emin denilen bir görevliyi önceden belirlediği bir miktar sermaye ile gönderirdi.²³⁷ Maden eminiğine getirilen kişi, kendisine verilmiş olan sermayeyi sorumlu olduğu madende verimin artırılmasında ve de elde edilen ürünü madencilerden devlet adına satın almakta kullanmakla yükümlüydü. Ayrıca emin, kendisine verilen sermayeden madenler için gerekli olan yatırımları yapar, ihtiyacı olan madencilere bir noktada avans olarak para verir ve cevherlerin işlenmesi için lazım olan kömür, kütük vb. maddeleri temin ederdi. Madencilerden satın alınan ürünün gerekli yerlere ulaştırılması da yine eminin görevleri arasındaydı. Birer yıllığına atanan emimler her yıl sonunda o ana kadar yapmış oldukları icraatın hesabını vermek zorundaydılar.²³⁸ Babıali'nin Maden Eminliğine atanan Rauf Paşa'dan beklentisi kendisinden önceki yöneticilerde olduğu gibi maden sahalarından en yüksek verimin alınmasıydı. Ancak üretimin genellikle istenilen düzeyin altında kaldığını Fahrettin Tızlak'ın araştırmasından anlıyoruz. Fahrettin

²³⁶ Keban, Ergani ve gerekse bunlara bağlı olan madenler, ilk çağlardan günümüze dek çok zengin demir rezervlerinin bulunduğu üç bölgeden biri olan Malatya-Elâzığ-Bingöl-Tunceli coğrafyalarını içine almaktadır. Bkz: Belli (1986:366). Bu madende en büyük ocaklar Keban'ın güney ve güneybatısında Zeytindağ ve Derebaca isimli mevkiilerde bulunmaktadır. Bu iki mevki en önemli ocakları barındırmaktadır. İkinci derecede önemli ocaklar ise Zeytindağ'ından Keban Dere'ye ve buradan da kuzeye uzanan bölümde yer almaktadır. Aynı şekilde Derebaca mevkiinden Keban Dere'yi geçerek kuzey yönünde Fırat'ı geçen bir ikinci derecede cevher yatağı daha mevcuttur. Bkz: Yener (1937:16). Keban madeni bugünkü Keban ilçesinin 2 km. güneyinde 6 kilometre karelik bir alanda bulunan maden sahası kuzeyden Keban Deresi ile batıdan da Fırat Nehri ile çevrelenmiştir. Ancak burada sözü edilen cevher yataklarından hangisi veya hangileri Osmanlı döneminde işletildi? Şimdilik bununla ilgili elde kesin bir bilgi yoktur. Bu konuda sadece 1830'lu yıllarda yolu Keban'a düşmüş olan Moltke'nin gözlemlerine dayanarak burada bulunan sarp dağların yamaçlarında maden üretiminin yapıldığını söylemek mümkündür. Bkz: Moltke (2010:280).

²³⁷ Osmanlı Devleti'nde 1775 yılından itibaren Keban ve Ergani madenleri Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti adı altında birleştirilmiş ve idare edilmeye başlanmıştır. Kelime anlamı itibariyle padişaha ait madenler anlamına gelen bu tabir, Keban ve Ergani madenleri ile bunlara tabi madenler için özel olarak kullanılmıştır. Bkz: (Tızlak (1997: 140).

²³⁸ Tızlak (1999 c:III:313, 314).

Tızlak çalışmasında 1775-1850 yılları arasında Ma'âdin-i Hümâyûn'u oluşturan Keban-Ergani Tefvik madenlerinde zaman zaman meydana gelen iyileşmeler dışında tutulursa sürekli ve şiddetli bir üretim düşüşünün yaşandığını belirttikten sonra aynı dönemde bu düşüşün, sadece Ma'âdin-i Hümâyûn için değil, imparatorluğun diğer madenleri için de geçerli olduğuna dikkati çekmiştir. Bütün Osmanlı madenlerinde olduğu gibi Ma'âdin-i Hümâyûn'da da karşımıza çıkan olumsuz tablonun Osmanlı maliyesini negatif yönde etkilememiş olması herhalde düşünülemezdi. Babıali için madenlerden elde edilecek hasılat devletin "varidât-ı cesîmesi"nden sayılıyordu. Bir başka deyişle Ma'âdin-i Hümâyûn emaneti devletin başlıca gelir kaynakları arasındaydı. Ayrıca farklı dönemlerde kullanıldığı anlaşılan Uyum, Tefvik ve Elbistan madenleri de Ma'âdin-i Hümâyûn idaresine bağlıydı.²³⁹ XVIII. yüzyılın ilk yarısında artış kaydeden maden üretimi²⁴⁰ yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli faktörlerin de etkisiyle düşüşe geçmişti. Özellikle emanete bağlı madenlerde görülmeye başlanan bu üretim düşüşleri devletin tam da para darlığı yaşadığı bir döneme denk gelmiştir. İmparatorluğun mali alanda bir felakete sürüklendiğini fark eden devlet adamları bu konuda gerekli tedbirleri almak için hemen harekete geçtiler. Bunun için de ilk olarak Ma'âdin-i Hümâyûn eminlerine yönelik maden ocaklarında değerli maden üretimini artırmaları konusunda emirler çıkardılar. Böylece Rauf Paşa'nın bir dönem başında bulunduğu Keban-Ergani madenlerinden hem bol miktarda ürün elde edilmesi amaçlanmış, hem de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya bir çözüm getireceği düşünülmüştür. Bu emirler içinde verimin artırılması konusuna ek olarak mevcut madenlerin bir gün tükenebileceği düşüncesinden hareketle Ma'âdin-i Hümâyûn eminlerinden bölgeleri içinde yeni maden ocakları aramaları istenmiştir.²⁴¹ Mehmet Emin Rauf Paşa'ya 11 Rebülahir 1236/16 Ocak 1821 tarihinde Meadin-i Hümayun Emaneti ile birlikte Diyarbakir valiliği tevcih

²³⁹ Tızlak (1997:18-20).

²⁴⁰ Şevket Pamuk, Osmanlı'da para basımının XVIII. yüzyılda yüksek oranda artmasını Anadolu, Gümüşhane, Keban ve Ergani'de bulunan yeni gümüş madenlerinin verimli bir şekilde işletilmesine bağlamaktadır. Dahası Anadolu'daki madenlerin yıllık verimi 1730'lar boyunca 25-40 tona ulaşmış ve bu hasılat devlet hazinesine bir hayli destek sağlamıştı. Bkz: Pamuk (2006 c:II:1080).

²⁴¹ Tızlak (1997:138-140).

edilmiştir.²⁴² Rauf Paşa'ya gelir olarak Malatya, Harput ve Diyarbakır'da bulunan bazı resm ve mukataalar ihale olunmuştu.²⁴³ Hayatında daha önce hiç görmediği topraklara doğru yola çıkan Rauf Paşa görev yerine Recebi şerifin dokuzuncu günü sağ salim ulaştığını ve durumunun gayet iyi olduğunu merkeze bildirmiştir.²⁴⁴ Bununla birlikte Rauf Paşa, maadin-i hümayun canibine azimet ederken Eskişehir mahkemesi Başkatibi Mehmed ve biraderi Molla Ahmed halktan bazı kişileri silahlandırarak Paşa'nın şehre girmesine engel olmaya kalkışmışlardı. Ancak isyancılar emellerine ulaşmadan yakalanmış ve Rodos adasına sürgüne gönderilmişlerdir.²⁴⁵ Rauf Paşa'ya yeni görev yerinde Malatya Harput ve Diyarbakır'da bulunan bazı resm ve mukataalar tahsis edilmiştir.²⁴⁶ İmparatorluğun içinde bulunduğu mali buhranı iyi okuyan ve Babialî'nin madencilik politikasının farkında olan Rauf Paşa Ma'âdin-i Hümâyûn emini olarak kendi idaresi altındaki maden yataklarında üretimi artırmaya çalışmıştır. Rauf Paşa'nın devlet hazinesine büyük katkısı olan madenlerin işletilmesi sırasında kendisine Keban Madeni vekili Mehmet Şakir Ağa yardımcı olmaktadır. Rauf Paşa, Mehmet Şakir Ağa vasıtasıyla 1236 senesi hasılatını merkeze gönderdi. Rauf Paşa'nın gönderdiği hasılat miktarı yetmiş dört kıt'a sîm-i saf'dı.²⁴⁷ Defterdar Efendi tarafından Darbhane-i Âmire'de tarttırılan gümüş, altmış bir bin

²⁴² "...maadin-i hümayun emaneti ile Diyarbekir eyaleti sabıkan Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı sadr-ı esbak atufetlü Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine tevcih edilmiştir." BOA (HAT 1555/7).

²⁴³ BOA (C. ML 349/14325).

²⁴⁴ BOA (HAT 789/36776).

²⁴⁵ "Rodos vizesine nefy ve icla olunmaları..." BOA (C. ZB 22/1086). 5 Şevval 1236/6 Temmuz 1821

²⁴⁶ "Darphane-i Amire'mden zabt ve idare olunan maktuat-ı miriyeden hasha-i voyvodalık-ı Malatya ve Bedel sancağı liva-i Malatya ve Hısn-ı Mansur canibi mukataaları ile ve maadin-i hümayuna merbut kazaların duhan dönümü mersumu ile Harperut vesaire kazalarının resm-i penbesi ve mezari'i ve Bozok sancağı muhassıllığı ve hasha-i Boynu inceli ve cemaat-i benî Huneyn ve cemaat-i Kırık ve bazar-ı hafta mukataalarıyla Bozok sancağının penbe rüsumu ve Diyarbekir ve tevabi'i voyvodalığı ve kethüdalık çavuşan-ı Diyarbakır mukataalarıyla resm-i dönüm ve gümrük-i duhan Diyarbekir mukataasıyla Diyarbekir kazalarının resm-i penbesi ve Hısn-ı Mansur kazasının resm-i penbesiyle Malatya ve Besni sancağı kazalarının resm-i penbeleri uhde-i seniyye-i asifanelerine ihale ve ihtiram olunup..." (C. ML 349/14325) ve (C. DRB 41/2033). 3 Muharrem 1236/11 Ekim 1820

²⁴⁷ Yetmiş dört kıta saf gümüş anlamına gelmektedir. Bkz: Yılmaz (2010:586).

dört yüz kırk beş dirhem²⁴⁸ kadar gelmekteydi.²⁴⁹ Hasılatla ilgili kendisine sunulan takrir üzerine Padişah elde edilen gümüşün baş muhasebeye kayd ettirilmesini emretti.²⁵⁰

Maden eminlerinin ocaklarda yaşadığı en büyük sorunlardan biri de madenlerin en iyi şekilde işletilmesi için devletin vermiş olduğu sermayenin bir kısmının madenlerde çalışan ve çoğunluğu Rum olan işçilerin kanuna aykırı şekilde ellerine geçmesiydi. Devlet madenin ihtiyacı için gönderdiği meblağın yerine ulaşmasını engelleyen ve hırsızlık yaparak maden işletmesini zarara sokan bu gibi kişilerin cezalandırılacağını ve gasp edilen meblağın kamilen kendilerinden tahsil edileceğini bildirdi. Ayrıca madenin verimliliğini artırmak ve çalışma koşullarının daha iyi hale getirilmesi amacıyla Babıali, Rauf Paşa'nın da girişimleriyle madende bir su yolu kazılmasına karar verdi. Babıali kazılacak su yolu için ne kadar masraf yapılacağını belirlemeye çalışmış, ancak Rauf Paşa, kendi maden emniyetinden önce tespit edilmiş olan rakamı uygun bulmamıştır. Çünkü Rauf Paşa idaresi altında sorumluluğunu üstlendiği madeni zarara uğratabilecek herhangi bir karara onay veremezdi. Bu nedenle Babıali su yolu için harcanacak meblağın tekrardan gözden geçirilmesine karar verdi.²⁵¹ Bu arada Maden Emniyeti Rauf Paşa, Ergani madenlerinden elde edilen bakırın bir kısmını Padişah'a ve bazı saray erkanına da göndermekteydi.²⁵² Ancak doğuda İran tehlikesinin belirmesi üzerine Diyarbakır valiliği ve Maadin Emniyeti üzerinde

²⁴⁸ Osmanlı döneminde standart 16 kırat veya 64 danga eşit 3.207 gr. Ağırlık ölçüsü. Bkz: Yılmaz (2010:135). Böylece hasılat 197,054 kg'mı bulmuştur.

²⁴⁹ "...Deftardar Efendi kullarına havale ile Darbhane-i Âmirelerinde vezn ettirildikde altmış bir bin dört yüz kırk beş dirhem gelüb ecnas-ı nukûd kat-ı için ifraz-ı cibana teslim olunduğu mumaileyh defterdar efendi kulları bir kıt'a takririyle inha eylediğine binaen manzûr-ı hümayun-ı şahaneleri buyrulmak için arz ve takdim kılındığı ve mucibince Baş Muhasebeye kayd ettirileceği muhat-ı ilm-i âlileri buyruldukda..." BOA (HAT 654/1972).

²⁵⁰ "Deftardarın takriri manzûr-ı hümayunum olmuştur. Mucebince Baş Muhasebeye kayd ettiresin." BOA (HAT 654/1972).

²⁵¹ BOA (C. DRB 36 /1791).

²⁵² "Ergani maden-i hümayunundan otuz dört senesine mahsuben hasıl olan nühas-ı fazliyesinden olarak hak-pa-yı kimyasay-ı hazret-i cihandariye yüz seksen dört bin guruşluk altın takdim kılındığını ve senaver-i kadimlerine on iki bin beş yüz guruş ve atufetlü baş ihlaskarlarına beş bin guruş ve asaletlü hazinedar usta hazretlerine on bin guruş boğça-baha hediye-i rehine-i düsturileri olarak irsal buyurulduğu..." BOA (C. SM 95/4770). 16 Şevval 1236/17 Temmuz 1821

bırakılarak, Rauf Paşa'ya Şark Seraskerliği görevi verilmiştir.²⁵³ Böylece Rauf Paşa, İran'a karşı askeri operasyonları yönetmekle görevlendirilmiştir.

2.3. ERZURUM VALİLİĞİ ve ŞARK SERASKERLİĞİ ve (1 Kasım 1821-27 Şubat 1825)

XIX. yüzyıla girilirken Osmanlı Devleti ile Doğu komşusu İran arasındaki ilişkiler, sınır ihlalleri yüzünden bitmek bilmeyen huzursuzluklarla sarsılmaktaydı. Ancak iki devlet Rus tehlikesinin çok yakında kapılarını çalabileceğini hesapladıklarından şimdilik görüntüde de olsa barışın hüküm sürdüğü bir ortamı çatışmaya tercih ediyorlardı. Diğer taraftan bu dönemde İran'ı kontrollerinde tutan Kaçar hanedanının başında bulunduğu Feth Ali Şah(1797-1834) ve tahtın varisi Abbas Mirza'nın esas politikası ise istilacı güç Rusları Kafkaslar ile Gürcistan'dan çıkardıktan sonra mümkünse Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinden koparacakları topraklarla, orta doğuda yayılmaya paralel olarak siyasi nüfuz alanlarını da genişletmekti.²⁵⁴ Prusya ve Avusturya sorunlarını çözümledikten sonra Rusya'ya da gücünü kabul ettirmek isteyen Napolyon, İran ve Osmanlı Devleti'ni de içine alacak üçlü bir koalisyon için zamanın geldiğinin farkındaydı. Napolyon'un girişimi, Rusya karşısında artık yalnız olmadıkları duygusunu vermesi sebebiyle iki devleti son derece memnun etmiş görünüyordu. Zira Rusların Güney Kafkasya'da ilerlemesi hem Osmanlıları hem de İranlıları hayli endişelendirdiği bir zamanda Batılı bir müttefikin bulunmuş olması stratejik açıdan tam da iki Müslüman devletin arzu edeceği bir gelişmeydi.²⁵⁵ Fransa, olası

²⁵³ "İrânînin bu esnada asakir sevkiyle hududu tecavüze ibtidarlarına mebnî maadin-i hümayun emaneti ve Diyarbekir eyaleti uhde-i devletlerinde olarak bi'l-istiklal şark canibi seraskerliği zat-ı merahim-semat-ı veliyyü'n-niamanelerine ihale ve tefviz ve memuruyla saire ve bu kulları maiyet-i murisü'l meymenet-i hidivanelerine tayin buyurulmuş olduğundan..." BOA (HAT 818/37320/C). Ancak İran ile başlayan savaşlar sebebiyle Diyarbekir eyaletinin uzaktan mütesellim eliyle idaresi sakıncalı görüldüğünden Diyarbekir eyaleti Rauf Paşa'dan alınarak vezir Alaaddin Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bkz: Esad Efendi (2000:57) ve BOA (HAT 789/36791). Zira Rauf Paşa, İran işleri ile meşgul olduğundan uhdesindeki Diyarbekir eyaletine mütesellim tayin etmeyi uygun bulmuştu.

²⁵⁴ LeDonne (2016:285-286).

²⁵⁵ Fransa'nın Dalmaçya'da konuşlanmış olan ordusunun Balkanlar'daki Rus birliklerine karşı yapacağı hareketin hedefi "Sırbistan'da düzeni sağlamak, Kırım'ı fethetmek ve daha sonra Osmanlı toprakları üzerinden Hindistan'a düzenlenecek bir seferle İngiltere'nin ticaretine darbe indirmektir. Finkenstein'da imzalanan ittifak antlaşmasının

koalisyon sayesinde, denizlerdeki rakibi karşısında geriye düştüğü durumu tersine çevirmeyi umuyordu. Böylece bölgede kendi nüfuzunu tesis etmek suretiyle hem kara ablukasını Orta Doğu'ya doğru genişletmiş hem de İngiltere'yi iktisadi açıdan dize getirmiş olacaktı.²⁵⁶ Rusya'nın amacı ise Osmanlı ile istediği gibi barış idüp, Bonapart ile mukabele eylemek idi.²⁵⁷ Babıali Fransa'nın talebi doğrultusunda, Napolyon'la üçlü ittifak projesini görüşmek üzere 1807'de Defter Emimi Seyyid Mehmed Vahid Efendi'yi Paris'e, hacedandan Seyyid Mehmed Refi' Efendi'yi de İran'a gönderdi. Ancak Osmanlıların Ruslara karşı pozisyonlarını güçlendirdiklerine inanmalarının üstünden henüz uzun zaman geçmemişti ki değişen politik dengeler sonucunda Fransa'nın Rusya ile yakınlaşmaya başlaması²⁵⁸, bu üçlü ittifak girişimine ve dolayısıyla da Osmanlı-İran iş birliğine darbe indirdi.²⁵⁹ Fransa ile Rusya arasında yapılan 9 Temmuz 1807 tarihli Tilsit Anlaşması ve 12 Ekim 1808 tarihli Erfurt Protokolü Babıali'nin Fransa'dan uzaklaşarak, 5 Ocak 1809 tarihinde imzalanan Kal'a-yı Sultani Anlaşması'yla yeniden İngiltere'ye yakınlaşmasını sağladı. Şimdi Fransa gitmiş ve yerine batılı

ardından Tahran'a dönmekte olan İran elçisi ile Reisülküttab Vekili Halet Efendi arasındaki görüşme de bu amacı teyit eder nitelikteydi. Bkz: Yeşil (2017:219).

²⁵⁶ Napolyon'un "Kıta Sistemi", parlak askeri zaferler üzerine kurulsa da İngiltere'nin deniz ablukasına uzun süre dayanamazdı. 1807 yılındaki Tilsit Anlaşması'ndan beri Napolyon'un iyi ilişkiler sürdürdüğü Rus Çarı Alexander'ın ablukaya dayanamayıp Kıta Sistemi'nden çekilmesi, Napolyon için sonun başlangıcı oldu. Bkz: Sander (2016:172-173); Parker (2014:224); Akçura (2010:112) ve Kennedy (2010:176).

²⁵⁷ Gazzizade Abdullatif Efendi (2013:247).

²⁵⁸ Rusya hariciye nazırı N. P. Rumiantsev, Napolyon'un Rusya'yı Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı serbest bırakacağını düşündüğünden Fransa ile ittifaka sıcak bakmıştır. Bkz: Mckay ve Scott (2011:380).

²⁵⁹ *"Rusyalu mütâreke senedini kıl u kâl edüp, Eflak ve Boğdan'ı şimdiye kadar tahliyye etmediklerden mâ'ada bir taraftan dahi asker idhâl etmekde olduklarını kurirlerim ifâde ediyor bunun haberden murâd-ı nedir anlayamadım. Eger Rusyalunun Tilsit mu'ahedesine ve Françelunun kabul olunan tavassutuna münafî bir niyetleri var ise ifâde olunmasını resmen matlûb ederim Devlet-i aliyye beni Paris'e memleket temâşasına göndermediği ma'lumunuz olsun ve mu'âherr dahi musâlahaya bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn me'mûr olduğuma bina'en rûz ü ley'âl Rusyalu murahhası zuhuruna muntazırım Devlet-i aliyye niçün iğfal olunsun."* Günay (2009:171); Unat (2008:184) ve Kuran (1999:57). Döneme ait diplomasi literatürü için bkz: Yalçınkaya (2003:423-489). Napolyon'un sürgünde bulunduğu sırada kaleme aldığı Sainte-Helene Hatıraları'nda şu satırlar yazılıdır: *"Türk imparatorluğunu Rusya'yla paylaşabilirdim. Bu taksim aramızda birkaç defa söz konusu oldu. Konstantinopolis sorunu her seferinde Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtardı. Başkent İstanbul aramızdaki en büyük sorundu ve uzlaşmanın gerçek engeliydi. Rusya orasını istiyordu, ben de vermeye razı olmuyordum. İstanbul çok değerli bir anahtardır, bir imparatorluğa değer; orasını eline geçiren dünyanın hâkimi olur"* Djuvara (2017:317).

bir müttefik olarak İngiltere gelmişti. Dolayısıyla İngiltere elverişli politik ortamı iyi takip edebilirse İran'la da bir ittifak anlaşması yapabilir ve bölgede Fransa ve Rusya'ya karşı stratejik yönden üstünlüğü eline geçirebilirdi.

Siyasi konjonktürden en iyi şekilde istifade etmenin peşinde olan Babıali iki Müslüman devletin çıkarlarının Rusya karşıtlığında birleşmiş olmasının verdiği memnuniyetle, dostluk ve ittifak yönünde yeni adımlar atmaya gündemine aldı. Babıali, Doğu'daki valilere gönderdiği emirlerde, İran'a karşı yanlış anlaşılabilir hareketlerden uzak durulmasını ve iki devlet arasındaki dostluğu pekiştirecek adımların atılmasına özen gösterilmesini istedi. Her ne kadar istikrarsız bir şekilde yürüse de Osmanlılarla olan siyasi ilişkilerini koparmak istemeyen İran'ı, politikasını gözden geçirmeye iten sebep Avrupa arenasında dengelerin değişmeye başlamasıydı. Özellikle İran, Napolyon'un Moskova seferinden yararlanarak Rusya'ya açtığı savaşta istediği sonuca ulaşamamıştı. Dahası Abbas Mirza'nın General Kotlarevski'ye, Aslanduz ve Lenkeran'daki çarpışmalarda mağlup olması, İran için hayallerinin sonu olmuştu. Savaşı bir an önce bitirmek isteyen İran Ekim 1813'de Rusya ile oldukça ağır şartlar içeren Gülistan Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmayla İran; Karabağ, Şeki, Şirvan, Derbend, Kuba, Bakü ve Tiflis hanlıkları arazisini Rusya'ya bırakmakla beraber, Hazar Denizi'nde hiçbir devletin savaş gemisi bulunduramayacağı hükmünü kabul ediyordu.²⁶⁰ İran, Rusya'dan aldığı her darbeye, komşusu Osmanlılara daha da yakınlaşıyordu. Politik ortam iki devletin dostane ilişkiler geliştirip birlikte hareket etmesini zorunlu kılar bir hal almıştı ki 1817 yılında Bağdat valisiyle mahalli hanedanlar arasında meydana gelen bir anlaşmazlık az daha savaşa sebep olacaktı. İran'ın Kirmanşah valisinin Osmanlı sınırını geçmesi karşısında Babıali savaşı gündemine almış, ancak İran'ın Muhib Ali Han'ı Ocak 1817 tarihinde İstanbul'a göndererek geri adım atmasıyla ilişkiler normale dönmüştü.²⁶¹Yürütülen tüm diplomatik çabalara karşın ardı arkası kesilmeyen sınır ihlalleri, İran'ın aşiretlere müdahalesi ve bölgede yağma hareketlerinden doğan huzursuzluklar iki devletin istikrara dayalı bir ittifak tesis

²⁶⁰ Uçarol (2015:181-183).

²⁶¹ Çelik (2013:136-140).

etmesini mümkün kılmamıştır. Bu durum bölgede emelleri olan Rusya'nın iki devletin aleyhine olacak şekilde genişlemesini kolaylaştırmıştır.

II. Mahmud gerçekte İran ile savaşa istekli değildi. II. Mahmud, Balkanlarda Rusya ile uzun süren mücadelelerden sonra Yunan isyanı kapıdayken yeni bir çatışmayı göze alamazdı. Bununla birlikte siyasi gelişmeler II. Mahmud'un önüne pek fazla seçenek sunmayacağından İran ile savaş 1820 Ekimi'nde kaçınılmaz olacaktı.²⁶² Mehmet Emin Rauf Paşa, daha sadaret makamındayken Babıali, İran tarafına firâr eden sâbık Bâyezîd Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa ve maktûl Selim Paşa'nın küçük oğlu Abdullah Bey gibi yöneticiler yüzünden İran ile çatışmak üzereydi. Erzurum Vâlîsi Celâleddîn Paşa tarafına teslim olunmaları, Dersa'âdet'de mukîm İran Maslahat-güzâr'ına ifâde olunmuş, ol dahi devleti tarafına yazıp merkûmların teslim edileceğine dair söz vermişti. Sadrazam Rauf Paşa'nın emri üzerine keyfiyyet Revân Serdârı'na ve Şeh-zâde 'Abbâs Mîrzâ'ya da Erzurum Vâlîsi tarafından bildirilmişti. Rauf Paşa tahriratında İran'ın geçmişte imzalanmış olan antlaşmalara sadık kalmasını beklediğini ifade etmişti. Rauf Paşa iki devlet arasında çıkması muhtemel olan bir gerginliği meşru yoldan antlaşmalara dayanarak çözmek gayretindeydi. Bir yandan Babıali işi sıkı tutarak bölgedeki makamlara gönderdiği emirlerle durumu kontrol altına almaya çalışırken diğer yandan da Erzurum valisi Celaleddin Paşa firari İbrahim Paşa'nın yanında olan Kürt aşiretleri ile gizlice anlaşıp kendi tarafına çekmeye uğraşmaktaydı. Ayrıca kısa süre sonra Şark Seraskerliği görevine getirilecek olan Celaleddin Paşa, Kars Eyâleti dâhilinde Kağızman civârında Bâyezîd'e bağlı Köroğlu kalesinin İranlıların yardımıyla tamir edilmesi için güvenilir işçiler gönderip, bölgede güvenliği sağlamak niyetindeydi. Bunun içinde Celaleddin Paşa, Köroğlu kalesinin Bayezid sancağı sınırları dahilinde kaldığından Behlül Paşa'ya muhâfazasına dikkat eylemek husûsunda 23 Receb 1232 /8 Haziran 1817 tarihinde emirler gönderdi.²⁶³

Mehmet Emin Rauf Paşa sadareten düştükten sonra ikinci valilik yeri olan Diyarbakır'a atandığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırları hala

²⁶² Shaw (2008 c:VII:312).

²⁶³ Şanizade Ataullah Efendi (2008 c:II:786-787).

İranlıların tehdidi altındaydı. Abbas Mirza, Rauf Paşa'nın selefi Hüsrev Paşa'yı suçlayarak külliyetli asker toplayıp Tebriz'den hareketle Osmanlı sınırını geçmiştir. Ayrıca Abbas Mirza yaptığı girişimi sadece Hüsrev Paşa'yı hedef almış gibi göstermeye çalışmaktaydı. Ancak Padişah için iç yüzünü anlamış ve İran tarafının Rusya ile gizli bir ittifak halinde olduğunu haber almıştı. II. Mahmud, Rauf Paşa daha Diyarbakir valisi iken İran şehzadesi Abbas Mirza'nın sözlerine güvenilemeyecek bir kişi olduğundan hareketle kendisinin civar beylerle hısrılığa girişmesini irade etmiştir. II. Mahmud, Erzurum valisi Hüsrev Paşa'nın yaklaşan tehlikeyi anlayamadığını ve dolayısıyla gerekli tedbirleri almakta geç kaldığını düşünmekteydi. Gerçekten Hüsrev Paşa İran saldırısı başladığı zaman bölgede Osmanlı'ya bağlı beyleri ve yöneticileri koordine etmekte yetersiz kalmış ve Abbas Mirza fazla bir mukavemet görmediğinden Anadolu'nun doğusunda ciddi bir tehdit durumuna gelmiştir.²⁶⁴

II. Mahmud'a göre İranlılar'ın amacı gerçekte memalik-i mahruseye tecavüz olup, Hüsrev Paşa'yı bahane eylemeleri ise ancak iğfal içindi.²⁶⁵ Bununla birlikte gerginliği artıran yeri yurdu belli olmayan adeta iki devletin sınırlarını kendi serbest bölgeleri gibi kullanan aşiretlerdi. Osmanlıların İran'a uzanan sınırlarında konar-göçer bir hayat süren ve iki devletten hangisinin tebaası oldukları çoğu kez aralarındaki çıkar çatışmalarıyla belirlenen aşiretler her zaman için sorun kaynağı olmuştu. Bu aşiretlerin iki devletin topraklarına girip çıkmaları, bazen gittikleri yerlerde yağmalama ve eşkıyalık hareketlerine girişmeleri Osmanlılar ile İranlılar arasında sürekli anlaşmazlık doğuruyordu. İran sınırından gelerek Muş ve Van civarına yerleşen Sibeki (Sipkan) ve Haydaranlı aşiretlerinin düzensiz bir şekilde hareket ederek çoğu kez insanlara zarar vermeleri yüzünden huzuru kaçan bölge

²⁶⁴ BOA (C. HR 16/752).

²⁶⁵ "Siz dahi maslahatı gevşek tutmayıp ve damen-i gayreti hamiiyete bend edip mukaddem ve muahher şeref-riz-i sudur olan ... muciblerince hala maadin-i hümayun emini ve ilhaken Diyarbakir valisi ve Palu mutasarrıfı şark canibi seraskeri sadr-ı esbak düstur-ı vezirim Mehmed Emin Rauf Paşa iclalühu maiyyeti için Karahisar-ı Şarki voyvodalarınınzir-i idaresinde olan beş aded nefer ve altı aded ... Koçhisar ayanı olduğu zamanda Hacı Abdulbaki Naibli ayanı Abdulbaki Bey zide kadrihüma başbuğluklarca mücehhez olan beş yüz nefer salari askeri ne vechle ve ol tarikle ... olmuş vusul-i emr-i şerifimde ... ihraç-birle ber kadem-i akdemi ... makam-ı maiyyet-i serasker müşarun-ileyhe erişirmeğe kemal-i ikdam ve müsaraat ve asakir-i mezkurenin serian intikal ve irsal olunduklarını Dersaadet'e ... etmeniz ferman olmağın..." BOA (C. HR 106/5258).

halkı bu durumdan oldukça şikayetçiydi. Sonuçta bölgedeki gergin hava iki taraf arasında bir çatışma olasılığını daima gündemde tutuyordu. İran, konar-göçer aşiretleri firari olarak kabul ettiğinden Babıali'den bunları geri vermesini istemekle beraber bütün bu sıkıntılara Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın özensiz tavrının sebep olduğunu iddia ediyordu. Babıali'den beklenen cevap alınamayınca İran'ın Revan serdarı Hüseyin Han ve kardeşi Hasan Han kuvvetlerine katılan bazı İran aşiretleri Kars'ı yağmaladılar. İran'ın, kendi toprağına tecavüzünü kabul etmeyen Osmanlı Devleti, İran'a bağlı Celali aşiretinin Doğu Anadolu'da zorla elde ettiği malları İran'dan talep etti. İran hükümeti ise karşı atağa geçip Babıali'nin bu isteğini dikkate almadığı gibi kendi hacılarının Osmanlı topraklarında düşmanca hareketlere maruz kaldığını iddia etti ve Erzurum'da bulunan elçisini geri çağırıldı. Osmanlı Devleti doğu da İran ile hiç istemediği yeni bir savaşa doğru sürüklenirken batıda Mora vilayetinde Yunanlılar kendileri için uygun siyasi ortamın geldiğini düşünerek isyan hazırlığına başlamışlardı.²⁶⁶

Osmanlı Devleti, bu sırada Rusya ile Yunan isyanı yüzünden savaşın eşiğine geldiğinden ikinci bir düşman kazanmaya pek de hevesli değildi.²⁶⁷ Aksi takdirde Osmanlılar iki cephede birden savaşmak durumunda kalabilirdi ki bu hiç de akıllıca olmazdı. Dolayısıyla Babıali Erzurum valiliğine Mehmed Hüsrev Paşa'yu getirerek İran ile ılımlı bir siyaset izlemeye çalıştı. Her ne kadar Osmanlılar Doğu Anadolu'daki çıkarları tehdit altında olsa da bölgedeki yöneticilere gönderdiği emirlerde, İran ile iyi ilişkiler kurulmasını istiyordu. Diğer taraftan 1821'de İran tehlikesi iyice belirince bu defa İran ile savaşa taraftar olanların sesleri yükseldi ve Babıali politikasını değiştirerek bölgedeki memurlara savaşa hazır olmaları yönünde emirler göndermeye başladı.²⁶⁸ İran'ın, Tepedelenli ve Yunan isyanlarını

²⁶⁶ II. Joseph ve II. Katherina arasında yapılan ittifak uyarınca "Grek projesi" adıyla gündeme gelen Avrupa'daki Osmanlı topraklarının bölüşüm planı Osmanlı Devleti'ni 1787-1792 savaşında iki düşmana karşı tek başına savunma yapmak zorunda bırakmıştır. Bkz: Beydilli (1991 c:IV:175) ve Kurat (2011:50).

²⁶⁷I. Aleksandr Mettenich'in her yerde devrimle savaşma stratejisi izlediği 1820-22 yıllarında Doğu Avrupa monarşilerinin ortak politikalarına hâkim olma eğilimindeydi. Böylece Yunanlılar 1821'de Osmanlı egemenliğine karşı isyana kalkıştığında Metternich Aleksandr'ı, ulusal azınlıkların haklarını, hatta Hristiyanların haklarını ayaklar altına alan Müslüman yönetici olsa dahi, monarşinin meşruluğunu korumaya ikna etti. Bkz: Riasanovsky ve Steinberg (2011:328).

²⁶⁸ Karadeniz (2012:309-311).

Osmanlı Devleti'ne saldırmak için bir fırsat olarak gördüğünü fark eden Ruslar, düşmanları Osmanlıları iki ateş arasında bırakmak gayesiyle İran'a elçi gönderdi. Rusya'nın İran elçisi Mazaroviç'in kışkırtmasıyla, Osmanlıların zayıf anından faydalanmak isteyen İran, İngiliz uzmanlar tarafından eğitilmiş ve İngiltere'den alınan toplarla güçlendirilmiş birliklerini, 15 Kasım 1821 tarihinde Abbas Mirza komutasında Doğu Anadolu'ya ve Mehmed Ali Mirza komutasında Irak'a gönderdi.²⁶⁹

Osmanlı Devleti'ni iki cephede birden savaşmak zorunda bırakan İran'ın Bağdat tarafında Kirmanşah valisi Muhammed Ali Mirza'nın taarruzları Bağdat valisi Davud Paşa'nın başarılı savunması sayesinde durdurulabildi. Muhammed Ali Mirza'nın vefatı üzerine yerine Muhammed Hüseyin Mirza gelse de İran açısından sonuç değişmedi. Bunun üzerine hareketin tüm yönetimi Abbas Mirza'nın sorumluluğuna bırakıldı. 1821 yılında Muş ve Bulanık'a kadar gelmeyi başaran İran güçleri, Muş mutasarrıfı Selim Paşa'yı mağlup etmiş, ancak önceden planladıkları şekilde Haydaranlı aşiretini ele geçiremeden İran'a dönmek zorunda kalmışlardı. Erciş'i alan İran kuvvetleri daha fazla ileri gitmeyi eldeki avantajın kaçması anlamına geleceğini hesapladığından kışı geçirmek için Tebriz'e çekilmişti.²⁷⁰ Bu durumu fırsat bilen Babıali, Aralık 1821'de İran ile olan mücadelesinde emir komutada değişikliğe giderek, Hüsrev Paşa'nın yerine Şark Seraskerliği'ne hala Diyarbekir valisi ve Maadini Hümayun emini olan Mehmed Emin Rauf Paşa'yı getirdi.²⁷¹ Rauf Paşa, tüm bu görevlerine ek olarak, 1822 yılının başında artık Erzurum Valisi'ydi.²⁷² Rauf Paşa'ya gelir olarak ise Darphane'den idare olunan Erzurum Gümrüğü Tevabii'nden Erzurum Kahve Resmi Mukataası²⁷³ ve Erzurum cizye ve avarızı bırakıldı.²⁷⁴ Rauf Paşa, Erzincan

²⁶⁹ Bilge (2012:339).

²⁷⁰ Shaw (2008 c:VII:313).

²⁷¹ "Rauf Paşa Hazretleri usul-i Devlet-i Aliyyeye arif ve maslahat-ı vakit ve hal ve İranyan ile tarik-i muhabere ve mukaveleye muktedir ve vakıf olduğuna mebni şark seraskerliği müşarünileyh Hüsrev Paşa kullarından sarf ve tahvil ve müşarünileyh Rauf Paşa hazretlerine tefviz..." (C. DH 126/6284), (HAT 815/37282/G) Gurre-i Rebiülevvel 1237/Kasım 1821 ve Mehmed Esad Efendi (2000:45).

²⁷² "Erzurum eyaletinin maden-i hümayun ve Diyarbekir eyaletine ilaveten uhdesine tevcih ve ihsan buyuruldu..." BOA (HAT 653/31926)

²⁷³ BOA (C. ML 278/11430).

²⁷⁴ BOA (C. DRB 33/1639)

üzerinden mah-ı Rebiülevveli'nin on yedinci günü Erzurum'a ulaştı.²⁷⁵ Azledilen Hüsrev Paşa'ya da Trabzon Valiliği ile Faş kalesi muhafızlığı verildi.²⁷⁶ Hüsrev Paşa'nın İran ile olan mücadelede yeterli görülmemesi kendisinin azline yol açmıştı. Ayrıca İran yönetimi Hüsrev Paşa'nın saldırgan ve uzlaşmaz bir tavır içinde olduğunu iddia etmekte ve bu durumda Osmanlılar ile İranlılar arasındaki ihtilafı artırmaktaydı. Böylece II. Mahmud, Hüsrev Paşa'nın yerine Rauf Paşa'yı Şark Seraskerliğine getirerek İran ile uzlaşmak istediğini göstermiştir. Yeni atama İran tarafında da memnuniyetle karşılanmış ve barışın sağlanması yolunda umutları artırmıştır. Ancak iki taraf da taviz vermez bir tutum içinde olduğundan barışın tesisi gecikmiştir.

Rauf Paşa, atandıktan sonra maadin emini olarak görev yaptığı süre içinde hizmetinden memnun kaldığı adamlarından Hicabi Efendi ile Şakir Ağa'nın rütbelerinin yükseltilmesi için bir kaime ile sadarete başvurdu. Rauf Paşa'nın isteğini yerinde bulan Babiali adı geçen memurlara talep edilen rütbeleri vermiştir. Rauf Paşa'nın bu talebi aslında içten içe duyduğu bir sitemin tezahürüydü. Rauf Paşa, Erzurum ve havalisinin ve gelen asker başbuğlarının çoğunun birer rütbe verilirlik ashaptan olup daire-i çakerisinin müteallikatının pek sade ve çıplak olduğundan bahisle karargahının içinde bulunduğu durumdan rahatsızdı.²⁷⁷ Bununla birlikte Rauf Paşa, Sadrazamın desteği ve II. Mahmud'un iradesi ile arzusuna nail olmuş ve yakın adamlarına rütbelere tevcih edilmesini sağlamıştır.²⁷⁸

²⁷⁵ BOA (HAT 826/37437) ve HAT (826/37434) 3 Rebiülevvel 1237/28 Kasım 1821

²⁷⁶ *"Erzurum eyaleti hala Diyarbekir valisi ve maadin-i hümayun emini ve şark canibi seraskeri sadr-ı esbak atufetlü Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine ber-vech-i ilhak ve Trabzon eyaleti dahi sabıkan Erzurum valisi vezir-i mükerrem saadetlü Hüsrev Mehmed Paşa hazretlerine Faş kalesi muhafazası şartı ve Gönye sancağı ilhakı ve canibinin muhassıllığı ile avatıf-ı aliyye-i mülukaneden tevcih ve Divan-ı Hümayun'dan emr-i şerifleri ısdar olunmak..."* BOA (HAT 1559/8). 20 Rebiülevvel 1237/15 Aralık 1821

²⁷⁷ *"...bazı memuriyette bulunanlar şunu bunu iltimas ettikçe levh eder idim meğer icab ve iktiza hasebiyle ederler imiş el-haletü-hazihi Erzurum'da olan vüzera-yı izam hazeratının ekser hocaları ve Erzurum ve havalinin ve gelen asker başbuğlarının çoğu birer rütbe verilirlik ashabından olup daire-i çakeranem müteallikatı pek sade ve çıplak olduğundan..."* BOA (HAT 496/24364/A). 17 Cemaziyelevvel 1237/9 Şubat 1822

²⁷⁸ *"Min gayr-i haddin vaki olan iltimas-ı çakeraneme lütfen ve inayeten müsaade-i seniyye şayan buyurularak faziletlü Hicabî Efendi dailerine mahrec itibariyle muvakkaten Erzurum kazası ve kethüda-yı çakeri ve divan kâtibi kullarıyla ... hümayunda vekilimiz Şakir Ağa kullarına kapucubaşılık ve hacedanlık ve silahşörlük tevcih ve ihsaniyle iktiza eden emr-i şerif ve rûs-ı hümayun ve mektubî irsal buyurulmuş olduğu..."* BOA (HAT 481/23550) 19 Receb 1237/11 Nisan 1822

Rauf Paşa, bölgedeki Osmanlı birliklerinin tekrardan bir düzene girmesi için 21 Safer 1237/17 Kasım 1821 tarihinde Erzurum'a doğru yola çıkmıştır.²⁷⁹ Öncelikli hedefi eldeki toprakları ne pahasına olursa olsun korumak olan Rauf Paşa'nın sonraki adımı İran'ın eline geçen köy ve kasabaların geri alınması olmuştur. Rauf Paşa, İran'ın hareketlerini önceden tahmin edebilmek için bölgeden kendisine gelecek istihbarata güvenmekteydi.²⁸⁰ İran, Babiali ile arasında yaşanan anlaşmazlığın çözümü için yeni Şark Serakeri olan Rauf Paşa'ya Zeynelabidin Bey'i göndermiştir. Ayrıca İran kaymakamı tarafından Rauf Paşa'ya iletilmek üzere gönderilen Farsça mektubun bir tercümesi de İngiltere elçisi aracılığıyla Babiali'ye verilmiştir.²⁸¹ Rusya'nın stratejik planlarını engellemek açısından iki devlet arasındaki anlaşmazlığın sona ermesi İngiltere'nin çıkarındaydı. Bu nedenle İngiltere, İran ve Osmanlılar arasındaki diplomatik ilişkileri yakından takip etmekteydi. Rauf Paşa, İngiltere dışında Rusya'nın da bölgede çıkarları olduğunu bildiğinden casusları vasıtasıyla İran ile Rusya arasında gerçekleşen temaslardan habersiz kalmamaya önem vermekteydi. Rauf Paşa, Rusya'nın İran'a baskı yaptığı takdirde Doğu'daki görevinin daha erken biteceğinin farkındaydı.²⁸² Rauf Paşa, Şark Seraskeri olduğu için idaresi altındaki komutanlar asker ve zahire tedariki konularında zaman zaman kendisinden talepte bulunmaktaydılar.²⁸³ Rauf Paşa, Erzurum Cebehanesinde mühimmat için kurşuna pek ziyade lüzum olduğunu merkeze bildirmişti.²⁸⁴ Rauf Paşa, bazı

²⁷⁹ BOA (HAT 818/37320/A).

²⁸⁰ "Serasker müşarünileyh hazretlerine gönderilen havadisattan..." BOA (HAT 806/37166). 21 Cemaziyelevvel 1237/13 Şubat 1822

²⁸¹ "Rauf Paşa Hazretlerinin Şark Canibî Seraskerliğine me'muriyeti vukû'unda müşarünileyh Hazretleri gerek evan-ı sadaretlerinde ve gerek işbu me'muriyetle ol havalîye vusullerinde her bir maddeye tahsîl-i vukûf etmiş olduğuna mebni meyl-i müsâlemet-i me'mûl ise de ol dahi hengâme talebinde olduğu bâ'is-i ta'accüb olarak İran Devleti tarafından feth-i bâb-ı müvâlât zımında Zeynel Abidin Bey gönderilmiş iken Serasker-i müşârün ileyh tarafından dahi asâr-ı müsâlemet zuhur etmemesi İran vükelâsına hayret ber-hayret îras eylediği..." BOA (HAT 4/96).

²⁸² "Tebriz ve Tiflis taraflarında dahi casuslarımız vardır. Bakalım Rusya ile Acem ne vecihle karar verirler. Acemlü Rusyaluya bir mikdar akçe ise itmi'amı ederler. Yahut Rusyalu Acemden bir mikdar yerlerini isteyüp olurlar mı yahut bozuşup gavga mı ederler bu üç suret dahi melhuzdur." BOA (HAT 806/37168)

²⁸³ "...levazım-ı seferiyeden olan zahayir ve mühimmat ve edevat ve asakir maddelerine dair..." BOA (HAT 827/37455); HAT (827/37456) ve (C. AS 748/31475). 23 Cemaziyelevvel 1237/15 Şubat 1822

²⁸⁴ BOA (C. AS 657/27634).

durumlarda imkanlarının yetersizliğinden haberdar olmadığını düşündüğü merkezin sonradan kendisini sorumlu tutmaması için sıklıkla gelen evrakı olduğu gibi Padişah'a göndermekteydi. Ancak II. Mahmud, Rauf Paşa'nın bu tutumundan rahatsızlık duymakta ve Rauf Paşa'yı görevini yeterince iyi yapmamakla suçlamaktaydı.²⁸⁵ Hatta bir defasında II. Mahmud, Rauf Paşa'nın bu tavrına hiddetlenmiş ve Rauf Paşa'dan gelen kaimeyi okuduktan sonra "*Müşarünileyh ne vecihle tedbir etmiş ve ne vecihle edecek yazmayup hemen etraftan kendüye gelen kâğıtları gönderüp işte keyfiyet böyle ne haliniz varsa görün gibi yazup*" tepkisini göstermekten kendini alamamıştır.²⁸⁶ Aslında Rauf Paşa'yı Padişah'a karşı müşkül duruma sokan ödeneğinin kifayetsizliğine artı olarak bölgedeki komutanlar arasındaki uyumsuzluk görünmektedir. Çünkü bölgedeki komutanlar askerleri için yaptıkları masrafları çıkarmak için Rauf Paşa'ya geldiklerinden artık Rauf Paşa da usanmış olmalı ki kendisine gelen talepleri doğrudan merkeze yönlendirmeyi tek çıkar yol olarak görmüştü. Hatta bir defasında Celal Paşa'nın eşyaları artan masraflar nedeniyle kendi kethüdası tarafından satışa çıkarılmış, ancak Rauf Paşa'nın talep ettiği akçelerin yola çıktığı haberi alınınca satış işleminden vazgeçilmişti.²⁸⁷ Şark Seraskeri Rauf Paşa'yı doğudaki görevi sırasında uğraştıran bir diğer sorunda Osmanlı ordusunun disiplinsizliği idi.²⁸⁸ Rauf Paşa, İran'ın saldırısına karşı tedbir olarak kendi kesesinden karşılayarak hazırlattığı ulüfeli askeri Çemişkezek voyvodası Ahmed Bey'in başbuğuluğunda Eleşkirt ordusuna destek olması için göndermiştir. Ayrıca Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'nın elindeki kuvvetlerle İran'a karşı taaruzla geçmeyi planlamaktaydı. Ancak

²⁸⁵ (C. AS 411/17003).

²⁸⁶ "...tez elden atufetlü defterdar efendi tarafından mumaileyh Osman Ağa'ya yirmi bin kuruş nakit tesyir olunup tarih-i nemika çakeri günü dahi kullarının saye-i aliyyelerinde bulunan kırk devemiz ile efendi-i mumaileyhin tedarik edebildiği yetmiş deve ki yüz on deveye zahire tahmil ve irsal olunmuş ve bi-mennihi teâla beş on gün zarfında müşarünileyh ordusu için bir aylık zahire gönderilmek üzere efendi-i mumaileyh bendeleri tertibine teşebbüs etmiş olduğu..." BOA (HAT 767/36134).

²⁸⁷ "Celal Paşa hazretlerine iki yüz elli ve Van muhafızı hazretlerine yüz cem'an ihsan buyrulan yedi yüz kese akçe irsal buyrulduğunu mutazammın enamil-zîb ta'zim olan emirname-i sami-i asafaneleri mefhum-ı samîsi karîn-i iz'an-ı acizanem olup meblağ-ı mezkûra tatarımız kullarının refiki ile esna-yı rahda olup henüz vasil olmamış ise de müşarünileyh Celal Paşa hazretlerinin bazı eşyasını kethüdası furuht etmekde olduğundan derhal kethüda-yı mumaileyh celb ile suret-i inayet-i aleyh ifade ve tahrirat-ı seniyyeleri müşarünileyhe gönderilmek üzere i'ta olunarak eşya furuhtu men' ettirilüb..." Rauf Paşa'dan gelen şukka...Bkz: BOA (HAT 767/36134/C)

²⁸⁸ BOA (HAT 515/25176).

Kars üzerindeki İran baskısı devam ettiğinden Hüsrev Paşa'yı yerinden oynatmanın akıllıca olmadığını düşünen Rauf Paşa, bu planından vazgeçmiştir.²⁸⁹ Diğer taraftan Rauf Paşa, Ser Çeşme Ali Ağa'yı beş yüz kadar süvari ile birlikte Maraş valisi Celal Paşa'nın birliklerini takviye etmek için göndermiştir. Böylece Rauf Paşa, Doğu'da İran hattı boyunca önlemlerini aldıktan sonra karşı saldırı için uygun zamanı beklemeye başlamıştır.²⁹⁰ Bu arada Babıali, Rauf Paşa'nın operasyonlarını desteklemek için Maraş valisi Celal Paşa'ya iki yüz elli, Şark Defterdarı Ata Efendi'ye üç yüz elli ve Van Muhafızı Mahmud Paşa'ya da yüz kese akçe göndermiştir.²⁹¹ Rauf Paşa, ordusunun mevcudunu artırmak için de Sadrazam'dan asker talebinde bulunmuştur. Rauf Paşa ilk etapta Rumeli'den on bin asker toplanmasını istiyordu. Çünkü Rauf Paşa'nın gözlemlerine göre nefir-i am askeri İran ile olan çatışmalarda yetersiz kalmakta ve çoğu firar etmekteydi. Sadrazam, Rauf Paşa'nın isteğini haklı bulmakla beraber bu kadar sayıda askerin Yunan galesi devam ederken Rumeli'nden karşılanmasının mümkün olmadığını bildirmişti. Bunun yerine Sadrazam, Rauf Paşa'ya Rumeli'nden ancak iki bin asker toplanabileceği cevabını vermişti.²⁹²

Rauf Paşa, şark ordusunun gıda ve cephane sorununu çözmek için merkeze sık sık kendisine mühimmat²⁹³ ve para gönderilmesi talebinde bulunmaktaydı.²⁹⁴ Rauf Paşa masraflarının çokluğundan bahisle her ne kadar Diyarbakir valiliğine ek olarak Maadin eminliği üzerinde olsa da buradan elde edilen gelirin Darphane-i Amire'ye ait olmasından dolayı kendisine akçe kalmadığından yakınmaktaydı.

²⁸⁹ BOA (C. AS 596/25113).

²⁹⁰ BOA (C. AS 955/41500).

²⁹¹ BOA (HAT 767/36140).

²⁹² "...şark canibi seraskeri Rauf Paşa kulları on beş bin kese akçe ile aylıklı asker istihdam olunmak üzere Rumeli tarafından on bin nefer ulufelü piyade asker imrar ettirilmesini... lakin Rumeli tarafında derkâr olan Mora gavaili cihetiyle şimdiki halde Rumeliden ol mikdar askerin imrarı tecviz olunamayarak nihayet olsa olsa bir iki bin asker tertip ve imrarı mümkün olacağından burası müşarünileyhe bildirilerek..." BOA (HAT 1315/51261/C).

²⁹³ BOA (HAT 1314/51246).

²⁹⁴ "Şark canibi seraskeri Rauf Paşa kullarının bu defa varid olan bir takım tahriratı dünkü isneyn günü bab-ı fetva-penahîde akd olunan Encümen-i Şura'da kıraat ve müzakeresine mübaderet olundukda..." Toplantı'da Rauf Paşa için dört kit'a çarha topu, Hüsrev Paşa ve Celal Paşa ma'iyetleri içinde otuz kırk kit'a mikdarı sürat toplarıyla beraberinde topçu ve arabacı ortalarının hazırlanıp, gönderilmesi kararı alınmıştır. Bkz: BOA (HAT 794/36858).

Rauf Paşa yine de sorumluluğunun farkında olarak bu duruma kendince bir çözüm getirdiğini şukkasında şöyle açıklamaktaydı:

“Erzurum gümrüğü öteden berü valilere aheste buyrula gelmiştir. Ve mal-ı mukayyed sabıkı iki yük yirmi şu kadar bin kuruş olub bedelattan ta’vizen alaka-i askere bâ-suret havale olunan mebaliğ ile beher sene verile gelen vezayif ve cevelanı mal mukayyidini doldurduktan sonra fazla dahi kalur. Andan sonra olacak hâsılat medar-ı masarif-i âcizanem olmak için emanetin iltizama tahviliyle emr-i şerifi tebdil ve yahut alaka-i askeriye ve havalat ve vazife-i kadîmesi ber-vech-i sabık seriye olunduktan sonra hasıl olacak semere ve mahsul taraf-ı âcizaneme atıyye olarak ...”

Eğer bu talebine karşı bir mâni çıkarsa en azından vekili ile birlikte masraflarını azaltabilmek ve yeni maddi imkanlar aramak adına Maden-i hümayuna nakl ü azîmetime ruhsat-ı seniyye ihsan buyrulmasını niyaz etmiştir.²⁹⁵ Rauf Paşa'nın uhdesinde olan maadin-i hümayuna gitmek için izin istemesi onun Erzurum'dan ayrılmaması yönünde emir aldığı delili olsa gerektir. Bu çok normaldi zira İranlılar'ın her an bir harekette bulunması ihtimali Rauf Paşa'nın görev yerinden ayrılmasına izin vermemekteydi. Bu arada Acem hanlarından İskender Han yirmi bin kadar askeriyle Van sınırına saldırıda bulunmuş, ancak Osmanlı birliklerinin mukavemeti karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı.²⁹⁶ Rauf Paşa, Muş mutasarrıfı Selim Paşa tarafından kendisine gelen tahriratlardan İranlılar'ın hedeflerinden birinin de Van kalesi olduğunu anlamıştı.²⁹⁷

Osmanlılar, zaman zaman Doğu'daki aşiretleri kullanmaktan da geri durmuyorlardı.²⁹⁸ Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın, Haydaranlı aşiretini kullanarak İran tarafına meyleden Yezidilere yaptığı baskınlar bölge de Osmanlılara muhalif

²⁹⁵ *“Maden-i hümayun'dan bir kuruş celbin imkânı olmuyor. Vekilimiz bendenizin masarifi senevî beş yüz kiseye bâliğ oluyor. Diyarbekir Kalhanesinde mal var ise de Darphane-i Âmireye aid akçe olmağla sarf ve telef etmeğe cesaret edemeyeceğimden başka Rabbim şevketlü efendimize tükenmez ömür versün velev sarf edüb ba'dehü yine saye-i aliyyede feramuz ederim desem bile kalhane-i mezkûreden nakit akçe alınmak mümkün olmayub Erzurum'a poliçeleri dahi işlemez. El-hasıl bir taraftan ümid ve muradım olmayub Muharrem Mâhını edaya vâfi mevcudum var ise de ilerüsi miktarı dahi ihtiyaç vukuunda Erzurum'dan otuz bin kuruş istidane ve tedarikin imkânı olmayub rezaleti müstelzimdir.”* BOA (HAT 672/32893).

²⁹⁶ *“...esna-yı muharebede zahm-i hurde-i tîğ-i a'da ile şehid ve birkaç re's esb dahi mecruh oldu ise de A'cam tarafından yüz miktarı adamları can-ı hiyanet âludların nihade-i hâk-i helak ve iki yüzden müteceviz zahmenâk vaki' olarak bu cihetle istilası def' ü avdet eyledikleri...”* BOA (HAT 771/36180/S).

²⁹⁷ BOA (HAT 771/36180).

²⁹⁸ BOA (HAT 846/37986) 23 Şaban 1238/5 Mayıs 1823.

gruplara göz dağı vermek amacındaydı.²⁹⁹ Diğer taraftan Rauf Paşa, İran'a karşı gerçekleştirilecek operasyonlarda aşiretlerin gücünden istifade etmenin uzun vadede faydalı olacağı konusunda kuşkuluydu. Rauf Paşa'ya göre aşiretleri kullanmak askerî açıdan belli bir süre fayda temin etse de uzun vadede bunlara güvenmek riskliydi.³⁰⁰ Dolayısıyla Rauf Paşa aşiretlerin üstünde durduğu kaygan zeminin onların çok çabuk taraf değiştiren profilleriyle birebir örtüştüğünü düşündüğünden, bu unsurların kullanımına sıcak bakmıyordu.³⁰¹

Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın, Hasan Han'ın Van'a nüfuz etmek amacıyla Erciş'e olan hücumu hakkında kaleme almış olduğu tahriratın gerçeği yansıtmadığını düşünen Rauf Paşa'ya göre Hasan Han'ın kuvvetlerine karşı Van'a gönderilen Vani silahşor Osman Bey görevinde başarılı olmuştu.³⁰² Rauf Paşa, daha önceden Canik sancağından hazırlanmasını istediği bin nefer askerin, idaresi altındaki Kars muhafızı Osman Paşa'ya bir an evvel yetiştirilmesini Babıali'ye bir kaime ile bildirmiştir.³⁰³ Ayrıca Rauf Paşa Sivas Valisi'nin Van'a yaklaşmakta olan İran kuvvetlerine karşı tedbir olarak derhal Erzurum'a gelmesi için hazır bulunmasını istemiştir. Rauf Paşa emir komutası altındaki kuvvetleri organize ederken bir yandan da küçük çaplıda olsa bölge halkı arasında çıkan huzursuzlukları da yatıştırmaya çalışmaktaydı. Rauf Paşa'ya İranlılar'ın civar vilayetlerde propaganda faaliyetleri yürüttükleri hakkında Van muhafızından istihbarat gelmekteydi. Rauf Paşa, savaşı sürdüren Osmanlı ordusunun birde sivil halkın isyana kalkışmasını göze alamazdı. Rauf Paşa, merkeze gönderdiği bir yazıda ahalinin manevi duygularına hitap edebilecek kapasitede olduğuna inandığı Bağdad Kadısı Behisnili Hicabi-zade es-Seyyid

²⁹⁹ *"Haydaranlu Aşireti dahi gidüb mukaddema şehzade tarafına meyl û mütabaat ile İranlu tarafında bulunmuş olan Yezidi hanelerini urub bi-avn-i ve inayet-i Cenab-ı Bârî ve kuvve-i tali-i hümayun hazret-i şehriyarî külliyyetlü mal-ı ganayim ile avdet ve üç aded kelle ve üç nefer kız ve bir oğlan esiri dahi çıkarmış oldukları..."* Rauf Paşa'dan gelen kaime... Bkz: BOA (HAT 766/36113) 25 Şevval 1238/5 Temmuz 1823.

³⁰⁰ *"...bu tarafda kuvvet bulunmadıkça sözlerine pek de emniyet caiz olmayan bir takım ektrat makulesini şu aralık Devlet-i Aliyye toprağına getirüp yerleşdirmekde bazı mütalaat dahi mütebadir-i hatir olabileceği vareste kayd-ı beyandır"* BOA (HAT 819/37342/A).

³⁰¹ BOA (HAT 811/37227).

³⁰² BOA (HAT 771/36180/R).

³⁰³ *"Canik'den müretteb olan bin nefer mîrilü piyadenin sür'at-i ihracı için müekked isti'cal emr-i şerifiyle bir haseki kulları mübaşir ta'yin buyrulması..."* BOA (HAT 771/36180/G).

Hüseyin Efendi'ye Erzurum kazasının tevcih edilmesini önerdi. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın teklifini uygun görerek, Üsküdar Payesiyle birlikte kadının Rauf Paşa'nın görev yerine gönderilmesini irade buyurmuştur.³⁰⁴

Rauf Paşa, Muş ve Erzurum üzerine İran hücumunun her an mümkün olabileceğini ve tedbirlerini bu yönde aldığını Babıali'ye kaimesinde açıklamıştır.³⁰⁵ Ancak İran'ın saldırılarından etkilenen bölge halkı kaçacak yer aradığından bu insanların hangi mahallere sevk edileceği meselesi orta yerde duruyordu. Van muhafızı Mahmud Paşa, konuyu Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya iletmiş ancak kendisinden müspet veya menfi bir cevap alamamıştı. Aslında Rauf Paşa, halkın barınma sorununun farkındaydı, ancak ne yapacağı konusunda kararsızdı. Zira Rauf Paşa, durumu merkeze bir şukka ile bildirmişti. Bununla birlikte Sadrazam, kendisine gelen tahriratları inceledikten sonra halkın korunması için hangi mahallerin uygun olduğuna karar verecek tek yetkilinin Şark Seraskeri Rauf Paşa olduğunu belirterek, kendisine konuyla ilgili mektuplar yazacağını II. Mahmud'a bildirmişti. II. Mahmud, duruma çok şaşırılmış olacak ki Sadrazam'dan gelen yazının altına *"Bu kendünün bileceği hal iken niye bu tarafa re'y ve takrir göstermeyerek tahriri acayibdir"* kaydını düşmüştür.³⁰⁶ Bu gelişmeler Osmanlı savunma hattının İran'ın hızlı ilerlemesi karşısında gösterdiği zaafdan kaynaklanmaktaydı. Bir başka değişle sığınmacı sayısının kısa sürede hızla artması ve yerlerinden olan halkın iskanı meselesi Osmanlıların savaş kabiliyeti üzerinde yıkıcı etkileri olmuştu. Diğer taraftan Rauf Paşa, operasyonlarına devam ederken yer yer müsamahakâr tavırlar da sergiliyordu. Örneğin Babıali'nin, kısa süre önce Diyarbekir ve havalisinde isyan çıkartan Diyarbekir ulemasından müfti-i sabık Seyyid Mehmed Mesud Efendi, oğlu Mehmed Ragıb ve Naib-i sabık Şerif

³⁰⁴ Esad Efendi (2000:66).

³⁰⁵ *"Hasan Han'ın Bayezid'e azîmeti ve şehzadenin Hoy havalisinde cem-î asker ile tehî-i havadislerine dair Van Muhafızı hazretleri ve Selim Paşa bendelerinin tahrirlerini mezkûr Acem esirinin takriri te'yid edüb bunların Van tarafına tasallutları melhuz ise de Muş ve Erzurum üzerine tecavüzleri dahi ağleb-i ihtimal..."* BOA (HAT 515/25171).

³⁰⁶ *"...kazaîn-i mezkûrîn fukarası İranlunun tecavüz ve tasallutlarından duçar-ı hasaret olarak el-hâletü hâzihi ekrad-ı mezkûre hanelerinin meşta-nişin olmalarına münasib mahal bulunamadığını beyan ve itizar ile ekrad-ı mezkûrenin kazaîn-i mezkûrînde meşta-nişin olmaları fukaranın rencide olmasını mucib olmak suretlerini göstermiş ve serasker müşarünileyh dahi bu hususa dair bir güne re'y etmemiş olup..."* BOA (HAT 766/36125).

Efendilerin affa dair durumlarının ne olacağı ile ilgili kendisine yönelttiği soruya, İran meselesi çözülmüncüye kadar aflarından yana olmakla birlikte şimdilik bu hareketlerinin görmezden gelinmesi cevabını vermiştir. II. Mahmud da Rauf Paşa'nın inhası üzere *"İran gailisinin def'ıyla asayiş husulüne kadar haklarında müsaadeden iğmaz olunmak münasibdir"* iradesiyle Seraskeri'nin düşüncesini paylaşmıştır.³⁰⁷

İran ile mücadele de Kars Osmanlılar için askeri operasyonların siklet merkeziydi. Kentin stratejik öneminin farkında olan Rauf Paşa, Kars'a varır varmaz şehre ait kalenin bazı tabya ve duvarlarını, top kundaklarını ve sair noksanını ikmale başlamıştır.³⁰⁸ Öte yandan Kars'taki Osmanlı kuvvetleri mütemadiyen Şark Seraskeri Rauf Paşa'dan zahire ve asker talebinde bulunmaktaydılar.³⁰⁹ Ancak Rauf Paşa'nın elindeki imkanlar kısıtlı olduğundan Van ve Erzurum gibi çatışma alanına yakın bölgelerden ihtiyacı karşılamaya çalışıyordu. Bunun içinde Rauf Paşa asker yazarken güvendiği adamları toplanma noktalarına konuşlandırmış ve Osmanlı ordusunu takviyesiz bırakmamıştır. Aynı zamanda Rauf Paşa ihtiyatı elden de bırakmayarak merkezden ek tahsisatta istemiştir.³¹⁰ Rauf Paşa, Kapı Kethüdasına yazdığı şukkasında her ne kadar kendisine altı yüz kese akçe gönderilmiş olsa da bunun masraflarını karşılamaya yetmediğini belirtmiştir. Rauf Paşa çözüm olarak iki teklifde bulunarak, ya kendisinin masraflarının Şark Defterdarı'na havale edilmesini ya da kendisine fazladan akçe gönderilmesini istemiştir. Rauf Paşa'nın ilk önerisi Encümen-i Şûra'da tartışıldıktan sonra uygun bulunmamıştır. Bunun yerine Rauf Paşa'ya beş yüz kese akçe gönderilmesi kararlaştırılmış ve II. Mahmud da kararı onaylamıştır.³¹¹ Babıali Rauf Paşa'nın

³⁰⁷ *"Diyarbakir ahalisinden çend nefer kesanın afvlarıyla Diyarbakir'e duhulleri mukaddema lede'l-istid'â ol vakit keyfiyet şark canibi seraskeri atufetlü Rauf Paşa hazretlerinden lede'l-isti'lâm İran gailisinin def'ıyla asayiş husulüne kadar bunların haklarında müsaadeden iğmaz olunmasını inha eylediğine..."* BOA (HAT 494/24268).

³⁰⁸ BOA (HAT 771/36180).

³⁰⁹ *"Muş Mutasarrıfı Selim Paşa kullarına atıyye olarak serasker müşarünileyh tarafına gönderilmiş olan elli bin kuruşun vusulü..."* BOA (HAT 747/35291).

³¹⁰ BOA (HAT 771/36180/O).

³¹¹ *"...Seraskerlik me'muriyetinin der-kâr olan masarif-i külliyesi cihetiyle meblağ-ı mezkûr tükenüb el-hâletü hâzihi mansıplarının hâsılatı dahi dikkate muhtac olarak tez elden dest-res olamayacağına mebni akçe cihetiyle zaruret ve muzayakası ber-kemal olduğu tafsilatından bahisle seraskerliğe müteferri' masarifat-ı vakiasının Şark Ordusu*

para talebine olumlu karşılık vermiş ve toplamda yedi yüz kese akçe kendisine gönderilmiştir. Rauf Paşa daha sonra defterdar efendi vasıtasıyla kendisine ulaşan parayı bölgedeki komutanlara pay etmiştir. Diğer taraftan İstanbul yönetimi Rauf Paşa'nın bu isteklerini maddi sıkıntılardan dolayı çoğunlukla yerine getirememiştir. Bunun yerine Babıali savaş alanına yakın olan bazı mahallerin gelirlerini Rauf Paşa'nın tasarrufuna bırakmakla yetinmiştir. Rauf Paşa kaynak arayışı içinde çırpınırken aklına Diyarbakır'dan Kayseri yoluyla İstanbul'daki Darphane-i Amire'ye gönderdiği poliçeler gelmiştir. Rauf Paşa, İstanbul'a gönderilen vadelerinin tamamlanıp akçe olarak kendisine gelmesinin üç, dört ayı bulduğunu belirttikten sonra ne planlanan seferlerin ne de askeri masrafların beklemeye tahammülü olmadığını izah etmeye çalışmıştır. Bu zaman kaybını önlemek için Rauf Paşa'nın şukkasında ortaya attığı formüle göre önce Darphane-i Amire'den bin kese verilecek, poliçeler ise sonrasında tahvil verilerek aynen Darphane-i Amire'ye gönderilecekti. Böylece zamandan ciddi tasarruf sağlanmış olacaktı. Ancak Rauf Paşa önerisi kabul görmezse, eskiden olduğu gibi poliçeleri eline geçtikçe teslim etmekle birlikte hiç olmazsa kendisine bin kese akçe istikrazda bulunmasına izin verilmesini talep etmiştir.³¹² Babıali'den Rauf Paşa'ya Darphane-i Amire'den kendisine önemli meblağların zaten bırakılmış olduğu gerekçesiyle fazladan talep ettiği akçenin karşılanmasının mümkün olmadığı cavabı gelmiştir. Bunun yerine Babıali, Rauf Paşa'ya Erzurum gümrük ve maden gelirlerinden istifade edebileceğini bildirmiştir.³¹³

Defterdarı marifetiyle idaresi ve yahut tarafına biraz atıye-i seniyye dahi ihsan buyrulması..." BOA (HAT 678/33078).

³¹² "...şu vecihle mutalaa olundu ki karzan ve tefvizan Darbhane-i Amireden bendenize bin kise inayet buyrulsa bâzergânlarımız tarafından yahut tarafımızdan tahvil verilüb varan poliçeler ma'rifet-i devletiniz ile doğru Darbhane-i Amireye teslim olunarak deyn-i mezkûr te'diye olunub hemde bendeniz inşaallahü'r-rahman muzayaka çekmem." BOA (HAT 771/36180/B).

³¹³ "Erzurum Eyaletinde kâin maadin-i hümayun kazalarında olan iki yük yetmiş bir bin dokuz yüz kuruş bedeliye akçesi tamamen müşarünileyh tarafına havale olunmak ve el-hâletü hâzihi İnan seferi hitamına mebni müşarünileyhin emaneten uhdesinde olan Erzurum gümrüğü bu günlerde eşilmekte ve hayli şey hâsıl olacağı rivayet olduğuna binaen gayr-i ez-bedelat kûsur ne mikdar mebalîğ icap eder ise emanet hesabına mahsuben gümrük-i mezkûr hâsılatından ahz û sarf etmek üzere ihale kılınmak..." BOA, (HAT 794/36844).

Bu süreçte Rauf Paşa'nın bir ara bunalım içine girdiğini Sadrazam'ın Kapı kethüdasına yazmış olduğu şu satırlardan anlamaktayız:

“...umur hazıradan niyaz edüb ne vecihle olur ise beni şurdan tahlisin bir çaresine bakasınız. Bu hal ve bu tedarikât ile ben bu maslahatın erbabı değilim. Bir erbabı ta'yin buyrulup mükellefinizi ve hüsn-i maiyetine me'mur buyursunlar. Bu surete razıyım. Seraskerlik edemem zira akçe ve yine akçe ve asker talep eden asker ve zahire isteyene zahire ede bilür isem maslahat görülür ve sözüm geçer.”³¹⁴

Maddi problemleri bir ölçüde de olsa çözüme bağlayan Rauf Paşa, Hasan Han ile Abbas Mirza'nın, Doğu Anadolu'daki ilerleyişlerini durdurmak için harekete geçti. Rauf Paşa, bunun için Hüsrev Paşa ve Celal Paşa'yı Eleşkirt üzerine sevk etmiştir. Ancak bu sırada İran kuvvetlerinin Celal Paşa'nın birliklerine üç saat mesafede olduğu haberi gelmişti. Celal Paşa çatışmanın kaçınılmaz olduğunu anlayınca derhal süvari birlikleri ile İran ordusununa karşı stratejik üstünlüğü sağlamak için Toprak Kale hizasında bulunan boğaza yerleşmek istemiştir. Ancak İran ordusu geceden boğazı tutmuş ve buraya Rus tüfekli piyadelerine benzer şekilde sıralanmış İran askerlerini karşısında bulmuştur. Savaşın Osmanlılar'ın aleyhine döndüğünü gören nefir-i âm askerleri firar etmeye başlayınca Osmanlı ordusu çözülmüş, bunu gören Selim Paşa'da göstermelik birkaç top ateşi sonrası kendi hayatının kaygısına düşerek emrindeki on iki bin Kürt askeriyle İran tarafında kalan araziye çekilmiştir. Hatta Babialı, “hayin” olarak gördüğü Selim Paşa için Hasan Han'a özel mektuplar göndererek, böylesi bir kişinin sadakatine güvenilemeyeceği konusunda karşı tarafı uyarmıştır.³¹⁵ Bu arada Celal Paşa, Hafız Ali Paşa ve İbrahim Paşalar'ın esir düştüğü haberleri Rauf Paşa'ya kadar ulaşmıştır. Ancak bu haberler gerçeği yansıtmamaktaydı. Bozgun üzerine Celal Paşa ve Hafız Ali Paşa maiyetlerinde bulunan üç bin mikdarı piyade askerin birazını Eleşkirt'te Toprak Kale'nin altına ve birazını dahi

³¹⁴ BOA (HAT 768/36167/E).

³¹⁵ “Şerif olacak müfsidi niçün bilmeyüb sadık addedersiniz? Zira merkum Şerif ve eba ve ecdadı üç yüz seneden berü sayesinde nân ve nimet ve şan ve şöhrat sahibi olduğu devletine hıyanet birle o kadar in'am ve ihsanı bir gün zarfında hebaen menşud eden kimesneden sadakat me'mul olunur mu? Üç yüz senelik devletine hain olan beş günde İran Devletine sadık mı olur? Ve cenabınızın dahi itimad etmesi cây-ı istiğrab değil midir?” 29 Muharrem sene 1238 tarihiyle Hasan Han tarafına muharrer varakanın ... tesvididir. BOA (HAT 768/36167/C).

kalenin üst tarafında tabyalara yerleştirerek Toprak Kale'yi tahkim ettirmişlerdir.³¹⁶ Diğer taraftan Hasan Han, Osmanlılar tarafından kuşatılma tehlikesine karşı Toprak Kale'ye sekiz saat mesafeye kadar çekilmiştir. Eleşkirt muharebesinin kaybedilmesi Van-Kars hattının tehlikeye açık hale gelmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Rauf Paşa, altı yüz araba peksimet ve beş top ve mühimmat-ı saireyi Hasan Kalesi'ne göndermiştir.³¹⁷ Rauf Paşa, İran kuvvetlerine karşı yapılması planlanan seferin başarılı olması için Sadrazam'dan Hüsrev Paşa'nın masraflarının karşılanmasına destek olmasını ısrarla istemekteydi.³¹⁸ Öte taraftan Hüsrev Paşa, elindeki kuvvetlerin ve zahirenin yetersizliği gibi sebepleri ileri sürerek gevşek davranmakta ve bu durum Rauf Paşa'yı son derece rahatsız etmekteydi. Tahammülü kalmayan Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'ya konuyla ilgili bir tahrirat yazmaya karar verdi. Rauf Paşa, tüm yokluk ve sıkıntılara rağmen sadece önemli sayıda birlik göndermekle kalmadığını aynı zamanda zahire de tedarik ettiğini sitemkâr bir tavırla muhatabına ilettili. Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'nın tüm fedakarlıklara rağmen kendisinden beklenen hamleleri yapmadığından şikâyet etmekte ve bu durum böyle devam ederse görevden alınması için Sadrazam'a başvuracağı imasında bulunmaktaydı. Ayrıca Hüsrev Paşa'nın iddialarının doğru olmadığını Celal Paşa'ya verilen birliklerin kendisinden esirgenmediğini belirterek, Hüsrev Paşa'nın orduda karışıklık çıkaracak yaklaşımlardan kaçınması gerektiği yollu açıklamalar yapmaktaydı. Dahası Rauf Paşa, Kars ve Eleşkirt kollarının hayati önemde olduğuna dikkat çekerek iç çekişmelerle ordunun yıpratılmamasını Hüsrev Paşa'ya izah etmiştir.³¹⁹ Hüsrev Paşa, Rauf Paşa'nın kendisine olan

³¹⁶ BOA (HAT 797/36959).

³¹⁷ *"Selim Paşanın hengâm-ı muharebede karşı dağa çekildiğini görmüş ise de bozgunluk vukuundan sonra İranlu tarafına mı çekildi yohsa bu tarafa mı geldi ma'lumu olmadığı ve kendüsü bu tarafa çıkıncaya kadar bir güne sahih haber alınamadığı..."* BOA (HAT 791/36816/A).

³¹⁸ *"...saadetlü Hüsrev Paşa hazretlerinin dahi olduğu mahalden hareket ve azimet eylesini tahrir ve iltimas etmiş olduğu ve müşarünileyh bu ana kadar sarahaten akçe talep etmemiş ise de masarif-i kesiresi olup ayrı tutulmak layık olmadığından müşarünileyhin dahi atıyye-i seniyye ile taltif kılınması ve ber-mukteza-yı vakit gerek kendüsünün ve gerek şark defterdarı efendinin dahi şu aralık tevsi-i daire-i ikdarlarına himmet buyrulması..."* BOA (HAT 824/37400/İ).

³¹⁹ *"Ve cümlemizin nail olduğumuz itibar ve haysiyet ve kadr ve rif'at mutlaka saye-i hümayun-ı mülûkânede ve nazar-ı merhamet-i şahane ile olup mansıb vesilesiyle değildir. Bunca asker arasında meyve gibi sağını vücudunu hesaplamak bir orduda cari*

tavrından hiç hoşnut değildi. Hatta Hüsrev Paşa, Kağızman tarafına asker gönderilip, İranlılar'ın elindeki yerlere çapul olunacağı vakit "Kağızman askerinden bir adam serasker paşa efendimizin askeri tarafına gider ise katl ederim deyu Mustafa Ağa'ya tenbih etmişti." Bununla da yetinmeyen Hüsrev Paşa, Kağızman kuralarında olan haytalarına kâğıt göndermiş serasker paşa efendimiz tarafından gelecek askeri Kağızman kuralarına uğratmayasız. Her ne tarafa gidecek ise dağdan geçsün gitsün" şeklinde talimatlar vermiştir.³²⁰

Şark Seraskeri Rauf Paşa, İranlılar'ın Elşekirt'teki ilerleyişleri sonrası Kars'ın kapısı olan Kağızman'a yaklaşmakta olduklarını anlamıştı. Rauf Paşa, Kars Muhafızı Osman Paşa'dan Kars'ı takviye ettikten sonra Hüsrev Paşa ile ortak savunma yapmalarını istemişti. Ancak Osman Paşa ile Hüsrev Paşa'nın koordinasyon eksikliği İranlılar'ın hızlı saldırısıyla birleşince sonuç Osmanlılar açısından felaket olmuş ve İran birlikleri Kağızman'da kontrolü ele geçirmişlerdir. Rauf Paşa bu dakikadan sonra Hüsrev Paşa'yı sorumlu tutarak kendisinin Kağızman'nın muhafazasını terk ettiğini belirtmiştir. Zira Hüsrev Paşa'nın yer yer umursamaz tavrı Rauf Paşa'nın sert tedbirler almasına hatta Hüsrev Paşa'yı merkeze şikâyet etmesine kadar gitmiştir. Bununla birlikte Rauf Paşa, yapmış olduğu uyarıları dikkate almadığını düşündüğü Hüsrev Paşa'dan Kağızman'ı tekrar zaptetmesini istemiştir.³²¹

Osman Paşa, Rauf Paşa'yı öfkelen diren Kağızman'ın kaybı meselesini açıklığa kavuşturmak için Şark Seraskerine hitaben bir tahrirat kaleme almıştır. Osman Paşa, Kağızman'ın savunulması için Hüsrev Paşa ile müzakereler yaptığını ancak Hüsrev Paşa'nın elindeki kuvvetlerin yetersiz olduğu düşünüldüğünden

olmadığı zahirdir. Bu tarafın her hali ve bir şeyde mevcudun keyfiyeti ma'lum-ı devletiniz olmağla varidat verilmemek ve vüs'dan gelen edilmemek suretine haml buyruluyor ise Allah bilür insafsızlıktır." Rauf Paşa'dan, Hüsrev Paşa'ya tahrirat...Bkz: BOA (HAT 793/36834/S).

³²⁰ BOA (HAT 795/36863/F).

³²¹ "Kağızman muhafazası terk olunarak iki hizmetkârlu bir İranlunun duhul ve tasarrufunu hazm ve tecviz zat-ı meâlî-simat-ı müşirilerinden me'mul ve muntazır olan gevher-i hamiyet iktizasına münafi ve lillahi'l-hamd daire ve sunurilerinde asakir-i külliye'nin tecemmu-ı tahrirat-ı varide asafanelerinden nümayan ve bedihi olduğundan... Kağızman'ın bu sureti kesbi reva ve layık görülmeyüp her ne vecihle olur ise derununda olan birkaç derbederin tardıyla zabtı hususuna bezl-i hamiyet buyrulmak zat-ı âlilerinden matlub ve mültemis olmağla..." Rauf Paşa tarafından Hüsrev Paşa Hazretlerine yazılan cevap name suretidir. Bkz: BOA (HAT 770/36179/L).

planının tatbik edilmesinin imkânı kalmadığını itiraf etmiştir. Osman Paşa daha sonra Kağızman'da ikamet eden Ahmed Efendi ve Polad Bey adında iki kişinin bölgedeki İran kuvvetlerinin komutanı olan Hasan Han'a iltica etmişlerdir. Hasan Han'da fırsatı kaçırmayarak kardeşinin Ağa Mirza adındaki bir kişiyi Kağızman'a İran Devleti adına voyvoda olarak göndermiştir. Babıali'nin Kağızman'daki voyvodası Rüstem Ağa bölgedeki ahalinin İran tarafına meyli olduğu iddiasıyla akrabaları ile birlikte Kağızman'ı terk ederek Kars'a gelmiştir.³²² Böylece tek kurşun dahi atılmadan Kars'ın kapısı konumundaki Kağızman İranlılar'ın eline geçmiştir. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın planını üstüne kurduğu çok önemli bir stratejik nokta olan Kağızman'ın kaybı Osmanlılar için ağır bir yenilgiyi. Bu durum bölgede İranlılar'ın daha rahat hareket etmelerini mümkün kılmıştır. Diğer taraftan Abbas Mirza galip geldiği halde, ordusunda çıkan kolera yüzünden, geri çekilmek zorunda kalmışsa da Rauf Paşa, emrindeki askerlerin firar etmesi ve ulufeli askerlerinde tahammülsüzlüğü yüzünden zor durumdaki İran ordusunu takip edememiştir.³²³ Bu arada Rauf Paşa, İran ile olan mücadele de gevşekliği öne sürülerek kendisine yöneltilen suçlamalarla da meşgul olmaktadır. Rauf Paşa, kendisi hakkında yapılan eleştirilere karşı savunmasını karakterinin tabiyatı üzerine kurmuş ve cevabını Padişah'ın da hoşuna gidecek net ifadelerle verebilmiştir.³²⁴

³²² Osman Paşa, Kağızman'ın kaybindan beş yüz piyadeyi geri çeken Hüsrev Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. Bkz: Çelik (2013:176). Halbu ki Osman Paşa'nın, Rauf Paşa'ya gönderdiği yazıyı ihtiva eden arşiv belgesine göre Osman Paşa, Kağızman'ın savunulması meselesinde Hüsrev Paşa ile birlikte karar aldıklarından bahsetmektedir. *"Kağızman'dan Rüstem Ağa tarafından adamı gelüb bir iki bin piyade ulaştırarak Kağızman'ı muhafaza edelim diyerek ifade etmiş ise de iki bin piyadenin tedarük ve tıyari devletlü Hüsrev Paşa hazretleriyle bir iki defa müzakere ve müşavere olunub müşarünileyh hazretlerinin maiyetinde ancak ol mikdar piyade var yok olduğundan tedarük ve irsalî adîmü'l-îmkân ve tez elden asker gönderilmesi mümkün olamayub..."* Bkz: BOA (HAT 770/36179/P).

³²³ *"İranlunun hastalıktan perişanlıkları cihetiyle tamam ahz-i intikam olunacak vakt-i fırsat iken nefir-i âm askerinin tamamca firarı ve daireler ulufelü askerinin ordu ihracına âdem-i tahammülü cihetiyle bir işe başlamak kesb-i taassür etmiş..."* BOA (HAT 794/36860).

³²⁴ *"Ancak yalan gerçek her şeyi ifade etmek ve tahrir şayan olmayan maddeleri kâl ve kaleme alarak ve i'zam-ı maslahat eyleyerek karaltı yaymak ve aslı olmayarak iş göstermek ve gösteriş yapmak ve hilafı irtikab etmek mizaç-ı bendegânem olmadığı Allaha ma'lumdur."* II. Mahmud, hattın üstüne şu satırları yazmıştır: *"Müşarünileyhin şimdilik hareketi evvelki haline nazaran güzeldir. Biraz açılmağa başladı. Bundan böyle dahi ziyade sa'y ve gayret eylemesi me'muldür."* BOA (HAT 798/37012).

Babiali, Abbas Mirza'nın Irak'a yeni bir saldırı hazırlığı içinde olduğu yollu haberlerle tehlikenin daha da artabileceği ihtimallerini değerlendirmeye almıştı.³²⁵ Osmanlılar için Irak'taki durum hariçten İran'ın saldırı ihtimali geriye bırakılacak olursa dahilde de pek parlak bir görüntü arz etmiyordu. Bağdat valisi Davut Paşa hakkında Basra Mütesellimi sabık Ebubekir Ağa merkeze gönderdiği raporda Davut Paşa'nın valilik bölgesinde huzursuzluk çıkardığını ve halkı canından bezdirdiğini iddia etmekteydi. Ebubekir Ağa tahriratında Gürcü fırkasının ve Davut Paşa'nın su-i muamelesinden kutr-ı Irak harap olup zical ve müteayyinat-ı Bağdat'tan müşarünileyh'in katl ve müsaderesinden tahlis-giryar edebilenlerin her biri bir diyara firar ve cela-yı vatanı ihtiyar ettiklerini yazmaktaydı. II. Mahmud Rauf Paşa'nın kendisine ilettiği bölge hakkındaki tahriratlara "Azerbaycan nazırıyla Bağdat Kapu Kethüdası Süleyman Efendi'nin ol havaliye vukufları cihetiyle sürhda beyan eylediğin üzere icra olunması iktiza eder ise el-hâletü hâzihi Bağdat'ın hal-i teşekkülü ve Bağdat Valisi evvelki halinde midir? Yoksa etrafı dilgir edecek şeylere başladı mı? Bunlara külliye ye's muamalesi gösterildikde Iraklunun bir taraftan hücumu durur iken bunlar dahi bir taraftan ianeye ibtidar eylediklerinde Bağdat valisi mukavemete kadir olabilir mi bilmem. Tekrar bi'l-müzakere mahzurdan salim olacak vechile icra olunsun"³²⁶ karşılığıyla meselenin etraflıca araştırılmadan Davut Paşa hakkında acele bir hüküm vermeyi uygun bulmamıştır. Padişah İran ile çatışmalar devam ederken ortada kesin bir kanıt yokken Davut Paşa'yı azletmeye ve dolayısıyla da Irak topraklarında yönetim boşluğu yaratacak bir harekette bulunmaya taraftar değildi.

Rauf Paşa'nın seraskerlik ve valilik alanı her ne kadar Irak topraklarından uzak gibi görünse de Irak'ta olupbitenlerin Rauf Paşa'yı İran'a karşı yürüteceği operasyonlarda etkilemediğini söylemek mümkün değildir. Çünkü Rauf Paşa Erzurum'a gelen Basra Mütesellimi Kerkükî Bekir Ağa'nın hazinedarı olan şahsı önce İran casusu sanmış ancak kişinin elindeki evrakları görünce gerçeği

³²⁵ Rauf Paşa'nın gönderdiği tahriratta "*Acem'in taraf-ı hücumu müntehi olup bu sene-i mübarekede aktar-ı Irakiyeye tasallut eyleyeceklerinden bahisle Erzurum kolundan taife-i merkumeye ibraz-ı satvet olunarak kesr-i anif istikbarlarını muceb hâlâtın istikmal kılınması...*" BOA (HAT 390/20710) ve C. HR 135/6711).

³²⁶ BOA (HAT 390/20710).

anlamıştı.³²⁷ Dolayısıyla İranlılar'ın Doğu Anadolu ve Irak üzerindeki baskıları bölgedeki siyasi dengeleri her an Osmanlılar'ın aleyhine çevirebilirdi. Bunun içinde Rauf Paşa kendisine gelen şahsı tanımadığını söylemekle birlikte adı geçen hazinedarın elindeki evrakları görmezden gelmenin sonradan telafisi mümkün olmayacak hatalara sebep olabileceğini Padişah'a bildirmeyi uygun bulmuştur. Rauf Paşa için İranlıların her hareketi hakkında bilgi almak hayati derece de öneme sahipti. Başka türlü İran hücumlarına karşı başarılı olması mümkün değildi. Dolayısıyla Irak topraklarında Osmanlı hakimiyetinin tehdit altında olduğu yollu haberler Rauf Paşa'yı tedirgin etmekte ve Rauf Paşa, Padişah'ı bu konuda sık sık bilgilendirmekteydi. İşte tesadüf eseri önce casus sanılıp ele geçirilen kişinin üzerindeki evraklar Rauf Paşa'nın gözlerini bir süre Irak'a çevirmesine neden olmuştu. Bu da Rauf Paşa için cephenin genişlemesi anlamına geliyordu. Sonuçta Rauf Paşa stratejisini bu gerçeği göze alarak geliştirmek zorunda kalmıştır. Osmanlılar içerde az önce saydığımız sıkıntılar ile enerjilerini harcarken askerî açıdan başarılı gözükken İran hem mevcut kazanımlarını korumak hem de savaş süresince uğradığı ekonomik kayıplara bir son vermek amacıyla barışa taraftar olduğunu Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya bildirdi. Böylece Abbas Mirza ile Rauf Paşa arasında sulha gidecek ilk adımlar atılmış oldu.³²⁸ İran'ın barıştan yana tavır takınmasının asıl sebebi barış halinin bir an önce gelmesini isteyen kendi tüccarının baskısıydı. Bunlar, *“Devlet-i Osmaniyye tuğyan eden eşkıyayı rum'un def'ine taraf taraf sevki asker etmekte olduğu halde cihheti camia-i İslamiye icabınca bizim ana ianemiz lazım iken bila mucib nakzı ahid ile muharebemiz şer'in hilafıdır. Bundan başka ticaret yolları mesdud ve İranlıların esbabı teayüşleri mefkud oldu mahaza Devleti Osmaniyye lazım mahiyeti olan şefkat iktizasınca emvalimizi kendü tüccarının emvalinden ziyade muhafaza ile bizi mazharı inayet buyurmaktadır”* sözleriyle Şahı sürekli sıkıştırıyorlardı.³²⁹

³²⁷ BOA (HAT 390/20710/A).

³²⁸ *“Revan Serdarı Hüseyin Han ve Şehzade Abbas Mirza ve kaymakamları taraflarından Cafer Han Bey yediyle varid olan kâğıtları ve taraf-ı bendegânemden yazılmış olan ecvibesinin iki kıt'a sureti takdim-i hâk-pâ-yı veli'n-niamîleri kılınup...”* BOA (HAT 798/37016).

³²⁹ Esad Efendi (2000:228).

Dolayısıyla ekonomik şartlar İran ile Osmanlıları barış masasına oturtabilecek en önemli argümandı. Babialı ise cüretleri artan Rum asiler ile sözünü bir türlü geçiremediği Tepedelenli Ali Paşa'nın devletin başına daha büyük gaileler açacağından endişe duyduğundan doğudaki çatışma ortamına bir an önce son vermek istiyordu. Bu sebeple İran'ın barış yanlısı tutumu Babialı tarafından hemen kabul gördü. Bir başka deyişle Rauf Paşa diplomasi alanına en az askeri operasyonlar kadar önem verdiği için İran ile olan ikili görüşmeler sefeli olan Hüsrev Paşa'ya nazaran daha sıcak bir ortamda gerçekleşme şansı bulmuştur.

Serasker Rauf Paşa, İran tarafının talebini olumlu karşıladıktan sonra II. Mahmut'a İranlıların barış müzakerelerine başlamak istediklerini haber verdi. Padişah'ın da desteğini alan Rauf Paşa iki tarafa da zarar veren savaşı sonlandırmak için harekete geçti. Böylece siyasi ve ekonomik gelişmelerin iki devleti birbirlerine yaklaştırması üzerine Babialı, Rauf Paşa'ya bu kez İran ile temasları yürütecek heyetin başkanlığı görevini verdi. Rauf Paşa, aldığı görevin içeriğini netleştirmek üzere Sadrazama, İran ile anlaşmazlıklar çözülemezse savaşa devam etme yetkisinin kendisine verilip verilmediğini öğrenmek istemiştir. Sadrazam da durumu II. Mahmud'a açmış ve sonuçta Rauf Paşa gelişmelerin seyrine göre uygun gördüğü takdirde İran ile savaşa devam kararı verebilecekti. Bunun için Sadrazam gerekli ruhsatnameleri hazırlamış ve Rauf Paşa'ya göndermiştir.³³⁰

Haziran 1823'de Şark seraskeri ve Erzurum valisi Mehmed Emin Rauf Paşa ile İran devletinin temsilciliğini üstlenen Muhammed Ali Mirza arasında Erzurum'da barış görüşmeleri başladı.³³¹ Erzurum valilerine mahsus olan sarayda Şark canibi Defterdarı el-Hac Said Efendi ve İran sefiri Mirza Muhammed Ali'nin maiyetinde olan Mirza Hacı Emin ve kethüdası Mirza Ahmed de barış görüşmelerine

³³⁰ "İranlı hudud-ı kadime ve uhud-ı sabıkanın ibkasıyla akd-i musalahaya rağbet ederler ise edüp olmadığı halde mukabele-i harbiyeyi icra etmek üzere harp ve sulha me'muriyet-i sabıkasını te'kid zemininde başka iki kıt'a ruhsatname-i hümayunları iktizasına göre kaleme aldırılıp..."BOA (HAT 783/36612).

³³¹ "Şah ise tüccarın icbarı dil-hahına muvafık düşüp, Ser'asker-i zafer-rehber Sadr-ı esbak Ra'uf Paşa canibine Şeh-zade-i müşarün ileyh vasıtasıyla ma'na-yı taleb-i sulhu intaç eder mukaddimatı ihbar eylemişidi" yazmaktadır. Bkz: Esad Efendi (2000:229). Dolayısıyla Esad Efendiye göre ateşkes talebi ilk olarak İran'dan gelmiştir.

katıldı.³³² İki tarafın da yöneticilerinden aldıkları nameler karşılıklı okunduktan sonra antlaşmanın detaylarına geçildi. Müzakerelerde öne çıkan başlıklar aşiretler, sınır ve tazminat meseleleriydi. Ayrıca imzalanması düşünülen barış H.1159(1746) yılında İran hükümdarı Nadir Şah döneminde kabul edilen esaslar dahilinde ele alındı.³³³ Ancak müzakerelerin iki taraf içinde kolay geçmeyeceği daha en başından belli oldu. İran delegesi Sibikli ve Hayderanlı aşiretlerinin İran tebaası olduklarını iddia ederek uzlaşmaz bir tavır sergilemesi barış görüşmelerinin uzamasına sebep oldu. İran elçisinin aşiretler hakkındaki iddialarını sonuna kadar dinleyen Şark Seraskeri Rauf Paşa, Sibikli ve Hayderanlı aşiretlerinin kadimden beri Osmanlı tebaası olduklarını ifade ederek:

“Devlet-i ‘aliyye, re’ayasından bir neferi ve arazisinden bir karış yerini terk etmez. Bu madde hariç ec-vüs’-i me’muriyyetimidir. Çünkü Elçi Bey dahi bu babda ısrar ediyor. Maslahat-ı hayyirye-i müsaleme kırılıp, bu kadar kan dökülmeğe sebep olacağından, bu müdde’anın kat’ı, devleteynin irade vü temyizine ta’lik olunsun; yani ‘akd olunacak müsalahanın devleteyn-i aliyeteyn taraflarından tasdik-nameleri mübadelesinden sonra bu husus devleteyn beyninde dostane muhabere ve tarafeynin kuyudatına müraca’at ile tahkik olunarak, hakk kangı canibde te’ayyün ü tebeyyün eder ise, ol veçhile icrasına mübaderet olunmak üzere meşrut olsun”

sözleriyle cevap vermiştir. Buna karşılık iddiasından vaz geçmeyen İran elçisi Rauf Paşa’nın cevabına “bu il maddesini Şehzade Abbas Mirza bana kat’i tenbih etmişidi, ta’vik ü te’hiri kabulde ma’zurum. Ya devletimiz tarafına terk olunmak yahut avdetime ruhsat ve yahud sekiz güne kadar Şehzade-i müşarün ileyhden isticvabımıza izin verilmekten gayri suret yokdur” çıkışıyla barış görüşmelerinin tıkanmasına sebep olmuştur. Rauf Paşa ise soğukkanlılığını korumakla beraber barış görüşmelerini bozan taraf olmak istemediğinden İran elçisinin Abbas Mirza’ya danışma talebine itiraz etmemiştir. Sonrasında Elçi Bey Abbas Mirza’ya hem durumu iletmek hem de gerekli direktifleri almak için izin istemiştir. Bunun

³³² “Bin iki yüz otuz sekiz senesi mah-ı Zilkadenin on üçüncü pazar ertesi günü serasker Rauf Paşa’nın Erzurum Valilerine mahsus sarayda İran murahhas elçisi Mirza Mehmed Ali ile vaki’ olan meclis mükâlemeleri mazbatası suretidir.” BOA (HAT 806/37170) ve (HAT 1315/51273).

³³³ BOA (HAT 1438/59105). Kerden Antlaşması 1746 tarihinde Osmanlı Devleti ile Safevilerin yönettiği İran arasında imzalanmış bir antlaşmadır. Bu antlaşma II. Kasr-ı Şirin Antlaşması olarak da bilinir. Çünkü bu antlaşmayla 1639 yılında IV. Murat zamanında İran ile imzalanmış olan Kasr-ı Şirin Antlaşması sınırlarına geri dönmüştür. Bkz: Uzunçarşılı (1995 c: IV:309).

içinde Elçi Bey maiyetindeki Cafer Han'ı Abbas Mirzaya göndermiştir. Bu arada Rauf Paşa görüşmelerin çıkmaza girmesinden son derece rahatsızdı. Çünkü Osmanlılar batıda Rum isyanları ile boğuşuyordu. Rauf Paşa stratejisini bu siyasi denge üzerine kurmuş ve devletin en iyi şekilde gailelerden kurtulması için çalışmaktaydı. İran elçisinin izin için istediği zamanı iyi değerlendirmek isteyen Rauf Paşa şöyle bir hal çaresi düşündü. Eğer İran Elçisi Abbas Mirza'dan tekrar aşiretlerin alıkoyulması hakkındaki maddeyi reddetmesi yönünde talimat alırsa barışa imkân kalmadığından harp için hazırlık yapılmasını planladı. En kötü senaryoya hazırlanabilmek içinde Osmanlı ordusunun İranlılardan önce savaşa hazır duruma getirilmesi gerekiyordu. Bunun içinde Rauf Paşa maiyetindeki komutan ve beylerle bir meclis-i meşveret kurarak savaş olasılığına karşı yapılması gerekenler ile ilgili bazı kararlar aldı. Meclise Erzurum'da bulunan vüzera, Defterdar Efendi, Alaadin Paşa, Hakkı Paşa, Hafız Ali Paşa ve Osman Paşa katıldı. Rauf Paşa'nın yaptığı harekât planına göre Hakkı ve Hafız Ali Paşalar Erzurum sahrasından hareketle önce Hasan Kalesi'ne gidip orada iki üç gün ikamet ettikten sonra asıl hedef olan Kars'a varacaklardı. Böylece İran ordusunu gafil avlayıp üstün duruma geçilecekti.

Rauf Paşa, bölgedeki birliklerin komutanlarına ileri harekate hazır olmaları için emirler gönderdi. Son derece tedbirli hareket eden Rauf Paşa en kötü olasılığı hesap ederek Babiali'nin bu cendereden az zararla çıkmasına çalışıyordu. Bununla birlikte Rauf Paşa'nın tavrından İran ile çatışmayı göze aldığını da anlamaktayız. Nihayet İran elçisinin şehzade Abbas Mirzaya gönderdiği Cafer Han Erzurum'a gelmişti. Ancak Abbas Mirza kararını değiştirmemiş ve geçmişte Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu anlaşmayı hatırlatarak firari aşiretlerin alıkoyulmaması hakkındaki maddenin uygulanması yönünde ısrar etmiştir. Bu gelişme barış umutlarını tüketmekteydi. Çünkü İran elçisi Abbas Mirza'dan aldığı direktif üzerine Osmanlı tarafına dönerek ya bu maddeyi kabul edersiniz ya da benim burada görüşmek için kalmama gerek yoktur diyerek rest çekmişti. İran tarafının bu uzlaşmaz tavrına karşılık Rauf Paşa söze girerek *"Pek güzel! Takdir-i lem yezel ne ise ol zuhur eder, lakin harbe ba'is yine sizin bi-hude ısrarınız olacak. Gayret-i İlahiyye zuhuriyle ahz-ı sara intizar olunur. Elçi beyin ifadesi 'Muharibiz' demek olmağla, artık afaki sohbeta bakalım"* ifadeleriyle tepki gösterip

harbe hazır olduğu mesajını vermişti. Böylece Rauf Paşa iki devlet arasında yaşanacak bir savaşta sorumluluğun İran'a ait olduğunu anlatmak istiyordu. Anlaşma umutlarının tükendiği bir anda devreye bu kez İran maiyetinde bulunan Mirza Hacı Emin ve Mirza Ahmed Beyler girdi. Bu kişiler barış müzakerelerini dikkatle takip ediyorlardı. Söz alan Mirzalar son derece hararetle tartışmaya giren Rauf Paşa ve İran elçisinin bir süre dinlenmelerini ve müzakerelere bir gün ara verilmesini tavsiye ettiler. Ayrıca kendilerinin Defterdar Efendiyle konuşacaklarını ifade ederek durum tespitinde bulunacaklarını bildirdiler. Sözlerine devam eden Mirza Hacı Emin ve Mirza Ahmed: *“Bizim sohbetimiz hüccet olmaz. Lakin iki devletin hayr-hahı ve bende-i kemterleriyiz. Böyle bir mikdar evden ibaret olan iki habis aşiretin redd maddesini Serasker Rauf Paşa kabul buyurmaz ve Elçi Han dahi ber-vech-i muharrer ta'vikini tecviz etmez”* ifadeleriyle iki tarafın arasını yumuşatmaya çalıştıktan sonra meselenin halli için çeşitli öneriler ortaya attılar.³³⁴ Mirza Hacı Emin ve Mirza Ahmed'e göre en iyi çözüm Sibikli aşiretinin Osmanlı tarafında, Hayderanlı aşiretinin ise İran tarafında kalmasıydı. Ancak İran elçisi bu teklifi de aşiretlerin alıkonmasını reddetmem emredildi bunun dışında herhangi bir kararı onaylayamam diyerek direktmesi üzerine Mirzalar tekrar toplantıya ara verilip ertesi gün devam edilmesini talep ettiler. Bunun üzerine meclis dağıldı. Rauf Paşa için teklif tam anlamıyla yeterli olmasa da üzerinde tartışılabilir düzeydeydi. Ayrıca İran ile henüz kesin bir antlaşmaya varılamasa da Rauf Paşa için ülkesi adına kazanacağı zaman çok değerliydi. Her ne kadar İran ile müzakereler istenen şekilde gelişmese de Batıda devam eden Rum isyanlarının baskısı altında politika yapmak mecburiyetinde kalan Rauf Paşa için kötünün iyisi bir antlaşmaya hayır denilemezdi. Ayrıca II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nin bekası için kafasında tasarladığı reformların önünde engel olarak gördüğü sürekli çatışma halini bitirmek arzusundaydı. Bir kez daha karşı karşıya gelen müzakereciler bu sefer iki devlet içinde hayırlı olacak barışı tehlikeye atmak istemediklerinden araya girerek Elçi hanı ısrarından vaz geçirmeye çalıştılar. Mevcut teklife sıcak bakan Rauf Paşa İran elçisinin bir an önce kararını

³³⁴ BOA (HAT 806/37170) ve Esad Efendi (2000:229).

değiştirmesini beklemekteydi. Bu sefer İran elçisine baskı kendi maiyetinden geldi.

Cafer Han öteden beri barıştan yanaydı ve iki aşiret yüzünden bu hayırlı girişimin sekteye uğramamasını istiyordu. Müzakerelerin çıkmaza girdiğini düşündüğü bir anda inisiyatif alarak önce Rauf Paşa'ya dönerek Elçi Hanı aşiretlerin alikonma maddesi hakkında ikna edebileceğini ancak Rauf Paşa'nın mevcut teklifi onaylaması gerektiğini yoksa barışın mümkün olmayacağını ifade etti. Rauf Paşa zaten son teklifi kabul edebileceğini İran elçisi gibi hemen reddetmeyerek göstermişti. İş İran elçisinin ikna edilmesine kalmıştı. Uzun uğraşlar sonucunda Cafer Han ve Mirza Ahmed İran elçisini ısrarından vazgeçirmeyi başardı. Yapılan antlaşmaya göre aşiretler Osmanlı tarafında kalmaya devam edecekti. Bu şekilde Rauf Paşa geri adım atmadan istediğini almıştır. Ancak aşiretler kendi istekleri ile İran tarafına geçecek olurlarsa bu sefer Osmanlı yönetimi buna karışmayacaktır. Diğer taraftan iki devlette sınırlarına tecavüzde bulunan herhangi bir aşiret olursa kesinlikle adı geçen aşiretleri himaye etmeyecektir. Böylece orta yol bulunmuş ve ekrad maddesinde anlaşma sağlanmıştır. Rauf Paşa için bundan sonra acilen çözülmesi gereken mesele savaş boyunca yakasını hiç bırakmamış olan askere maaş bulunmasıydı. Bunun için Rauf Paşa merkeze sıfırı tükettiğini bildirmekte ve akçe tedarik edilmesini istemekteydi.³³⁵ Rauf Paşa görüşmeler sırasında İran tarafının haleti ruhiyesini gözlemleyerek, kaimesinde şu satırlara yer vermiştir:

“Anlaşıldığına göre bunların Rusyaludan vehimleri ziyade olarak Devlet-i Aliyye ile dostluklarını bir gün evvel tasdiknameler mübadelesiyle dahi Rusyaluya i'lan garazı olmak melhüz olub zira arazi tesliminin te'hirini kâle almayub tasdiknamelerin mübadelesinde ta'cil olunuyor.”³³⁶

Rauf Paşa daha sonra İran elçisine mevcut antlaşmaya ek olarak iki devlet arasında Safeviler devrinden beri rahatsızlık yaratan İran makamlarının Hulefa-i Raşidin ve bi'l-cümle Ashab-ı güzîn'e hakaret etmesi olayını gündeme getirdi. Rauf Paşa, Nadir Şah devrinde yapılan yukarıda daha önce bahsettiğimiz antlaşmayı hatırlatarak; geçmişte Nadir Şah'ın hakaret ve küfürler ile ilgili maddeyi imzalanmış olan antlaşma metnine dahil ettiğini ifade ederek bu duruma

³³⁵ Esad Efendi (2000:227-232).

³³⁶ BOA (HAT 766/36129).

şimdiki İran yönetiminin de riayet etmesini istedi. Rauf Paşa'nın isteğine karşılık İran elçisi antlaşma metnine böyle bir maddenin konulmasını İslam alemi içinde İran'ın saygınlığına gölge düşüreceğini dahası halen İran'da bu tür inanışların olduğu zannını güçlendireceğini bu durumun ise Şahın gücenmesine sebep olacağı cevabını verdi. Rauf Paşa, geri adım atmayarak İran elçisine:

“Şurut-ı sabıkanın temami-i ibkası, muktezay-ı me'muriyyetimdendir. Ve bu maddenin derci, şart-ı sabıkı tezkir kabilinden olup, yoksa hakk-ı İraniyan'da su'-i i'tikadı işrab etmez. Amma tereddüd olunur ise iştibah iras eder”

karşılığını vermiştir. Bunun üzerine İran elçisi özür maddesinin antlaşma metninde yalnızca başlık halinde ayrıntıya inilmeden kısa şekilde geçmesi şartıyla yer almasını kabul etti. Rauf Paşa ise özür maddesi antlaşmada detaylı yer alırsa İran Şahının gücenip antlaşmayı tasdik etmekten imtina edeceğini ifade eden İran elçisinin sözlerinden sonra gereğinden fazla ileri gitmenin büyük zorluklar sonucu elde edilmiş kazanımların kaybedilebileceği kaygısıyla pragmatik bir tutum sergilemiştir. Böylece ciddi bir pürüz daha ortadan kaldırılmıştır. Rauf Paşa durumu son kez Osman Paşa ve Defterdar Efendi ile değerlendirmiş ve yapılan antlaşmanın Babialî'nin aleyhine bir şart taşımadığına hükmetmiştir.³³⁷ Diğer taraftan Rauf Paşa, İran'ın antlaşma gereği teslim edeceği arazi ve kalelere sahip olunmadan askerinin dağıtılmasına sıcak bakmamaktadır. İran ile olan mücadelesinde karşı tarafı etüd etmiş bir Serasker olarak Rauf Paşa ihtiyatı elden bırakmak istememektedir. Ancak Rauf Paşa'nın bu yaklaşımını mali kaynak darlığı sınırladığından yüne merkeze danışarak ne yapması gerektiğini sorma ihtiyacı duymuştur. Rauf Paşa idaresi altındaki Şark ordusunun ulûfe ve tayinat giderlerinin aylık bin sekiz yüz keseyi bulduğunu ve ayrıca bin kese kadar Defterdar Efendi'nin borcu olduğunu kaimesinde belirtmiştir. Rauf Paşa'nın sorusuna karşılık Sadrazam Padişah'a sunduğu arızada *“masarifde bir gûne beis olmadığından gerek vüzera ve gerek asakir hitam-ı tahliyeye kadar kemakân yerlerinde durmaları için”* Seraskere cevap yazılmasını teklif etmiştir. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın önerisini destekleyen Sadrazam'ın tavsiyesini yerinde bularak gerekenin yapılmasını irade buyurmuştur. Dolayısıyla Rauf Paşa bir

³³⁷ Esad Efendi (2000:233-235).

yandan savaş halinin son bulması için hangi adımları atacağını hesaplarken, öte yandan da İran ile anlaşmanın imzalanmaması durumunda ne yapılması gerektiğini planlamaktaydı. Ancak yaşanan gelişmeler ufak tefek pürüzler hariç iki devletin barışa yakın olduğunu göstermekteydi. Bu pürüzlerden biri de antlaşma metninde yer alan protokolün belirlenmesi işiydi. İran elçisi, Abbas Mirza'nın iki devletin barışa kavuşması için büyük çaba harcadığını ve ayrıca İran veliahtı konumunda bulunan Abbas Mirza'nın Şah'ın en sevdiği evladı olduğunu belirterek Rauf Paşa'dan antlaşma metninde Abbas Mirza'nın da adının Şahla birlikte protokol içinde anılmasını rica etmiştir. Rauf Paşa ise "Buna ben cevap veremem; lakin ifadenizi Sadriazam efendimize iş 'ar ederim. Me 'muldür ki kabul buyurular" karşılığını vermiştir. Böylece Rauf Paşa protokolde yapılacak herhangi bir değişikliğe yetkisi olmadığını İran elçisine bildirmiştir.³³⁸ Diğer taraftan Babıali'ye sunulan bu istek tartışılmış ve Abbas Mirza'nın adının antlaşma metninde İran Şahı ile birlikte yer almasında bir mahsur olmadığına kanaat getirilmiştir. Rauf Paşa daha sonra antlaşma senedini ve konuyla ilgili arızasını kapucular kethüdası aracılığıyla İstanbul'a yollamıştır. Padişahın antlaşmayı tasdikinden sonra Babıali tasdikname senedlerini mübadele edebilmek amacıyla Orta Elçilik unvanıyla Anadolu Muhasebecisi Mehmed Necib Efendi'yi İran'a göndermiştir. Nihayet 28 Temmuz 1823 tarihinde iki devlet arasında barış sağlanmıştır.³³⁹ İki devlet arasında barış sağlandıktan sonra tasdiknamelerin verilmesi sürecinde bazı anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da kısa süre de bu sorun da halledilmiş³⁴⁰ ve antlaşma maddelerini içeren senedler karşılıklı olarak kabul edilmiştir.³⁴¹

³³⁸ "Veliahd Abbas Mirza'nın ismi dahi serasker müşarünileyhin iş'ârına tatbikan tasrîh ve tezkâr olunarak..." Esad Efendi, kendi tarihinde Rauf Paşa'nın böyle bir karar almadığını ifade etmiş olsa da arşiv belgesinden Rauf Paşa'nın İran tarafının bu şartını makul karşıladığını anlamaktayız. Bkz: BOA (HAT 768/36167).

³³⁹ Sertoğlu (2011c:V:2877).

³⁴⁰ "Ve elçi-i mumaiyleh tûl ve draz mübahaseden sonra nihayet kelamında devletine yazup sahih tasdikname celb edeceğini beyan etmiş. Ve tasdikname maddesinin bu vecihle olmasına mebni hazm ve ihtiyata riayeten levazım-ı teyakkuz ve intibaha dikkat eylemeleri için suret-i hal şark seraskeri ve Bağdat valisi ve Van ve Kars muhafızları kulları taraflarına bildirilmiş..." BOA (HAT 814/37270).

³⁴¹ Şark canibi seraskeri atufetlü Rauf Paşa Hazretleriyle İran Devleti murahhası Mehmed Ali Mirza beynlerinde mübadil olunan Farisü'l-ibare temessükün mukaddime ve hatimesinden mâada mahallerinin tercümesidir. Bkz: BOA (HAT 815/37271/C).

Necib Efendi ile Kasım Han tasdiknamelerini sınırda mübadele ederken Şark Seraskerliğine ek olarak İran ile antlaşma görüşmelerinde murahhas tayin olan Rauf Paşa merkeze çağrıldı. II. Mahmud devletin Rum isyanları ile batıda başı dertte olduğu bir zamanda İran ile antlaşma imzalamayı başaran Rauf Paşa için görkemli bir karşılama töreni hazırlanmasını emretti. Ayrıca II. Mahmud, Rauf Paşa'nın müzakereler sırasında gösterdiği çabayı takdir ederek devlet için hayırlı bir hizmette bulunduğunu Rauf Paşa'ya bildirdi. Padişah Rauf Paşa'ya iltifatta bulunup Rauf Paşa'yı taltif ederek, Rauf Paşa'ya on beş bin guruş değerinde serase samur ve murassa kabzalı bir kılıç hediye etmiştir. Rauf Paşa'nın maiyetinde bulunan Şark ordusu Defterdarı el-Hac Said Efendi'ye de beş bin guruşluk erkan samur verilmiştir.³⁴² Böylece Rauf Paşa sadarettten düştükten sonra II. Mahmud nezdinde en dikkate değer hizmetini gerçekleştirmiş ve kendisinin ne kadar önemli bir devlet adamı olduğunu Padişah'ına adeta hatırlatmıştır. Diğer bir deyişle Rauf Paşa siyasi kariyerinde hep özlemini duyduğu İstanbul'a dönmek için taşrada kayda değer hizmetler ifa etmenin kendisi için tek çıkış yolu olduğunun bilincinde hareket etmiştir.

2.4. KASTAMONU MUTASARRIFLIĞI (27 Şubat 1825-30 Ağustos 1827)

Ülkenin askeri zayıflığının farkında olan II. Mahmud yeni ve modern bir ordu kurulması taraftarıydı. Ancak modern ordunun, devletin menfaatleri doğrultusunda hareket eden bir yapıya dönüşmesi, hiyerarşinin modern devletin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden formatlanmasıyla mümkündü.³⁴³ Diğer taraftan tahta çıkar çıkmaz bu düşüncesini uygulamaya koyması II. Mahmud'un amcası III. Selim ile aynı akıbeti paylaşmasına sebep olabilirdi. Meziyetleri amcasından oldukça farklı olan II. Mahmud, geçmişin acı tecrübesi belleğinde hala taze iken böylesine tehlikeli bir reforma girişecek gücü kendisinde görmediğinden farklı bir yol izleyecekti. Dahası imparatorluk dışardan aldığı darbeler yüzünden reformlar için gerekli olan barış ortamının özlemi içindeydi. Ancak 1812 Bükreş Antlaşması ile Rusya ile olan savaşın sona ermesi akabinde Yunan isyanı ile Yeniçerilerin

³⁴² Esad Efendi (2000:283-284).

³⁴³ Karadaş (2016:111) ve Yıldız (2009:169-170).

işlevinin kalmadığının anlaşılması II. Mahmud'a bir dönemi kapatacak hamlenin zamanın geldiğini gösterdi. Aslında II. Mahmud'un, bütün çabası ideolojik/siyasi bir pozisyonun yeniden üretilmesi ve korunması anlayışından ileri geliyordu.³⁴⁴ Dolayısıyla Yeniçeri Ocağı tarihe karışırsa önünde hiçbir engelin duramayacağından emindi.³⁴⁵

II. Mahmud, Halet Efendi'yi devre dışı bıraktıktan sonra reform projelerini destekleyecek şeyhülislamı tayin ederek ilk hamlesini yaptı. Bu amaçla II. Mahmud, 25 Eylül 1823 tarihinde Mekkizade Mustafa Asım Efendi'yi şeyhülislamlığa getirdi. Yeniçeriliğin ilgasına kesin olarak karar veren padişah, işini şansa bırakmak istemediğinden 25 Kasım 1825 tarihinde olası bir yeniçeri isyanına karşı daha faydalı olacağını düşündüğü Kadızade Mehmed Tahir Efendi'yi, Mekkizade'nin yerine atadı.³⁴⁶ Bu hareketiyle II. Mahmud, selefi III. Selim devrinden beri Şeriatı, yeniçerilerin temsil ettiğine dair yerleşmiş olan kanıyı yıkarak, ocak mensuplarının sahip olduğu en etkili propaganda vasıtasını ellerinden almayı planlıyordu.³⁴⁷ Bir başka deyişle II. Mahmud ulema, medrese talebeleri gibi sosyal grupları kendi tarafına çekerek ocağın ilgasını meşrulaştırmanın peşindeydi.³⁴⁸ Ulemanın, sermayecilik yoluyla yeniçerilerle kurduğu kader ortaklığı da gözönüne alındığında II. Mahmud'un girişimi daha bir anlam kazanmaktadır.³⁴⁹ Devre ait gelişmeleri yakından takip etmiş bir kişi olan David Urquart, *"Türk askeri kurumlarının kökenindeki başkaldırıcı niteliğin, sultanın zorbalığı üzerinde bir kontrol sağlamak üzere kutsal bir yolla verildiği; disiplin ve adaletin ise savaş ilan etme gücüne sahip olan siyasi ve askeri yetkililerden alınarak birbiriyle uyumlu bir hale getirildiği"* tespitinde bulunmuştur.³⁵⁰ II. Mahmud mutlak bir hükümdar olarak kendisini sınırlayan en güçlü muhalif unsuru bertaraf etme yolunda David Urquart'ın savını çürütmeye

³⁴⁴ Uyar ve Erickson (2014:238) ve Onaran (2018:82).

³⁴⁵ David Urquart'a göre genel olarak Osmanlılar ocağın kaldırılmasından memnun olmakla birlikte Sultanın gücünün artmasından çekiniyorlardı. Bkz: Urquart (1838 c:I:168-172).

³⁴⁶ Yurdakul (2008:235-236) ve Feyzioğlu (2017:144).

³⁴⁷ Yeşil (2016:326-327).

³⁴⁸ Yurdakul (2015:317).

³⁴⁹ Ülgener (2006:259).

³⁵⁰ Urquart (2014:123).

selefleri içinde en kararlı olanıydı. Elbette kendi otoritesini tek meşru otorite sayan hiçbir Osmanlı Padişahı bu durumu daha fazla kabullenemezdi. Böylece II. Mahmud ile ocak arasında bir süreden beri devam eden soğuk savaş 1826 yılında bir sıcak çatışma ile nihayete erdi.³⁵¹ Ocağın ilgası kul sisteminin, dolayısıyla Osmanlı kadim nizamının ('ancien regime'inin) sonunu getirdi.³⁵² Bir başka deyişle Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, II. Mahmud devrinin son on üç yılına damgasını vuracak olan reformların önündeki en büyük engeli ortadan kaldırdı.³⁵³

Rauf Paşa, II. Mahmud'un Yeniçeriliği ilga etmenin altyapısını hazırladığı bir zamanda 27 Şubat 1825 tarihinde Kastamonu sancağına mutasarrıf olarak atandı.³⁵⁴ Aynı yılın 16 Haziran'ında Bolu ve Viranşehir sancakları ile Kastamonu sancağı birleştirilerek Rauf Paşa'ya bırakıldı.³⁵⁵ Böylece Rauf Paşa, uzak kaldığı İstanbul'a biraz daha yaklaşmış oldu. Bu arada bölgeyi başıboş bırakmak istemeyen Babiali, Rauf Paşa görev yerine ulaşıncaya kadar Bolu ve Viranşehir sancaklarını mütesellim eliyle idare etmeyi uygun bulmuştur. Rauf Paşa'ya masraflarına karşılık olarak bedel-i iltizam yoluyla bazı vergileri toplama hakkı verildi.³⁵⁶ Bu vergiler arasında Tersanenin eski ocaklıklarından Bolu Kürekçileri Avarızı Mukataası ile Küre-i Nühas ve İnebolu mukataaları bulunmaktaydı.³⁵⁷

Rauf Paşa, mutasarrıflığı sırasında Yeniçeri Ocağı'nın ilga edildiği haberini aldı. Rauf Paşa'nın yeniçeri ocağının kaldırılması sonrası merkezden aldığı emirler arasında İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine kaçmaya çalışan yeniçeri artıklarının temizlenmesi de bulunmaktaydı. II. Mahmud, ocaktan geriye kalanların cinayete ve şekavete bulaşmış olanların derhal yakalanıp

³⁵¹ "15 Haziran 1826 gecesinde yeniçeriler arasında büyük bir isyan patlak verdi ve onlardan 30.000 kadarı iktidara karşı silahlandı. Hazırda tutulan 50.000 kişilik sadık bir ordunun başındaki II. Mahmud, yeniçerilerin büyük birliğini yoketti ya da en azından onlardan 20.000'i öldürüldü." Bkz: Sir James Porter ve Sir George Larpent (2013:299).

³⁵² Kafadar (2012:161) ve Varol (2013:188).

³⁵³ Beydilli (2003 c:XXVII:354).

³⁵⁴ Erzurum eyaleti Sadr-ı esbak Mehmed Said Galib Paşa'ya, Kastamonu sancağı Sadr-ı esbak Mehmed Emin Rauf Paşa'ya ve Maadin-i Hümayun eminliği Mehmed Salih Paşa'ya tevcih edilmiştir BOA (HAT 1566/7). 27 Şubat 1825

³⁵⁵ "Bolu ve Viranşehir sancakları Kastamonu sancağına ilhaken Kastamonu Sancağı Mutasarrıfı Rauf Paşa'ya tevcih olunmakla..." BOA (C. DH 261/13028) 29 Şevval 1240/16 Haziran 1825 ve Esad Efendi (2000: 388 ve 406).

³⁵⁶ BOA (C. ML 336/13787).

³⁵⁷ BOA (C. DH 122/6072).

cezalandırılmasını istiyordu.³⁵⁸ Takibine başlanan yeniçeri kaçaklarının başkentte alınan bir karar gereğince dağıtılan hamal makulesinin arasına karışıp izlerini kaybettirecekleri tehlikesine dikkat çekildikten sonra Yeniçeriler ile beraber hareket ettikleri düşünülen ancak cinayete veya şekavete karışmamış hamal kısmının başkentten selameti açısından ellerine mürur tezkiresi verilerek memleketlerine gönderilmesi planlandı.³⁵⁹ Ancak bunu fırsata çevirmek isteyen yeniçeri kaçaklarının bu kişilerin arasına karışması ihtimali de vardı. Rauf Paşa, Kastamonu ve Bolu'da bu gibi karışıklıklara izin veremezdi. Bunun içinde Rauf Paşa, 27 Haziran 1826 tarihinde kendi görev alanında Kuzat, Nevvab, Mütesellim, Voyvoda ve sair zabitanına hitaben ta'zîm olan ferman-ı celîlî'ş-şan der-'akab huzûr-ı Şer'de feth ü kiraet ettirdi. Ayrıca Rauf Paşa Bolu ve Mudurnu Derbendlerine ve sahilde vâki' Benderekli kazasına özel görevle memurlar tayin etti. Rauf Paşa yaptığı kontroller sonucunda sahil tezkire sahipleri ile sahte tezkire düzenleyenleri birbirlerinden ayırmaya çalıştı. Rauf Paşa aralamalar sonucunda eşkıya-yı merkûmeden Asitane tezkeresi olmadığı için derbendlerden ve Düzce'den çevrilen otuz üç nefer eşhasdan on bir neferin nâsiye-i hâl ve siyak-ı kelimelerinden firarî olduklarını tespit etti. Suçlu görülenler gerekli cezalara çarptırılıp, geriye kalan kişiler ellerinde olan Vilayet Tezkereleri tarihleri dikkate alınarak vak'a zuhûrunda İstanbul'a erişemeyüb esna-yı râhdan 'avdet ettiklerine dair ifadeleri sıhata makrûn olduğundan vilayetlerine gitmek üzere tahliye edildiler.³⁶⁰

³⁵⁸ Ancak Yeniçeri takibatında devletin aşırı güç kullanması nedeniyle arada suçsuz insanların da zarar görmesi halkın yeni orduya olan teveccühünü zedelemiştir. Bkz: Yaramış (2002:40).

³⁵⁹ Çadircı (2007:145) Aslında II. Mahmud'un Yeniçerilere karşı aldığı ilk önlem tezkire düzenlemesi değildi. Çünkü daha 1807 yılında III. Selim'in iktidarının sonunu getiren yeniçeri-ulema isyanı II. Mahmud'a gelecekte vermek zorunda kalacağı mücadeleyi göstermişti. Zira bu odalar, kente yeni göç etmiş olanlar, vasıfsız işçiler, küçük girişimciler ve çeşitli marjinal gruplara ev sahipliği yapmaktaydı. Sonuç olarak buralar toplumsal huzursuzluğun ve kurulu düzene isyanın merkezi konumundaydılar. Bu nedenle II. Mahmud, isyancıların yuvası haline geldiğini düşündüğü bekar odalarını kapattı. Bkz: Karpat (2010:178) ve Turan (2017:331). Merkezdeki asayişin taşradaki asayişe bağlı olduğu anlayışının bir sonraki adımı Muhtarlıklardı. Zira Musa Çadircı, Muhtarlık kurumunu iç seyahati düzenleyen kuralların gözden geçirilmesi gibi girişimlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bkz: Çadircı (2011:51).

³⁶⁰ "Şer-'î şerif ittifak-ı umûm ve icma-'ı ümmet ile Yeniçeri Ocağı külliyyen def' ü ilga ve asıl madde-i şekavet ve cinayetde medhali olanların bi't-tahkîk şer'an haklarında lazım

Kastamonu Mütesseslimi Şakir Ağa, Rauf Paşa'dan aldığı talimatlar doğrultusunda Kastamonu'da yeniçerilere ait yiyecek, para ve ne kadar eşya varsa hepsini Kastamonu mahkemesine teslim etti. Şakir Ağa, Rauf Paşa'ya yazdığı şukkasında ocağın tenkilinden sonra arta kalan yeniçerilerin kaçmasını önlemek ve bölgede asayiş bozacak hareketlerde bulunmalarının önüne geçmek için etrafa casuslar saldığını haber verdi.³⁶¹ Ayrıca Şakir Ağa'nın şukkasından anladığımız kadarıyla Babıali'nin, Yeniçerilerin sahip olduğu malları bölgelerindeki mahkemelere teslim etmeleri istenmekteydi. Şakir Ağa, bölgenin ileri gelenleri huzurunda Padişahın emirlerini ahaliye bildirdiğini ve kontrolün devlet güçlerinde olduğunu Rauf Paşa'ya yazdı. Şakir Ağa, yeniçerilerin kılık değiştirerek esnafın arasına karışıp ortadan kaybolmaya çalıştıklarını ancak takip edilerek izlerinin bulunduğunu ve kahvehanelerine varıncaya değin hepsinin tepelendiğini Rauf Paşa'ya ilettiler.³⁶² Bu gelişmeler ışığında Rauf Paşa'nın, payitahta başlayan yeniçeri avı sonucu ortaya çıkan sosyal kargaşanın Kastamonu ve havalisinde asayiş sorununa dönüşmesini engelleyebildiğini söylemek pekâlâ mümkündür.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden beri yürürlükte olan Mürur tezkiresini Payitahta giriş çıkışları kontrol altına almak amacıyla yeniden düzenleyerek daha güçlü bir şekilde uygulamaya başlamıştı.³⁶³ Ancak bunun bir diğer nedeni de suret-i haktan görünerek asakir-i mansure içine sızmaya çalışan bazı yeniçeri artıklarının faaliyetlerini yoğunlaştırdığına dair merkeze yağın istihbaratlardı.³⁶⁴ Bu yüzden II. Mahmud, mütemadiyen taşradaki yöneticileri

gelen muamele-i siyaset ve te'dibât-ı saire icra kılınmakda..." BOA (HAT 295/17517/J). 21 Zilkade 1241/27 Haziran 1826

³⁶¹ "Her kimin zimmetinde ne mikdar nesne var ise getürüb Kastamonu Mahkemesine teslim ve eda ve tescil olunması..." BOA (HAT 295/17517/F).

³⁶² "...ol saatde ağavat-ı serdengeçdiyan ve ilimdârân-ı câmme ve başlarından kavuk ve sarıklarını çıkarıp tağyîr ve tebdîl ve esnaf heyetine girüb müsteşkil olarak Medine-i mezbûr derununda vaki' kahvehane ve dükkân ve hamamlarda ve duvarlarda nakış olan feşanlarının cümlesini ref' û def' eyleyüb..." BOA (HAT 295/17517/F).

³⁶³ Osmanlı Devleti'nde seyahat izin belgesidir. Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes seyahat için bir izin tezkiresi almak zorundaydı. XVI. yüzyılda "yol hükmü" denilen bu belge XIX. yüzyılda "mürur tezkiresi" adıyla anılmaya başlanmıştı. Bkz: Kütükoğlu (2006 c:XXXII:60).

³⁶⁴ Uzunçarşılı (1988 c:I:576).

dikkatli olmaları konusunda uyarmaktaydı. Rauf Paşa'ya gelen fermanla “*Asitane-i saâdetden bazı başıboş eşhasdan ve sair güruhdan bu defa vilayetlerine tard û def'leri icab edenler yedlerine mürûr tezkereleri verilerek İznikmid kayıklarına vaz' ile memleketlerine gitmek üzere sevk ve irsal olunduğundan*” bu gibi kişilerin tutulmayarak hemen memleketleri tarafına gönderilmeleri ve eğer bunlardan tekrar Asitane'ye gitmek isteyen olur ise buna kesinlikle izin verilmemesi emredilmekteydi.³⁶⁵ Böylece II. Mahmud asayiş ve emniyet açısından hem mahallî idarecilere kolaylık sağlayan, hem de iç göçü bir ölçüde sınırlayan bu uygulama ile uzun zamandan beri devletin başına ciddi sosyo-ekonomik gaileler açmış bir “uru” tedavi etmek amacındaydı. Rauf Paşa II. Mahmud'a yazdığı 31 Ocak 1827 tarihli kaimede konuyla ilgili kendinden son derece emin bir tavırla durumun kontrol altında olduğunu bildiriyordu:

*“...eşhas-ı matrûde-i mezkûreden bu tarafa pey-der-pey vürûd edenler iliştirilmeyüb hemen vürûdlerinde etmeleri aldırılarak imrarları hususuna takayyüd ve ihtimam kılınmakda olduğundan ve eşhas-ı merkûmenin ekseri Kastamonu ve Kengiri Sancakları ahalilerinden olmağın tekrar Dersaadet'e gitmek dâ'yesinde olan olur ise men' û def'leri hususuna mukayyed olub Mürûr Tezkeresi verilmemek için keyfiyet naibleri efendilere dahi bildirilmesi mütesellimlerimiz kullarına inşaallahü Teâlâ taraf-ı âcizânemden dahi ikdam ve dikkat kılınacağı...”*³⁶⁶

II. Mahmud, Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra yeni ordunun kurulması işine yoğunlaşmıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ilan eden fermanla; Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulacağıının bütün ülkeye duyurulması isteniyordu.³⁶⁷ Devletin böylesine nazik bir durumda bulunması dışarda düşmanların iştahını kabarttığından derhal yeni ve modern bir ordunun kurulması zaruriydi.³⁶⁸ Bunun içinde modern esaslar üzerine kurulacak Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye acilen yeni neferler bulunması gerekiyordu. Böylece Rauf Paşa'ya idaresinde olan sancaklarda bir tertib Asakir-i Mansure kurması için lazım gelenlere hitaben birer *kıt'a me'muriyyet evamir-i şerifesiyle birer kıt'a kanunname-i hümayun ve ta'limname suretleri* gönderildi.³⁶⁹ Babialı yapılacak

³⁶⁵ BOA (HAT 291/17402/B).

³⁶⁶ BOA (HAT 291/17402/B). 3 Receb 1242/31 Ocak 1827

³⁶⁷ Sezer (1998:220) ve Çadircı (2008:127).

³⁶⁸ Levy (1968:90-91).

³⁶⁹ Askeri Kanunnameler (2007:66-67).

işin daha hızlı tamamlanabilmesi kaygısıyla eskiden ta'lim görmüş neferâtın toplanmasını ve Dersaadete gitmeğe hâheşker olanların sevk ve irsallerinin sağlanmasını Rauf Paşa'dan istedi. Bununla birlikte II. Mahmud, ordunun kuruluş aşamasının ağır gitmesinden rahatsız olmuş olsa gerek bir sonraki aşamada:

“...matlub miktarı asker tahrîri yalnız ta'lim görmüş asker ile hasıl olamayarak on beş yaşından yirmi beş yaşına kadar aslı ve nesli ma'lum ve 'ilel ve emrazdan salim işe yarar ve güzîde kesandan kendülerinin rıza ve ihtiyarlarıyla Dersaadete gelmek isteyenler”³⁷⁰

şeklinde uygulamada değişikliğe gidilmesini irade buyurdu.³⁷¹ Aynı zamanda bu değişiklikle Asakiri Mansure'nin belkemiğini oluşturacak neferlerin ahalinin arasından seçilmesi işleminin belli bir sayıya bağlanarak gereksiz insan yığınlarının Payitahta ulaşmasına da engel olunmak istenmişti. Bunun içinde yüzer nefer toplandıkça üzerlerine Rauf Paşa tarafından *“bire adam ta'yin olunarak i'zam ve irsalleri hususuna mübaderet edilmesine”* karar verilerek, keyfiyetin mahallere i'lânına başlandı. Bu sayede Babıali yeni ordunun asker ihtiyacını kargaşaya mahal vermeden belli bir düzen içinde karşılayabilecekti.³⁷² Rauf Paşa kaimesinde, Yeniçeri Ocağı'nın külliye ilgası cihetiyle ol babda icrasına çalışıldığından bahsetmekle birlikte mansure ordusuna kaydedilen neferler hakkında yeterli bilgi vermemekteydi. Nitekim II. Mahmud da Rauf Paşa'nın yazdıklarından tatmin olmamış olacakki 7 Receb 1241/15 Şubat 1826 tarihinde Rauf Paşa'nın ifadelerinin altına gayet eleştirel ve biraz da kuşku dolu şu satırları yazmıştı:

“Şimdiye değin vüzera ve sair mahallerden gelen tahrîratlarında ızhar-ı memnuniyetleriyle teşekkür etmektedirler. Bu böyle iken Rauf Paşa'dan 'âdî şeklinde böylece sade tahrîratın vürûdu garîb-i keyfiyettir. Acaba bizim tarafımıza gelmeyen âher göz Rauf Paşa'nın bir mütâla'ası mı var. Bu böyle ise aklî olub Şer-î olmamak lazım gelür. Bâ-husus mutasarraf olduğu

³⁷⁰ BOA (HAT 295/17517/G).

³⁷¹ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Nizamnamesi'ne göre İstanbul'da Serasker Paşa ma 'iyyetinde da'imem mevcut bulunmak üzere sekiz tertipten oluşan on iki bin neferlik bir ordu kurulacaktı. Bkz: Askeri Kanunnameler (2007:45). Asker alımına Temmuz ayı içinde ilk önce İstanbul'da başlanmış, daha sonra da taşrada devam edilmiştir. İki hafta içinde İstanbul'da yeni orduya beş binden fazla kişi yazılmıştı. Yılın sonuna gelindiğinde ise en azından İstanbul'da hedefe ulaşılmış ve sekiz tertip hazırlanmıştı. Bkz: Yaramış (2006:54).

³⁷² BOA (HAT 295/17517/G).

*sancaklarda cümleden ziyade mukaddemlerden kalmamağla neferât bulunmak iktiza eder iken hiç onlardan bahsetmiyor”.*³⁷³

Görüldüğü üzere II. Mahmud, Rauf Paşa'ya imparatorluk için hayati olan askerlik meselesinde şer'en değil aklen hareket etmek gerektiği yolunda uyarılarda bulunmaktaydı. Rauf Paşa, II. Mahmud'a yazdığı takririnde orduya nefer kaydedilmesi ile ilgili görevlerini yerine getirmek için elinden geleni yaptığını ve bu yolda türlü zorluklarla mücadele ettiğini önceki raporuna kıyasla daha detaylı bir şekilde ifade etti. Rauf Paşa, asker kaçaklarına karşı önlemler aldığını, on bir nefer firarî eşkiya bulub derhal tertib-i ceza eylediğini ve ahalinin güvenliğini sağlamak için gerekli yerlere emirler yolladığını belirtti. Ayrıca Rauf Paşa, şukkasında Bolu taraflarına tüfek imal edecek kişiler gönderdiğini ve kurulmakta olan yeni ordunun silah sayısının artırılmaya çalışıldığını haber verdi.³⁷⁴ Bu arada Rauf Paşa, Padişaha askerlikle ilgili detaylı kaimeler gönderdiğini ancak bunların “*sehven hâk-pâ-yı hümayun-ı mülûkânelerine ‘arz olunmaksızın kaydı bâlâlarına şerh verilmek üzere yazılıp hıfz ettirilmiş olduğu*” cevabını vererek meseleye açıklık getirmeye çalışıyordu. Her ne kadar II. Mahmud, Rauf Paşa'nın yazdıklarından biraz olsun yatışmış olsa da kendisinden daha fazla gayret göstermesini istiyordu.³⁷⁵ Yine de Rauf Paşa, Padişah ile arasında yaşanan anlaşmazlığı bir ölçüde de olsa gidermeye muvaffak olmuştu. Rauf Paşa, Babiali'ye gönderdiği şukkasında Kastamonu ve Bolu'da Asakiri Mansure'ye nefer tahririnde işlerin yolunda gittiğini haber veriyordu. Rauf Paşa, emri aldığından bu zamana kadar Kastamonu sancağında kurulmakta olan mansure ordusu mevcudunu bin yüz elli dört nefere çıkarmıştı. Rauf Paşa, kaydına muvaffak olduğu bin yüz eli dört neferin kalacak yer sıkıntısı çekmemeleri için de kışla inşaatı tamamlanıncaya kadar Bolu kazasında bulunan hanlardan beşini kullanma yoluna gitti. Rauf Paşa, hanların muayyen olan kiralarını Kasım'da tevziine idhal olunmak üzere ashabına tamamen i'ta ile kimseye gadr ve ta'addi

³⁷³ BOA (HAT 294/17502).

³⁷⁴ BOA (HAT 294/17508).

³⁷⁵ “*Allah bilür Rauf Paşanın fart-ı zekâsına hiç yakışdırmadığımdan hakkında infi'âl-ı şahanemi mucib olacak idi. Her ne kadar maslahatın tekessürü derkâr ve aşikâr ise de bu makûle taraf-ı hümayunuma ‘arz ve takdîmi muktezası olan müşîre dikkat ve vaktiyle takdimine mübaderet eylesin.*” BOA (HAT 294/17508).

olmadan tahliye ettirip Asakir-i Mansure'ye iskân ve ikame kıldı. Rauf Paşa, han odalarının askerin kalması için yeterli olmadığını, ancak kışı geçirmek için en iyi çözümün şimdilik bu olduğu görüşündeydi.³⁷⁶

Rauf Paşa, mevcut kışlalar ihtiyacı karşılamadığı için Bolu'da Asakiri Mansure ordusuna yazılacak askerlerin kalması için uygun büyüklükte bir kışlanın inşasından yanaydı.³⁷⁷ Rauf Paşa, zaman içinde nefer sayısının artacağını hesapladığından mevcut odaların yetersiz kalacağı kanatindeydi. Babialı, inşa edilecek kışlanın yöre halkına yük bindirmeden tamamlanması için Rauf Paşa'yı kesin olarak uyardı. Hükümet yeni ordunun daha en baştan sosyal tepkilere maruz kalmasını istemediğinden *"fukaraya bir gûne bâr ve taaddi olunmaması"* emredilmişti. Diğer taraftan Rauf Paşa, kışlanın inşasının uzun süreceğini göz önüne alarak kış mevsimi geçtikten sonra ilk baharda inşasına başlanmasının doğru olacağına karar verdi.³⁷⁸ Bu arada Rauf Paşa, Sadrazama, askerin iskân edileceği kışlanın yapımına başlanması için gerekli olan malzemelerin tedarikinin uzayabileceği uyarısında bulundu.³⁷⁹ Rauf Paşa inşa edilecek kışlanın tahta malzemesi için bölgedeki sık ormanlara güvenmekteydi. Rauf Paşa kışla inşaatında kullanılacak kerestenin temini sırasında ahalinin sırtına yük binmemesine azami dikkat etmekteydi. Rauf Paşa, askerin kışı geçirmesi amacıyla kamulaştırdığı binaları işleten kişilerin maddi zarara uğramaması için bina bedellerini eksiksiz ödemeye gayret ediyordu. Rauf Paşa, Bolu sarayının yapımı sırasında mutasarrıflık alanı içinde kalan yüz kırk kadar köyün ahalisinden iş gücü olarak faydalandığı gibi askerler için inşa edilecek kışlanın da aynı şekilde bitirilebilmesi yoluna gitmiştir. Rauf Paşa, inşaatta amele statüsünde çalıştırılacak insanların kura usulü ile dönüşümlü olarak iş başı yapmaları yöntemini benimsemişti. Rauf Paşa'yı böylesi bir seçime iten baş amil civarda yeterli sayıda işçinin bulunmamasıydı. Bununla birlikte Rauf Paşa, zor kullanarak kışlanın inşaatını bitirmek taraftarı olmadığından kışla inşaatında gönüllü çalışacak

³⁷⁶ BOA (HAT 595/29197).

³⁷⁷ *"...şimdilik saraya sıkıştırılsa bile bi-minnehi teâla gelecekte yine asker tertib olunacağına göre Bolu'da bir kışlanın inşası beher hâl muktezi olacağı..."* BOA (HAT 595/29197).

³⁷⁸ *"...evvel baharda iktizasına göre kışla inşasına mübaşeret olunmak hatır-güzar-ı veli'n-niamîleri olduğundan..."* BOA (HAT 595/29197).

³⁷⁹ BOA (HAT 595/29197).

insanların onar günde bir dönüşümlü olarak görev yapmalarını organize etmişti. Rauf Paşa, inşaatta çalışacak insanların ücretlerini erbabına göre on-on beş para arasında değişmekle birlikte ayrıca her birine ikişer olacak şekilde nan-ı aziz³⁸⁰ verilmesine dikkat etmiştir. Ayrıca Rauf Paşa dülger ve duvarcı yevmiyesinden dahi nasa eşlediklerinden yirmişer para tenzil olunmuş olduğunu böylece yevmiye maddesine dahi layıkıyla tasarruf olunmakta bir gûne bâr ve taaddi olmayacağı hasebiyle gerek bunlarda ve gerek kireç ve kerpiç ve taş ve kiremide ve sair bu taraftan görülecek levazımattan tasarruf yoluna gittiğini merkeze bildirmiştir. Rauf Paşa, kışla inşaatı için gerekli olan demiri uygun fiyatla satın almanın oldukça zor olduğu bir dönemde yöneticilik yapmaktaydı.³⁸¹ Hatta demir fiyatlarının yüksekliğinden dolayı çivi bile pahalı metalar arasında sayılmaktaydı. Yine de Rauf Paşa bu soruna kendince bir çözüm bulmak için kolları sıvadı. Bunun içinde Rauf Paşa, ilk önce İstanbul ya da İzmir'den demir getirtmeyi düşündü. Ancak bunun da masraflı olacağı anlaşıldığından vazgeçildi. Diğer taraftan Rauf Paşa, her geçen günün aleyhine olduğunu iyi bildiğinden kışlanın masrafı sorununa farklı bir açıdan yaklaşarak önce bir mimar halifesi ve dülgerin bulunmasını ve onların önerileri doğrultusunda ihtiyaçlar belirlendikten sonra toplam masrafın merkeze bildirilmesine karar verdi. Böylece Rauf Paşa, sonradan artabilecek masrafları tek başına mutasarrıflık hazinesinden karşılamak zorunda kalmayacaktı.

Rauf Paşa'ya göre inşa edilecek yeni kışla ikamet ettiği saraya yakın olmalıydı. Bu tercih Rauf Paşa'nın kışla üzerindeki otoritesini mümkün olduğunca rahat hissettirecek bir konumda bulunmak istemesiyle açıklanabilir. Ayrıca Rauf Paşa kışlaya ait yerleşke alanının kasaba dışına taşacak şekilde genişlemesine taraftar değildi. Dolayısıyla Rauf Paşa açısından yeni tarzda talime başlayacak askerlerin üzerinde sağlam bir kontrol mekanizmasının kurulabilmesi saray ile kışla arasındaki mesafenin uzaklığı ile doğru orantılıydı. Kışla için gerekli olan arazinin keşfi sırasında bir sorunla karşılaşmıştı. Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın kişisel

³⁸⁰ Nan-ı aziz, ekmek anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Yılmaz (2010:495).

³⁸¹ "...enva-ı mîsmar Mudurnu Kazasında kat' olunub ancak bu senelerde timurun(demir) bahası ziyadedir deyu mîsmarı(çivi) dahi seta-yı sabıkadan ziyadeye fûruht etmeleriyle Deraliyye veyahut İzmir'den timur getirilüb..." BOA (HAT 595/29197).

yakınlığına mazhar olduğunu belgeden anladığımız Mısırlı oğlu adındaki bir kişinin bila bedel devlete ait olan eski kışlanın arazisinde ziraat yaptığı ortaya çıkmıştı. Rauf Paşa bu durumdan rahatsız olmalı ki tahriratında Hüsrev Paşa'yı eleştirerek Kaptan-ı Derya'nın devlete ait araziye bedelsiz olarak kendi tasarrufu ile bir kişiye vermesini doğru bulmadığını yazmaktaydı. Rauf Paşa, tartışma konusu olan arazide ziraat yapmak isteyen biri varsa bunun bedelini ödemek zorunda olduğunu ileri sürerek kullanılmakta olan eski kışlaya ait araziye dönüm hesabıyla talip olanlara satışının hem maddi hem de hukuki açıdan daha isabetli bir karar olacağı görüşündeydi. Rauf Paşa, bu sayede bir süreden beri bedelsiz olarak ziraat işlerinde kullanılan arazinin geliriyle yeni kışlanın inşa edileceği arsaları satın almayı hesaplıyordu.³⁸² Dolayısıyla Rauf Paşa eski kışla arazisini her ne kadar yeni kışlanın inşasında kullanmayacaksa da devletin zarara uğramasına sebep olan miri arazilerin bedelsiz şekilde kullanılmasına karşıydı. Rauf Paşa, ordunun kullanımına tahsis edilecek arazilerin keşfini ve büyüklüğünü mimar halifesi marifetiyle tespit ettikten sonra ziraat yapılmasına izin vermeyeceğini kaimesinde bildirmiştir.³⁸³ Rauf Paşa ikamet ettiği Bolu sarayının dışardan her ne kadar gösterişli ve büyük zannedilsede maiyetinin kalması için yeterli olmadığını içinde yaşayarak tecrübe ettiğinden yeni odalar yaptırmak için harekete geçti. Bolu Sarayında durum öylesine bunaltıcıydıki tüfenkçibaşı ve adamları zar zor sığıyor ve bazı birun halkı ile kapu bölükbaşı zaman zaman dışarda civardaki hanlarda konaklamak zorunda kalıyorlardı. Bununla birlikte maddi imkansızlıklar yüzünden saraydaki odaların sayısını artırmak Rauf Paşa için mümkün olmamıştır.³⁸⁴ Rauf Paşa'nın kaldığı Bolu sarayının durumu da pek parlak sayılmazdı. Rauf Paşa, Bolu sarayının yanan kısımlarının tamiri için harcanacak paranın büyüklüğünden dolayı talimli asker için inşa edilecek kışlanın gecikebileceğinden endişe duymaktaydı. Böylece Rauf Paşa, kışla binasının kışın bitirilmesini ve ondan sonra Bolu Sarayının yanmış olan selamlık dairelerini onarmanın daha doğru olduğuna karar verdi. Rauf Paşa, yörenin ileri gelenleriyle de ortak hareket ederek işlerin daha hızlı bitirilmesinden yanaydı. Rauf Paşa'nın

³⁸² BOA (HAT 595/29197).

³⁸³ BOA (HAT 595/29197).

³⁸⁴ BOA (HAT 595/29197).

böyle bir karar almaya iten sebeplerden biride eldeki inşa malzemesinin kıtlığıydı. Eğer mevcut kereste ve diğer inşa malzemeleri Bolu Sarayı için kullanılırsa askerin kalacağı yeni kışlanın inşası işi tehlikeye girebilirdi. Ayrıca Rauf Paşa, onarım ve inşa işlerinde harcanacak paradan mümkün olduğunca tasarruf etmek istiyordu. Diğer taraftan Rauf Paşa yapılacak masrafın ahaliye yük getirmemesi için sadece yarısının yöre halkı tarafından karşılanması yoluna gitmiştir.³⁸⁵ Rauf Paşa'nın kaimesini okuduğu zaman Padişah II. Mahmud mutasarrıfının tercihinden memnun kalmış olacak ki aynen Rauf Paşa'nın bildirdiği şekilde maslahatın icrasına devam edilmesini irade buyurmuştur.³⁸⁶

Rauf Paşa kışla inşaatının yanı sıra daha önceden II. Mahmud'un donanmanın ihtiyacı için yapım emrini verdiği fırkateynlerin denize indirilmesi işiyle de meşgul olmaktaydı. Akçaşehir, Bartın ve Bendirekli'deki tersanelerde yapımı tamamlanan fırkateynlerden birisinin Tersane-i Amire'ye gelişi uzayınca Rauf Paşa'nın üzerindeki baskı artmış ve bu nedenle Rauf Paşa, II. Mahmud'a işlerin yolunda gittiğini belirten bir tahrirat kaleme almıştı. Tahriratında Rauf Paşa, fırkateynin denize indirildiğini ve Tersane-i Amire'ye gitmek üzere hazır olduğunu II. Mahmud'a haber verdi. Ancak II. Mahmud, Rauf Paşa'dan donanmaya katılacak yeni geminin havalalar poyraz olduğundan bir felakete karşılaşmaması için şimdilik gönderilmemesini istedi.³⁸⁷

Rauf Paşa Kastamonu'daki mutasarrıflığı sırasında mürüvvetini görmek istediği oğlunu sünnet ettirmeye niyetlenmişti. Dahası Rauf Paşa oğlunun mektubi odasına kaydedilerek haccanlık verilmesi için Padişah'a iletilmek üzere Sadrazama bir şukka göndermişti.³⁸⁸ Ancak Rauf Paşa, sadrazamdan aldığı cevapdan dolayı muzdarip olmuş olacak ki büyük bir telaş ve üzüntüye kapılmıştı. Rauf Paşa, aldığı cevap üzerine oğlunun sünnet düğününü hangi koşullar altında

³⁸⁵ BOA (HAT 595/29194).7 Şevval 1242/4 Mayıs 1827

³⁸⁶ *"Bi-kazailahi teâla muhterik olan odalarında masarif-i inşaiyesi kırk bin kuruşdan dahi tasarruf olduğu surette noksan olacağı müşarünileyhin iş'ârından müstefad olub bu surette hiç fukaraya tahmil etmeyerek..."* BOA (HAT 595/29194).

³⁸⁷ BOA (HAT 579/28401).

³⁸⁸ *"Mahdumlarım kullarının hitanları tasmin kılınarak mektûbî-i veli'n-niamîleri odasına me'muriyetle hâcegânlık ihsan buyrulmak..."* BOA (HAT 636/31366).5 Safer 1241/19 Eylül 1825

ne sebeple yapmak istediğini son derece duygusal ifadelerle ve detaylı bir biçimde Padişah'a açıklamaktan başka çare görmemiştir. Diğer taraftan Rauf Paşa, sünnet düğününde bulunmak üzere çeşitli kazalardan gelecek eşrafın vereceği hediyelerin birer irtikap telakki edilebileceği endişesiyle düğünü erteleyeceğini Padişaha'a bildirmiştir. Çünkü Rauf Paşa'ya göre düğün sırasında eşrafın değerli hediyeler sunacak olaması kendi kazalarında halkın zarar görmesine sebep olabilirdi. Bu durum ise II. Mahmud'un defaatle taşradaki yöneticileri uyardığı fermanlarına karşı çıkmak anlamına gelirdi. Rauf Paşa, dönemin diğer vali ve yöneticileri gibi son derece hassas bir konu olan rüşvet-hediye ikilemiyle karşı karşıya kalmak istemediğinden atacağı adımlara son derece dikkat ediyordu. Bununla birlikte Rauf Paşa, Padişah'tan gelen cevapla rahatlayacaktı. II. Mahmud, sünnet düğününün araştırılmasına gerek olmadığını dolayısıyla mahzurlu sayılabilecek bir durumun doğmadığını ifade ederek Rauf Paşa'yı teskin etmiştir. Rauf Paşa'nın ruh halinden II. Mahmud'un rüşvet ve iltimas meselelerinde ne kadar kati bir tutum içinde olduğunu anlayabiliriz. Devletin iç bünyesinde zuhur etmiş olan rüşvet ve irtikapın ülkenin felakete sürüklenmesinde ne derece amil olduğunun Padişah tarafından idrak edildiğinin kanıtı olsa gerektir. Zira devrin devlet adamları arasında Rauf Paşa'nın rüşvet ve irtikap konusundaki hassasiyetinin derecesi ancak bu şekilde tahayyül edilebilir.

Rauf Paşa, Kastamonu Valiliği sırasında Rusya'da esir düşmüş Çeçen ümerasından İbrahim Bey'in İstanbul'a gidebilmesi ve sonrasında da hac vazifesini yerine getirebilmesi için Padişah'a hitaben bir şukka kaleme aldı. Rauf Paşa'nın talebine olumlu yaklaşan II. Mahmud çok sıkıntı çekerek Buhara taraflarından Osmanlı Devleti'ne sığınan İbrahim Bey'e 10 bin kuruşluk bir harcırah verilmesini buyurmuştu. Böylece II. Mahmud, Türkistan'da Rus baskısından hicret ederek kendisine sığınan bir Çeçen beyine yardım ederek İslamın halifesi sıfatını haiz siyasetini muhafaza etmiştir. Rauf Paşa da veziri olduğu devletin politikasına uygun bir şekilde davranmış ve İbrahim Bey'in Padişah'ın ihsanına nail olmasına vesile olmuştur. II. Mahmud ve Rauf Paşa'nın almış oldukları bu karardan Rus tehdidine karşın Türkistan coğrafyasında

yaşayan insanlarla kültürel bağları koparmak istemedikleri anlaşılmaktadır.³⁸⁹ Rauf Paşa, merkezden aldığı emir gereğince Kastamonu'dan ayrılırken Osmanlı İmparatorluğu'nun başına ilerde büyük gaileler açacak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ilk hedefi olan Suriye'ye doğru yola çıkmıştır.

2.5. HALEP VALİLİĞİ (30 Ağustos 1827-1 Ekim 1828)

Rauf Paşa, 30 Ağustos 1827 tarihinde Halep Valiliği'ne atandığından Kastamonu mutasarrıflığı son buldu.³⁹⁰ Rauf Paşa'yı Halep'e vali olmasını sağlayan sebep sabık Halep Valisi Yusuf Paşa'nın mukataat gelirlerinin toplanması işinde beklenen başarıyı gösterememiş olmasıdır. Çünkü kurulacak yeni ordu için her kuruluş değerliydi ve mali sahada zafiyet gösterilmesi Padişah tarafından kabul edilemezdi. Ayrıca Yusuf Paşa'nın, hem Halep halkından toplanan vergileri iyi yönetemediğine hem de ahaliye zulm ettiğine dair Babıali'ye şikayetler gelmişti. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın selefinin yaptığı hatalara düşmeyeceği beklentisiyle kendisini vali olarak atamıştır. Rauf Paşa'da yöre halkına eziyet etmeyeceğini ve vergilerin toplanmasını bir düzene koyacağını son derece içten kelimelerle Padişah'a ifade etmekteydi. Bu arada Rauf Paşa kendisi Halep'e ulaşınca kadar eyalet işlerinin aksamaması için Halep vücuhundan Katar Ağası İbrahim Paşazade Ahmed Bey'i mütesellin tayin etti. Rauf Paşa, Ahmed Bey'e bölgede destek olması için Maraş valisinden beş yüz nefer askerin dirayetli bir kişinin komutasında Halep'e gönderilmesini de istedi. Böylece Rauf Paşa daha Halep'e ulaşmadan hem idari hem de güvenlik açısından işini sıkı tutmaya çalışmıştır.³⁹¹ Rauf Paşa, gurre-i Rebiülevvel'de Isparta'dan hareket edip, Adana ve Antakya'da birer gün geçirdikten sonra cumartesi günü Medine-i Halebü'ş-şehabâya ulaşmış ve iki gün sonra da divan toplamıştır. Bu arada Rauf Paşa, konakladığı

³⁸⁹ BOA (HAT 737/34946).

25 Cemaziyevvel 1242/25 Aralık 1826

³⁹⁰ "Haleb eyaletinin sadr-ı esbak Mehmed Emin Rauf Paşa'ya tevcihi..." BOA (C. DH 209/10418).

³⁹¹ "Haleb Valisi atüfetlü Yusuf Paşa bendelerinin bir müddetten berü Haleb ahalisine aşırı zulm ve taadisi ve emva-i mukataatda telef ve teşettütü cihetleriyle eyalet-i mezkûre müşarünileyh uhdesinden sarf ü tahvil ile avatır-ı aliyye-i mülûkânedan min gayr-i istihkak uhde-i çâkerîye tevcih ve ihsan buyrulmuş..." BOA (HAT 735/34876). 28 Safer 1243/20 Eylül 1827

menzillerde yem ve yiyecekleri kendi kesesinden karşıladığını ve böylece fukarayı himaye ettiğini tahriratında belirtmeyi de ihmal etmiyordu.³⁹²

Rauf Paşa, Halep'te makamına oturmadan henüz yolda iken Padişah'ın yeni bir ordu kurmak konusundaki düşüncesinin son derece isabetli olduğunu şukkasında yazmıştı. Rauf Paşa'ya göre özellikle Anadolu tarafındaki tüfenkçi ve sekban takımı ülkenin savunması için yetersiz kalmaktaydı.³⁹³ Bu nedenle Rauf Paşa, askerlik yönünden işe yaramayan kişilere devletin yaptığı her masrafın bir kayıp olduğu fikrindeydi. Rauf Paşa, Padişah'ın kendisinden beklediği hizmetin büyüklüğü ve zorluğunun farkında olduğundan acele hareket etmek istemiyor ve asakiri mansurenin kurulması için son derece dikkatli davranıyordu. Ayrıca Rauf Paşa yeni ordunun çekirdeği olacak neferlerin bulunması için öncelikle Halep halkını iyi tanması gerektiğini biliyordu. Bu nedenle Rauf Paşa, askere yazılacak kişiler ile arasında bir güven tesis etmek için birkaç aya ihtiyacı olduğunu doğrudan Padişah'a bildirerek icraata başlamadan önce zaman kazanmaya çalıştı.³⁹⁴ Ona göre doğru ve isabetli kararlar almak ancak bölgeyi ve insanları iyi tanımakla mümkündü. Çünkü Babıali kale ve müstahkem mevzilerde görev alacak neferlerin güvenilir ve daha önce herhangi bir uygunsuz harekete iştirak etmemiş kimseler arasından seçilmesini şart koşmuştu. Rauf Paşa'nın, selefi Yusuf Paşa'ya gönderilen emirlerde *"nefs-i Haleb ahalisinin öteden berü meşhûd olan uygunsuz mizaçlarına nazaran bunlardan tahrîrinde bir güne mahzur olub olmadığı araştırıldıktan sonra gâyetümâ fi'l-bâb ocağ-ı mülga takımından olmayarak şürefâ ve küreviden"* iki tabur asker yazılması istenmişti. Dolayısıyla Babıali Halep'ten toplanacak neferlerin seçiminde son derece titiz davranılmasını istiyordu. Benzer şekilde Rauf Paşa da hem Babıali'nin bu tutumunu iyi bildiğinden hem de bölge halkının yapısını yakından gördüğünden asker

³⁹² BOA (HAT 766/36121) 7 Rebiülevvel 1243/28 Eylül 1827.

³⁹³ *"Anadolu tarafında istihdam olunan tüfenkçi ve sekban Rumeli'ye bile benzemeyüb çürükçü ve seyis makulesinden olarak ale't-tahkik on neferinde bir iki neferinden lede'l-iktiza hizmet ve gayret me'mul olunur ise kûsuru bir akçeye yaramayub beyhude galabalıktan ibaret ve bu cihetle yem ve yiyecek ve aylıklarına sarf olunan akçe denize atılmak nev'inden ve delil taifesi dahi bunlardan berbad olmağla bunların def'iyle asakiri mansure tahrir ve tanzimi Huda bilür mahza isabet ve keramettir."* BOA (HAT 1091/44297) Rebiülevvel 1243/ Eylül-Ekim 1827.

³⁹⁴ BOA (HAT 1091/44297).

tahririnde sorumluluğu tek başına üstlenmeye taraftar değildi. Dolayısıyla Babıali ile ortak hareket ederek üzerindeki ağır sorumluluğu hafifletmek Rauf Paşa'ya daha uygun gelmiş görünmektedir.³⁹⁵

Rauf Paşa, Halep'te Asakir-i Mansure hakkında ve te'sis kılınmış olan Kanunname-i Hümayun'a uygun olarak bir zamanların Osmanlı ordusunun temel direği olan tımarlı sipahilerin kurulacak yeni orduya dahil edilmeleri emrini verdi. Eski tımarlıların tüvana uygun yeterli görülenlerinden kurulmaya çalışılan mansure birliklerinin finansmanı boşta kalan tımarların gelirlerinden karşılanarak dört bölük meydana getirilmesi planlanıyordu. Bu sayede devlete ek bir mali külfet de çıkmamış olacaktı. Babıali, Kastamonu'daki kışlanın aksine Halep'te yeni bir kışla inşa etmeyi gerekli görmemişti.³⁹⁶ Bunun yerine Babıali, toplanacak tımarlıların civardaki mağara ve tekkelerde iskân edilebileceği düşüncesindeydi. Hüsrev Paşa, Rauf Paşa'dan Halep'te konuşlanacak yedinci süvari bölüğü için uygun neferler yazmaya devam etmesini ve Diyarberkir yöresinde Halep'e yakın mahallerde tımarlı olup süvari bölüklerine yazılması düşünülen askerlerin profillerine ihtimam gösterilmesini de istemişti. Padişah da Seraskeri'nin önerileri doğrultusunda hareket edilmesini irade buyurdu. Böylece Rauf Paşa'nın mansure birlikleri arasına Diyarbekir tımarlıları da eklenmiş ve birliklerin mevcudu artmıştır.³⁹⁷ Dolayısıyla Rauf Paşa'nın elinde yeni usul üzere talim görmüş askerlerin sayısı günden güne artmakta ve noksan alayların tamamlanması mümkün olabilmekteydi. Ancak Rauf Paşa'ya göre yeni neferler ile tımarlı süvarilerin disiplin içinde birlikte hareket etmelerinin sağlanmasına yönelik kararlar alınması gerekiyordu. Dahası bu kişilerin yeni orduda hangi rütbelere sahip olacakları Rauf Paşa'nın önünde çözüm bekleyen meseleler arasındaydı. Merkezden gelen yeni askerlik nizamnamesi uyarınca Halep ihtisabından havaleten bin yüz elli kuruş maaş ile bir nefer binbaşı ve beş yüz kuruş maaş ile bir nefer Binbaşı Kaim-makamı ve ikişer yüz ellişer kuruş maaş ile iki nefer kolağaları intihab ve irsal kılınması Rauf Paşa'dan istenmekteydi.³⁹⁸ Modern

³⁹⁵ BOA (HAT 302/17952/B).

³⁹⁶ BOA (HAT 298/17693/A).

³⁹⁷ BOA (HAT 603/29510).

³⁹⁸ Bu dönemde İstanbul dışında Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kurulmuş olan mansure neferlerinin aldıkları aylığa beş guruş zam yapılarak yirmi guruşa çıkarılmıştı.

talime tabi tutulacak neferler ve rütbeliler için elbiseleri dahil tayinatları³⁹⁹ tamamen devlet tarafından karşılanacaktı.⁴⁰⁰ Ancak Rauf Paşa için asakiri mansure nizamnamesi başkentten bakan gözlerin eseri idi. Bir başka deyişle Rauf Paşa'ya göre mansure nizamnamesi İstanbul'da oturan ve eyaletlerin içinde bulunduğu durumu tam olarak idrak edememiş kimselerin kaleme aldığı bir kanunmameden ibaretti. Dolayısıyla Rauf Paşa, mansure ordusunun Halep'te kurulması için kendisine yol haritası olarak sunulan düzenlemenin uygulanabilirliğinden kuşku duyuyordu. Özellikle Rauf Paşa, nizamnamenin askere alma işlemleri açısından yeteri kadar açık olmadığından şikâyetçiydi. Rauf Paşa Halep'te ikamet etmekteydi; lakin üzerine aldığı sorumluluktan anlıyoruz ki sadece Halep valisi değildi. Halep eyaleti Maraş, Malatya ve Şam dolaylarına kadar çeşitli ilişkiler ağı içinde birbirine bağlı olduğundan Rauf Paşa tahriratında bu mahallerdeki sipahilerin mansure ordusunun teşekkülü noktasında konumlarını da hesaba katmak zorundaydı. Rauf Paşa sorumluluk alanı içinde olan Maraş ve Malatya takımlarının Kürt, Halep ve Şam takımlarının Arap olduğunu ve iki tarafın arasında düşmanlığın kol gezdiğinden yakınıyordu. Bu durumun sebep olacağı tehlikeyi ise içlerinden olmayan bir zabıt seçildiği zaman öteki grubun kargaşa çıkaracağını tahriratında yazmıştı. İşte bu yüzden Rauf Paşa, sosyo-kültürel şartları da göz önüne alarak Padişah'tan binbaşı ve

Böylece taşradaki neferlerin maaşları İstanbul'daki meslektaşlarınıninkiyle aynı seviyeye ulaşmıştır. Bkz: Askeri Kanunnameler (2007:85).

³⁹⁹ (Askeri Kanunnameler (2007:51).

⁴⁰⁰ "...elbise ve eslihaları süvari ve asakir-i mansura elbise ve eslihasına kıyasen bir defa demirbaş olarak nizam eğeriyle kılıç ve palaska ve mızrakları ve sefere me'muriyetlerinde ve münavebelerinde nan ve saman ve sa'ir ta'ynatları taraf-ı Devlet-i Aliyyeden i'ta birle levazım-ı sairenin kendü taraflarından tanzimi ve şimdilik bu vecihle nizama rabt olunarak ba'dehü bu tarafa celbleriyle iktizasına göre yoluna konulduktan sonra yine mahallerine iadesi ve salifü'z-zikr intihab ve irsal olunacak binbaşı ve zabitan-ı sairenin icab eden mâhiyeleri sair dâhil-i nizam olan bazı aylıklı süvarilerine nasb olunan binbaşı ve zabitan mâhiyeleri mukataat hazinesinden verilmek üzere tanzim olunduğu..." ve "...asakir-i mezkurenin bi'l-cümle zabitan ve neferatına ibtida-yı tahrirlerinde ve be-her sene ruz-ı hizada birer takım elbise virilüb..." BOA (HAT 298/17693/A) ve Askeri Kanunnameler (2007:84). Halkın, Avrupalıların kıyafetlerine benzediği için eleştirdiği üniformalar II. Mahmud ve ricalinin gözünde bile yeterince modern değildi. Asakir-i Mansure ordusu neferlerinin başlarına giydiği şubaranın yerine daha Batılı tarzda bir şapka düşünülmüş, ancak ahaliden gelecek tepkiler dikkate alınarak neferlere kırmızı fes giydirilmekle yetinilmişti. Bkz: Çelik (2013:307-309). Zira taşrada bazı yerlerde bu yeni kıyafetler utanç kaynağı olarak görülüyordu. Bkz: Karal (1940:456).

binbaşı kaim-makamı ile kolağaları ve muallimleri ba'dehü düşman-ı mahlulattan tımar verilinceye kadar maaşları irade buyrulan mahalden te'diye olunmak üzere Dersaadetten müntehib ve dirayetskâr kullarından ta'yin etmesini bekliyordu.⁴⁰¹ Bir başka deyişle Rauf Paşa yetiştirilecek zabitanın rütbece tercihi hususunda yanlış bir karar almamak için son derece titiz davranıyordu. Rauf Paşa, Padişah'tan Serasker Hüsrev Paşa'ya yeni ordunun ihtiyacı olan talimi yaptıracak bir yüzbaşı bulması için de ricacı oldu.⁴⁰² Zira Rauf Paşa elindeki neferlere kimin ne şekilde talim yaptıracığı konusunda müşkülât çekiyordu. Rauf Paşa, Seraskere gönderdiği tahriratında askerlere talim yaptırması düşünülen kişilerin Türkçe bilmediğinden yakınıyordu. Bunun için Rauf Paşa bir çıkış yolu aramak için Seraskeri bilgilendirmeye karar verdi. Serasker Hüsrev Paşa, Rauf Paşa'nın içinde bulunduğu sıkıntıyı II. Mahmud'a ileterek Padişah'ın iradesinin ne yönde olduğunu öğrenmeye çalıştı. II. Mahmud *"Binbaşı ve sair zabitanın kendü taraflarından gönderilecek olduğundan artık başkaca muallimin irsal olunması iktiza etmez"* ifadeleri ile soruna bir çözüm getirdi.⁴⁰³ Böylece merkezden Enderun-ı hümayun muallim süvari zabitanından gönderilecek kişiler eliyle yeni ordunun çekirdeğinin kurulması kararı alındı.⁴⁰⁴ Ancak Rauf Paşa'nın isteği üzerine İstanbul'dan gönderilen muallimlerin de Türkçe'lerinin yetersiz olduğu ortaya çıkmıştı.⁴⁰⁵ Örneğin piyade talimi yaptıracak muallim biraz olsun Türkçe

⁴⁰¹ BOA (HAT 804/37133).

⁴⁰² "...serasker paşa hazretleri tarafından elbise ve ta'yin-i nizamlarına dair ta'lim-name vürud edüp usul-i istihdam ve suret-i nizamlarını şamil ta'lim-name tüfenk ve palaskalar ile irsal buyrulacağı muharrer olmağla bunun dahi bir gün akdem gönderilmesini ve bir nefer ta'limciye muhtaç olunmağla yüzbaşı olunmak üzere bir nefer dahi mütefennin ta'limci irsaline inayet buyrulmasını serasker paşa hazretlerine ifade ve niyaza himmet buyurmanız mütemennadır." BOA (HAT 1091/44297).

⁴⁰³ BOA (HAT 301/17910).

⁴⁰⁴ BOA (HAT 804/37125).

Asakir-i Mansure ordusuna katılacak neferlerin talimine büyük önem verilirken benzer bir yaklaşımın zabıt yetiştirilmesinde gösterilmemesini enteresan bir durum olarak değerlendiren Mehmet Mert Sunar'a göre 1826 sonrası hızlı biçimde neferlerin Avrupa usulünde talimine başlanmışken zabıt yetiştirmek için Avrupa örneğini izleyerek modern bir okul kurulmaması II. Mahmud'un ve Osmanlı devlet adamlarının tutumlarını sorgulamayı gerektirmektedir. Sunar, padişah ve rical dışında kendi başına siyasi bir güç olan Yeniçeri Ocağı'nın tasfiyesi sonrası yeniden benzeri bir yapının oluşması ihtimaline karşı yeni bir okul kurulmasının istenmediği iddiasındadır. Sunar buna kanıt olarak ise 1826 sonrası Asakir-i Mansure ordusundaki yüksek rütbeli zabıtların ya Enderun kökenli ya da sultanın güvenini kazanmış ricalin kölelerinden olmalarını göstermektedir. Aksi takdirde II. Mahmud'un ve etrafındaki ricalin askeri eğitim noktasında okul konusunun

bilse de süvari eğitimi verecek muallim hiç Türkçe bilmiyordu. Dahası talim yapacak asker de Türkçe anlamadığından Rauf Paşa oldukça karmaşık bir tercüme ağı kurmak zorunda kalmıştı.⁴⁰⁶ Diğer taraftan Rauf Paşa, piyade askeri yetiştirmek için Dersaadet'ten gönderilen muallimin ise kabiliyetli olduğunu memnuniyetle haber verdi. Ancak süvari muallimi olan zatın hiç Türkçe bilmediğinden yakınlık onun yerine yenisinin bir an önce İstanbul'dan tayinini istedi.⁴⁰⁷ Serasker Hüsrev Paşa, şimdilik yerlerine yeni muallimler bulunmasının mümkün olmadığını hem Rauf Paşa'ya hem de Padişah'a izaha çalıştı. Serasker Hüsrev Paşa, talim yaptıracak Türkçe bilen muallimlerin İstanbul'da bile bulunmadığını dolayısıyla Rauf Paşa'nın bir süre daha eldeki muallimler ile idare etmesi gerektiği cevabını verdi. Zira Hüsrev Paşa'ya göre yeni kurulmakta olan asakiri mansureye modern talim yaptıracak yerli bir muallim bulunamadığı için seçenekler sınırlıydı.⁴⁰⁸ Bununla birlikte II. Mahmud'un Rauf Paşa'ya verdiği karşılıktan onun üzerinde durduğu konuların ciddiye alındığını ve bir an önce eksiklerin giderilmesi için harekete geçildiğini anlıyoruz. Çünkü Padişah, Rauf Paşa'nın işaret ettiği eksikliklerin zaman kaybedilmeden tamamlanmasını Serasker'den istemişti. Rauf Paşa'nın bir vali olarak üstesinden gelmek zorunda kaldığı problemler imparatorluğun içinde bulunduğu vaziyetin birer yansımasıydı.

önemini kavrayamadıklarını düşünmemiz gerekir. Bkz: Sunar (2017:24). "*Ağavat-ı Enderun-ı Hümayun'a, Nizam zabitanı karışmak tenbih olundu...*" Bkz: Abdülhak Molla (2013:76). Hatta Sır kâtibi Mustafa Efendi, enderun ağalarına Padişahın, kendilerinden rahatsız olduğunu bildirmişti. Dahası Mustafa Efendi, buradaki ağalara padişahın onları asakir-i hassa-i şahane süvari alaylarına kalb edeceği tehdidini de savurmuştu. Zira bu tehdit o anda gerçeğe dönüşebilseydi, enderun ağalığı çok daha erken bir zamanda tarihe karışabilirdi. Bkz: Tayyar Zade Ata (2010 c:III:154).

⁴⁰⁵ II. Mahmud, Yeniçerileri bertaraf ettikten sonra yeni ordusuna modern talim yaptırmak üzere ihtiyaç duyduğu subayları talep etmek amacıyla Kavalalı'nın kapısını çaldığında beklemediği bir karşılık görmüştü. Mısır valisi elindeki askerlerin böylesi bir görev için yeterli olmadıklarını ileri sürerek Padişahın teklifini reddetmişti. Bkz: Levy (1971 c:II:22).

⁴⁰⁶ "...*Deraliyyeden gelen muallim kendi tercümanına Frenkçe ve tercüman-ı mersum Arabî tercümanına Türkçe ve o dahi askere Arapça ifade ederek ta'lime dair mevadd lisandan lisana nakledüp tefhim ve tefehhümde suubet ve bu cihetle ta'limlerinde betaet derkâr idüğü...*" BOA (HAT 1058/43502). 5 Zilkade 1243/19 Mayıs 1828

⁴⁰⁷ Askeri kanunnameye göre Süvari binbaşı, muallimler ve diğer zabıtlar cesur, yiğit, harp fenninden anlayan, talim ve taallümde mahir ve neferleri zabt u rabt edecek kudrete sahip bulunanlar arasından seçilecekti. Bkz: BOA (HAT 303/17964) ve (Askeri Kanunnameler 2007:88). Ancak dil sorunu yaşayan muallimlerin eğiticekleri neferlerle ne şekilde iletişim kuracakları Rauf Paşa açısından büyük bir muammaydı.

⁴⁰⁸ BOA (HAT 303/17964/A).

Rauf Paşa, imparatorluğun yeni ordusunun doğum sancılarını en yakından görmekte ve birebir yaşamaktaydı. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın tespitlerine kayıtsız kalmıyor ve kendisine her türlü desteğin verilmesini irade buyuruyordu. Taleplerine karşılık olarak Rauf Paşa, mansure askerinin talimlerine devam ettiğini ve asker sayısının gün geçtikçe arttığı II. Mahmud'a haber vererek bardağın dolu tarafını göstermeyi de ihmal etmiyordu.⁴⁰⁹Böylece Rauf Paşa, Padişah'tan aldığı destek ile icraatlarına devam edecek kudret ve motivasyonu kendinde bulabiliyordu.⁴¹⁰ Sonuçta II. Mahmud, Rauf Paşa'yı Türkçe bilmeyen muallimler konusunda haklı bularak, işe yaramayan muallimlerin merkeze gönderilmesi suretiyle bir süreliğine mevcut uygulamayı rafa kaldırdı.⁴¹¹

Hüsrev Paşa, yeni ordunun teşkilinde başarısızlık anında faturanın kendisine çıkarılacağını bildiğinden işi sıkı tutmaktaydı. Bu sebeple talimleri tamamlanmış askerlerden müteşekkil bir süvari bölüğü örnek olması için Halep'e gönderilecek ve daha sonra ise talimleri biten askerler İstanbul'a yollanacaktı. Başkent'te talim görmüş neferlerden oluşan Yedinci Süvari alayı Rauf Paşa'nın Halep'te yeni asakiri mansure birlikleri kurmasında yardımcı olacaktı.⁴¹² Her ne kadar muallim sorunu bir çözüme kavuşturulamamış olsa da en azından modern talime aşına tecrübeli sayılabilecek birliklerin Rauf Paşa'nın elinin altında bulunması büyük bir avantajdı. Diğer taraftan Rauf Paşa, mevcut muallimlerin mali sıkıntılar nedeniyle kurulması ertelenen tabur için düşünülmediğini aksine beş yüz kişilik tek bir tabur için talim yaptıracaklarını tahriratında Seraskere yazmıştı.⁴¹³ Rauf Paşa, tüm

⁴⁰⁹ "...iki yüz yetmiş nefere bâliğ olub beher yevm dahi rıza ve hâheşiyle gelenler tahrîr olunmakda ve piyadeler ta'limi ma'rifetiyle her gün talim et'dirilmekte ve inşâallahü'r-rahman bir gûne evvel teknil ve tertibine ve süvarilerin hemen tanzîm-i levazımlarıyla ta'lime şurû' etdirilmesine gayret kılınmakda olmağla ihsan buyrulacak tüfenk ve tabanca ve ...lerinin hemen irsalî menû-tı 'inayet velî'n-ni'amîleri idüğü..." BOA (HAT 302/17952/B).

⁴¹⁰ "Bu tarafda askerinden süvari taburundan bir münasibini virüb müşarünileyhe gönderelim." BOA (HAT 303/17964).

⁴¹¹ "...bu havali ahalisinin nümayan olan halleri cihetiyle bunlar asakir-i mansure tahririne şayeste olmayacağından..." BOA (HAT 1058/43502).

⁴¹² BOA (HAT 603/29510).

⁴¹³ "...Haleb'de emr-i muhafazaya kıyam etmek üzere tahrir ve istihdamları irade-i seniyyeleri muktezasından olan süvari ve piyade beş yüz neferin henüz teknil müyesser olamamış ise de yazılanlardan muahharen bi'l-iktiza on dokuz neferi çıkarılıb yetmiş iki neferi dahi firar etmeğın bunlardan mâada el-yevm mevcudu olan üç yüz on yedi neferin külli yevm ta'lim ve taallümlerine i'tina ve ikdam kılınmakda ve rıza ve ihtiyarlarıyla yazılmağa hâheşleri yoğ ise de ..." BOA (HAT 303/17964).

imkansızlıklara rağmen beş yüz kadar süvariye bir araya getirmeyi başarmış ve artık daha önce kendisinden istenildiği üzere İstanbul'a yeni süvari neferlerini göndermeye hazırды.⁴¹⁴ Bu arada Rauf Paşa, asakiri mansurenin yenilene nişanlarından birer örnek de yaptırmayı da ihmal etmemişti.⁴¹⁵

Rauf Paşa, eğer tüfek, elbise ve bilimum askerlerin ihtiyaç duyduğu araç gereç temini hızlandırılırsa kısa zamanda yepyeni ve güçlü bir ordunun kurulmaması için hiçbir sebep olmadığı konusunda II. Mahmud'a güvence veriyordu.⁴¹⁶ Zira Rauf Paşa, yeni ordunun giyeceği elbise örneklerinin ve malzemenin gönderilmesini Serasker'den talep etmişti. Çünkü Rauf Paşa, bu kişilerin üstleri ve başlarının çok kötü olduğunu, bu nedenle asker yazıldıkları an elbiselerinin verilmesi gerektiğini yoksa çarşı ve pazarda türlü edepsizlikler yapabilecekleri konusunda endişeliydi.⁴¹⁷ Ayrıca Rauf Paşa, nefer yazılan bu kişilerin her yönüyle hazır edilmeleri için geçecek zaman zarfında yapılacak masraf yüzünden de devletin maddi zarara uğrayacağına dikkat çekiyordu.⁴¹⁸ Ayrıca Rauf Paşa, tahriratında mansure neferlerinin giyeceği elbise ve yiyecekleri etin fiyatının İstanbul'daki muadillerinden farklı olduğunu ve bu nedenle Halep'te fiyatların

⁴¹⁴ İlk başta bunların talimlerinin gerçekleştirilebilmesi için merkezden bir binbaşı, bir kaimmakam ve iki adet kolağası gönderilmesi düşünülmüştü. Ancak Rauf Paşa'nın Seraskere ve Padişah'a yazdığı tahriratlar sonucunda bundan da vaz geçilmiş ve tımarlıların bekletilmeksizin doğrudan İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Çünkü askerlerin mahallinde talime uygun olmadığı ve sistemin verimli işlemediği görülmüştü. Bkz: BOA (HAT 716/34198/C).

⁴¹⁵ "*Haleb'den matlub olan beş yüz nefer süvariye ihraç ve irsali üzere olduğuna ve asakiri mansurenin eski nişanlarının tağayyür-i resmine binaen şimdikilerden nümune olarak birer kıta nişan yaptırıp...*" Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'ye zeyl olacak şekilde kaleme alınan 21 Muharrem 1242/25 Ağustos 1826 tarihli ferman-ı ali'ye göre zabitlerden sağ ve sol kolağaları, yüzbaşı, onbaşı ve diğer zabitlerin nişanları gümüşten yapılacaktı. Nişanların desen ve şekilleri uygun bir şekilde kağıtlara çizilecek ve bu işler için masrafta aşırılığa kaçılmayacaktı. Bkz: BOA (HAT 303/17964) ve (Askeri Kanunnameler 2007:62).

⁴¹⁶ "...inşâallahü'r-rahman bir gûne evvel tekmil ve tertibine ve süvarilerin hemen tanzîmi levazımlarıyla ta'lime şurû' etdirilmesine gayret kılınmakda olmağla ihsan buyrulacak tüfenk ve tabanca ve ...lerinin hemen irsali menûti 'inayet veli'n-ni'amileri idüğü..." BOA (HAT 302/17952/B).

⁴¹⁷ "...bunlar tahrir olunmağa geldiklerinde ekserisi çıplak ve kurevîsinin cümlesi donsuz ve birer mai gömlekden ibaret olub yazıldıkça elbiseleri verilmeyerek hey'et-i asliyeleri üzere kalsalar çarşu ve pazarda fark ve teşhis olunmayub dahi ziyade edepsizlik edecekleri ve ta'lime çıkarılmak dahi yakışmayacağı..." BOA (HAT 1058/43502).

⁴¹⁸ "...tahrirlerinden i'tibaren bi't-ta'am yahut ta'amiye verilmek ve eşildikce aylıkları i'ta olunmak icab ederek zaman müruruyla teknil olunmaya kadar edilecek masarif-i külliye beyhude olacağı..." BOA (HAT 1058/43502).

tekrar belirlenmesi gerektiği düşüncesindeydi.⁴¹⁹ Serasker Hüsrev Paşa, Halep'te tertip edilecek askerlerin bölgenin iklimi sıcak olduğundan kirpasta⁴²⁰ yapılmış mansure yönetmeliğine uygun renkte elbiseler giymelerini Rauf Paşa'ya bildirdi.⁴²¹ Ancak fiyatlar konusunda bir gelişme olmadı.⁴²² Rauf Paşa'nın çekincelerinde haklılık payı olmakla birlikte seraskerden aldığı emirler kesindi. Yine de Rauf Paşa ihtiyatlı olmayı risk almaya tercih eden bir kişiliğe sahip olduğundan tabiatı icabı kılı kırk yaran bir titizlike sorunların üzerine gitmek cesaretini kendinde bulabiliyordu. Ancak imparatorluğun bu nezakete katlanacak ne vakti ne de sabrı vardı.⁴²³

Rauf Paşa'nın aklını kurcalayan bir diğer mesele de yeni orduya katılmasına karar verilen kıla-ı hakaniye müstahfızları'nın taşrada teşkilatlandıklarından mansure ordusuna nasıl entegre edileceğiydi. Zira Rauf Paşa açısından serhat bölgeleri içinde yer alan zuama ve tımar sahibi sipahilerin kurulacak yeni orduya intikallerinin nasıl gerçekleşeceği büyük bir sorun teşkil ediyordu. Hatta Rauf Paşa, konu hakkında Erzurum'un serhat şehri olması nedeniyle Erzurum valisi Galip Paşa ile haberleşmiş ve görüş alışverişinde dahi bulunmuştu. Rauf Paşa Şam, Halep ve Maraş sipahileri ve Malatya müstahfızları arasından bin sekiz yüz kırk neferden müteşekkil tam bir tabur ile birkaç bölük kurabileceğini hesaplıyordu. Rauf Paşa, istifade edilecek eyalet askerlerinin devlete olan yükümlülükleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmadığını ileri sürerek bu kişilerden

⁴¹⁹ "...serasker paşa hazretleri tarafından elbise ve ta'yin-i nizamlarına dair ta'lim-name vürud edüp usul-i istihdam ve suret-i nizamlarını şamil ta'lim-name tüfenk ve palaskalar ile irsal buyrulacağı muharrer olmağla bunun dahi bir gün akdem gönderilmesini ve bir nefer ta'limciye muhtaç olunmağla yüzbaşı olunmak üzere bir nefer dahi mütefennin ta'limci irsaline inayet buyrulmasını serasker paşa hazretlerine ifade ve niyaza himmet buyurmanız mütemennadır." BOA (HAT 1091/44297).

⁴²⁰ Pamuk ya da keten ipliğinden dokunan bir tür kaba kumaş.

⁴²¹ 1 Zilhicce 1247/7 Temmuz 1826 tarihli askeri kanunnameye göre neferler; sade şubara, talim abası, çuka kısa entari, çukadan yelek, kuşak, şayak sıkma, gömlek, gömlek içi ve serhadli ayakkabı giyeceklerdi. Bkz: (Askeri Kanunnameler 2007:9). Ancak neferlerin içinde yaşadığı iklim ve doğa şartları da göz önünde bulunduruluyordu.

⁴²² BOA (HAT 1058/43502).

⁴²³ "...serasker paşa hazretleri tarafından elbise ve ta'yin-i nizamlarına dair ta'lim-name vürud edüp usul-i istihdam ve suret-i nizamlarını şamil ta'lim-name tüfenk ve palaskalar ile irsal buyrulacağı muharrer olmağla bunun dahi bir gün akdem gönderilmesini ve bir nefer ta'limciye muhtaç olunmağla yüzbaşı olunmak üzere bir nefer dahi mütefennin ta'limci irsaline inayet buyrulmasını serasker paşa hazretlerine ifade ve niyaza himmet buyurmanız mütemennadır." BOA (HAT 1091/44297).

yeni orduya hizmet etmelerini beklemenin uygun olup olmadığını Seraskerden sormuştu. Örneğin Rauf Paşa, Seraskerden, Şam eyaletlüsünün imaret-i Hacc-ı şerife ve saire dokunur bir vergü ve hizmetleri olup olmadığını öğrenmek istemişti. Aksi takdirde bu kişilerin üzerlerine fazladan hizmet yazılmış olacaktı ki bu durum da Halep'te huzursuzluklar çıkabilirdi. Aslında Rauf Paşa, *“Maraş eyaleti zeamet ve tımarları dahi ne makule eşhas üzerindedir ve nizama idhale kabiliyet erbabında mıdır?”* diye sorarken mevcut işleyişten haberi olmadığını anlatmak gayretindeydi. Bir başka deyişle kendisinin bilgilendirilmeden böylesi bir projenin yürütücüsü olamayacağını Seraskere dolaylı yoldan ifade etmek istiyordu. Rauf Paşa, eyaletlilere ait bin sekiz yüz kadar kayıt bulunduğunu, ancak bunun kâğıt üzerinde mi yoksa gerçek bir sayıyı mı ihtiva ettiğinden emin olmalıydı. Bunun için de Rauf Paşa, bin sekiz yüz şu kadar kayıt mezkûr ise de bunlar re'yü'l-ayn(kendi gözüyle görmek) müşahede olunarak içlerinde alil ve ihtiyar olup tekaüdlüğe müstehak olanlar ve sabi bulunanların ayrılması gerektiği düşüncesindeydi.⁴²⁴ Rauf Paşa'nın teklifi üzerine Serasker Hüsrev Paşa, Padişah'a yazdığı tahriratında artık asakiri mansurenin bir neferi olamayacak kadar yaşlanmış kimselerin emekli edilerek geçimlerinin tımar gelirlerinden sağlanmasını önerdi.⁴²⁵

Rauf Paşa, yeni orduya dahil edilen Halep halkından kişilerin kendilerinden istenilen görevleri yapabilecek kapasite olduklarından kuşku duymaktaydı. Zira Rauf Paşa, merkezin kendisinden istediği iki tabur askerin toplanacağı mahallerin Türk kökenli neferler açısından bir sıkıntıya yol açıp açmayacağından emin değildi.⁴²⁶ Rauf Paşa, sadece Halep ahalisinin askeri yeteneklerini sınamakla kalmıyor, aynı zamanda hile ve fesada olan meyillerinin bir ordu için vazgeçilmez

⁴²⁴ BOA (HAT 804/37133).

⁴²⁵ *“...ve ihtiyar ve alil olanlarına tekaüdlük tevcih ve inayet buyrularak vilayetleri canibine iade kılınmış olup birazı dahi tımar ve zeametlerine rağbet etmeyerek terk etmiş olduklarından o makulelerinin tımarları mezkûr bölüklerin zabitan ve neferatından tımarları dún olanlarına ve bazan müceddeden tahrir kılınan neferata verilerek dört bölük tertib olunmuş...”* BOA (HAT 603/29510).

⁴²⁶ *“Haleb'de tahriri tasim kılınan işbu iki tabur asâkir-i mansûrenin ocağ-ı mülga takımından olmayarak Haleb'in şürefâ ve kurevîsinden tahrir olunubda kal'alar muhafazasına ik'adı mahzur mütala'asından salim midir. Ve ekser şürefâ ve kurevî takımından iki tabura vafî işe yarar asker intihabı müte'assir olduğu halde mesela bir taburun Haleb'den intihabıyla diğer tabur için Türk uşağı olarak tahriri icabına göre semt ve civarda ne mahallerden tedariki münasib ve cesban olur.”* BOA (HAT 302/17952/B).

olan disipline temelden aykırı olduğunu da tahriratlarında belirtiyordu. Ona göre böyle bir topluluğa kale ve karakollar teslim etmek akıl işi değildi. Rauf Paşa, bu gibi kişilerin yerine iki kat masraflı da olsa en azından bölgede emniyet sağlanıncaya kadar hayta ve delil askeri istihdam edilerek açığın kapatılabileceği inancındaydı.⁴²⁷Rauf Paşa'ya ait bir başka tahrirattan Babıali'nin Halep dışında Karaman, Teke ve Hamid sancaklarından asker toplanmasını uygun bulmadığını anlıyoruz. Rauf Paşa'nın yeni nefer menbağları ararken bu girişimine karşı çıkan irade sahipleri onun hangi şartlar altında görevini yerine getirmekte olduğunu ya anlayamamışlardı ya da kaynakların kısıtlı olması her iki tarafın da gerçekleri görmesine engel oluyordu. Rauf Paşa, yöre halkından toplanan neferlerin isteksiz olduğunu ve yaşanan firarlardan dolayı eksik kalan safların kapatılmaya çalışıldığını her daim Serasker'e iletmekteydi.⁴²⁸

Rauf Paşa, Halep ahalisinin sergilediği davranışlardan yola çıkarak yeni orduya asker yazılması için uygun olmadıklarını Padişah'a ve Serasker Hüsrev Paşa'ya kesin olarak bildirdi. Rauf Paşa, Halep ahalisinin askerlik konusunda isteksiz olduğunu ve bu nedenle ileride büyük sorunlar çıkarabilecekleri düşüncesindeydi. Rauf Paşa gibi tedbirli bir devlet adamı için yeni ordunun altyapısını kurarken böylesi bir risk göze alınmamalıydı. Diğer taraftan Serasker Hüsrev Paşa'ya göre Rauf Paşa'nın aksine Halep'ten seçilecek uygun neferlerle pekâlâ II. Mahmud'un iradesi yerine getirilebilirdi. Her ne kadar iki devlet adamı arasında fikir ayrılığı yaşansa da ikisi de Padişah'ın onayını almadan kesin karar veremezlerdi. Rauf Paşa, Halep'ten asker toplamak yerine Teke, Hamid, Karaman gibi eyaletlerden neferler toplanabileceği görüşündeydi. Ancak Serasker Hüsrev Paşa, adı geçen eyaletlerin kendi asker ihtiyacını bile zor karşılarken başka eyaletler için gereken fedakarlığı yapamayacağına ısrarlıydı. Rauf Paşa, Serasker Hüsrev Paşa'dan kendisine gelen emirleri uygulamakta müşkülât yaşadığından bahisle masrafları

⁴²⁷ "...bu havali ahalisinden cehle gürûhunun cümlesine vüs'at-ı mezheb ve mefsedet ve hile ve hadî'at-ı tabî'at-ı saniye olarak kavî û mişvâr ve iman ve güftarları karîn-i i'tibâr ve i'timad olmayub..." BOA (HAT 302/17952/B).

⁴²⁸ "...piyade muallimi kabiliyetli olup muallim-i süvarinin hiç Türkçesi olmadığından tefhim ve tefehhümde suûbet derkâr ise de hasbe'l-îmkân ta'lim metruk olmamakla yine terk olunmamak ve bi-minnehi teâla aheri geldikten sonra mersum iade kılınmak üzere Türkî lisana aşına ve yahut Türk uşağından yalnız bir nefer süvari muallimi ta'yin ve irsali..." BOA (HAT 303/17964). 11 Muharrem 1244/24 Temmuz 1828

İhtisab gelirlerinden karşılanmak üzere Karaman, Teke ve Hamid sancaklarından asker yazılmasını önerdi. Ayrıca Rauf Paşa, mali yetersizlikten dolayı maiyetinde bulunan askerleri def edip elde kalan meblağ ile Halep'in gelirlerini birleştirip, Padişah'ın onayı ve Serasker Hüsrev Paşa'nın isteği üzere kurulması planlanan ikinci asakiri mansure birliğinin finanse edilebileceğini teklif etti. Ancak Serasker Hüsrev Paşa, adı geçen sancaklardan bir hayli asker yazıldığını dolayısıyla başka mahaller için tekrardan asker tahririnin mümkün olmadığını ileri sürerek Rauf Paşa'nın teklifini reddetti. Bunun yerine Serasker, emrinde ısrar ederek, Rauf Paşa'ya Halep'ten uygun özelliklere sahip asker temininden vaz geçmemesini ve toplanacak dört yüz nefer piyade ve yüz nefer süvarinin masraflarını da ihtisab gelirlerinden karşılamasını bildirdi.⁴²⁹

İstanbul'dan gelen mesaj bir bakıma öfkenin ürünüydü ve eğer taslağın askeri konularla ilgili maddeleri yumuşatılmış olsaydı, Rauf Paşa'yı ikna etmek daha kolay olabilirdi. Zira Rauf Paşa, askerin nizamsızlığından şikayetle düzenli ordunun neferi olmaya layık görmediği kişilerin zaptu rapt altına alınmalarının mümkün olmadığı kanaatindeydi. Rauf Paşa, yaşadığı sorunları Mütesellim Ahmed Bey ve İhtisab Ağası ile de paylaşmış, onlar da Rauf Paşa'ya asker tahriri konusunda hak vermişlerdi. Rauf Paşa'ya göre Serasker Hüsrev Paşa'nın yeni orduya dair planları Halep'te hayalden öteye gidemezdi. Bu iddiasını ispatlamak ve Serasker karşısındaki konumunu güçlendirmek için olsa gerek Padişah'a ve Serasker Hüsrev Paşa'ya yazdığı tahriratlarında Mütesellim Ahmed Bey ve İhtisab Ağası'nın görüşlerine de yer vermiştir. Gerçekte Rauf Paşa'nın korkusu Halep halkının üzerine gereğinden fazla gidildiği takdirde bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesiydi. Bu durum Rauf Paşa'nın valiliğini tehlikeye atardı. Diğer taraftan II. Mahmud, Rauf Paşa'nın bazı yakınmalarına anlam verememekteydi. II. Mahmud'a göre Rauf Paşa, işaret ettiği meselelerde geç kalmış ve gevşek davranmıştı. Ancak Rauf Paşa'nın Halep'e vali olmasıyla asker yazılması konusundaki şikayetleri arasında geçen süreyi göz önüne aldığımızda II. Mahmud'un, Rauf Paşa'yı geç kalmakla suçlamasının pek de haklı bir nedene dayanmadığını söyleyebiliriz. Çünkü Rauf Paşa, göreve başlar başlamaz yazmış

⁴²⁹ BOA (HAT 1058/43502).

olduğu tahriratlarında Halep ahalsinin tutumlarından merkeze ayrıntılı olarak birçok defa bahsetmişti. Rauf Paşa, Halep yerlisinden asker toplanmasının hiç de iyi bir fikir olmadığını kanıtlamaya çalışmaktaydı. Elbette olayların içinde olan ve yöre halkını yakından tanıyan Rauf Paşa, çok uzaklarda yeni ordunun kurulması telaşı içindeki Serasker Hüsrev Paşa'nın yaşadığı gerçeklik birbirinden farklıydı. Rauf Paşa, yerli halkın silah altına girmekte son derece isteksiz olduğunu ve şimdiye kadar firariler hariç tutulursa üç yüz yirmi iki nefer zabitan yazıldığını Hüsrev Paşa'ya ilettili. Ayrıca Rauf Paşa, yeni neferlerin talimlerine İstanbul'dan gelen muallimler aracılığıyla devam edildiğini de tahriratında belirtti.⁴³⁰

Rauf Paşa tarafından Halep'te oluşturulması planlanan dört yüz neferlik asakiri mansure birliğinin ilk önce İstanbul'a gönderilmesi düşünülmüş, ancak daha sonra Halep'te çıkan isyan üzerine Serasker Hüsrev Paşa fikrini değiştirmiş ve Rauf Paşa'dan dört yüz neferlik birliği bir süreliğine de olsa maiyetinde tutmasını istemişti. Rauf Paşa, gerçekte sadece iki yüz elli nefer adamı bulunduğunu bunlarında büyük sefalet çektiklerini ve Türkçe dahi bilmediklerinden kimseyi dinlemediklerini hatta reayaya kötü davranıp zorla para topladıklarını bu nedenle bir fitne zuhur etmemesi için eldeki neferleri İstanbul'a yollamasına Seraskerin izin vermesini istiyordu. Rauf Paşa, güvenliğin sağlanması için de Halep'te en az dört yüz askerden oluşan ayrı bir birliğin bulunması gerektiğini, fakat mevcudun sadece iki yüz yetmiş nefere ulaştığını bununla birlikte Halep'in farklı mahallelerinden toplanan neferlerin kalacak yerlerinin olmadığını ve başlarına mutlaka İstanbul'dan gönderilecek bir zabitan getirilmesini talep etmekteydi.⁴³¹ Bir başka deyişle Rauf Paşa'nın bir araya getirdiği asakiri mansure neferlerinin Halep'te kalacakları kendilerine ait kışlaları olmadığından bunların civar yerlerde başı boş biçimde kalmaları ahalinin tepkisini çekiyordu. Rauf Paşa mansure ordusuna yazılacak neferlerin sağ da solda ikamet etmelerinin birçok asayiş sorununu beraberinde getireceği konusunda Serasker'i uyarıyordu. Rauf Paşa,

⁴³⁰ BOA (HAT 1058/43502).

⁴³¹ *"Haleb'de iki yüz yetmiş nefer adam mevcud bulunub onlar dahi Şeyh Yaprak nam mahalde altlarında bir hasır olmayarak sefalet ile tutulmuş ve zabitan ve kolağaları Der-aliyye'den olmadığından her nefer hanesinde kalub ve kıyafetleri dahi kânun-nameye tevfiik olunmayarak..."* BOA (HAT 302/17959/A).

neferlerin doğru dürüst kalacak bir yerlerinin olmamasından kaynaklı zararları hesaba katmamanın büyük bir hata olacağını Serasker'in kabul etmekte zorlandığı kanaatindeydi.⁴³² Bu durum omuzlarına zaten ağır vergiler yüklenmiş olan kırsal kesimin sorunlarına yenilerinin eklenmesi demektir. Bazı yöreler ve kasabalar, şansları varsa askerle temastan uzak kalabilirdi.

Halep halkı içinde yeni nizama dair huzursuzlukları besleyen başka faktörlerde vardı. Artık klasik hala gelmiş olan yerel unsurların içinde gücü elinde bulunduranların ötekilere baskısı Rauf Paşa'nın Halep valiliğinde de kendini gösteriyordu. Asakiri mansureye dahil olmanın verdiği güç ile adeta bölgede terör estiren çiçeği burnunda neferlerin bazıları pek de müsamahaya alışık bir doğaya sahip değillerdi. Nizami ordunun gayri nizami neferleri ev ev mahalleleri dolaşıp halktan zorla para toplamanın dayanılmaz rahatlığını çabucak kavramışlardı. Rauf Paşa'nın ifadeleri ile reaya hanelerine varup hamr ve arak ve akçe talebiyle taaddi ve bazı ashab-ı dekâkinden me'kûlat alup parasını vermeye dek nizaa tasaddiye cesareten hâli olmadıklarından gayri güruh-ı fesde ile daima ihtilat ve mürafakat içindeydiler. Rauf Paşa'nın Halep'e dair olumsuz bakış açısını besleyen olaylardan biri de ifadelerinden bölgede önde gelen kişilerden olduğunu anladığımız Kasap Canduşoğlu Ahmet ve refiki Kasap Ebu Meriş'in asakiri mansure mensubu birkaç nefer ile aralarında geçen konuşmalardan anlaşılmaktadır. Rauf Paşa'nın yazdığı tahriratın içeriğinden anladığımız kadarıyla Kasap Canduşoğlu Ahmet ve Kasap Ebu Meriş kahvehanede asakiri mansure neferleriyle sohbet sırasında *"sizler icab edince cemiyet eden bizler muavenete hazırız"* tepkisini göstererek kendilerince mansure askerlerine göz dağı vermek istemişlerdi. Rauf Paşa, kahvehanede yaşanan olayı casusları aracılığıyla öğrendiğinden derhal gerekli tedbirleri alarak çıkabilecek olayları önlemiştir. Kasap Canduşoğlu Ahmet ve Kasap Ebu Meriş aynı günün akşamı evlerinden alınmış ve suçlu bulunarak Şeyh Bekir ile Şeyh Barak mahalleri beyninde katil ve i'dam olunmuştur. Olayın diğer tarafı altı neferin elbiseleri

⁴³² "...süknası münhedim-i mahl olup âdem-i emniyet takribiyle yazılmış olan asakirin anda ikamesi mahzurdan salim görülememiş iken aher iskân olacak yer olmayup şehirde bırakılmaları dahi külliyen zabıtsızlığı muceb olduğuna..." BOA (HAT 1058/43502).
5 Zilkade 1243/19 Mayıs 1828

alındıktan sonra değnek ile darp edildikten sonra Muzîk kal'asına sürgün edilmişlerdir. Rauf Paşa, bölgede askere alınanlar ile sivil halk arasında olayların daha da büyümemesi için nush ve pend ile ıslah yoluna gitmeyi uygun görmüştü.⁴³³ Bu nedenle Rauf Paşa, halk arasında huzuru sağlamak için iki yüz elli neferden oluşan birliğin vakit kaybedilmeden İstanbul'a yollanmalarını, geriye kalan neferlerin ise başlarına İstanbul'dan gönderilecek bir zabıt eşliğinde talimlerine devam etmesinden yanaydı.⁴³⁴ Bununla birlikte II. Mahmud, her ne kadar Halep halkı, içinde birçok müfsid ve işe yaramaz kişiler barındırsa da devletin bir valisi olarak Rauf Paşa'nın otoritesini yerel halka yeterince hissettiremediği görüşündeydi. II. Mahmud dirayetli olmayan devlet adamları yüzünden imparatorluğun birçok işinin aksadığını şöyle ifade ediyordu:

"İşte bu birtakım vahimeler ile nice maslahatların vaktiyle görülüp kaldığı pek çok kere vaki olmuş ve olmaktadır. Mademki bir maddenin içinde garaz olmaya. Cenab-ı Hak suhulet tarafını ihsan eder. Rabbim cümle me'muruna sebat ve metanet kerem eyleye âmin."

Rauf Paşa'yı Halep valiliği sırasında mansure ordusunu kurarken yakasını hiçbir zaman bırakmamış olan bir diğer sorunda mali yetersizliklerdi. Rauf Paşa içinde bulunduğu mali çıkmazı açıklarken selefi Yusuf Paşa dönemini eleştirerek mansure ordusunun giderleri için gereken rakamla sabık valinin kasada bıraktığı meblağ arasında uçurum olduğu iddiasındaydı. Rauf Paşa ihtiyacı olan parayı sağlamak için soru cevap tarzında kaleme aldığı cümlelerle akıl yürüterek II. Mahmud'a içinde bulunduğu durumu anlatmak ve böylece bir çıkış yolu bulmak ümidindeydi. Rauf Paşa, klasikleşmiş bir yöntem olan halktan fazladan vergi toplama yoluna gitmenin Padişah'ın tabasına duyduğu hissiyata mugayir olduğunu bildiğinden adeta kendi kaynaklarını kazıyarak bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Bunun içinde Halep'te etkin bir vergi toplama sisteminin teşkil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Rauf Paşa, artan masraflar için ihtisab vergisine de güvenmekteydi.⁴³⁵ Rauf Paşa, ihtisab vergisinin toplanmasında en büyük yardımı

⁴³³ BOA (HAT 1058/43502).

⁴³⁴ BOA (HAT 302/17959/B).

⁴³⁵ Babıali, yeni talim üzere kurulacak orduya gelir kaynakları yaratmak için çözüm arayışındaydı. Osmanlı Devleti ekonomik açıdan zor durumda kalınca Asakir-i Mansûre masraflarını karşılamak için ihtisab vergisini devreye sokmuştu. İlki İstanbul'da icra olunduktan sonra taşrada da uygulanmaya başlanan ihtisab vergisine Rauf Paşa'nın

hiç kuşkusuz Dergâh-ı Âlî Kapucubaşlıları'ndan Naim Ağa'dan görmekteydi. Rauf Paşa, Naim Ağa ile birlikte Halep'in verebileceği vergi miktarını kararlaştırıp halkın tepkisini çekmeden toplayabilmenin derdine düşmüşlerdi. Bu nedenle ek vergilerin ahalide ters etki yapabileceğini göz önüne alan Rauf Paşa iki tane mansure birliği kurulması yerine insiyatif olarak şimdilik tek mansure birliği ile yetinilmesi gerektiği görüşündeydi.⁴³⁶ Ayrıca Rauf Paşa, ihtisab vergisi Halep için öngörülen şekilde toplansa bile gene de aynı anda iki mansure birliğinin masraflarına yetmeyeceğini çeşitli rakamlar göstererek açıklamaktaydı. Rauf Paşa selefi Yusuf Paşa'ya tekrar sözü getirerek sabık valinin kendi hakkı olan paradan da zimmetine para geçirdiğini ifade etmişti.⁴³⁷ Dahası Rauf Paşa, Yusuf Paşa'nın Halep'te toplanacak vergi hakkında yaptığı hesabın bölge halkından ancak yarısının o da zar zor toplanabileceğinden yakınlık içinde bulunduğu mali tablonun hiç de parlak olmadığını Padişah'a bildirmiştir.⁴³⁸ Rauf Paşa ihtisab sistemi ile ilk defa Halep'teki valiliği sırasında tanışmıştı. Bilindiği üzere II.

valisi olduğu Halep'de dahil edilmiştir. Babıali Halep'de mevcut vergileri artırmak ve kadimden beri toplanan vergiler üzerinde düzenleme yoluna gitmeyerek kendine münhasır bir vergi ihdas etmeyi uygun görmekteydi. Bir başka deyişle Babıali, Rauf Paşa'nın selefi Yusuf Paşa'nın Halep valiliği sırasında toplanan rusûmâtın her biri bir mukâta'a dâhilinde ve rusûmât-ı mütenevvi'a tahtında olduğundan bunlardan tekrar rusûmât tertîbi uygunsuz olacağı düşüncesindeydi. Bunun yerine Babıali Dersâdet usulü üzere Edirne ve İzmir'de olduğu gibi Halep'de de ihtisab usulüne başvuruldu. Bu sayede senevî yekûnu tahminen bin iki yüz kese akçeye bâliğ olan varidât-ı eyaletten ifrazı ta'mîm olunan akçe ilave edilerek Halep'de usûl-i cedîd üzere beheri sekiz yüz kadar neferden oluşan iki tabur Asâkir-i Mansûre kurulması hedeflenmişti. Bkz: BOA (HAT 302/17952/B) 25 Cemaziyelevvel 1243/9 Aralık 1827.

⁴³⁶ "...bu sene mu'ayyenatından akçe ifrazına mahal olmadığından gayri varidât ve masarifât-ı mezkûre cihetiyle ilerü senelerde dahi tahammül olmayacağı bedîdâr olmanın muvafık-ı irade-i velî'n-ni'amîleri ise irade buyrulan iki tabur askerden şimdilik bir tertibinin aylık ve melbûsat ve me'kûlatları masarifatları ihtisab hasılatından rü'yet olunmak..." BOA (HAT 302/17952/B).

⁴³⁷ "...selefimiz bendelerinin yevmü'l-kıst hesabıyla hissesine düşenden başka saye-i rahîmanelerinde çâkerlerine aid mu'ayyenâtdan zimmetine geçirmiş olduğu mebâliğ'e mukabil bıraktığı beş yük otuz altı bin bu kadar gurus havalesinden el-hâletü hâzihi bir şey tahsil olunamayub..." BOA (HAT 302/17952/B).

⁴³⁸ "Haleb'de tahrîrine mübâşeret olunan süvari ve piyade beş yüz nefer asâkir-i mansûrenin aylık ve melbûsat ve me'kûlat ve sair levazımatları masarifinin senevîsi gayr-i ez-bahâ-i şâ'ir ve dört yük yetmiş beş bin yedi yüz altmış sekiz gurus ve bi'l-icabi'l-yevm mevcud daire-i çâkerî olan bin otuz üç nefer hayta ve delil ve tüfenkçi neferatın kezalik arpa ve samanından mâ'ada aylık ve ta'yinatlarıyla daire-i çâkerî enderûn ve bîrûn ta'yinat ve masârifatı ve matbah ve ahur ve sair masârif-i perakende-i zarûriyye dahi el-hâletü hâzihi mahiye olan masârif'e kıyasen bir senede on bir yük altmış dört bin iki yüz kırk gurus ki cem'an üç bin iki yüz seksen kiseye reşide..." BOA (HAT 302/17952/B).

Mahmud, Osmanlı idari teşkilatında köklü değişikliklere gitmişti. 1826 yılında Yeniçeriliğin ilgasından sonra şehir yönetiminde daha geniş yetkilerle kontrolü sağlayacak yeni bir mekanizmanın kurulması gerektiğinden, taşrada muhtesib, İhtisab ağası veya İhtisab emini unvanı ile İhtisab işini yöneten kimseler atanmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde, cins ve miktarları kanunnamelerle belirlenmiş bulunan vergilerden bir kısmı "İhtisab Rüşumu" adı altında toplanmaktaydı. Bu vergiler arasında damga, yevmiye-i dekakin, Pazar bacı vs. gibi isimlerle şehir ve kasabalarda kadimden beri alınagelen vergiler bulunmaktaydı. Babıali yeni sistem ile birlikte vergi toplama işini bir düzene kavuşturup devletin ayakta kalmasına çalışmaktaydı.⁴³⁹Şehir ekonomisini yakından ilgilendiren ve İhtisab ağası tarafından toplanan bu vergiler, Halep'te de toplanmaya başlamış ve Rauf Paşa yeni düzeni oturtmak için büyük çaba sarf etmiştir.

Rauf Paşa'nın Halep'te valilik yaptığı sırada karşılaştığı bir diğer sorun Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasında değişen siyasi konjonktördü. Rauf Paşa, her ne kadar olayın merkezinden uzakta kalmış olsa da gelişmelerden etkilenmekten kurtulamamıştır. Osmanlı Devleti milliyetçiliğin harekete geçirdiği Yunan isyanını bastırmada başarı gösterince durumdan endişelenen Batılı devletler Babıali'nin üzerinde Yunanlılar lehine baskı kurmak için 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra'da kendi aralarında imzaladıkları protokol ile harekete geçmişlerdi. İngiltere, Fransa ve Rusya Babıali'ye Yunan sorununda aracı olmayı kabul etmemesi halinde fiilen müdahalede bulunacaklarını bildirmişlerdi. Ancak Babıali, Yunan isyanını bir iç mesele gördüğünden müttefiklerin tehdidine kulak asmamıştır. Bunun üzerine Batılı devletler Osmanlı ve Mısır donanmalarını Navarin limanında yakmışlardır. Navarin baskını üzerine Reisülküttab Pertev Efendi Avrupalı devletlerin elçilerinden tazminat ve tarziye talebinde bulunmuşsa da elçiler yalnız tarziye maddesini kabul edip, tazminat ödemeye yanaşmamışlar ve ülkelerine dönmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin içerde ordusuz dışarda da destekçisi olmadığını gören Rusya hemen harekete geçip Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁴⁴⁰ Babıali savaş çıkabileceğini önceden anladığından daha Rusya harp

⁴³⁹ Kazıcı (2014:32 ve 136) ve Çadırcı (1997:132).

⁴⁴⁰ Danişment (2011 c:IV:156-157).

ilan etmeden imparatorluk vilayetlerine cümle ümmet-i Muhammed'e gayret ve din û devletine hizmet etmek farz-ı ayn olmak hasebiyle el-hâletü hâzihi ittihaz olunan ittihad-ı umumiye lazimesince lede'l-icab müdafaa-i a'dâ ve muhafaza-i sevahil ve enha için emirler göndermişti. Rauf Paşa'nın hissesine de bin kese akçe düşmüştür. Aslında Babıali paradan ziyade askere ihtiyaç duyuyordu. Fakat Halep'in genel durumu ve savaş alanlarına olan uzaklığı hesaba katılınca asker göndermesi mantıklı olmadığından savaşa iane ile katılması kararlaştırıldı. Rauf Paşa asker gönderilmemesine karşılık istenen bin kese akçenin yoksul ve isyankâr Halep halkından karşılanmasının mümkün olmadığı düşüncesindeydi. Rauf Paşa'yı böyle düşünmeye sevk eden unsurlar esnaf, şehirli ve kura takımının daha önceden Bağdat eyaleti için istenen askere karşılık olarak akçe göndermesi gündeme geldiğinde Halep'de halkın en alt tabakasından en üst tabakasına kadar birçok kişi arasında devlet aleyhine dedikodular çıkmıştı. Ayrıca Halep'in yoksul kesimi elindeki tencereye varıncaya kadar satıp Babıali'nin talep ettiği parayı güçlkle toplayabilmişti. Rauf Paşa, ihtisab maddesinin uygulanmasına yönelik tepkilerin henüz yatıştığı bir zamanda Halep halkının üzerine yeni bir vergi salmanın mevcut durumu daha da kötüleştireceği uyarısında bulundu. Rauf Paşa, yakın zamanda Halep'te veba salgını yaşandığı için halkın perişan bir vaziyette olduğunu ve kendi geçimini anca karşılayabildiğini de şukkasında belirtiyordu. Dolayısıyla Rauf Paşa, Babıali'nin kendisinden tahsil etmesini beklediği meblağı toplamanın neredeyse imkânsız olduğunu Babıali'ye itiraf etmek zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Rauf Paşa, Babıali'nin emrini Halep mütesellimi Ahmed Bey ile müzakere ederek halkın yapabileceği fedakarlığın ölçüsünü hesaplamaya çalışıyordu. Rauf Paşa, Halep Mütesellimi Ahmed Bey ile yaptığı görüşmeden sonra bin kese yerine sekiz yüz kese toplayabileceğini Babıali'ye teklif etti.⁴⁴¹

Rauf Paşa, vergi ve askerlik işleri dışında hac kabilelerinin güvenliğini sağlamaktan da sorumluydu. Özellikle bazı yerel aşiretlerin hac kervanlarına

⁴⁴¹ "...Halep Mütesellimi Ahmed Bey kulları nezd-i çakeriye celb ile mikdarından ve zam ve tenkîs maddesinden evvel emirde ana dahi nesne açılmayarak sevabık-ı hale tahsil-i ittıla' için lâ-ale't-ta'mim bedeliye hususu müzakere olundukda mukaddemleri asker bedeli olarak Halep'den sekiz yüz kese akçeye kadar tertib vukuunu..." BOA (HAT 1092/44312) 29 Şaban 1243/16 Mart 1828.

sürekli saldırımları bölgede güvenlik sorunlarına neden olmaktadır. Rauf Paşa, sorumluluğu altındaki kazalarda yağma ve katil hareketlerinde bulunan ve Halep ile Şam arasında yurt edinmiş Gazze urbanının saldırılarından muzdaripti. Rauf Paşa, yağmacı aşiretin birkaç yıl önce sadece üç-beş bin çadır büyüklüğünde olduğunu ancak kendisinden selefinin işi ciddiye almadığı için aşiretin zamanla büyüdüğünü ve on bilerce çadır mertebesine ulaştığını sitem dolu sözlerle merkeze bildirmek zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Rauf Paşa, selefinin aksine Padişah'a acz içinde olduğu algısını uyandıracak bir görüntü vermek niyetinde değildi. Selefinin yetersiz kaldığı bir konuda başarı göstermek Rauf Paşa'nın geleceği açısından önemliydi. Bu sebeple Rauf Paşa, selefinin hatasına düşmediğini kanıtlamak istediğinden derhal yağmacı aşiret üzerine kuvvetler sevk ederek onları Şam'a kadar sürmüştür.⁴⁴² Diğer taraftan Rauf Paşa, her ne kadar yağmacı aşiret güruhunu def etmeyi başarmış olsa da mizacı gereği ihtiyatı elden bırakmamış ve aşiretin bundan sonra bütün halinde Halep ve civarına saldırmak yerine küçük gruplar halinde tecavüze yeltenecekleri öngörüsünden hareketle hazırlıklarını bu ihtimal üzere planlamıştır. Rauf Paşa, Halep civarındaki karyelere mütemadiyen tasallutta bulunan aşiretin geçmişten bu zamana kadar bölgeye büyük zarar verdiğini anlamıştı. Dahası Bab, Tadaf ve Yezaa karyeleri halkı geçmişte Halep valiliğine defalarca aşiret hakkında şikâyette bulunmuşlardı. Rauf Paşa, işin iç yüzünü öğrendikten sonra ortaya şöyle bir tablo çıkmaktaydı. Rauf Paşa, yağmacılıkla suçlanan aşiret üyelerinin yöredeki köy halkı ile ticaret yaptıklarını, bu ticaretlerinde yetiştirdikleri koyun, keçi ve bazı binek hayvanlarını köylüye satarak karşılığında kendilerinde olmayan malları temin ettikleri sonucuna varmıştır. Bununla birlikte her ne kadar ortada masum bir ticari ilişki varmış gibi görünse de köylüler ile göçebe aşiret üyeleri arasında geçmişe dayanan bir noktanın varlığı göze çarpılmaktaydı. Özellikle aşiretin önde gelenleri,

⁴⁴² "...çokluklarına bakılmayup inayet-i Rabbü'l-müteal ve himmet-i kudsiyetü'l-asar padişah-ı kerimü'l-hisal ile birkaç mahalden üzerlerine külliyetlü asker sevkiyle Halep kurası fukarasının istihsal-i esbab-ı vikayelerine bezl-i makdur ve urban-ı mezkure mukavemete durmayup def-i hiyam ile müteveccih Şam olduğu ve ber-vech-i muharrer Halep hududuna kudret-yab hasar olamayup ric'at-i kahkari ile Şam toprağına gitmişler..." BOA (HAT 482/23647/C) 3 Muharrem 1243/27 Temmuz 1827.

“...kırk elli seneden berü Haleb'e gelürüz ve devb ve mevaşi fûruht ederek malzememizi Halep'den iştira ve Halep kurasından Hava ve Rumhiye namıyla ele geldiğimiz avaidat ile taayyüş ede geldiğimiz cümleye ma'lum olan hâlâttan iken avaidat-ı mezkûreyi almayup ve devabb ve mevaşi fûruhtuyla malzememizi iştira etmediğimiz surette ne vecihle geçinirüz bâ-husus kesret-i nüfus ve vefret-i devabb ve mevaşi ile yüklenişimiz sinîn-i maziyyeye kıyas değildir...”

sözleriyle Halep valisi Rauf Paşa nezdinde eylemlerini meşru göstermek gayretindeydiler. Şöyleki bir defasında Gazze aşireti cüretli bir şekilde kadimden beri bazı Halep karyelerinden alageldikleri Hava ve Rumhiye aidatlarının men edilmesinin sebebini Rauf Paşa'nın memuruna sormuşlardı. Yetkili memur ise aşiretin iddialarına karşı *“ben sizi men ve def'a me'murum. Hava ve Rumhiye'nin hakkınız olduğunu bilmem bu ifade eylediğiniz kelimelerin cevabı vali-i şehbanın iradesine menuttur”* diyerek, hukuki konularda yetkinin sadece Rauf Paşa'ya ait olduğunu işaret etmişti. Bir diğer problemde Halep-Şam-Bağdat güzegahındaki kervan ticaretinin zaman zaman aşiretler arasında çıkar çatışmalarına sebep olmasıydı. Rauf Paşa, Suriye ve Irak coğrafyasında istikrarsızlığa yol açan çatışmaların önüne geçmek hem de aşiretlerin Hava ve Rumhiye aidatı iddialarını geçersiz kılmak için sorun çıkaran aşiretler ile yazılı resmi antlaşmalar yaptı. Bu antlaşmalara göre göçebe aşiretler ile köylüler arasındaki ticari işlemler eskiden olduğu gibi devam edecek, ancak köy ahalisine saldırıda bulunulmayacak ve başka adlar altında köylülerden akçe istenmeyecekti. Bu sayede göçebe aşiretler kontrol altına alınarak bölgede istikrarsızlığa son verilecekti. Dahası Rauf Paşa, aşiretlere güvenmediğinden işini sağlama almak için geçmişte sorun çıkarmış olan aşiret reisi Şeyh Havran'ın, büyük oğlunu ve aşiretin önde gelen iki nefer ihtiyarını anlaşmaya garanti olarak rehin almıştır. Bununla birlikte bölgede önemli aşiretlerden Havran ile Sebaa Aşireti arasındaki gerginlik sorunun çözümünü uzatmaktaydı. Rauf Paşa, ise emrindeki askerleri kullanarak önce sorun çıkaran aşiretlere aman vermeden takipte bulunuyor daha sonra ise dört aşiret reisinden dörder neferi yeminli anlaşmaya karşılık olarak rehin alıyordu. Bununla birlikte Rauf Paşa, getirdiği çözüm önerisini Padişah'a da iletmiş ve şimdilik bölgede huzurun ancak bu şekilde sağlanabildiğini ifade etmişti. Dolayısıyla Rauf Paşa, salt askeri önlemlerin işe yaramadığını anladığından hem aşiretler arasında uzayıp giden gerginliklere son vermek hem de aşiretler tarafından Halep

civarındaki köylerin zarar görmesini engellemek amacıyla rehine uygulamasını başlatan yeminli anlaşma metodunu yürürlüğe koymuştur.⁴⁴³

Rauf Paşa selefi Yusuf Paşa'nın valiliği sırasında Babiali'nin ihtisab vergisi ve asker tahriri hakkında aldığı emirleri kısa süren valiliği nedeniyle uygulayacak fırsatı bulamadığından dem vurarak Halep'te usulü cedid adına elle tutulur hiçbir işe başlanamamış olduğundan yakınmaktaydı. Diğer taraftan Rauf Paşa, yerinde gördüğü durumu analiz ederek ileride yapılacak olumsuz eleştirilere karşı kendisini bu sayede savunabilecekti. Rauf Paşa, II. Mahmud'un buyruğu olan "yeni düzeni" istenilen düzeyde olmasa da Halep'te hayata geçirebilmiştir.

2.6. ŞAM VALİLİĞİ (1 Ekim 1828-19 Temmuz 1831)

Rauf Paşa'ya 1 Ekim 1828/21 Rebiyülevvel 1244 tarihinde Şam, Kudüs ve Nablus sancakları valiliği ile birlikte Hac emirliği verildi.⁴⁴⁴ Rauf Paşa'nın Şam'a vali atanmasında selefi Salih Paşa'nın halka zulm etmesi sebep gösterilmişti.⁴⁴⁵ Rauf Paşa, 17 Kasım pazartesi günü Halep'ten yola çıkmış ve birkaç gün Hama'da kaldıktan sonra yine bir pazartesi günü 24 Kasım'da Şam'a ulaşmıştır.⁴⁴⁶ Bu andan itibaren Rauf Paşa'ya gelen emirlerde kendisine hitap edilirken "esseyid" gibi ünvanların da kullanıldığını görmekteyiz. Bu durum Şam'da valilik yapan devlet adamlarının sorumluluğuna bırakılan hac kabilelerinin organizasyonu ile ilgiliydi. Rauf Paşa, Şam'da valilik yapan yöneticilere öteden beri tevcih edilen Mirülhacılığı'da üstüne aldığından kendisine Hac masrafları için Sayda ve sair mukataaların gelirleri de bırakılmıştır.⁴⁴⁷ Bunlar arasında Şam hazinesine bağlı

⁴⁴³ "Gazze urbanı bir müddetten berü bu havallere cerad-ı münteşir gibi nüzul ve fukaranın mezruatını asf-ı me'kul ede geldikleri mazbut olan keyfiyattan olduğuna..." BOA (HAT 482/23647/C).

⁴⁴⁴ BOA (HAT 547/26980B); (HAT 636/31348); (HAT 1583/14) ve Mehmed Süreyya (1996 c:III:1362).

⁴⁴⁵ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:II-III:415).

⁴⁴⁶ "...mah-ı Cemaziyelevvelin ikinci pazartesi günü müste'înen billahi teâla Halep'den hareket ve tanzim-i mürettebat-ı hicaziye ve seferiye zımında birkaç gün Hama'da ikametle mah-ı merkumun on altıncı pazartesi günü Şam-ı şerife duhul ve vusulümüz müyesser olarak ber-mu'tad-ı tertib-i divan ve evamir-i aliyye kıraat ve i'lan..." BOA (HAT 547/26980); (HAT 635/31324/A) ve (HAT 635/31339). 21 Cemaziyelevvel 1244/29 Kasım 1828

⁴⁴⁷ BOA (C.ML 154/6546).

zeytin ve Aclun mukataaları da bulunmaktaydı.⁴⁴⁸ Ayrıca Rauf Paşa'ya kısa süre önce ayrıldığı Halep'e ait cizye vergisini toplama hakkı da verilmişti.⁴⁴⁹ Şam'da kurulmaya başlanan Asakir-i Mansure ordusunun masraflarının karşılanması amacıyla Babıali, bölgedeki Bab-ı Şarki ve Bab-ı Tuma Kapıcılıkları maktuunu iki bin yedi yüz kuruş bedelle Rauf Paşa'nın uhdesine bıraktı.⁴⁵⁰

Rauf Paşa, Şam'a atandığı sırada selefi Salih Paşa zamanında Şam hazinesi sarraflığında bulunmuş olan Yahudi sarrafın görevden alındığını öğrenmişti. Rauf Paşa, Yahudi sarrafın görevden alındıktan sonra Şam ekonomisinin zarara uğradığını, Şam hazinesinin gider ve gelir dengesinin bozulduğunu bu yüzden Şam'da halkın sıkıntıya düştüğünü İstanbul'a bildirmiştir. Rauf Paşa, kendisine verilen bilgiler doğrultusunda adı geçen sarrafın maliyeyi iyi idare ettiğini hac sebebiyle artan giderler ile gelirler arasında çıkan farkı halka zulm etmeden kapatabildiğini Şam hazinesini zarara uğratmadığını Padişah'a bir kaime ile yazmıştır. Bölgenin ileri gelenleri de sarraftan memnun olduklarını her defasında Rauf Paşa'ya iletmişlerdi. Bu arada Rauf Paşa, Yahudi sarrafın tekrar göreve iadesini Salih Paşa ile de görüşmüştü. Hatta Salih Paşa'nın aldığı karardan dolayı pişman olduğunu fark etmişti. Salih Paşa zamanında Şam hazinesi sarraflığında bulunan Rafael adlı Yahudi sarrafın, sarraflık hizmetine dönmesi halinde Şam maliyesini düzeltereğini ifade eden Rauf Paşa, Yahudi sarrafın Şam'da büyük bir itibarı olduğunu bu konuda kiminle görüşse olumlu karşılık aldığını belirterek sarrafın göreve iadesini talep etmekteydi. Rauf Paşa, şimdiki durumda Şam hazinesinin gelirlerinin giderlerini karşılamadığını belirttikten sonra sürekli borç içinde kaldığını ve bunu aşmakta zorlandığını anlatmıştır. Hatta kiler emini tahsilat zamanının gelmediğini Rauf Paşa'ya bildirince Şam hazinesinde bir akçe dahi kalmadığından muzdarip olarak, içinde bulunduğu sıkışmışlık duygusuyla sarrafın göreve iadesinin tek çıkar yol olduğu inancındaydı. Aksi takdirde mevcut mali yapının devleti aliyyenin mahfına sebep olacağından endişelenmekteydi. Özellikle hac mevsimi yaklaşırken mali açıdan bir buhran içinde kalmanın

⁴⁴⁸ BOA (C. ML 17/751) ve (C. ML 506/20577).

⁴⁴⁹ BOA (C. ML 237/9931).

⁴⁵⁰ BOA (C. ML 394/16134).

sakıncalarından bahsetmişti.⁴⁵¹Sonuçta Rauf Paşa, eski sarrafın görevine dönmesi için Padişah'tan ricacı olmuştur. Padişah, Rauf Paşa'nın isteğine kayıtsız kalmamakla birlikte Şam hazinesinin tek bir adamın eksikliği ile felakete duçar olduğuna hayret ederek, bu durumu dirayetsizlik olarak nitelendirmişti.⁴⁵²

Rauf Paşa, Şam hazinesine ait işleri yoluna koymakla meşgul olduğu sırada Rusya ile yapılan antlaşma gereği ödenmesi gereken ticaret tazminatına ait taksidin günü geldiğinden maliyesi zor durumda olan Babıali kaynak arayışı içindeydi. Bunun içinde çözüm olarak eyaletlere gerekli miktarın toplanabilmesi için emirnameler yazılmıştı. İstanbul ve taşrada bütün vüzera ve varlıklı tüccar kesime tahsil edilmesi için yükümlülükler getirilmişti. Ancak Rauf Paşa, hac masrafları bile zar zor karşılanırken üstüne bir de fazladan akçe talep edilmesinin Şam maliyesini büsbütün sarsacağını gerekçe göstererek af edilmesini istedi. Bunun üzerine Babıali, Şam'da sadece varlıklı ailelerden tahsilat yapılmasını Rauf Paşa'ya bildirdi. Şam kadısı huzurunda okunan iradeden sonra merkeze gönderilecek akçenin ne kadar tahsil edileceği ile ilgili bir defter hazırlandı. Bu deftere göre altı yük kuruş toplanması öngörülmekteydi. Rauf Paşa, talep edilen meblağın peyder pey İstanbul'a ulaştırılacağını kaimesinde ifade etti.⁴⁵³

Babıali, Şam'daki görevi sırasında Rauf Paşa'dan daha önce Halep'te olduğu gibi benzer konularda çözüm üretmesini bekliyordu. Bu konuların en başında da Yeniçeriliğin ilgası sonrası kurulmaya başlanan mansure ordusu gelmekteydi. Rauf Paşa, orduya bin nefer kaydetmesi hakkında aldığı emri kazanın ileri gelenleri önünde okuttu ve asker tahriri için işe başladı.⁴⁵⁴ Ancak Rauf Paşa, Ramazan ayına tesadüf etmesi sebebiyle hac farizasını yerine getirecek insanların Şam'da toplanmaya başlamalarının valilik olarak masraflarını artırmamasından dolayı bin nefer olacak şekilde kurulacak yeni ordunun tek seferde değil de iki takım halinde oluşturulmasından yanaydı. Çünkü Rauf Paşa, bin neferin bir defa da toplanması halinde ellerindeki harçlıkları boş yere

⁴⁵¹ BOA (HAT 635/31339/A).

⁴⁵² BOA (HAT 635/31324).

⁴⁵³ BOA (HAT 1042/43130).

⁴⁵⁴ BOA (HAT 302/17954).

tüketebileceklerinden endişeleniyordu.⁴⁵⁵ Bununla birlikte Rauf Paşa, için asıl sorun talep edilen neferlerin sayısından ziyade kimlerden karşılanacağıydı. Rauf Paşa, Baalbek, Hasbiya ve Dosya ahalsinin Dürzi oldukları için askerliğe uygun olmadıklarını hemen Seraskere bildirdi. Dahası Kudüs, Şam, Nablus ve Cüveyn kazaları ahalsinin mizaçları da askerliğe pek elverişli değildi. Diğer taraftan Rauf Paşa, Şam'ın köyleri ile Hama, Humus ve Mağra kazalarından asker yazılabileceği görüşündeydi.⁴⁵⁶ Rauf Paşa, yukarıdaki tablo sonucunda istenilen bin nefer mansure askerinin ancak dört yüz elli bir kadarını toplayabilmişti. Bununla birlikte Rauf Paşa, neferlerin çoğunun rençberlikten gelmeleri sebebiyle askerlik vasfı taşımadıkları konusunda Seraskeri ayrıca bilgilendirdi.⁴⁵⁷

Rauf Paşa geriye kalan miktarın bulunabilmesi için de müftü efendi ile iş birliği yapmaktan başka çaresi olmadığını anlamıştı. Sayının tamamlanamamasının nedeni olarak Rauf Paşa, bölgedeki insanların yaratılış itibarıyla sürekli bir serbestiye alışık olmalarını ve dolayısıyla disiplin altına alınmalarının zorluğunu göstermekteydi. Bununla birlikte Rauf Paşa, Seraskere, müftü efendiye hitaben özel bir emirname yazdırılırsa bunun ahali üzerinde iyi bir tesir bırakacağını ve askerliğe yönelik teveccühü artıracığı tavsiyesinde bulunuyordu.⁴⁵⁸ Bu arada Rauf Paşa, asayiş sorunlarına sebep olmamaları için dört yüz elli bir neferi bekletmeden İstanbul'a göndermekten yanaydı.⁴⁵⁹ Ancak İstanbul'a gönderilmek üzere hazırlanmakta olan dört yüz elli bir neferin içinde bulunduğu sefalet ve perişanlık Rauf Paşa'nın planlarını ertelemesine yol açabilirdi. Rauf Paşa, neferlerin maddi durumlarının çok kötü olduğunu ve beş on kuruş dahi olsa

⁴⁵⁵ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁵⁶ BOA (HAT 302/17954).

⁴⁵⁷ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁵⁸ BOA (HAT 716/34198/B).

⁴⁵⁹ Rauf Paşa, Halep valisiyken zuema, eşkinci ve tımarlıların kurulacak mansure ordusuna atlı asker olarak yazılmaları talimatını almıştı. Bu emir de adı geçen tımarlıların talimlerinin yapılabilmesi için merkezden bir binbaşı, bir kaimmakam ve iki adet kolağası gönderilmesi düşünülmüştü. Ancak Rauf Paşa'nın Seraskere ve Padişah'a yazdığı tahriratlar sonucunda bu fikirden vaz geçilmiş ve tımarlıların bekletilmeksizin doğrudan İstanbul'a gönderilmesi kararı alınmıştı. Çünkü askerlerin mahallinde talime uygun olmadığı ve sistemin verimli işlemediği görülmüştü. İşte benzer nedenlerle Şam valiliğinde de aynı usule devam edilmesi ve adı geçen tımarlıların İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Rauf Paşa da alınan kararları şehrin ileri gelenleri karşısında hâkim ve müftü efendiler ile Alaybeyleri huzurunda okuttu. Bkz: BOA (HAT 716/34198/C).

yardım yapılmaz ise zaten düşük olan motivasyonlarının tamamen ortadan kalkabileceği tehlikesini Seraskere hatırlatıyordu.⁴⁶⁰ Hatta bazı köy ahalsinin toplanan neferlere ikişer üçer yüz kuruş harçlık ve elbiseleri için de para verdiğini kaydeden Rauf Paşa, bu durumun Padişah'ın rızasına uygun olmadığını bildiğini vurgulayarak içinde bulunduğu şartlara dikkat çekmek istiyordu.⁴⁶¹

Toplanan neferlerin giyeceği elbiseler için merkezden beklediği ödenek gelmeyince Rauf Paşa, inisiyatif alarak neferleri kendi kıyafetleri ile başkente göndermeye karar verdi.⁴⁶² Rauf Paşa tüm imkansızlıklara rağmen dikkate değer sayıda neferi İstanbul'a gitmek üzere hazırlayabilmişti. Rauf Paşa, Şam'da istihdam edilecek neferât-ı mevcudedden yüzbaşı ve birkaç zabitanı tevkîf ile yetmiş kadar neferi ve toplamda dört yüz elli bir nefer Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye'yi, Mübaşir Ahmed Ağa maiyetinde ve lisanlarına aşinalığı cihetiyle yolda medar-ı zabtları için tayin olunan Şamlı Muhyiddin Ağa kulları refakatinde Ramazan-ı şerifin dokuzuncu cumartesi günü Dersaadet'e doğru yola çıkardı.⁴⁶³ Yine Rauf Paşa, Muhyiddin Ağa'nın yol masrafları ile Şam'da ikametleri müddeti süresince her nefere verilen birer yevmiye kuruş ta'yînat bahalarının Memleket Tevzîi Defterine dahil edildiğini, elbise ve harçlıkları için kuralardan verilen akçenin karyeler ahalsi arasında paylaştırıldığını ve bin nefere iblâğ için nefer tahrîrine dikkat edildiğini şukkasında belirtti.⁴⁶⁴

Rauf Paşa, İstanbul'a gönderilecek birlikleri hazırladığı sırada Şam'da uygunsuz hareketlerde bulunan bazı neferler büyük kargaşaya sebep olan sabık mütesellim Hasan Ağa'yı, önce hapisten çıkarmışlar ve daha sonra da yol üzerindeki dükkanlara saldırarak bazı eşyaları yağma etmişlerdi. Rauf Paşa önce elebaşlarını yakalatmış ve İstanbul'a doğru yola çıkmaya hazırlanan neferlerin bu

⁴⁶⁰ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁶¹ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁶² "...asakir-i mezkurenin bi'l-cümle zabitan ve neferatına ibtida-yı tahrirlerinde ve beher sene ruz-ı hizada birer takım elbise virilüb..." Anlaşılan bu madde ya hiç uygulanmamıştı ya da neferler ellerindeki kıyafetlere özen göstermekten kaçınmışlardı. Kaldığı neferlerin giyecekleri kıyafetler Askeri kanunname önceden düzenlenmişti. Dolayısıyla Rauf Paşa, bütün sorumluluğu üstüne almak zorunda kalmıştı. Bkz: (Askeri Kanunnameler 2007:84).

⁴⁶³ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁶⁴ BOA (HAT 302/17930).

olaydan etkilenmemeleri için tedbirler almıştı. Ancak daha sonra hayvan satışı için Şam'da bulunan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın adamı Ahmet Bey olaya müdahil olmuştu. Rauf Paşa, Ahmet Bey'e gerekli güvenceleri verdiği için iş büyümeden halledilmişti. Bununla birlikte Rauf Paşa'nın emriyle yapılan soruşturma neticesinde neferler arasında kışkırtıcılık yapan kişinin neferlere yolda refakat etmesi için seçilen Muhyiddin Ağa olduğu anlaşılmıştı. Sonuçta Muhyiddin Ağa tutuklanmış ve gasp edilen mallar sahiplerine geri verilmiştir. Geriye kalan neferler süvari eşliğinde Hama'ya götürülerek göz hapsinde tutulmuştur. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın kaimesi üzerine neferlerin yolda çıkardığı uygunsuz hareketleri önceleri Rauf Paşa'nın gevşekliğine yormuş olsa da sonrasında konunun Serasker Hüsrev Paşa ile görüşülmesini irade ederek, alınması gereken tedbirlerin tekrardan gözden geçirilmesine karar vermişti.⁴⁶⁵ Rauf Paşa'nın Seraskere ve Padişaha bildirdiği bu olay üzerine Muhyiddin Ağa ve Yüzbaşı Ahmed ömür boyu kürek cezasına çarptırılmıştı.⁴⁶⁶ Diğer taraftan Rauf Paşa, asakiri mansure neferleri içinde uygunsuz hareketlere girişen ve bu nedenle Serasker Hüsrev Paşa tarafından kürek cezasına çarptırılan Muhyiddin'in ailesinin perişanlığını gündeme getirerek, Muhyiddin'in af edilmesini istemişti. Zira Rauf Paşa'nın yaptırdığı bir başka tahkikata göre Mütesellim Hasan'nın, Muhyiddin Ağa'yı hırslandırması üzerine onun da neferleri tahrik etmesiyle olayların çıktığı anlaşılmıştı.⁴⁶⁷ Ancak II. Mahmud cezanın uygun olduğuna karar vererek Rauf Paşa'nın isteğini reddetmiştir. II. Mahmud, Rauf Paşa'dan farklı olarak cezalar affolunsa dahi kişilerin mizaçlarının değişmeyeceği kanaatindeydi.⁴⁶⁸

Mansure ordusunun çekirdeği kurulurken bir taraftan da Rauf Paşa ihtisap sistemini Şam'da uygulamanın yollarını aramaktaydı. Rauf Paşa, Halep'teki tecrübelerine dayanarak ahalinin yeni sisteme pek de sıcak bakmadığının farkındaydı. Zira aynı durum Rauf Paşa'nın karşısına Şam'da da çımişti. Bu nedenle Rauf Paşa ilk önce halkın tepkisinden emin olmak için güven duyduğu

⁴⁶⁵ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁶⁶ BOA (HAT 311/18356).

⁴⁶⁷ BOA (HAT 716/34198/B).

⁴⁶⁸ "İşte bunun için hulk-ı tenbih olmazlar. Varsun bir müddet dahi kürekde dursun." Padişah'ın Rauf Paşa'ya cevabı... Bkz: BOA (HAT 311/18346).

adamlarından surre emini Necip Efendi'yi Şam vilayetinde keşfe gönderdi. Ancak Necip Efendi'den gelen haberler Rauf Paşa'yı şaşkırtacak mahiyette değildi. Rauf Paşa, halkın tepkisinde yanılmamıştı. Necip Efendi, Şam vilayetinde yürürlüğe giren ihtisab maddesinin yörede büyük tepki çektiğini Rauf Paşa'ya bildirdi. Rauf Paşa, Hac mevsimi olması nedeniyle şimdilik ihtisab maddesine karşı çıkanları sükûnete davet etmekle yetinip, sonraki sene maddenin kesin olarak tatbik edilmesinden yanaydı. Çünkü Rauf Paşa'ya ve Necip Efendi'ye göre bölgede daha da artması muhtemel bir husursuzluk haccın dahi ifasını tehlikeye sokabilirdi. Bu nedenle Rauf Paşa'ya göre ihtisab maddesinin hiç olmazsa bir sene ertelenmesi daha mantıklıydı.⁴⁶⁹ Rauf Paşa, emirül hac makamında olduğundan hacılarla birlikte Hicaz'a hareketinden evvel itmamı müyesser olur ise ihraç ve tesyîr ve yetiştirilemediği halde ba'de'l-itmam yanına bir memur alarak Şam'da bırakılacak mütesellime gerekli direktifleri verdiğini ve dolayısıyla her şartta işlerin yolunda gitmesi için önlem aldığını şukkasında belirtmiştir.⁴⁷⁰ Böylece Rauf Paşa kendisi Şam'da değil iken çıkması muhtemel bir kargaşayı önlemeyi düşünmüştür. Sonuçta Rauf Paşa Şam'daki dengeleri her an gözetmek zorundaydı. Diğer taraftan Rauf Paşa, surre-i Hümayun emini Necip Efendi vasıtasıyla gönderdiği şukkasında ihtisab maddesine karşı bölgede yükselen fesadın önlendiğini ancak bu madde üzerinde şimdilik ısrar edilmemesi gerektiği görüşündeydi. Rauf Paşa'ya göre halk ihtisab uygulamasından şikayetçiydi ve Rauf Paşa'ya başvurarak maddenin uygulanmasını istemediklerini açıkça ifade etmişlerdi. Rauf Paşa da bölgedeki gelişmeleri göz önüne alarak Padişah'a şimdilik ihtisab maddesinde fazla ısrarcı olunmamasını önermiştir.⁴⁷¹

Rauf Paşa, ihtisab maddesinin Şam'da gerginliklere yol açtığını merkeze birçok defalar bildirmiştir. Şam'da ihtisab uygulaması bazı gruplar arasında da olayların çıkmasına sebebiyet vermekteydi. Bunlardan birinde Musul ve Kerkük ahalisinden olup Şam'da yerleşmiş olan iki bin kadar kişinin yine Şam'ın yerli eşkiyası tarafından tard ve ihraç edilmesi haberleri Rauf Paşa'nın kulağına kadar gitmişti. Rauf Paşa güvenliğin pamuk ipliğine bağlı olduğu bir ortamda

⁴⁶⁹ BOA (HAT 319/18708).

⁴⁷⁰ BOA (HAT 302/17930).

⁴⁷¹ BOA (HAT 403/21139).

söylencelerin yol açabileceği tehlikeleri bildiğinden büyük çaplı bir araştırma yapılmasının emrini vermiştir. Yapılan araştırma sonucunda Şam'da odabaşılık ve Tüfenkçibaşılık yapan Mehmet Ağa ile ihtisab anlaşmazlığından dolayı tartışan ve sonrasında çıkan çatışmada ihtisab karşıtı bir kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştı. Bu olayı fırsata çevirmek isteyen bazı kişiler de Mehmed Ağa'nın görevden alınmasını talep etmişlerdi. Alınan tedbirler sonucunda olaylar bir süre durulmuş, ancak hac sebebiyle Rauf Paşa Şam'dan ayrıldıktan sonra olaylar tekrar başlamıştır. Olayların büyümesine sebep olan etkenlerden biri de yerli halktan bazı kişilerin Türk ve Kürd takımına karşı duydukları tepkiydi. Ancak Rauf Paşa olayları tam olarak hiçbir zaman yatıştıramayacaktı. Çünkü kendisi sert tedbirler almış olmakla beraber olayların Rauf Paşa'nın Şam valiliğinden azledildiği bir zaman aralığına denk gelmesi gerçekte kendisinin aleyhine olmuştu. Bu nedenle Rauf Paşa biraz da sitem ederek Şam'daki olayların atanacak yeni vali eliyle yatıştırılmasını ümit ettiğini şukkasında belirtmeden geçememiştir.⁴⁷²

Salih Paşa zamanında Şam'da uygulanmasına karar verilen ihtisab vergisinden bir akçe dahi gelir elde edilememişti. Dolayısıyla Babıali, Rauf Paşa'dan bu konuda bir an önce gerekli adımları atmasını istiyordu. Rauf Paşa hac mevsimi olması nedeniyle Hicaz'ın ihtiyaçları ile ilgilendiğini ve henüz kendisine bir ihtisab nazırı gönderilmediğini ileri sürerek şimdilik bu maddenin tehirini Padişah'tan talep etmiştir. Defterdar Efendi de Rauf Paşa ile aynı fikirdeydi ve derhal uygun bir ihtisab nazırının atanmasını gerekli görüyordu. Defterdar efendi kurulacak yeni ordunun ihtisab gelirleriyle finanse edilmesi kararı alındığından bölgeyi iyi tanınması sebebiyle Şam mütesellimi mirimirandan Osman Paşa'yı ihtisab emini olarak Rauf Paşa'ya önerdi. Diğer taraftan mukataat nazırı ve gerekli makamlar ile yapılan müzakereler sonucunda Osman Paşa'nın yerine Rauf Paşa'nın Kethüdalığını da yapmış olan Emin Bey'de karar kılınmış ve Padişah bu tercihi onaylamıştır.⁴⁷³

⁴⁷² BOA (HAT 403/21148/B).

⁴⁷³ BOA (HAT 404/21152).

Şam'da ihtisab uygulamasının Rauf Paşa açısından iyi başladığını söylemek mümkün değildir. Haberi alır almaz Şam Kadısı'na başvuran bölgedeki dükkân sahipleri, ulema ve müderris gibi toplumun önde gelen kesimlerini de aralarına katarak Padişah'tan ihtisab vergisinin Şam'da uygulanmaması ve kendilerine afv getirilmesi taleplerini içeren bir kıta ilam yayımlamasını istediler. Zira bazı müderris ve ulema mensubu kişiler bizatihi dükkân sahibiydiler. Bu nedenle esnafın verdiği tepki de oynadıkları lider rolü anlamak zor olmasa gerektir. Birçok dini ibareyle Padişah'ı etki altına almak isteyen ulema takımı özellikle dükkân sahiplerinin yoksulluğunu ileri sürerek ihtisab vergisi vermeye güçlerinin yetmediği iddiasındaydılar. Ayrıca bu kişiler, ihtisab emini gelinceye kadar huzur ve refah içinde yaşadıklarını belirtmekteydiler.⁴⁷⁴ Şam'da esnafların bir kısmının Haccı şerifin hizmetlerinde kullanıldığını ve üzerlerinde Hicaziye düzenlemesinin bulunduğunu belirterek Şam'ın Kabe'nin kapısı olaraktan Haremeyni Muhteremeyne bağlı olduklarından ihtisabın ilgasına Padişah'ı ikna edebilecekleri düşüncesindeydiler. Bu nedenle Rauf Paşa'dan en azından Padişah'tan cevap gelinceye kadar Emin Bey'in bekletilmesini rica etmişlerdi.⁴⁷⁵

Şam'a ihtisab memuru olarak atanan Emin Bey, Rauf Paşa ile bir araya gelip vücut ile müzakere ettikten sonra ihtisab vergisinin tahsili için çalışmalara başladı. Bu arada esnaf şeyhlerinden bazıları Rauf Paşa'nın sarayına gelip düzenlemeye boyun eğip pusulalarını bile almışlardı. Ancak bir gün sonra dükkân sahipleri ve bazı mahallin önde gelenleri birleşip sarayın önünde toplanarak ihtisab maddesinin afv edilmesini talep ettiler. Rauf Paşa, toplanan kalabalığa müftü ve nakib efendileri gönderdikten başka müdafaa tertibatı alıp askere emirler verdi. Dağılan grup ertesi gün tekrar saraya geldiği zaman Rauf Paşa, bölgede sözü geçen bir kişi olan ulemadan muhaddis Kizirizade Efendi'yi kalabalığa göndermiş ancak toplananlar arasında askerlerin kurşunu ile yaralananlar ve ölümler olmuş, ortam daha da gerilmiştir. Rauf Paşa, kalabalığı teskin etmeye çalışmakla birlikte sert tedbirler alıp karşı çıkanlar arasından tutuklamalar yapmıştır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ BOA (HAT 404/21152/A).

⁴⁷⁵ BOA (HAT 404/21152/C).

⁴⁷⁶ BOA (HAT 404/21152/B).

Rauf Paşa ihtisab nazırı olarak atanan Emin Bey'in haberini alan Şam tüccar ve ileri gelenlerinde huzursuzluk yaşanmasına rağmen emri alinin hac mevsimine gelmesinden dolayı ihtisab uygulamasının tehir edilmesinin söz konusu olmadığını ifade etti. Rauf Paşa, Şam kadısı ve ileri gelenler huzurunda emri okuttu. Salih Paşa zamanında tahrir olunan deftere göre ahalinin bilgilendirildiğini ifade eden Rauf Paşa aylık pusulaların vergi yükümlülerine bildirdi. Bununla birlikte Rauf Paşa, işlerin yoluna girmeye başladığı bir zamanda hoşnutsuz birtakım kişiler saraya doğru ilerleseler de üzerlerine sevk edilen asker ile bunlar etkisiz hale getirildi. Ancak kolay kolay yatışmayan kalabalıktan bazı kişiler toplanıp protesto gösterilerinde bulunmaya devam ettiler. Bunun üzerine Dersiam Efendilerinden Kenziri Efendi Rauf Paşa'ya gelerek ihtisab maddesinin uygulanmaması için kendisinden ricacı oldu. Kenziri Efendi, Rauf Paşa'ya eğer ihtisab maddesi hakkındaki talepleri Padişah'a iletilmez ise olayların daha da tırmanabileceği ve hacıların Şam'a gelişinde ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük güçlükler çıkabileceği imasında bulundu. Rauf Paşa, bu isteği içinde bulunduğu şartları göz önüne alarak makul karşıladı. Rauf Paşa, Padişah'ı bu konudan haberdar edeceği sözünü verdiği için ortalık bir süreliğine de olsa yatışmıştı. Sözünü tutan Rauf Paşa, ihtisab maddesinde ısrar edildiği takdirde ahali arasında kargaşaya yol açacağını ve bu durumun da hac organizasyonunu tehlikeye atabileceği şeklinde Padişah'ı uyardı. Rauf Paşa, büyük olaylar yaşanırda bunun da geniş çaplı hazırlıkları gerektireceğinden hac mevsiminden sonra ihtisab maddesinin uygulanabileceği konusunda Padişah'ı bilgilendirdi. Halife sıfatı taşıyan II. Mahmud da hac organizasyonunun sarsılmaması için şimdilik ihtisab maddesinin ertelenmesini uygun buldu. Padişah istemeye istemeye olayların büyümemesi için durumu kabullenmek zorunda kalmıştı. Rauf Paşa ve ihtisab memuru Emin Bey'den gelen tahriratları değerlendirmek için çarşamba gecesi ihtisab maddesinin Şam'da nasıl uygulanacağı ile ilgili Babiali'de toplantı yapıldı. Toplantıya Serasker Paşa, Kapudan Paşa, Defterdar Efendi ve Pertev Efendi katılmışlardı. Yapılan toplantıda Şam da ihtisab maddesinin terk olunamayacağı vurgulandıktan sonra ihtisab vergisi oranlarında düşüş yapılabileceği ve Rauf Paşa Hacdan dönünceye kadar ihtisab maddesinin uygulanmasının ertelenebileceği kararı alındı. Soruna getirilen çözümle birlikte

ihtisab memuru Emin Bey'in Şam'da ikamete devam etmesi, fakat bu durum fesada sebep olur ise kendisinin Rauf Paşa ile Hacca giderek dönüşünde ihtisab ile ilgilenmesi toplantı da kabul edildi. Ayrıca toplantıda ihtisab maddesine karşı çıkan kalabalığı tahrik eden asıl kesimin dükkân ve vakıflara sahip olan ulema kökenliler olduğu anlaşıldığından Şeyhülislam'dan, Şam ulemasına hitaben bir kıta mektup yazması istendi. Babıali'de toplantıya katılanlar devletin bekaası için kurulmaya çalışılan yeni ordunun masraflarına tahsis edilecek ihtisab vergisinin her ne olursa olsun mutlaka toplanması gerektiğini bir kez daha belirtmişlerdir. Hatta toplantıda alınan bir kararla Rauf Paşa'ya ihtisab maddesine muhalefet edenlere gerekirse şiddet dahi kullanma yetkisi verilmişti. Ayrıca toplantıya katılanlar Şam'ın Kabe'nin kapısı olduğunu bahane ederek ihtisab vergisinin kaldırılmasını talep eden dükkân sahipleri ve tüccara karşı yeni uygulamanın meşruiyetini sağlamak için kararın ulema ile ittifak üzere alındığını Rauf Paşa'ya bildirmiştir. Babıali, düşürülen ihtisab vergisi sayesinde ahaliyi sisteme ısındırmayı ve sonrasında ise uygulamayı tekrar gözden geçirmek amacındaydı. Diğer taraftan ihtisab memuru Emin Efendi'nin sırf muhalefet edenler var diye geri çekilmesinin isyancıları daha da şımartabileceği düşünüldüğünden bu yoldan vaz geçilmiş ancak Şam'da herhangi bir kargaşaya mahal vermemek için de tedbir olarak Rauf Paşa ile Hacca gitmesi uygun görülmüştü. II. Mahmud toplantıdan çıkan kararları aynen onaylayarak sorunun çözüleceğine olan inancını korumuştur.⁴⁷⁷

Rauf Paşa, ihtisab maddesinin yörenin ileri gelenleri arasında bulunan ulema takımı içinde hoşnutsuzluk yarattığını Babıali'ye bildirdi. Hükümet önce taviz verilmeden verginin alınmasını istemiş ancak Rauf Paşa'nın bizzat olayları yakından görmüş biri olarak yaptığı analizleri ciddiye alarak işi suhuletle halletmeyi uygun bulmuştu. Bunun üzerine Babıali, aldığı bir kararla Rauf Paşa'nın işi hac dönüşünde halletmesi şartıyla ihtisab maddesinin uygulanmasını ertelemiştir. Zira ihtisab sistemine karşı çıkan mahallin önde gelenlerini yumuşatmak Babıali açısından daha uygun bir hareket tarzıydı. Çünkü bunların çoğu dükkân sahib kişilerdi ve bu nedenle vergi indirimi yapılması Babıali

⁴⁷⁷ BOA (HAT 404/21166).

tarafından kararlaştırılmıştı. Ancak Babıali tarafından önerisinin kabul edildiğine dair kendisine gönderilen cevabnamenin hac için Şam'dan ayrıldıktan iki gün sonra eline geçmesi sebebiyle Rauf Paşa, vücut ile konunun müzakeresini gerçekleştirme şansından mahrum kalmıştır. Diğer taraftan Rauf Paşa, beklediği yanıt kendisine ulaşınca hac dönüşü gerekli tedbirleri alacağına dair Babıali'ye güvence vermiştir.⁴⁷⁸ Çünkü Babıali, ihtisab maddesinin bir an önce Şam'da yürürlüğe girmesini Rauf Paşa'dan bekliyordu. Rauf Paşa, ihtisab maddesinin hacdan dönüşü sırasında uygulamaya konulacağını bildirmiştir. Ayrıca Rauf Paşa ihtisab maddesinden rahatsız olan bazı çevrelerin mevcudiyetinden bahisle şimdilik bölgede kiler emini Mehmed Ağa ile iş birliğine gidilerek huzurun sağlandığını haber vermiştir.

Üsküdar'dan yola çıkan Hacıların toplanma yeri Şam'dı.⁴⁷⁹ Dolayısıyla Rauf Paşa, Hacıların güvenliğinin sağlanmasından ve yolculuğun organize edilmesinden sorumluydu.⁴⁸⁰ Rauf Paşa, hicaza doğru hac ibadeti için yola çıkan hacıların güvenliklerini sağlamak amacıyla askeri tedbirler aldırdı ve her konak noktasına ayrıca emirler gönderdi.⁴⁸¹ Rauf Paşa emirül hac görevini de ifa ettiği için Hicaz'a ulaştığında bölgenin ileri gelenleri devlete memnuniyetlerini bildirerek⁴⁸², Rauf Paşa'nın görevini son derece titizlikle yaptığını ve halkın refahını gözettiğini övgü dolu sözlerle ifade etmişlerdi.⁴⁸³ Böylece Rauf Paşa'nın mahallin ileri gelenleri ile arasında iyi ilişkiler tesis ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁴ Rauf Paşa, Sürreyi hümayun ile Kabe'ye ulaştı.⁴⁸⁵ Ancak hacıların sayısının çokluğu sebebiyle deve tedarikinde bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Rauf Paşa, deve sorununu çözdükten sonra Hacılarla birlikte Hac ibadetini yerine getirdi.⁴⁸⁶ Rauf Paşa Hicaz'da iken Medine'de bulunan bazı sahabelere ait mezarlar ile Mescid-i Şerif'e ait odaların tamirini de üstlenmişti. Zamanla artan masraflar için Rauf Paşa

⁴⁷⁸ BOA (HAT 1319/51444/B).

⁴⁷⁹ BOA (HAT 710/34002).

⁴⁸⁰ BOA (HAT 660/32236).

⁴⁸¹ BOA (HAT 716/34199).

⁴⁸² BOA (HAT 542/26772).

⁴⁸³ BOA (HAT 542/26777).

⁴⁸⁴ BOA (HAT 331/19098).

⁴⁸⁵ BOA (HAT 1576/22).

⁴⁸⁶ BOA (HAT 714/34079).

ayrı bir ödenek talebinde de bulunmuştu.⁴⁸⁷ Medine’de makam sahiplerinin ve Mescidi Şerif’in tamiri ve yeni odaların yapımı için Rauf Paşa’ya yüz bin kuruş gönderilmiştir. Rauf Paşa, bina emini Aziz Efendi’nin vefatından sonra uygun bir bina emini arayışı içerisindeydi. Müslümanların Halifesi olarak Padişah, makamat-ı mübarekenin vairidatı lazimesi tahrir olursa da masrafların belirtilmediğini bu nedenle mahallinde tekrar keşif yapılarak ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmasını Rauf Paşa’dan istedi. Bunun üzerine Rauf Paşa, Surreyi hümayun emini Derviş Bey, hazreti şehriyari Kadri Ağa ve Şeyhülharemi Nebevi Ağası ile bir toplantı yaptı. Rauf Paşa, toplantıda bina emanetine getirdiği Vahid Efendi’nin görüşünü aldıktan sonra tamirat masrafı olarak yüz on beş bin kuruşta anlaşıldı. Rauf Paşa, tamire başlanan yapıları gezdikten sonra işlerin yolunda gittiğini bir kaime ile II. Mahmud’a bildirdi. Tamiratı yapılanlar arasında Hazreti Ali ve Fatma’nın makamı şerifleri de bulunmaktaydı. Rauf Paşa, mescidi şerifin kapısının üstüne yazılacak tarih ve tuğra-yı hümayun taşlarının henüz gelmediğini ancak geldiğinde hemen işleme başlanacağını ustalara tenbih ettiğini kendisinden haber bekleyen II. Mahmud’a bildirdi. Diğer taraftan Rauf Paşa, Padişah’ın istediği keşif ve masraflar için detaylı bir inceleme yapacak ehil bir kişinin bulunmamasından dolayı İstanbul’dan bir mimar halifesinin gönderilmesini talep etti. Böylece II. Mahmud’un çok dikkat ettiği masraf kalemlerinin doğru ve kesin bir hesabı ortaya konulabilecekti. Padişah da Rauf Paşa’nın isteğinin derhal yerine getirilmesi talimatını verdi.⁴⁸⁸

Rauf Paşa, I. Abdülhamid vakfına ait Medine’de bulunan medresenin tamirini yaptırıp, harap durumda olan kütüphanesini de farklı yerlerden getirilen kitaplarla ihya etmişti.⁴⁸⁹ Rauf Paşa, Mısır’dan yükselen istila haberlerine rağmen sağ salim Hacılar ile Şam’a dönmüş ve yolda herhangi bir sorunla karşılaşmamıştı.⁴⁹⁰ Bu arada Rauf Paşa, Şam’da vali olarak kalabilmesi için her sene gönderilen atanma emrinin kendisine bir an önce ulaştırılmasını da istemiş, Padişah da atama emrinin gönderilmesini buyurmuştur.⁴⁹¹ Rauf Paşa, Hacılarla Mekke’deyken bazı

⁴⁸⁷ BOA (HAT 543/26830).

⁴⁸⁸ BOA (HAT 554/27417).

⁴⁸⁹ BOA (HAT 555/27457/C) ve (HAT 710/33985).

⁴⁹⁰ BOA (HAT 542/26784) ve (HAT 556/27490).

⁴⁹¹ BOA (HAT 483/23706).

talihsizlikler de yaşanmıştı. Mekke’de yaşanan selden dolayı su yolları zarar görmüş ve Rauf Paşa bunların tamiriyle de ilgilenmişti.⁴⁹² Rauf Paşa sel felaketi sonrası yaşanan su kıtlığı sebebiyle hac ibadetini her zaman alışılmışın dışında olarak bir hafta erkenden tamamlayıp Şam’a dönmüştür.⁴⁹³ Rauf Paşa, hac farızasını yerine getirirken başlarına gelen sel felaketinden Sayda valisi Abdullah Paşa’ya da bahsetmişti.⁴⁹⁴ Diğer taraftan Rauf Paşa, hacıların bu olaydan daha fazla etkilenmemeleri için vaktinden önce Medine’ye doğru yola çıkmalarını sağladı, ancak Gazze urbanından bazı kişiler Hacıların tamamının hayatını kaybettiği yollu dedikodular yaymakta ve yalan haberler çıkarmaktaydı.⁴⁹⁵ Bunun üzerine Rauf Paşa, işin aslının böyle olmadığını anlatmak amacıyla çukadarını hemen İstanbul’a yolladı.⁴⁹⁶ Rauf Paşa, hacılarla birlikte hac ibadetini ifa ettikten sonra Şam’a döndü ve bohça baha olan on bin kuruşu İstanbul’a gönderdi.⁴⁹⁷

Hac’dan sonra Şam’a dönen Rauf Paşa, Salihye türbelerinde ortaya çıkan esrarengiz olayların araştırılmasını istemişti. Rauf Paşa’nın kulağına kadar gelen bilgiler arasında bölgenin ileri gelenlerinin rüya tabirlerinde büyük bir fethin müjdelendiğinden bahsediliyordu.⁴⁹⁸ Şam mütesellimi Osman Paşa, Rauf Paşa’ya yazdığı şukkasında Salihye’de medfun sahabeyi kiram’dan ve evliyaların türbelerinde, aydınlatmada kullanılan zeytin yağının tükenmesine rağmen kandillerin belli aralıklarla yanmaya devam ettikleri bilgisini paylaştı. Osman Paşa, iddiaların araştırılması için nakib efendiyi gönderdi. İncelemeler sonunda olayın doğrulandığı ve halkla birlikte dualar edildiği Rauf Paşa’ya bildirildi.⁴⁹⁹

⁴⁹² BOA (HAT 555/27453/A).

⁴⁹³ BOA (HAT 664/32303/A) ve (HAT 710/34000).

⁴⁹⁴ BOA (HAT 672/32915) ve (HAT 708/33936/B).

⁴⁹⁵ BOA (HAT 556/27476).

⁴⁹⁶ BOA (HAT 554/27423) ve (HAT 555/27453).

⁴⁹⁷ BOA (HAT 725/34568).

⁴⁹⁸ BOA (HAT 1018/42585).

⁴⁹⁹ Eldeki belgelerden olayın ne şekilde doğrulandığına dair herhangi bir kanıt bulamadık. Bununla birlikte Şam yönetiminin halkın inançları ve gelenekleri ile ters düşmek istemediği anlaşılmaktadır. Ancak ortada bir fetih müjdesi varsa herhalde bu Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın yakın zamanda bütün Suriye’yi ele geçirmesiyle ironik bir şekilde gerçeğe dönüşecekti. Bkz: BOA (HAT 1018/42585/B).

Rauf Paşa, valiliği sırasında yapmış olduğu masrafları alt alta yazdığı zaman gelirlerin giderleri karşılamadığını gördü. Padişah'ın Kapı kethüdasına yazdığı kaimesinde yaptığı masrafların kendisine borç olarak döndüğünden yakınmakta ve buna bir çare bulunmasını istemekteydi. Rauf Paşa, Şam eyaletinin diğer mansıplar gibi olmadığını, eyaletin gelirlerinin tamamının yeni göreve başlayan valiye kaldığını bunun da önceki valinin eline hiçbir şey bırakmaması sonucunu doğurduğundan şikayetçiydi. Rauf Paşa, halef ve selef arasında herhangi bir muhasebe yapılmadan yeni gelen valinin tüm geliri uhdesine almasını bir türlü kabullenemiyordu. Sistemin işleyiş biçimi Rauf Paşa'nın dikkatini çektiğinden eksik bulunduğu yönleriyle ilgili bazı uyarılarda bulundu. Rauf Paşa, mevcut uygulama Şam'da devam ederse bir vali görevden alındığı vakit o zamana kadar hem hac işleri hem de eyaletin kamusal ihtiyaçları için harcadığı meblağın bir kısmı eyalet gelirleri içinde görüldüğünden görevden ayrılan valinin büyük bir borç yüklendiği tespitinde bulundu. İşte bu nokta da Rauf Paşa, kendi açısından haksızlık olarak gördüğü uygulamanın azledilen vali ile yerine gelen arasında hakkaniyetli olarak pay edilmesini teklif etti. Bir başka deyişle Rauf Paşa, sorgulayıcı bir bakış açısıyla, kendi çözümünü sunmayı ihmal etmemişti. Bundan başka Rauf Paşa, haccı şerif ve bohca baha düşüldükten sonra valilerin masrafına kalacak akçenin hac dönüşü azil ve tayin durumları dikkate alınarak halef ve selef arasında müddetlerine göre pay edilmesini önermekteydi. Rauf Paşa, önerilerinin kabul edilmesini sağlamak için sorunun sadece kendisi için değil aynı zamanda Şam da valilik yapacak her devlet adamının aleyhine olduğunu şukkasında vurgulamayı ihmal etmemişti.⁵⁰⁰Rauf Paşa, önerileri kabul bulmasa bile en azından bazı borçlarının silinmesini istiyordu. Rauf Paşa hazineye ödemesi gereken Hama ve Humus mukataalarının toplam bir yük otuz dokuz bin iki yüz kırk buçuk kuruş elli altı akçe kadar tutan meblağı ifade ettikten sonra kendisinden istenen hazineyi amirenin iradı mahsusasına ait bu parayı ödemesinin mümkün olmadığını bildirdi. Rauf Paşa, Şam'a ait giderlerin

⁵⁰⁰ *"Ta'cizlik olmasun için bendeniz kala ve kalmaya aldığım yoksa da eslafın iş'ârından malum olduğu üzere masarif-i hazine-i Şam iradından artık gelüb beher sene Şam Valileri medyûn kaldığı zahir iken maâzallahü teâla bir de vakitsizce azl ile işlemiş ayların masarifi üzerine kalur ise çaresi bulunmaz deyne giriftar olunur."* BOA (HAT 555/27452/A) 23 Rebiülevvel 1246/11 Eylül 1830.

çokluğundan örnekler vererek gelirlerinin bunu karşılayamadığını hatta borç içinde kaldığından yakınmaktaydı. Bu nedenle Rauf Paşa'nın asıl isteği, hicri 1244/1828-1829 ve 1245/1829-1830 yılları ile 1246/1830-1831 yılına ait hazineye ödemesi gereken meblağın kendisine ihsan edilmesiydi. Bir başka deyişle Rauf Paşa, Hama ve Humus mukataasını üç senelik malından hazineye ödemesi gereken iki yük on dokuz bin altı yüz kuruşun ya affedilmesi ya da daha sonra ödenmek üzere kendisine süre verilmesini istiyordu. Hatta Rauf Paşa, bu isteğinin emre karşı gelmek gibi anlaşılabilirliğinin kaygısı ile çok zor durumda olduğunu en içten ifadelerle Padişah'a açıklamaktan geri kalmamıştı.⁵⁰¹ Bu isteğe Defterdar Efendi'nin takriyiyle olumlu karşılık verilince II. Mahmud, Rauf Paşa'nın hazineye olan borcunu affetti.⁵⁰² Diğer taraftan Padişah, Rauf Paşa'nın zimmeti miriyesi hakkındaki ifadelerinin kendisinin daha önce Defterdarlık hizmetinde bulunmuş olması nedeniyle canibi miriyenin ahvaline vukufu olduğundan bu konuda bildirdiklerinin anlamsız olduğu kanaatindeydi.⁵⁰³ Sonuçta Rauf Paşa istediğini elde etmiş ve mali açıdan rahat bir nefes almıştı.

Rauf Paşa'nın sıkıntılı günler geçirmesine ve birçok defalar merkeze başvurmasına sebep olan mali imkansızlıklar bir kişinin dikkatini çekmişti. Bu kişi Sayda valisi Abdullah Paşa'dan başkası değildi. Abdullah Paşa, özellikle Kudüs ve Nablus sancaklarıyla ilgilenmekteydi. Nüfuz alanını genişletmenin peşinde olan hırslı bir vali için Şam valisinin içinde bulunduğu çıkmaz kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Abdullah Paşa, gerekçe olarak bu bölgenin halkının fesada ve kargaşaya meyilli doğasının göstermekteydi. Abdullah Paşa, eğer bu sancaklar kendi uhdesine bırakılırsa bölgenin asayişini ve huzurunu temin edebileceği iddiasındaydı.⁵⁰⁴ Abdullah Paşa, niyetini ilk önce Mehmet Necip Efendi'ye açtı. Mehmet Necip Efendi, şukkasında Kudüs, Nablus sancaklarının Kileri Hac mürettebatını Şam hazinesine teslim etmek ve Asakiri Muhammediye ordusu masrafına bir iane olarak senevi mukataat hazinesine bin beş yüz kese akçe vermek üzere Kudüs ve Nablus sancaklarının Sayda eyaletine

⁵⁰¹ BOA (HAT 1319/51444/A).

⁵⁰² BOA (HAT 724/34461).

⁵⁰³ BOA (HAT 1319/51444).

⁵⁰⁴ BOA (HAT 660/32193/A).

bağlanmasını içeren Abdullah Paşa'nın talebini Rauf Paşa'ya iletti. Bu arada Abdullah Paşa, emeline nail olabilmek için İstanbul'un onay vermesi gerektiğini iyi bildiğinden derhal tatar ağası ile Babıali'ye teklifini bildirdi. Bu sayede Rauf Paşa'nın cevabı önemini yitirecek ve iş en tepeden bağlanmış olacaktı. İşler Sayda valisi Abdullah Paşa için yolunda gitmiş ve Babıali teklifi uygun bulmuştu. Bu isteğin olumlu karşılandığını sebepleri ile Rauf Paşa'ya yazmış olduğu şukkasında açıklamaya çalışan Mehmet Necib Efendi, Asakiri Mansure'nin senelik bin beş yüz-iki bin kese akçe kadar masrafının olduğunu ve bu meblağı üstleneceğini bildiren Sayda valisine bazı şartlar altında tevcihin uygun görüldüğünü ifade etti. Abdullah Paşa'nın tatar ağası İstanbul'a geldiğinde, adı geçen livaların senesi bin beş yüz kese akçe tanzim edilmiş ise de hala bu miktarın toplanamadığı ve bakaya kaldığı kendisine ifade edilmiş, Abdullah Paşa da bu parayı karşılayabileceği taahhüdünde bulunmuştu. Ayrıca Abdullah Paşa, Şam hazinesine senelik olarak yedi yüz elli kese akçe ve mukataat hazinesine de senelik iki bin akçe vereceğini beyan etmiştir. Babıali, ekonomik nedenlerden dolayı Kudüs ve Nablus sancaklarını Abdullah Paşa'nın uhdesine bırakmıştı. Böylece Abdullah Paşa, istediğini elde etmiş, ancak Rauf Paşa'nın idare alanı daha da daralmıştır.⁵⁰⁵

Rauf Paşa'nın Şam valiliği sırasında İmparatorluğun başına büyük sorunlar açacak olaylar dizisi başlamak üzereydi. Babıali'nin ortadoğudaki iki yöneticisinden Sayda valisi Abdullah Paşa ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasında çıkan husumet bölgeyi ateşe atmaktaydı. Ancak iki vali arasında çıkan anlaşmazlık için sadece görünen yüzüydü. Mehmed Ali Paşa'yı harekete geçiren asıl neden hakimiyet alanını mümkün olduğunca genişletmekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mora vilayetinde başlayan Yunan isyanı ise Mehmed Ali Paşa'nın gizli emellerinin su yüzüne çıkmasına vesile olacaktı. Yunan bağımsızlık hareketi kurulan cemiyetlerin de etkisiyle zamanla büyümüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliğini tehdit eder bir hale gelmişti.⁵⁰⁶ Nihayet

⁵⁰⁵ BOA (HAT 555/27452/B).

⁵⁰⁶ Yunan bağımsızlık hareketi Fransız İhtilâli'nden ilham almıştı. Tesalya'da bir Rum tüccarın oğlu olan Rigas Velestinlis, 1790'larda bağımsızlık manifestosu ve şiirler yazarak Yunan bağımsızlık hareketine öncülük etmişti. 1814 yılında Rum tüccarların ve siyaset adamlarının yer aldığı bir grup tarafından Karadeniz'deki Rus liman şehri Odesa'da Filiki

1821 yılına gelindiğinde Fenerli beylerin liderliğinde Eflak-Boğdan ve ardından da Mora'da isyan başladı. Babıali, isyanla bağlantısı olduğu gerekçesiyle Patrik V. Grigorios'u idam ettirdi. Bundan sonra ise sahneye Mehmed Ali Paşa çıktı. Bölgedeki Osmanlı birlikleri isyanı bastırmada yetersiz olunca Girit, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya verildi. Böylece II. Mahmud son çare olarak Yunan isyancılara karşı kudretli valisi Mehmet Ali Paşa'nın modern talim görmüş ordusunu çağırmasına karar verdi. Ancak Girit'teki isyan kontrol altına alınmış olsa da Mora'da istenen netice elde edilemedi. Bunun üzerine Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır donanması 1825 yılında Mora'ya ayak basarak Modon'u karargâh yaptı ve isyanı sert bir şekilde bastırdı. Ancak Avrupa'da kendisine güçlü bir taraftar kitlesi bulan Filhellenizm'in de oluşturduğu kamuoyunun etkisiyle İngiltere ve Rusya önce Saint Petersburg Protokolü'nü (4 Nisan 1826), ardından İngiltere, Fransa ve Rusya 6 Temmuz 1827'de Londra Protokolü'nü imzalayıp Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi veren bir Yunan beyliğinin kurulmasını karar verdiler.⁵⁰⁷ Osmanlı hükümetinin Londra Protokolü'nü reddetmesi üzerine Avrupalı müttefiklerin donanması Mısır-Osmanlı donanmasını 20 Ekim 1827 tarihinde Navarin'de imha etti. 1828'de İbrâhim Paşa Mora'dan çekildi. İngiltere ve Fransa'dan ayrı olarak Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve 1829 yılında Rus ordularının Edirne'yi ele geçirmesi üzerine Mora yarımadasında küçük bir Yunan Devleti'nin kurulmasına Babıali razı olmak zorunda kaldı.⁵⁰⁸ Mehmed Ali Paşa, 1827 yılının sonunda Yunan seferindeki kayıplarına karşılık Suriye'nin kendisine verilmesini Babıali'den talep etti. Ancak Mısır valisinin bu girişimi tehlikeli görüldüğünden isteği reddedildi. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, Akka Valisi Abdullah Paşa ile arasındaki bir anlaşmazlığı gündeme getirdi.⁵⁰⁹

Eteria (Dostluk Cemiyeti) adıyla gizli bir cemiyet kurulmasıyla Yunan bağımsızlık hareketi ivme kazanmıştır. Bkz: Hacısalihoğlu (2013 c:XLIII:588).

⁵⁰⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını kendi devleti için tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünen Metternich, milliyetçi akımlara destek verilmesi noktasında diğer büyük devletlerin 1815 Viyana kararlarına yüz çeviren politikalarını tasvip etmiyordu. Bkz: May (1963:39).

⁵⁰⁸ Hacısalihoğlu (2013 c:XLIII:588).

⁵⁰⁹ Kutluoğlu (2002 c:XXV:63).

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sayda valisi Abdullah Paşa ile arasındaki anlaşmazlık öteden beri bölgede huzursuzluklara yol açmaktaydı. Mısır valisi Aşm'a kaçan bazı kişileri geri istemiş ancak Abdullah Paşa buna yanaşmamıştı. Sadrazam Reşid Mehmed Paşa⁵¹⁰, Rauf Paşa'dan gelen bilgiler doğrultusunda Padişah'a Kavalalı'nın Suriye üzerinde emelleri olduğunu bu nedenle kendisine dikkat edilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca Sadrazam, Kaptan Paşa'nın Mısır valisine giderek nasihatte bulunmasının işe yaramayacağını dahası Kavalalı'nın bunu fırsata çevirip Kaptan Paşa'ya ait bazı gemileri kendi gemileriyle birleştirip Akka'ya saldırabileceğini bunun da sanki Babialî'nin arzusuymuş gibi algılanacağını dolayısıyla Kavalalı'nın tuzağına düşülmemesi gerektiğini tahriratında belirtti. Bunun yerine Sadrazam, eskiden olduğu üzere güzel yollu sözlerle mektuplar yazarak Mısır valisi ile iletişimi koparmamakla birlikte gerçek niyetinin ortaya çıkmasına kadar dikkatle gözlenmesini tavsiye etti. Ayrıca Sadrazam, Kavalalı'ya yazılacak mektuplarda dış politkadan bahsedilerek Fransa'nın Mısır'ın batısında Cezayir'de olduğu bir zamanda kendi başına bir harekete girişip durumunu tehlikeye atmasının büyük bir hata olacağını kendisine hatırlatılması gerektiğini ifade etti. II. Mahmud, Sadrazam'ın teklifine olumlu bakmış ve Mısır valisine aynen tahriratında belirttiği şekilde hitap edilmesini ve tehlikenin büyüklüğünün anlatılmasını buyurmuştur. Öte yandan II. Mahmud, Abdullah Paşa ile Kavalalı'nın arasında zuhur eden mali meselelerden ve tüccara ait konulardan defterdar efendinin haberdar edilerek bu sorunlara bir çözüm getirilmesini irade etmişti.⁵¹¹ Böylece II. Mahmud, Yunan isyanı

⁵¹⁰ Reşid Mehmed Paşa, Mehmed Hüsrev Paşa'nın yetiştirdiği kölelerden olup onun konağında eğitim görmüştür. Hüsrev Paşa'nın isyan eden Tekeli İbrahim Bey üzerine donanma ile gidip isyanı bastırmasında yararlıklar göstermiştir. 1808'de mirimiran rütbesi verildikten sonra Menteşe mutassarrıflığı, ardından Tulca muhafızlığı ve Anadolu vali vekilliği yaptı. 1821'de Tepedelenli Ali Paşa ve oğlu Mehmed Paşa üzerine Yanya'ya gönderildi. Buralarda kazandığı başarılarından dolayı vezirlik verilerek Ağustos 1821 tarihinde Konya valisi yapıldı. Mart 1823'de Tırhala valisi; Ekim 1823'de Vidin valisi oldu. Kasım 1824 tarihinde Rumeli Beylerbeyi görevine getirildi. Şubat 1828'te İnebahtı ve Karlılı muhafızlığı verildi. 4 Nisan 1829 tarihinde sadrazam ve serdâr-ı ekrem oldu. 1832 yılında serdâr-ı ekrem ve Mısır valisi tayin edilip Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanının bastırılmasıyla görevlendirildi. İbrahim Paşa ile 1832 yılında Konya'da yaptığı savaşı kaybetti. 18 Şubat 1833 tarihinde sadareten azledildi. Ekim 1833'te Sivas valiliğine getirildi. Ekim 1834'de Diyarbakır valiliği verildi ve bu görevde iken 1836 yılında vefat etti. Bkz: Mehmed Süreyya (1996 c:V:1381).

⁵¹¹ İşkodra taraflarında çıkan isyanın bastırılması için Babialî Mehmet Ali Paşa'dan kuvvet göndermesini istemiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa göndereceği ordunun

yetmezmiş gibi bir de devletin başına Mısır galesi açılmaması için şimdilik potansiyel isyancı konumunda olan Mehmed Ali Paşa'ya karşı yatıştırma politikası izlemeyi uygun görmüştür.

Gelişmeleri yakından takip eden Rauf Paşa'nın gözü Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın üzerindeydi. Rauf Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın Suriye üzerindeki emellerini daha önceden fark ettiğinden Akka'dan sonra sıranın kendisine geleceğini biliyordu. Zira Lütü Efendi, kendi tarihinde Suriye ve Anadolu'nun ileride maruz kalacağı tehlikeye en erken Rauf Paşa'nın dikkat çektiğini belirtir.⁵¹² Rauf Paşa, 21 Temmuz 1831 tarihinde, yani İbrahim Paşa'nın Akka üzerine yürüyüşe geçmesinden dört ay önce, hac kafilesıyla Haremeyn'den Şam'a dönerken, Mehmed Ali Paşa'nın Akka'yı ele geçirmek amacıyla denizden ve karadan saldırmak üzere çok sayıda asker ve savaş gemisi hazırladığını tahriratında yazmıştı. Dolayısıyla Rauf Paşa açısından Mısır valisinin harekete geçmek için uygun zamanı beklediğine kuşku yoktu. Yine Rauf Paşa'ya göre Mısır ordusunun Akka'yı ele geçirmesi durumunda önce Şam, ardından da tüm Suriye tehlikeye girecekti. Bu nedenle Rauf Paşa, Babıali'ye gönderdiği 7 Safer 1247/18 Temmuz 1831 tarihli tahriratında Sayda valisi Abdullah Paşa'nın yaklaşan tehlike karşısında uyarılması gerektiğini bildirdi. Ayrıca Rauf Paşa, Şam Kalesi'ne acilen mühimmat ve asker sevk edilmesinden başka yeni memurlar tayin edilmesini de istedi.⁵¹³

II. Mahmud, Mısır kuvvetlerinin Akka üzerine yürüyüşe geçmesinden önce başlayan istihbarat çalışmalarını yakından takip ediyordu. Kavalalı ile Sayda

hazırlıklarını tamamladığı sırada isyanın bastırıldığını haber almıştır. Bu sırada Sayda valisi Abdullah Paşa'nın Mısır kervanını yağmalatması, Kavalalı'nın elinde hazır bulunan birlikleri Akka'ya yönlendirmesine vesile teşkil etmiş ve Babıali'nin iki valisi savaşın eşiğine gelmiştir. Diğer taraftan İşkodra'da çıkan isyanda Mısır valisinin parmağı olduğunu iddia eden Lütü Efendi, Mustafa Reşid Paşa'nın 1834/35(1250) yılında Avrupa'dan Babıali'ye gönderdiği özel bir mektupta Mehmet Ali Paşa'nın Arnavut paşalarını asker ve para ile elde etmeye çalıştığını öğrendikten sonra iddiasında haklı olduğunu anlamıştır. Bkz: BOA (HAT 358/20037) ve Ahmed Lütü Efendi (1999 c:IV:726-727). Mehmet Ali'nin sert idaresi ve aldığı tedbirler Mısır'dan 6000 kişinin Suriye'ye iltica etmesine sebep olmuştur. Abdullah Paşa ise ipek böceği tohumunun Mısır'a ihracını menetmiştir. Ayrıca Mehmed Ali Paşa'ya olan 11000 kese borcunu da ödememiştir. Bkz: Altındağ (1988:37).

⁵¹² Ahmed Lütü Efendi (1999 c:IV:727).

⁵¹³ Ahmed Lütü Efendi (1999 c:IV:727-728).

Valisi Abdullah Paşa arasındaki düşmanlığın sıcak çatışmaya dönüştüğünü haber alınca, her iki valisine nasihat etmeleri için gönderdiği memurlardan bölgenin durumu hakkında bilgi toplamalarını da istedi.⁵¹⁴ Rauf Paşa'nın, Sayda ve Mısır valileri arasındaki husumetin bölgede tehlikeli bir duruma yol açabileceği ile ilgili gönderdiği tahrirlere karşılık olarak Babıali, iki valinin de uyarıldıklarını Rauf Paşa'ya bildirdi. Buradan anlaşıldığı kadarı ile Babıali'de, Mısır valisinin nasihat ve uyarılara rağmen herhangi bir askeri harekate cesaret edemeyeceği görüşü hakimdi. Babıali, Rauf Paşa'nın elde ettiği bilgileri yeni Şam valisi Selim Paşa'ya da iletmişti.⁵¹⁵ Bir başka deyişle yeni Şam valisi Selim Paşa'nın Mısır valisinin hareketlerinden haberdar olması için bilgilendirilmesi istenmişti. Ayrıca Rauf Paşa güvenilir bir devlet adamı olarak görüldüğünden yeni Şam valisinin bu uyarılara kulak vermesi son derece yerinde bir hareket olacaktı.⁵¹⁶ Defterdar Efendi Sayda valisine hitaben Rauf Paşa'nın verdiği bilgileri aynen aktardı. Rauf Paşa'nın iletmiş olduğu bilgilerin bölgedeki halk arasında söylentilere yansıdığını farkederek Defterdar Efendi, eğer Mısır valisi tüm nasihatlere rağmen karşı bir harekette bulunursa Abdullah Paşa'dan derhal merkeze bildirmesini istedi.⁵¹⁷ Ayrıca Defterdar Efendi, Mısır valisinin hareketleri hakkında Rauf Paşa'nın tahriratını Akka Valisi Abdullah Paşa'ya bir şukka ile iletmişti.⁵¹⁸ Böylece Babıali, Akka Valisi Abdullah Paşa'yı desteklemiş ve Mısır valisinin planlarından kendisini haberdar etmiştir.

Rauf Paşa'ya, hacdan döndüğü sıralarda Mısır valisinin Akka ve Şam'a doğru bir harekette bulunabileceği ile ilgili bilgiler gelmekteydi. Ancak Rauf Paşa, Mısır valisinin bu hareketinin Babıali'nin izni ve memuriyeti ile mi olduğu yoksa kendi

⁵¹⁴ Yüksel (2013:370-371).

⁵¹⁵ "Mısır Valisi hazretlerinin Akka ve Şam üzerine gitmek kuruntusuyla müteşebbis olduğu tedarikâta dair bazı güne mesmuatlarından bahisle bu babda istiş'âr keyfiyetini şamil reside-i enmile-i olan tahrirat-ı şerifleri..." BOA (HAT 358/20037/C).

⁵¹⁶ BOA (HAT 358/20037/F).

⁵¹⁷ "Şam Valisi sabıkı devletlü Rauf Paşa hazretleri tarafından Bâb-ı âlî'ye tevarüd eden tahriratın fezleke-i meâlinde güya Mısır Valisi, Şam ve Haleb ve havâl-i Arabistan'a nizam vermek kasdıyla berren ve bahren asâkîr ve mühimmat-ı vâfire ve sefayin tedarik ve tehiyye etmiş ve münhazıran İşkodralı haininin inhizamından sonra Dersaâdet'e çıkarmış olduğu tatarlarının avdetine intizaren hareketini te'hir eylemiş ise de ilhâletü hâzihi hazır ve müheyya olduğu..." Defterdar Efendi'den Sayda Valisi'ne gelen şukka... BOA (HAT 358/20037/G).

⁵¹⁸ BOA (HAT 365/20166).

iradesi ile mi olduğunu bilmemekteydi. Bu konuda kesin emin olmak için Rauf Paşa, şüphelerini İstanbul'a iletmeye karar verdi. Rauf Paşa, Mısır valisi bir işgal peşinde ise Şam'ı korumak için gerekli mühimmat ve tedarikin kendisine ulaştırılmasını istedi. Rauf Paşa, halk arasında çeşitli dedikodular çıksa da Sayda ve Mısır valilerinin tahkimat yaptıkları konusunda ciddi duyumlar almaktaydı. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın kaimesinde geçen uyarıları dikkate alarak, Defterdar Efendi ile Sayda valisinin sürekli irtibatla kalarak bölgedeki gelişmelerin günü gününe rapor edilmesini istedi.⁵¹⁹ Zira Rauf Paşa, Şam'a vali olarak atandığında Halep'ten ayrılırken tedbir amacıyla yanına iki kıta çarha topu almıştı.⁵²⁰ Önerilerine devam eden Rauf Paşa, Halep ve etrafına Türk kökenli asker yerleştirilmesinden yanaydı.⁵²¹ Rauf Paşa, gördüğü lüzum üzerine Halep'e bağlı Süveyde ve Kesb iskelelerinin keşif ve muayene olunmasını, buralarının tahkimini ve icap eden toprakların İstanbul'dan gönderilmesini ya da Ergani'den bakır getirtilerek Antakya'da top döktürülmesi için hazırlık yapılmasını Babıali'ye bildirmişti.⁵²²

Rauf Paşa'nın, Kavalalı tehlikesini son derece ciddiye aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Rauf Paşa, Şam valiliğinden ayrıldıktan dört ay kadar sonra 2 Kasım 1831 tarihinde İbrahim Paşa kumandasındaki bir ordu Suriye'ye girecek ve kendisinin haklılığı ispatlanacaktı. Rauf Paşa, hac yolunda Şam'a dönerken yerine atanan Selim Paşa'nın Halep'te olduğunu haber almış ve Padişah'ın kendisine başka bir mansıb vermemesi halinde maddi durumunun büsbütün kötüleşeceğini anlatmıştır. Ayrıca Rauf Paşa, Akka valisi Abdullah Paşa'ya hizmet karşılığı beş bin kese akçe söz verdiğini bunun üç bin kesesinin Tatar Ağası ile gönderildiğini geri kalanını ise dönüşte vereceğini ifade etmiştir.⁵²³ II. Mahmud, hem Mehmed Ali Paşa'yı saf dışı etmek, hem de ihtisap sistemini, rayına oturtmak için 19 Temmuz 1831 tarihinde Rauf Paşa'yı azlederek, yerine

⁵¹⁹ BOA (HAT 369/20355).

⁵²⁰ BOA (HAT 392/20797).

⁵²¹ *"Halep Eyaleti idaresi beher hal yabancı Türk uşağı asakire muhtaç olup yerlüsüyle idare mümkün olmayacağından İçkal'a ve Şeyh Bekir ve Şeyh Barak tabyalarıyla kal'a kapuları muhafazaları aylıklı askere muhtaç olup..."* BOA (HAT 641/31517/B).

⁵²² BOA (HAT 369/20355).

⁵²³ BOA (HAT 369/20355).

Selim Mehmet Paşa'yı getirmiştir.⁵²⁴ Zira Şam'dan Rauf Paşa'nın uzaklaştırılmasını Selim Paşa da istiyordu. Selim Paşa'ya göre Rauf Paşa memuriyete başladığından bu yana yönetici olarak çok yıprandığından Şam'da bulunması uygun değildi.⁵²⁵ Rauf Paşa, azledildikten sonra kendisine münasip bir mansıp bulunamadığından vezareti kaldırılarak Bursa'da ikametine irade çıktı.⁵²⁶ Rauf Paşa'nın itibarına hanel gelmemesi için de vezaretinin Şam'dan ayrıldıktan sonra kaldırılmasına karar verildi. Rauf Paşa, 14 Ağustos 1831 tarihinde Şam'dan Bursa'ya hareket etti.⁵²⁷ Rauf Paşa, 1831 yılının 28 Eylül Çarşamba günü Bursa'ya ulaştı.⁵²⁸ Rauf Paşa, Şam'dan ayrıldıktan sonra yerine gelen Selim Mehmet Paşa, ihtisab sistemini dayatalı bir ay olmuştu ki Şam'da ihtilal çıkmış ve ahali saraya hücum etmiştir. Selim Mehmet Paşa, kaleye sığınmış ve Sayda valisi Abdullah Paşa'dan yardım istemiştir. Ancak Abdullah Paşa, Gazze ve Lazkiye taraflarında ortaya çıkan isyan hareketleri yüzünden yardım göndermesinin mümkün olmadığı cevabını vermiştir. Selim Mehmet Paşa'nın ihtisab maddesini Şam'da uygulayamadığı görüldüğünden kendisi de vezirliği kaldırılarak azledilmiştir.⁵²⁹ Böylece Rauf Paşa'nın bölge halkının tepkisi konusunda yapmış olduğu uyarıların ne kadar gerçekçi olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

⁵²⁴ Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1362).

⁵²⁵ Bıyıklı (2014 c:XII:733).

⁵²⁶ BOA (HAT 403/21151).

⁵²⁷ *“Şam Eyaleti hemen müşarünileyh Selim Paşa kullarına tevcih olunarak müşarünileyh Rauf Paşa kullarının dahi açıkta münasib mansıp olmadığından ref-’i vezaretle Brusa’da ikamete me’muriyeti hatıra gelüb fakat Şam ahalisi beyninde muceb hakareti olmamak için müşarünileyhin ref-’i vezareti berülerde icra olunmak icab-ı maslahattan olduğu...”* Lütfi Efendi, Selim Mehmet Paşa'nın gizlice Şam valiliğine getirildiğini yazmaktadır. Bkz: BOA (HAT 404/21161) ve Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:III:686).

⁵²⁸ *“Ref-’i vezaret-i çakeranemle Brusa’da ikamet-i bendegâneme irade-i seniyye-i taallukuyla ol babda ısdar ve tısyar buyrulan ferman-ı âli muceb ve muktezasınca işbu mâh-ı Rebiülahirin yirmi birinci Çarşamba günü Brusa’ya vürud...”* BOA (HAT 494/24265).

⁵²⁹ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:III:687).

2.7 KARAHİSAR-I SAHİB ve MENTEŞE MUTASARRIFLIĞI (12 Kasım 1831- 8 Ağustos 1832)

Şam valiliğinden azledildikten sonra Bursa'da ikamet etmekte olan Rauf Paşa'ya 12 Kasım 1831 tarihinde vezareti geri verilerek Karahisar-ı Sahib ve Menteşe mutasarrıflığı tevcih edildi.⁵³⁰ Rauf Paşa, yeni görevinden dolayı teşekkürlerini II. Mahmud'a bir kaime ile bildirdi.⁵³¹ Rauf Paşa, Menteşe ve Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı olduğu sırada Mısır valisinin birlikleri İbrahim Paşa komutasında Akka engelini geçmiş ve Suriye içlerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Mehmed Ali Paşa, ordusunun başarısını sadece askeri operasyonlara bağlamamaktaydı. Basının propaganda gücünden de istifade etmenin önemini kavrayan Babıali'nin asi valisi için Akka zaferinden önce pek etkili olmayan Vakayii Mısriye, Akka alınınca Orhan Koloğlu'nun da ifade ettiği üzere "güçlünün haklı olduğu" anlayışıyla inandırıcılığı artan bir silaha dönüşmüştü.⁵³² Babıali, meseleyi ilk başlarda Mehmed Ali Paşa ile Akka valisi Abdullah Paşa arasındaki ihtilafın bir yansıması olarak görme eğilimindeydi. Dolayısıyla Babıali bölgede süregiden anlaşmazlığa müdahil olmada aceleci davranmamıştır. Bununla birlikte Babıali, Suriye'deki huzurun tesisi için her iki valisini de uyarmaktan geri durmamıştır. Ancak Babıali'nin merkezi otoriteyi yeniden tesis etme politikası Mehmed Ali Paşa'nın planları önünde engel olduğundan Babıali'nin girişimleri sonuçsuz kalmaya mahkumdu.⁵³³ 15 Haziran 1832 tarihinde Şam'a giren Mısır kuvvetlerine karşı Seraskerin sevk ettiği Osmanlı ordusu, Mısır ordusu ile yaptığı savaşı kaybetmiş, ardından da Seraskerin başında olduğu Osmanlı ordusu ikinci defa Belen

⁵³⁰ "Menteşe ve Karahisar-ı sahib sancakları sadr-ı sabık atufetlü Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine... Şam-ı Şerif eyaleti vezir-i mükerrem saadetlü El-hac Ali Paşa hazretlerine avatıf-ı aliyye-i mülükeneden tevcih..." Aynı belgeden Rauf Paşa'nın yerine Şam valisi olan Selim Paşa'nın görevinde fazla kalamadığı anlaşılmaktadır. Bkz: BOA (C. DH 212/10565) ve (HAT 1586/3). 6 Cemaziye'l-ahir 1247/12 Kasım 1831

⁵³¹ "...saye-i hümayun cenab-ı mülükenede ziver efza-yı mesned-i mualla-yı iclal ve devlet-i emin malum-ı übbehet-lüzum-ı asifaneleri buyurulduğu üzere çakerlerinin şimdiye kadar nail olduğum enva-ı muna'am ve ihsan-ı bi-payan-ı şahane istihkak ve liyakatimle olmayıp mahza-yab-ı Süreyya nisabının azadsız kölesi idüğüm şevket-meab ruh-ı alem efendimizin merahim ve eşfak-ı mülukaneleri idiğünü hüda bilir." BOA (HAT 715/34147). 15 Cemaziye'l-ahir 1247/21 Kasım 1831

⁵³² Koloğlu (2014:236).

⁵³³ Kutluoğlu (1999:79-80).

savaşında İbrahim Paşa'ya mağlup olmuştu.⁵³⁴ Nil vadisinin fellahlarını modern ordusuna katmayı başaran İbrahim Paşa, önüne çıkan Osmanlı ordularını mağlup ettiğinden Suriye toprakları bütünüyle elden çıkmış ve Mısır birlikleri Anadolu kapılarına kadar dayanmıştı.⁵³⁵ Babıali, büyüyen tehdit karşısında ordu toplamak için Anadolu'nun dört bir yanına emirler göndermekteydi. Rauf Paşa'ya gelen emirlerde yönetimi altındaki askerlerin Mısır birlikleri ile çatışmaya hazır olması isteniyordu. Mısır ordusunun Anadolu'ya yaklaşması üzerine Babıali, gerekli tedbirleri almak için Karaman ve Antalya taraflarına asakiri mansure ve piyade alayları göndermeye karar verdi. Bu alaylar için gereken at ve hayvanın temini için Rauf Paşa, Karahisar-ı Sahip vücutundan Mollazade Süleyman Ağa'yı, ordunun ihtiyaçlarını temin etmek üzere Konya'ya yolladı. Ancak II. Mahmud, Süleyman Ağa'nın mektubundan haberdar olunca Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı'nda bulunan Rauf Paşa'nın işi tamamen Süleyman Ağa'ya bıraktığı izlenimine kapıldığından Rauf Paşa'yı tenkit ederek gelişmelere seyirci kalmaması şeklinde ikazda bulundu.⁵³⁶

İbrahim Paşa'nın komutasındaki Mısır birliklerine karşı Anadolu'da hazırlanan Osmanlı ordusunun toplanma yerlerinden biri de Rauf Paşa'nın mutasarrıflığını yaptığı Kastamonu'ydu. Asâkîr-i Hassa-i Hazret-i Şahaneden Dilaver Paşa'nın Zîr livasında olan alayların iki taburu Kâim-makam Reşid Bey ma'iyetiyle Cuma günü, iki taburu Miralay Mustafa Bey kumandasıyla Pazar günü, iki taburu Kâim-makam Hasan Bey ma'iyetiyle Salı günü, iki taburu Miralay Mehmed Bey kumandasıyla ve Dilaver Paşa ile Cuma günü Karahisar'a ulaştılar.⁵³⁷ Ancak bu birliklerin Kastamonu gibi varlıklı olmayan bir sancakda ağırlandırmaları Rauf Paşa'nın mali dengesini alt üst edebilecek boyutlara varmakta gecikmeyecekti. Artan masraflara çare bulmak amacıyla Rauf Paşa'nın kapı kethüdası İbrahim Bey'in aklına Karahisar-ı Sahip ve Menteşe sancağı mütesellimi Tavaslızade Osman Ağa'nın yerine daha yüksek bir fiyat veren yeni bir mütesellim tayin etmek

⁵³⁴ Danişmend (2011 c:IV:164).

⁵³⁵ Zürcher (2017:31) ve Hathaway (2016:201).

⁵³⁶ "...liva-i mezkûrun tasarrufu Rauf Paşa olmağla bu maslahat-ı cesimeye açıktan seyirci gibi mi bakacak işte ağa-yı mumailayh livaya-i mezkûrun vücutundan olmak mülasebesiyle müşarünileyh kendüye düşen muavenet-i lazimenin icrasına gayret etse olmaz mı?" BOA (HAT 363/20137).

⁵³⁷ BOA (HAT 358/20034/A). 3 Cemaziyevvel 1247/10 Ekim 1831

geldi. İbrahim Bey, Osman Ağa'nın beş bin kuruş mahiye verdiğini ancak bunun iki katı olan on bin kuruş verebileceğini söyleyen başka bir talibin çıktığını Rauf Paşa'ya haber verdi. Bu arada Rauf Paşa, 1832 yılı başlarında Karahisar-ı sahib ve Menteşe Sancakları mutasarrıflığına ek olarak Ordu Kaymakamlığı'nı da üstüne almıştı. İbrahim Bey, Rauf Paşa'nın orduyu hümayun kaymakamı olması nedeniyle masraflarının daha da arttığını ileri sürüp, mevcut mütesellimin ödediği mahiyeyi on bin kuruşa çıkarmasının uygun olup olmadığını Padişah'a sordu. Padişah, devletin zor zamanlar geçirdiği bir sırada fukaraya zulm olacak hareketlerden kaçınılması gerektiği düşüncesiyle bu isteğe olumlu bakmamış ve Rauf Paşa'ya kendi kaynaklarını kazımaktan başka çare kalmamıştı.⁵³⁸

Rauf Paşa, Sadrazam'ın Kapı kethüdasına yazdığı şukkasında Osmanlı birliklerinin Beylan muharebesinde Mısır ordusu karşısında aldığı yenilginin askeri sonuçları hakkında yapmış olduğu gözlemlerini aktardı. Rauf Paşa'ya göre Osmanlı birliklerinin yenilgisinden sonra Boşnak ve Arnavud askerlerine artık güvenilemezdi. Buna kanıt olarak Rauf Paşa, bozgun sırasında kaçan Arnavut askerlerinin Mısırlılar ile aralarındaki bir sohbeti göstermekteydi. Yenilgiden sonra dağılan bu askerler artık hiçbir ciddi kuvvet ifade etmiyorlardı. Rauf Paşa, yenilginin haricinde başka sorunların da olduğuna işaret ettiği şukkasında sürreyi hümayunun ve miri hazinenin muhafazası için Mollazade Süleyman Ağa'nın yeteri kadar süvari ile Akşehir'e gönderildiğini ve Kütahya müteselliminin de gelmek üzere olduğu bilgisini paylaştı. Bozgun sonrası Osmanlı ordusunun ağırlıkları ile birlikte Eskişehir'e çekilmesinden dolayı kendisinin ve Şerif Efendi'nin Karahisar'da bulunmasının tehlikeli olabileceği düşüncesindeydi. Bir başka deyişle Rauf Paşa, hızla yaklaşmakta olan Mısır ordusunun eline düşebilirdi. Bu nedenle Rauf Paşa, orduyu hümayuna katılmak için Padişah'dan izin istedi. Rauf Paşa, içinde bulunduğu durumdan Serasker Paşa'yı da haberdar etti. Öte yandan Rauf Paşa ordu kaymakamı olduğundan Mısır kuvvetlerine karşı acil tedbir alınması için bölgedeki komutanların uyarılmaları konusunda adeta Padişah'a yalvarmaktaydı. Defterdar Efendi ve Hacı Necib Efendiler yazdıkları tahriratlarında Akşehir'de bulunan hisse-i hümayun ve miri hazinesinin

⁵³⁸ BOA (HAT 724/34460).

muhafazası için Mollazade Süleyman Ağa ve Kütahya müteselliminin mümkün miktar süvari ile Akşehir'e ulaştırılmasını talep ettiler. Çünkü bu sırada Mısır kuvvetleri Anadolu topraklarında hızla ilerliyordu. Bu sırada Rauf Paşa, Karahisar'da süvari askeri topluyor, Bolvadin ve Hanya kazalarında hayvan ve araba irsaliyle uğraşıyordu.⁵³⁹

Rauf Paşa'nın yazdıklarına göre Karahisar'a gelen askerlerin nerede kalacakları büyük bir sorundu. Askerler kahvehane köşelerinde gecelerken ordunun saflarına katılacak yeni birlikler için uygun yerlerin olmaması büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. Rauf Paşa, sorunu çözmek için büyük gayret gösteriyordu. Ancak imkanlar son derece kısıtlı olduğundan askerlerin büyük bir bölümü açık alanlarda geceliyor ve birlikler arasında disiplin sağlanamıyordu. Yine benzer şekilde Karahisar'a gelen İstolice Ali Paşa'nın askerlerine uygun bir yer bulunamamıştı. Molla Süleyman Ağa'yı yanına çeken İstolice Ali Paşa en azından bazı hatırlı adamlarına uygun bir yer bulunmasını talep ettiysede Molla Süleyman Ağa yeteri kadar yer olmadığı cevabını verdi. Yer sorunu devam ederken Rauf Paşa, Mısır birliklerinin ileri harekette bulunup bulunmadıklarını anlamak için istihbarat faaliyetleri gerçekleştiriyordu. Edinilen bilgilere göre Aşıklar köyünde bir ihtiyar bazı yabancı kişiler görmüştü. Başka kaynaklardan da Rauf Paşa'ya şüphelerini doğrulayan haberler geliyordu. Bunlar arasında Mısır birliklerinin yaklaştığı bilgisini içeren İlgin müftüsüne ait bazı kağıtlar da bulunmaktaydı.⁵⁴⁰

Rauf Paşa, bölgeye ulaşan süvari birliklerinin maaşlarını alamadığını, her ne kadar kendisi yardım etmek istese de maddi açıdan takatinin kalmadığından yakınıyordu. Bu arada Osmanlı ordusu pozisyon almak üzere toplanma yerlerine doğru harekete geçmişti. Sadrazamın kapı kethüdası Saib Efendi, İbrahim Paşa'nın Akşehir'de, Silistre valisi Mehmet Paşa'nın da Eskişehir'de ikamet etmelerini istedi. Müşir Paşa ve kethüdası Akşehir'e geldikleri sırada ordu, hazine ve mühimmat Eskişehir'e doğru yola çıkmıştı. Bir süreden beri Karahisar'da kalmasının bir anlamı olmadığını düşünen Rauf Paşa, Şerif Efendi'yle birlikte

⁵³⁹ BOA (HAT 367/20261).

⁵⁴⁰ BOA (HAT 348/19752/L).

Kütahya'ya gitmek için Müşir Paşa'dan izin istedi. Ancak Müşir Paşa, Rauf Paşa'nın şimdilik olduğu yerde kalmasından yanaydı.⁵⁴¹ Rauf Paşa, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması sırasında görev yeri olan Karahisar'dan Eskişehir'e doğru yola çıkması için Babıali'ye başvurdu.⁵⁴² Babıali'den gelen cevapta olumluydu. Ancak Serasker Paşa'dan gelen emir üzerine Rauf Paşa, hareketini bir süre ertelemek zorunda kalmıştır. Akşehir'den ayrılırken Rauf Paşa'ya ulaşan Serasker'in şukkasında; Karahisar'ın savunmasız kalabileceği ve ayrıca Isparta valisinin uygunsuzlukları iştirildiğinden kendisinin Eskişehir'e gitmesinin şimdilik uygun görülmediği yazılıydı. Diğer taraftan Rauf Paşa, Padişah'dan kendisinin burada unutulmamasını dilemişti.⁵⁴³ Çok zaman geçmeden Rauf Paşa isteğine kavuştu ve orduya katılmak için Karahisar'dan ayrıldı.⁵⁴⁴ Rauf Paşa Mollazade'yi Karahisar'a müteselim tayin ederek, maiyetinde bulunan Ustulucalı Ali Paşa ve diğer mirimiran ile Karahisar'dan Eskişehir'e doğru yola çıktı.⁵⁴⁵ Rauf Paşa, beraberindeki birlikler ile orduyu hümayuna katılmak üzere Eskişehir'den Kütahya'ya geçerek, Şaban ayının yirmi sekizinci cumartesi günü merasimle Kütahya Sarayına yerleşti.⁵⁴⁶ Burada Rauf Paşa ile görüşen Kütahya mütesellimi ve hâkimi bundan sonra ne yapılması gerektiğini merkeze danışmak için bir şukka kaleme aldılar.⁵⁴⁷

2.8. ANADOLU VALİLİĞİ ve ORDU KAYMAKAMLIĞI (8 Ağustos 1832-18 Şubat 1833)

Rauf Paşa, üç bin kese ihsan-ı hümayun⁵⁴⁸ ile 8 Ağustos 1832/11 Rebiyülevvel 1248 tarihinde Karahisar-ı sahib Mutasarrıflığı üzerinde bırakılarak Anadolu valiliği ve Ordu kaymakamlığına getirildi.⁵⁴⁹ Rauf Paşa'ya ayrıca buranın

⁵⁴¹ BOA (HAT 348/19752/N).

⁵⁴² BOA (HAT 348/19752/L).

⁵⁴³ BOA (HAT 348/19752/N).

⁵⁴⁴ BOA (HAT 352/19851).

⁵⁴⁵ BOA (HAT 356/19968).

⁵⁴⁶ BOA (HAT 371/20378/C).

⁵⁴⁷ BOA (HAT 358/20023).

⁵⁴⁸ "...üç bin kese ihsan-ı hümayun buyurulduğuna..." BOA (HAT 366/20211).

⁵⁴⁹ "...işbu ordu-yı hümayunum kaim-makamlığına liyakat ve ehliyetin nezd-i şahanemde ma'lum ve mütehakkık olduğuna mebni kariha-i mülukanemden seni bu maslahat-ı

muhassıllık gelirleri de bırakıldı. II. Mahmud, vüzeranın itibarına gölge düşürülmemesi için Rauf Paşa'nın ordu kaymakamlığına memuriyeti hakkında yazılan fermanın özenle hazırlanmasını irade buyurdu.⁵⁵⁰ Bu andan itibaren Rauf Paşa, "sivil" bir vali olmaktan öteye geçerek, geçmişte Erzurum'da Şark Seraskerliği görevinde olduğu gibi askeri kimliğine geri dönmüştü.⁵⁵¹ Zira Rauf Paşa, harp adamı değildi. Bir başka deyişle her ne kadar harp alanında düşmanla doğrudan savaşmayacak olsa da ordu karargahında vereceği kararlar Rauf Paşa'nın kariyerinde belirleyici olacaktır. Göreve geldiği zaman Rauf Paşa'yı hiç de yabancı olmadığı bir sorun bekliyordu. Babıali, yaklaşan Mısır ordusuna karşı Anadolu'nun savunulması için gerekli hazırlıkların yapılması işini Rauf Paşa'ya bıraktı. Artık Rauf Paşa, 27 Ra 1248/24 Ağustos 1832 tarihi itibariyle sahip olduğu yetkiler sayesinde Sadrazam Reşid Paşa ve ordusu İbrahim Paşa ile yüzleşmeye hazır oluncaya kadar Anadolu'daki birliklerin koordinasyonundan sorumlu olacaktı.⁵⁵² Rauf Paşa, Anadolu eyaletinin ve Ordu kaymakamlığının kendisine verilmesine teşekkür ettikten sonra görev yeri olan Konya'ya doğru yola çıktı. Bu arada Rauf Paşa'ya aldığı vaziferlerde maddi sıkıntı çekmemesi için de iki yüz elli kese daha atıyye verildi.⁵⁵³

Rauf Paşa, Mısır ordusunu durdurmak üzere Konya'ya doğru yola çıkan Sadrazam'ın görev yerine ulaşıncaya kadar orduyu hümayun kaymakamlığına getirilmesine Babıali'de akd olunan Encümen-i Şura'da karar verilmişti. Babıali'de yapılan müzakerelerde Rauf Paşa'nın ordu kaymakamlığına getirilmesinde, her ne kadar savaş veziri olmasa da yaratılış itibarı ile dirayetkar ve akil olması göz

mu'tenaya me'mur eyledim..." BOA (HAT 365/20204); Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:IV:717) ve Mehmed Süreyya (1996 c:IV:1362).

⁵⁵⁰ BOA (HAT 367/20264) ve (HAT 365/20204).

⁵⁵¹ "...Ordu-yı hümayunlarına me'mur buyrulan sadr-ı esbak Rauf Paşa kulları ma'lum-ı hümayun tacdarileri buyrulduğu üzere her ne kadar harb veziri değil ise de âkil ve dirayet-kâr adam olarak tedabir-i lazimeyi layıkıyla icraya muktedir..." BOA (HAT 365/20170).

⁵⁵² "...sadrızam efendimiz hazretlerinin mevcud-ı miyas olan asakir-i mansure alaylarıyla Arnavudluk'dan tertib buyuracakları asakir-i vafiye ile ordu-yı hümayun-ı şehin-şahiye memuriyetleri ve asakir-i mezkure veralarından erişmek üzere seri'an Dersaadet'e vusule buyurmaları ve müşarun-ileyh hazretlerinin vürudlarına kadar ordu-yı hümayun kaimakamlığıyla Anadolu eyaleti hala Karahisar mutasarrıfı sadr-ı esbak devletlü Rauf Paşa hazretlerine ve ordu-yı hümayun seraskerliği hala Silistre valisi atufetlü Mehmed Paşa hazretlerine tevcih ve ihsan-ı hümayun buyurulmuş..." BOA (HAT 348/19760).

⁵⁵³ BOA (HAT 367/20278).

önüne alınmıştı. Böylece Rauf Paşa'ya ordu ile ilgili işler de büyük sorumluluk ve yetkiler verildi. Artık Rauf Paşa, bir nevi Anadolu ordu müfettişi gibi askeri konularda da görüş bildirebilirdi. Bu sayede Rauf Paşa artık askeri sfatının da verdiği güçle sivil yetkilerinin dışında harp adamlığı vasfına da haiz olarak askeri konularda da kendisini gösterme fırsatı yakalayacaktı.⁵⁵⁴ Savaş ortamında Rauf Paşa, zaman zaman askeri konulara da müdahale eden ve komutanlar arasında koordinasyonu sağlayan önemli bir figür haline gelecekti. Anadolu Serdarlığı'na tayin olan Hüseyin Paşa dışında Rauf Paşa'nın asıl mesai arkadaşı askeri vasıflarından övgü ile bahsedilen Silistre valisi Mehmed Paşa'ydı. Babıali'nin yaptığı organizasyona göre temel askeri ihtiyaçlar ile ahalinin asayışı Mehmed Paşa'nın, genel askeri konular ve savunma tedbirleri de Rauf Paşa'nın sorumluluğuna bırakılıyordu.

Anadolu Serdarı Hüseyin Paşa, Beylan Muharebesi'nin kaybedilmesinden sonra Adana'ya dönmüştü. Ancak Hüseyin Paşa'nın elindeki askerin bir kısmı firar etmiş ve böylece kuvveti iyice azalmıştı. Hatta Hüseyin Paşa, ordunun mevcudunu korumak için mektuplar yazdırmasına rağmen askerlerin çoğu bunları suya atarak kaçmıştı. Anadolu Serdarı Hüseyin Paşa, nakli mümkün olmayan altı kıta topu İskenderun'dan gemilerle İstanbul'a göndermişti. Ancak bu durum ordunun elindeki ateş gücünü zayıflattığı için Hüseyin Paşa, Babıali'ye yazmış olduğu 10 Ağustos tarihli tahriratında Konya'daki nizamiye askerinin yirmi kıta top, mühimmat ve topçu irsaliyle desteklenmesini talep etti.⁵⁵⁵ Yine Hüseyin Paşa, 17 Ağustos tarihli şukkasında zahire sorununun da bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Çünkü Hüseyin Paşa'ya göre 29 Temmuz'da yaşanan Beylan mağlubiyetinin asıl nedeni zahiresizlikti.⁵⁵⁶

Babıali, Konya ahalisine zulmetmeden zahirenin satın alınmasını kararlaştırdı. Zira Babıali, zahire nazırı Arif Efendi'ye ordunun zahire ihtiyacı için bin ve orduyu hümayun masrafları için de iki bin kese akçe vermişti. Sadrazam'a ise üç bin kese akçe verilmişti. Ordunun eksiklerinin başında çadır gelmekteydi. Ayrıca çatışma sırasında kullanılacak çok sayıda top ve mühimmata da ihtiyaç vardı. Dahası

⁵⁵⁴ BOA (HAT 365/20170).

⁵⁵⁵ BOA (HAT 906/39740).

⁵⁵⁶ BOA (HAT 354/19889).

Babiali, orduda bulunan yorgun askerler ile Konya'da toplanacak taze kuvvetlerin birbirleriyle karıştırılmamasına dikkat edilmesini istiyordu. Padişah, Mısır birlikleri karşısında başarısız olan Hüseyin Paşa'yı azletmiş ve Hüseyin Paşa'nın elindeki ordunun tüm araç ve gereçleri ile hazinenin Rauf Paşa'ya bırakılmasını irade etmişti. Ordu seraskerliği ise Mehmed Paşa'nın uhdesinde bırakılmıştı. Bu arada bölgedeki voyvoda ve mütesellimlere de haber gönderilerek ahaliye zulm etmeden yirmi ila otuzar kadar nefer toplamaları istenmişti. Böylece Mısır kuvvetlerine karşı Sadrazam gelinceye kadar ordunun mevcudunun artırılması hedefleniyordu. Bu arada gelen haberler arasında Konya civarında başıboş halde bulunan süvari takımından birçok asker görüldüğü de vardı. Alınan istihbarat üzerine hem Mısır tarafına geçmemeleri hem de savaş zamanında faydalanılabileceği düşüncesiyle Rauf Paşa'ya süvari takımından işe yarar bin nefer ya da daha fazla asker yazması için talimat gönderildi. Bunların tüm masrafları için de Rauf Paşa'ya iki bin kese akçe verildi.⁵⁵⁷

Ordu kaymakamı olarak Rauf Paşa'nın görevleri arasında "ordu müfettişi" gibi hareket ederek Osmanlı birliklerinin sevk ve idaresine ait gözlemleri içeren tahriratlar kaleme alarak, gelişmelerden Babiali'yi haberdar etmekte vardı.⁵⁵⁸ Rauf Paşa, orduyu hümayunun ihtiyacı olan aylıkların Darphaneyi amireden karşılık gösterilerek aynı olarak ödenmesine devam edilebilmesi için hangi mahallerden toplanacağını açıklığa kavuşmasını istiyordu.⁵⁵⁹ Rauf Paşa, hızla ilerleyen Mısır birliklerinin eline geçmemesi için Karaman valisi Ali Paşa'nın maiyetindeki top ve mühimmatın Fransa'nın Toros konsolos vekiline iki kıta sened karşılığında bırakma kararı aldı. Uygun şartlar olduğu takdirde top ve mühimmatın orduya ulaştırılması planlanıyordu. Fransa konsolosunun vekiline bırakılmalarının bir diğer sebebi ise bu top ve mühimmatın taşınması için gereken bütün hayavanların önceden ordunun ihtiyacı için alıkonulmuş olmasıydı. Rauf Paşa, senedlerin muhafazası için Baş muhasebeye kayd ile Defterdar Efendiye verildiğini Padişah'a bildirdi.⁵⁶⁰ Mısır birliklerinin ulaştığı bazı köylerin değişen

⁵⁵⁷ BOA (HAT 365/20170).

⁵⁵⁸ BOA (HAT 347/19739).

⁵⁵⁹ BOA (HAT 346/19714).

⁵⁶⁰ BOA (HAT 346/19718).

tavırlarının aksine Bolu halkının Bolu mütesellimi Mustafa Bey'in yerine bıraktığı oğlu Tahir Bey'den hoşnut olmaları Rauf Paşa'yı biraz olsun rahatlatmıştı. Çünkü içerde yaşanan bölünmüşlük duygusu nedeniyle isyan çıkması durumunda felaketin önüne geçmek mümkün olmayabilirdi.⁵⁶¹ Babıali, bir yandan dağılan Osmanlı birliklerini toparlayabilmek, diğer yandan da ordunun mevcudunu artırmak için çeşitli tedbirler almaktaydı. Akşehir'de bulunduğu sırada Rauf Paşa'ya gelen emirlerde orduyu hümayun hazinesinden aylıkları ödenecek iki yüz nefer süvarinin istihdamı edilmesi istenmekteydi. Ancak Rauf Paşa, merkezin aylıklı asker toplaması fikrine pek de sıcak bakmıyordu. Rauf Paşa'ya göre aylıklı asker yazıldığı takdirde her biri biner kuruştan iki yüz bin kuruş gibi son derece yüksek bir masrafa sebep olacaktı. Ahaliden hem nefiriam suretinde asker toplayıp hem de hazineden bunlara aylık verilmesinin kazalara sürekli bir yük getireceğinden başka artan masrafların da yine ahaliye yansıtılacak olmasının yeni huzursuzluklar yaratabileceği ihtimali Rauf Paşa'yı rahatsız etmekteydi. Rauf Paşa'nın endişesi yersiz değildi. Ahali daha önce zahire bahası adı altında istenilen paraya tepki göstermişti. Zira Rauf Paşa, Konya ve kazalarından alınan zahirenin ahaliye yük olduğunu ve bizzat ahalinin tepkisiyle karşılaştığını Babıali'ye bildirmişti. Rauf Paşa'nın önerisi ise uzlaşma yoluyla halk arasında karışıklık çıkmasını mümkün olduğunca önlemektir. Bununla birlikte tüm girişimlerine rağmen Rauf Paşa'nın, planı kabul etmekten başka seçeneği yoktu.⁵⁶² Babıali, yakın tehlike karşısında Rauf Paşa'nın taleplerini yerine getirecek durumda değildi. Bu arada Rauf Paşa'nın pederinin Karahisar ahali tarafından alıkonulduğu haberleri ortalıkta geziyordu. Fakat bir süre sonra bunun doğru olmadığı anlaşıldı.⁵⁶³ Rauf Paşa, sürekli aynı yerlerden asker toplanmasının Anadolu'da halk arasında büyük hoşnutsuzluk yarattığını ve bu durumun Babıali aleyhine yoğun propaganda yapan Mısır birliklerinin lehine olduğunun farkındaydı.⁵⁶⁴ Bu nedenle Rauf Paşa askere alma sırasında adaletin

⁵⁶¹ BOA (HAT 346/19728).

⁵⁶² BOA (HAT 347/19739/A).

⁵⁶³ BOA (HAT 348/19768/B).

⁵⁶⁴ "Osmanlı memleketlerinin birçok taraflarında sakin Müslüman ahali, Mısır Valisi'nin tahakkümünü çekemeyip bunun ortadan kaldırılmasına çalışan hıristiyan hükümetleriyle Babıali'nin ittifak etmesini hoş görmüyor, padişahın Frenkleştigi, Mehmed Ali'nin ise İslam kaldığı söyleniyordu. Padişahın vükelası(kabinesi), ve bilhassa Reşid Paşa kafirler

gözetilmesi için sorumluları sık sık uyarmıştır. Rauf Paşa'nın aylıklı asker konusundaki uyarılarını yeterli gören Babıali tekrardan bu konuyu gündemine almamıştır. Diğer taraftan Padişah dikkat çekici bir şekilde “yüksek zekâsı gereği aldığı emirlerin doğasını iyi anlamadan kendi başına bazı düşünceler” içine girdiği konusunda Rauf Paşa'yı tenkit etmiş olsa da Rauf Paşa'nın Sivas ile ilgili uyarılarının yetkili makamlarca dikkate alınmasını irade buyurmuştur. Babıali, ordunun günden güne artan zahire ihtiyacı için tüm makamlara emirler göndermekteydi. Askere çadır, buğday ve peksimed yetiştirilmesi için Ankara, Kengiri, Kütahya ve Karahisar, Bozok ve Gümüşkan, İzmir ve Antalya taraflarına mektuplar gönderilmiştir.⁵⁶⁵ Rauf Paşa'nın daha önce aşılması gereken iki konu hakkında Padişah'a ve Babıali'ye danışmak ihtiyacını duymuştur. Bu konulardan biri ordunun zahire ihtiyacı diğer ise nefiriam askeri politikasına dairdir. Padişah Rauf Paşa'nın işaret ettiği iki konuda önemli olduğunu bildiğinden bunların görüşülmesi için Babıali'de bir meclisi Şura toplanmasını buyurmuştur. Mecliste alınan kararlardan zahire hususuna dair hangi fiyattan ne miktarda kimlerin alım yapacağı karara bağlanmıştır. Kengiri, Ankara ve Bozok sancaklarına gönderilen emirler ile zahirenin ne koşullarda temin edileceği belli esaslara bağlanmıştır. Rauf Paşa'da halkın hoşnutsuzluğunu ve fakir fukaranın suistimal edilmemesi için önlem alınması uyarısını tekrarlamıştır. Babıali'de Rauf Paşa'nın uyarılarını yerinde bulmuş ve gerekenin yapılması için yetkili makamlara emirler yazmıştır. Rauf Paşa'nın nefiriam askerinin kullanılıp kullanılmayacağı hakkındaki sorularına karşılık mecliste alınan karara göre nefiriam askerinin gerek disiplin gerekse de savaş kabliyeti açısından faydalı olamayacağı düşüncesinden hareketle bunların kullanılması uygun bulunmamıştır. Mecliste asıl olarak Aydın ve Saruhan mütesellimleri Karaosmanzade Mehmed Ağa ve Eyüp Ağaların piyade ve süvari üçer yüz ve Menteşe mütesellimi Tavaslı Osman Ağa'nın da piyade ve süvari olarak dört yüz nefer asker çıkarması karara bağlanmıştır. Ayrıca adı geçen kişilerin sorun çıkmaması için kendi yerlerine güvenilir bir vekil atayıp orduya katılmaları istenmiştir. Balıkesir mütesellimi Şerif Ağa'nın da iki yüz

tarafından elde edilmiş ve kışkırtılmış birer gavur suretinde gösterilerek, bunların kendi efendilerini aldatmakta ve milletin kadr ü haysiyetini düşkünleştirmekte oldukları söyleniyordu.” Bkz: BOA (HAT 348/19769) ve Engelhardt (2017:59).

⁵⁶⁵ BOA (HAT 366/20236).

nefer piyade asker göndermesi istenmiştir. Meclis kesin olarak savaştan anlamayan çiftçi ve rençber takımından zorla silah altına adam alınmasını yasaklamıştır. Rauf Paşa'yı endişelendiren konuların başında gelen asker tedariki için şimdilik en azından bin iki yüz nefer tertip olunmuş ve bu haber Rauf Paşa'yı biraz da olsun rahatlatmıştır. Bu arada Şam ve Halep ağalığına bağlı çok sayıda askerin Mısır kuvvetlerinden kaçıp Osmanlı ordusuna sığınmışlardır. Ancak ordunun bozgunluğu sebebi ile bunlarla yeterince ilgilenilememiştir. Perişan haldeki bu kalabalık askerle için gerekli çadır ve gıda malzemelerinin teminine bakılması ordu kaymakamı Rauf Paşa'nın sorumluluğuna bırakılmıştır. Ayrıca yedi yüz kadar çadır gönderilmiştir. Rauf Paşa'nın aylıklı asker için yapılacak masrafın nefiriam askeri maaşlarına benzer şekilde halktan karşılanması durumunda ahalnini tepkisini çekebileceği endişesini dile getirmiştir. Rauf Paşa'nın uyarılarını dikkate alan meclis bu konunun Rauf Paşa'nın insiyatifine bırakıldığını belirterek zaten nefiriam şeklinde asker yazılmasının ne bundan önce ne de bundan sonra düşünülmediğini kendisine açıklamıştır. Padişah'da kendisine sunulam meclis kararlarını onaylamış ve Rauf Paşa'nın işaret ettiği şekilde maslahatın yerine getirilmesini irade buyurmuştur.⁵⁶⁶

Rauf Paşa'nın zahire miktarı konusunda mecliste kararlar alınmıştır. Ordunun ihtiyacı için mevcut akçe yetersiz kalınca yedi bin beş yüz kese kadar daha ilave gönderilmiştir. Ordunun zahiresiz kalmaması için Babıali va gücüyle tedbirle almak için Perşembe günü toplanmıştır. Mecliste ilerde asker sayısının artacağına dikkat çekerek kış gelmeden zahire eksikliğini giderilmesine odaklanmıştır. Bunun içinde Anadolu'da birçok sancak yöneticisine ve mütesellimlere gerekli talimatlar gönderilmiştir. Zahirenin mahalline nakli masrafları da gözden geçirilmiş ve ortaya bazı rakamlar çıkmıştır. Toplam maliyet yirmi altı bin guruşu miri geri kalan iki yüz elli bin guruşu mahallinde verilmek suretiyle karşılanmasına karar verilmiştir. Toplamda zahire nakliyesi masrafı için bin beş yüz kese akçe hesap çıkmıştır. Ayrıca Arif Efendinin takririnde istenen bin beş yüz kese akçe de buna dahil edilğidiği zaman toplamda üç bin kese akçe masraf tutuyordu. Erzak baha olarak istenen bin kese akçenin ise mukataat

⁵⁶⁶ BOA (HAT 365/20171).

hazinesinden karşılanması düşünülmüştür. Padişah özellikle Ereğli Nüzül Eminine gönderilen külliyetli akçe yüzünden zahire Nazırı Arif Efendi'nin içine düştüğü sıkıntıyı haber aldığından şimdiye kadar zaten yüksek miktarda akçe gönderilmesinin durdurulmasını irade buyurmuştur. Dolayısıyla Padişah ordunun ihtiyacı için harcanan paranın hesabından şüphe ettiği için böylesi bir tedbir almayı uygun görmüştür. Dahası Rauf Paşa'nın kendisine Ereğli'deki memurların Konya'ya doğru yola çıktığını haber aldığı bildirildiğinden Padişah artık tez elden bunlara akçe gönderilmesinin uygun olmadığına kanaat getirmiştir. Bununla birlikte Padişah diğer hususlarda mecliste alınan kararları onaylamıştır.⁵⁶⁷ Bu arada Babıali, orduyu desteklemek amacıyla daha önceden toplanmış olan Arnavud takımlarının isyan çıkarmalarından endişe duyduğundan bir süreliğine Bursa'ya yerleştirilmelerine karar verdi.

İlerleyen Mısır kuvvetleri karşısında Rauf Paşa'dan gelen tahriratları değerlendirmek üzere meclisi şurada bir araya gelen devlet adamları ihtiyaç duyulan askerin ne şekilde toplanacağını ve bunların nasıl organize edileceğini müzakere edildi. Mecliste alınan karara göre Sadrazam Reşid Mehmed Paşa, Anadolu'ya geçinceye kadar Rumeli'den asker yazılması seçeneği üzerinde duruldu. Böylece Sadrazam'ın ordusunu oluşturacak taze kuvvetlerin Dimetoka, Hasköy ve Sultanyeri kazaları arasından toplanması uygun görüldü. Buradan toplanacak askere aylık verilmesi ve hazineden verilen aylığın dışında yine kazalar ahalisine artan masrafların adaletli bir şekilde pay edilmesi kararlaştırıldı. Ancak Babıali, bir süre sonra sadece asker veren kazaların değil tüm Çirmen sancağı kazalarının bu masrafı eşit paylaşmalarına hükmetti. Bu konuda Çirmen kaimmakamına gerekli yazı gönderildi. Askerlerin birer gecelik verilecek tayinatları ise ya devlet hazinesinden ya da sancaktan karşılanacaktı. Ayrıca Sadrazamın ordusu için Gümülcine ve havalisinden beş bin kadar Kırca askeri yazılması da öngörüldü. Her dört ya da beş yüz nefere bir binbaşı olacak şekilde örgütlenecek yeni birliklerin her yüz nefere bir yüz başı ve çavuşlar şeklinde takım takım örgütlenmesine karar verildi. Sonuçta beş bin neferin kırkar kuruştan bir aylıkları dört yüz ve üç aylığı bin iki yüz kese akçe olacak şekilde hesaplanmıştı.

⁵⁶⁷ BOA (HAT 365/20173).

Diğer taraftan Padişah Rumeliden asker tedarikine karşı olmamakla beraber bunun altmış veya daha fazla gün alacağı düşüncesi ile zamanın nasıl geçirileceğinin mutlaka planlanması gerektiğini bildirdi. Bunun içinde Padişah Serasker Paşa ve diğer mirimiran ile görüşülüp bir durum değerlendirmesi ile yapılacakların sıraya konmasını irade etti. Yine Padişah, aylıklı asker için bin kese akçenin Darphaney-i Amirede'den karşılanması emrini verdi.⁵⁶⁸ Bu arada Babialı, düzenli ordu dışında Menemenci Aşireti gibi yerel aşiretlerin beylerine paye verip bunları kullanmakta da sakınca görmüyordu.⁵⁶⁹

Babialı, dağınık haldeki ordunun nefer ve subaylarını tekrar bir araya getirmenin gayreti içindeydi ve tüm imkanlarını orduyu tekrardan örgütlemek için seferber etmişti. Toplanan birliklerin zaman kaybetmeden Konya'da bir araya gelmesine çalışılıyordu. Babialı, Mısır ordusu karşısında yetersiz kalan Osmanlı askerlerinin yeniden toparlanması için küçük çaplı bir ıslahata da girişmişti. Osmanlı ordusunda bulunan topçu neferlerinin başına bir binbaşı, binbaşılardan üzerine de Tophane-i Amire'den uygun bir Miralay tayin edilmişti.⁵⁷⁰

Babialı, Mısır birliklerinin ilerlemesini durdurmak için Anadolu'da asker toplamakla meşgulken Rauf Paşa'ya, Doğu Akdeniz'de Mısır valisinin operasyonlarına dair istihbaratlar geliyordu. Kıbrıs muhassılı Mehmed Ağa, Rauf Paşa'ya Mısır ordusunun Kıbrıs adasını zapt etmek hazırlığında olduğunu bildirerek Babialı'nın buna bir an önce önlem almasını istedi. Rauf Paşa'ya gelen tatarın bildirdiğine göre ise daha önceden İçel sahilinden Kıbrıs'a yardım göndermek için asker talebinde bulunulmuştu. Ancak Rauf Paşa, İçel'in savunulması için ayrılan birliklerin buraya sevk edilmesi durumunda Anadolu'daki savunma hattının zayıflayabileceği endişesiyle bu talebe kayıtsız kaldı.⁵⁷¹ Zira Rauf Paşa, Serasker'in isteği üzerine İçel müteselliminin göndermesi gereken beş yüz neferin toplanamayacağını bölgeden gelen istihbarat üzerine merkeze önceden bildirmişti. İçel mütesellimi Sadık Bey'den Rauf Paşa'ya gelen tahrirata bakılırsa İçel halkı bölgeyi Mısır ordusuna karşı savunmak konusunda son derece

⁵⁶⁸ BOA (HAT 368/20340).

⁵⁶⁹ BOA (HAT 365/20184).

⁵⁷⁰ BOA (HAT 367/20316).

⁵⁷¹ BOA (HAT 353/19878/A).

istekliydi. Ancak Rauf Paşa, tahriratı getiren adamdan şüphelendiği için İçel halkının bu sorumluluğu yerine getirmesinin mümkün olmadığına hükmetti. Bunun yerine Rauf Paşa, İçel sahilinin savunulması için bölgedeki yetkili makamlara emirler yazdı. Ayrıca Rauf Paşa, sahillerin korunması için hazırlık yapan makamlara ellerinde yeterli kurşun ve barut kalmadıysa mutlaka kendisine bildirilmesini emretti. Rauf Paşa, kaynak sıkıntısı çeken birliklere on varil barut iki yüz elli vukiyye⁵⁷² kurşun gönderdi. Rauf Paşa, Kıbrıs muhassılı ve Antalya muhafızına çadır nakli konusunda tam yetki verdi.⁵⁷³ Diğer taraftan Babıali, henüz istenen kıvama gelmemiş olan birliklerin iaşesiyle başa çıkabilmek için azami gayret sarf etmekteydi. Osmanlı askerlerinin gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla Erzurum ve Şam tüccarının elinde bulunan binlerce koyun satın alınmış ve sonrasında kasaplara emanet edilmişti.⁵⁷⁴ Rauf Paşa, 25 Rebiülevvel 1248/22 Ağustos 1832 tarihinde çarşamba günü Konya'ya maiyeti ile birlikte vardı. Rauf Paşa, Konya'da Aliş Paşa, Hassa Feriki Mehmed Paşa ve Hassa-i Mansure mirlivaları ile son durum hakkında mülakatta bulundu.⁵⁷⁵ Anadolu Serdarı Hüseyin Paşa'nın tahriratı üzerine alınan kararlar Anadolu'nun kapısı konumundaki Gülek Boğazı'nın ve Akköprü'nün savunulması için Menemenci Aşireti Reisi Habib Bey görevlendirildi.⁵⁷⁶ Fakat Rauf Paşa, Gülek Boğazı'nın savunulması hakkındaki görüşlerini içeren tahriratında Menemencioğlu'na fazla güvenilmemesi gerektiğini, hatta Menemencioğlu'nun kardeşinin Adana'ya İbrahim Paşa'nın yanına gittiğini ileri sürdü. Yine Rauf Paşa, Menemencioğlu'nun kendisine top ve mühimmat gönderilmediği bahaneleri ile almış olduğu görevi savsaklayabileceği uyarısında bulundu. Rauf Paşa'nın bu tahriratı Babıali'de kurulan meclisi şuradamasaya yatırıldı ve ne pahasına olursa olsun Gülek Boğazı'nın savunulmasına karar verildi. Ancak Menemencioğlu'nun göreve devam etmesinde sakınca görülmedi.⁵⁷⁷ Bu arada asakiri mansure alayları peyder

⁵⁷² Vukiyye, standart olarak 1,2822945 kg.'a eşit ağırlık ölçüsü birimidir. Kıyye veya okka da denilir. Bkz: Yılmaz (2010:513). Dolayısıyla iki yüz elli vukiyye 320,573 kg. gelmektedir.

⁵⁷³ BOA (HAT 349/19780).

⁵⁷⁴ BOA (HAT 351/19833).

⁵⁷⁵ BOA (HAT 364/20152/D).

⁵⁷⁶ BOA (HAT 353/19867).

⁵⁷⁷ BOA (HAT 907/39747).

pey Konya'da toplanıyorlardı. Mısır ordusunun ilerleyişini durdurmak maksadıyla Serasker Mehmed Paşa, Adana ve Kozan'da ek savunma tedbirleri aldı. Bir başka deyişle Adana'nın düşmesi halinde Konya'nın da tehlikeye gireceği aşikâr olduğundan tüm memur, asker ve ahalinin birlikte mücadele etmeleri kararlaştırıldı. Bu arada uzun zamandan beri Babıali aleyhine Anadolu'da propaganda yapan Mehmed Ali ve oğlu ortadan kaldırıldı. Çünkü bu gibi kişiler halk arasında Osmanlı hakimiyetinin Anadolu'da sona erdiği algısını yayarak Mısır kuvvetlerinin ilerlemesini kolaylaştırmaktaydılar.⁵⁷⁸

Konya'ya geldikten sonra Ordu kaymakamı olarak Rauf Paşa'ya düşen görev, ordunun şerefi ve kanının birbirine bağlandığı bir savaşta geri hizmetlerin eksiksiz bir şekilde sürdürüldüğünden emin olmaktı. Bu nedenle Osmanlı birliklerinin ihtiyacı olan mühimmatın bir an önce tedarik edilmesi gerekiyordu. Babıali, Rauf Paşa'ya mühimmat bulması için gerekli olan hazinenin yönetimini verdi. Rauf Paşa, Defterdar Efendi ile ortak hareket ederek eldeki kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasına gayret etti. Rauf Paşa, dağınık haldeki Osmanlı birliklerinin ihtiyaçlarıyla ilgilenirken İbrahim Paşa'nın ordusuyla Adana'dan Konya üzerine yürümeye hazırlandığı haberini aldı. Rauf Paşa, derhal komuta kademesi ile Mısır ordusunun harekât güzergahı konusunda görüşmeler yaptı. Rauf Paşa, müzakereler sırasında bölgedeki yöneticiler ile komutanlar arasında fikir ayrılığı yaşandığını fark etmişti. Osmanlı komuta heyeti kararsız bir vaziyette iken İbrahim Paşa'nın ordusu mütemadiyen ilerlemekteydi. Bu nedenle Rauf Paşa, orduyu elde tutmak için geriye çekilmeyi ve bu süre zarfında kazanılacak zamanla birlikte Osmanlı ordusunun yeni ve taze kuvvetlerle güçlendirilmesini önerdi.⁵⁷⁹ Zira Rauf Paşa, Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın maiyeti ile birlikte orduya katılmasının askerler arasında motivasyonu artırıcı etki yapacağına inanıyordu. Bir başka deyişle Rauf Paşa'ya göre aşırı hırslı planlar engellenmeli ve ordu hesapsız bir maceraya sürüklenmemeliydi. Sonunda Rauf Paşa, ihtiyatkar mizacı ile mütenasip bir karar çıkarmaya müzakereler sırasında

⁵⁷⁸ BOA (HAT 365/20184).

⁵⁷⁹ Muhammed H. Kutluoğlu, Rauf Paşa'nın komutasındaki birliklerin Konya'da İbrahim Paşa'ya karşı savunma yapabilecek kapasitede olduğu görüşündedir. Bkz: Kutluoğlu (1998:80).

muvaffak oldu. Rauf Paşa'nın iddiasını ispat üzere müzakerelerde Paşaların önüne koyduğu en sağlam kanıt ise Mısır birliklerinin, Osmanlı ordusunun birkaç katı büyüklüğünde olduğuna dair aldığı güvenilir istihbarattı. Ordu kaymakamı olarak Rauf Paşa, icraatlarından Babıali'yi habersiz bırakmamaya gayret ediyordu. Bunun yanısıra savunmaya dair önerilerini tahriratlarında Babıali ile paylaşmaktan da geri durmuyordu. Diğer taraftan Rauf Paşa'dan gelen tahriratları değerlendiren Meclisi Şura, Ordu Kaymakamı'nın Konya'nın coğrafi açıdan istihkamattan mahrum vaziyeti nedeniyle ileri sürdüğü geri çekilme planını reddetti.⁵⁸⁰ Gerekçe olarak ordunun daha da gerilere çekilmesinin Mısır ordusunun cesaretini artıracığı tehlikesi gösterilmişti.⁵⁸¹ Zira Konya gibi coğrafyası doğal engellerden mahrum etrafı açık bir sahada yeterli savunma yapılmasını sağlayacak miktarda top ve malzemenin mevcut olmaması Meclisi Şura'ya katılan zevatın malumuydu.⁵⁸² Rauf Paşa'yı eleştiren bazı komutanlara göre Konya ovasında Mısır birliklerine karşı bir savunma savaşı yapılmalıydı. Ancak Rauf Paşa'nın düşmanı Konya ovasında karşılananın coğrafi şartlar sebebiyle, stratejik bir hata olacağına kuşkusuz yoktu. Çünkü Rauf Paşa'ya göre Konya ovası savunma savaşı için ideal değildi.⁵⁸³ Mecliste alınan kararlar II. Mahmud'a bildirildi. Konya'nın istihkamı tartışmaları Padişah'ın dikkatinden kaçmamıştı. II. Mahmud, istihkam konusundaki kesin kararını bir mühendis eşliğinde yapılacak araştırmadan sonra verebileceğini ifade ettiğinden hemen çalışmalara başlandı. Rauf Paşa'nın teklifi ve Padişah'ın iradesi üzerine Konya'nın istihkamı için incelemeler başladı. Aliş Paşa başkanlığında kurulan heyetin yapmış olduğu incelemeler sonunda tabya inşası için gerekli malzemenin kısa zamanda temin edilmesinin mümkün olmadığı anlaşıldı. Kaldı ki heyet raporuna göre eldeki top ve malzeme miktarınca üç beş tabya inşa edilse bile

⁵⁸⁰ BOA (HAT 351/19818/A).

⁵⁸¹ "...Konya'nın bu vecihle istihkâm ve muhafazası müteassir olacak diyerek şimdiden Ordu-yı hümayunlarının berülere çekilmesi ayıp ve çirkin ve belki havene-i merkumeye bir kat dahi cesaret vermek idüğünden caiz ve münasib olmayub..." BOA (HAT 365/20184).

⁵⁸² BOA (HAT 353/19867). 29 Rebiülevvel 1248/26 Ağustos 1832

⁵⁸³ "...Konya'nın cevânib-i erbaası bir facir-i saat düz ova ve takdim kılınan resmine nazaran az vakitte istihkâmı gayr-i mümkün olduğundan başka taraf-ı muhalifin birkaç katımız olmağla kaide-i harbe tatbik kılındığı surette muhataradan hâli olmayacağı..." BOA (HAT 351/19818/A). 11 Rebiülahir 1248/7 Eylül 1832

bunun Konya gibi dört tarafı açık bir coğrafya da hiçbir fayda sağlamayacağı görülmüştü. Bunun yerine ordunun acil ihtiyaçlarına odaklanılıp top, mühimmat ve silahların bir an önce cepheye ulaştırılmasına kararı verildi.⁵⁸⁴ Aynı fikirde olan Padişah da istihkamlar hazırlanması yerine asker sayısının artırılarak ordunun güçlendirilmesini irade buyurdu.⁵⁸⁵ Diğer taraftan II. Mahmud, Rauf Paşa'nın ortaya attığı ordunun geri çekilmesi düşüncesinden rahatsız olmuştu. Bu nedenle Padişah, “*yine feryad ediyor*” sözleriyle Rauf Paşa'yı eleştirmişti. Ancak gelecekte meydana gelecek olaylar Rauf Paşa'yı haklı çıkaracaktı.⁵⁸⁶

Rauf Paşa, alınan önlemlere Ulukışla'nın da dahil edilmesini istiyordu. Rauf Paşa'ya göre Ulukışla, Gülek Boğazi'ne yakın, Konya'ya uzaktı ancak buranın göz ardı edilmesi ilerisi için büyük risk oluşturabilirdi.⁵⁸⁷ Böylece Aliş Paşa, Rauf Paşa'dan aldığı emir üzerine Ulukışla'nın savunulması için yola çıktı.⁵⁸⁸ Zira daha önce Serasker Mehmet Paşa'nın az sayıda hilatle ulukışlaya doğru hareket etmek zorunda kaldığından yakının Rauf Paşa Babıali'den yardım istemişti.⁵⁸⁹ Coğrafi gerçekliklerden yola çıkan Rauf Paşa'nın uyarısını yerinde bulan karargâh orduyu hümayun maiyetinde bulunan toplardan dört kıtasını Ulukışla'nın savunulmasına ayırdı. Gülek Boğazi'nin savunulması üç ila beş yüz kadar askeri bulunan Menemencioğlu Habib Bey'e bırakılmıştı.⁵⁹⁰ Fakat Gülek Boğazi gibi son derece stratejik bir geçitin alelade bir aşiret reisinin

⁵⁸⁴ “...Aliş Paşa hazretleri ve ferik-i hassa ve mansure atufetlü paşalar ve saadetlü mirliva paşalar ile Konya'nın ekser mahalli gezilüb ve mühendis ma'rifetiyle misaha ve keşf ettirilerek takdim-i huzur-ı âlileri kılınan resminde işaret olduğu üzere otuz bin zira' dûruna ve mevkiine nazaran edna mertebe muhafazası kırkdan ziyade tabya inşasını icab edüb nihayete inhaya beher tabya ikişer yüz neferden sekiz bin şu kadar askere ve lâ-ekall yüz kadar topa muhtaç olduğu ve bu tabyaların ve iktiza edecek hendeklerin fiile çıkarılması tûl müddete ve külli amele ve kereste ve edevat-ı saireye mütevakıf olarak hâsılı imkânsız gibi bir şey olduğundan bu külfetten sarf-ı nazar ile hiç olmaz ise üç beş tabya inşa olunsun denilse Konya'nın mevkiine göre düşman etraf-ı erbaasından hücum edebileceğinden bazı mahalline tabya inşasında dahi faide olmayacağından cümle ile bi'l-mütalaa bir netice verilemeyüb atufetlü Serasker Mehmet Paşanın geldiklerinde tekrar söyleşilmek üzere bırakıldığı...”BOA (HAT 349/19778). 11 Rebiülahir 1248/7 Eylül 1832

⁵⁸⁵ BOA (HAT 367/20257).

⁵⁸⁶ BOA (HAT 365/20201).

⁵⁸⁷ BOA (HAT 353/19867) ve (Ahmed Lütfi Efendi 1999 c:IV:734)

⁵⁸⁸ BOA (HAT 928/40298).

⁵⁸⁹ BOA (HAT 346/19709).

⁵⁹⁰ BOA (HAT 353/19867).

sorumluluğuna bırakılması gaflet olarak görüldüğünden Rauf Paşa'nın direktifleriyle yeni bir düzenlemeye gidildi. Serasker Mehmed Paşa'nın emri ile buraya Menemencioğlu kuvvetlerine ek olarak vezir rütbesinde üst düzey bir komutan atanması kararlaştırıldı. Komutan adayları arasında Aliş ve Hacı Ali Paşalar'ın adları öne çıkmış olsa da her ikisinin de yerlerini bırakmaları sakıncalı görüldüğünden görev alacak komutanın kim olacağına Hüseyin Paşa ile yapılacak görüşme sonrasında karar verilecekti. Yapılan müzakereler neticesinde hem becerisi hem de Gülek Boğazı'nı iyi bildiğinden Adana valisi Sadık Paşa'da karar kılındı.⁵⁹¹ Diğer taraftan Mısır ordusuna karşı yapılacak savunmanın güçlendirilmesine çalışan Osmanlı karargâhı, Tarsus ve Konya Ayanı gibi civar ayanlara orduya askerleri ile birlikte katılmaları çağrısında bulundu. Yapılan iş bölümü sonunda ordunun zahire ihtiyacının karşılanması işi Konya Ayanı Süleyman Bey'e verildi. Ayrıca Ankara, Beypazarı, Karahisar ve Kütahya gibi yerlerden halka zulm etmeden askerin ihtiyacı için gerekli olan zahirenin temini yoluna gidildi. Rauf Paşa, her ne kadar hazineye ek külfet getirecek olsa da masrafların hazineye karşılanarak halka yük olunmamasına gayret ediyor ve emrindeki memurları sık sık uyarıyordu.⁵⁹²

Rauf Paşa ordu kaymakamı olarak kendisine gelen raporları Padişah'a iletmekle görevliydi. Bu tahriratlar içinde Ordu Seraskeri Mehmed Paşa'dan gelen şukkada İbrahim Şemi komutasındaki Mısır kuvvetlerinin sekiz bin piyade ve sekiz bin süvari ile Adana'ya girdiği ve denizden de Abbas komutasında başka bir Mısır birliğinin Tarsus'a gelmek üzere olduğu bilgisi yer almaktaydı. Bu bilgiyi asıl elde eden Sadık Paşa'nın bir adamı olduğu bilinmekle beraber Mısır kuvvetlerinin Gülek Boğazı, Demyelik ve Karsatan'dan üç koldan ilerledikleri anlaşıldı.⁵⁹³ Osmanlı ordusu, elinde ne kadar mühimmat ve top kaldığını bilmeden Mısır ordusuna karşı etkili bir mücadele sergileyemezdi. Dolayısıyla bunların nerelerde konuşlandığına dair derli toplu bir envantere ihtiyaç vardı. Zira Rauf Paşa, merak içindeki Babıali adına cevap bekleyen Defterdar Efendi'ye ordunun silah ve cephane durumu hakkında kesin bir bilgi veremiyordu. Bu yüzden Rauf Paşa,

⁵⁹¹ BOA (HAT 353/19867).

⁵⁹² BOA (HAT 353/19867).

⁵⁹³ BOA (HAT 382/20593/A).

derhal gerekli istatistiğin hazırlanması için çalışmalarına başladı. Rauf Paşa, Ordugahta yapılan müzakereler sırasında halktan nefiriam askeri yazılmasının uygun görülmediğini bunun yerine cedit askerinin düzenli birlikler olarak orduya katılması yönünde Padişahın iradesi olduğunu hatırlattı. Rauf Paşa da II. Mahmud gibi nefiriam askeri yerine cedit askerinin tercih edilmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü modern talim görmüş birliklerin düşman karşısında daha etkili olacağı aşikardı.⁵⁹⁴ Bu arada Rauf Paşa, Konya'ya ulaştırılan top ve mühimmata dair yeterli bilgiye sahip olduğundan artık Defterdar Efendi'ye haber verebilirdi.⁵⁹⁵ Diğer taraftan ordunun teçhizatı iyi değildi ve maddi imkansızlıklar bunları tamamlamaya kâfi gelmiyordu. Ordunun açığının yerel güçlerden istifade yoluyla kapatılmasından başka çare yoktu. Dolayısıyla aşiret kuvvetlerine komuta eden beylerin birer Osmanlı memuru gibi teveccüh görmeleri savaş motivasyonlarını artırabilirdi. Serasker Paşa, Rauf Paşa ile görüştüktan sonra bu düşüncesini II. Mahmud'a açtı. Padişah, Serasker Mehmed Paşa'nın teklifini yerinde bularak gereğinin yapılmasını irade buyurdu.⁵⁹⁶

Mecliste tartışmalar devam ederken Konya'nın kapısı konumunda bulunan Gülek Boğazı'nın muhafazasının sadece Menemencioğlu aşiretine bırakılmasının büyük bir hata olacağı güçlü bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştı. Çünkü Hüseyin, Mehmet ve Aliş Paşalar'ın boğaza yirmi ila kırk saat kadar mesafede oturmalarının savunmaya hiçbir katkısı yoktu. Dolayısıyla bu hal tarzının terk edilmesine ve adı geçen Paşaların hep birlikte, Kırca askeriyle birlikte Sadrazamın gelişine kadar Gülek Boğazı'nı müdafaa etmelerine karar verildi. Rauf Paşa'ya ve diğer yetkili makamlara özel mektuplar yazılarak Mecliste alınan kararlar kendilerine bildirildi.⁵⁹⁷ Anadolu içlerine ulaşımın kapısı konumunda bulunan stratejik önemi büyük Gülek Boğazı'nın savunulması için harekete geçildi.⁵⁹⁸ Buralara taşınacak toplar vasıtasıyla kurulacak güçlü bir savunma hattı sayesinde ilerleyen Mısır birliklerinin durdurulması planlanmaktaydı. Bu arada Rauf Paşa, Mısır kuvvetlerinin Adana'ya ulaştığını daha önce haber aldığından,

⁵⁹⁴ BOA (HAT 353/19867).

⁵⁹⁵ BOA (HAT 354/19897).

⁵⁹⁶ BOA (HAT 355/19963).

⁵⁹⁷ BOA (HAT 365/20184).

⁵⁹⁸ BOA (HAT 352/19844).

Maraş ve Payas mütesellimlerine asker yazmaları için talimatlar göndermişti. Zira Osmanlı karargâhı Konya'da bir araya geldiği sırada Hüseyin ve Rauf Paşalar, Adana'nın elden çıkmasına göz yumulmamasını ve buralarda güçlü tabyalar inşa edilmesini önermişti. Bu arada Rauf Paşa, Serasker Paşa'nın isteği üzerine savunma düzeni alan askerin tayinat ihtiyacı için piyade başına on beş kuruş verilmesini emretti.⁵⁹⁹ Yapılan hazırlıklar boşuna değildi. Çünkü İskenderun civarında Mısır birliklerinin artçı kuvveti olan süvarilerin kol gezdiği haberleri karargâha kadar ulaşmıştı. Dolayısıyla buralarda inşa edilecek tabyalarla Mısır birliklerinin ilerleyişi durdurulabilirdi. Bu amaçla Adana ve Karaman valilerine planın tatbik edilmesi için emirler gönderildi.⁶⁰⁰

Osmanlılar savunma hatlarını güçlendirirken Mısır ordusu da boş durmuyordu. Zaferin mayasında kan olduğuna inanan İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birlikleri Gülek Boğazı'nda Osmanlılar tarafından binbir güçlkle inşa edilen tabyalara doğru saldırıya geçti. Osmanlılar uzun süre mukavemet etseler de disiplinli Mısır ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylece alınan tüm önlemlere rağmen Gülek Boğazı kaybedildi. Anadolu içlerine doğru ilerleyen Mısır ordusuna karşı Babıali yeni tedbirler almak zorundaydı. Ordu mevcudunun artırılması için asker yazılmasına hız verildi. Rauf Paşa, orduyu hümayun hazinesinden ulufeleri ödenecek bin nefer askerin tedarikiyle görevlendirildi. Babıali, Rauf Paşa'dan gelen tahriratlarda Gülek Boğazı'nın elden çıktığını öğrenince Rumeli'den yeni kuvvetlerle Sadrazam gelinceye kadar en azından Ereğli'de güçlü bir savunma hattı kurulmasına karar verdi. II. Mahmud, daha önce kati emirler göndermesine rağmen Gülek Boğazı'nın elden çıkmasını bir türlü kabullenemediğinden yetkilileri sert bir şekilde uyardı.⁶⁰¹

Mecliste alınan kararlara, Rauf Paşa'nın uyarılarına rağmen Gülek Boğazı Mısır birliklerinin eline geçti. Ayrıca Menemencioğlu Ahmed Bey, boğazı koruyacağı yerde durumdan istifade ile Maden taraflarına tecavüze yeltenmişti. Gülek Boğazı'nın kaybının asıl sebebi mirimiranın kendi içinde anlaşmazlığa düşmesi ve bu çok stratejik geçidin savunulmasını güvenilmez bir aşiret olan

⁵⁹⁹ BOA (HAT 349/19798).

⁶⁰⁰ BOA (HAT 352/19844).

⁶⁰¹ BOA (HAT 355/19964).

Menemencioğlu'na bırakılmasıydı. Savunma tedbirlerini alması gereken Paşaların kimi Ulukışlaya kimi de Ereğli'ye çekildiğinden geçidin savunulması Menemencioğluna kalmış, o da Mısır birlikleri ile başa çıkamayacağını anladığından görevini yerine getirmekte isteksiz hareket etmiştir. Padişah aldığı haberler zerine Konya'da bulunan vüzeranın işe yaramaz bir halde olduğu kanatine varmıştı. Şimdi kararghta herkes Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın ordusuyla gelerek, bozgunu tersine çevirmesini beklemekten başka çare kalmadığını itiraf ediyordu. Diğer taraftan ordudan gelen raporlarda eldeki imkanların yeterince kullanılmadığı ortaya çıkmıştı. Eğer imkanlar daha iyi değerlendirilseydi sonucun farklı olabileceği dşnlmekteydi.⁶⁰² Sonuçta Rauf Paşa'nın endişeleri gerçekleşmiş ve Menemencioğlu aşireti ile birlikte Mısır tarafına geçerek Gülek Boğazı'nın elden çıkmasına sebep olmuştu. Bu arada Rauf Paşa, vakit kaybetmeden Mısır ordusunun bir sonraki hedefi için istihbarat toplamaya başlamıştı. Eldeki bilgilere göre Mısır ordusu, otuz bin civarında piyade ve süvari kuvvetiyle Konya yolu üzerinde bulunmaktaydı. Artık Konya'nın kapısı olan Ereğli'nin savunulması için bir an önce harekete geçilmesi gerekiyordu. Bunun içinde Padişah, Ereğli'de tahkimata başlanması için yerel makamlara emirler yazdı ve tüm yetkiyi de ordu kaymakamı Rauf Paşa'ya verdi.⁶⁰³ Bunun zerine Rauf Paşa, emri altındaki tüm makamlara Ereğli'ye gelmeleri ve burada savunma hattı kurmalarını istedi. Rauf Paşa, düşmana karşı koymakta sorun çıksa bile ordu birliklerinin kesinlikle dağılmamasını ve birliklerin toplu halde kalarak hatlarını sonuna kadar müdafaa etmelerini emretti. Ayrıca Rauf Paşa, halk arasında ordunun bozgunluğunun dilden dile dolaşmasının yaratacağı olumsuz havayı dağıtılabilmek için büyük gayret sarf etti. Elbette ki Rauf Paşa'nın da tüm umudu diğer devlet adamları gibi Sadrazam ve beraberinde gelecek orduydı.⁶⁰⁴

Padişah olan bitene o kadar kızgındı ki, Rauf Paşa'ya yazdığı bir mektupta bizzat kendisinin talimlerinde bulunduğu nizam askerinin bunca emeğe rağmen neden hala başarısız olduğuna hayret ederek düşman karşısında nasıl bu kadar kolay

⁶⁰² BOA (HAT 366/20213).

⁶⁰³ BOA (HAT 370/20372/M).

⁶⁰⁴ BOA (HAT 908/39766).

dağıldıklarından yakınmişti. Padişah, adeta Rauf Paşa ile dertleşerek ordunun içinde bulunduğu acıklı halin ve olumsuz havanın bir an önce dağıtılması için Rauf Paşa'dan elde kalan düzenli piyade ve süvari takımlarının tekrar bir araya getirilmesini istedi. Ayrıca Padişah, Rauf Paşa'dan ordunun kayıpları hakkında Ferik-i Hassa Ahmed Fethi Paşa ile birlikte çalışarak mevcudu azalan alayların tamamlanmasına nezaret etmesini de istedi.⁶⁰⁵ Diğer taraftan Padişah, Mısır ordusu hakkında gelen çelişkili bilgilere itimat ettiği gerekçesiyle Rauf Paşa'nın telaş içinde hareket etmesini hoş karşılamıyordu.⁶⁰⁶ Rauf Paşa, elde kalan askerin İbrahim Paşa'nın ordusu karşısında hiçbir şansı olmadığını görüyordu. Bu nedenle Rauf Paşa, gerekirse orduyu Akşehir'e kadar çekmekten yanaydı. Ancak böylesi bir harekete Padişah'ın haberi olmadan tek başına girişemezdi. Böylece Rauf Paşa, Mısır birlikleri Konaya'ya doğru yaklaşırsa ne şekilde hareket edileceği ile ilgili Padişah'a bir şukka yazdı. Padişah, konunun Sadrazam ile görüşüldükten sonra karar verilmesini Rauf Paşa'ya bildirdi.⁶⁰⁷ Ayrıca Rauf Paşa'nın şukkasında bahsettiği hususların görüşülmesi için bir meclisi şuranın toplanmasına karar verildi.⁶⁰⁸ Sonuçta Seraskerlik tevcih edilerek Sadrazam Reşid Mehmed Paşa altmış bin kişilik bir orduyla 3 Teşrinisani 1247/15 Kasım 1832 tarihinde İstanbul'dan yola çıkarıldı. Sadrazam, 21 Teşrinisani 1247/3 Aralık 1832 tarihinde Konya ovasına ulaştı. Ancak İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusuyla 21 Kanunuevvel 1247/2 Ocak 1833 tarihinde Konya'da yapılan savaşı Reşid Mehmed Paşa kaybetti ve esir alındı.⁶⁰⁹ Rauf Paşa, tutsak Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın Mısır ordusu ile birlikte Konya'dan hareketle Akşehir'e altı saat mesafede olan Arğıt Hanın'a geldiğine dair almış olduğu ihbarın gerçekliğinin araştırılması için Serasker Paşa'ya mektup yazdı. Rauf Paşa'nın şukkasında paylaştığı bu endişe verici gelişmenin güvenilir bir tatar aracılığıyla elde

⁶⁰⁵ BOA (HAT 366/20216).

⁶⁰⁶ *"Havene-i makhûre hakkında iş'âr olunan havadisata i'timad edüb de ızhar-ı telaş etmeleri bir vecihle caiz olmadığından iktizasına göre tarafından iş'âr olunub..."* BOA (HAT 366/20218).

⁶⁰⁷ BOA (HAT 366/20224).

⁶⁰⁸ *"...kâim-makam müşarünileyhin iş'âratından lazimü'l-icra olan maddeler bi-minnehi Teâlâ yarınki gün akd olunacak Meclis-i Şûrâ'da bi'l-müzakere iktizalarının hâk-pâ-yı Hümayun-ı mülûkânelerine arz ve istizan olunması..."* BOA (HAT 366/20217).

⁶⁰⁹ Danişmend (2011 c:IV:164) ve Kutluoğlu (2002 c:XXV:63).

edilmesinden dolayı Padişah derhal ihbarın değerlendirilmesini buyurdu.⁶¹⁰ Bunun üzerine Babıali, Mısır kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında ilk önce önemli makamlardaki kişilerin Kütahya'ya naklini düşündü. Ancak Mısır birliklerinin Konya'nın ötesine geçmediği haberleri üzerine devlet otoritesini zaafa uğratmamak adına bu düşünceden vaz geçildi. Babıali, Osmanlı ordusu içinde yer alan Dürzi ve Şam kökenli askerlerin tedbir olarak Kütahya'dan daha da geriye Bursa'ya gönderilmelerine karar verdi. Rauf Paşa, Osmanlı birliklerinin peyder pey Kütahya'ya doğru çekildiklerini merkeze bildirdi. Rauf Paşa, bundan sonra yapılacakları görüşmek üzere Tavşanlı'da olan Erzurum valisi Said Paşa'nın Kütahya'ya gelmesi için haber gönderdi.⁶¹¹ Bu arada Sadrazam Reşid Mehmed Paşa ile İbrahim Paşa birlikte Kütahya'ya geldiler. Ancak Sadrazam, İbrahim Paşa'nın sürekli gözetiminde olduğundan içinde bulunduğu durumla ilgili herhangi bir haber alınamıyordu. Rauf Paşa, Kütahya'yı kısa süre önce terk ettiğinden Mısır birliklerinin eline geçmekten son anda kurtulmuştu.⁶¹² Osmanlı ordusu, İbrahim Paşa karşısında ağır bir mağlubiyet aldıktan sonra Osmanlı devlet adamları arasında Akşehir civarında tekrardan bir savunma hattı kurmanın mümkün olup olmadığı üzerinde tartışmalar yapıldığı sırada büyük devletler tebasından olup tayin edilen memurların araya girmesi ile hem Osmanlı ordusunun hem de İbrahim Paşa'nın buldukları yerde kalmaları kararı alındı.⁶¹³ Babıali, barış ortamından istifade ederek Orduyu Hümayun'un daha fazla hırpalanmaması için Eskişehir'e kadar geri çekilmesini Rauf Paşa'ya bildirdi. Bununla birlikte ne Akşehir'in ne de Eskişehir'in kendi hallerine bırakılması doğru olmayacağından gerekli tedbirlerin alınması için yerel makamlara emirler yazıldı. Eskişehir'e doğru ordunun geçeceği yollar üzerinde cephane ve topların güvenle

⁶¹⁰ BOA (HAT 391/20760).

⁶¹¹ "...Mısır takımının Konya'yı tecavüz ve berülere tasallutları vuku bulmadığından birdenbire me'murların cümlesi çekilmek münasib olmadığından..." BOA (HAT 371/20378/D) 29 Şaban 1248/21 Ocak 1833.

⁶¹² BOA (HAT 360/20077/A).

⁶¹³ "...düvel-i saire tebeasından tayin kılınan me'murların ilerü gūzar ricasıyla asakir-i merkumenin buldukları mahalde tevkifleri eğerçi me'mul ise de me'mulün hilafı olarak Argıd Hanında olanlar Akşehir'e iki saat karib Kūrnas nam karyeye ve gerüde kimler murassala be murassala belerülere tahatti ve tecavüz eylemiş olmağın bu surette maiyet-i çakeride bunlar ile mukabeleye kâfi top ve askerın âdem-i mevcudu cihetiyle Akşehir'de mekes ve aram eylemek şan-ı Devlet-i Aliyye'ye muceb-i şa'n-ı hâlâtdan beri olmayacağından..." BOA (HAT 907/39743) 28 Şaban 1248/20 Ocak 1833.

taşınabilmesi için bölgedeki yöneticiler uyarıldı. Bu arada Padişah, ordu takımının Dersaadet'e gelmesini irade buyurmuştu. Bunun üzerine İznikmid ve Bursa'da asker toplandıktan sonra İstanbul'a doğru hareket edildi.⁶¹⁴

⁶¹⁴ BOA (HAT 907/39743/B).

3. BÖLÜM

MEHMET EMİN RAUF PAŞA'NIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ ve SİYASİ MESELELER

3.1 İÇ ve DIŞ SİYASETİN KESİŞME NOKTASI: MISIR

Reşid Mehmed Paşa'nın Sadrazam olduğu sırada Rauf Paşa, 1832 yılının ortalarına doğru İçel Mutasarrıfı görevinde bulunuyordu. Rauf Paşa bu görevi sırasında bölgesinde güvenliği sağlamak ve Mısır ordusu ile mücadele eden Osmanlı ordusunun geri hatlarının ikmalini işler halde tutmakla sorumluydu. 1832 yılının sonlarında Rauf Paşa'ya Ordu Kaymakamlığı verilerek askeri yetkileri daha da artırılmıştı. Rauf Paşa Osmanlı-Mısır mücadelesinin kaderini belirleyecek savaşın gerçekleşeceği Konya'ya ulaştığı zaman Osmanlı askerleri Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın yüz bin kişilik Arnavut askeri ile yardıma geleceği umuduyla 1832 kışında hayatta kalmanın telaşı içindeydiler.⁶¹⁵ İşte Rauf Paşa'nın devraldığı askerler psikolojik çöküşün eşiğinde ordu olmanın bilincinden uzakta kendilerini toparlayacak bir güce muhtaç vaziyetteydiler.

Padişah, tahtını tehdit eden İbrahim Paşa karşısında hem mülkünü hem de itibarını kurtarmak için Sadrazama yeni bir ordu tahsis etmişti. Sadrazam, imparatorluğun çeşitli vilayetlerinden toplanan ve dört ana kısımdan oluşan seksen bin kişilik güçlü bir orduyla rakibini alt edebileceğine inanıyordu. Osmanlı ordusunun ilk kısmı çoğunluğu Arnavut olan yirmi bin kişilik bir kuvvetti ve doğrudan Sadrazamın komutası altındaydı. İkinci kısım yaklaşık yirmi bin kişiden oluşuyordu ve Trabzon valisi Osman Paşa'nın komutasındaydı. Üçüncü kısım Süleyman Paşa komutasında ve on bin askerden oluşmaktaydı. Son kısım ise Rauf Paşa'nın komutası altında Hüseyin Paşa'nın mağlup ordusundan geriye kalan yaklaşık otuz bin kişiden oluşmaktaydı.⁶¹⁶ Rauf Paşa, aldığı tüm tedbirlere rağmen Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın Mısır ordusu karşısında savaş meydanında varlık göstermeden ağır bir mağlubiyete uğradığını görünce elde kalan birlikler ile güvenli bir mesafeye çekilerek kaderin ne şekilde tecelli

⁶¹⁵ Karal (1940:453).

⁶¹⁶ Fahmy (2010:66).

edeceğini beklemekten başka çare olmadığına hükmetti. Rauf Paşa bu düşünceler içindeyken on beş sene evvel ayrılmak zorunda kaldığı makama tekrardan kavuşacağını hayal bile edemezdi.

Babiali, Mısır valisinin modern ordusu karşısında Suriye topraklarında aldığı mağlubiyetleri anlaşma masasında geçersiz kılmak için dış politika unsurlarından istifade etmeyi daha Sadrazam Reşid Mehmed Paşa Konya'ya doğru yola çıkmadan planlamıştı. İngiltere ile temasa geçen Babiali, jeopolitik konumuna fazla güvendiğinden yardım talebinin geri çevrilmeyeceği inancındaydı. Ancak gözünü İberya Yarımadasına ve Hollanda'ya çevirmiş olan İngiltere için Suriye'deki gelişmeler ikincil planda kalmıştı. Dış yardıma her zamankinden çok ihtiyacı olan Babiali, İstanbul'dan ayrılmadan önce Stratford Canning'e 1832 Ağustos'unda Osmanlı-İngiliz ittifakı teklifinde bulunmuştu. Yine aynı yılın Kasım ayında, Viyana'daki Osmanlı maslahatgüzarı Mavroyeni, yardım bulmak için Londra'ya gitti. Mavroyeni'den bir buçuk ay kadar sonra Londra'ya aynı nedenlerle Osmanlı temsilcisi Namık Paşa, gönderildi. İngiliz devlet adamlarından bazıları Osmanlıların çöküşünü kaçınılmaz gördüğünden tüm bu girişimler sonuçsuz kaldı.⁶¹⁷

İbrahim Paşa, Babiali'nin Avrupalı güçlerden beklediği yardımı alamadığını görmüştü. Böylece dış politikada cereyan eden gelişmeler ışığında elindeki imkanların kendisini İstanbul'a kadar götürebileceği hevesine kapıldığından babasının ihtiyatlı politikasını eleştirmeye başlamıştı. İbrahim Paşa, askeri üstünlüğüne güvendiğinden "oldubitti teorisini" babasına karşı kullanmakta sakınca görmüyordu. Ordusunun başında İstanbul Boğazı'na yaklaşmak için Konya'dan 20 Ocak 1833 tarihinde hareket etti. Kütahya'ya kadar olan 224 kilometrelik mesafeyi on üç günde aldıktan sonra İstanbul'a sadece dört yüz elli kilometre kalmıştı.⁶¹⁸ Oğlunun aksine Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1833 yılının ilk aylarında elde ettiği stratejik üstünlük sayesinde bağımsızlığını ilan edebilecek uygun ortam ve fırsatlara sahip olsa da bağımsızlıktan ziyade elindeki arazileri torunlarına miras bırakmasını mümkün kılacak bir güvence elde etmenin

⁶¹⁷ Turan (2014:341).

⁶¹⁸ Sinoue (1999:316).

derdindeydi.⁶¹⁹ Büyük devletlerin araya girmesi ile Mısır valisi işgali altındaki topraklara sahip olmanın riskini artık daha fazla taşıyamayacağını gördüğünden oğlu İbrahim Paşa'ya kesin emir verip operasyonu durdurmasını istedi. Bu sıralarda İstanbul'da zorunlu misafir olan Babiali'nin sabık asi Şerifi Abdülmüttalib⁶²⁰, Sultan Mahmut'un daveti üzerine yapılan bir görüşme sırasında eski düşmanı Mısır valisi Mehmed Ali Paşa aleyhinde Padişahı tahrik etmekteydi. Kütahya'da Mısır valisiyle uzlaşmaya çalışıldığı bir sırada Padişah yine Şerif Abdülmüttalib'i davet etmişti. Bu arada II. Mahmud, Reşid Mehmed Paşa'yı azlederek yerine 18 Şubat 1833/28 Ramazan 1248 tarihinde Mehmet Emin Rauf Paşa'yı ikinci defa sadarete getirmiştir.⁶²¹ II. Mahmud'un, Rauf Paşa'yı tercihi Padişah'ın Rauf Paşa'ya olan teveccühünün çok ötesinde bir anlam ifade ediyordu. II. Mahmud, Rauf Paşa'nın devlet yönetimine olan vukufundan bahsettikten sonra, ülkeyi içinde bulunduğu krizden çıkarabilecek yegâne kişi olduğuna inanıyordu. Nitekim Rauf Paşa'nın ilk sadaretinde reformlardan yana olan duruşu II. Mahmud'un hafızasından henüz silinmemişti. Gerçekten de Babiali, İbrahim Paşa'nın 1833 yılında Anadolu'da bulunduğu bir zamanda işleri yoluna koyacak dirayetli ve tecrübeli bir devlet adamına ihtiyaç duyuyordu. Rauf Paşa'nın, Anadolu'da yapmış olduğu valilikler ve ordu kaymakamlığı sırasındaki

⁶¹⁹ Kutluoğlu (1998:190) ve Hurewitz (1968:146).

⁶²⁰ Şerif Abdülmüttalib, Şerif Galib'in oğludur; babasının azlinden sonra bir müddet Selanik'te oturmuş, sonra Mekke'ye giderek Yahya bin Sürur'un azli üzerine vekalette bulunmuştur. Ancak Mısır valisi Mehmed Ali Paşa ile arasının bozuk olması yüzünden emirliğe Şerif Muhammed bin Avn tayin edilmiştir. Bunun üzerine Şerif Abdülmüttalib kardeşleri Ali, Yahya ve sabık Mekke emiri Yahya bin Sürur ile yeni emire karşı isyan etmiştir. Mücadeleye devam eden Abdülmüttalib, Mekke ve Taif'te mağlup olunca Asir'e kaçmıştır. Daha sonra emir-i hac Rauf Paşa'nın araya girmesiyle bir müddet Mekke'de oturmasına izin verilmiş ise de Mehmed Ali Paşa'nın kendisine güvenmediğini bildiğinden suikasta uğrama korkusuyla Cebel üzerinden Bağdad'a ve oradan da İstanbul'a kaçmıştır. Bkz: Uzunçarşılı (2013:125).

⁶²¹ "Seni bizzat selam selamet encam-ı şahanemle taltif ve tebcil eylediğimden sonra ma'lum-ı hamiyet melzumun olsun ki selefin Reşid Paşanın hasbe'l-kader vukua gelen me'muriyet-i ahiresinde adem-i muvaffakiyet ve makamından mehcuriyeti cihetiyle azl ve tebdili lazım gelmekle azl olunub sen öteden berü hidemat-ı saltanat-ı seniyyemde istihdam ile mukaddemden dahi rütbe-i sadareti ihraz ve ba'dehü ihale eylediğim eyalat ve elviye hükümetlerinde dahi rıza-yı hümayunuma muvafık mesai-i meşkûre ibraz ederek hâsılı Devlet-i Aliyyemin de kayık-ı umur ve musalaha-i vakia ve her halde sadakat ve istikamet ile mecbul ve ve muttasıf bulunduğundan bu kere dahi kariha ... şahanemden seni sadr-ı a'zam nasb ve ta'yin ve vekâlet-i mutlakam hizmet-i celilesini uhde-i liyakatine ihale ve tefviz eyledim." BOA (HAT 1587/38). Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:IV:760).

performansının Padişah açısından takdir edilmiş olması, ikinci kez sadaret mührünü almasından kolayca anlaşılabilir. Kaldı ki Rauf Paşa'nın askeri safhası bitmiş gibi görünen Mısır meselesine olan vukufu Padişah'ın kendisini tercih etmesinde belirleyici rol oynamıştır. Rauf Paşa'nın ilk icraatı, kışkırtıcı sözlerle II. Mahmud'u etkisi altına alıp, Mısır meselesini çıkmaza sürükleyeceğinden endişelendiği Şerif Abdülmuttalib hakkında bir tezkire yazarak, düşüncelerini mabeyn müşirliği ile paylaşmak olmuştur:

“...müşarünileyh mukaddemlerde bab-ı hümayuna azimet etdikçe sadetten hariç bazı lakırdılara giriştiğinden şayet mevsimsiz söz söylemesi ve hususiyle Mısır maslahatına dair lakırdı karıştırması melhuz olduğuna ve bu dahi ser-i şevket-i şahaneyi tasdi demek olduğuna binaen hakikpay-i hümayun-ı mülukane ile şerefıab olduğunda yalnız nüvaziş ve iltifat-ı şahane ile savuşturulması muvafık-ı hal ve maslahat idüğünün ihtarına ibtidar olunduğu...”

Mabeyn müşiri, Sadrazam Rauf Paşa'ya:

“...yalnız hakkında nüvaziş ve iltifat-ı şahane şayan ve kendusine yirmi beş bin ve biraderlerine on beş bin kuruş atıyye-i seniyye-i mülukane inayet ve ihsan buyurulmuş ve sair maslahata dair bi güne lakırdı vuku bulmıyarak mutayyiben avdet etmiş idüğü...”

cevabını vermiştir.⁶²² Mehmed Ali Paşa'nın amacı Suriye'ye ek olarak Adana ve İçel'i de idaresi altına almaktı. Ayrıca ordusunun İstanbul'a olan yakınlığının avantajını kullanarak Babıali'ye isteklerini kabul ettirebileceğini hesaplamaktaydı. Böylece Mehmed Ali Paşa, II. Mahmut'un teklifini reddetti. Mehmed Ali Paşa, Reşid Bey aracılığıyla İstanbul'a götürülmek üzere bir teklif hazırladı. Buna göre Suriye'nin tamamı ile Adana kendisine bırakılmaz ise İbrahim Paşa İstanbul üzerine yürüyecekti. Bunun üzerine Reşid Bey, İstanbul'a çağırılmıştır. Reşid Bey İstanbul'a geldikten sonra Babıali'de durumu değerlendirmek üzere Rauf Paşa'nın da katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda İbrahim Paşa'nın, Kütahya'dan harekete geçmesinden sonra Mehmed Ali Paşa'nın taleplerine boyun eğmenin Babıali'nin itibarını sarsacağından sorunun bir an önce çözüme kavuşturulmasına karar verildi. Bunun içinde Padişah tarafından daha önce

⁶²² Uzunçarşılı (2013:131-132).

Mehmed Ali Paşa'ya ihsan edilen eyalet ve livalara ek olarak Şam ve Halep eyaletleri ile, Adana eyaleti ve İçel sancaklarının Babıali'de kalması için Reşid Bey'in Kütahya'ya gönderilmesi uygun görülerek, keyfiyet Sadaret kaymakamınca bir takrirle Padişah'a tebliğ edildi. II. Mahmud kararları onaylayarak, Reşid Bey'in derhal Kütahya'ya gönderilmesi talimatını verdi. Sonuçta Mısır ve Suriye vilâyetlerinin yanı sıra Adana'nın da "muhasıllık" şeklinde İbrâhim Paşa'ya bırakılmasıyla aradaki ihtilaf görünürde son bulmuş oldu. Ancak Kütahya'da alınan kararlar iki taraf içinde sürdürülebilir değildi.⁶²³ Babıali vermiş olduğu teminat ile büyük kayıplara uğradığının farkındaydı. Buna karşılık, Mehmed Ali Paşa, II. Mahmud'un gözünde hala asi bir vali konumunda olduğundan elde ettiklerini kaybetmekten korkuyordu.⁶²⁴ Bu sırada Reis Efendi İngiliz, Fransız ve Rus yetkililerle, soruna dair konularda istişarelerde bulunarak destek arıyordu. Ancak ne İngiliz ne de Fransız yetkililer Babıali'yi çözüm konusunda yüreklendirecek bir öneri de bulunmadılar. Bununla birlikte Roussin, Babıali'ye, Rusları yardıma çağırırsa, Mehmed Ali Paşa'nın şartlarını kabul etmenin daha akıllıca olacağı şeklinde bir öneride bulundu. Diğer taraftan İngiliz maslahatgüzarı İbrahim Paşa'ya daha fazla ileri harekette bulunmadan yeni şartları kabul etmesini içeren bir mektup yazdı. II. Mahmud, Batılı devletler nezdinde yapmış olduğu girişimlerin sonuç vermediğini gördüğünden Mehmed Ali Paşa'nın isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Fakat İngiliz ve Fransız politikacılarına artık güvenmeyen Babıali, Rus elçisinden, İbrahim Paşa ile doğrudan çatışmaya girmeden, Mısır kuvvetlerinin yapabilecekleri saldırıya karşı İstanbul'u savunmak için beşbin kişilik bir Rus kuvvetinin gönderilmesini talep etti. Zira 26 Kasım 1832 tarihinde İstanbul'a gelen Rus büyükelçisi A. P. Butenev'e verilen emirde, Babıali'nin Rusya'dan yardım talep etmesi durumunda Butenev'in Amiral Greyr'den Karadeniz donanmasını İstanbul'a yollamasında tek yetkili kişi

⁶²³ 14 Mayıs 1833 tarihli "Kütahya Muahedesi" gerçekte Fransa elçisi tarafından İbrahim Paşa'nın baskısı üzerine verilen ve müzakereler sonucunda tesbit edilen maddeleri garantiye alan bir senetti. Ayrıca bu senedin bağlayıcı bir yönü olmadığı gibi Babıali'nin böyle bir düzenlemeyle taahhüt altına girdiği de iddia edilmez. Zira sened, sadece barışı sağlamak için yapılan müzakerelerin sonucunda varılan mutabakatın bir ferman ile ilan edilmesinden ibaretti. Buna Fransız yetkililerin raporlarındaki hatalı bilgiler sebep olmuştu. Konu hakkında bkz: Kutluoğlu (1997:286).

⁶²⁴ Sertoğlu (2011 c:V:2944) ve Tuncer (2008:111).

olduğu belirtilmişti.⁶²⁵ Beklenen yardım gelmiş ve 1833 Nisan'ında Boğazlar'daki Rus askerlerinin sayısı 14.000 kişiye ulaşmıştı.⁶²⁶ Rusya'nın boğazlara yerleşmesi İngiltere ve Fransa'nın itirazlarına yol açsa da Ahmed Fevzi Paşa ve Orlof arasındaki görüşmeler neticesinde atılan adımlar Serasker Hüsrev Paşa ve Reîsülküttâb Âkif Efendi ile Rus elçisi Butenev'in bir araya gelmesini sağladı. İki taraf arasında 8 Temmuz 1833 tarihinde Hüsrev Paşa'nın Emirgân'daki yalısında gerçekleşen toplantıda antlaşmaya varıldı. Adını Rus birliklerinin yerleştiği yerden alan Hünkâr İskeleyi antlaşması sekiz yıl için geçerli olmak kaydıyla imzalandı. Hünkâr İskeleyi Antlaşması, Avrupa diplomasisinde büyük bir dalgalanmaya sebep oldu. İngiltere ve Fransa, Bâbîâlî'yi protesto ederek birleşik donanmalarını Çanakkale Boğazı'na gönderdiler. Ancak Avusturya Başbakanı Metternich'in araya girmesiyle kriz yatıştırıldı.⁶²⁷

18 Eylül 1833 tarihinde Avusturya ve Rusya arasında Münchengrâtz antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre ihtilâllere karşı Avusturya, Rusya ve Prusya birlikte hareket edecek ve Şark Meselesine yön vereceklerdi. Bu arada Rusya'nın Viyana elçisi Tatisçef Avusturya'ya gizli bir nota verdi. Rusya notada, Mehmed Ali'nin Sultanı tahttan indirerek yerine oğlunu geçirmek istediğini belirttikten sonra böyle bir girişimin hanedan değişimine sebep olmasının dışında farklı unsurlardan oluşan Osmanlı Devleti'ni parçalayabileceğinden bahsediyordu. Dolayısıyla Babialî'ye komşu olan Avusturya ve Rusya'nın, böyle bir ihtimale karşı kendi çıkarlarını ve sınırlarını korumak için tedbir almaları son derece doğaldı.⁶²⁸ Uluslararası ilişkiler şekillenmeye başlarken Babialî'nin asi ve de hırslı valisi Mehmed Ali Paşa Fransa'dan destek görüyordu.⁶²⁹ Rusya da Avusturya gibi Osmanlı Devleti'nin mevcut hanedanlıkla yönetilmesine taraftar olduğundan II. Mahmud'a Mehmed Ali Paşa'dan gelebilecek her türlü saldırıyı önlemeyi garanti etmekteydi.⁶³⁰ Asi valisinin tecavüzleri sebebiyle yardım talebinde bulunan II. Mahmut'a soğuk davranan İngiltere'ye Kavalalı'nın Anadolu'daki galibiyet haberi

⁶²⁵ Şirokorad (2009:349).

⁶²⁶ Anderson 2010:101) ve Karpaev (1999 c:II:65).

⁶²⁷ Beydilli (1998 c:XVIII:488-489).

⁶²⁸ Altundağ (1943:55) ve Tuncer (2013:130).

⁶²⁹ Stone (2018:156).

⁶³⁰ Schroeder (1994:732).

gelince Londra'da işler tersine dönmeye başlamıştı. İngiliz dış işleri bakanı Lord Palmerston Mehmed Ali Paşa'nın zaferinin aynı zamanda Fransa'nın da zaferi olduğunu düşündüğünden İngiltere'nin harekete geçmek için vakit kaybetmemesinden yanaydı.⁶³¹ Lord Palmerston, dört büyük gücün Mehmed Ali'ye baskı yaparak Fransa'ya imkân tanımaması gerektiği görüşündeydi.⁶³²

Batılı devletler İbrahim Paşa'nın icraatlarını yakından takip etmekteydiler. Özellikle Mısır ordusunun Anadolu'daki pozisyonu uluslararası dengenin geleceğini tehlikeye atabilirdi. Büyük güçlerin müdahale zamanının geldiğini haber veren gelişme ise Rusya'nın tek başına harekete geçmesiydi. 1833 yılının sonbaharında Avrupalı devletler, Mısır valisinin girişimlerini Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak görüyorlardı. Ancak Rusya'nın 1815 Viyana uyumundan bir sapış olarak kendi başına Osmanlı Devleti ile hiçbir müttefikine haber vermeden Hünkâr İskelesi antlaşmasını imzalaması Avrupalı devletler arasında soğuk rüzgarlar esmesine sebep oldu. Avusturya Başbakanı Metternich Rusya'nın bu girişiminden haberdar olmadığını ve bu durumu bir Fransız kaynağından öğrendiğini itiraf etmek zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Metternich, devrimci olarak nitelediği Fransa'nın orta doğuda Mehmed Ali Paşa kontrolünde büyük bir Arap devleti kurmayı planladığından şüpheleniyordu.⁶³³ İngiliz dış işleri bakanı Lord Palmerston, İngiltere'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığından yana bir politika sürdürmesi sebebiyle İstanbul'da Petersburg'dan yönetilen bir Sultan görmektense Mehmed Ali Paşa'yı tercih edebileceği şeklinde II. Mahmud'u uyarmıştı.⁶³⁴ Diğer taraftan İngiltere'nin desteğine en çok ihtiyaç duyulduğu bir sırada ortaya hiç yoktan W. Churchill meselesi çıkmıştı.⁶³⁵ Çıkan

⁶³¹ Seton-Watson (1955:205).

⁶³² Urquhat ve Ponsonby, Rus saldırganlığına karşı haykırmaya devam ederken Palmerston Sultan için en müthiş düşmanın Çar değil Mehmet Ali Paşa olduğuna inanıyordu. Bkz: Bailey (1942:166).

⁶³³ Bolsover (1930: 237) ve Ortaylı (1983:363-364).

⁶³⁴ Bolsover (1934:102).

⁶³⁵ 1815 yılında İzmir'e gelip yerleşen, daha sonra İstanbul'a giderek Amerika Birleşik Devletleri elçiliğinde kâtiplik yapan (1831-1833) ve ticaretle meşgul olan İngiliz vatandaşı William Churchill'dir. Churchill, İstanbul Moda'da (Kadıköy) avlanırken bir çocuğu yaralayınca tutuklanmış, bunun üzerine İngiliz büyükelçisi Ponsonby kapitülasyon haklarına dayanarak bir İngiliz'in suçlu bile olsa tutuklanamayacağını ileri sürerek Osmanlı Devleti'ne bir nota vermişti (18 Mayıs 1836). Konuya diğer Avrupalı devletler de karışınca olay siyasî bir boyut kazanmış, artan baskılar üzerine Churchill serbest

kriz üzerine Rauf Paşa, Padişah ile görüşmüş ve bir orta yol bulunarak meselenin halline karar verildi. Fakat Mülkiye Nazırıyla İstefenaki'nin⁶³⁶ değerlendirmesine göre İngiltere Devleti Ponsonbi'nin üzerinde bulunan büyük elçilik makamını korumakta kararlıydı.⁶³⁷ Diğer taraftan Babıali'nin onun üstünde olan Hariciye Nezareti makamının itibarını muhafaza etmemesi düşünülemezdi. Dolayısıyla Hariciye Nazırı hakkında değiştirilme teklif olunacak ve bu kabul edilebilecek ise, devletler arasında Hariciye Nezareti gibi müstesna bir memuriyetin elçi sözüyle değiştirilmesi yerine doğrudan İngiltere Devleti'nin teklifiyle olması daha uygundu. Sonuçta olayın diplomatik ilişkilere zarar vermesini önlemek için II. Mahmud hastalık bahanesi ile Akif Paşa'yı Hariciye Nazırlığı'ndan almak zorunda kaldı.⁶³⁸ Sadrazam Rauf Paşa da azli bir tezkere ile kendisine bildirdi. Böylece Akif Paşa'nın azli ile İngiliz hizbi, Rus hizbi karşısında avantaj sağlamış oluyordu.⁶³⁹ Diğer taraftan Rauf Paşa iki hizbin arasında tercihte bulunmayarak pasif konumunu muhafaza etmiştir. Rauf Paşa, Mısır sorununun masada bulunduğu bir vakitte İngiliz desteğine ne kadar ihtiyaç duyulduğunun elbetteki farkındaydı. Pertev Paşa'nın başını çektiği devlet adamları Rusya'ya güvenilemeyeceği ve İngiliz yardımının ise devletlerarası arenada daha makbul bir seçenek olduğuna dair II. Mahmud'u ikna etmişlerdi. Dolayısıyla zarların atıldığı bir konuda Rauf Paşa kendisini boşa çıkararak konumunu tehlikeye sokacak herhangi bir girişimden uzak kalmayı siyaseten uygun görmüştür. Zira Rauf Paşa tek başına Padişahı etkileme gücünde olmadığına bilincindeydi ve dönemin şartları dış politikanın etrafında şekillendiğinden devrin en büyük gücü İngiltere'nin desteğini

bırakılmıştı. Ardından devrin Hariciye Nâzırı Âkif Paşa hastalığı bahane edilerek görevinden azledilmiş, Churchill'den özür dilenerek tutukluluk tazminatı olarak kendisine pırlantalı nişan, zeytinyağı ihraç izni veren bir ferman ve gazete yayımlama imtiyazı verilmişti. Bkz: Ebüzziya (1993 c:VII:406) ve Koloğlu (1986: 30).

⁶³⁶ İstefenaki Vogorides, Fenerli Rum ailelerinin yanında bir diplomatın nelere sahip olması gerektiğini öğrenmiş ve yabancı dil bilmenin verdiği avantajla Sultan II. Mahmud'un dış politika danışmanı olmuştur. Bkz: Kılıç (2012:280).

⁶³⁷ 11 Mart 1836 tarihinde kethüdâlığın Umûr-ı Mülkiyye Nezâreti'ne çevrilmesi üzerine "tuğsuz padişah" diye anılan Pertev Efendi vezâret ve müşirlik rütbesiyle, Umûr-ı Mülkiyye nâzırı oldu. Osmanlıda, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı imzalayan, Reîsülküttâb Âkif Efendi, Serasker Hüsrev Paşa ve Kaptanıderyâ Ahmed Fevzi Paşa "Rus hizbi" diye tanınmışlardı. Buna karşılık Pertev Paşa ile himayesindekiler "İngiliz hizbi" olarak görülüyordu. Bkz: Findley (2007 c:XXXIV:234).

⁶³⁸ Akif Paşa'nın azliyle yerine kaim-makam-ı sabık Hulusi Paşa getirildi. Bkz: Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:V:880).

⁶³⁹ Mehmet Akif Paşa (2004:51-52) ve Uçman (1989 c:II:261).

almak Osmanlı toprakları üzerindeki talepleri bilinen Rusya'ya nazaran daha cazipti. Hem II. Mahmud gönülsüz bir şekilde Rus desteğini kabul ettiğinden bir an önce bu çıkmazdan kurtulmanın peşindeydi. Bu nedenle Padişahın mutlak vekili konumundaki Rauf Paşa'nın efendisinin iradesine aykırı hareket etmesi beklenemezdi.

Rauf Paşa, İstanbul'a döndükten sonra devletin içinde bulunduğu sıkıntıları aşmada dış desteğin önemini kavradığından daimî elçilik sisteminin yeniden işler hale gelmesine çalıştı. Bu amaçla, Reşid Bey 1835 yılında Paris'e yeniden tayin edildiğinde, Sadrazam Rauf Paşa, Avrupa elçiliklerinde bazı gençlerin dil öğrenmek ve elçilik işlerinde tecrübe kazanmak için yurt dışına gönderilmelerini desteklemiştir.

Rauf Paşa'nın sadaretinde Osmanlı İngiliz ilişkilerini belirleyen temel nokta Mısır valisinin isyanıydı. Rauf Paşa, bir yandan asi Mısır valisinden devletin alacağı olan vergileri kurtarmaya çalışırken⁶⁴⁰ diğer yandan da denizlerdeki hakimiyeti dolayısıyla İngiltere ile birlikte hareket edilmesi için II. Mahmud nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı. Rauf Paşa, İngiltere elçisinin Reis Efendi ile yaptığı mülakattan tatmin olmadığı için bir kez de elçi ile başabaşa görüşmek istemiştir. Zira Rauf Paşa'ya göre İngiltere donanması ile Osmanlı donanmasının Midilli ve Sakız sularında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya karşı birleşmeleri sağlanırsa sadece Suriye değil Mısır'ın da kontrolü tekrar Babıali'ye geçebilirdi. Ancak İngiltere elçisi Rauf Paşa ile aynı fikirde değildi. Rauf Paşa, görüşme sırasında projesini kabul ettirmek için birçok teşebbüste bulunmuş olsa da İngiltere elçisinin nazikçe reddetmesi karşısında çaresiz kalmıştır.⁶⁴¹ Rauf Paşa'nın İngiltere donanmasını kullanma önerisi uygulamaya geçemediğinden farklı çıkış yolları

⁶⁴⁰ "Mürettibi tekmi olmuş ve elli iki senesi Mart ve elli üç senesi Muharremine mahsuben i'zam lazım gelen gayr-i ez vezaif otuz üç bin iki yüz bu kadar kese akçeden fakat taksit-i evveli olan sekiz bin bu kadar kese ber minval-i muharrer bu def'a vürud etmiş ve sene-i merkume taksit-i sani ve salis ve rabi'i olmak üzere üç taksit olarak yirmi dört bin dokuz yüz elli dokuz kese küsur kuruş baki kalmış ve takasid-i mezkurelerden taksit-i sani ve salisin vakt-i te'diyeleri güzeran eylemiş ve taksit-i rabi'in dahi duhulü takarrüb eylemekte bulunmuş olduğundan..." Sadaret'ten Darbhane-i Amire Müdürlüğü'ne mektup. Bkz: BOA (HAT 528/25999/A).

⁶⁴¹ BOA (HAT 1170/46289).

aranmaya başlandı. Bütün gücü kendi tekeline alarak, etrafında memurlardan ve subaylardan oluşan, büyük bir Türk ailesi vücuda getiren, toprağı denetimi altında tutarak da siyasi iktidarını sosyal güce dönüştürmeyi bilen bir taşra idarecisinin yoğun diplomatik temaslarla da engellenememesi üzerine sıra dışı bir çözüm olarak, Mısır valisine suikast yapılması gündeme gelmiştir. Osmanlı elçileri tarafından Avrupa siyasi kamuoyunda Mısır'la ilgili yoğun girişimlerin sürdürüldüğü bir dönemde, Paris'te eğitim gören Kaymakam Reşid Mehmed Bey'in merkeze gönderdiği tezkire, bir anda Babıali'ye bomba gibi düştü. Asâkir-i Mansûre kaymakamlarından Reşid Mehmed Bey Ocak 1832'de tahsil için Paris'e gönderilmişti. Burada tahsilini sürdüren Kaymakam Reşid Bey, 1836 yılı sonlarında Sadrazam Rauf Paşa'ya gönderdiği tezkirede bazı gizli konularda (ifâde-i mahremâne) görüş bildirmişti. Reşid Bey'in tezkiresi elde olmamakla birlikte konuyla ilgili diğer belgelerden, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya suikast yapmaya ve bu uğurda canını feda etmeye hazır olduğunu beyan ettiği anlaşılmaktadır. Reşid Bey'den gelen tahrirat Rauf Paşa tarafından II. Mahmud'a arz edildi. Sadır olan irâdeye mabeynden düşülen kayda göre; Padişah, suikast hakkında bilgisi bulunmayan Hariciye Nazırı ve Londra Elçisi Mustafa Reşid Bey (Paşa)'in haberdar edilip edilmemesi hususunu, sadrazam Rauf Paşa'nın takdirine bırakmıştı. Kaymakam Reşid Bey'in tezkiresinde dile getirdiği hususlar, kısa süre önce seraskerlikten azledilerek Meclîs-i Vâlâ reisliğine atanmış olan Hüsrev Mehmed Paşa'ya bildirilerek kendisine bir mektup yazılması istendi. Bunun sebebi, Kaymakam Reşid Bey'in Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olmasıydı. Kölelik ve intisap müessesinin henüz önemini koruduğu bir zamanda, efendisinin ağzından yazılacak bir mektup, diğer devlet adamları tarafından yazılacak benzerlerinden çok daha etkili olurdu. Söz konusu cevabi mektubun bir kopyasını Mustafa Reşid Bey (Paşa) hazırladı. Mektubun hazırlanmasına karar verilmesi sadrazam Rauf Paşa'nın son derece gizli olan suikast konusunu, Hariciye Nazırı ve Londra Elçisi Mustafa Reşid Bey'e açtığını ve dolayısıyla kendisine güvendiğini göstermektedir. Ancak merkezdeki tereddüt hâli ve meselenin gizliliğinden kaynaklanan çekinceler hazırlık safhasının uzamasına neden oldu.

Sonuçta suikast fikri terk edilmiş ve daha sonra II. Mahmud'un emriyle konu kapatılmıştır.⁶⁴²

Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklar için uluslararası siyaset yeniden şekillenirken ve suikast planları yapılmadan Anadolu'yu terk eden İbrâhim Paşa, İngiltere'nin tepkisini azaltabileceğini hesapladığından işgali altında bulundurduğu yerlerde yaşayan gayri müslim halkların Müslümanlarla benzer haklara sahip olmasını sağlayarak ileri bir hamle yaptı. Dahası dinî ve kültürel açıdan Batılıların Filistin'e girmelerini kolaylaştırdı. Kudüs'te 1838 yılında ilk İngiliz konsoloslugu açıldı. Misyonerlik faaliyetlerine yeterince ses çıkarılmadı. Ancak İbrahim Paşa'nın sıkı idaresi zamanla bölgede tepkilerin yükselmesine sebep oldu. İsyanlar birbirini kovalarken İbrahim Paşa'nın halka yüklediği ağır vergiler ile durum büsbütün kötüleşti. Özellikle Miri işletmelerin iltizam vergileri arttırıldı. Adli sistem yeniden düzenlenerek otoriteyi korumak adına sert uygulamalara gidildi. 1834 yılının Mayıs'ında Nablus ve Hebron'da çıkan ayaklanmalar İbrâhim Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.⁶⁴³ İsyanlar bastırılmış olsa da Mehmed Ali Paşa, II. Mahmud'un bunu bahane ederek harekete geçebileceği ihtimalini aklından çıkarmıyordu. Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa'nın Arap yarımadasındaki yayılcılığı İngiltere'yi de rahatsız etmekteydi. Mehmed Ali Paşa'nın Kızıldeniz ve Basra üzerindeki hâkimiyeti, İngilizler'in Hindistan'a giden sömürge yolunu tehdit edebilecek mahiyetteydi. Bu durum Bâbîâli ile İngiltere'yi Mehmed Ali Paşa'ya karşı ortak hareket etmeye sevk edecektir.⁶⁴⁴ Ancak İngilizler Babîâli'ye uluslararası arena da verecekleri desteğin karşılıksız olmasından yana değillerdi. Bu nedenle 6 Şubat 1838 tarihinde İngiltere Dış işleri bakanı Palmerston, İstanbul'daki elçisi Ponsonby'ye ticaret antlaşmasını imzalaması için Babîâliye baskı yapılması ve inhisarların ilgası sayesinde Mehmed Ali Paşa'nın gücünü kaybedeceği noktasında Osmanlı devlet adamlarını ikna etmesi talimatını verdi.⁶⁴⁵ Böylece İngiliz hükümeti ticaretleri önünde büyük bir engel olarak gördükleri yed-i vahid (tekeli) sisteminin

⁶⁴² Çelik (2009:30-36) ve Hourani (2006:115).

⁶⁴³ Kutluoğlu (2000 c:XXI:332).

⁶⁴⁴ Kutluoğlu (2002 c:XXV:64).

⁶⁴⁵ Tengirşenk (1999:305) ve Kütükoğlu (2013:128-130).

kaldırılması şartını açıkça ortaya koymuş oluyordu. Lord Ponsonby, Sultan Mahmud'u ikna edecek denklemini biliyordu. Ponsonby'e göre II. Mahmud, Avrupalılar ile asi valisinin tekel usulünün kaldırılması durumunda aralarının açılacağını düşünerek öteden beri İngilizler tarafından arzulanan antlaşmaya onay verecekti. Gerçekten de Bulwer, Lord Palmerston'un hayatını anlattığı eserinde II. Mahmud'un bu ihtimali dikkate alarak bir saat bile geçirmeden işin bitirilip antlaşmanın imzalanması için emir verdiğini yazmıştır. Daha sonra fırsatı kaçırmak istemeyen Bulwer, baş dragoman Alexander Pisani ile Reis Efendi'nin sahilhanesine gitmiş, antlaşmanın detayları için Hariciye Nazırı Reşid Paşa ve Hariciye müsteşarı Nuri Efendi ile gece saat 10'a kadar görüştüğünden sonra, ertesi sabah resmi imzalar atılmış ve antlaşma süreci tamamlanmıştı.⁶⁴⁶

Bununla birlikte Babıali ile İngiltere arasında görüşmeler devam ederken kendisine yönelik tehlikeyi fark eden Mehmed Ali Paşa da boş durmayarak Mısır'da kurmuş olduğu idari ve iktisadi düzenin tehdit altında olduğunu hesapladığından 25 Mayıs 1838 tarihinde Avrupalı devletlerin katıldığı bir toplantı da bağımsızlığını ilan etti. Çünkü Mehmed Ali Paşa, inhisarlardan elde ettiği gelir sayesinde güçlü bir ordu ve donanma kurabilmişti. Amacına ulaşmak için de Mehmed Ali Paşa, bağımsızlık karşılığında ticarî inhisarları (yed-i vâhit usulünü) ilga edebileceğini söyledi. Ancak Babıali çoktan İngiltere ile anlaşmış ve Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi imzalanmıştı.⁶⁴⁷ Dolayısıyla Mehmed Ali Paşa'nın inhisarları kaldıracağını ifade etmesinin İngiltere nezdinde artık bir önemi kalmamıştı. İçinde bulunduğu çıkmazı Rauf Paşa'nın görüşmek üzere kendisine gönderdiği Hariciye Müsteşarı Rifat Bey'e *“velinimetimiz efendimiz ne vakit emir buyurursalar, yüz bin askerle oğlumun irade buyrulan mahalle gönderirim ve ben ihtiyar olduğumdan, sefayin-i Mısriye'ye biner memur olduğum mahalde hasma cevab veririm”* demekle birlikte Babıali karşısındaki pozisyonunu korumak amacıyla *“velinimet efendimiz ihsan buyurup, uhdemde bulunan yerleri terk teklifinden bu şartla takrir buyursunlar ve evladımdan dahi iş me'mul olunur ise,*

⁶⁴⁶ İngilizlerin Babıali ile müzakerelerinde en çok şikâyet ettikleri konu yed-i vâhit denilen inhisarlardı. Bkz: Tengirşenk (1999:303) ve Bulwer (1871 cII::232).

⁶⁴⁷ Ortaylı'ya göre 1838 tarihli Ticaret Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin yarı sömürgeleşme sürecini hızlandıran ve Tanzimat'ın bir an evvel ilanını gerektiren önemli bir olaydır. Bkz: Ortaylı (2008:402).

onlara da ihsan buyrulacağı vaat buyurulsun” karşılığını vermiştir. Eğer bu isteği de kabul görmez ise “yalnız bu hizmetleri değil, sair her ne türlü hidemat teklif buyrulur ise şarta bağlanarak bütün Avrupa’ya neşr olunmasını” talep etmiştir. Bununla birlikte Mehmed Ali Paşa, Rifat Paşa’ya, hitaben “İngiltereliye istiklal için müracaat etmişim. Yirmi gün geçmedi, nedamet geldi” sözleriyle içinde bulunduğu durumdan pişmanlık duyduğunu göstermek istemiştir.⁶⁴⁸ Ancak Mehmet Ali Paşa, umduğu desteği alamadı ve Avrupalı devletlerin tepkileri üzerine geri adım atmak zorunda kaldı. Diğer taraftan işgal altındaki bölgelerden gelen haberler, sessiz sedasız askerî hazırlıklarını sürdürmekte olan II. Mahmud’u, Mehmed Ali Paşa ile yarım kalan hesabını kapatmak için yeniden cesaretlendirmekteydi. Çünkü Sadrazam Rauf Paşa ile II. Mahmud, Rifat Bey’den gelen raporlardan sonra Suriye’deki durumun Mehmed Ali Paşa’nın aleyhine olduğu kanısına varmışlardı. Kaldı ki Mehmed Ali Paşa’nın taleplerini ne Rauf Paşa’nın ne de Padişah’ın kabul etmeye niyetleri yoktu. Hâfız Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri arasında 24 Haziran 1839 tarihinde Nizip’te meydana gelen savaşı Osmanlılar kaybetti. Böylece İbrâhim Paşa’ya Anadolu yollarını yeniden açılmış oldu. Yenilgi haberi İstanbul’a ulaşmadan 28 Haziran 1839 tarihinde II. Mahmud vefat etti ve Abdülmecid tahta çıktı.⁶⁴⁹ II. Mahmud’un ölümü devlet içinde bazı taşların da yerinden oynamasına sebep oldu. Rauf Paşa, 1839 Temmuz 2/1255 Rebiyülahir 19 tarihinde Başvekalet görevinden azledildikten sonra 1839 Temmuz 4/1255 Rebiyülahir 21 tarihinde ilk defa Meclis-i Vala Reisliği’ne getirildi.⁶⁵⁰ Sadaret makamında Rauf Paşa’nın halefi ise 3 Temmuz 1839 tarihinde Hüsrev Paşa olmuştur.⁶⁵¹ Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Hüsrev Paşa’nın sadarete gelmesinden rahatsızdı. Çünkü ikilinin arasında geçmişe dayanan bir husumet vardı.⁶⁵² Bu nedenle Mısır sorunun çözümü zora girebilirdi. II. Mahmud’un vefatını müteakip İstanbul’a dönmesi için emir alan Hüsrev Paşa’nın muhalifi Kaptan-ı derya

⁶⁴⁸ Muharrerat-ı Nadire (2018:376-377).

⁶⁴⁹ Beydilli (2003 c:27:357).

⁶⁵⁰ BOA (HAT 1632/4).

⁶⁵¹ Sadaret makamının Hüsrev Mehmed Paşa’ya tevcihine dair bkz: BOA (HAT 1620/67).

⁶⁵² “...Hüsrev Paşa’nın ta Mısır valiliğinden berü Mehmed Ali Paşa’ya gayz ü husumeti olub da’ima aleyhinde bulunur imiş.” Bkz: Mustafa Nuri Paşa (2008: 499).

Ahmed Fevzi Paşa, emre uymayarak donanma ile Mısır'a gitmişti.⁶⁵³ Ahmed Fevzi Paşa'nın amacı Mısır kuvvetleriyle birleşerek İstanbul'a gelip Hüsrev Paşa'yı saf dışı etmektir.⁶⁵⁴ Fakat bunda başarılı olamadı. Çünkü Mehmed Ali Paşa, Hüsrev Paşa'nın azliyle birlikte Mısır ve Suriye'yi de istiyordu. İçerde bu gelişmeler yaşanırken dışarda büyük devletler krize müdahale etmeye hazırlanıyorlardı. Bu amaçla İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya 27 Temmuz 1839 tarihinde ortak bir nota vererek Mısır konusunda kendilerine danışılmadan Babıali'nin harekete geçmesini engellemek istediler.⁶⁵⁵ Notanın kabul edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti bir bakıma Avrupa'nın vesayeti altına girmiş ve Mısır konusunda artık tek başına inisiyatif alacak gücünün kalmadığını kabul etmişti.⁶⁵⁶ Bu sırada Londra ve Paris'te Mısır meselesinin çözümü konusunda temaslarda bulunan Mustafa Reşid Paşa derhal İstanbul'a döndü. Mustafa Reşid Paşa, Hüsrev Paşa'nın muhalefetine rağmen Mısır meselesinde Avrupa'nın yardımını sağlamak için onları memnun edecek bir reform programının ilanına genç Padişahı razı etmeyi başardı. Mustafa Reşid Paşa ve ekibi büyük ölçüde Osmanlı-Mısır krizine Avrupalıların müdahale etmesiyle elde ettikleri nüfuz sayesinde bunu gerçekleştirebildiler. Mustafa Reşid Paşa, Gülhane'de 3 Kasım 1839 tarihinde Hatt-ı Hümayun'u okuyarak Tanzimat devrini açmış oldu. Bundan sonra Tanzimat'a muhalif olan Hüsrev Paşa'nın nüfuzu iyice azaldı. 1256 Rebiyülahir 7/1840 Haziran 8 tarihinde Hüsrev Paşa azledilerek yerine Osmanlı Devleti'nin ilk Başvekilliğini de yapmış olan Rauf Paşa üçüncü defa sadarete getirildi. Azlin sebebi Hüsrev Paşa iş başında kaldığı sürece Mısır meselesinin Babıali'nin lehine çözülmesinin mümkün olmayışydı.⁶⁵⁷ Dolayısıyla

⁶⁵³ Shaw (2006 c:II:89) ve Karal (2007 cV:169) ve Sir Adolphus Slade (2012:24).

⁶⁵⁴ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VI:1013)

⁶⁵⁵ Beydilli (1999 c:I:93).

⁶⁵⁶ Küçük (1999 c:II:53).

⁶⁵⁷ İnalçık (1999 c:XIX:44). Ancak madolyonun diğer yüzüne göre Hüsrev Paşa Tanzimat'a karşı olması sebebiyle azledilmişti. Rauf Paşa'ya hitaben yazılan hatt-ı hümayun'da: "*Selefin Hüsrev Paşa'nın sinn-i pirisi cihetiyle mesalih-i Devlet-i Aliyyemize layıkıyla bakamadığı derkar olup halbuki idare-i umur-ı mülkiyye ve hususiyile nezd-i şahanemizde her bir hususa mürecceh olan Tanzimat-ı Hayriyye ikdamat-ı mütevaliye ve gayret-i daimeye muhtaç olduğunua...*" Bkz: Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VI:1054). Devrin iç ve dış siyasi havası içinde Tanzimat Fermanı'nın geleceği ile Mısır meselesinin çözümü ayrı düşünülemez iki hayati konu olduğundan Sultan Abdülmecid, sadaret değişikliğine giderken her iki nedeni de göz önüne almış olmalıdır. Zira Abdurrahman

Padişah, Avrupalı devletlerin yardımını sağlayabilecek ve Mehmet Ali Paşa ile uyumlu çalışabilecek bir sadrazam ve ekibi sayesinde Mısır sorununun hal olunacağına inandığından, Rauf Paşa'yı tekrar sadarete davet etmekte sakınca görmemiştir.⁶⁵⁸ Bir başka deyişle dış politikanın iç politikayla kesişmesi sonucu sadaret makamı tekrardan Rauf Paşa'nın olmuştur. Mayıs 1840'da Hüsrev Paşa'nın infisaliyle tekrar Rauf Paşa'nın sadarete gelmesi üzerine Mehmed Ali Paşa derhal Sami Bey'i "*zahiren bir sultanın tevellüdünden dolayı padişahı tebrik ve fakat hakikat-ı halde müzakeratı takip ve tesri' etmek üzere*" İstanbul'a gönderdi.⁶⁵⁹ Diğer taraftan hem donanmasından hem de kara ordusundan yoksun kalan Babıali'nin zayıf durumu Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı gerekçe göstererek müdahale etmesine engel olmak isteyen Avrupa devletlerini harekete geçirdi. İngiltere, Mehmed Ali Paşa ile Babıali arasında Paşanın ihtiraslarını dengeleyecek bir uzlaşma zemini arayışı içindeydi. 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra'da yapılan görüşmede İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma imzalanarak Mısır'ın irsen ve kaydıhayat şartı ile Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmasına karar verildi. Fransa'nın desteğine güvenen Mehmed Ali Paşa'nın Londra kararlarını tanımaması üzerine Rauf Paşa'nın öteden beri tasarladığı İngiltere ve Osmanlı donanmalarının ortak harekâtı başlamış oldu. Avusturya'nın da destek verdiği Müttefikler 10 Eylül'de Beyrut'a asker çıkardılar. Kısa süre içinde Sayda, Hayfa ve Akkâ ele geçirildi. Bunu durumu fırsat bilen ve Mısır idaresinden memnun olmayan halkların ayaklanması İbrâhim Paşa'yı zor durumda bırakınca 27 Kasım'da Mehmed Ali

Şeref Efendi, Hüsrev Paşa'nın azlinde Tanzimat'ın banisi Mustafa Reşid Paşa'nın parmağı olduğu görüşündedir. Bkz: Abdurrahman Şeref Efendi (2012:6).

⁶⁵⁸ Sultan Abdülmecid'in çok bunaldığı bir zamanda "*Teessüf ederim ki içinizde beni kayırcı kimse yok imiş; hakikaten yetim olduğumu anladım. Cenab-ı Risaletmeaba dehaletten başka tarik-i necatim kalmadı*" diye ağlayarak hırka-i saadete kapanınca Vükela birdenbire şaşırılmış ve Padişah'ın teessürat-ı ciddiyesi intibaklarını uyandırmış ise de Sadrazam Hüsrev Paşa şikk-ı şerefeye muktedir olamadığından Rauf Paşa derhal söze girerek "*Efendim dünyada çaresiz bir şey yoktur, şimdi icabını düşünürüz; ancak huzur-ı Hümayununuz müdavele-i efkara mâni olacağından müsaade buyurun, içeriki odaya gidelim, aramızda müzakere edelim, netice-i kararımızı arz ederiz*" şeklinde Padişahı teskin etmeyi başarmış ve vükelanın başka bir odada toplanmasına izin almıştır. "*Zaten akıl ve temkiniyle maruf olan Rauf Paşa ondan sonra nezd-i Abdülmecid-i Hanide bir kat daha tezyid-i itibar eyledi ve Padişah her ne vakit sıkılsa Paşa-yı müşarünileyhi sadarete davet eder oldu.*" Böylece Rauf Paşa, siyaset sahnesinde yükselirken, Hüsrev Paşa düşüşe geçiyordu. Bkz: Abdurrahman Şeref Efendi (2012:2).

⁶⁵⁹ Haz. Akyıldız ve Kurşun (2015:354-355).

Paşa, Londra kararlarına uyacağını ilan etti.⁶⁶⁰ Bunun üzerine Rauf ve Reşid Paşaların girişimi ile Abdülmecid Londra kararlarını meşrulaştıran bir ferman yayınladı. Ancak Mehmed Ali Paşa kendisine verilen Ferman ahkâmının bazı maddelerine itiraz ve Reşid Paşa da bu babda ısrar ettiğinden araya Avusturya hükümeti girdi. Avusturya Başbakanı Metternich, uluslararası dengenin bozulmasından endişe ettiğinden Reşid Paşa'yı Hariciye Nezaretinden "azl ettirdikten" sonra fermanı tadil ettirmeyi başardı.⁶⁶¹ Sonuçta II. Mahmud'un 1839 Nisan'ında kurduğu yeni ordusuyla şansını Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya karşı bir kez daha denemesi Avrupalı güçleri ortak hareket etmeye sevk etmişti. Özellikle İngiltere, Rusya'nın 1833 yılındaki Hünkâr İskeleyi antlaşması ile elde ettiği üstünlüğü ortak Avrupa uyumu çerçevesinde akamete uğratarak statükoya dönüşün yolunu açmış oldu.⁶⁶² Mısır ile olan ilişkiler bu tarihten sonra hızla düzelmeye başladı. 1841 Haziran'ında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın adamı Sami Paşa, Reis Efendi ve Rifat Paşa ile görüşmesi sırasında Reis Efendi'nin sayesinde aldığı bir beratla Ferikliğe terfi ederek Sultan'ın hizmetine girdi.⁶⁶³ Babiâli, 1842 yazında sadakatini sunan Mehmet Ali Paşa'ya *sadaret-i uzma* rütbesini tevcih ve ihsan etti. Sultan'ın teveccühünü gösteren bir hatt-ı hümayun ve rütbesine mahsus hazırlanan bir kıta nişan Ferik Sami Paşa vasıtasıyla kendisine gönderildi.⁶⁶⁴ Böylece İstanbul ile Mısır arasındaki ilişkiler yumuşamış ve bir istikrara kavuşmuştur.

3.2. SIRBİSTAN'DA HAKİMİYET MÜCADELESİ

1830'un Ağustos ve Eylül aylarında Babıali'nin yayımladığı hatt-ı şerifler sayesinde Sırp, Miloş'un idaresi altında nispeten sakin bir hayat yaşıyorlardı. Sırbistan'da huzurun bozulmaması için taviz vermeyi dahi göze alan Babıali, 1833 yılı mayıs ayında özerk Sırp bölgesine Kraina, Timok, Parakin, Alacahisar (Kruşevaç), Staravlaşka ve Drina nahiyelerinin de dahil edilmesini kabul

⁶⁶⁰ Kutluoğlu (2000 c:XXI:332) ve Kâmil Paşa (1909 c:III:188).

⁶⁶¹ Türkgeldi (2012:7).

⁶⁶² Anderson (1970:108).

⁶⁶³ White (1846 c:II:137).

⁶⁶⁴ (Takvim-i Vekâyi, Def'a 245, 1 Şaban 1258/7 Eylül 1842).

etmişti.⁶⁶⁵ Böylece Babıali, daha önce Sırlardan ayrılmış olan altı nahiyenin tekrar birleştirilmesi hakkındaki Rus talebini yerine getirmiş oluyordu.⁶⁶⁶ Mısır'da yaşanan askeri ve politik gelişmeler sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın zamanda parçalanacağını uman Sırp siyasetçileri Bosna, Hersek, Arnavutluk ve Karadağ'a doğru yayılmayı planlıyorlardı.⁶⁶⁷ Olayların seyri Mısır'ın geleceği konusunda Babıali ile Mehmed Ali Paşa arasında devam eden mücadele sadaret makamında bulunan Rauf Paşa'yı, hiç küllenmeyen Sırp istekleriyle tekrardan yüzyüze getirmiştir. Rauf Paşa'nın ilk sadareti sıralarında Babıali Sırp gailisini bertaraf etmek için yoğun çaba sarfetmiş, ancak kesin bir sonuç alınamamıştı. Özellikle Sırlara ait bölgelerin idaresinin nasıl şekilleneceği büyük bir sorun teşkil ediyordu. Diğer taraftan Rusya'nın Balkanlarda otoritesini yaymak adına Sırlara arka çıkması Babıali'nin elini Sırlar karşısında zayıflatmaktaydı. Rauf Paşa'ya göre Sırp lider Miloş ile iyi ilişkiler kurulduğu takdirde Rusya'nın müdahaleleri etkisizleştirilebilirdi. Bu nedenle Rauf Paşa, siyasetini Miloş üzerine kurmayı tercih etti. Ancak Rusların Panslavist emelleri ortada dururken Rauf Paşa sadece Miloş ile sorunları çözemezdi.⁶⁶⁸ Bunun yerine Rauf Paşa, bir yandan Rusya'yı mümkün olduğunca Babıali'nin isteklerine yaklaştırmak, diğer yandan da Miloş ile ikili görüşmelere devam etmek siyasetini uygulamaya koydu. Öncelikle Rusya'nın Sırp meselesinde tavrının ne olacağını kesin olarak anlaşılması gerektiğinden Sırbistan'ın durumu hakkında cumartesi günü Reis Efendi'nin sahilhanesinde baştabibinde katıldığı Osmanlı devlet adamları ile Rus elçisi arasında bir görüşme gerçekleşti. Osmanlı tarafı Sırbistan kazalarında bulunan nahiyelerde yerleşik İslam nüfusunun durumlarının ne olacağı ile ilgili daha önceden de görüşülmüş olan nahiyeler maddesinin geleceğini masaya yatırmak için Rus tarafı ile zorlu bir mücadeleye girdi. Babıali'nin teklifi İslam nüfusunun buldukları mahallerde altı yıl süreyle kalmalarını öngörüyordu. Ayrıca Babıali, Rus tarafının Belgrad varoşu hakkındaki isteğini kabul

⁶⁶⁵ Jorga (2009 c:IV:320-321).

⁶⁶⁶ Erim (1953:282).

⁶⁶⁷ Karpát (2004:46).

⁶⁶⁸ George Hutz 1802 yılında doğmuş bir Macar papazıdır. Bulgarlar'da Panslavizm milli duygusunu uyandırmış ve hayatını Slav dünyasını araştırmaya adanmıştır. 1830 yılında Rus İmparatorluk Akademisi ona Bulgaristan ve Romanya'da Bulgar dilini araştırma görevi vermişti. Bkz: Kohn (2007:87).

edemeyeceğini de belirtmişti. Diğer taraftan Kont Orlof, İslam nüfusunun iskanını beş yıl olarak teklif ettiğinden, Babıali bir yıl için müzakereleri tehlikeye atmaktansa Rusya'nın önerisini kabule yanaşmıştır. Fakat Rus elçisi, Belgrad varoşu konusundaki ısrarını sürdürmekyeydi. Konuyu tekrar değerlendiren Reis Efendi, acele karar almaktan kaçınmıştır. Çünkü Babıaliye göre eğer Belgrad varoşu Rus tarafının istediği şekilde dizayn edilirse İslam nüfusunun iç kaleye nakledilmesi gündeme geleceğinden ilerde büyük sorunlar yaratabilirdi. Dahası Rusya'nın istediği şekilde iskân hayata geçerse şehirdeki İslam nüfusu, bir taraftan Tuna nehri diğer taraftan da Sırp ahali arasında kuşatılmış bir vaziyette kalacaktı. Böylesi bir durum Sırbistan'daki egemenlik hakları açısından Babıali tarafından kabul edilemezdi. Bu yüzden Rus elçisine karşı Osmanlı makamları Sırbistan'ın hala Osmanlı toprağı olduğunu ve bu şekilde bir iskân girişiminin Babıali'nin egemenlik haklarını yok saymak anlamına geldiği muhatabı Rus elçisine açık bir ifadeyle bildirildi. Hatta Babıali, Sırbistan'daki Muhafız Paşa ve müstahfız askerinin ve diğer oturanların orada bu şekilde mahpus ve mahsur kalacaklarını ifadeyle İslam nüfusu taşraya çıkmaya çalışırsa ve Sırlar da engel olmaya kalkarsa Müslüman tebanın karşılık vermekten başka çaresi kalmayacağını belirterek Rus tarafından etnik ve dini kargaşaya mahal verilmemesi için hassasiyet göstermesi istendi. Osmanlı tarafı toprak ve mülk imparatorluğa ait iken bir de Sırlardan izin mi alınacağı şeklinde Rus elçisine tepki gösterdi. Dahası neredeyse her arazinin Sırlara teslim edilmesi anlamına gelen bu hareketle Osmanlı askerlerinin sadece kale duvarlarını bekleyeceği ve bunun hem lüzumsuz masraf hem de stratejik açıdan Babıali'nin aleyhine olacağı nüktedan bir tavırla Rus elçisine söylendi. Diğer taraftan Babıali, Rus tarafını ikna edebilmek amacıyla Rusya'nın Osmanlı ile arasının böylesi bir meseleden dolayı bozulmasının Rusya'ya hiçbir fayda sağlamayacağını açıkça belirtti. Reis Efendi, bunun yerine dostça davranıp, Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırmanın Rusya'nın menfaatlerine daha uygun olduğunu Rus elçisine hatırlattı. Böylece İslam nüfusunun varoşlarda çakılı kalması formülü Babıali tarafından kesin olarak reddedildi.⁶⁶⁹

⁶⁶⁹ "Rusya Devletinin meşhur olan dostluğuna nazaran saltanat-ı seniyye hakkında bu misillü mazarrat ve nakyeh bî-tecviz etme değil belki tezayüd-i nüfuz ve istiklalini

Rus elçisi ile yapılan müzakereler sırasında Sırp ahalsinin vereceği vergi konusu da gündeme geldi. Osmanlı tarafı vergi için Beylikçi Efendi aracılığıyla on beş bin kese talep ettiyse de Knezler adına konuşan Rus elçisinin talebi dört bin keseydi. Aradaki farkın fazla olması sebebiyle Reis Efendi bölgede tahrir yapıp vergilerin çıkan sonuca göre kararlaştırılmasını önerdi. Ancak Rus elçisi, bölgede ihtilal yaşanmakta olduğunu ileri sürerek Babıali'nin teklifine sıcak bakmadı. Müzakereleri takip eden Rauf Paşa, bir tahriratla Padişah'a konu hakkındaki mütalaalarını da içeren toplantı tutanaklarını ilettiler. Rauf Paşa, tahriratında varoş maddesinin Babıali'nin Balkanlardaki egemenliğinin gelecekte de devamı açısından son derece hayati bir mesele olduğunu vurgulamaktaydı. Reis Efendi ile varoş maddesi konusunda benzer düşünceleri paylaştıkları anlaşılan Rauf Paşa'ya göre Rus istekleri tahammül edilebilecek sınırların çok üzerindediydi. Rauf Paşa'dan gelen müzakere tutanaklarını inceleyen II. Mahmud, varoş maddesi konusunda Rus tarafının mutlaka ikna edilmesi gerektiğini Rauf Paşa'ya ilettiler. Böylece Padişah'da sadrazamı Rauf Paşa ile aynı kanaatte olduğunu gösteriyordu. Sonuçta vergi meselesinde bir karar çıkmasa da beş yıl müddetle İslam nüfusunun yerleşik olarak kalmasında Babıali ile Rus elçisi mutabakata vardılar. Rus elçisi, Osmanlı tarafının diğer konular hakkındaki şartlarını Kont Orlof'a iletmiş, ancak Kont Orlof bunları kabul etmemiştir. Rus elçisi ise elinden geleni yaptığını Osmanlı tarafına ifade etmekle yetinmiştir. II. Mahmud, Rauf Paşa'dan gelen tahrirata

“Sırpınun ilhak-ı nevahi maddesi ve kazalarda bulunan ehl-i İslam'ın beş sene müddete kasr olunmalarına karar verilmiş ise de varoş ile vergü maddelerine yine bir karar verilemeyüp öylece kalmış oluyor. Ancak bu maddelerin lakırtısı kesilmeyerek böyle uzaması Devlet-i aliyyemiz ile Rusya devleti beyninde olan müvalata münafi görüldüğünden maada sairlerinin dahi bir takım söz çoğaltmalarına vesile olacağı zahir ve aşikâr olmağla şu varoşî maddesinden vaz geçirilmenin istihsaline bi'l-ittifak gayret olunsun”

karşılığını vererek, vergi ve iskân maddeleri konularında geri adım atmamıştır.⁶⁷⁰ Yine bir cumartesi günü bu kez Serasker Paşa'nın sahilhanesinde Rusya elçisi Butenev ile Sırp maddesi hakkında tekrar bir araya gelindi. Rus elçisi hemen söze

gözeticeği meczum iken bu vecihle âdem-i muvafakat münasip olamayacağı...” BOA (HAT 1117/44846).

⁶⁷⁰ BOA (HAT 1117/44846).

girip üç nahiyenin durumu konusunda bazı yanlışlıklar yapıldığı için bunu düzeltmek isteğini belirtti. Bununla birlikte Rus elçisi daha önce selefi olan meslektaşısı ile bir araya gelindiğini ancak hem konunun son derece hassas olması hem de Mısır vakasının yaşandığı bir zamana rastlamasından dolayı kesin bir anlaşmaya varılamadığını ileri sürdü. Dolayısıyla konuyla ilgili iki defa meclis kurulmuş; ilkin de işin bir an önce karara bağlanması istenmiş, ikinci mecliste ise Babiali tarafından Belgrad varoşunun eskiden olduğu gibi yine İslam nüfusunun elinde kalması teklif edilmiş ve Rus tarafı da bunu kabul etmişti. Ancak nahiyelerin ilhakı meselesi üzerine yapılan görüşmelerin içeriğini öğrenen Rus imparatoru Belgrad varoşunun tahliye edilmesine karşı çıktı. Rus İmparatoru, Sırp ahalisine önceden verdiği taahhüdü tutmak için bu konuda ısrarcı davranmakta ve bu tutumu iki taraf arasındaki görüşmeleri çıkmaza sokmaktaydı. Taraflar nahiyelerin sınırları konusunda da anlaşmazlık içerisinde bulunmaktaydı. Rus elçisi, nahiyeler konusunda iki tarafın uzlaşması adına çaba sarf ettiğini ancak İmparatorunun Sırlara verdiği söz yüzünden nahiyelerin boşaltılmasını kabul edemeyeceğini bildirdi. Diğer taraftan sadece Belgrad varoşunun eskiden olduğu gibi İslamların elinde kalmasını İmparatorunun uygun bulduğunu Kont Orlof, Rus elçisi aracılığıyla Osmanlı tarafına ilettili. Vergi konusunda ise Macar altını üzerinden bir hesap yapılarak orta yol aranmaya çalışılmaktaydı. Padişah, Sadrazam Rauf Paşa'nın kendisine gönderdiği toplantı tutanaklarını inceledikten sonra adı geçen üç nahiyenin Sırlara terkini onaylamakla birlikte, bu üç nahiyede oturan Sırların vereceği verginin alınan karara dahil olup olmadığını Rauf Paşa'dan sordu. Ayrıca sonradan ortaya çıkan istihkamat maddesine kesin karar verilip verilmediğini merak eden Padişah bu konularla ilgili yapılacak müzakere sonucunda kesin kararını verebileceğini bildirdi. Rus elçisi, İslamların ihtilal nedeniyle çekilmesi sonucu nahiyelerin Sırların eline geçtiğini belirtince, Babiali'nin karşı iddiası iki tarafın birlikte hareket ederek Miloş'a gönderilecek ortak bir yazı ile tahliyelerinin sağlanabileceği yönündeydi. Bununla birlikte eğer Babiali vergi maddesinde ısrarını sürdürürse şimdiki durumdan altı ay öncesine dönülebileceği yolunda Rus elçisinden tehditkâr bir karşılık gelmiştir.⁶⁷¹

⁶⁷¹ BOA (HAT 1124/44953).

Osmanlı tarafı Sırp'ların katli ve idamı gibi olayların yeniden bir ihtilale sebebiyet vermemesi için bir an önce nahiyelerin sınırlarının belirlenip ona göre vergi miktarının tespit edilmesinden yanaydı.⁶⁷² Ancak Sırp'ların vereceği vergi miktarı konusunda Miloş ile Babıali anlaşamamış olduğundan sorun bir türlü çözüleliyordu.⁶⁷³

Rusya elçisi, Sırp'lara bırakılmasını istedikleri nahiyelerin iki devlet arasında orta yol bulunarak çözümlenmesini talep ederek gerçekte Sırp'lar lehine Miloş'a verilen imtiyazların benzer şekilde diğer nahiyeler içinde geçerli olmasını sağlamaya çalışıyordu. Osmanlılar, 1812 Bükreş, 1826 Akkerman ve 1829 Edirne antlaşmalarında yer alan nahiyelerin ilhakı maddesini kabul etmiş ve hatta Lebip Efendi bölgeye Rus memuru ile birlikte kontrole dahi gönderilmişti. Bununla birlikte Babıali, Rusya'nın asıl amacının Miloş'un elindeki nahiyeler ile aynı imtiyazların buralarda da geçerli olmasına çalıştığı kanaatindeydi. Dahası Babıali'ye göre Rus tarafında Osmanlı'nın buralardan feragat ettiği düşüncesi hakimdi. Buna karşın Babıali, adı geçen nahiyelerin mülk ve reayasının kendisine ait olduğunu ve dolayısıyla imtiyaz vermenin dışında bir harekete girişmeyeceğini açıkça vurgulamıştır. Hatta çözüm için bir aralık Rus elçisi Marmaris limanına gelmiş ve Kaptan Paşa ile de görüşmüştür. İki tarafta birbirlerine dostluklarını sunmuş ve bir süreliğine de olsa sorunların çözüleceğine dair olumlu bir hava oluşmuştur. Diğer taraftan altı nahiye üzerinde yaşanan anlaşmazlık ve iki tarafın taviz vermez yaklaşımı olumlu havanın dağılmasına ve tekrardan müzakerelerin uzamasına sebep oldu. Rauf Paşa'ya göre müzakerelerin bu kadar uzun süreceği önceden bilinebilseydi, ne Rusya Akkerman anlaşmasında bunu teklif eder ne de Osmanlılar buna izin verirdi. Lakin iki tarafın memurları bunu tam olarak anlamadıklarından meselenin bu kadar çetrefilli hale geldiği düşüncesi iki tarafa da hâkim olmuştu. Diğer taraftan Rus elçisinin Yenipazar ve Arnavutluk coğrafyasından Sırp ahaliye nahiyeler ilhak edilmesini içeren teklifi Babıali tarafından kabul görmemiştir. Babıali reddetme gerekçesi olarak Rus elçisine, böyle bir değişikliğin karşılıklı kıtal ve isyanları tetikleyeceğini bunun da bölgede sonu gelmez kargaşalıklara yol açacağı cevabını vermiştir. Toplantıyı takip eden

⁶⁷² Belgradi Raşid (1874 c:l:108).

⁶⁷³ BOA (HAT 1124/44969).

Sadrazam Rauf Paşa ise görüşmelerin uzamasından son derece rahatsızdı. Sadrazam Rauf Paşa'ya göre sürecin uzaması mevcut sorunların daha da ağırlaşmasına sebep vereceğinden bir an önce bir çözüm üretilmesi gerekiyordu. Harekete geçen Rauf Paşa, Rus tarafından iki seçenekten birini kabul etmelerini ve sorunun artık bir daha gündeme gelmemesini talep etti. Rauf Paşa, Sırlara bırakılacak dört nahiyeye iki nahije daha eklenip toplamda altı nahije olarak ilhak edilecek ya da nahiyelerin ilhakından tamamen vaz geçilip Sırlıya verilen imtiyazların harita da gösterilen mahaller içinde kalınacak şekilde genelleştirilmesi sağlanacaktı. Ancak Rus elçisi Rauf Paşa'nın iyi dileklerini işi çözmekteki gayretini takdir etmekle birlikte Petersburg'a teklif edilen nahiyelerin önceden kabul görmediğinden, bu konuda inisiyatif alamayacağı cevabını verdi. Ayrıca Rus elçisi, Sırp ahalinin muhalefetinin dikkate alınmasını ve önceden iki devlet arasında bu madde konusunda karar verildiği için şimdi bir değişiklik yapılmasının anlaşmanın tadili anlamına geleceğinden Rauf Paşa'nın önerisini kabul etmedi. Ancak Rauf Paşa, bunun Osmanlı egemenliğine aykırı bir durum arz ettiğini ileri sürerek nahiyelerdeki halkın huzurunun sağlanması için değişiklik yapılmasında ısrar etti. Gerçekte Rauf Paşa'nın endişesi Bosna ve Arnavutluk taraflarının Sırp eliinde kalması ve bunun da ileride İslam nüfusu ile Sırlılar arasında çıkarabileceği büyük kargaşa ortamıydı.⁶⁷⁴ Zira Babıali, uzlaşmacı bir tavır sergileyerek, bazı Sırp nahiyelerini Miloş'un tek başına yönetmesini kabul ettiğini önceden bildirmişti. Dahası Rauf Paşa, tartışma konusu nahiyelerin yönetimine Sırp ahaliye mensup kişilerin getirildiğini, dolayısıyla kendi idarelerinde serbest olduklarını hatırlatarak, Rus iddialarının asılsız olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Diğer taraftan Rusya, Sırp kazalarında yaşayan İslam ahalisinin naklinin şarta bağlı olduğu görüşündeydi. Bununla birlikte Babıali, Miloş'un idaresinde olan Sırp kazalarındaki İslam ahalisinin nakli konusunda sadece Miloş'u yetkili kılmıştı. Babıali'yi bu şekilde bir karar almaya iten asıl sebep ise Rusya'yı ülkenin iç işlerine karıştırmamaktı. Babıali için İslam ahalisi

⁶⁷⁴ Örneğin Sırbistan'da 1835-1839 yılları arasında valilik makamında bulunmuş olan Yusuf Muhlis Paşa Babıali'nin politikalarına uygun olarak gelecekte Müslüman dayanışmasını erozyona uğratabilecek girişimleri kontrol altına almak için varoş mahallelerinde mülklerin Sırp ahalinin ellerinde birikmesini önlemeye çalışıyordu. Bkz: Murphey (2009:64).

Sırp ahali ile geçinemez ise ancak o zaman nakil konusu gündeme gelebilirdi. Ayrıca Babıali, Sırp reayasının ödeyeceği cizye ve diğer vergileri bir düzene sokmaya kararlıydı. Babıali'nin planına göre Vidin'deki Sırp reaya Vidin muhafızına, Bosna tarafında kalan Sırp reaya ise Bosna valisi'ne vergilerini toptan ödeyecektiler. Rus elçisi, eleştirel bir bakış açısıyla o zaman Sırp reayanın bir sergerde yerine birden çok sergerde ile münasebeti olacağını ileri sürerek buna karşı çıktı. Babıali, antlaşma maddeleri arasında tek sergerde tanımının yer almadığını, lakin Miloş'un tüm knezlerin büyüğü olması ve bunların altında dahi kocabaşlıların bulunmasından dolayı endişelenecek bir durum olmadığı noktasında Rusya'ya güvence verdi. Rus elçisi ise cevaplardan fazla etkilenmemiş olsa gerek, konuyu Miloş'a verilen beratın hukuki mahiyetine getirerek bunun Osmanlı Devleti'nin kendi inayetiyle mi yoksa bir ahd şeklin de mi düzenlendiğini Babıali'den sordu. Babıali, Miloş ve ailesine verilen beratın Devleti Aliyye'nin inayeti ile hazırlandığından başka ahd ve şart gereği olduğunu belirtti. Dolayısıyla Babıali bu beratı istediği zaman değiştirme hakkına sahip olduğunu ileri sürerek egemenlik haklarını ihlal etmemesi konusunda Rusya'yı ikna etmeyi amaçlıyordu. Hatta Babıali, kendi reayası ve mülkü olan bir konuda bu kadar çaba sarf eden başka bir devlet olmadığı teziyle Rus elçisine sitemde dahi bulunmaktan geri durmamıştı. Babıali, Rus elçisinin işaret ettiği mahaller ilhak olursa Bosna ve Arnavutluk ahalsinin Sırlar ile sorun yaşayabileceği görüşündeydi. Bununla birlikte Babıali, eğer Rus elçisi kendisine karşı bir güvensizlik duyulduğu düşüncesinde ise bizzat Sadrazam Rauf Paşa'nın ağzından konu hakkında Osmanlı Devleti'nin politikasının ne olduğunu dinleyebileceği teklifinde bulundu. Ancak Rus elçisi Frengini vasıtasıyla daha önce Sadrazam Rauf Paşa ile konu hakkında görüşüklerini ifade ederek teklifi nazikçe reddetti. Dolayısıyla Rus elçisi Sadrazam Rauf Paşa'nın ortaya attığı iki seçenektan hiçbirini kabule yanaşmamıştır. Babıali ise üçüncü bir yol bulunarak meselenin halledilmesini Rus elçisine bildirerek bir çıkış yolu aramaya çalışmış; fakat Rus elçisinin kendi başına bu konuda hemen karar veremeyeceğini ifade etmesi üzerine görüşmeler tıkanmıştır.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ "Devlet-i aliyemiz ile Rusya devleti beyninde şu ortası bulunamayarak el-an sürünmekte olan Sırplu maddesine bir ehven sureti bulunup ta aradan çıkmış olaydı aher

Ancak bu durumun iki tarafın da menfaatine olmadığı yakında anlaşılacaktı. Sonraki hafta, salı günü Rusya elçisi Butenev, Reis Efendi'nin sahilhanesinde Osmanlı tarafıyla tekrar bir araya geldi. Ancak konu bu kez farklıydı. İki taraf görüşmelerde önceden yaptıkları savunma ittifakının İngiliz ve Fransız hükümetleri nezdinde nasıl karşılandığını masaya yatırdılar. Ayrıca yapılan görüşmelerde İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı-Rus ittifakına karşı tavırlarının ne olduğu hakkında fikir alışverişinde de bulunuldu. Görüşmeler sırasında Rusya ve Osmanlı arasında gerçekleşen ittifak antlaşmasında yer alan gizli maddelerin büyük devletlere açıklanmasının uygun olup olmadığı tartışılan bir başka konuydu. Diğer taraftan İngiliz ve Fransız donanmaları Rus donanmasının İstanbul'da demirlediğini görünce onlarda boğazlara donanma göndermiş ve Rus donanması buradan ayrılıncaya kadar gitmeyeceklerini Babıali'ye bildirmişlerdi. Bununla birlikte İngiliz amirali Babıali'ye İngiliz donanmasının geri döneceği konusunda güvence vermekteydi. Babıali ise İngiliz amirali dönünceye kadar konuyu tekrar açmama kararı aldı. Buna karşın Babıali eğer İngiliz ve Fransız hükümetleri donanmalarını geri çekme konusunda ağır davranırlar ise o zaman konuyu kendileri ile müzakere edebileceğini bildirerek açık kapı bırakmayı da ihmal etmedi. Bu arada Rus elçisi eğer Babıali gizli maddeleri açıklamayı uygun görürse kendilerinin buna karşı çıkmayacağı taahhüdünde de bulundular. Dahası Rus elçisi, Fransız elçisinin faaliyetleri hakkında duyduğu bir rivayeti Osmanlı tarafıyla paylaşmayı da ihmal etmemiştir. Buna göre Fransa elçisi, Osmanlı-Rus ittifakının mahiyetini öğrenmek için Nemçe elçisine gitmiş ve ittifak konusunda Nemçe elçisinin ağzını aramıştır. Ancak Avusturya elçisi gayet politik bir üslupla devletinin Osmanlı'nın hayırhahı olduğunu ve Rusya'nın da aynı çizgi de bir politika takip ettiğini ifade ederek ittifakın gayet doğal karşılanması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷⁶ Dolayısıyla Babıali, Rusya ile yapılan savunma ittifakının Avrupa

maddelerin dahi sırasıyla lakırdısına girişilerek maslahatın tahfifine hayli medarı olur idi. Bu mükâlemede dahi doğrusu reis bey yolunda sözler söylemiş ancak bu maddenin bir ucu ortası bulunur ve ana göre suret kararına bakılır ise diyecek yoktur. Fe amma böyle tarafeynden irad olunacak kelimeler ile muhavere olunarak nihayet derecede Rusya devletinin bu maddede olan teklifatına tamamıyla mecburen muvafakat olunacak olduğu halde bu irad olunan kelimelerin hiçbir güne faidesi olmayarak öylece kalur.” BOA (HAT 1126/45020).

⁶⁷⁶ “Avusturya devletinin yine evvelki usulde olduğu bundan dahi tebeyyün edeceği keyfiyatı tezkir olunarak bir aralık münasebetle İngiltere tercümanının böyle şiddetlice

devletleri aleyhine olmadığını ilan ederek ittifakın yanlış anlaşılması için büyük gayret sarf etmekte ve Avusturya elçisinin tavrı ise İngiliz ve Fransız hükümetlerinin şüpheli siyasetlerine karşı Babıali'nin elini güçlendirmekteydi.

Rauf Paşa'nın üçüncü sadareti sırasında Sırbistan'da ortaya çıkan ve giderek büyüyen ihtilali araştırması için Meclisi Ahkamı Adliye azasından Musa Safveti Efendi özel bir vapurla Belgrad'a gönderildi. Musa Efendi'den Sırbistan'da olup bitenler hakkında bilgi toplaması ve araştırma yapması isteniyordu. Musa Efendi önce Vidin'e ulaşmış ve burada Vidin muhafızı Hüseyin Paşa ile bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Belgrad'a Miloş'un yanına gitmiştir. Miloş ile yaptığı görüşmeler sonunda Musa Efendi, Sırp baş knezi Mihail Obrenoviç'in Sırbistan'da tek hâkim olmak için Babı Ali'ye karşı hazırlıklara giriştiğini ve bölgedeki muhaliflerini ortadan kaldırmaya çalıştığına dair raporunu Hüseyin Paşa'ya göndermiştir. Hüseyin Paşa'nın durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Sadrazam Rauf Paşa, Musa Efendi'den bölgedeki yetkili makamlarla ve Bosna valisi ile sürekli haberleşerek Sırbistan'da olup bitenler hakkında merkezi bilgilendirmesini istemiştir. Ayrıca Rauf Paşa, Belgrad kalesinde ianeye ihtiyaç duyulduğundan derhal gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik yetkililere emirler göndermiştir.⁶⁷⁷ Ancak Sırbistan'da işlerin yolunda gitmesi için Babıali'nin yapması gerekenler son bulmayacaktı. Bu sırada Miloş, arazileri köylülere dağıtmakta ve yerel beylerin büyük arazilere sahip çıkma gayretlerini boşa çıkarmaktaydı. 1835 yılına gelindiğinde eyalet yöneticilerinin, bedelsiz ırgat çalıştırmalarını yasaklamış, 1836'da da köylülerin çiftlik ve müstemilatına el konamayacağı hakkında bir kararname yayınlamıştı. Miloş'un diktatör eğilimleri onun sayesinde güçlenen, fakat can ve mal güvenliği kalmayan tüccar ve üst düzey memurlardan oluşan zümreleri zamanla aleyhine çevirmiş ve Sırbistan'da istikrar yeniden bozulmuştur. Fırsatı kaçırmak istemeyen zengin tüccar Mileta,

lisan kullanması acaba İngiltere devletinin bu ittifaka meyli olup ta mukaddem ki ittifak-ı müsellese dâhil olduğu gibi bu defa dahi kendüsi talip olmak veyahut Devlet-i aliyyeyi talip etmek meramına mı mebnidir yollu lede's-sual şimdi İngiltere devletinin Fransalu ile ittifakı olduğundan birlikte teklif etmeleri olabilir ise yalnız kendisi ittifaka girmek isteyeceğini akli kesmez demiş ve çünkü vesile-i meclis Sırplu maslahatı olduğundan yalan olmamak için ona dair dahi bazı sohbet olunması tezkâr olunarak varoş maddesi Petersburg'a yazılmış olduğundan..." BOA (HAT 1124/44969).

⁶⁷⁷ BOA (HAT 1235/48074) ve Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VI:1058).

hoşnutsuz kesimlerin desteği sayesinde Ocak 1835'te patlak veren ihtilalin lideri haline gelmiştir.⁶⁷⁸Sırbistan'da kontrolü kaybetmek istemeyen Miloş'un Mileta'ya karşı ilk hamlesi 15 Şubat 1835 tarihinde tüm kesimlerin çıkarlarını dikkate alan bir Anayasa ilan etmek olmuştur. Bununla birlikte Miloş'un anayasa girişiminin büyük güçlerin onayı olmadan yaşama şansı yoktu. Rusya, Avusturya ve Osmanlı Devleti hemen harekete geçtiler. Böylece ortaya bir de anayasa krizi çıkmış oldu.⁶⁷⁹

Babıali, Sırbistan üzerindeki hakimiyetinden ödün vermek istemediğinden sorunu ilk önce sahiplenip dış güçlerin müdahalesini en aza indirmenin gayreti içindeydi. Bu sebeple 1837 yılının kasım ayında Rauf Paşa'nın bilgisi dahilinde Dâhiliye Nâzırı Akif Paşa, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Ponsoby ile bir araya geldi. Yapılan görüşmede anayasa sorununu çözmek için Knez Miloş'un İstanbul'a bir heyet göndermesine karar verildi. Knez Miloş, yeni bir kanuni düzenleme hayata geçmeden Sırbistan'da iktidarını muhafaza edemeyeceğini anladığından kendisine yapılan teklife itiraz etmedi. Babıali, Miloş ve muhaliflerini birbirlerine karşı kullanmayı siyasetine daha uygun gördüğünden hiçbir tarafa açıktan destek vermedi. Bununla birlikte asıl ikna edilmesi gereken Rusya olduğundan Babıali politik enerjisini bu devlete yöneltmeyi tercih etmekteydi. Uzun uzadıya yapılan görüşmeler sonunda iki tarafta artık uzlaşmanın tek çıkar yol olduğu asgari müşterekte anlaşmaya hazırıldılar. Böylece 8 Aralık 1838 tarihinde Nuri Efendi ile Butenev son kez bir araya geldiler ve ortaya yeni bir kanun metni çıkarmaya muvaffak oldular. Üstünde uzlaşılan kanun maddeleri Osmanlı memurları ve Rus elçisinden başka İstanbul'a gelmiş bulunan Sırp heyetine de gösterildi. Ferman haline getirilen yeni düzenlemeler Padişah'ın da onayı ile Belgrad Kalesi'nde 25 Şubat 1839 tarihinde ilan edildi.⁶⁸⁰

Anayasa sayesinde Babıali ile Sırbistan arasında işlerin yoluna girmeye başladığı bir sırada, 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Rumeli'de dengeler yeniden alt üst oldu. Fermanı, olumsuz bir bakış açısıyla yorumlayan muhalifler bazı Sırp'ların da tahrikiyle vergi konusunu gündeme

⁶⁷⁸ Aslantaş (2013:27-29).

⁶⁷⁹ Aslantaş (2013:3-4) ve Özkan (2011:61-65).

⁶⁸⁰ Aslantaş (2013:17-22) ve Jorga (2009 c:V:320-321).

getirerek 1841 yılında Niş şehrinde büyük bir ayaklanma çıkardılar. Babıali, isyanın büyümesi halinde Rumeli’de genel bir ayaklanmaya dönüşmesinden korktuğundan, hemen soruşturma başlattı. Tanzimat’ın uygulanması için Rumeli’ye gönderilmiş olan genel müfettiş Arif Hikmet Bey, Niş’e hareket etti ve araştırmasını bir rapor halinde Babıali’ye sundu. Arif Hikmet Bey’in raporundan başka Babıali ile iyi ilişkileri devam ettirmek isteyen Sırp hükümeti de bir rapor hazırlamış ve İstanbul’a göndermişti. Meclis-i Vala’da yapılan görüşmelerde raporlar ele alındı. Daha sonra Sadrazam Rauf Paşa, padişaha müzakereleri özetleyen bir arz tezkiresi sundu. Arz tezkiresinde Rauf Paşa, *“Anadolu ve Rumeli taraflarında vaki’ olan uygunsuzlukların ekseri memurların vergi maddesinde yolsuz hareketlerinden neş’et etmiş olacağı zahir”*dir ifadeleriyle çıkan olaylardan vergi memurlarını sorumlu tutuyordu. Dolayısıyla Rauf Paşa’ya göre isyanın çıkmasının en temel sebebi bölgedeki memurların kanunlarla belirlenmiş sınırların dışına çıkarak halktan usulsüz vergi toplamalarıydı. Rauf Paşa, bunun önüne geçmek ve reayayı yatıştırmak için tedbirler aldı. Rauf Paşa, Yakup Paşa, komutasında Niş’e asakir-i nizamiye gönderdi. Yakup Paşa, başıbozuklardan oluşan Arnavut askerinin esir ettiği reayayı ve yağmalanan mallarını fidye vererek kurtardı. Ayrıca Padişah hem tebaasını devlete ısındırmak hem de maddi kayıpları telafi etmek amacıyla atıyye-i şahane olarak reayaya 150.000 kuruş dağıttı. Bu arada çatışmalar nedeniyle Sırbistan’a kaçan köyülüler de evlerine dönmeye başladılar.⁶⁸¹Babıali, Niş isyanını bastırılmış olsa da Sırbistan’da huzur bir türlü sağlanamıyordu. Niş isyanının da Sırp ahaliye mensup kişilerin parmağının bulunması Babıali için kabul edilemezdi. Diğer taraftan Sırp ahali de kendi içinde anlaşmazlık yaşamaktaydı. Mihal’in, babası Miloş’dan geri kalmayarak kendilerine zulm ettiğini düşünen Sırp halkı, başknezliğin bu aileden alınmasına karar vermişti. Dolayısıyla Kara Yorgi’nin oğlu Aleksandr Karacorceviç’in Sırp başknezliğine seçiminin kabul edilmesini yirmi bin imzadan oluşan bir belgeyle İstanbul’a gönderdiler. Aleksandr’ın seçilmesini meşrulaştıran berat-ı şerif 8 Ekim 1842 tarihinde verildi ve Aleksandr Karacorceviç resmen başknez tayin olundu.⁶⁸² Rusya hükümeti ise Aleksandr’ın beyliğe getirilmesini Osmanlı hükümeti

⁶⁸¹ İnalçık (2016:167-168).

⁶⁸² Özkan (2011:80-83).

nezdinde protesto etti.⁶⁸³Sonuçta Obrenoviç ve Corceviç aileleri arasında yaşanan mücadeleye, uluslararası güçlerin müdahaleleri de eklenince Sırbistan'da istikrar bir türlü sağlanamamış ve Babıali'nin bölgedeki otoritesi sarsılmıştır.

3.3. YUNAN TAZMİNATINDAN BORÇ ARAYIŞINA: RAUF PAŞA ve ROTHSCİLDLER

1822 yılında başlayan Yunan isyanı Osmanlı Devleti'ni kuzeydeki büyük düşmanı ile karşı karşıya getirmişti. Rusya'nın, İngiltere ve Fransa'dan ayrı olarak tek başına harekete geçmesi sonucu çıkan savaşı Osmanlı Devleti kaybedince, imzalanan 1829 Edirne Antlaşması sayesinde Yunan devletinin doğusunda hiçbir engel kalmamıştı. İngiltere, Fransa ve Rusya Londra Konferansı'nda aldıkları karar gereği 8 Nisan 1830 tarihinde Babıali'ye bir nota vermişler ve Osmanlı devletinden Yunan bağımsızlığını tanımalarını istemişlerdi. Büyük devletler, Yunan devletinin sınırlarını Aspropotamos nehrinin ağzından Zeytin körfezinde Sperchius nehrinin ağzına kadar uzatmışlardı. Ayrıca Eğriboz, Skyro, Kiklad ve Şeytan adalarının da müstakil bir prenslik şeklini alan Yunanistan'a bırakıldığını Babıalli'ye bildirmişlerdi. Son Rus mağlubiyetinden dolayı yorgun bir halde bulunan devlet, ağır şartlar içeren notayı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁶⁸⁴Yunanlılar bağımsızlıklarını kazanmış olsalarda, yeni sınırları çizmek konusunda eski hükümetleri ile anlaşmazlık içindeydiler. Büyük güçlerin keskin bakışları altında olan iki devlet sınır sorunlarını çözmek için bir araya geldiler. Yunanistan'ın yanında saf tutmuş olan İngiltere, Rusya ve Fransa ile Reisülküttap Mehmet Akif Efendi başkanlığındaki Osmanlı delegeleri arasında 16 Haziran 1832 tarihinde bir toplantı yapıldı. Toplantıya katılanlar arasında Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi⁶⁸⁵ ve İstefenaki Vogorides Bey de bulunmaktaydılar.

⁶⁸³ İnalçık (1992:59).

⁶⁸⁴ Danişmend (2011 c:IV:161) ve Turan (1994 c:X:443).

⁶⁸⁵ İstanbul'da doğan Mustafa Behcet Efendi, iyi bir eğitim aldı. Dîvân-ı Hümâyun tercümanı Yahyâ Nâci Efendi'den Latince ve İtalyanca öğrendi. Aile mesleği olan tıpla meşgul oldu ve bu alanda kendini yetiştirdi. Aynı zamanda bazı medreselerde müderrislik de yaptı. Şeyhülislâm Mekkî Efendi'den sâniye-i mîr-i mîrân (beylerbeyi) rütbesi aldı ve 1796 yılında saray hekimleri arasına katıldı. 1803 yılında hekimbaşılığa getirildi. Aynı yıl içinde İzmir kadılığı pâyesi verildi. III. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine azledildi. 1812 yılında Mısır kadısı olduktan sonra sırasıyla Mekke, Medine ve İstanbul kadılıklarında

Toplantıda alınan karara göre Yunanistan, Babıali'ye hudut tashihi karşılığında arşiv kayıtlarında Yunan mükafat-ı nakdiyesi olarak geçen bir miktar tazminat ödemeyi kabul ediyordu. Bununla birlikte yeni kurulmuş bir devlet olarak Yunanistan mali açıdan böylesi bir yükü tek başına karşılamaya muktedir olmadığından borç aramaya başlamıştı. Bu sırada devreye Avrupanın sayılı zengin ailelerinden biri olan Rothschildler girdi.⁶⁸⁶ Böylece Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne ödeyeceği parayı, Rothschild ailesi üstlenmiş oldu. Rothschildler, parayı Yunanistan adına Osmanlı Devleti'nin hesabına yatıracaktı. Bunun için de aile tarafından Nathaniel de Rothschild'e yetki verildi. Sadaret makamında bulunan Rauf Paşa da vaad edilen tazminatın Rothschild ailesi tarafından ne şekilde ödeneceği ile yakından ilgilenmekteydi. Hatta Rothschild ailesini Padişah'a ilk Rauf Paşa tanıtmıştı. Rauf Paşa, Nathaniel de Rothschild için mal-ı Karun sahibi benzetmesini yaparak Rotschild ailesinin zenginliğinden dem vurduktan sonra ailenin çok sayıda devlete borç para sağlayan maddi gücünü vurguluyordu. Rauf Paşa, sarraf ailesinin Avrupalı devletler nezdindeki itibarının yüksekliğine binaen çok sayıda nişan ve rütbelere mazhar olduğunu da tezkiresinde ayrıca belirtiyordu.⁶⁸⁷ Rauf Paşa, Rothschildlerin tazminata ilişkin izleyecekleri yöntemi ve diğer gelişmeleri Avusturya elçiliği aracılığıyla takip etmekteydi. Tazminata dair Avusturya'yı söz sahibi yapan en önemli etken

bulundu. 1817 yılında devrin nüfuzlu şahsiyeti Hâlet Efendi'nin aracılığıyla ikinci defa hekimbaşı oldu. 1821 yılında Anadolu kazaskerliğine getirildi. Ancak aynı yıl içinde Hâlet Efendi'nin tesiriyle görevinden alındıktan sonra Keşan'a sürüldü. Bir süre sonra affedilerek üçüncü defa hekimbaşılığa getirildi. Rumeli kazaskerliği görevindeyken 1834 yılında yakalandığı şarbon hastalığı yüzünden öldü. Bkz: Sarı (1992 c:V:345).

⁶⁸⁶ Rothschildler, Babıali ile iletişime geçmeden önce Osmanlı Devleti'ne faizle borç para veren Galata sarraflarıyla temas halindeydiler. Rothschildler ilk defa, Galata sarraflarından olan ve Dersaadet Bankası kurucuları arasında bulunan Fransız asıllı Jacques Alleon aracılığıyla Osmanlı Devleti'yle iletişime geçmişlerdi. Ayrıca Doğu'nun Rothschildleri olarak anılan Camondo Ailesiyle de iş ilişkileri vardı. Camondolar, Avrupa'da şubeleri bulunan Portekiz kökenli bir banker ailesiydi. Yahudi liderler İstanbul'a ilk geldiklerinde Camondolar tarafından karşılanır ve misafir edilirdiler. Iı. Mahmut'un reformları sırasında Yeniçerilerle olan para ilişkileri yüzünden hem konumlarını hem de hayatlarını kaybeden Karmona, Gabay ve Aciman gibi liderlerin ortadan kalkması üzerine, Türkiye Yahudi cemaatleri 1826 yılında başsız kalmışlardı. 1830'ların başından itibaren ise artık Avraham de Kamondo cemaatin lideri konumundaydı. Bkz: Sharon (1992:93); Shaw (2008:231) ve Lewis (2018:263-264).

⁶⁸⁷ "...fi'l-asıl yahudi cinsinden ve İngiltere tebaasından olub ancak mal-ı Karun sahabeti ve cümle düvele külliyyetlü ikraza iktidar-ı maliyesi cihetiyle bi'l-cümle kullar tarafından nişanlar ve rütbelere mazhar olan Ruşild nam efrencin oğlu..." BOA (İ HR 332/21362).

Londra, Paris, Napoli, Frankfurt ve Viyana şehirlerinde birçok şubesi bulunan Rothschild ailesine ait kuruluşların Viyana şubesinin başındaki Salomon Mayer de Rothschild'ın Metternich ile kurmuş olduğu yakın ilişkiydi.⁶⁸⁸

Rothschild faktörü gündemdeyken, Yunanistan tarafından Osmanlı Devleti'ne ödenmesi kararlaştırılan tazminatın Rusya'ya havale edilebileceği konusunda Babiali ile Rus hükümetleri arasında müzakereler devam etmekteydi. Rusya'nın, 1829 tarihli Edirne antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nden yüklü miktarda tazminat alacağı vardı ve Yunanistan'dan gelecek tazminat, borçları döndürmek konusunda Osmanlı hazinesini rahatlatılabildi. Bununla birlikte Edirne antlaşmasının maddelerine göre planın tatbik şansı yoktu. Bir başka deyişle Yunan tazminatı için farklı seçenekler üzerinde çalışılmış, fakat çözüm üretilmeyince Nathaniel de Rothschild'e İstanbul yolu açılmıştı. Rothschild ailesinin beklenen temsilcisi Nathaniel de Rothschild, yanında Yunan tazminatına ait poliçeler ile 10 Mart 1834 tarihinde İstanbul'a geldi. Nathaniel de Rothschild, Yunan tazminatı için ilk olarak Reisülküttap Mehmet Akif Efendi'ye hitaben bir mektup kaleme aldı. Ancak bu mektubun satırları arasında Babiali'nin pek de hatırlamak istemediği bir başka konu gizliydi. Nathaniel de Rothschild, Viyanalı Sarraf Stametz için Babiali nezdinde aracı olmak istiyordu. Böylece bir ziyaretle iki sorunu birden halletmeyi umuyordu. Mektubun konusu 1828-1829 Türk-Rus Harbi sırasında, Tuna Kaleleri için ihtiyaç duyduğu zahireyi, Viyanalı Sarraf Stametz ve ortaklarından temin etmesine rağmen bunun karşılığı olan parayı Babiali'nin henüz ödeyememiş olmasıydı. Bu durum Rothschildleri yakından ilgilendirmekteydi. Çünkü Stametz ve ortakları Babiali'ye satmış oldukları zahirenin finansmanı için Viyana'da bulunan Rothschildlerden maddi destek görmüştü. Ancak Stametz ve ortakları, zahirenin karşılığı olan parayı Osmanlı Devleti'nden tahsil edemedikleri için zor durumdaydılar. Rothschildlerin borca

⁶⁸⁸ 1822 yılında Nathaniel de Rothschild, Avusturya'nın kendisine baron unvanı vermesinden sonra Avusturya'nın İngiltere'deki başkonsolosluğuna getirilmiştir. Bkz: Attali (2017:298) ve Şeni (2009:88) Viyana'da Rothschild ailesi Habsburg İmparatorluğu için tahvil sattı ve Metternich'e danışmanlık yaptılar. Konu hakkında bkz: Johnson (2001:386) ve Ferguson (2018:76) Çağın borsadaki yeni ruhu, Frankfurt doğumlu bir Yahudi olan Nathan Rothschild'di. Finans Bonapart lakabı takılan bu kişi, Wellington düküne ve müttefiklerine gerekli savaş kaynaklarını sağlamada kilit rol oynamıştır. Bkz: Ferguson (2012:182).

karşılık Yunanistan'ın ödeyeceği tazminatın bir kısmına el koyması ihtimal dahilindeydi. Ancak Babıali için bu durum kabul edilemezdi. Rothschildlerin istedikleri takdirde böyle davranmalarının önünde Avrupa hukuku açısından herhangi bir engel de yoktu. Diğer taraftan Rothschildler işleri büsbütün çıkmaza sürükleyebileceği endişesi ile uluslararası hukuka başvurmaya pek de sıcak bakmıyordu. Dolayısıyla, doğrudan Babıali ile anlaşmak Rothschild ailesinin çıkarlarına daha uygundu. Hatta tazminat poliçelerini teslim etmek için İstanbul'a gelen Nathaniel de Rothschild, yol masrafı olarak sarf ettiği yüz elli bin kuruş tutarındaki meblağı Babıali'ye ödeyeceği paradan kesmeyi dahi düşünmüştü. Yunan tazminatına karşılık Babıali'nin hesabına yatırılacak paranın birimi ise frank olacaktı.⁶⁸⁹ Ancak Yunan elçisinin savaş gemisi ile İstanbul'a gelmek arzusu hesapları alt üst etti. Çünkü Babıali, teamüllere aykırı olduğu gerekçesiyle Yunan elçisinin isteğini reddediyor, Nathaniel de Rothschild de Yunan elçisinin hazır bulunmamasını bahane ederek tazminatı ödemeye yanaşmıyordu. Rothschild temsilcisi daha da ileri giderek, Babıali'yi elindeki poliçeleri Avusturya elçiliğine bırakmakla ve İstanbul'u terk etmekle tehdit etmeye başlamıştı. Çünkü Nathaniel de Rothschild, küçük devletlerin böyle gayretlere girişmesinin normal karşılanması gerektiğini, büyük devletlerin ise bu şekilde davranmaya ihtiyaç duymayacakları şeklinde savlar ileri sürmekteydi. Dolayısıyla Nathaniel de Rothschild, Babıali'yi olayı fazla büyütmeyle eleştiriyordu. Rauf Paşa, II. Mahmud'a yazdığı tezkiresinde, sarrafa diplomatik teamüllerde büyük devlet küçük devlet ayrımı yapmanın yanlış ve yeni kurulmuş bir devletin elçisine bu durumu hatırlatmanın hakkaniyet gereği olduğu bildirildiğinde, sarrafın söylecek tek bir söz dahi bulamadığını yazmıştır. Ayrıca Rauf Paşa, Yunanistan'a arazi bırakıldıktan sonra üzerinde anlaşmaya varılan tazminat parası ödenmez ise bu durumun Babıali'ye değil, Yunan hükümetine ve garantör konumundaki üç büyük devlete zarar vereceğinin Nathaniel de Rothschild'e açıkça bildirildiğini tezkiresinde belirtmiştir. Çünkü Rauf Paşa'ya göre arada geçen zamanın tazminata faiz olarak eklenmesi mümkündü ve artan meblağdan adı geçen devletler sorumlu olacaktı. Bu arada Rauf Paşa, hariciye nezaretinin mevcut durumu üç büyük devletin elçilerine açıklamada bulunmasının, yanlış

⁶⁸⁹ Balcı ve Balcıoğlu (2017:23, 32,-36).

anlaşılmalari ortadan kaldırmak adına faydalı olacağı düşüncesiyle Padişah'tan izin istedi. Padişah da Rauf Paşa'nın işaret ettiği üzere konunun üç büyük devlet elçilerine izah edilmesini irade buyurdu.⁶⁹⁰ İhtiyatı elden bırakmayan Rauf Paşa, Rotschild temsilcisinin sorun halledilinceye kadar tedbir amaçlı alıkonulması gerektiğini ifade etmekle birlikte sarrafın gitmekte kararlı olduğuna dair İngiliz elçiliği tercümanı Pisani'den almış olduğu mesajı Padişah'a bir tezkire ile bildirmiştir. Rauf Paşa'yı asıl rahatsız eden Rotschild temsilcisinin elindeki poliçeleri Avusturya elçiliğine bırakmasıydı. Çünkü Rauf Paşa, üçüncü bir devletin araya girmesini Babıali'nin çıkarları açısından doğru bulmamaktaydı. Bu nedenle Rauf Paşa, tazminat poliçelerinin Avusturya'nın eline geçmemesi için bir plan yaptı. Buna göre Rotschild ailesinin temsilcisi mümkün olduğu sürece İstanbul'da tutulacak ve Yunan elçisi gelinceye kadar oyalanacaktı. Rauf Paşa'nın kararlı tutumu karşısında Nathaniel de Rotschild geri adım atmış ve konu bu sefer Yunan tazminatının ne şekilde ödeneceğine gelmiştir. Yunan tazminatı Rusya'ya ödenecek tazminata karşılık gösterilmeyecek ise Darphane-i Amire'ye hangi şart altında ödenecekti? Bu arada Rauf Paşa Yunanistan'ın ödemek zorunda olduğu tazminatın uluslararası diplomasi de yaratacağı akislerin Babıali'ye zarar vermesini istemediğinden Avusturya'nın araya girmesine her seferinde karşı çıkıyordu. Ona göre üç büyük devletin dışında başka bir gücün konuya müdahil olması söz konusu olamazdı. Eğer Rus sefaretı uygun olmazsa İngiltere veya Fransa sefaretlerinden birinin vekilliği tercih edilebilirdi. Rauf Paşa'ya göre Yunan tazminatı Rotschildler'den alınmalı, ancak bundan sonra Rusya'ya ödenecek tazminattan düşülecekse, bunu doğrudan Babıali gerçekleştirmeliydi. Çünkü Rusya'ya ödenecek tazminata ilişkin sivil bir kişinin işe karıştırılması Osmanlı Devleti'nin saygınlığına gölge düşürebilirdi. Böylece sarrafın tavrını öğrenmek amacıyla Stefenaki Bey aracılığıyla kendisine haber gönderildi. Bunun üzerine Nathaniel de Rotschild, Padişah ile bir perşembe günü

⁶⁹⁰ "...tercüman-ı mersume sabıklarda İngiltere memurlarının bile tüccar teknesiyle geldiği yok mudur deyu sual olunup ol dahi i'tiraf edecek sarraf-ı mersum büyükler öyle şeyleri aramazlar ama küçükler ararlar demeğin berü taraftan vakıa öyledir lakin küçükler kendü mertebelerini bilip de büyüklerle müsavat davasına düşmemeleri için mertebelerini bildirmekte adalet ve hakkaniyet iktizasındandır denildikde mersum hak yedinizdedir. Lakin ne yapayım benim elim bağılıdır demekle berü taraftan elinin bağını süfera-yı selase çözmek iktiza edeceğinden..." BOA (HAT 1294/50275).

yüz yüze görüşmek isteğini dile getirdi. Nathaniel de Rotshchild'in talebini değerlendiren Rauf Paşa, perşembe günü uygun olmamakla beraber Cuma ya da cumartesi günlerinden birinde Padişahla görüşebileceği yanıtını verdi. Bununla birlikte Rauf Paşa, Rotschild temsilcisinin Divan-ı Hümayun tercümanı Esrar Efendi ve Reisülküttap Akif Efendi ile birlikte gelmelerinde protokol açısından bir sorun olup olmadığından emin olmak istiyordu. Çünkü sarraf ne elçi ne de devlet memuru olduğundan Padişah ile nasıl görüşeceği konusu açıklığa kavuşturulmalıydı.⁶⁹¹ Bu arada Serasker Paşa'nın konu hakkındaki görüşü alınmadan kesin karar verilmemesi Rauf Paşa'ya bildirildi. Sonuçta sarrafın knez Miloş'un kahyası gibi karşılanarak Stefanaki Bey ile birlikte Padişah'ın huzuruna çıkmasında karar kılındı. Bunun üzerine Rauf Paşa, sarrafın Yahudi milletinden olması nedeniyle cumartesi günü ayinleri bulunduğu, kendisinin uygun olursa cuma sabahı, eğer uygun olmaz ise Cuma namazından hemen sonra huzura çıkmasının mümkün olup olmadığını Padişah'a sordu. Padişah da cuma günü sabahleyin sarrafın huzura kabul edileceği cevabını verdi.⁶⁹² Diğer taraftan Nathaniel de Rothschild'in işleri çıkmaza sokan tavrının altında yatan asıl sebep Avusturyalı Stametz ile Babıali arasında yaşanan anlaşmazlığı Stametz lehine çözmek arzusuydu. Ancak Rothschildlerin, Stametz'in alacağına karşılık Yunan tazminatından kesinti yapma girişimi hem Padişah'ın hem de Yunan Elçisi Zographos'un hoşuna gitmemişti. Dolayısıyla Yunan hükümetinin desteğini almış bulunan Zographos, İstanbul'a geldiği zaman Yunan tazminatından kesinti yapılması teklifini kesin bir dille reddetmiştir. Ayrıca başta Sadrazam Rauf Paşa olmak üzere Babıali bürokratlarının çabalarına Yunan elçisinin olumlu tavrı eklenince iki devlet arasındaki ilişkilerin yumuşama sürecine girmesi önünde herhangi bir engel de kalmamıştır. Yunan tazminatından kesinti yapılması fikri büyük güçlerin de tepkisini çekmişti. 1834 yılının ağustos ayında Fransa, İngiltere

⁶⁹¹ "...sarraf mersumun bir elçi veyahut devlet memuru olmadığına ve Miloş'un kâhyası geçenlerde bu tekliften varestede olarak geldiğine binaen bunun dahi yalnız Stefanaki Bey ile kâhya-yı mersum misillü tekellüfsüz Cuma ve Cumartesi günlerinden birinde hâk-pâ-yı hümayun-ı şahaneye rû sa olması münasib gibi mübarek hatır-ı keramet-müzahir hazret-i zıllullahiye layih ve sanih olmuş olduğundan bu keyfiyetin dahi devletlü serasker paşa hazretleriyle bi'l-müzakere nasıl karar verilür ve tensib olunur ise ol vecihle icrası mukteza-yı irade-i seniyyeden bulunmuş olmağla..." BOA (HAT 917/39968).

⁶⁹² "...mersum elçi ve devlet memuru yerine konulmuş gibi anlaşılacağı cihetle münasib olmayacağı..." BOA (HAT 647/31735).

ve Rusya'nın ortak girişimleri sonucu Avusturya'nın Paris elçisi Apponyi ve Rotschild ailesinin bir diğer temsilcisi James de Rotschild tekliflerini geri çekince sorun kalmamıştı. Zira uluslararası diplomasi de tek başına kalmış bir Avusturya, üç büyük devletin almış olduğu karara fazla direnemezdi. Rotschildler, üzerlerindeki baskının uluslararası düzeye çıkmış olması sebebiyle Yunan tazminatından Stametz'in alacağını kesmekten vazgeçmek zorunda kaldılar. Böylece Stametz'in alacağı yüzünden Yunan tazminatından kesilen sekiz yük akçeye artık Babıali sahip olabilirdi. Rotschild ailesi, Paris Şubesi'nin başında bulunan James Mayer de Rotschild'i tazminatı Babıali'ye ödemekle görevlendirdi. Babıali'nin lehine çıkan kararın perde arkasında Stametz'in Babıali'den alacağına dair İngiltere, Rusya ve Fransa'nın vermiş olduğu garantiler yatmaktaydı. Siyasi ortamın uygun olması sayesinde 18 Aralık 1837 tarihinde iki taraf bir araya geldi. Mustafa Reşit Paşa ile Stürmer arasında 24 Mart 1838 tarihinde varılan antlaşmaya göre şirket, 206 bin gulden olan alacağının 106 bin guldeninden vazgeçecek, geriye kalan 100 bin guldenin bir kısmı para ve bir kısmı da ürün karşılığı ödenecekti. Böylece 1829 yılından beri devam eden Stametz-Meyer sorunu çözülmüş oldu.⁶⁹³ Yunan tazminatı ve Stametz-Meyer sorunu Rotschildler ile Babıali arasındaki ilişkilerin artmasına vesile olmuştu. Rotschildler, ellerindeki büyük fonları değerlendirmek, Babıali ise sürekli artan bütçe açığına bir çare bulmak istiyordu. Rotschildler, İstanbul'un içine düştüğü mali çıkmaza yakından şahit olduklarından, yeni yatırımları için uygun zamanın geldiğine inanarak harekete geçtiler. Bu amaçla Rotschildler, daha 1830 yılının ilkbaharında Babıali'ye istediği miktarda borç verebilecekleri teklifinde bulunmuşlardı. Ancak Babıali, dış borç almayı ülke menfaatleri açısından riskli gördüğünden teklifi reddetmişti.⁶⁹⁴ Bununla birlikte sonraki gelişmelerden Rotschild ailesinin Babıali'ye borç para sağlamaktan vazgeçmediğini anlamaktayız. Ailenin girişimleri özellikle Rauf Paşa'nın sadareti zamanında üst düzeye çıktı. Zira Osmanlı ekonomisinin günden güne artan zayıflığı ailenin işin peşini bırakmasını engelliyordu. Sadrazam Rauf Paşa ise dış borç almaya temelden karşı değildi. Rauf Paşa için asıl mesele alınacak borcun hangi şartlar dahilinde geri

⁶⁹³ Balcı ve Balcıoğlu (2017:45-52).

⁶⁹⁴ De Kay (2009:154).

ödeneceğiydi. Rauf Paşa'yı düşündüren bir diğer nokta da hazine gelirlerinin azlığından dolayı maaşların yakın gelecekte ödenemeyeceği tehlikesiydi.⁶⁹⁵ İşte bu şartlar altında sadaret görevini yürüten Rauf Paşa için dış borç almak tek çıkar yol gibi görünmeye başlamıştı.

Rauf Paşa, Ocak/Şubat 1839 senesi mansure-i şahane zabıt ve neferleri ile redif ve asakir-i hassaya ait maaş ve aylıkların devlet bütçesini aştığını Maliye nazırı Nafiz Paşa'dan gelen takrirlerden öğrendiği an başından aşağı kaynar sular dökülmüş ve böylesi bir yükün altından nasıl kalkılacağına dair ümitsizliğe sürüklenmişti.⁶⁹⁶ Rauf Paşa, hemen maliyenin içinde bulunduğu buhranı Padişah'ın da öğrenmesi için bir tezkire yazdı. Rauf Paşa, tezkiresinde mansure hazinesinin on sekiz bin keseden fazla açık verdiğini, eğer gelir gider arasındaki dengesizlik böyle devam edecek olursa seneye açığın iki katına çıkabileceği uyarısında bulunuyordu. Rauf Paşa'ya göre hazinenin masrafı toplam yirmi beş yük doksan sekiz bin yüz seksen bir buçuk kuruşa ulaşmakta ve bunun ödenmesi ise mevcut kaynaklar ile mümkün değildi. Rauf Paşa durum tespiti yaptıktan sonra çözüm için redif hazinesinin otuz bin kese akçe ile en büyük gelir kalemini oluşturan i'ane-i cihadiyeye on bin kese akçe zam yapılmasının vükela arasında düşünüldüğünü, ancak bunun hem masrafları karşılamaktan uzak hem de ahaliye yük olacağından, uygulamadan vaz geçildiğini, Padişah'a bir tezkire ile yazdı. Rauf Paşa'nın tezkiresinden anladığımız kadarıyla mali kaynak bulmak için Meclis-i vükela da yapılan toplantıda ortaya iki seçenek daha atılmıştı. Bunlardan biri müste'men(yabancı) tüccardan yüzde beş faiz ile otuz bin kese borç almak veya Darphane-i Amire eliyle kambiyo uygulamasına geçmekti. Bununla birlikte Avrupa ve Osmanlı paraları arasındaki kur farkının gelecekte hazinenin zararına olabileceği düşüncesiyle Meclis-i Vükela kambiyo uygulamasına geçmeyi

⁶⁹⁵ "Muvafık geliyor fakat mevkuf olan akçe maddesini defterdar efendiler bilür mü? Kabul olunacak mı? Olunmayacak mı? Her ne ise istikraz şurutu lazım gelir mi? Lakin bazı esas lazım gelür. Neşrolunan evamirin bir maddesi fiile çıkmadıkca halk bir şey anlayamaz ve bazı fesad dahi zuhura gelür. Varidat-ı hazine ile mahiye masarifimiz nokta kadar idare olunabilür." BOA (HAT 1334/52029).

⁶⁹⁶ "Anadolu ve Rumeli sancak ve kazalarından müretteb redif asakir-i hassa ve mansure-i şahane zabitan ve neferatının geçen elli dört senesi şehr-i Zilkadesine mahsuben icab eden maaş ve mahiyeleri tam ve nısif ve rub' hesabıyla verilmekte olanlar ile beraber altı yük elli iki bin yedi yüz yetmiş kuruşa balığ olmuş olmağla..." BOA (HAT 530/26147).

reddetti.⁶⁹⁷ Böylece geriye borç almaktan başka çare kalmıyordu. Alınacak borç devletçe önceden belirlenmiş meblağın üstünde ahaliden haksız kazanç elde eden mutasarrıf, voyvoda ve mültezimlere kesilecek cezalardan karşılanacaktı.⁶⁹⁸ Diğer taraftan Rauf Paşa II. Mahmud'un Mısır meselesini kesin olarak çözmek için büyük askeri hazırlıklara giriştiğini biliyordu. Mehmet Ali Paşa ile olan hesabını kapatmaya kararlı olan Padişah'ı yolundan alıkoymak Rauf Paşa için mümkün değilse de elli bin kese miktarında dışardan alınacak bir borç ile mali kriz atlatabilirdi. Bununla birlikte Rauf Paşa'ya göre müste'men tüccardan borç alınması geçmiş tecrübeler ışığında zararlı görüldüğünden, ihtiyaç duyulan meblağ Avrupa sarraflarından tedarik edilmeliydi. Bu noktada bir isim öne çıkmaktaydı. Aranılan sarraf Rotschildler'di. Böylece Rauf Paşa, Rotschild temsilcisi henüz İstanbul'dayken fırsatın kaçırılmayarak, kendisi ile borç meselesi hakkında iletişime geçilmesini Padişah'a tavsiye etti. II. Mahmud, borç almaya pek de hevesli olmadığından konunun bütün boyutlarıyla yeniden ele alınmasını irade buyurdu.⁶⁹⁹ Ancak II. Mahmud'un kısa süre sonra vefatı üzerine Babiali'nin Rotschildler'den borçlanma imkânı kalmamıştır.

⁶⁹⁷ "...Avrupa sarraflarına teraküm edecek düyun-ı emtia ve eşya ile te'diye ve ifa olunmadığı halde nakit veya aynî altun verilmek lazım geleceği ve halbuki meskûkât-ı hasenenin ayar ve fiyatı Avrupa nukuduna uymadığı cihetle ol vakit Darphane-i Amire zararlı çıkacağından ve sonra edası müşkül derecede düyuna giriftar olunacağından..." BOA (HAT 530/26147).

⁶⁹⁸ "...istikraz olunacak akçe mutasarrıfın ve voyvodağân ve mülteziminin hazain-i âmireye müteahhid oldukları emvalden zaid hilaf-ı rıza-yı âli ahali ve fukaradan kendü cer-i nef'leri için aldıkları mebaliğ-i zulmiye lede't-tahkik ceza kanunname-i hümayunu mucebince yedlerinden ahz ve tahsil ile bu maddeye tahsis olunur ise bunun dahi medarı olabileceği me'mul olup..." BOA (HAT 530/26147).

⁶⁹⁹ "...istikraz olunacak akçe bir elli bin kese miktarı olmak lazım geleceğinden ve bu miktar şey ihtimal ki buradaki müste'men tüccarından tedarik olunamayacağından bari'z-zarurat tebeyyuhü'l-mahzurat fehvasınca yine Avrupa sarraflarından alınmak ve hazır sarraf Rothschildlerin şeriki bu tarafda olmağla onunla söyleşilüp uydurulmak üzere icra-yı iktizasına teşebbüs kılınması..." BOA (HAT 530/26147).

4. BÖLÜM

MEHMET EMİN RAUF PAŞA ve TANZİMAT

4.1 SİYASETTE DENGELER ARAYIŞLARI ve BÜROKRATİK REFORM

İç ve dış sorunların gölgesinde devlet aygıtı baştan aşağı yeniden inşa edilirken bundan Padişah'a ulaşmanın yolları da etkileniyordu. Artık sorunlar doğrudan hükümdara arz edilmek yerine, yazılı olarak mabeyn başkatibine bildirilecekti. Mabeyn başkatibinin arz'ı ve Padişahın sözlü olarak görüş bildirmesinden sonra sadrazamın yazısı altına başkatip tarafından yazılan irade tekrar sadrazama iletilecekti. Özellikle nezaretlerin kurulmasından sonra artan iş yükü sebebiyle böyle bir uygulamaya gidilmişti.⁷⁰⁰ Bu köklü değişimin sonuçlarından padişahın vekil-i mutlakı konumundaki sadrazam Rauf Paşa'nın da etkilenmesi kaçınılmazdı. Zira divan örgütünün yerine nezaretlerin kurulmasıyla yetkileri sınırlanan Rauf Paşa'nın uzun yıllar elinde tuttuğu sadaret makamı sadece adını değil aynı zamanda eski gücünü de kaybedecekti.

Dahiliye Nazırı Akif Paşa'nın⁷⁰¹ hastalığı sebebiyle görevini yerine getirememesi üzerine 4 Muharrem 1254/30 Mart 1838 tarihinde Sadrazam Rauf Paşa yeni sistemin ilk Başvekili ve Dahiliye nazırı oldu.⁷⁰² Ancak Beşvekalet makamı önceden olduğu gibi müstakil bir memuriyet değildi. Diğer bir değişle hangi nezaret uygun olursa ona ilaveten idare edilecekti. Mühr-i hümayun ise eskiden olduğu gibi yine başvekilde kaldı.⁷⁰³ Rauf Paşa Sultan II. Mahmud'un kendisini

⁷⁰⁰ Kabacalı (2011:239-240).

⁷⁰¹ "Akif Paşa, nezâretin adını "âdâb-ı ubûdiyyete münâfi" bularak dahiliyeye çevirtti. Bu görevde de ancak altı ay kalabildi; rakibi Pertev Paşa'nın adamlarından Mehmed Rauf Paşa sadrazam olunca tekrar azledildi." Bkz: Uçman (1989 c:II:262) Her ne kadar Abdullah Uçman, Rauf Paşa'nın Pertev Paşa'nın adamlarından olduğunu ve bu nedenle Akif Paşa'nın azlinde rol oynadığını ileri sürse de bunu ispatlayacak herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Kaldı ki Rauf Paşa 1833 yılında Sadrazam olmuş ve o seneden itibaren Akif Paşa uzun süre nezaretlerde görev yapmıştır. Dolayısıyla Rauf Paşa, Pertev Paşa'nın kontrolünde bir devlet adamı olsaydı, Akif Paşa'nın azli çok daha erken bir tarihte gerçekleşirdi. Dahası Akif Paşa, Tabsıra adlı eserinde Rauf Paşa'nın ilk sadareti sırasında Divan kaleminde memur olan Pertev Paşa'nın tahsisatının kesildiğini ve memuriyetten uzaklaştırıldığını yazmaktadır. Bkz: Mehmet Akif Paşa (2004:61).

⁷⁰² Ahmed Rifat (1876:14) ve İpşirli (1991 c:IV:385).

⁷⁰³ "Devlet-i aliyemizin ekser mesalihi nezaretlere münkasim olarak mesned-i sadaretin bi't-tabî işi kalmamış ise de yine cümle vükelanın reisi makamında birisi bulunmak üzere ba'de ez-în sadaret namı Baş Vakâlet unvanına mübeddel olmak ve şu kadar ki bir me'muriyet-i müstekile olmayub hidemat-ı cesimeye me'mur olan vükeladan vaktine ve

Başvekalete getirmesinden dolayı şükranlarını ileten bir tahrirat kaleme aldı. Rauf Paşa, tahriratında sadareti Başvekalete çeviren yazıyı okuyan kişinin Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa olduğunu ifade ile Padişah'a duacı olduğunu belirtiyordu. Diğer taraftan Rauf Paşa, Akif Paşa'nın görevden ayrılmasından sonra sabık nazıra hangi mahalden ne kadar maaş tahsis edileceğini sordu. II. Mahmud da Rauf Paşa'ya cevaben eski Dahiliye Nazırı Akif Paşa'ya 15.000 kuruş maaş verilmesini, ancak bunun hangi mahalden tahsisinin uygun olduğunu Maliye Nazırı ile görüştüktan sonra karar vermesini irade buyurdu.⁷⁰⁴

"...Saltanat-ı Seniyye'de en mu'tena ve cümle vükelaya nezaret ve riyaset memuriyetiyle müstesna olan başvekalet mesned-i celili..." cümlesinden yola çıkan Ali Akyıldız'a göre elinden yetkileri alınmış ve gücü sınırlandırılmış bir memur statüsüne inmiş olan Rauf Paşa'nın hem gönlü alınmak istenmiş hem de kamuoyu önündeki itibarı korunmaya çalışılmıştı. Diğer taraftan Rauf Paşa'ya tahsis edilen maaşın içeriğini sorguladığımız zaman Başvekalet makamının yeni sistem içindeki yerini daha iyi anlayabiliriz. Rauf Paşa'ya başvekalet için 25.000, dahiliye nezareti için ise 75.000 kuruş olmak üzere toplam 100.000 kuruş maaş bağlanmıştı. Görüldüğü üzere Başvekalet maaşı, dahiliye nezareti maaşının oldukça altındaydı. Bunun nedeni Başvekalet makamının, herhangi bir nezaretten farklı olarak bağımsız bir kurumsal kimliğe sahip olmamasıydı. Dolayısıyla Başvekil sıfatını kullanacak devlet adamları sembolik bir makamın hakettiği kadar maaş almaliydılar. Mevcut reformun bir devamı olarak vakti zamanında Sadrazamlara verilen ekmek, arpa ve saman tayinatı artık Başvekile verilmeyecekti. Başvekalet ile dahiliye nezaretinin evliliği sonucu artan iş yükü yüzünden arz odasında faaliyetlerini yürüten mahkeme (arzodası murafa'ası) de şeyhülislamlığa nakledilmişti.⁷⁰⁵ Böylece, padişahdan sonra ülkenin en kudretli

icabına göre her kangısına tensib olunur ise ona ilave suretiyle tevcih ve ihale kılınmak ve mühr-i hümayunumuz dahi Sadr-ı a'zamlarda olduğu misillü Baş Vekillerin yed-i emanetinde bulunmak üzere bir usul-i cedide ve haseneye raptı hususu nezd-i şahanemizde münasib mütalaa olunduğuna ve sen dahi bunca zamandan berü mesalih-i cesime-i saltanat-ı seniyyemizde ve hususiyle iki defadır mesned-i sadaretde bulunarak isbat-ı sadakat ve dirayet etmiş olduğuna binaen bu defa Baş Vekâlet me'muriyet-i cedidesi inzamiyla Dahiliye Nezareti uhdene tevcih ve icra olunmuş olmağla..." BOA (HAT 470/23003).

⁷⁰⁴ BOA (HAT 471/23065).

⁷⁰⁵ Ali Akyıldız (1993:27).

adamı bir anda vekiller heyetinin başı pozisyonuna indiriliyordu. Bu durum pekâlâ Sultan II. Mahmud'un teorideki mutlak gücünü pratikte de uygulamaya kararlı olmasıyla açıklanabilir. Yeni modelin getirdiği bürokratik yükü nazırlar ile paylaşmaları için her nezarete birer müsteşar tayin edildi. Nazırlar heyetinin başı sıfatıyla Rauf Paşa'ya bütün içişleri ve dışişlerine ait konularda yardımcı olmak üzere bir başvekil mu'avini atandı. Rauf Paşa'nın yardımcısı konumundaki bu memur bütün diğer maiyyet memurlarının üzerinde olduğundan, rütbe-i ulanın en üst sınıfına dahil edilmişti.⁷⁰⁶ Fakat yeni memuriyetin ömrü uzun olmamış ve ilga edilmiştir.⁷⁰⁷ Çünkü Başvekalet ve Dahiliye nezareti birleştikten sonra dahiliye nezaretinin müsteşarı ile işler görülmeye başladığından ayrıca bir Başvekalet muavininin bulunmasına ihtiyaç kalmamıştı.⁷⁰⁸

Osmanlı yüksek bürokrasisinin dönüşümü Başvekalet makamının varlığından daha fazlasını ifade ediyordu. Dolayısıyla merkez bürokrasisinin geçirdiği evrime yön veren temel dinamikleri anlamadan sadrazam Rauf Paşa'nın Başvekil Rauf Paşa'ya dönüşmesini de anlayamayız. Artık merkez bürokrasisinin geleneksel yapısını sürdürmesi imparatorluğun içinde yaşadığı XIX. yüzyılda mümkün değildi. Savaş makineleri henüz kozlarını paylaşmadan sivil yaklaşımların denenmesi gerektiği dersi yüzyılların tecrübesi olarak uluslararası ilişkilerde bir öğretmen edasıyla hükümetlerin karşısına dikiliyordu. Diplomatik temasların daha önce hiç olmadığı kadar yoğunlaştığı bir devirde Osmanlı yüksek bürokratlarının bu gidişata kayıtsız kalmaları beklenemezdi. Fakat bu seferde Babialı mensuplarının önüne geleneksel bürokratik sistemin dünyadaki değişime entegrasyonu sorunu çıkmıştı. Çünkü Osmanlı merkez bürokrasisini elinde bulunduran memurlar "modern" anlamıyla dahili ve harici işlerde belirgin bir ihtisaslaşma ile birbirlerinden kesin olarak ayrılmamışlardı. Kısacası aynı kadrolar zaman zaman hem dahili ve hem de harici işlerde kullanılabiliyorlardı. Dolayısıyla diplomatik ilişkilerin gelişmediği zamanlarda bu durum büyük bir

⁷⁰⁶ "Meclis-i Ahkam-ı Adliyye a'zasından Mustafa Kani Bey ind-i şahaneden başvekil muavini nasb olundu ve ahkam-ı adliyye me'muriyeti uhdesinde ibka kılındı. Mustafa Kani Bey Cülus-ı hümayuna kadar Babialı'de istihdam olunmuş ve Babialı ile saray-ı hümayun arasında vasıta-i muhaberat görevi görmüştür." Bkz: Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:V:931).

⁷⁰⁷ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VI:1004).

⁷⁰⁸ Akyıldız (1993:28).

sorun teşkil etmiyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu dışarda güç kaybettiğçe Babıali bürokratları arasında diplomasi bir kurtarıcı gibi görülerek hayati bir mevki kazanmaya başladığından, işler tersine dönmüştür. Zira Avrupalı devletlerle ilişkilerin tesisi ve önemli başkentlerde sefaretlerin kurulması bu amaca hizmet etmekteydi. Babıali, değişen dünya dengeleri içinde dahili ve harici işleri bir düzene oturtmak ve yoğunlaşan diplomatik faaliyetlerden olabildiğince faydalanmak için profesyonelleşmiş kadrolara ihtiyaç duyduğunu anlamıştı. Sonuçta dahiliye ve hariciye nezaretlerinin kurulmasıyla birlikte Babıali kalemlerinin geleneksel yapılarında değişiklikler yapılması zarunlu hale geldi. Osmanlı devlet adamları arasında değişime taraftar olanlar hemen öne çıkmaya başladılar. Batı başkentlerini yakından görmüş ve idare biçimlerini analiz etme fırsatı bulmuş olan Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı yönetim aygıtının Avrupalı muadilleri esas alınarak yeniden inşa edilmesi gerektiğine daha en başından karar vermişti. Bu konuda atacağı adamların bir sonuca varması ise ilk önce Padişah'ın sonra da Başvekil Rauf Paşa'nın tutumlarına bağlıydı. Babıali'deki siyasi havanın uygun olduğuna karar veren Mustafa Reşid Paşa, Başvekil Rauf Paşa'nın da desteğini alarak ilk adımı attı. Mustafa Reşid Paşa'nın önceliği Amedi odasıydı. Mustafa Reşid Paşa, dışişleriyle ilgili yazışmaların yapıldığı, dahili ve harici birçok önemli evrakın gidip geldiği amedi odasının içinde bulunduğu keşmekeşe son vermek için bir teklif kaleme aldı. Buna göre Babıali memurları Avrupa'da olduğu gibi dahiliye ve hariciye şeklinde iki sınıfa ayrılıyordu. Mustafa Reşid Paşa, ilk olarak *ma'ruzat-ı dahiliyye* ve *ma'ruzat-ı hariciyye* oda ve katiplikleri adlarıyla ortaya çıkacak iki nezaretin iş yoğunluğunu hesaba katarak ayrılma işleminin bir an önce yapılması taraftarıydı.⁷⁰⁹

Mustafa Reşid Paşa'nın isteği uygun görülünce Amedi odası da iki kitabete ayrılmış oldu. Odalarda görev alacak katipler, padişaha arz edilecek konuların telhisini hazırlamaktan ve tezkirelerini yazıp kaydetmekten sorumluydular. Yine her iki odadaki halifelerin sayısı her bir odada altı kişi bulunmak suretiyle toplam da on iki olarak kararlaştırılmıştı. Yapılan değişiklikler sonucunda sadaretten

⁷⁰⁹ Kaynar (2010:108-110).

yazılan dahili ve harici yazışmaları yürütmekle görevli sadaret mektupçuluğu da dahiliye ve hariciye mektupçulukları şeklinde ikiye ayrıldı.⁷¹⁰

Ülke sınırları içinde kalan azınlıklara ve konsolosluklara ait yazışmaları yürütmek bundan sonra hariciye mektupçuluğu kaleminin görevi oldu.⁷¹¹ Bu değişikliğin akabinde Başvekil Rauf Paşa ile Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tekrar bir araya gelerek hazırlamış oldukları bir önerge ile beylikçilik memuriyetinin ilga edilmesini önerdiler. Padişah'ın da bunu kabul etmesi üzerine beylikçilik memuriyeti ortadan kalkmış oldu. Yalnız Padişah II. Mahmud, Rauf Paşa ve Mustafa Reşid Paşa'nın ortak tekliflerini beylikçilik memuriyetinin, *evamir-i dahiliye* ve *evamir-i hariciye* kitabetleri isimleriyle ikiye ayrılması şartıyla kabul etmişti. Bunun üzerine beylikçilik memuriyeti, *evamir-i aliyye* kitabetine, kesedarlığı da *evamir-i aliyye* müdürlüğüne dönüştürüldü.⁷¹² Bu değişikliğin sebebi ise beylikçilik teriminin eski ve anlamını yitirmiş olarak görülmesiydi. Ayrıca her sene Şa'ban ve Şevval aylarında yapılan ve memuriyetlerin kişilere bir yıllığına sırayla verilmesi şeklinde düzenlenmiş olan tevcihat usulüne 4 Nisan 1838 tarihinde son verildi. Artık azil ve atama işlemleri belirli bir süre için değil, ne zaman gerekiyorsa o zaman yapılacaktı.⁷¹³

Eski sistemde görev süresi bir yıla sınırlandırılmış bir memur, görevinin gerektirdiği becerileri yeterince öğrenmeden ve tecrübe sahibi olmadan işini bir başkasına devretmek zorunda kalıyordu. Ayrıca, bu dönemde memurlar ma'zuliyet maaşı almadıklarından görev süresi biten memurların birçoğu sonraki seneyi maddi sıkıntılar çekerek bekliyorlardı. Elbetki bu durum bürokrasinin çarklarını döndürmekten sorumlu olan memurların vazifelerini yerine getirmelerini

⁷¹⁰ Akyıldız (1993:82).

⁷¹¹ Ortaylı (1985 c:I:280).

⁷¹² "...Beylikçilik tabiri dahi gerek telaffuzda ve gerek tahrirde yakışsız bir şey olduğundan şimdi ale'l-ıtlak olarak ana dahi Evamir-i Âliye Kitabeti tesmiye ve hîn-i tefrikinde dahi ol vecihle tanzimine bakılmak..." BOA (HAT 476/23339). Ancak İpşirli'ye göre Beylikçiler Umür-ı Hariciye Nezareti kuruluncaya kadar reisülküttabın başyardımcısı durumunda iken reisülküttabların Hariciye nazırı olmaları sonrasında sadarete bağlanmışlar, oradaki kalemlerin amiri durumuna gelmişler ve bu makam Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla İpşirli, Beylikçilik makamının ilga edilmediği görüşündedir. Bkz: İpşirli (1992 c:VI:79).

⁷¹³ "...tevcihat usulünün ba'de ez-în terk ve ilga olunduğu..." BOA (HAT 476/23339).

zorlaştırıyordu.⁷¹⁴ Bu sırada bir başka reform daha gündeme geldi. Merkeziyetçi anlayışın bir gereği olarak kalemlerde çalışan memurlara maaş bağlandı. Bilindiği üzere klasik Osmanlı bürokrasisinde küçüğünden büyüğüne bütün memurların düzenli olmayan gelirleri vardı. Yüksek memurların gelirleri, yılda bir kere vali ve taşra yöneticilerinin boğcabaha adı altında gönderdikleri hediyeler ile teşrifat gereği olarak kendilerine verilen atiyyelerden oluşmaktaydı. Daha küçük rütbeli memurlar ise, kalemlerde yapılan işlere karşılık olmak üzere aldıkları harç, kağıd, i'lam ücretleri ile geçinirken, divan-ı hümayun kalemi memurlarına ise timar ve ze'amet gelirleri bırakılmıştı.⁷¹⁵ Dolayısıyla Başvekil Rauf Paşa, Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışarak Padişah II. Mahmud'un direktifleri doğrultusunda hazırlamış olduğu düzenlemeler ile merkezi otoriteyi takviye edici tedbirler olarak memur statülerini ve gelirlerini yeniden tanımlamıştır. Memurlara merkezden maaş bağlanmasının bir diğer sebebi de uzun zaman önce İmparatorluğun hücrelerine kadar girmiş bulunan rüşvetin devlet adamları arasında sahip olduğu karşı konulmaz cazibesiydi.⁷¹⁶

Rüşveti ortadan kaldırmakta kararlı olan Padişah II. Mahmud, 27 Mart 1838 tarihinde yayınladığı bir hatt-ı hümayunla artık memurlara maaş bağlandığını, dolayısıyla rüşvete bulaşanların şiddetli cezalara çarptırılacağını ilan etti. Padişahın iradesi gereğince hazırlanan Ceza Kanunnamesi'nde değişikliğe gidilerek sadece rüşvet alan değil, veren de suçlu sayıldı.⁷¹⁷ Ancak 1838 ceza kanununda hangi hediyelerin rüşvet olarak değerlendirileceğine dair bir açıklık

⁷¹⁴ Akyıldız (1993:81-83).

⁷¹⁵ *"Muhassanat-ı asriyyeden olmak ve hademe ve me'murin-i Devlet-i Aliyye emr-i taayyüşünde mutma'inü'l-bal olarak buldukları hizmetleri vakt ü zamanonda rü'yet ve tesviye ile erbab-ı maslahatdan para almamak üzere sunuf-ı me'murin ve ketebeye elli üç (1838) Martından itibaren maliyye hazinesinden maaşlar tahsis kılındı."* Bkz: Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:V:938).

⁷¹⁶ Mumcu (2007:49).

⁷¹⁷ 1838 yılında çıkarılan memurlara ait Ceza Kanunnamesi'nin tam metni için bkz. Kaynar (2010:295-301). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde rüşvetin önlenmesine yönelik yapılan çalışmalar ve rüşvet olgusunun yıllar içindeki seyri için bkz Keleş (2005:261); Karal (1941:45-65) ve Mumcu (2005:276). Diğer taraftan II. Mahmud, memurların rüşvete tamah etmelerinin önüne geçebilmek için memurların mallarına el koyma cezası olan müsadare uygulamasını kaldırdı. Böylece bürokratlar, sulatana karşı kendilerini maddi açıdan güvencesiz bırakan bir uygulamadan kurtulmuş oldular. Bkz: Shaw ve Shaw (2006 c:II:69).

yoktu.⁷¹⁸ Daha da ilginç cezaların suçun niteliğine bakılmadan rütbeye göre uygulanacak olmasıydı. Bu durum sahip olunan makamın “kişilerin eşitliği” prensibine ağır bastığının en somut göstergesiydi.⁷¹⁹

Yeni düzenleme beraberinde tahsis edilen maaşlara karşılık bulunması sorununu da getirmişti. Çünkü memurlara doğrudan maaş bağlanması hazinenin var olan nakit sıkıntısını daha da artıracaktı. Rauf Paşa'nın bu duruma bir an önce çözüm bulması gerekiyordu. Her ne kadar sorun maliyecileri ilgilendiriyor gibi görünsede, sonuçta Rauf Paşa reformların altyapısını Mustafa Reşid Paşa ile birlikte hazırlayan kişiydi. İçinde bulunduğu durumun farkında olan Başvekil Rauf Paşa, vilayetlere gönderdiği bir buyruldu ile daha önce yüksek devlet memurlarına gönderilen boğçabahanın bundan sonra hazineye gönderilmesini istedi. Ayrıca Rauf Paşa, boğçabahanın toplanması sırasında yolsuzluk yapılması ihtimaline karşı halktan fazladan bir akçe alınmamasını kesin bir dille sorumlulara bildirdi.

⁷¹⁸ Veldet (1999:171-172) ve Cin (1992:11).

⁷¹⁹ Taner (1999:221-232). Örnek olarak Tanzimat'a muhalif olan isimlerden Nafiz Paşa, Akif Paşa ve Hüsrev Paşa'nın yargılanmalarını gösterebiliriz. Her üç yargılamada yolsuzluk suçlamasına dair fiilerin hepsi ceza kanununun yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşmiş olduğu halde, ceza kanununun yolsuzluk ve rüşvet ile ilgili maddeleri bu muhalifleri siyasi arenanın dışına atmak için bir silah olarak kullanılmış ve bu amaçla da gerek yargılama ve gerekse yargılama aşamalarında ceza kanunu son derece esnek uygulanmıştır. Yargılamanın siyasi niteliği, Tanzimatçı kanadın 1841 yılından itibaren tasfiye edilmesinin ardından, mahkûm olan Paşaların affedilmeleri süreciyle daha iyi anlaşılabilir. Konu hakkında Bkz: Kırılı (2015:105-106). Hüsrev Paşa'nın, Elviye-i selase müşiri bulunduğu sıralarda halka zulüm ve haksızlık yaptığına dair kendisine gönderilen tahrirata karşı Hüsrev Paşa tarafından cevap olarak gönderilen tahrirat ve belgeler Meclis-i Valayı Ahkamı Adliye'ye gönderilerek konu meclise intikal etmişti. Meclis'te yapılan toplantıda, zulüm ve haksızlık iddialarının o bölgede bulunmuş bir devlet memuruna sorulması kararı alınmıştı. Elviye-i Selase mutasarrıfı ise Hüsrev Paşa'ya ait zulüm ve haksızlıklara ilişkin herhangi bir olaya şahit olmadığı cevabını vermişti. Bkz: BOA (MKT 37/25) 7 Rebiülevvel 1262/5 Mart 1846. Hüsrev Paşa hakkında yapılan bir başka suçlama da Kıbrıs ahalisine aitti. İstanbul'a kadar gelen Kıbrıs adası ahalisi Mirgün'de Mehmet Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan caminin mefruşat masrafı adı altında ve türlü sebeplerle Kapu kethüdası Lazarakı marifetiyle gerek Kıbrıs sarrafından ve gerek memleketten elli dört bin üç yüz yetmiş iki kuruş alınarak üzerlerine masraf yazıldığını şikâyet etmişlerdir. Ayrıca ahali bunun kendilerine büyük zarar verdiğini ifade ederek konunun yetkililerden incelemeleri için talepte bulunmuşlardır. Maclisi Vala durumu incelemek için Lazarakı'yi çağırılmış ve yapılan sorgulamada gerçekten de masraf defterine bakıldığında paranın alındığı ortaya çıkmıştır. Lazarakı'de meblağı doğrulamıştır. Mehmet Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı cami için halktan ve sarraftan aldığı paraların sahiplerine geri verilmesi kararı Meclisi Umumi'de görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Ödenecek tutar altı bin altı yüz altmış kuruştan başka küsur kırk yedi bin yedi yüz on iki kuruş olarak belirlenmişti. Bkz: BOA (VKN 1/17).

Dahası Rauf Paşa, toplanacak meblağın muhatapların kendi karlarından göndermelerini istiyordu. Rauf Paşa, yılda bir kere gönderilmesine karar verilen meblağın, azami 150.000 kuruşu geçmeyecek şekilde valilerin merkezdeki sarrafları aracılığıyla hazineye teslim edilmesi yöntemini benimsemişti. Bunun dışında kalan ve tüm devlet dairelerinde görülen işlere karşılık alınan her türlü harç, kağıd ve kırtasiye masrafı da geçmişte olduğu gibi hazineye gelir kaydedildi. Maaş işleri için de yeni bir kurul oluşturuldu.⁷²⁰ II. Mahmud'un son yıllarından itibaren Osmanlı Devleti, oldukça geniş ve köklü bir meclisleşme hareketine sahne olmuştu. Yeni oluşturulan meclisler ve danışma kurulları yenileşme çabalarının adeta mabedi konumundaydılar. Bu meclislerin içinde hiç kuşkusuzki, en önemli olanı 24 Mart 1838 tarihinde vazifesine başlamış olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ydi. Zira Meclis-i Vâlâ, 1839 yılında Tanzimat'ın ilânıyla yetki ve kadrolarıyla güçlendirilerek, "*Tanzimat-ı Hayriyye'nin müzâkeresine mübâşeret*" edecek bir reform meclisi statüsüne erişecekti.⁷²¹

Merkezi idarenin altyapısı yeniden oluşturulurken, yasama alanına ilişkin öncü birtakım gelişmeler de yaşanmaktaydı. Divan-ı Hümayun'un kaldırılmasından sonra yegâne alternatif haline gelen Meşveret Meclisi de beklentileri karşılayamadığından, alanında uzmanlaşmış özel danışma kurullarına duyulan ihtiyaç artmıştı. Bu kurullardan biri de Rauf Paşa'nın başında bulunduğu Başvekalet makamına devlet işlerinde yardımcı olmak üzere 24 Mart 1838 tarihinde oluşturulan Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali'ydi.⁷²² Başvekil Rauf Paşa, Mevadd-ı hayriyye-i müzakere etmelerine iradenin sadır olması için, Padişah'a bir tezkire gönderdi. Padişah'da Rauf Paşa'nın isteğini yerinde bulmuş ve daha sonra Mustafa Reşid Paşa'dan da mütaleasını mahremane bildirmesini isteyerek haftada ikişer gün Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali'de mevadd-ı hayriyye-i müzakere etmelerine onay vermiştir. Bu sayede Mustafa Reşid Paşa, yönetim aygıtının dönüştürülmesine dair fikirlerini II. Mahmud'a rahatça sunma imkânı elde etti. Başvekil Rauf Paşa'nın muavini Mustafa Kâni Bey ise padişahla arasındaki

⁷²⁰ Akyıldız (1993:106-108).

⁷²¹ Bu meclisin kuruluşu, yetki, görev ve işleyişi hakkında bkz. (Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868), TTK Yayınları, Ankara, 1999).

⁷²² Seyitdanlıoğlu (1999:24).

iletişimi sağlıyordu. Böylece imparatorluğa hayat verecek reformların görüşülmesi için Dâr-ı Şûrâ-yı Babîlî'de çalışmalar başlamış oldu. Zira Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali, Sultan II. Mahmud'u devletin ayakta kalması için esaslı reformların yapılmasına ikna eden Mustafa Reşid Paşa'nın Başvekil Rauf Paşa ile uzun mesai harcadıkları bir kuruldu. Başvekil Rauf Paşa, Tanzimat-ı Hayriyye'nin esaslarını hazırlamak üzere haftada ikişer gün Mustafa Reşid Paşa dışında, Serasker Paşa, Nafiz Paşa ve Hasib Paşa ile Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali'de bir araya geliyorlardı.⁷²³ Ancak İmparatorluğu klasik yapısından sonsuza dek koparacak olan reform hareketinin taslağı Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali'de hazırlanmaya başlanmıştiki muhafazakar bazı devlet adamlarının araya girmesi sonucu yetkilerinin sınırlanacağı endişesiyle vehme kapılan Padişah II. Mahmud tarafından proje iptal edilmiştir.⁷²⁴ Böylece ileride adını bir döneme verecek olan Tanzimat'ın ilanı kısa süreliğine de olsa gecikmiştir. Konunun tekrar gündeme alınması Padişah II. Mahmud'un ağır hastalığı neticesinde imkânsız hale geldiğinden yenilikçi kanad için bütün umutlar yeni Abdülmecid'in cülusuna kalmıştı. II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839 tarihinde vefatını müteakip tahta geçen Sultan Abdülmecid on yedi yaşında tecrübesiz bir gençti. Devlet işlerine hâkim olması beklenemezdi. Devlet adamlarının meraklı bakışları altında neyin doğru neyin yanlış olabileceğine karar vermekte zorlanan genç Padişahın bu durumu sadarete gelmek için fırsat kollayan kurnaz politikacı Hüsrev Paşa'nın işine gelmiştir. Koca Hüsrev Paşa'nın iktidara geliş hikayesi oldukça sıradışıdır.⁷²⁵ Hüsrev Paşa, Padişah II. Mahmud nezdinde sahip olduğu nüfuz sayesinde hasta Sultan'ın Çamlıca köşkünde istirahatte bulunduğu günlerde alt katta bir odada beklemiş ve Padişah'ın ölüm haberini Sultan Abdülmecid'e en önce ulaştırmayı başarmıştı. Bu sayede yeni Padişahın teveccühüne mashar olmuştu.⁷²⁶

Sahip olduğu avantajı kaybetmek istemeyen devrin Meclis-i Vala Reisi Hüsrev Paşa'nın yolu üç yıl önce II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultan'ın düğün töreninde

⁷²³ Kaynar (2010:102-103).

⁷²⁴ Kuran (1970 c:IX:702).

⁷²⁵ Hüsrev Paşa'nın biyografisi için bkz: Yüksel Çelik, Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası, TTK Yayınları, Ankara, 2013.

⁷²⁶ Ali Rıza-Mehmet Galip (1977 c:I:20-21).

karşılaştığı Rauf Paşa ile bu kez Sultan Mahmud'un cenaze töreninde kesişmişti. Hüsrev Paşa, havanın yağmurlu olması sebebiyle, Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne sığınan Başvekil Rauf Paşa'nın elinden mühr-i hümayunu zorla alarak İmparatorluk tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.⁷²⁷

Rauf Paşa'nın bu oldu bitti karşısında fazla tepki gösterememesi Hüsrev Paşa'nın işini kolaylaştırmıştır. Zira hamisi Sultan II. Mahmud'dan yoksun kalan Rauf Paşa'nın Babıali'de büyük kudret ve nüfuz sahibi olan Hüsrev Paşa'ya tek başına direnebilmesi pek mümkün değildi. Kaldığı Hüsrev Paşa, kölesi olan birçok devlet adamı sayesinde Babıali'de önemli mevkileri avcunda tutuyordu. Ancak Rauf Paşa'nın elinde rakibine karşı koz olarak kullanabileceği efendi köle ilişkisi içinde yetişmiş, kendisine patrimonial ağlarla bağlı güçlü bir kadro yoktu. Dolayısıyla Rauf Paşa, her adımını hesaplayarak içinde bulunduğu krizi derinleştirmek yolunu tutmayarak açıktan bir muhalefete girişmekten mümkün merteye kaçınmıştır. Diğer taraftan mühr-i hümayunun "gasbı" Babıali açısından hoş karşılanacak bir durum değildi. Zira Hüsrev Paşa kendisine karşı oluşabilecek tepkiyi tahmin ettiğinden Kölesi Damad Halil Rifat Paşa'yı seraskerliğe, muhafazakarlardan Damad Said Paşa'yı da Ticaret Nazırlığı'na getirmiştir. Hüsrev Paşa'nın, sadareti zorla ele geçirmesine cenaze alayında bulunanlarda şahit olmuşlardı. Haber kısa sürede yayılmış hareme kadar ulaşmıştır. Hatta Sultan Abdülmecid'in akşam üstü hareme gelişinde Valide Sultan'ın, "*Arslanım, Rauf Paşa'yı niçin azlettin, onu baban hem severdi hem de kendisine güvenirdi*" demesine cevaben "*Valide, beni birşeye karıştırmadılar. Kendileri istediklerini yaptılar*" dediği, Sultan Mahmud zamanında, sarayda bulunarak padişahın gelişinde onun geçeceği yerde hazır olan, Ali Rıza'nın annesi tarafından aktarılmaktadır.⁷²⁸

Rauf Paşa'nın düşüşü sadece makam değişikliğine yol açmamıştı, aynı zamanda kurumsal dönüşümü de baltalamıştır. Çünkü Hüsrev Paşa II. Mahmud devrinde Başvekalete dönüştürülen sadaret kurumunu tekrar ayağa kaldırıp kendisini Başvekil değil Sadrazam ilan etmişti. Sultan Abdülmecid, henüz idarenin dizginlerine sahip olmadığından bu durum karşısında fazla ses çıkaramamıştır.

⁷²⁷ Ahmet Lütfi Efendi (1999 c:VI:1011-1012) ve Tayyazade Ata (2010 c:III:259).

⁷²⁸ Ali Rıza-Mehmet Galip (1977 c:I:20-21) ve Pardoe (2017:175).

Ancak bu yaşananlar İstanbul halkının gözünden kaçmamış ve Hüsrev Paşa'ya karşı toplumda bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur.⁷²⁹ Bununla birlikte Rauf Paşa, Sadareten azledildikten sonra siyasetin dışında kalmamış ve 4 Temmuz 1839 Temmuz/1255 Rebiyülahir 21 tarihinde ilk defa Meclis-i Vala Reisliği'ne getirilmiştir.⁷³⁰ Dolayısıyla imparatorluğun kaderine yön verecek önemli reformlara imza atması beklenen bir kurumun başkanlığına getirilmesi, kendisinin kızığa çekilmesinden ziyade devrin siyasi dengelerinin bir sonucu olarak görülmelidir. Aksi takdirde uzun yıllar sadaret makamını elinde tutmuş bir devlet adamının rütbece daha aşağı bir görevde bırakılması gerekirdi. Ancak Hüsrev Paşa, görünen o ki Rauf Paşa'yı kendisine karşı tehdit olarak algılamadığından Meclis-i Vala Reisliği'ni Rauf Paşa'nın üstlenmesinde bir sakınca görmemiştir. Bir başka deyişle Rauf Paşa, sadareti boyunca her ne kadar II. Mahmud'un reform politikalarının önde gelen destekçilerinden biri olmuşsa da yenilikçi-gelenekçi çatışmasında bitaraf görüntü arz ettiğinden Hüsrev Paşa için ciddi bir sorun teşkil etmiyordu. Hüsrev Paşa'nın asıl rakibi yenilikçi kanadın lideri olarak gördüğü Mustafa Reşid Paşa'ydı. Kaldığı Sultan Mahmud'un vefatı sırasında Londra büyükelçisi bulunan Mustafa Reşid Paşa'nın katli için ferman çıkarmakla meşgul olan da yine Hüsrev Paşa'nın kendisiydi. Ancak genç Padişah, Mustafa Reşid Paşa'nın ideallerini Hüsrev Paşa'nın muhafazakâr tutumuna tercih ettiğinden sonuç ihtiyar Sadrazamın beklediği gibi olmayacaktı. Zira Sultan Abdülmecid 17 Temmuz 1839 tarihli cülûs hatt-ı hümayununda devlet işlerinde kanuna ve hakkaniyete riayet edilmesini, rüşvet ve zulmün ortadan kaldırılmasını, ülkede yaşayan müslim-gayri müslim halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmasını irade

⁷²⁹ Kırılı (2009:104).

⁷³⁰ *"Sultan Abdü'l-Mecid Han Hazretleri taht-ı hilafet-i seniyyeye cülûs buyurdukları gün ber-ka'ide ifa-yı emr-i teşhiz ü tedfin-i hakan-ı huld-aşiyandan evvel meclis-i vala-yı ahkam-ı adliye re'isi Hüsrev Paşa sadr-ı a'zam ve Rauf Paşa'dan mühr-i hümayunı ahz ile sadareti ve ticaret nazırı Halil Rif'at Paşa ser-'askerliği ihraz idüp sadr-ı sabık Ra'uf Paşa meclis-i vala-yı ahkam-ı 'adliye riyaseti'ne..."* Bkz: Tayyazade Ata (2010 c:III:259). Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesi üzerine ülkedeki bütün camilerde adına hutbe okutulması. Tahta geçen Sultan Abdülmecid'i tebrik etmek isteyen şeyhülislam, serasker paşa, Meclis-i Ahkam-ı Adliye Reisi Rauf Paşa, Ticaret Nazırı Said Paşa, Maliye Nazırı Nafiz Paşa, Darbhane-i Amire Müşiri Hasib Paşa, Reis-i Dar-ı Şura-yı Babıali Davud Paşa, Kethüda-yı Mehdi-i Ulya Ali Necib Bey, Dahiliye Müsteşarı Sarim Efendi ve Hariciye Müsteşarı Nuri Bey'in huzura kabul edilmeleri. Bkz: BOA (HAT 1632/4).

buyurarak Tanzimat Fermanı'nın adeta bir "prototipini" ilan ediyordu.⁷³¹ Fermanın altında imzası bulunanlar sadece Mustafa Reşid Paşa ve onun yakın çalışma arkadaşları değildi. Fermanın hazırlanmasına katkı sağlayanlar arasında pek çok önde gelen bürokratin yanısıra ulema mensupları da bulunmaktaydı.⁷³² Dolayısıyla böyle bir ortamda Sultan Abdülmecid'in desteğini almış olan Mustafa Reşid Paşa ve ekibinin tasfiye edilmesi Tanzimat'ın ilanına soğuk bakan Sadrazam Hüsrev Paşa için bile üstesinden gelemeyeceği bir yaklaşım olurdu. Sonuçta reformları hazırlamak üzere oluşturulan Meclis-i Vela başkanlığının yenilik yanlısı Rauf Paşa'nın elinde kalmasına yakın çalışma arkadaşı Mustafa Reşid Paşa'nın da Sultan Abdülmecid'den gördüğü teveccüh eklenince Sadrazam Hüsrev Paşa'nın manevra alanı iyice daralmış ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı önünde herhangi bir engel de kalmamıştır.

Mustafa Reşid Paşa ile Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'nın muhalefetine rağmen Mısır meselesinde Avrupa'nın yardımını sağlamak için onları memnun edecek bir reform programının İmparatorluğun menfaatine olduğu konusunda genç Padişahı inandırmışlardı.⁷³³ Mustafa Reşid Paşa ve Rauf Paşa'nın ikna kabiliyeti, büyük ölçüde Osmanlı-Mısır krizine Avrupalıların müdahale etmesiyle değişen siyasi konjonktüre dayanmaktaydı.⁷³⁴ Kaldı ki Rauf Paşa, Başvekil sıfatıyla II. Mahmud'un saltanatının sonlarına doğru Mustafa Reşid Paşa ile birlikte Tanzimat'ın taslağını hazırlayan ekipte yer almışlardı. Mustafa Reşid Paşa, böylesi bir politik ortamda 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane'de Hatt-ı Hümayun'u okuyarak Tanzimat devrini açmış oldu. Sarayın da içinde bulunduğu

⁷³¹ Sultan Abdülmecid tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı, bir irade, hatt-ı hümayun veya Avrupa dillerindeki karşılığıyla bir ordonance emperyal'di. Padişah'ın kendi rızasıyla Osmanlı tebasına bahşettiği anayasal bir metindi. Konu hakkında bkz: Seyitdanlıoğlu (2015:97); Akyıldız (2011 c:XL:2) ve Somel (2014 c:I:88).

⁷³² Reinkowski (2017:48); Tanpınar (2006:126) ve Abu-Manneh (1994:191).

⁷³³ Mısır meselesi hakkında önceki bölüme bakınız.

⁷³⁴ "İşte ol vakit Devlet-i Aliyye'de diplomasi usulünü vaz' u te'sise çalışan Reşid Paşa Avrupa devletleri beyninde bir ittifak hasil edip de Mısır me'selesini hall ü tesviyeye sarf-ı mesa'i eder idi. Fakat bunu Tanzimat-ı hayriyyenin icrasına rapt edipiki işi birlikte becermek isterdi. Vükela-yı haziranın çoğu Reşid Paşa'nın meydana koymak istediği usulsen hoşnud olmayıp ancak Mısır me'selesini bitdikten sonra tanzimatı bozuvermek kabil olur mütalaasıyla Tanzimat-ı hayriyyenin vaz'ına muvafakat etmişler idi." Bkz: Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VI:1071) ve Tayyazade Ata, Mısır meselesinin Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın himmet-i mahsusasıyla çözüldüğünü ifade etmektedir. Bkz: Tayyar-zade Ata (2010 c:III:261).

birçok bürokrat Hariciye Nazırı Reşid Paşa'yı destekliyordu. Reşid Paşa, Hüsrev Paşa yetiştirmesi olan Halil Rifat Paşa'yı seraskerlikten azlettirince Hüsrev Paşa için gitme vaktinin geldiği anlaşıldı. Koca Hüsrev Paşa sadareten azledilerek yerine 1840 Haziran 8/1256 Rebiyülahir 7 tarihinde üçüncü defa olarak Rauf Paşa getirildi.⁷³⁵ Bununla birlikte Padişah, siyasi gelişmelerin yanı sıra ilanının üzerinden henüz iki yıl geçmiş olan Tanzimat'ın geleceğini de düşündüğünden sadarete getirdiği Rauf Paşa'yı Gülhane Hattı'nın varlığını borçlu olduğu ilkeleri uygulamakta tereddüt etmemesi konusunda uyarmaktan da geri durmamıştı.⁷³⁶ Çünkü Tanzimat, iktisadi ve içtimai temelleri sarsılmış bir imparatorluğun yeni prensipler çerçevesinde hayat bulma teşebbüsüydü.⁷³⁷ Bu nedenle Padişah, Tanzimat reformlarının hayata geçirilmesi noktasında beklentilerin karşılanmadığını hissettiği anda ihtiyarlığını gerekçe göstererek Rauf Paşa'yı azletmiştir. Bir başka deyişle Padişah Abdülmecid'e göre Başvekalet makamından sonra vekil-i mutlak mertebesini yeniden kazanmış olan Rauf Paşa, Tanzimat'ın sırtına yüklediği ağır sorumluluğu taşıyamamıştı. Reformlardan beklenen sonuçların gerçekleşmemesine bir de muhafazakâr devlet adamları ile Tanzimat'ın ruhunu kavrayamamış çevrelerin tepkileri eklenince Padişah Abdülmecit, yenilikçiler ile arası son derece iyi olan Rauf Paşa'yı görevden almaya karar verdi. Azlin bir diğer nedeni de maliyenin merkezleştirilmesi programında yerel yönetimlerle eş güdüm içinde çalışma gayretlerinin boşa çıkmasıydı.⁷³⁸

⁷³⁵ “Sadaretin Mehmed Emin Rauf Paşa'ya, Asakir-i Muntazama Seraskerliği'nin Mustafa Nuri Paşa'ya, Meclis-i Ahkam-ı Adliye Riyaseti'nin Hasib Paşa'ya tevcihi ve Maliye Nazırı Saib Efendi'ye paşalık ünvanı ve müşirlik rütbesi ihsanı...” Bkz: BOA (HAT 1633/4). Cevdet Zaptiye tasnifinden faydalanan Yüksel Çelik, Rauf Paşa'nın sadarete gelişinin İstanbul halkında sevinç yarattığını ve önceki döneme ilişkin karamsarlığın yerini umuda bıraktığını belirtmektedir. Bkz: Çelik (2013:381).

⁷³⁶ Sultan Abdülmecid Sadrazam Rauf Paşa'ya hitaben Babı Ali'ye bir hatt- hümayun göndermiştir. Hatta “Sadrr-ı a'zam vekil-i mutlak olmağla padişahın Tanzimat-ı hayriyyenin tamamı-i icrası hakkında olan azmiyyet-i hümayunlarının an-be-an icra-yı asar-ı fi'liyyesine dikkatle her tarafda icra-yı kavanin-i adliyeye ve kaffe-i tebaa ve berayanın hiçbir suretle sitem-dide olmamaları hususuna daima dikkat ve nezaret makam-ı vekaletin birinci vazife-i mu'tena-bahası olduğu...” Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1106).

⁷³⁷ İnalçık (2011:32).

⁷³⁸ Uzun (2014:301-302). Sorun sadece Rauf Paşa'nın yaşlılığı idiyse neden Tanzimat yanlısı bir devlet adamı tercih edilmemişti? Zira Abdülmecit'in İzzet Mehmet Paşa tercihi uzun ömürlü olmayacak ve yaşlılığı bahane edilen Rauf Paşa sadarete tekrar dönecekti.

Sadrazam Rauf Paşa'nın devlet idaresindeki performansını yeterli bulmayan Sultan Abdülmecid, İzzet Mehmed Paşa'yı 20 Şevval 1257/5 Aralık 1841 tarihinde saraya davet etti ve yapılan görüşme sonrasında İzzet Mehmet Paşa, Rauf Paşa'nın yerine sadrazam oldu.⁷³⁹ Sadareti kaybeden Rauf Paşa ise maaşı artırılarak ikinci kez Meclis-i Valâ Reisliği'ne tayin olundu.⁷⁴⁰ Zira Rauf Paşa'nın selefi Padişah'ın hoş görmediği bir takım uygunsuz hareketler sergilediği iddia edilen Arif Paşa'ydı. Rauf Paşa'nın tercih edilmesinde başkanı yapıldığı kurumda önceki başkanlığı sırasında Padişah'ın hoşnutluğunu kazanmış bir devlet adamı olması etkili olmuş gözükmektedir.⁷⁴¹ Tanzimat aleyhtarlarından olduğu bilinen İzzet Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesi Tanzimat ricalini hayrette bırakmaya yetmişti. Lütfi Efendi tarihinde dönemin siyasi havasını şu ifadelerde resmetmiştir:

“Sefk-i dima (kan dökmek) ile müşteher olan müşarünileyh İzzet Paşa hilaf-ı me'mul makam-ı sadarete mevzul olması hayret-feza-yı ashab-ı ukul olup hususiyle kapıya (Babialı) geldiği günden infisaline kadar Babialı ricalinin ağızlarını bıçak açmaz ve icraat-ı vakıasına kimse karşı duramazdı.”⁷⁴²

Sadaret makamında yaşanan bu değişim reform taraftarı olan yenilikçi kanat için rüzgârın ters yönden esmeye başladığı manasına geliyordu. En azından Mustafa Reşid Paşa, daha Padişah II. Mahmud zamanında Rauf Paşa ile

⁷³⁹ *“Selefin Rauf Paşa müddet-i medide mesned-i sadaret hizmetinde bulunarak kendüsi müsinn ve ihtiyar kudema-yı vüzera-yı saltanat-ı seniyyemizden bulunduğu binaen idan-ı şeyhuhatında bir müddet dahi hane ve sahilhanesinde aram ve istirahat eylemesi nezd-i hümayunumuzda bi't-tensib bu defa müşarünileyhin azliyle sen öteden berü umur-ı cesimede istihdam olunmuş ve usul-i Devlet-i aliyyemize tahsil-i vukuf eylemiş ve dirayetkâr ve sadakatşiar vüzera-yı izamımdan bulunduğu mebni her bir umur-ı külliye ve cüz'iyede bi'l-cümle me'muriyet-i saltanat-ı seniyyemize nezaret-i şamilen olmak üzere seni bi'l-intihab sadr-ı a'zam nasb ve ta'yin ve vekâlet-i mutlakam hatab-ı cesimesini ahden liyakat ve istihalike ihale ve tefviz eyledim.”* BOA (HAT 1635/17) ve Ahmed Lütfi Efendi 1999 c:VII:1110).

⁷⁴⁰ *“...Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisi nasb ve ta'yin buyrulan devletlü Rauf Paşa hazretleri eltaf ve âtifet-i seniyye-i hazret-i Hilafet-penahîye şâyan kudemâ-yı vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden bulunduğu mütedair riyaset-i celile-i mezkûre maaşı olan elli bin kuruşun sair müşiran-ı fiham maaşları misillü müşarünileyh hazretlerinin zatına mahsus olan otuz bin kuruş maaşdan bi'l-ilave yetmiş beş bin kuruşa iblağ olunarak riyaset-i mezkûreye tahsisıyla küsur fazlasının dahi hazine-mande olunması...”* BOA (A)MKT 2/74) ve BOA (İ. DH 63/3137).

⁷⁴¹ BOA (HR SFR 3/6/74).

⁷⁴² Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1110).

uyumlu çalışmış ve kendisini yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Mustafa Reşid Paşa için mutahassıp bir sadrazam yerine “tarafsız” olduğu düşünülen ve reformların gerekliliğine inanmış Rauf Paşa çok daha iyi bir seçenektir. Bu nedenle Rauf Paşa’nın sadareten azli reformcu kanat için ciddi bir zemin kaybına sebep olmuştur. İzzet Mehmed Paşa, sadarete geldikten sonra varlığına katlanmakta zorlandığı Tanzimat’ın sonunu getirecek hamlelere girişmekte gecikmemiştir. Bunun içinde Tanzimat yanlısı Sadık Rifat Paşa’yı Hariciye Nezâreti’nden idaresizliğini gerekçe göstererek 22 Aralık 1841 tarihinde görevden almıştır.⁷⁴³ Sadık Rifat Paşa’nın yerine de Mustafa Reşid Paşa’nın muhalifi olduğunu düşündüğü Sarim Efendi’yi getirmiştir.⁷⁴⁴ Böylece İngiltere ile Reşid Paşa’nın irtibatını kesmiş ve onun iç politikaya dair hayat damarlarından birini daha koparmıştır. Bu arada Mehmed Ali Paşa, İstanbul ve Kahire hükümetleri arasındaki anlaşma koşullarına aykırı bir biçimde, Mısır’ın zenginliklerini İstanbul’da entrikalar düzenlemek amacıyla harcamaktaydı. Bütün bu gelişmeler Mustafa Reşid Paşa’nın 1841’de dört yıldır sürdürdüğü hariciye nazırlığı görevinden alınmasına yol açmış, bu durum da reformcu kanada mensup devlet ricali arasında tepkilere sebep olmuştur.⁷⁴⁵ Diğer taraftan Mustafa Reşid Paşa’nın politik gücü azaldığından Tanzimat Fermanı “klasik adaletname” statüsüne inme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Dolayısıyla İzzet Mehmed Paşa yenilikçi-gelenekçi çekişmesinde en büyük rakibini saf dışı edince Tanzimat aleyhine önünde büyük bir yol açılmıştır. Ancak Padişah Abdülmecid, büyük umutlar bağladığı Tanzimat sürecinin tehlikeye girdiğini düşündüğünden, İzzet Mehmed Paşa’nın elinden mührü 9 ay sonra almıştır.⁷⁴⁶

İzzet Mehmed Paşa’nın halefi olan Rauf Paşa’nın sadaretine dair olan hatt-ı hümayunda İzzet Mehmed Paşa hakkında: *“Her ne veçhile ise şimdiye kadar mesalih-i vakıanın hüsn-i niyet ve temşiyetine muvaffak olamadığından bilicab”* ifadeleriyle 23 Receb 1258/30 Ağustos 1842 tarihinde azledilmiş olması bu yöndeki iddiaları doğrular niteliktedir. Dolayısıyla İzzet Mehmed Paşa’nın devlet

⁷⁴³ Akyıldız (2008 c:XXXV:400).

⁷⁴⁴ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1114).

⁷⁴⁵ Lewis (2000:111-112) ve Findley (2104:178).

⁷⁴⁶ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1124).

yönetiminin zamanın ruhuyla bağdaşmayacağına Padişah katında kabulü Rauf Paşa'nın sadarete gelmesini kolaylaştırmıştır.⁷⁴⁷ Devlet adamları arasında çıkan ihtilaflarda taraf tutmamayı kendisine düstur edinmiş olan Rauf Paşa'nın, Padişah Abdülmecid için devlet işlerinin suhuletle çözülmesi politikasında dikkate değer bir aktör olmayı başardığı anlaşılmaktadır. Rauf Paşa 1842 Eylül 3/1258 Receb 27 tarihinde dördüncü kez sadaret makamına getirilmiştir.⁷⁴⁸

Rauf Paşa'nın sadarete gelmesinde dönemin siyasi havasını iyi okumak gerekir. Özellikle Tanzimat fermanının uygulanmaya çalışılması sırasında muhafazakâr devlet adamları arasında artan hoşnutsuzluğa, imparatorluğun çeşitli eyaletlerinde çıkan isyanlar eklenmişti. Sultan Abdülmecid devletin içinde bulunduğu buhrandan çıkmanın yollarını aramaya koyularak, hem Tanzimat fermanın yarattığı olumsuz etkileri silmek hem de iç kamuoyunda desteklerine ihtiyaç duyduğu muhafazakâr devlet adamlarının tepkisini azaltmak gayesiyle Rauf Paşa'yı denge unsuru olarak bir kurtarıcı gibi görmüş olması son derece doğaldır. Çünkü Rauf Paşa ne muhafazakâr zümrenin karşı çıkabileceği bir siyasetçiydi, ne de yenilik yanlılarını muhafazakâr devlet adamları karşısında zor duruma sokacak entrikalara tenezzül edebilecek karakterde bir kişiydi. Görüldüğü üzere iç siyasi vaziyet genç Padişahı daha tarafsız olmakla birlikte devlet işlerinde büyük tecrübe sahibi olan Rauf Paşa'ya yaklaştırmıştır. Diğer taraftan Rauf Paşa'nın sadarete gelişi muhafazakarlardan ziyade yenilikçi kanadın lehine bir durum yarattığından, o sıralarda Viyana sefiri olan Sadık Rifat Paşa 8 Mayıs 1843 tarihinde Sarım Paşa'nın yerine Hariciye Nezâreti'ne tayin edilmiş ve muhafazakâr kesimin bir neferi daha saf dışı bırakılmıştır. Diğer taraftan Sadık Rifat Paşa'nın 2 Kasım 1844 tarihinde azledilmesi üzerine yerine Dar-ı Şura-yı Askeri azasından Mehmed Şekib Efendi getirilmişse de o da daha sonra görevini 24 Ekim 1845 tarihinde Tanzimat'ın banisi Mustafa Reşid Paşa'ya bırakmıştır.⁷⁴⁹ Böylece geçmişte önemli işlere imza atmış iki eski çalışma arkadaşı tekrardan bir araya gelmiş oluyordu. Sadrazam Rauf Paşa, Hariciye

⁷⁴⁷ Uzunçarşılı (1964:244).

⁷⁴⁸ "Rauf Paşa'nın Sadarete, Hafız Paşa'nın Serasker Kaymakamlığı'na, Halil Rifat Paşa'nın da Meclis-i Ahkam-ı Adliye Riyaseti'ne tayini". BOA (HAT 1636/17).

⁷⁴⁹ Akyıldız (2008 c:XXXV:400); Beydilli (2006 c:XXXI:349) ve Ahmed Lütfi Efendi (1999 c: VIII:1200).

Nazırı Mustafa Reşid Paşa ile birlikte hareket ederek, Osmanlı Devleti'nin varlığını korumak için Avrupalı güçlerden destek bulmaya yönelik bir siyaset takip etmiştir.⁷⁵⁰

Sultan Abdülmecid, Tanzimat'ın ilanı sonrası ülkede meydana gelen gelişmeleri hem yakından takip etmek hem de hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını yerinde görmek amacıyla Rumeli tarafına bir seyahat yapmaya karar vermişti. Böylece Abdülmecid ülkede yürürlüğe giren yeni kanunlara devlet memurlarının uyup uymadıklarını da kontrol etmiş olacaktı. Bu nedenle Padişah, Sadrazam Rauf Paşa başta olmak üzere Serasker Paşa'yı ve diğer devlet erkanını ülkenin refahı için yapacakları çalışmalar konusunda uyarmıştır.⁷⁵¹ Ayrıca Sultan Abdülmecid cuma günü Sadrazam Rauf Paşa ve diğer devlet erkanını Davut Paşa'da gördükten sonra önceden kararlaştırıldığı üzere cumartesi günü yola çıkmadan bütün devlet adamlarını bir araya toplamıştır. Toplantı sırasında Padişah, Sadrazam Rauf Paşa'nın devlet işleri için gösterdiği gayreti övdükten sonra tebaanın asayışı ve huzuru için Serasker Paşa ile beraber uyum içinde hareket etmelerinin önemini vurgulamıştır. Daha sonra Padişah, bazı konular hakkında Şeyhülislam Efendi, Serasker Paşa, Reis Paşa, Maliye Nazırı ve Sadrazam Rauf Paşa'nın toplanıp müzakere yapmalarını ve memleket gezisi dönüşünde toplantının sonuçlarını kendisine iletmelerini irade buyurmuştur.⁷⁵²

Padişahın seyahatinden sadece birkaç ay sonra Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa İstanbul'a ziyaret için geldiğinde, Babıali tarafından kendisine sıcak bir karşılama yapıldı.⁷⁵³ Zira 26 Recep 1262/20 Temmuz 1846 tarihinde Sadrazam Rauf Paşa ve beraberindeki devlet erkânı Feriye Sarayı'nda ağırlandıktan sonra Mehmet Ali Paşa'yı ziyaret ettiler.⁷⁵⁴ Fakat Mısır ile bağların yeniden güçlendiği bir zamanda tekrar yaşlılığı ileri sürülerek 1846 Eylül 28/1262 Şevval 7 tarihinde Rauf Paşa, görevden alındı ve yerine Mustafa Reşid Paşa sadrazam oldu. Dördüncü sadaretinden azledildikten bir buçuk yıl sonra 2 Aralık 1847 tarihinde

⁷⁵⁰ Kodaman (1994:73) ve Küçük (1994:17).

⁷⁵¹ BOA (HAT 1644/17) 25 Rebiülevvel 1262/23 Mart 1846.

⁷⁵² BOA (HAT 1645/2) 11 Cemaziyelevvel 1262/7 Mayıs 1846.

⁷⁵³ Cavid Baysun'a göre Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a gelmesi Mustafa Reşid Paşa'nın başarısıydı. Bkz: Baysun (1999:737)

⁷⁵⁴ BOA (İ. MTZ 5/12/320).

Rauf Paşa, 50.000 kuruş maaş ile Hüsrev Paşa'nın yerine Mecalis-i Aliye üyeliğine getirildi.⁷⁵⁵ Padişah, tebaanın refahı ve huzuru için yeterli gayret göstermemekle eleştirdiği Rauf Paşa'yı azlederek, Mustafa Reşid Paşa'yı sadarete getirmiştir. Padişah, dost devletlerle daha iyi ilişkiler kurabileceğine inandığı Reşid Paşa'yı sadarete getirmekle, bundan sonra dış ilişkilerde daha etkin bir politika yürütüleceği noktasında umutluydu. Dolayısıyla Hariciye nazırlığıda yapmış olan Mustafa Reşid Paşa, Avrupa'ya vukufu ve dirayeti ile Padişah açısından biçilmiş kaftandı. Mustafa Reşid Paşa'dan boşalan Hariciye nezaretine ise müsteşarı Ali Efendi atandı.⁷⁵⁶

4.2 VERGİ REFORMU ve TEPKİLER

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda iltizam sisteminin halkı uğrattığı zararlar anlatıldıktan sonra kaldırılacağına dair işaretler verildiği gibi, herkesten gelirine göre vergi alınacağı ifade ediliyordu. Konu Meclis-i Umumi'de görüşüldükten sonra Bosna, Arnavutluk, Erzurum, Trabzon, Van, Kars, Diyarbakir ve Bağdat dışında tüm Anadolu, Rumeli ve Adalar *dahil-i tanzimat* ilan edildi ve uygulamanın Mart 1840'da başlatılması kararlaştırıldı.⁷⁵⁷ Böylece iltizam usulü yerine muhassıllık sistemi getirilerek hazine gelirlerinin mahallî idareciler eline geçmesi de önlecekti.⁷⁵⁸ Bu sayede Osmanlı Devleti, etkili bir vergi sistemine sahip olmanın dışında, yerel özerkliğe sahip grupları maddi açıdan da kontrol

⁷⁵⁵ BOA (İ. DH 161/8367). 23 Zilhicce 1263/2 Aralık 1847

⁷⁵⁶ “Müddet-i medideden berü vekâlet-i mutlakamız hizmetinde bulunan Rauf Paşa eğerçi iffet ve istikametle mutasıf efahim-i vükela-yı Devlet-i Aliyyemizden olarak zatından ez-her-cihet hoşnut isem de memalik-i Devlet-i Aliyyemizin hüsni intizam ve husul me'muriyet-i kâmile ve ehl-i İslam ve sair her sınıf tebaamızın daima mazhar-ı adalet olmaları mevadd-ı mühimmesinin mütevakıf ve muhtac olduğu tedabirin icrasına ve hususat-ı saire-i mülkiyeye dair şimdiye kadar bütün âleme neşr ve i'lan eylediğimiz ve ale'd-devam sarf-ı mesai-i mümkün ve ifa-yı teşvikat-ı mütemadiye ile kendüsüyle vükela-yı sairemize icraat-ı fiiliyesini ihtar ve te'kidden hâli olmadığımız tedabir ve efkâr-ı halisanemizin dilhah ve ordu-yı şahanemiz vechile tamamıyla husule gelmesi için lazım gelen gayret ve ikdam hakkıyla sarf olunamamış...” BOA (HAT 1645/29) Şevval 1262/Eylül-Ekim 1846.

⁷⁵⁷ İzmir ve bölgesi, Tanzimat'ın öngördüğü düzenlemelerin ilk olarak hayata geçirilmeye başlandığı yerler arasındaydı. 1840 yılından itibaren İzmir'e muhassıl gönderilmiş, muhassıllık meclisi oluşturulmuştu. Dolayısıyla İzmir, bütün kurumlarıyla Tanzimat'ın uygulandığı lider merkezlerden biri haline gelmişti. Bkz: Çadircı (2011:100).

⁷⁵⁸ Özbek (2015:46).

edebilecekti.⁷⁵⁹ Zira yeni sistemin dışardan bir destekçisi olarak Lord Palmerston da yerel güçlerin maddi kontrolü açısından Osmanlı bürokratlarıyla benzer fikirleri paylaşıyordu. Lord Palmerston, yeni vergi sisteminin imparatorluğun Mısır ve diğer eyaletlerinde de tatbik edilerek, vergilerin padişahın atayacağı kişilerce yerinde toplanması konusunda asla taviz vermemesini istiyordu.⁷⁶⁰ Yeni sistemin uygulayıcıları olarak sancağın hem idari hem de mali yöneticisi konumundaki muhassıllar, topladıkları vergileri bundan sonra doğrudan merkezi hazineye göndereceklerdi. Vergilerin tespit ve toplanmasında ise muhassıllara yardımcı olmak üzere sancak merkezlerinde halkın temsilcilerinin de katıldığı muhassıllık meclisleri kurulmaya başlanmıştı.⁷⁶¹ Bu yeni sistemle birlikte vali, mütesellim ve diğer yöneticilerin üzerlerinde bulunan mali sorumluluklar muhassıllar tarafından üstlenilerek vergi tahsilatının bir düzene kavuşturulması amaçlanmaktaydı. Ancak, uygulamadan istenen sonuçlar alınamadığı gibi, gelirlerde de büyük azalma görülmüştü. Bunun en büyük sebebi ise yeni sistemden çıkarları zedelenen vali, mütesellim, eşraf, âyan, sarraf, mültezim, voyvoda gibi taşra zenginlerinin halkı Tanzimat aleyhine tahrik etmeleriydi. Çünkü bu zümreler, vergi oranının gelire göre belirlenecek olması sebebiyle daha fazla vergi vermek durumunda kalacaklarını anlamışlardı.⁷⁶² Meclis-i Vala kararlarında belirtildiğine

⁷⁵⁹ Acemoğlu ve Robinson (2016:117).

⁷⁶⁰ Uzun (2014:301).

⁷⁶¹ Tanzimat-ı hayriye gereğince kurulacak olan meclislerin oluşturulmasında fitne ve fesada mahal verilmemesiyle ilgili emirnamenin alındığına dâir mazbata. Bkz: BOA (A}MKT 10/97/1/1).

⁷⁶² İmparatorluk çatısı altında azımsanmayacak ölçüde yeni sistemden memnun olan kesimler de vardı ve herkes Tanzimat'ın getirdiği vergi düzenlemelerinden şikayetçi değildi. Osmanlı arşiv kayıtları buna dair önemli miktarda belge ihtifa etmekle birlikte eldeki verilere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Özellikle Kadılar'ın bölgelerindeki devlet memurları ile olan ilişkileri göz önüne alındığında ahaliye ait çoşkunun belgelerin bize söylediği şekilde olup olmadığını sorgulamayan bir bakış açısı tarihin mayınlı arazisinde hasar almaktan kendini kurtaramayacaktır. Fakat yine de memnun olan kesimlerin varlığını tümünden yok saymak mümkün görünmemektedir. Tanzimat'ın getirdiği vergi değişikliklerinden dolayı ahalinin teşekkürlerini bildiren Biga Meclisi'nin yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/18). Ahalinin teşekkürlerine dair Kala-i Sultaniye Kadısı Mehmed Rıza'nın yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/32). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Dimetoka Kadısı Ali'nin yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/48). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Burgaz Kadısı Mehmed'in yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/63). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Silivri Nâibi Mehmed Kâmil'in yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/72). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Vize Kadısı Seyyit Hüseyin'in yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 25/77). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Medine Kadısı Ömer'in yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 26/20). Ahalinin teşekkürlerini bildiren Kırkkilise Kadısı İbrahim'in yazısı. Bkz: BOA (A}MKT 26/48).

göre nüfuzlu taşra elitlerinin halkı kolayca aldatabilmelerinin arkasında yatan en önemli sebep, reayanın çıkartılan yönetmelikleri anlamakta güçlük çekmesiydi. Başarısızlığın bir diğer nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olan kişiler arasından seçilmiş olmalarıydı. Böylece İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde yeni sistemle birlikte isyanlar görülmeye başlandı. Bulgarlar, 1841 Nisan'ında Niş'te ciddi bir isyan çıkardı.⁷⁶³ Bunun üzerine Edirne valisi Yakup Paşa maiyyetine bir miktar asker verilerek, Sadrazam Rauf Paşa tarafından olayın araştırılmasıyla görevlendirildi.⁷⁶⁴

Yakup Paşa'nın hazırladığı rapora göre isyanın başlamasına vergi konusundaki anlaşmazlıklar sebep olmuştu. 1840 Mart'ından itibaren uygulamaya konan Tanzimat fermanı gereğince Niş muhassılı Mustafa Efendi Niş'te meclisi kurarak emlak tahririne başlamıştı. Emlak tahrir işlemi on ay kadar devam ettikten sonra vergiler Niş kazasına hane esası yerine ale-r-rüus şeklinde tevzi edilmişti.⁷⁶⁵ Bu sırada Müslüman reayanın ve Avrupalı tüccarların emlak tahrirleri de tamamlanarak, bu kesimlere kazançlarının yüzde üçü üzerinden toplam da 16.000 guruş vergi çıkarılmıştı. Ancak yeni mükellefler bu zamana kadar vergi ödemedikleri gerekçesiyle tepki göstermiştir. Aynı yılın Kasım ayında zecriye resminin tahsiline karşı üç yüzden fazla reaya muhassıl konağı önünde toplanarak, artık vergi vermeyeceklerini ilan ettiklerinden muhalifler cephesi daha da büyümüştü. Babıali, durumdan haberdar olunca, bazı vergileri affetmekle birlikte zecriye resminin tahsilinden vazgeçilmeyeceğini kocabaşılar aracılığıyla reaya bildirdi.⁷⁶⁶ Muhalifler geri adım atmayınca, bu kez kendilerine meclis eliyle nasihat edilmiş, ancak yine sonuç değişmemiştir. Bunun üzerine muhalifleri dağıtmak ve bölgede güvenliği sağlamak için etraftan yüz ila yüz elli kadar

⁷⁶³ Akyıldız (2004:74); Önen ve Reyhan (2011:124); Çadırcı (1997:210-211) ve Reyhan (2008:144-145).

⁷⁶⁴ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1102).

⁷⁶⁵ Devlet, reayanın ekonomik durumunu dikkate alarak vergiyi, âla(zengin), evsat (orta halli) ve edna (fakir) şeklinde üç seviye üzerinden belirleyerek kişi başı tahsil edilirdi. Bkz: Tabakoğlu (1985:104) Reaya ile Babıali arasında anlaşmazlıkların yaşanmasında İmparatorluk memurlarının hane başı üzerinden vergi toplamaları dışında, idarenin mali ve teknik imkanlarının yetersizliği de etkili olmaktadır. Bkz: Mundy ve Smith (2013:72).

⁷⁶⁶ Vergi konusunda zaman zaman standart uygulamanın dışına çıktığı da oluyordu. Sadrazam Rauf Paşa, 9 Nisan 1843 tarihinde Rumeli'de yürürlükte olan ondalık ağnamın Kabail Tatarları'ndan alınmayacağına dair bir düzenlemenin Padişah tarafından onaylanmasını sağlamıştı. Bkz: Karpas (2002:208).

Arnavut askeri toplanmış ve direnen köylere gönderilmiştir. Ancak bu hareket işi daha da çığrından çıkartmış ve bölgede asayiş kalmamıştır. Reaya köylerine gelen tahsildarları yakalayıp öldürmeye başladıktan sonra Müslüman ahaliye de zarar vermişlerdir. Babıali olayları üç aşamada ele alıp isyanı bastırmaya karar vermiştir. Birinci aşamada reayaya zulm eden devlet görevlileri tutuklanmış daha sonra da eşkıyalık hareketlerini kontrol altına alarak bölgedeki otoritesini göstermiştir. Son aşamada ise bölgeyi boşaltan reayanın köylerine tekrar dönmesi sağlanmıştır.⁷⁶⁷Bu isyan göstermiştir ki, Tanzimat esaslarının ilanı gayrimüslim reayada her ne kadar büyük ümitler doğurmuşsa da padişahın vaatlerini benimseyen reaya gerektiği anda kendisine tanınmış haklar için direnmekten çekinmemiştir. Şöyle ki vergi işlerinde yerel bazı görevlilerin idari suistimallerine eskisi gibi sessiz kalmayacaklarını göstererek, haklarını aramakta son derece kararlı davranmışlardır. Reyanın bu tutumu, yabancı müdahaleler ile de birleşince Tanzimat'ın memlekette doğuracağı tehlikeler hakkında muhafazakarların tahminlerini haklı çıkarmıştı.⁷⁶⁸

İsyanların kol gezdiği bir zamanda taşradaki meclisler düzenli toplanamadığı gibi merkezî hükümetin hedefe koyduğu âyan ve eşraf takımı da meclislerde söz sahibi olarak statükoyu devam ettiriyorlardı. Zira muhassıllık sistemine işlerlik kazandırılmadan iltizam usulü kaldırıldığı için, devlet yeni gelirleri tespit edip toplayamadığı gibi eski gelirlerini de kaybetmişti. Bu yüzden Mart 1842 tarihinden itibaren iltizam sistemine geri dönmüştü.⁷⁶⁹ Sonuçta büyük umutlarla girişilen vergi reformu rafa kaldırıldı. Niş'te ki gibi isyanlar, devlet adamlarının kaotik bir ortamda reform yapmanın sakıncaları yerine güvenlik politikalarını tercih etmelerine sebep olmuştu.

Niş'te bir süreliğine sükûnet sağlanmış gibi görünse de yeni sorunlar ufukta belirmeye başlamıştı. Babıali, Niş'te vergi konusunda güçlük çıkaran ahalinin

⁷⁶⁷ Uzun (2002:46 ve 72).

⁷⁶⁸ İnalçık (2011:192).

⁷⁶⁹ "Usul-i cedid" olarak adlandırılan yeni uygulamadan beklenen sonuçlar alınamayınca Osmanlı devlet adamları, 1843 yılında sistemde esaslı değişiklik yapmak zorunda kaldılar ("usul-i tadiliye") ve aşarın muhassıllar aracılığıyla emaneten idaresi terk edilerek, ikişer yıllığına maktuan mültezimlere ihalesine karar verildi. Bkz: Özbek (2015:46) ve Akyıldız (2011 c:XL:4).

yanısına, imparatorluk mülkünü, kadim taşra memurlarının ellerinden kurtarmakla da meşguldü. Tanzimat'a dahil olan eyalet ve kazalara ait malların çoğu kaza müdürleri ve köy muhtarlarının zimmetlerindeydi. Devlete ait bu mallar hatırlanıp, talep edilince "ahali üzerlerindedir" cevabını veren bazı taşra memurları direnme yolunu seçmişlerdi. Ancak bu durum hem kanuna aykırı hem de ekonomik açıdan devletin zararlıydı. Dolayısıyla Rauf Paşa, hazineye ait mallar kimlerin ellerinde ise bunların derhal Maliye hazinesine gönderilmesini istedi. Diğer taraftan Niş defterdarı Maliye hazinesine gönderilen tahsilatın yetersiz görülmesi durumunda bunun sorumlusunun kendisinin olmayacağını ifade ederek, mevsim-i tahsilatta külliyetli akçenin gönderileceğine dair Rauf Paşa'ya garanti verdi. Niş defterdarı, Niş sancağı dahilindeki kazalarda 1844/1260 ve 1845/1261 senelerine ait mallardan şimdiye kadar bakaya kalmadığını belirtmekle birlikte, Ürgüp ve Kurşunlu kazalarına ait önemsiz bir miktar bulunduğunu ve bunların da tahsilinin tamamlanmak üzere olduğunu Rauf Paşa'ya bildirdi. İşler yolunda gittiğinden toplamda beş kazada sinini maziye emvalinden (şerap senesi malı) kimsenin zimmetinde neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Ancak Leskofça kazasında 1845/1261 senesine ait mal vergisi ve aşar bedelinden toplamda dört yük kırk üç bin beş buçuk kuruş bakaya kalmıştı. Zira her bir karye ahalişi aşar vergisinden dolayı ziyana uğradıkları gerekçesiyle emvali miriyenin ödenmesinde ağır davranmakta ve ödemeyi geciktirmek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Niş Defterdarına göre bu gecikmeye sebep olan kişiler gerçekte son derece zengindiler ve maddi durumlarının iyi olmadığını ileri sürerek iradeyi seniyyeye aykırı davranıyorlardı. Zira Defterdar Efendi, eğer ödemeleri gereken varidatı şimdi ödemezlerse 1846/1262 senesine ait varidat ile bir önceki senenin varidatı birleşeceğinden zimmetlerinin daha da ağırlaşacağını ve bunların tahsilinde büyük sorunlar çıkacağı konusunda Rauf Paşa'yı uyarılmıştı. Dahası Niş Defterdarı, bu kişilerin ödeme yapmamak için yalan söz yayıp, dedikodular çıkararak vergi memurlarının kendilerine zulm ettikleri yollu propaganda yaptıklarını bildirmişti. Her ne kadar bu gibi kişiler için kaza müdürlerine tutuklama yapmaları konusunda yetki verilmiş olsa da bunların yaydığı haberlerin tesiri olabileceği gerekçesi ile Niş Defterdarı, inadından vazgeçmeyen bu gibi kişiler için bir kıta emirname yayınlamasını Rauf Paşa'ya tavsiye etti. Niş Defterdarı

Mehmed Muhlis el-Ali, Rauf Paşa'nın dikkatini daha iyi çekmek için teklifini konu hakkında bir örnekle birleştirdi. Rauf Paşa'ya anlatılanlara göre sorun çıkartan kişilerden bazıları işi iyice ileri götürüp vergi memurunun yanındaki bir nefer zaptiye'yi oyuna getirip darp dahi etmişti.⁷⁷⁰

Babıali'yi meşgul eden konulardan birisi de cizye vergisinin toplanması sırasında çıkan anlaşmazlıklar ve muafiyet sahibi olduklarını iddia eden köylülerdi. Benzer bir vaka Yanya sancağına bağlı Prveze ve Parga reayasının cizye vergisinden muaf tutulmalarını talep etmeleriydi. Zira Delvine sancağına bağlı Bergurt tabir olunan mahalde sekiz aded karye reayası müteveffa Reşit Paşa⁷⁷¹ zamanında verilen Rumü'l-ibare bir kıt'a buyruldu mucebince muafiyet iddiasında buldukları için konu elviye-i selase mutasarrıfı sabık saadetlü Ziya Paşa ile defterdarı izzetlü efendi tarafından bir tahrirat ile merkeze bildirilmişti. Maliye Nazırı ile yapılan görüşme sonrasında olay Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edildiği zaman beyana gerek olmadığına karar verilmişti. Ancak konu kapanacak gibi değildi. Çünkü mevaki-i nazikeden olan mahallerin bazılarından ziyade ve bazılarından noksan bedel-i cizye namıyla akçe tahsil edilirken, muafiyet iddiasında olanlardan alınmaması Rauf Paşa'nın da aralarında bulunduğu meclis üyelerine göre hakkaniyete tersti. Rauf Paşa'ya göre iki durum ortaya çıkmıştı. Birincisi Preveze ile Parga reayalarının cizyelerini tamamen eşitlemek ve böylece hazinenin gelirini artırmak ya da ikinci yol olarak mevcut statükoyu korumaktı. Bergurt reayasının talebine gelince bunların ya muafiyetleri devam edecekti ya da adı geçen diğer mahaller ile birlikte hepsinin cizye vergileri eşitlenecekti. Bununla birlikte Rauf Paşa ile aynı çizgide buluşan Meclis, cizye konusunda kesin bir hükme varabilmek için bölgedeki validen bir rapor yazmasını istedi. Buradan çıkacak karar Padişah'ın iradesine sunulacaktı.⁷⁷²

Rumeli'de bu sorunlar yaşanırken, İmparatorluğun bir başka coğrafyasında Tanzimat'ın uygulama alanı genişliyordu. 1845/1261 yılından itibaren Diyarbekir

⁷⁷⁰ BOA (A)MKT 49/1) 24 Receb 1256/21 Eylül 1840.

⁷⁷¹ Bir dönem Sadrazamlık da yapmış olan Reşid Mehmet Paşa olmalıdır.

⁷⁷² BOA (A)MKT 43/51) 12 Zilhicce 1262/1 Aralık 1846.

eyaleti Tanzimata dahil edildi.⁷⁷³ Böylece bu eyalette de temettuat sistemi uygulanmaya başladı. Diğer taraftan Niş'te reayayı isyana kadar götüren yeni vergi düzenlemesine karşı Diyarbakir eyaletinde de benzer tepkiler yükselecekti. Diyarbakir eyaletine bağlı Harberut/Harput ulemasından dört kişi yanlarına ahaliyi de alarak, temettuat tahkikatının içinde buldukları yıldan başlamasını talep etmekteydiler. Zira vergilerini bu şekilde ödeyebileceklerini dile getirmişlerdi. Rauf Paşa, ticaret erbabının eski karar üzerine hane başına verecekleri ellışer kuruşun temettuları icabınca iki katına çıkacağını hesapladığından, ulemaya mensup bu dört kişinin ahaliyi daha fazla tahrik etmelerinden endişe ediyordu. Bunun üzerine Rauf Paşa, verginin tesisine kadar bu dört kişinin herhangi bir isyana mahal vermemesi için Konya'ya sürgün edilmelerini uygun gördü. Bu karar alınırken Defterdar Efendi ile Rauf Paşa önce aralarında görüşmüş ve daha sonra da konu Meclis-i Valayı Ahkamı Adliye'ye intikal etmişti. Diğer taraftan bu dört kişinin haklarında yapılan araştırma suçunda bunların büyük bir suç işlemedikleri ve taleplerinin de Tanzimat'a aykırı bir yanının bulunmadığı anlaşıldığından cezalandırılmalarından vaz geçilmiştir. Ayrıca bu kişilerin cezalandırılmasının benzer durumda olan kişilere dehşet salabileceğinden bu yöntemin sakıncaları üzerinde durulmuş ve işin suhuletle halledilmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca bu kişilerin ahaliyi tahrik etme ihtimali bulunduğundan, bunların temettuat kontrolü sırasında fazla vergi ödemelerinden kaynaklı herhangi bir kargaşaya mahal vermemeleri için de bu yol tercih edilmiştir. Zira meclis azası olan bu kişilerin tutuklanmasının diğer üyeler arasında da korku yaratabileceğinden işin sessiz bir şekilde çözülmesi Babıali'nin çıkarınaydı. İşin bir diğer boyutu da muhalifler ile doğrudan temasa geçerek onların ne düşündüklerini öğrenmekti. Rauf Paşa'nın da katıldığı Meclis-i Vala'da yapılan toplantıda bu dört kişinin İstanbul'a çağrılarak hem şikayetlerinin dinlenmesi hem de tedbir olarak bölgede vergi işi bir düzene kavuşuncaya kadar ortalıkta görünmemeleri düşünüldü. Rauf Paşa, plan gereğince görünürde ödüllendirmek gerçekte ise vergi sisteminin oturmasına kadar kendi bölgelerinden uzak tutmak gayesiyle bu kişileri İstanbul'a davet etti.

⁷⁷³ Temettu vergilerinin yazılması ve tahsisiyle Emlâk vergisi tahsilinde takib edilecek usule ve dikkat edilecek hususlara dâir Sadrazam Rauf Paşa'nın Diyarbakır Müşirine emirname. Bkz: BOA (A)MKT 24/60).

Rauf Paşa, bu kişilerin plandan haberdar olmamaları için de güya taltif edilmek üzere İstanbul'a geliyorlarmış gibi hareket edilmesi konusunda yetkilileri uyardı.⁷⁷⁴

Görüldüğü üzere devlet, vergi tahsilatında büyük müşkülât çekmekte ve reayanın her an yeni bir isyana sürüklenmesinden endişe duymaktaydı. Böylece Rauf Paşa'nın da aralarında bulunduğu Babıali bürokratları kimi zaman af çıkararak, kimi zaman da bölgedeki yozlaşmış memurları tevkif ederek soruna bir çare bulmaya çalışıyorlardı. Ancak bu yaklaşım devlet otoritesinin günden güne sarsılmasının ve bütçe gelirlerinin azalmasının önüne geçemiyordu. Durumdan Padişah da hoşnut değildi ve kalıcı çözümler üretmeleri konusunda Rauf Paşa başta olmak üzere Babıali bürokratlarına baskı yapmaktaydı. Yaşanan tüm bu anlaşmazlıkların temelinde merkezî hükümetin bölgesel ihtiyaçlar ve sorunlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması yatıyordu. Zira hükümet bu açığı gidermek için Meclis-i Vâlâ aracılığı ile 1840 yılında Anadolu ve Rumeli'ye müfettişler göndermişti. Ancak bu girişim yeterli görülmemiş olacak ki 1845 yılında İmar Meclisleri projesi gündeme geldi. Hükümet, bu meclisler aracılığıyla murahhaslardan bölgesel sıkıntı ve ihtiyaçları doğrudan öğrenebilmenin yanı sıra Tanzimât'ın daha geniş kitlelerce anlaşılmasını sağlamayı umuyordu. Böylece Abdülmecid'in direktifleri sonucu 1845 yılı içinde Meclis-i Vala'ya bağlı olarak İmar Meclisleri'nin kurulacağı ilan edildi. Bunun üzerine Sadrazam Rauf Paşa, Abdülmecid'in işareti ile ülkenin kalkındırılması ve mamuriyeti amacıyla Anadolu ve Rumeli'de geçici olarak kurulacak İmar Meclisleri'nin fonksiyonlarını en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için yetkili memurlara gerekli uyarıları içeren bir bildiri gönderdi. Ön hazırlıkların tamamlanmasının ardından 17 Mayıs 1845 tarihinde Meclis-i Vâlâ, hükümet ve devlet ileri gelenlerinden müteşekkil bir Meclisi Umûmî toplandı. Toplantıya vücut ve kocabaşlar da katıldı. Abdülmecid'in de hazır bulunduğu toplantıda Meclis-i Vâlâ başkanı Süleyman Paşa, yaptığı bir konuşma ile ulaşılmak istenen hedefler hakkında vücut ve kocabaşları bilgilendirdi.⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ BOA (A}MKT 24/60) 20 Cemaziyevvel 1261/27 Mayıs 1845.

⁷⁷⁵ Süleyman Paşa'nın mecliste yaptığı konuşma ve İmar meclisleri için bkz. Seyitdanlıoğlu (1992:324-325).

Meclise gelen kişiler bölgeleri hakkında raporlar verdiler. Raporlarda göze çarpan en önemli şikâyet konusu vergi maddesiydi. Rauf Paşa'nın da aralarında bulunduğu vükela, vergi işinin sadece İmar Meclisi memurlarına bırakılmasının beklenen faydayı sağlamadığını anlamıştı. Mecliste yapılan görüşmeler sonunda her bir eyaletin müşiran, defterdaran ve kaimmakamları marifetiyle temettuat maddesinin icra olunması kararlaştırıldı. Zira strateji değişikliğine gidildiğinden muhassıllık meclislerine sadece tahkikatlara nezaret etmek kalmıştı.⁷⁷⁶ Bu arada temettuat uygulamasında ortaya çıkan karışıklıkları önlemek için de ta'limat-ı seniyye ile zikrolunan temettuatın ne siyakta ve ne surette tahrir olunması lazım geleceğine mübeyyin matbû' nümuneler basıldı. Rauf Paşa, yayımladığı bir genelge ile temettuat uygulamasına yardımcı olan ve görevini layıkıyla yerine getiren memurların ödüllendirileceğini bildirdi. Hiç kuşkusuz Rauf Paşa, bu sayede sistemin uygulayıcıları konumunda olan memur takımını motive ederek performanslarını en üst düzeye çıkarmak arzusundaydı. Görevini yerine getirmekte hata işleyenleri ise mutlaka karşılığını bulacakları tehdidi bekliyordu. Diğer taraftan Rauf Paşa, vergisini ödemede zorluk çıkarabilecek reaya yüzünden vergi tahsilatının aksayabileceği ihtimalini de göz önüne alarak, 1845/1261 yılı içinde temettuat vergisi ile ilgili yapılacak tahkikatın bir an önce tamamlanmasını ve ertesi yıl vergilerin eksiksiz bir şekilde toplanmasını emretti. Çünkü Rauf Paşa, vergi tahsilatında gereken özenin gösterilmemesi durumunda bunu suistimal edenlerin olacağını çok iyi biliyordu. Rauf Paşa hem bunun önüne geçmek hem de halkı bilgilendirmek amacıyla bir bildiri yayımladı.⁷⁷⁷ Ayrıca sistemin işlerliği açısından merkez-taşra arasındaki evrak sirkülasyonunun bir düzene kavuşturulabilmesi için de bazı tedbirler alındı. Zira taşradan gelmekte olan maruzatlarda mühür olsa da çoğunda hiç imza bulunmaması bazen isim ve

⁷⁷⁶ "Bunların me'muriyyetleri kendi memleketlerinin muhtac olduğu umur-ı i'mariyye ve islahiyye arz u ifadeden ibaret olup idare-i umumiyye-i devletden bahse girişmek vezifelerinden hariç idi." Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VIII:1189).

⁷⁷⁷ "...tesviye-i vergü maddesi vakia ahalice ehemm ve elzem ve usûl-i adileye göre icrası matlub ve mültezim olduğuna binaen ol vecihle esbab-ı ma'muriyetin esas ve müteferriatına dair keyfiyat-ı lazimenin tahkik ve tesviyesi hususları tertib ve tesrib olunan mecalis-i mezkûre me'murlarına havale ve tefviz kılınmış ve ta'dil ve tesviyeye muhtaç olan vergü maddesi umûr-ı cesîme-i mu'tenadan olub şimdîye kadar olunan muamelattan matlub-ı hakiki istihsal olunamamış..." BOA (A)MKT 24/36) 11 Cemaziyelevvel 1261/18 Mayıs 1845.

mahlasların birbirine benzerliğinden dolayı ayırt edilmesini güçleştirmekteydi. Bunun için de Meclisi Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de konu tartışılmış ve alınan karara göre bundan sonra maruzatlara mühür ve imza konulmasının yanı sıra tarihsiz evrak gönderilmemesi konusunda yetkililer uyarılmıştır.⁷⁷⁸

Tanzimât'ın ilanından birkaç yıl sonra uygulamaya konan İmar Meclisleri, başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere Sadrazam Rauf Paşa ve Meclis-i Vâlâ başkanı Süleyman Paşa gibi Tanzimat yanlısı ricalin üzerinde anlaştıkları ve imparatorluğun her alanda kalkınmasını esas alan bir projeydi. Ancak iç siyasi çekişmeler ve ilgisizlik yüzünden işlevini yerine getiremediği gibi, amacından uzaklaşarak devlete tepki gösterilen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Tanzimat hareketini ileriye taşıyacak uygulamalardan biri olarak düşünülmüş olsa da gelenekçi-yenilikçi çatışmasının merkezinde belirlenen politikaların kurbanı olarak sürekli bir devlet politikasına dönüşmemiştir. Seyitdanlıoğlu'nun da ifade ettiği gibi reformların ömrü yöneticilerin görev süreleri ile sınırlı kaldığından, idare ve hukuk alanlarında görülen başarının bir benzeri bayındırlık, sanayi ve ekonomi gibi alanlarda sağlanamamıştır. Büyük umutlarla oluşturulan İmar Meclisleri ise bu durumun tipik örneklerinden birisini teşkil etmiştir.⁷⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde vergilerle sorun yaşayanlar arasında yabancı tüccarları da anmak gerekir. Rauf Paşa'ya gelen şikâyet konularından birisi de Osmanlı topraklarında eşya alıp kendi ülkelerine gönderen yabancı tüccarlardan her türlü vergiye karşılık olarak giriş-çıkış vergisinden başka bir vergi alınmaması kuralının çiğnenmesiydi. Zira İngiltere ile imzalanan 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Antlaşması yabancı tüccarlara bu hakkı tanımaktaydı. Sadrazam Rauf Paşa, kendisine gelen şikayetler ve Maliye Nazırı'nın isteği üzerine Anadolu Kumpanyası sarrafatı olan memurların Kumpanya'ya götürdükleri meblağın korunması için yanlarında görevlendirilen zaptiye memurlarına fazladan ücret vermemelerini, eğer ücret talep eden olursa bu durumun Tanzimat'a aykırı olduğunu belirten bir yazıyı ilgili mahallerin müşiranına, mutasarrıflarına ve muhasıl ve kaimmakamlarına bir kaime ile göndermiştir. Zira Tanzimat düzeni

⁷⁷⁸ BOA (Y. EE 78/141/3) 25 Cemaziyelahir 1262/20 Haziran 1846.

⁷⁷⁹ Seyitdanlıoğlu (1992:329-330).

içerisinde muvazzaf olarak görev yapan zaptiyenin kendi maaşı vardı. Dolayısıyla Rauf Paşa, bunların yolculuk esnasında ayrıca ücret talep etmelerinin doğru olmadığını ve böyle bir davranış içinde bulunan kişilerin hem devletin itibarını zedelediklerini hem de memurların devlete olan güvenini sarstıklarını belirtmiştir. Sonuçta zaptiyeler kumpanya akçesini götüren memurları korumakla mükelleftiler. Rauf Paşa, bunu şöyle açıklıyordu; eğer memurlar vazifeleri sırasında fazladan kendi ceplerinden bir de korunmak için ücret ödemek zorunda kalırlarsa, bu duruma tepki gösteren memurlar yüzünden işlemler sekteye uğrayabilirdi. Dolayısıyla devletin iç işleyişi açısından karşılıklı güven duygusu son derece önemliydi.⁷⁸⁰

Vergi anlaşmazlığına konu olan taraflar bu kez de Arnavutluğa bağlı Dıraç iskelesinde karşı karşıya gelmişlerdi. Avusturya tüccarı ile iskele memurları arasında zeytin yağından alınacak vergi konusunda tartışma çıkmıştı. Çünkü iskele memurları revgan-ı zeytinden yüzde on iki amediye ve reftiye rüsumatı dışında kanuna aykırı olarak resm-i bid'at namıyla beher kıyyede bir para fazladan talep etmişlerdi. Bunun üzerine Rauf Paşa, Avusturya ile yapılan ticaret antlaşmalarına göre yüzde on iki amediye ve reftiye rüsumatı dışında herhangi bir ad altında para talep etmemeleri konusunda yetkilileri uyardı. Ayrıca bu zamana kadar haksız olarak alınan paraların sahiplerine iade edilmesini sağladı.⁷⁸¹ Yine benzer bir olayda Henri La Konet adındaki İngiliz tacirin, diyar-ı âhere göndermek üzere satın aldığı malından Ankara'da on beş bin beş yüz altmış iki ve Bilecik'te dört bin dört yüz otuz üç kuruş olmak üzere toplamda on dokuz bin dokuz yüz kuruş ihtisab vergisi alınmıştı.⁷⁸² İngiliz sefaretî bunun iki devlet arasında imzalanmış olan ticaret antlaşmasına aykırı olduğunu Babıali'ye bildirdi. Rauf Paşa, durumu açıklığa kavuşturabilmek için ticaret sözleşmesinin muhtevasını Divan-ı Hümayun Kaleminden sordu. Gelen cevaba göre İngiltere tüccarı “*diyar-ı âhere götürmek üzere memalik-i mahruse-i şahane mahsulü*

⁷⁸⁰ “...dâhil-i tanzimat olan mahallerde bulunan zabtiye neferatı muvazzaf oldukları cihetle bunların kimesneden cebren ve suret-i âherle akçe taleb eylemeleri rıza-yı âliye muğayir ve saye-i meâlî-vaye-i hazret-i şahanedede her mahalde müstevfi zabtiye neferatı mevcud olduğu halde ber-vech-i muharrer harekete ictisar olunması bir vecihle tecviz olunmayacağı...” BOA (A)MKT 45/44) 14 Ramazan 1262/5 Eylül 1846.

⁷⁸¹ BOA (A)MKT 50/40) 26 Ramazan 1262/17 Eylül 1846.

⁷⁸² BOA (A)MKT 38/59).

veya kârı olan bir emtia için hiçbir resm ve nesne vermeden münasib” bir iskeleye indirebilirdi. Dolayısıyla emtia-i mezkûrenin iskeleye hîn-i vüsulünde her türlü rüsumat-ı saireye arz olmak üzere yüzde dokuz ve iskeleden ihracında yüzde üç amediye ve reftiye rüsumatı ödendikten sonra ne bayiden ve ne müşteriden hiçbir nesne talep olunamazdı. Rauf Paşa, gümrük emini vekiline durumu bildirerek müste'men tüccarından alınan haksız meblağın kendisine iade edilmesini emretti. Böylece Sadrazam Rauf Paşa, gümrük emini vekilinden kara ve deniz gümrükleri haricinde ihtisab adı altında ücret alınmasını yasakladı.⁷⁸³

Tanzimat'ın vaatleri arasında yer alan vergi sisteminin bir düzene koyulması hedefi tutturulamamış olsa da mali açıdan işlerin yolunda gitmesi devletin modern bir bütçeye sahip olmasına bağlıydı. Tanzimat'ın ilanından sonra bütçe konusunda ilk ciddi adımlar Meclis-i Vala'da yapılan görüşmeler sırasında atıldı.⁷⁸⁴ Böylece Meclis-i Vâla ve nezaret-i celile-i maliye ma'rifetiyle Mart 1262/Mart 1846 tarihinden itibaren her sene bütçe yapılması kararlaştırıldı.⁷⁸⁵ Planlı bütçe sayesinde artık gelir ve giderler doğru bir şekilde tespit edilebileceğinden, hazineyi zor durumda bırakan harcamalar da kontrol altına alınmış olacaktı.⁷⁸⁶ Devletin içine düştüğü mali krizden çıkması için sadrazam, şeyhülislam ve nazırlar, mabeyn-i hümayuna çağrıldılar.⁷⁸⁷ Çözüm olarak i'ane-i umumiyeye başvurulması düşünüldü. İ'ane konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almak için de 10 Eylül 1851 tarihinde başkanlığına Rauf Paşa'nın getirildiği

⁷⁸³ BOA (A)MKT 39/61) 15 Rebiülevvel 1262/13 Mart 1846.

⁷⁸⁴ BOA (A)MKT 29/48/1/2) 24 Şevval 1261/26 Ekim 1845.

⁷⁸⁵ “...hazine-i celile deveran ve masarifatının yekûnleri ve faizin bu günlere tekмили me'mul ise de yalnız şu kadar varidat ve bu kadar masarifat varmış denilmesiyle bir kaide-i nizamiye hâsıl olamayıp bundan murad ise muvazene-i sahiha ve varidat-ı mertebe-i Devlet-i aliyyeye göre masarifat-ı muayyenenin imkânı mertebe ta'vin ve tahdidiyle karşılaştırılması hususu idüğü vazihattan ve bu usul umur-ı maliye ve mülkiyece en akdem olan esas nizamattan olmaktan...” BOA (A)MKT 29/48/1/1)

⁷⁸⁶ “...varidat ve masarifat-ı hazine muvazenesinin iktizası derdest-i tesviye olduğundan memalik-i mahruse-i şahanede mevcut bekaya ile bazı taahhüd altında olan züamanın miktarı dahi bilinmek lazım gelmiş olduğundan...” BOA (A)MKT 29/69/1/1) 27 Şevval 1261/29 Ekim 1845.

⁷⁸⁷ “Umur-ı Maliyenin müzakeresi zımnında zat-ı âli-i asafaneleriyle devletlü semahatlü Şeyhülislam Efendi Hazretlerinin ve re's-i me'muriyetinde bulunan havass-ı vükela-yı fiham hazeratının bugün mabeyn-i hümayun-ı şahane canib-i âlisine azimetleri saniha-pîra-yı sudur buyrulan emr ü irade-i seniyye-i cenab-ı mülûkâne mukteza-yı celilinden bulunduğ...” BOA (İ. DH 240/14596/1/1).

meclis-i müfrez adıyla geçici bir meclis kuruldu. Meclis, bir başkan ve üst düzey bürokratlar olmak üzere toplam 13 üyeden oluşuyordu.⁷⁸⁸ Rauf Paşa'nın başkanlığa getirilmesinde hiç kuşkusuz geçmişte defterdarlık hizmetinde bulunmuş olmasının da bir etkisi vardı. Rauf Paşa'nın başkanlığında toplanan meclis, konu hakkında üç aşama üzerinde anlaşmaya vardı. İlk olarak toplanacak miktar belirlenecek, akçenin toplanma şekli bir usule bağlandıktan sonra da toplanacak meblağın toplanma amacına uygun bir şekilde harcanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktı. Tespit edilen miktarın büyük bir kısmı İstanbul ve Tanzimat dahilinde bulunan yerlerden, geri kalanı ise uygun görülen diğer bölgelerden karşılanacaktı.⁷⁸⁹ Böylece Rauf Paşa'nın da aralarında yer aldığı devlet adamları yeni gelirler yaratılabileceği umuduyla yoğun bir çaba içine girmişler ve maliyenin çıkmaz sokaklarında sınırlıda olsa bir çıkış yolu bulmayı başarmışlardır.

4.3 ORDUDA NEFER ARAYIŞINA PRAGMATİK BİR YAKLAŞIM: REDİFLER

Askeri reformları finanse etmek amacıyla imparatorluk vakıflarına el koymaya cüret eden II. Mahmud'a göre 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu çok geniş topraklara hükmeden bir imparatorluğun savunulabilmesi için hem nitelik⁷⁹⁰ hem de

⁷⁸⁸ Rauf Paşa'nın başkanı olduğu mecliste diğer üyeler arasında Serasker Paşa, Reis Paşa Hariciye Nazırı, Maliye Nazırı, Mustafa Nuri Paşa, Süleyman Paşa, Ticaret Nazırı, Arif Efendi, Müsteşar Efendi, Hazine-i Hâssa Nazırı, Evkaf-ı Hümayun Nazırı ve Hüseyin Beyefendi bulunmaktaydı. Bkz: BOA (İ. DH 240/14577/1/1) 14 Zilkade sene 1267/10 Eylül 1851.

⁷⁸⁹ Akyıldız (1993:118-120) ve Akyıldız (2003:83).

⁷⁹⁰ BOA (C. AS 185/8001). Ordunun modernizasyonunda görev alacak "sivil" insan gücünün mobilize edilmesi askeri projenin bir başka ayağını oluşturmaktaydı. Rauf Paşa, mühendishanenin Fünun-ı Cihadiye-i Mansure Mektebi'ne nakledilmesinden sonra hoca, hulefa ve şakirdanın elbise bahasıyla maaş ve mahiyelerinin Asakir-i Mansure maaş ve mahiyeleri gibi düzenleneceğini Padişah'a bir tahriratla bildirdirmiştir. Böylece Mansure ordusuna katkı sunması beklenen kişilerin masrafları da aynı hazineye karşılanarak giderler tek elden yönetilmiş olacaktı. "Mansûre Mühendisleri" olarak adlandırılan ve üniformalarında bir pergel amblemi taşıyan bu mühendislerden yeni bir sınıf teşkil edildi. Bu grubun, Mühendishâne-i Berrî Hümayun ile topçu okulunun son iki sınıfında okuyan başarılı on altı öğrencinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu ileri sürülmüştür. Bkz: Çelik (2008:94).

nicelik⁷⁹¹ bakımından güçlendirilmeliydi. Ayrıca her ne kadar Babıali, birçok gelirini yeni ordu için oluşturulan Mansure Hazinesi'ne tahsis etmiş olsa da gelirler giderleri karşılamaktan hala çok uzaktı.⁷⁹² Zira eldeki imkanlar hem ordunun mevcudunu artırmak hem de orduyu donatmak için son derece yetersizdi.⁷⁹³ Farklı bir formül bulunmadan sorunun klasik yöntemlerle üstesinden gelmek mümkün olmayınca, 1834 yılının ağustos ayı başlarında Rauf Paşa'nın da katılmış olduğu Meclis-i Şura'da Osmanlı ordusunun muvazzaf birliklerine, ihtiyaç hâlinde kaynak olması için yeni terhis edilmiş askerlerin kullanılması kabul

⁷⁹¹ İmparatorluğun sınırları tek başına kara ordusuyla müdafaa edilemeyecek kadar genişti. Zira ordunun modernizasyonu projesinde deniz kuvvetlerinin ihmal edilmesi büyük bir hata olurdu. Böylece Tersane-i Amire'de istihdam olunmak üzere Trabzon ve Canik tarafları reayasından bin nefer ve Cezayir ve sahillerden beş yüz nefer tertip edilmesi kararlaştırıldı. Ancak haberi duyan bir kısım reaya dedikodulara uyarak Mora tarafına firara başladı. Bunun üzerine Sadrazam Rauf Paşa, Asâkir-i Muntazama-i Bahriyedeki diğer neferler gibi benzer maaş ve tayinat alacaklarını Patrik aracılığıyla kendilerine bildirerek sorunu çözmeye çalıştı. Bununla birlikte İmroz adası reayası bu ilanlardan pek de etkilenmemişti. Buradan toplanması planlanan nefer sayısı 25'den 20'ye düşürüldü. İmroz'da olduğu gibi Ayvalık kazası ve Boz adasında da benzer sıkıntılar yaşandı. Sadrazam Rauf Paşa'nın elde ettiği istihbarata göre reayayı kışkırtanlar arasında bazı ecnebilerin olduğu anlaşılmıştı. Bunların engellenmesi için bölgedeki yetkililere tedbir almaları konusunda Sadrazam Rauf Paşa tarafından sert uyarılarda bulunuldu. Ayrıca Rauf Paşa, reyanın tepkisini azaltmak için de bir süreliğine Ayvalık ve Yund taraflarından nefer yazılmasından vaz geçildiğini bildirdi. Bu arada Rauf Paşa, köylerini terk eden reyanın tekrar evlerine dönmeleri için de Patrikhane aracılığıyla kendilerine teminat verdi. Bkz: BOA (HAT 575/28133/O). 28 Cemaziyelevvel 1253/30 Ağustos 1837 Dönemin Osmanlı deniz gücü hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Panzac, Osmanlı Donanması (1572-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018), erken dönemler için bkz: (İdris Bostan, Osmanlılar ve Deniz, Küre Yayınları, İstanbul, 2017).

⁷⁹² Asakir-i Mansure ordusunun kurulmaya başlandığı bir zamanda Babıali önce 1828-1829 yıllarında Rusya ile daha sonra da 1831-1832 yıllarında Mısır ile savaşmak zorunda kalmıştı. Her iki savaşta askeri alandaki yetersizlikleri gün yüzüne çıkarmıştı. Zira Rusya ve Mısır ile yapılan savaşlarda talimli asker sayısının eksikliği çok fazla hissedilmişti. Ancak nizami birliklerin sayısının artırılması devletin bütçesini aştığından, Osmanlı devlet adamlarını alternatif çözüm arayışlarına yöneltti. Bkz: Sunar (2016:21).

⁷⁹³ Asâkir-i Muntazama-i Şahane'ye verilmekte olan tayinat her nefere birer kıyye ekmek ve altmışar para yevmiye olacak şekilde belirlenmişti. Yeniçeriliğin ilga edildiği sırada ocakta görev yapan orta rütbeli zabıtların aldığı maaşlar 20-30 akçe arasında değişirken, 1826-27 yılları arasında Asakir-i Mansure ordusunda sıradan bir neferin maaşı 60 akçeydi. Bkz: BOA (HAT 1306/50983/G) 22 Şaban 1253/21 Kasım 1837 ve Sunar (2016:18) Bu kıyaslama yeni orduya nefer arayışındaki bir İmparatorluğun kaynak sıkıntısı çekerken ne kadar cömert olabileceğini göstermesi bakımından dikkate şayandır.

edildi.⁷⁹⁴ Devlete mâlî bakımdan fazla yük getirmeyeceği düşünülen Redif Teşkilâtı'nın kuruluşu da Serasker Hüsrev Paşa'ya bırakıldı.⁷⁹⁵ Ancak tüm çabalara rağmen redif birlikleri kurulması konusunda işler yolunda gitmiyordu. Bu nedenle Babıali, sistemin işleyişini daha verimli bir hale getirmek için 1836 Haziran'ında bazı değişiklikler yapılmasını gündemine aldı. Aynı yıl düzenlenen şurada, redif teşkilatı bulunan sancakların belli merkezlere bağlanması sağlanarak, redif birliklerinin askeri ve mali idarelerinin tek elde toplanması kararlaştırıldı.⁷⁹⁶ Zira Serasker Hüsrev Paşa'nın amacı yeni orduyu Prusya'nın Landwehr düzeninde teşkilatlandırmaktı.⁷⁹⁷ Bunun için de Prusyalı asker Helmuth von Moltke'ye başvurdu. Yapılan ilk yenilik redif talimlerinde nöbetleşe usulüne geçilmesi oldu. Bununla birlikte yeni düzenlemeden de istenen sonuç alınamadığından Gülhane Hattı'nın okunmasından kısa süre sonra nöbetleşe usulüne son verildi ve redif hazinesi de ortadan kaldırıldı. Diğer taraftan Osmanlı askeri elitleri Padişah'ın üzerinde ısrarla durduğu ve Gülhane Hattı'nda halka karşı söz verdiği reformların pratikte nasıl uygulanacağı ile ilgili faaliyetleri sürdürmeye devam ettiler. Bunun için ilk ciddi adım Serasker Mustafa Nuri Paşa ile Hassa-i Şahane Müşiri Rıza Paşa'nın 17 Rebiülevvel 1257/9 Mayıs 1841 tarihinde cumartesi günü Bab-ı Seraskeri de birlikte hazırladıkları bir layiha ile atıldı. Layihanın temel konusu Osmanlı ordusundaki birliklerin kısa sürede nasıl güçlendirileceğiydi. Hassa-i Şahane Müşiri Rıza Paşa tarafından Sadrazam Rauf

⁷⁹⁴ 8 Temmuz 1834 tarihli Redif Nizamnamesine göre Asakir-i Mansure'den emekliye ayrılarak memleketlerine dönmüş olup, ancak hareket kabiliyetini kaybetmemiş "gönüllüler" de Redif saflarında yer alabilecekti. Bkz: Kütükoğlu (1982:129).

⁷⁹⁵ Çadırcı (1970:66-67); Darling (2011 c:III:166). Mustafa Zeki Terzi, bu tarihlerde Mansure ordusunun adının Asâkir-i Nizâmiyye'ye çevrildiğini belirtmektedir. Bkz: Terzi (2007 c:XXXIII:354). Ubcini, redif teşkilatını, nizamiye ordusuna eşit, ikinci bir silahlı kuvvetler birliğine benzetir. Bkz: Ubcini (1977 c:II:419).

⁷⁹⁶ Bolat (2000:31). Konu ile ilgili bkz. (Takvim-i Vekayi, Def'a 135) Fi Gurre-i Cemaziyelahir 1252/Eylül 1836.

⁷⁹⁷ Heinzelmann (2009:132) Asker Kral III. Fredrich Wilhelm, Harbiye Nazırı Boyen ve Genelkurmay Başkanı Gerhard von Scharnhorst, Prusya'nın askeri sisteminde köklü reformlar yapmak üzere anlaşmışlardı. Buna göre Prusya ordusu düzenli birlikler ve Landwehr milis gücü olmak üzere iki kısma ayrılacak ve 20 yaşına gelen her erkek orduda üç yıl askerlik yaptıktan sonra "birinci ve ikinci yedek" olarak toplam 12 yıl daha görev alacaktı. Ancak Prusya hükümeti topluma askerliği bir angarya değil, bir şeref olarak sunduğu halde, kitleleri buna ikna etmek kolay olmamıştır. Kaldığı "herkese askerlik" sistemini icat eden ülke Fransa olsa da bu yöntemi en katı biçimde uygulayan ülke yine Prusya'ydı. Bkz: Walter (2009:270) ve Belge (2011:289-293). Benzer sorunlarla Rauf Paşa'nın da dahil olduğu Babıali reformcuları yüzleşmek zorunda kalacaklardı.

Paşa'ya gönderilen lahiya da Hassa askeri ve muntazama alaylarının eksiklerinin Anadolu ve Rumeli'den toplanacak redif askerlerle tamamlanması tavsiye ediliyordu.⁷⁹⁸ Sistemin devamı için de redif askerleri tedricen Dersaadet'e gönderilecekti.⁷⁹⁹ Rıza Paşa, yeni ordunun kurulması işinde “*bir süreden beri kesreti meşâğil ve vefreti gavail*” nedeniyle yeterli miktarda asker toplanamadığından yakınıyordu. Bu sebeple yapılan bir hesaba göre alayların ikmali için 40 bin kadar askere ihtiyaç vardı. Ancak bu kadar büyük sayıda askerin bir defa da toplanması mümkün görülmediğinden, alayların eksiklerinin kapanmasında redif askerinin kullanılması düşünüldü. Böyle yapıldığı takdirde ülkedeki gençlere dokunmaya gerek kalmayacağı iddia ediliyordu. Redif askerinin tamamının İstanbul'a gönderilmesi ve bundan sonra nizamiye alaylarına taksimi önerilmekle birlikte talim görmeleri için imparatorluğun çeşitli yerlerinden toplanması planlanan askerlerden bazıları İstanbul'a hala çok uzaktaydılar. Diğer bir sorun da İstanbul'a ulaşanlar arasında nizamnamelere aykırı olarak silah altına alınmış kişilerin bulunmasıydı. Rıza Paşa'ya göre nizamnamelere uyulmayarak toplanan bu gibi kişiler yüzünden devlet lüzumsuz masraflar yapmak zorunda kalmıştı. Bu gibi sorunların bir daha yaşanmaması için de nizamnamelere bağlı kalınması konusunda emr-i ali çıkarılması öneriliyordu. Zira bu gibi kişiler kendi mahallerinde bırakılmalı ve yerlerine başkaları yazılmalıydı.⁸⁰⁰ Meclis-i Hass'da layiha tartışıldıktan sonra bazı

⁷⁹⁸ Bu teklifiyle Rıza Paşa, 1834 tarihli Redif Kararnamesi'ne temelden karşı çıkmış oluyordu. Çünkü bu kararnameyle “*içlerinden asıl Mansure nizamına asker ahzı tecviz olunmamak*” şartı getirilmişti. Bkz: Heinzelmann (2009:312) ve (Takvim-i Vekayi Def'a 87) 29 Rebiülevvel 1250/5 Ağustos 1834). 1834 tarihli Redif Nizamnamesine göre “*Redif askeri harb zamanında kullanılacağından, sulh zamanında münavebe adı altında Mansure'ye asker alınmayacaktı*”. Bkz: Kütükoğlu (1982:129). Rıza Paşa'nın önerisi Rauf Paşa'yı rahatsız etmiş görünmektedir. Aksi takdirde Rauf Paşa, meclisteki görüşmeler sırasında layihanın gizli tutulması konusunda ısrarcı olmazdı. Çünkü Rauf Paşa, rediflerin Mansure ordusuna dahil edilmesinin ileride sorunlara yol açabileceğini düşünüyordu. Meclisteki görüşmelerden anladığımız kadarıyla Rauf Paşa'nın kaygılarını paylaşan başka devlet adamları da vardı. Ancak bunların isimlerini tespit edemedik. Bkz. BOA (İ. MSM 9/192/3/1).

⁷⁹⁹ BOA (İ. MSM 9/192/1/1).

⁸⁰⁰ “...mezku' alaylar hey'et-i mecmualarıyla geldikleri halde içlerinde bazı müsinn ve all ve memleketinde yalnız olan kimesnelerin bay-hal geriye iadeleri lazım geleceğinden ve bu tarafa vürudlarında o makule kimesnelere i'ta olunacak elbise ve ta'yinat ve sair liva zaman beyhude masarif demek olacağından...” BOA (İ. MSM 9/192/2/1). 1834 yılında çıkan Redif Nizamnamesi'ne göre Taburlar, 23-32 yaş arasındaki isteklilerden meydana getirilecekti. Bkz: Kütükoğlu (1982:129).

mahzurlu yanları görülmesine rağmen uygulamaya geçilmesi kabul edildi. Bu nedenle Rauf Paşa, layihanın gizli tutulması konusunda ısrarcı oldu. Rauf Paşa, Serasker ile aynı fikirde olduğundan, redif askerinin tamamının celb edilmesinden sonra alaylara katılmasının doğru olacağını ve eski neferlere uygun miktarda ruhsat verilerek değişim maddesinin icra edilebileceği kanaatindeydi. Ayrıca redif askerinin İstanbul'a ulaşmasından sonra orduya istihdamları konusunda tekrar müzakere yapılması Rauf Paşa tarafından önerilmişti. Çünkü bu şekilde kuvveti ve mevcudu artan askerinin elbette masrafları da artacaktı. Hazinesinin zarara uğratılmadan maaş ve aylıkların ödenmesinin çaresine bakılması Rauf Paşa açısından gözden kaçırılmaması gereken konular arasındaydı. Durumu değerlendiren Padişah Abdülmecid hem meclis tarafından alınan kararları hem de Rauf Paşa'nın uyarılarının dikkate alınmasını irade buyurarak sürecin bir an önce tamamlanmasını istedi.⁸⁰¹ Mecliste alınan kararların Padişah tarafından onaylanmasından sonra Rumeli müşirine haber verildi. Böylece Rumeli'ye imparatorluğun çeşitli yerlerinden nöbetleşe gönderilecek redif ve mansure askerlerinin mahallerinden toplanmaları için gerekli hazırlıklara başlandı.⁸⁰² Ayrıca bunların buldukları mahallerde bir eksiklik ortaya çıkmaması için hemen yerlerine yenilerinin yazılması ve redif taburlarının tamam olması emredildi. Memleketlerinde yalnız olanlar ve askerlik yapamayacak durumda olanlar için ise gerekli tezkereler düzenlenerek, bunların kayıt altına alınmaları sağlandı. Dersaadet'e gelipte uygun olmayanlar saptanırsa bunlara ihraç tezkereleri verilip, memleketlerine gönderilecekti. Ayrıca hasta, muhtaç ve ailelerinin geçimlerinden sorumlu olanların yerlerine başkalarının yazılması kararlaştırıldı.⁸⁰³ Rumeliye gönderilecek birliklerin mühimmat ve gıda ihtiyacının karşılanması için Maliye Nezaretiyle Harbiye Nezareti birlikte çalışmaktaydılar. Bu arada Anadolu ve Rumeli tarafından gelen askeri ümeranın Meclise sunacakları üç kıta defter incelendikten sonra Sadrazam Rauf Paşa'nın da katıldığı Meclis-i Hassı Meşveret'te orduya dair yeni kararlar alındı.⁸⁰⁴ Nazik mahallerden kaldırılacak

⁸⁰¹ "...asakir-i merkumenin kâmilin celb ile ardı alındıktan sonra alaylara ilhakı sureti icra birle neferat-ı atikanın münasib miktarına ruhsat verilerek..." BOA İ. MSM 9/192/3/1).

⁸⁰² BOA (İ. MSM 10/207/3/1).

⁸⁰³ BOA (İ. MSM 10/203/5/2).

⁸⁰⁴ BOA (İ. MSM 10/203/5/3).

muvazzaf askerlerin yerlerinin başıbozuklar ile doldurulması planlandı. Bunun ortaya çıkaracağı maddi yüke dair Maliye Nezareti'nin görüşü alınacaktı. Askeri ihtiyaçlar arasında mühimmat, silah, yağmurluk ve elbise gelmekteydi. Bunların temini için de Harbiye Nazırının bilgilendirilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Edirne ordusu için bir müşirin bulunması gerektiği hatırlatılarak bu göreve Silistre Müşiri Mirza said Paşa getirildi. Silistre ise kaimmakamlık şeklinde Silistre Defterdarı Hafız Paşa'ya bırakıldı. Hafız Paşa'nın yerine ise uygun birisinin defterdar olması kararlaştırıldı.⁸⁰⁵ Rumeli ordusu için gönderilecek redif askerleri Konya, Niğde, Akşehir, Teke ve Hamid sancakları rediflerinden karşılanacaktı. Bunlar Bursa yoluyla Gemlik iskelesine getirilip buradan bir vapur ile Gelibolu'ya oradan da Edirne'ye ulaşacaklardı. Kayseri, Ankara ve Kengiri sancakları redifleri İzmit iskelesine götürülüp vapur ile Gelibolu'da toplanacaklardı. Ayrıca asakiri hassa ordusu ile Dersaadet ordusu için Nevrekop ve Selanik redifleri Selanik iskelesinden bir vapur ile denizden, Manastır, Silistre, Edirne, Üsküp, Samako ve Sofya redifleriyle Kastamonu, Viranşehir, Çorum, Kırşehir ve Bozok sancakları redifleri ise karadan daha az masraf ve askerinin rahatı gözetilerek İstanbul'a götürüleceklerdi. Rediflerin yolculukları sırasında bir sorun yaşanmaması için de gerekli makamlara emirler gönderilip ahaliye bir zarar verilmemesi konusunda uyarılar yapıldı.⁸⁰⁶ Zira Rauf Paşa, firar eden redif askerlerinin ihtiyaçlarını ahaliden karşılamaya kalkmaları durumunda ülkede huzurun bozulacağından endişe ediyordu. Muvazzaf asker ile redif askerlerinin firara kalkışmaları ihtimaline karşı hangi çareye başvurulacağına ilişkin askeri ümera ile görüşülmüş ve müzakere kayıtları Rauf Paşa ile paylaşılmıştı.⁸⁰⁷ Muvazzaf zabitlerin maaş zammından mahrum kalmaları sebebiyle sorun çıkarmaları da mümkündü.⁸⁰⁸ Ayrıca muvazzaf askerlerin beş senede bir değişimden mahrum kalacakları zannıyla rencide olmaları işleri büsbütün zora sokabilirdi. Bu risklerin ortadan kaldırılması için toplanan Meclis-i Meşveret'te Seraskerin önerileri de göz önüne alınarak maaş ve değişim konusunda zabıt ve askerlere güvence verilmesi

⁸⁰⁵ BOA (İ. MSM 10/203/7/1).

⁸⁰⁶ BOA (İ. MSM 10/203/6/1).

⁸⁰⁷ BOA (İ. MSM 10/207/2/1).

⁸⁰⁸ BOA (İ. MSM 10/207/1/1).

kararlaştırıldı.⁸⁰⁹Sadrazam Rauf Paşa, 6 Şubat 1843 tarihinde askeri reformlara dair görüşlerini sıraladığı arz tezkiresinde hayati konulara parmak basıyordu:

“...dahil-i silk-i nizam olan neferat-ı askeriye vatanlarından çıktıkları anda bir daha avdet ümidinden me'yus oldukları ve bazı rivayat ve mesmuata göre bunların istihdamları müddeti ta'yin ve tahdid olursa ve usul-i istibdaliye saye-i muvaffakiyet-vaye-i hazret-i padişahide bi-avnihi teala yoluna konulsa herkes severek ve isteyerek evlad ve müteallikatını askere verecekleri ve beş neferin yerine sekiz nefer i'ta eyleyecekleri me'mul ve muhaddes bulunduğ...”⁸¹⁰

Rauf Paşa, eldeki asker sayısı yetersiz olduğundan rediflerin, muvazzaf orduyu takviye amacıyla kullanılması girişimi karşısında rahatsızlığını gizlemiyordu. Çünkü Rauf Paşa'ya göre bu yaklaşım, oluşturulmak istenen sistemin ruhuna temelden aykırıydı. Zira Rauf Paşa, bunun nizamnamelere aykırı olduğunu Padişah'ın dahi bildiğini iddia ederek, mevcut anlayışla asker toplanmasına açıkça karşı çıkıyordu. Dolayısıyla Rauf Paşa, vatanlarına dönme umudu kalmayan insanların askere alma işlemlerinde büyük güçlükler çıkardıklarını ileri sürerek, askerlik süresinin makul ölçülerde sınırlandırılması halinde sıradan insanlardan neferler yaratmanın daha kolay olacağı kanaatindeydi. Yine Rauf Paşa'ya ait arz tezkiresinde *“usul ve nizamatin kuvveden fiile ihracı”* için

“...açıkta kalub hanelerinde ikamet eyleyecek zevattan askerliğe elvereceklerin nişanları kendilerinde kalması icab edeceği misillü umur-ı mülkiyede istihdama şayan olanların dahi ferikandan bulunanlarına şimdiden mir-i miranlık ve mirliva olanlara dahi emirü'l-ümeralık rütbeleri tevcih ve i'ta olunarak...”

eldeki insan malzemesinden azami bir şekilde yararlanılması amaçlanıyordu. 6 Eylül 1843 tarihinde Rıza Paşa'nın Seraskerliği sırasında yürürlüğü giren kanun gereğince Osmanlı ordusu muvazzaf ordu, redif kuvvetleri, yardımcı kuvvetler ve başı bozuklar olmak üzere dört sınıfa ayrıldı. Böylece redif birlikleri daimî ordu içinde sayıldı. Muvazzaflık süresi ise beş yıldan dört yıla çekildi. Ayrıca İstanbul, İzmit, Manastır ve Sivas gibi büyük eyalet merkezlerinde toplanmış olan redif askerlerinin sonraki yedi yıl için her yıl bir aylığına (sonraları iki yılda bir) kıtaya

⁸⁰⁹ BOA (İ. MSM 10/207/4/1).

⁸¹⁰ BOA (İ. MSM 10/201/1/1).

çağrılıp eğitim görmelerine karar verildi.⁸¹¹ Böylece Sultan Abdülmecid'in iradesiyle hazırlanan 1843 tarihli askere alma yasasına göre askerlik hizmeti 5 yılı faal, 7 yılı da yedekte geçmek üzere toplamda 12 yıl olarak düzenlendi.⁸¹² Yeni düzenlemenin bir başka yönü de talim konusuyla ilgiliydi. Muvazzaf askerlerden oluşan düzenli ordu mevcudunun beşte biri her yıl mart ayı başında yenileniyordu. İhtiyatlar yılda bir ay talim görüp eğitimden geçiyorlardı. Bununla birlikte sistemin devamı açısından mevcut sürenin engelleyici olduğu anlaşıldığından talim süresi iki yılda bir ay olarak değiştirildiyse de ilerleyen zamanlarda muvazzaf asker sıkıntısı çekilmeye devam etmiştir.⁸¹³ Bununla birlikte Redif birliklerinin muvazzaf orduya yerleştirilmesi ve askerlerin celbi bir yıldan fazla sürdü.⁸¹⁴

Orduya yeni bir şekil vermek konusunda kararlı olan reformcuların çözmesi gereken bir diğer sorun da askeriye içinde varlıklarını korumaya devam eden eski düzenin mensuplarıydı. Bunu için de aylıklı, ücret alan başıboşuk zaptiye askerinin ayıklanmasına ve nizamiye askeri için de uygun karakollar yapılmasına karar verildi. Zaptiye askerinin ayıklanması ve karakolların inşası süreçlerini imparatorluk çapında hızlandırmak için de Seraskerin emirleri doğrultusunda Ferik Emin Paşa'ya yetki verildi.⁸¹⁵ Ordunun insan kaynağı noktasında önemli düzenlemeler peşi sıra yapılmaktaysa da askerin ihtiyaç duyduğu vasıtaların temini de gerekliydi. Sersaker ile konuyu görüşen Sadrazam Rauf Paşa, Askeri Hassa Süvarisi, süvari topçuları ve cunudı muntazama için gerekli olan on iki bin yüz otuz yedi atın satın alınmasına karar verdi. Bütün masraflar, Eflak vergisinden karşılanacaktı. Ayrıca Rauf Paşa, Silistre eyaletinde bulunan süvari takımına ait deneyimli atları da talep ettiğinden, bunların yerlerine satın alınacak yeni atlar konusunun bir an önce çözülmesi için yetkililere talimat verdi.⁸¹⁶

⁸¹¹ Özcan (2007 c:XXXIV:525) ve Çelik (2009 c:XXXVI:548).

⁸¹² Özcan (1991 c:III:458).

⁸¹³ Moreau (2010:13) ve Zürcher (2003:91).

⁸¹⁴ Heinzelmann (2009:114 ve 132).

⁸¹⁵ Ayrıca İzmir Kaimmakamı Hamdi Bey'e gerekli talimatları içeren bir tahrirat gönderildi. Bkz: BOA (A)MKT 9/71) 13 Cemaziyelevvel 1260/31 Mayıs 1844.

⁸¹⁶ BOA (A)MKT 7/87/1/1) 8 Cemaziyelahir 1259/6 Temmuz 1843.

Askeri düzenlemeler sonrasında Serasker Rıza Paşa'nın yönetimindeki ordunun yeteneklerini sınamak için 6 Eylül 1843 tarihinde Sadrazam Rauf Paşa ve devlet erkanı Davudpaşa kışlasından Haydarpaşa sahrasına geçerek resmi geçit törenine katıldılar.⁸¹⁷ Diğer taraftan resmi geçit töreninin yapılmasından iki yıl sonra 13 Ocak 1845 tarihinde çıkan bir hatt-ı hümayundan Sultan Abdülmecid'in ülkede gerçekleştirilen reformlardan hiç de tatmin olmadığını anlıyoruz. Zira Padişah, gayretlerinden memnun kalmadığı vükeladan eleştirilerini esirgememişti. Abdülmecid askeri nizamiye Seraskeri Rıza Paşa'yı görevden alıp yerine dirayetli ve ehliyetli bir zat olarak düşündüğü Meclisi Ahkamı Adliye Reisi bulunan Süleyman Paşa'yı getirdi. Süleyman Paşa'dan boşalan Meclisi Ahkamı Adliye Reisliğine de meclis azasından Rifat Paşa getirildi ve adı geçen devlet adamları mabeyni hümayuna çağrılarak nişanlarını aldılar.⁸¹⁸

Padişah yakından takip ettiği askeri sistemin geldiği noktayı inkâr etmiyorsa da Tanzimat Fermanı'nda sözü geçen diğer alanlardaki sorunların askeri reformlara olumsuz yansımalarından kaygı duyduğunu gizlemiyordu.⁸¹⁹ Padişah'ın orduya karşı hassasiyetinin bilincinde olan Rauf Paşa, askerlerin daha modern bir ortamda talimlerini gerçekleştirebilmeleri için Edirne'de bulunan kışlanın tamiratını emretti.⁸²⁰ Sonuçta Rauf Paşa, imparatorluğun varlığını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu askeri gücün modern anlayış içinde yeni bir şekil almasını arzulayan Padişah'ın beklentilerini devrin reform yanlısı ricali ile uyum içinde çalışarak, kısmen de olsa gerçekleştirmeyi başarmıştır. Zira Tunaya'nın da ifade ettiği gibi,

“Doğulu kadro ve Batılı teknik ikiliğinin kaldırılıp, ilk defa olarak askerliğin milli bir ödev olarak tesisi ve eşitlik esaslarına bağlanması, Yeniçeriliğin ilgasından beri birliğe kavuşmuş olan bu müesseseyi daha mütecanis ve Batılı bir yapıya kavuşturmuştur. Tanzimat ikiliği, askeri alanı tesiri altında bırakmamıştır. Ordu fikri ve fiili çatışmaların dışında kalarak kendine has gelişme serbestliğine kavuşmuştur.”⁸²¹

⁸¹⁷ Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VII:1147).

⁸¹⁸ BOA (HAT 1645/29/1/1).

⁸¹⁹ *“Lakin vükela-yı hazıranın bu babda olan mesai-i meşhudeleri efkar-ı şahanelerine suret-i tenasübde olmadığından ve tensikat-ı askeriyyeden başka nizamat-ı lazimenin te'ehhür ve tekasüle tesadüfü ileride tensikat-ı askeriyyenin dahi halel-pezir olabileceği...”* Ahmed Lütfi Efendi (1999 c:VIII:1183).

⁸²⁰ BOA (A)MKT 36/11) 1262 S 21/18 Şubat 1846.

⁸²¹ Tunaya (2010:32).

4.4. AVRUPA UYUMU KARŞISINDA GELENEĞİN SAVUNUSU

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğun'daki siyasi gelişmelerin temel sonuçlarından birisi de dini kriterlerin⁸²² yönetim pratiğinden ayrılmaya başlamasıydı.⁸²³ Bir başka deyişle modernite ve toprak bütünlüğü konularındaki meydan okumalara cevap vermek isteyen Osmanlı elitlerinin, imparatorluğun idari modernleştirilmesi yolunda atmış olduğu adımlar İslam'ın geleneksel nüfuz alanını daha da daraltmıştı. Özellikle II. Mahmud'dan itibaren girişilen reformlar temelde devlet kurumlarının ve bürokrasisinin Batılılaştırılmasına yönelik olduğundan, ulema da bundan payını alıyordu.⁸²⁴ Zira Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra, Batı tarzı hukuk anlayışı, devletin sekülerleştirilmesi sayesinde ceza davaları da dahil olmak üzere geleneksel İslam hukuku aleyhine etki alanını genişletmiştir.⁸²⁵ Ancak bu değişim/dönüşüme tepki gösterenlerin olmaması düşünülemezdi. Çünkü hiçbir toplum kendi düzeninden isteyerek vazgeçmemekte ve modernitenin yayılmasına karşı direnmektedir.⁸²⁶ Zira söz konusu direnç, dahildeki kargaşayı önlemeyi ve Tanzimat fermanının olumsuz

⁸²² Hz. Muhammed'in doğum kutlamalarının zamanı arap ayı (şühur-i kameriye-i arabiye) takvimine göre düzenlenirken 1836 yılında II. Mahmud'un özel girişimi ile güneş takvimi (şühur-i şemsiye) esas alınacak şekilde değiştirilmişti. II. Mahmud'un amacı hem ülke içindeki gayrimüslimlerin hem de ülke dışındaki yabancıların sempatisini kazanmaktı. Bkz: Stephanov (2014:143). Ubicini de II. Mahmud'u, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in "ilim Çin'de bile olsa arayınız" sözünü hatırlatarak Hz. Peygamber ile kıyaslamış, Padişahın dini metinleri değiştirmeden, sadece manalarını zamanın ihtiyaçlarına ve politikasına göre asıllarına uygun bir şekilde yeniden yorumladığını belirtmiştir. Bkz: Ubicini (1977 c:I:34-35).

⁸²³ Mardin (2008:134).

⁸²⁴ II. Mahmud'un, Batılı ya da Batılı gibi görünen yönetim tekniklerini benimsemesi, Batı tarzı erkek kıyafetleri ve toplumsal alışkanlıklara düşkün olması taşrada olduğu kadar, kentli elitler ve nüfus içinde de düşmanlar edinmesine yol açtı. Zira birçoklarına göre Mahmud "gavur padişah"tı. Bu suçlama yeniçeri yanlıları ve muhafazakârlar sayesinde yayılmakla kalmamış, Şeyh Saçlı lakaplı bir kişi başkent'in göbeğinde herkesin gözü önünde padişaha veryansın edebilecek kadar ileri gidebilmişti. Bkz: Zifi (2018:41).

⁸²⁵ Georgeon (2009:13).

⁸²⁶ Tekeli (2012 c:III:24).

etkilerini ortadan kaldırmayı planlayan Padişah Abdülmecid saltanatında mürted⁸²⁷ meselesiyle bir kez daha su yüzüne çıkmakta geçikmeyecektir.⁸²⁸

İstanbul'da çizmeci esnafına mensup Evakim Valdaya adlı bir Ermeni genci, 12 Mart 1842 tarihinde Mahmud Paşa Mahkemesi'nde Meclis-i Şer'ide iki şahid önünde Kelime-i Şehadet getirerek, kendi iradesi ile Müslüman olmuş, ancak bir süre sonra İslam'dan vaz geçerek eski dinine dönmek istemişti. Bunun üzerine mahkemeye çağrılarak kendisine nasihat edilen gence, bu hareketinin karşılığının şeriat gereği idam edilmek olduğu söylenmiş, fakat genç, kararından dönmemiş ve dava Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye gönderilmişti. Konu, Meclis-i Hass-ı Vükela'da görüşüldükten sonra kendisinin Meclis'e gelerek bir kez daha uyarılması kararı alınmıştı.⁸²⁹

Mürtedin katline dair "ilam-ı şerif" ve Fetvahane'den alınan fetva-ı şerife Meclis-i Umumi'den sonra toplanan Meclis-i Hass-ı Vükela'da görüşüldüğü sırada İngiltere Elçisi Canning, İngiliz elçiliği hademelerinden birisinin akrabası olduğu iddia edilen gencin davasına müdahalede bulundu.⁸³⁰ Daha sonra Lord Stratford Canning, idamın durdurulması için Baştercüman'ı Pisani aracılığıyla Sadrazam Rauf Paşa ve Hariciye Nazırı Rifat Paşa'dan yardım istedi. Lord Canning, *"eğer Britanya davaya dahil olursa Müslüman olmayan birinin meselesiyle başa çıkmak için Babıali'nin çok daha fazla güce sahip olması gerekecektir"* ifadeleriyle Rauf Paşa'yı üstü kapalı bir şekilde tehdit etti. Bunun üzerine Rauf Paşa, olayın siyasete ait bir konu olmadığını ifade ettikten başka, şeriat hükümlerinin devlet adamlarının müdahale alanının dışında kaldığını izaha çalıştı. Diğer taraftan İngiliz elçisinin Babıali'deki nüfuzu dikkate alınarak, kişinin tekrardan Meclis-i

⁸²⁷ "Dönmek; geri çevirmek, kabul etmemek" anlamlarındaki redd kökünden türeyen ridde ve irtidâd, fıkıh terimi olarak müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eder. İrtidad eden erkeğe mürtedd, kadına mürtedde denilir. Bkz: İnce (2008 c:XXXV:91).

⁸²⁸ Ermeni genci, 25 Ağustos 1843 tarihinde idam edilmiştir.

⁸²⁹ Özçelik (2001:401).

⁸³⁰ Lord Stratford Canning, idam edilecek gencin İngiliz elçiliği çalışanları arasında akrabası olduğundan söz etmemekle birlikte Evakim'in akrabaları arasından bazı kişilerin kendisinden yardım istediğini ileri sürmektedir. Bkz: Lane-Poole (1888 c:II:90). Turgut Subaşı, arşiv belgelerinden yola çıkarak İngiliz elçiliğinde böyle birinin ne çalıştığına ne de Evakim ile akrabalık bağı bulunduğuna dair kanıt olmadığı sonucuna varmıştır. Bkz: Subaşı (2002:8).

Vala'ya çağrılmasına ve eğer irtidadında ısrar ederse, hükm-i şerif gereğince idam olunmasına karar verildi. Babialî'nin dini gözeten hukuk anlayışından rahatsız olan Stratford Canning gibi Batılı devlet adamları için bu durum ele geçmez bir fırsat olarak görüldü.⁸³¹ Diğer taraftan Tanzimat Fermanı, her ne kadar gayrimüslim tebanın can güvenliğini teminat altına almış olsa da şeriat hükümleri, geleneksel hukuk anlayışında gedik açmak isteyen Batılı-modernist yaklaşımın karşısında hala gücünü muhafaza etmekteydi. Doğal olarak bu durum Batılı siyasetçiler arasında Tanzimat reformları ile "modernleşmek" isteyen bir devletin ne kadar samimi olduğunun da bir nevi testi olarak algılanmaktaydı.⁸³² Babialî, konunun uluslararası boyut kazanmasının tehlikelerini fark ettiğinden bir yandan başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı devletlerin hücumlarına maruz kalmamak için sefirleri aracılığıyla durumu izaha çalışıyor, diğer yandan Sadrazam Rauf Paşa, kendisi ile aynı fikirde olduğunu, yok yere kan dökülmesini kötü gözle gördüğünü, yalnız Kur'an hükümlerine karşı gelinemeyeceğini, dolayısıyla Ermeni gencin ölüm cezası almasının engellenemez bir felaket olduğunu Lord Canning'e ifade ediyordu.⁸³³ Zira Rauf Paşa, 24 Ağustos 1843 tarihinde Pisani ile yaptığı görüşmede Evakim'i ne bakanların ne de Sultan'ın kurtarmaya güçlerinin yetmeyeceğini açıkça belirtmişti.⁸³⁴ Bu noktada Rauf Paşa, muhafazakâr bir tutum sergilemektense, liberal davranmayı tercih etmişti. Sadrazam Rauf Paşa ile aynı fikirde olan Hariciye Nazırı Rıfat Paşa da İngiliz büyükelçiyle ulema ve halkın tepkisinin Sultanın tahtını bile tehlikeye atacak olayları tetikleyebileceği endişesini paylaştıktan sonra Tanrı'nın koyduğu

⁸³¹ Özçelik (2001:409).

⁸³² Subaşı (2002:7).

⁸³³ Turgut Subaşı, İngiliz ve Osmanlı arşivlerinde yapmış olduğu araştırmada Rauf Paşa'nın Lord Canning'e Evakim'in serbest kalması ile ilgili söz verdiğine dair herhangi bir belge bulamadığını ifade etmektedir. Bkz: Subaşı (2002:8).

⁸³⁴ Stratford Canning, Tanzimatın ilan edilmesinden sonra Babialî nezdinde fikirlerinin serpilip geliştiğini görmüştü. Ancak yine de Tanzimat'ın geleceğinden emin olmadığı için 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in gözdesi olan Rıza Paşa'nın gücünü kırmak adına yaşlı Sadrazam Rauf Paşa'nın görevden alınmasına çalışmaktaydı. Bkz: Polk (1968:257). Bir başka deyişle Stratford Canning'e göre Babialî'de asıl kontrol Sadrazam Rauf Paşa'da değil saraya yakın olan Rıza Paşa'daydı. Dolayısıyla Rıza Paşa'nın görünmez el gibi arka planda ülkeyi idaresi Canning'in planlarına ters düşmekteydi. Rıza Paşa'nın Tanzimat reformlarına pek de sıcak bakmayan bir kişi olduğunu göz önüne aldığımızda Lord Canning'in neden bu şekilde davrandığını anlamak zor değildir.

kuralları, insanların değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceği karşılığını vermişti.⁸³⁵ Diğer taraftan Rauf Paşa, Avrupalı güçler ile kriz çıkması olası bir konuda tek başına karar veremeyeceği için üzerindeki ağır sorumluluğu dağıtabilmek adına bir Meclis toplanmasını istedi. Böylece Rauf Paşa, Lord Canning'in üzerinde tesis etmeye çalıştığı baskıyı kırabileceğini düşünüyordu. Böylece Rauf Paşa, başkanlığında aralarında Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi ile Ali Rıza Paşa'nın da bulunduğu bir Meclis toplandı. Şeyülislam Mekki-zade Mustafa Asım Efendi, Ali Rıza Paşa ve iki nazır daha mürtedin idam edilmesi gerektiği yönünde oy kullandılar. Buradan çıkan karardan Rauf Paşa ile Rıfat Paşa'nın idama karşı oldukları anlaşılmaktadır. Aksi takdirde isimleri idamdan yana olan meclis üyeleri arasında yer alırdı.⁸³⁶ Uluslararası alanda diplomasinin tüm sınırları zorlanırken Ermeni gencin idam haberi İngiliz elçiliğine yıldırım gibi düştü.⁸³⁷ Bu durumun İngiltere ile ilişkileri daha da gerginleştirmemesi için Londra elçisi Mehmet Emin Ali Efendi⁸³⁸, acele içinde İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen ile görüşmeye gitti. Mehmet Emin Ali Efendi'nin temsil ettiği Babıali, mürted maddesi konusunda Avrupa'da meydana gelebilecek olumsuz havayı Rumeli'deki reayanın eşitliği için gerekli düzenlemelerin ivedilikle yapılacağı sözüyle dağıtacağını umuyordu. Fakat Lord Aberdeen, Canning'in Rauf Paşa'ya verdiği cevabı tekrarlayarak, idam cezası

⁸³⁵ XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Yunan bağımsızlığının arifesinde Osmanlı topraklarında bulunan David Urquart'ın Arnavut kökenli bir aileye mensup Calio Bey ile aralarında geçen aşağıdaki konuşma İslami geleneğin göz ardı edilmesinin Sultan'ın tahtına mal olacağını iddia eden Rauf ve Rıfat Paşalar'ın hiç de haksız olmadıklarını düşündürmektedir. Konuşmanın daha geniş bir versiyonu için bkz: Urquhart (1838:170-171). Benzer gözlemleri Edouard-Philippe Engelhardt'ta da bulmak mümkündür. Ona göre Padişah Abdülmecid, imparatorluğun çeşitli vilayetlerindeki halkların gözünde inancından kuşku duyulan bir halifeydi. Bkz: Engelhardt (2017:59).

⁸³⁶ Subaşı (2002:6).

⁸³⁷ Lane-Poole (1888 c:II:90-92).

⁸³⁸ Mustafa Reşid Paşa'dan sonra Tanzimat yolculuğunda Babıali'nin kontrolünü ele geçiren Mehmet Emin Ali Paşa'nın detaylı bir biyografisi için bkz: Hayrettin Pınar, "Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Mehmed Emin Ali Paşa, 1815-1871" Basılmamış Doktora Tezi; Fuat Andıç, Süphan Andıç, "Sadrazam Ali Paşa Hayatı, Zamanı ve Siyasi Vasiyetnamesi" Eren Yayınları ve Kemal Beydilli, "Ali Paşa, Mehmed Emin", TDVİA, II, 425-426.

yüzünden Babıali'nin zararlı çıkacağı konusunda Mehmet Emin Ali Efendi'yi uyardı.⁸³⁹

Sadrazam Rauf Paşa, mürted konusunda Büyük devletlerin baskılarını kırmakla meşgulken benzer bir olay bu kez de Bilecik'te yaşandı. Ermeni Evakim'in katli ile ortaya çıkan bunalıma benzer olarak Bilecik'te bir Rum'un idamının gerçekleşmesi Sadrazam Rauf Paşa açısından işleri büsbütün çıkmaza soktu. Daha önce Osmanlı devlet adamları tarafından böyle bir olayın tekrar etmemesi için söz verilmesine rağmen Bilecik olayı Babıali'ye olan güveni sarstı.⁸⁴⁰ Bilecik'te bir Rum'un idam edildiğine dair haberler İngiltere elçisi Lord Canning'e ulaşmakta gecikmedi. Lord Canning, sadece İngiltere'nin değil tüm Büyük devletlerin kendisiyle aynı fikirde olduğunu ifadeyle bir daha böyle bir uygulamaya başvurulmayacağına dair Babıali'nin garanti vermesini talep etti.⁸⁴¹ Ali Efendi ile Mustafa Reşid Paşa ise diplomasiyi kullanarak havayı yumuşatmaya çalışıyorlardı. Ancak ikili görüşmeler sonunda Ali Efendi'den gelen tahriratları Meclis'te değerlendiren Osmanlı devlet adamları İngiltere ve Fransa'nın müsamaha göstereceklerine dair umutları kalmadığından işin fazla uzatılmamasına karar verdiler. Rauf Paşa'nın da katıldığı Meclis'e göre bu çağda mürted katletmeye devam edildiği takdirde Avrupalı devletlerin tepkileri dinmeyeceğinden imparatorluğun varlığı dahi tehdit altına girecekti. Dolayısıyla bazı Osmanlı devlet adamları imparatorluğun bekası için bu tür cezaların göz ardı edilebileceği noktasında birleşmekteydiler. Çözüm olarak ise meselenin vukuunda mecburiyet-i şer'iyye merkezine götürülmeksizin tedbiren def'i çaresinin istihsaline bakılması düşünüldü. Aksi takdirde bu madde dolayısıyla yabancı devletlerin isteklerinin ve hücumlarının arkası kesilmezdi. Londra sefiri Ali Efendi'ye meclis kararları bu şekilde bildirilerek, idamın gerçekleşmemesi için

⁸³⁹ Lord Canning'ın İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen'e gönderdiği mektupta Meclis-i Vala Reisi Hafız Paşa'nın irtidad meselesinde geri adım atılmamasını ve yasanın uygulanması konusunda ısrarcı olduğunu yazıyordu. Dahası Hafız Paşa hakkında son derece olumsuz gözlemler yapan Canning, meselenin çıkmaza girmesinde Hafız Paşa'yi suçluyordu. Bkz: Subaşı (2002:11).

⁸⁴⁰ Mürted olan Hristiyan'ın katlinin gerçekleşmemesi için Babıali tarafından taahhütte bulunulmuştu. BOA (İ. MSM 63/1828/1/1).

⁸⁴¹ İrtidad eden Hristiyanların katledilmemesi için İngiltere sefaretini tarafından istenilen senetin suretidir. BOA (İ. MSM 63/1828/2/1).

neyin mümkünse yapılacağıın taraf devletlere söylenmesi istendi. Diğer taraftan mürted katlinin Şeri hukuktan kaldırılmasına imkân bulunmadığı Rauf Paşa tarafından Ali Efendi'ye verilen talimatta tekrarlandı.⁸⁴² Tüm çabalara rağmen Babiali'nin korktuğu başına gelmiş ve artık sorun devletler arası bir boyut kazanmıştı. Zira İngiltere, Tanzimat reformlarını uygulayacağına dair söz veren bir devletin bu hareketinin Batı dünyasında büyük bir tepki çekeceği konusunda Babiali'ye sürekli baskı yapmaktaydı.⁸⁴³ Çünkü İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izlediğinden İmparatorluk içinde Tanzimat reformlarını yakından takip ediyordu. Rifat Paşa, Lord Stratford Canning ile 8 Şubat 1844 tarihinde ve bundan iki gün sonra da Fransa elçisi Borkine ile 10 Şubat tarihinde birer görüşme yaptı. Lord Canning'e göre Osmanlı Devleti, Avrupa'da kalmak istiyorsa bu tarz uygulamalara⁸⁴⁴ bir son vermeliydi. Rifat Paşa ise Lord Canning'e islahata dair Avrupa'nın öğütlerine açık olduklarını, fakat kanunların temeli din olduğundan Padişah dahil hiç kimsenin geleneğin dışına çıkmaya cesaret edemeyeceğini ifade etti. Lord Canning bu kez Rauf Paşa'ya dönerek, eğer benzer şartlar altında bu bir İngiliz davası olsaydı, Babiali'nin tutumu nasıl olurdu sorusuna, Rauf Paşa bilmiyorum demekle yetinmişti.⁸⁴⁵ Rifat

⁸⁴² "...Hristiyan aleyhine bir madde olması ve hukuk-ı insaniyeden bulunması ser-riştesiyle ceza-yı mezkûrun ba'de-ez-în dahi icrasını tecviz edemeyecekleri efkârında bi'l-cümle Hristiyan devletleri müttelik ve yalnız düvel-i saire şimdiki halde bir güne te'minat-ı kat'iyye talebinde bulunmayarak Fransa ve İngilterelü taleb-i te'minatta dahi yekdiğeriyle müttelik oldukları..." BOA (İ. MSM 63/1828/4/1).

⁸⁴³ Hanioglu (2008:73).

⁸⁴⁴ İmparatorluğun farklı yerlerinden benzer irtidat haberleri Sadrazam Rauf Paşa'ya geliyordu. Halepli Mihail nam Nasrani irtidadda ısrar ettiği için arz-ı islam olunmasına, kabul etmediği takdirde ise katl olunmak veyahut "hengam-ı sığarında" vuku bulduğu surette katl lazım gelmeyip darb ve haps ve islama cebr kılınmak iktiza-yı şer-i şerifden bulunduğu dair Rauf Paşa'nın tezkiresi. Bkz: BOA (İ.MVL 37/685/2/1) Bu tezkireden irtidat eden kişinin hemen katledilmesi dışında darp yoluyla kararından vaz geçirilmesi şeklinde ikinci bir seçeneğin de olduğunu anlıyoruz. Ancak bu seçenek "hümanist" kaygıları öne süren Batılı devletlere nasıl izah edilebilirdi? Zira Avrupalı devletler din ve mezhep özgürlüğü konusunda Babiali ile anlaşmazlık halindeydiler. Diğer taraftan kişinin İslam'a hangi şartlar altında girdiği konusu irtidat ettiği takdirde karşılaşıcağı akıbeti de belirliyordu. "İrtidatında ısrar eden şahsın mukaddema islamı kabulü âkıl ve baliğ olarak mükreh ve sekeran olmadığı halde vaki olmuşlar ise arz-ı İslam olunup kabul etmez ise katl olunur eğer islamı kabulü halet-i sekrde yahud ikrah ile yahud akıl-ı mümeyyiz olup lakin hengâm-ı sığarında vuku bulmuş ise katller lazım olmayıp darb ve haps ile islama cebr olunmak..." suretiyle bir içtihad oluşturulmuştu. Bkz: BOA (İ. MVL 37/685/1/1)

⁸⁴⁵ BOA (İ. MSM 63/1828/10/2).

Paşa ise konunun bir kimlik sorunu olmadığını dolayısıyla aynı sürecin yaşanacağı cevabını vermişti.⁸⁴⁶

Rifat Paşa hem milletin gözünde itibar kaybetmemek hem de meseleyi çıkmaza sürüklememek için idam olayının bir daha yaşanmaması için güvence vermeyi kabul etti. Canning ise doğrudan Padişah ile görüşmek istiyordu. Ancak Rauf Paşa ile görüşen Rifat Paşa, buna gerek olmadığını ifade ederek Lord Canning'in isteğini nazikçe geri çevirdi. Zira konu vükela arasında müzakere edilmekteydi.⁸⁴⁷ Rauf Paşa, mürted ile ilgili Meclis-i hassı vükelada alınan kararı Padişah'a bildirdi.⁸⁴⁸ Padişah alınan kararları uygun bularak din kurallarının değiştirilemeyeceğini onayladı.⁸⁴⁹ Elbette durumdan tatmin olmayan Lord Canning, Hariciye Nazırı Rifat Paşa ile bir kez daha bir araya gelmek istediğini bildirdi.⁸⁵⁰ Rifat Paşa'nın konağında cuma günü gerçekleşen görüşme de Canning'in tavırlarından kuşku duyan Hariciye Nazırı Rifat Paşa,

“...bu babda aher bir gûne garaz ve mütalaa-i hafiyeye olupda Devlet-i aliyyeye bu misillü muğayir-i şer' mevadd-ı müşkile teklifiyle bir niza' ve arbede çıkarılması murad olunmakta ise madde bahs-i diğer olmağla ne hacet öyle bir şey var ise açıktan açığa söylense...”

ifadeleriyle İngiltere elçisinin gerçek niyetini öğrenmeye çalışınca Lord Canning,

“...bu babda kendi devletinin bir güne su-i niyet ve mütalaa-i hafiyyesi olmayup bi'l-akis bu uygunsuzluğun men'ini istemesi ancak Devlet-i aliyyeye kemal-i hulus ve hayırhahlığından ve bu misillü mevadd-ı muzırranın teceddüdü hakkında müstelzim olacağı netayic-i vahimeyi mütalaadan neş'et eylemiş olduğunu ve sair devletlerin efkârı dahi bu merkezde bulunduğu...”

açıklamasıyla Rifat Paşa'yı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin koruyucusu olduğuna ikna etmek istiyordu. Rifat Paşa ise,

“...bu maddenin bir suret-i mümkinesi bulunabilir mi yollu haylice şeyler araştırılmış ve bütün kütüb-i feteva-yı şer'iyye ve müellefat-ı fıkhıye tetebbu' ettirilmiş ise de bir güne çare ve imkânı bulunamamış...”

⁸⁴⁶ Subaşı (2002:19).

⁸⁴⁷ BOA (İ. MSM 63/1828/10/1).

⁸⁴⁸ BOA (İ. MSM 63/1828/10/3).

⁸⁴⁹ BOA (İ. MSM 63/1828/14/1).

⁸⁵⁰ BOA (İ. MSM 63/1828/10/4).

olduğunu hatırlatarak Canning'in ısrarcılığını sorguluyordu. Lord Canning, dinin bu konuda ne söylediğini bilmediğini ifade ederek böyle bir uygulamaya devam ederek bütün Avrupa'yı karşısına almanın Osmanlı Devleti'nin menfaatine olmadığını ve İngiltere'nin dostluğunun önemini vurgulayarak soruyu savuşturmayı seçmişti. Düvel-i Avrupa'nın sivilizasyona olan inancını tekrarlayan Canning, görevinin sadece böyle bir olayın tekrar yaşanmamasına dair resmi bir teminat almak olduğunu da sözlerine ekledi. Rifat Paşa'ya göre konu dini değil, siyasi olsaydı Avrupalı Devletlere karşı bu şekilde cevap vermek zorunda kalınmazdı. Dolayısıyla Rifat Paşa açısından dini açıdan çözüm üretilmeyen bir konuda ileriye dönük resmi bir teminat verilmesi söz konusu olamazdı. Canning, Avrupa'dan örnek vererek bu tarz olayların uzun zaman önce ortadan kalktığını dolayısıyla Osmanlıların Avrupa'yı bu konuda örnek alması tavsiyesinde bulunuyordu. Rifat Paşa ise Avrupa'da bu konunun çözülmesinin nedeni olarak Batılıların konuya dini değil dünyevi açıdan baktıklarını, dini açıdan yorumladıkları takdirde ise benzer tavrı göstereceklerini ifade ederek antitezini ortaya koymuştur. Canning, Padişahın inisiyatif aldığı takdirde konuyu çözebileceğine inanıyordu.⁸⁵¹ Zira her iki elçi de Avrupa'nın dostluğunu kaybetme tehlikesine değmeyecek bir konu için Osmanlı Devleti'nin riske girmesinin anlamsız olduğunu ileri sürdüler. Fransa elçisi Mösyö Borkine, mürted maddesinin din alanına sokularak politikadan ayrı tutulmasını hazmedemediğinden, vükelanın Avrupa ile dost geçinmek için çalışmasını Babialî'nin menfaatine olduğu tehdidini savurarak Osmanlı devlet adamlarını etkilemeye çalışıyordu.⁸⁵²

Rifat Paşa, bunun kabul edilmesinin içerde halkın desteğinin kaybedilmesine yol açacağını, reddi durumunda ise Avrupa'nın tehdidini Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine çekeceği değerlendirmesinde bulunarak Babialî'yi böylesi bir seçim yapmaya zorlamanın doğru olmadığına inanıyordu.⁸⁵³ Dolayısıyla Rifat Paşa'ya

⁸⁵¹ BOA (İ. MSM 63/1828/11/1).

⁸⁵² BOA (İ. MSM 63 1828/7/1).

⁸⁵³ XIX. yüzyılda Osmanlı ve Japon İmparatorluklarını kıyasladığımızda uluslararası diplomasi'nin ne kadar farklı işlediğini görebiliriz. Avrupalı güçlerin Ortadoğu ve Balkanlar üzerindeki menfaatleri yüzünden Osmanlı devlet adamları, diplomasi'nin dar kalıpları içinde sıkışmışken, Japonya, Batı'nın menfaatlerine uzak olduğu için Japon diplomatları

göre bu tarz istekler Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve egemenlik haklarına açık bir saldırıydı. Zira dış politika uğruna iç hukukun feda edilmesi bağımsız bir devlet için kabul edilemezdi. Karşı argümanlarını güçlendirmek isteyen Rifat Paşa, eğer konuyu tartışan mevcut ulemaya güvenilmiyorsa, İmparatorluğun farklı coğrafyalarından toplanacak ulemadan da fikir alındığı takdirde benzer sonucun çıkacağından emin olduğunu belirtti. Durumu değerlendiren Rifat Paşa ve Rauf Paşa, iki elçinin de uzlaşmaz tavrı üzerine doğrudan doğruya yabancı devletlere başvurma kararı aldılar. Ancak her iki elçi de zaten talimatları kendi devletlerinden aldıkları için böylesi bir hareketin Babıali'ye fayda getirmeyeceğini ifade ederek Rauf Paşa ve Rifat Paşa'nın girişimini boşa çıkarmaya çalıştılar. Ayrıca Mösyö Borkine, mürted maddesinin Avrupa'nın protestosu altında kalmaya devam etmesinin sakıncalarını hatırlattı. Mösyö Borkine, bazı gayrimüslimlerin, Avrupa'nın desteğine güvenip durumu suistimal ederek Babıali'ye sürekli sorun çıkaracakları uyarısıyla Rifat Paşa'yı ikna etmeye çalıştı. Böyle bir gelişmenin ise iki taraf ilişkilerine zarar vereceği tehdidinde bulundu.⁸⁵⁴

Mösyö Borkine, daha önce mürted meselesi ele alınırken dini birtakım sebepler ileri sürülerek isteklerinin reddedildiğini belirttiği görüşme sırasında Bilecik'te aynı sebeple bir kişinin daha idam edildiğini hatırlatarak Babıali'den kesin olarak teminat verilmesini istedi. Fransa elçisi, Bilecik olayından sonra Avrupalı devletlerin Babıali'ye nasıl güveneceklerini de sormayı ihmal etmedi. Rifat Paşa ise Fransa'nın dini gerekçeleri bildiği halde bunda ısrar etmesinin altında Osmanlı egemenliğinde yaşayan milletleri devletten koparmak iddası olduğunu gündeme getirdi. Mösyö Borkine'nin Rifat Paşa'nın iddialarına cevabı ise İngiltere ve Fransa'nın geleneksel politikasına atıfla başlamaktaydı. Buna göre İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünden yana olmakla birlikte barbarca bir hareketin bu politikaya zarar verdiğini, dolayısıyla Avrupa hukuku etrafında hiçbir büyük devletin kendi ülkesinde böyle bir uygulamayı kabul etmeyeceğinden bu tür olaylar bir daha yaşanmamalıydı. Rifat Paşa ise bu

Osmanlı meslektaşlarının karşılaştıkları sorunlara genellikle yabancıydılar. Bkz: Esenbel (2012:238).

⁸⁵⁴ BOA (İ. MSM 63/1828/3/2).

uygulamanın dini kaideden kaynaklandığını dolayısıyla ne mezhep ne de milliyete ait bir durum olmadığını savundu. Ayrıca mürtedin katli uygulamasının ortadan kaldırılmasına dair resmi bir taahhüt verilemeyeceğini bildirdi. Rifat Paşa'ya göre Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçen kişi sonra eski dinine dönecekse kişinin bunu Osmanlı Devleti sınırları dışında Avrupalı Devletlerin topraklarında yapması durumunda katil maddesinin uygulanmasına zaten gerek kalmayacaktı. Fransa elçisinin aklına bu çözüm yatmakla beraber asıl sorun Osmanlı sınırları içinde vuku bulacak bir durumda ne olacağıydı? Rifat Paşa, şeriat hükmü aynen uygulanır değince ilerleme sağlanamadı. Ayrıca Rifat Paşa, Fransa elçisine bin iki yüz yıldır şeri konularda bu maddenin uygulanmadığına dair bir kanıt sahibi iseniz beyan edin ifadeleriyle rakibinin elini zayıflatmaya çalıştı. Mösyö Borkine, tarihte bazı şeri vakaların farklı şekillerde yorumlanabildiğini belirtmekle birlikte, din alanına giren bu konuda herhangi bir yorum yapmasının üstüne vazife olmadığını, dolayısıyla bunun çaresini yine Osmanlı devlet adamları ve ulemasının bulmaları gerektiği karşılığını verdi.⁸⁵⁵ Üç saatten fazla süren görüşmede istenilen netice hasıl olmadığından toplantı sona erdi. Rifat Paşa, toplantı tutanaklarını Sadrazam Rauf Paşa'nın bilgisi dahilinde meclise sundu.⁸⁵⁶

Meclisten çıkan kararda Bilecik'te yaşanan mürtedin katline dair işin dini yönü olduğu büyük devletlere tekrar açıklandı. Dolayısıyla dini olan bir konuda siyasetin herhangi bir yetkisi olmadığı bir kez daha vurgulanıyordu. Ayrıca yapılan baskıların bağımsız bir devletin iç hukukuna bir müdahale olduğu tepkisi verilmişti.⁸⁵⁷ Diğer taraftan İngiltere ve Fransa, Babıali'ye karşı Rusya, Avusturya ve Prusya devletlerinin müşterek baskıda bulunmalarını gündemlerine almıştı.⁸⁵⁸ Böylece konu gitgide karmaşık bir hal alırken Avrupalı güçlerin Babıali'den beklentileri her geçen gün daha da artmaktaydı. Avusturya'nın muhafazakâr Başbakanı Metternich, Babıali'den kendisine yapılan uyarıları dikkate almasını tavsiye ediyordu. Bilecik'te vuku bulan idam olayına kayıtsız kalmayan Rusya

⁸⁵⁵ BOA (İ. MSM 63/1828/3/2).

⁸⁵⁶ BOA (İ. MSM 63/1828/3/1).

⁸⁵⁷ BOA (İ. MSM 63/1828/12/2).

⁸⁵⁸ BOA (İ. MSM 63/1828/6/1).

devleti umur-u ecnebiyyesi nazırı Kont Nesselrode⁸⁵⁹ 1844 yılının 15 Şubatı'nda Mösyö Titof'a bir tahrirat göndermişti. Buna göre irtidad edenlerin katli uygulaması Babıali'nin menfaatine uygun olmadığı Padişah'a hatırlatılmıyordu.⁸⁶⁰ Dolayısıyla bu çağda böyle bir ceza usulünün tatbiki yanlış ve İslam dininde böyle bir madde kural olsa bile bunun terk edilmesi gerektiği Babıali'ye kabul ettirmeliydi. Zira Hristiyan ahaliyi hoş tutmak yerine böyle uygulamalar Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü tehlikeye atmaktaydı.⁸⁶¹ Osmanlı makamları ise Rusya'nın bu çıkışına, Hristiyanların da tıpkı diğer tebaa gibi kendi dinlerinde rencide olmadan huzur içinde yaşadıkları karşılığını verdi.⁸⁶² Büyük devletler işin dini boyutunu kabul etmekle beraber, insan hayatını gözetecek politikaları uygulaması yönünde Osmanlı Devleti'ne hücum etmekten de geri durmuyorlardı. Büyük devletler bu konudaki haklılıklarını ise aynı dinden olmalarına bağlıyordu. Bu arada Fransa'da Guizot⁸⁶³, İngiltere ile üç konuda uzlaştıklarını Fransa millet meclisinde ilan etti. Bunlar Osmanlı'nın egemenliği altındaki Hristiyanların korunması, Osmanlı bağımsızlığının sürmesi ve Kûdüs'te tek bir devletin himayesiydi. Mösyö Guizot'ya göre Babıali'deki mutahassıp takımı tasfiye olmuştu. Ancak bunların her an yeni bir girişimde bulunması ihtimali de yok değildi. Zira Mösyö Guizot, mutahassıpların yenilgisi Fransa'nın zaferi için faydalıdır görüşündeydi. Ayrıca Mösyö Guizot'ya göre Babıali Hristiyan maddesinde yalnız Rusya ile hareket etmeye kalkmasaydı Avrupa hukukuna dahil olabilirdi.⁸⁶⁴ Fransa'nın bakış açısına göre olay barbarlık ile medeniyetin anlaşmakta zorluk çekmesinin bir tezahürüydü. Mürted meselesi ise bunun sadece küçük bir örneğiydi.

Fransa'nın da desteği ile Lord Canning, işin peşini bırakmayarak, Babıali üzerindeki baskısını günden güne artırıyordu. Ancak Rauf Paşa, İngiliz elçisi ile

⁸⁵⁹ Karl Vasilyevich, Kont Nesselrode, 1822–1856 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakan'ı olarak görev yapmıştır. Bkz: (<https://www.britannica.com/biography/Karl-Robert-Vasilyevich-Graf-Nesselrode>).

⁸⁶⁰ Özçelik (2001:387).

⁸⁶¹ BOA (İ. MSM 63/1829/3/1).

⁸⁶² BOA (İ. MSM 63/1829/2/1).

⁸⁶³ François Guizot, 1840-1848 yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda bulunmuştur. Bkz: (<https://www.britannica.com/biography/Francois-Guizot>).

⁸⁶⁴ BOA (İ. MSM 63/1828/5/1).

ters düşmek istemediğinden, Canning'e kesin bir cevap vermekten kaçınıyordu. Rauf Paşa'nın daha önce olduğu gibi dini gerekçe göstermesine ikna olmayan Lord Canning, bu kez sıradışı bir yöntemle sorunun köklerine inmeye karar verdi. Böylece Lord Canning, Rauf Paşa ve Rifat Paşa'nın itirazlarının kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i incelemeye başladı. Lord Canning, Kur'an-ı Kerim'de din değiştirenlerin ölüm cezası almalarını gerektirecek herhangi bir kanıt olmadığı sonucuna vardı.⁸⁶⁵ Lord Canning'in bu şekilde davranmasının nedeni Rauf Paşa ve Rifat Paşa'nın tezlerini yine onların dayandığı kaynağı kanıt göstererek çürütmektir. Eğer bunu başarabilirse dini esaslardan gücünü aldığı ifade edilen bir geleneğin aşılmaz gibi görünen duvarlarında arzu ettiği büyüklükte bir gedik açabilirdi. Ulaştığı sonuçları Rauf Paşa ve Rifat Paşa ile paylaşan Lord Canning elindeki kozu etkili kullanmış olacak ki Rauf Paşa, mürted meselesinde yabancı elçiler ile devam etmekte olan müzakereler hakkında Şeyhülislam'ın görüşünü almaya karar verdi. Şeyhülislam'a göre konu doğrudan şeriat'ı ilgilendirdiğinden irtidad eden şahıs tevbe etmediği takdirde tehiri caiz olmayan ahkam-ı şer'iye'nin icrası gerekiyordu. Dolayısıyla ulemanın başı konumundaki Şeyhülislam, Rauf Paşa ve Rifat Paşa'nın aksine idam cezasının ertelenemeyeceği kanaatindeydi.⁸⁶⁶ Meşihatten yapılan açıklama da sorunu ortadan kaldırmadığından Sadrazam Rauf Paşa ve Hariciye Nazırı Rifat Paşa, büyük bir ikilem içinde kaldılar. Çıkan karara göre konu şeriatın alanına girdiği için hükümetin siyasi açıdan herhangi bir tasarruf hakkının olmadığı yönündeydi. Ancak bu durum büyük devletlere nasıl izah edilecekti? Asıl sorun burada düğümleniyordu. Çünkü sabırsız Batılı devletler Babıali'nin geri adım atacağı inancındaydılar. Aksi takdirde Avrupalı devletler ıslahatlar konusunda Babıali'ye verdikleri desteği çekebilir ve Avrupa kamuoyunda Osmanlılar'ın durumu daha

⁸⁶⁵ Lane-Poole (1888 c:II:91-92).

⁸⁶⁶ Dönemin şeyhülislamı, Meclis-i Hass-ı Vükela toplantısında bazı üyelerden çok daha yumuşak bir tavır sergilemesinin yanı sıra şer'i hükümleri hatırlatmak dışında bir seçeneğinin olmadığını belirterek, bu tür vakaların kendisine getirilmemesi konusunda nazırlardan rica etmişti. Bkz: Yakut (2014:89). Osmanlı Devleti'nde İslam, hiçbir zaman devlet karşısında özerk bir yapıya sahip olmamıştı. Zira din adamları, padişah tarafından atanırlar ve görevden alınırlardı. Ulema, padişahın Şeriat'a aykırı bulduğu kararları geçersiz kılma hakkına sahipti; fakat bu yola nadiren başvurulurdu. Dolayısıyla Şeyhülislam'ın hükümete doğrudan müdahalede bulunma hakkı yoktu. Bkz: Heper (2015:58).

da kötüleşebilirdi. Zira Avrupalı elçiler Babıali'yi yalnız bırakmakla da tehdit etmeye başlamışlardı. Sadrazam Rauf Paşa, tüm bu sıkışmışlık hali içinde irtidad gaillesinden devleti en az zararla çıkarmanın bir yolunu bulmak zorundaydı. Bu meselede Rauf Paşa'ya en büyük desteği ise hiç kuşkusuz Hariciye Nazırı Rifat Paşa veriyordu. Rauf Paşa ile Rifat Paşa kendilerince bir çözüm buldular. Buna göre bir yandan Avrupalı devletlere konunun şeriat alanına girmesinden dolayı siyaseten müdahale edilemeyeceği tekrar hatırlatıldıktan sonra mevcut uygulamadan rahatsız olduğu resmi makamlarca dile getirilecek, diğer yandan da Rauf Paşa ve vükela, *bazı münasib ülema ile daire-i mahremiyette bir kere müzakere ve mecburiyet-i şer'iyye ve nezaket-i asriye ile beraber icabı mütalaa olunmak üzere* görüştükten sonra gerekli evrakı hazret-i feteva-penahiye göndereceklerdi. Sadrazam Rauf Paşa ile Şeyhülislam özel bir görüşme yaptıktan sonra, ulemadan uygun kişilerin de katılacağı bir Meclis'te irtidad konusunu detaylı bir şekilde tekrar ele almaya karar verdiler. Meclisten çıkan karar Padişah Abdülmecid'e sunulduktan sonra yabancı devlet elçilerine kesin cevap verilecekti. Bu arada Babıali'den cevap bekleyen İngiliz ve Fransız elçilerine yönelik bir iyi niyet gösterisi olarak "*derece-i hükm-i şer'i-i âliye tevfikân hilafet-intima-yı hazret-i zıllullahiye*" başvurulduğu bildirildi.⁸⁶⁷ Böylece Padişah Abdülmecid'in, Rauf Paşa tarafından sürecin yönetilmesine ilişkin hazırladığı planı onayladığına dair 22 Şubat 1844 tarihinde irade-i seniye çıkarıldı.⁸⁶⁸

Babıali'den konunun Meclis'te tekrar görüşüleceği cevabı gelince İngiliz ve Fransız elçileri ortak hareket ederek sürecin uzamasının Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir durum yarattığını Baştercümanları aracılığıyla Rifat Paşa'ya bildirdiler. Çünkü İngiltere ve Fransa'ya göre Babıali bürokratları kendilerini oyalıyordu. Sürecin ağır işlemesinden yakınan İngiliz elçisi Lord Stratford Canning, tercümanı Pisani'ye vermiş olduğu talimatlarla Babıali'yi markaja alarak, Osmanlı devlet adamlarını istediği yönde karar almaya zorluyordu. Bunun için de Stratford Canning, Fransız elçisi ile birlikte hareket etmekteydi. Canning talimatnamesinde vükelayı hedef göstererek, gerçekte politik olan bir meseleyi dinin gereği gibi savunan Osmanlı devlet adamlarını eleştirmekteydi. Hatta

⁸⁶⁷ BOA (İ. MSM 63/1827/1/1).

⁸⁶⁸ Özçelik (2001:390).

Canning'ın iddiasına göre İngiltere gibi dost bir devletin talebini yerine getirmek Padişah'ı da memnun edecekti.⁸⁶⁹

Babialı, içerde ve dışarda yürüttüğü diplomasinin büyük devletlerin gücü karşısında aciz kaldığını fark ettiği sırada imparatorluğun çeşitli yerlerinden mürtedlerin idam edildiğine dair haberler İstanbul'a gelmeye devam ediyordu. Bu kez merkeze hiç de uzak olmayan Bursa'da irtidad eden bir Rum idam edilmişti. Ele geçen fırsatı kullanmak isteyen Lord Canning, bu uygulamanın Hristiyan Avrupa devletlerinin indinde infial uyandırmaya devam ettiğini ve artık Babialı'nın irtidad eden kişileri idam etmekten vazgeçmesini talep etti. Zira Lord Canning, öteden beri Babialı'yi bunu önlemeye yönelik adımları atmamakla suçluyordu. Lord Canning'e göre İngiltere yalnız kalacak dahi olsa bu davadan vazgeçmeyecekti.⁸⁷⁰ Hal böyle iken Selanik'te benzer bir durum daha yaşanması üzerine araya bu kez İngiltere Dış işleri Bakanı Lord Aberdeen girdi. Lord Aberdeen, Mehmet Emin Ali Efendi ile yaptığı mülakatta eğer idam edilen kişilerden biri İngiliz uyruğunda olsaydı o zaman Babialı'nın başındaki gailenin felakete dönüşeceği uyarısını yaptı. Ali Efendi ise Rauf Paşa ve Rifat Paşa'nın tezlerini savunarak Tanrı tarafından konulan kuralların insan eliyle değiştirilemeyeceği karşılığını verdi. Ayrıca Ali Efendi, bir kişi Müslüman olduktan sonra eski dinine dönerse bunun kendi mahallesi tarafından bildirilmesi halinde şeri ahkâmın uygulanmasından başka çare kalmayacağını da sözlerini ekledi. Diğer taraftan İngiltere ile köprüleri atmak istemeyen Ali Efendi, irtidad edecek kişinin yabancı memleketlere gitmesi halinde sorun kalmayacağını ifade etti. Bununla birlikte Ali Efendi, Osmanlı sınırları içinde irtidad edenlere şiddetli cezalar verilmesinden yanaydı. Çünkü bu kişiler şiddetli bir şekilde cezalandırılmazlar ise bu davranışlarını tekrarlayıp, durumu suiistimal ederek kendi çıkarlarına kullanabilirlerdi. Zira Ali Efendi'ye göre Lord Canning olayları abartılı bir şekilde anlatmaktaydı.⁸⁷¹ Ali Efendi'nin vermiş olduğu izahattan

⁸⁶⁹ BOA (İ. MSM 63/1828/8/1).

⁸⁷⁰ BOA (İ. MSM 63/1828/9/1).

⁸⁷¹ BOA (İ. MSM 63/1828/15/1).

etkilendiği anlaşılan Lord Aberdeen, konu hakkında Fransız meslektaşı ile bir müzakere yaptıktan sonra kararını bildireceğini söyleyince görüşme sona erdi.⁸⁷²

İngiltere ve Fransa'nın uzlaşmaz tavırları karşısında gittikçe yalnızlaştığını anlayan Babıali için muhafazkar politikanın baş savunucusu konumunda görülen Avusturya öne çıkmaya başladı. Babıali Avusturya Başbakanı Metternich'in devreye girmesi sayesinde üzerindeki baskının hafifleyebileceği umudunu taşıyordu. Çünkü Avusturya'nın ikna edilmesinin Rusya'nın da desteğinin kazanılmasını sağlayabilirdi. Böylece Babıali İngiltere ve Fransa'ya karşı tek hamlede iki müttefik kazanmış olacaktı. Bu nedenle Viyana sefiri Muhtar Bey'e büyük bir sorumluluk düşüyordu. Muhtar Bey, Prens Meternich ile yaptığı mülakatta idam cezasının İslam'ın bir gereği olarak uygulandığını, dolayısıyla mürted maddesinin terkinin mümkün olmadığını tekrarlayarak konuya girip, Avusturya Devleti'nin Osmanlı'nın hayırhahı olması sebebiyle İngiltere'nin hücumlarına karşı kendilerine siyasi destek vermelerini istedi. Ancak Metternich'e göre İngiltere'nin itirazları dini hükmü ortadan kaldırmak amacını taşımadığından, mürted konusunda Babıali daha müsamahakâr bir tavır sergilemeliydi. Muhtar Bey ise bunun İslami bir hükmü ortadan kaldırmak anlamına geldiğinden son derece emindi. Metternich'e göre İngiliz idarecilerin kendi kamuoylarının tepkisini dikkate almak zorunda kaldıklarından mürted meselesinde hassas davranmaları son derece doğaldı. Verilen cevap karşısında tatmin olmayan Muhtar Bey, İngiltere işi fili müdahaleye kadar götürürse Avusturya'nın tavrının ne olacağını sorması üzerine Metternich'in cevabı İngiltere'nin konuya insan hakları ve dini özgürlükler açısından baktığı için buna karşı çıktıkları takdirde, tüm Hristiyanlık alemini ve büyük devletleri karşılarında bulacaklarından, tarafsız kalmaktan başka çareleri olmadığı yönündeydi. Kısacası Avusturya, Babıali'nin beklediği desteği vermeye yanaşmıyordu.⁸⁷³ Muhtar Bey'in boşa çıkan girişimi karşısında umutları henüz tükenmemiş olan mücadeleciler Reşid Paşa, diplomasiyi kullanarak en azından Fransa'yı Babıali'nin yanına çekebilirse Avrupa uyumunda bir gedik açabileceğine inanıyordu. Mustafa Reşid Paşa, 15 Mart 1844 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı ile görüşerek İngiltere'nin mürted maddesinde resmi teminat

⁸⁷² BOA (İ. MSM 63/1828/13/1).

⁸⁷³ BOA (İ. MSM 63/1829/4/1).

istememesinin işi çıkmaza soktuğunu belirterek, destek aradı. Ancak Fransa Dışişleri Bakanı, Mustafa Reşid Paşa'ya karşı sert bir tavır takınarak Babıali'nin elinden geleni yapmadığını ima ettikten başka İngiltere'nin talep ettiği resmi taahhüdün bir an önce yerine getirilmesini istedi.⁸⁷⁴ Her türlü girişimi sekteye uğrayan Babıali artan baskılar üzerine Sadrazam Rauf Paşa başkanlığında bir Meclis topladı. Meclise Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi'nin yanı sıra Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Serasker Rıza Paşa ve birkaç üye daha katıldı. Uzun ve çetin tartışmalardan sonra Babıali, mürted olan Hristiyanın idamının bir daha vuku bulmaması için teşebbüste bulunacağına dair resmi taahhüt vermeyi kabul etti. Daha sonra Rauf Paşa, alınan kararların yabancı devlet elçiliklerine bildirilmesini istedi. Ancak bu kez de taahhüdün içeriği konusunda anlaşmazlık çıktı. Çünkü Lord Canning,

“Mürted olan Hristiyan'ın katli maddesi fimâ ba'd vuku'a getirülmemesi hususuna dair esbab-ı müesserenin icrasına taraf-ı Devlet-i aliyyeden teşebbüse taahhüd olunur”⁸⁷⁵

ifadelerini yeterli bulmamıştı. Rauf Paşa, mürted maddesi hakkında Padişah'a yazdığı arz tezkiresinde Meclis'e alınan kararın Hariciye Nezareti tarafından bildirilmesi üzerine İngiltere tercümanı Pisani'nin, Lord Canning'in talimatı uyarınca evrakta geçen Hristiyan'ın katli ibaresine “idam” lafzı ile *“dinlerinden dolayı mahallerinde rencide edilmeyecekleri”* ifadeleri eklenmedikçe kendisinin kabul ve tebliğine yetkili olmadığından bahsediyordu. Bunun üzerine Hariciye Nezareti aracılığıyla ikna girişiminde bulunulsa da sonuç alınamadı. Diğer taraftan talep edilen değişiklik hakkında Vükela ile görüşüldükten sonra cevap verileceği Pisani'ye iletildi. Zira daha önce Canning'in gönderdiği pusulaya henüz cevap verilmediğinden İngiltere ve Fransa birlikte harekete geçerek pusulaya cevap verilmediği takdirde tüm görüşmelerin ve alınan kararların yok hükmünde sayılacağı tehdidini savurmuşlardı. Ayrıca Rauf Paşa, Viyana elçisi Muhtar Bey ve Rusya sefaretinden gelen mektupları incelediğinden durumun aciliyetinin farkındaydı. Rauf Paşa, bütün Avrupa'nın mürted konusunda ittifak üzere olduklarını anlamıştı. Sorunun çözümsüz kalması ise Babıali'nin aleyhineydi.

⁸⁷⁴ Kaynar (2010:561) ve Karasu (1993:209).

⁸⁷⁵ BOA (İ. MSM 63/1828/1/1).

Bunun üzerine Rauf Paşa ve Rifat Paşa hem Avrupa'nın şüphesini def etmek hem de işi daha fazla uzatmamak için Meclis-i Hass-ı Vükela toplantısında taahhütün içeriği bir kez daha gözden geçirildi. Bunun üzerine Meclis-i Hass-i Vükela'da yapılan görüşmeler sonunda senedin içeriğine ait bazı düzeltmeler yapılarak, evrak İngiltere elçisi Canning'e teslim edilmek üzere tekrar Pisani'ye verildi.

“Müslümandan irtidad edenlerin katli vuku'a getirülmemesine şimdiden ziyade en müessir esbaba teşebbüs olduğunu Devlet-i aliyye taahhüd eder ve ile'l-ebed saltanat-ı seniyyede mürted katli terk olunmuşdur. Devlet-i aliyye bundan böyle Hristiyanları dinlerinden dolayı tahkir etmek ve rencide ve remide eylemek niyetinde değildir.”⁸⁷⁶

Babialı, taahhüd vermeyi kabul etse de ortaya bu kez de taahhüdün muhtevasıyla ilgili kriz çıkmıştı.

“İslamdan irtidad sebebiyle katli hâlâtlarının tekerrürünü men' zımında Devlet-i Aliyye şimdiden en ziyade müessir esbaba teşebbüs etmeği taahhüd eder. Devlet-i Aliyye bu usulü daimen terk eylemesiyle beraber din-i îseviyi tahkir ve Hristiyanları dillerinden dolayı rencide ve remide etmekle her gûna fikir ve mütalaayı reddeder.”⁸⁷⁷

Pisani'den gelen pusula öncekilerle benzerlikler taşıdığından Rauf Paşa'nın tepkisini çekti. Bunun üzerine Pisani'ye kendilerine verilen evrakta geçen ibarelerin aynı anlama geldiği dolayısıyla artık bundan sonra başka değişikliğe gerek kalmadığı bildirildi. Ancak Lord Canning'den kesin talimat alan Pisani “idam” sözcüğünün senedde belirtilmemesi halinde kabul edilmesinin mümkün olmadığına direktince işin daha fazla uzamasını sakıncalı gören Rauf Paşa ile Rifat Paşa konunun müzakere edilmesi için bir kez daha Meclis-i Hass-i Vükela'yı toplantıya çağırdılar. Müzakerelerin sonucu Canning'in isteğinin yerine getirilmiş olmasıydı.

“Zât-ı şevket-semat-ı hazret-i şahane düvel-i fahime ile olan münasebat-ı hâlisesinin hüsn-i vikayesinin suret-i kamile-i mütekabilenin tezyid ve istikrarı niyet-i mahsusa-i daimesindedir. Mürted olan hristiyanın katli ve idamı

⁸⁷⁶ BOA (İ. MSM 63/1828/2/1).

⁸⁷⁷ BOA (İ. MSM 63/1829/1/1).

*maddesi fima-ba'd vukua getirilmesi hususuna dair esbab-ı müessirenin icrasına taraf-ı devlet-i aliyyeden teşebbüse taahhüd olunur.*⁸⁷⁸

Verilecek senedin bu şekilde hazırlanmasını İngiltere elçiliği de kabul ettiğinden son pürüz de giderilmiş oldu.⁸⁷⁹ Canning, bunun üzerine Padişah'ın huzuruna çıkarak doğrudan teşekkürlerini iletmek istediğini bildirdi. Rauf Paşa, uygun görüldüğü takdirde Canning'in cumartesi günü Padişah'ın huzuruna çıkabileceği yanıtını verdi.⁸⁸⁰ Emeline ulaşan Lord Canning için geriye, verilen taahhüdü bir de Padişah Abdülmecid'in kendisinden duymak kalmıştı. Rauf Paşa ve Hariciye Nazırı'nın tüm engellemelerine rağmen dileği kabul olan Lord Canning, Padişah Abdülmecid tarafından sıcak karşılanmış ve istediği teminatı Padişah'ın ağzından sözlü olarak duyma şerefine nail olmayı başarmıştır. Ancak Canning'in bu girişimi Sadrazam Rauf Paşa ve Hariciye Nazırı Rifat Paşa'nın hiç hoşuna gitmemişti. Dışardan Osmanlı Devleti'nin hukukuna yapılmış bu denli bir tazyik neticesinde elde edilmiş taahhüt, Rauf Paşa ve Rifat Paşa'yı son derece rahatsız etmişti. Zira Lord Canning, hatıralarında mürted meselesinde hiçbir Türk nazırından yardım görmediğini iddia etmiştir.⁸⁸¹ Her ne kadar Osmanlı Devleti mürted vakasının tekrarı halinde bir daha katil olayının yaşanmaması için alınacak tedbirlerde serbest bırakılmışsa da Avrupalı devletler Mustafa Reşid Paşa'nın da işaret etmiş olduğu üzere Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmekten vazgeçemediler. Sonuç olarak yabancıların müdahalesini önlemek adına Tanzimat fermanıyla kabul edilen, "zimmilerle Müslümanların bazı haklardan yararlanmaları" ilkesi, pratikte bir İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin bazı hususlarda Şer'i hukuka tabi tutulmalarının ortaya çıkardığı sorunları⁸⁸² ya da çelişkileri gidermekte yetersiz kalmıştı.⁸⁸³ Milyonlarca Hristiyan'ın Müslüman bir

⁸⁷⁸ *"Muahharen meclis-i hâs-ı vükelâ kararı üzere İngiltere ve Fransa elçileri tarafına verilen müzekkerenin aslıdır."* BOA (İ. MSM 63/1830/2/1).

⁸⁷⁹ BOA (İ. MSM 63/1830/3/1).

⁸⁸⁰ BOA (İ. MSM 63/1829/5/1) 28 Safer 1260/28 Mart 1844.

⁸⁸¹ Lane-Poole (1888 c:II:91-92).

⁸⁸² Bozkurt, (1996:131); Tuncer (2009:51) ve Ülken (2011:56).

⁸⁸³ Tanzimat sonrası Osmanlı bürokrasi ve aydın çevrelerinde belirginleşen, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinden İslamı sorumlu tutan eğilimlerin karşı çıktıkları İslam aslında, Osmanlı merkezi iktidarı ile özdeşleşmiş ve bu sebeple tabii olarak siyasallaşmış ve muhafazakarlaşmış bu geleneksel İslam, yani klasik Osmanlı İslamı idi. Bkz: Ocak (2000:13) Diğer taraftan 28 Kasım 1839 tarihli Times gazetesinde, Osmanlı Devleti'nde

imparatorluğun çatısı altında yönetilmesi olgusu, Büyük güçlerin iradelerini empoze etmeye çalıştığı uluslararası prestij savaşlarında Osmanlı Devleti'ni, çekişme alanı haline getirdi. İngiltere'nin dünya gücü olarak ortaya çıktığı bir zamanda onun adımlarını izleyen diğerleri de "medeniyet misyonunun" birer savunucuları olarak, "medeniyet normlarının" reddedildiği iddiasıyla İslam'î geleneğe karşı cephe aldılar.⁸⁸⁴ Rauf ve Rifat Paşalar'ın da aralarında bulunduğu bazı Osmanlı devlet adamları ise ülkenin iç işlerine müdahalenin önüne geçmek kaygısıyla meseleyi siyasetten uzaklaştırıp, dokunulmaz addettikleri şer'i alana sıkıştırarak dini kendilerine kalkan yapmak düşüncesiyle hareket etmiş olababilirlerdi. Meseleyi ele alış tarzları her ne kadar kendi açılarından doğru olsa bile, uygarlığın⁸⁸⁵ tek sahibi olduğunu iddia eden Batı kamuoyundaki Osmanlı algısı üzerinde menfi tesirler doğurduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

4.5 SİYASETTE SON PERDE: SADARET'TEN MECLİS-İ ALİYE'YE

Padişahın, Reşid Paşa'yı gözden çıkarması üzerine artık iyice ihtiyarlamış olan Rauf Paşa'ya 1852 Ocak 27/1268 Rebiyülahir 4 tarihinde beşinci defa sadaret yolu açıldı. Padişahın Rauf Paşa'dan beklentisi son derece açıktı. İhtiyar sadrazam Tanzimatın vaatlerini yerine getirmeliydi. Sultan Abdülmecid, Arabistan'daki karışıklıklar yüzünden iki senedir Haremeyni Şerifeyn ve ahalisi ile devletin yeterince ilgilenemediğine dikkat çekerek Rauf Paşa'dan surre alaylarının tekrardan hazırlamasını istedi.⁸⁸⁶ Ayrıca dış siyasetteki gelişmeleri de yakından izleyen Padişah, Sadrazam Rauf Paşa'dan dost devletler ile olan antlaşmaların takibine özen göstermesini buyurdu.⁸⁸⁷ Ancak Rauf Paşa'nın son

Tanzimat fermanının ilan edilmesiyle birlikte 150 yıldır uygulanan despot yönetimin yerine insan haklarına saygılı bir yönetim geldiği yazılmıştı. Bkz: Koloğlu 1989:13).

⁸⁸⁴ Deringil (2000:567).

⁸⁸⁵ Uygarlık kavramı, burada Norbert Elias'ın ifadesiyle bazı toplumların diğerleri karşısındaki statülerini belirlemek için kullanılmıştır. Bkz: (2004 c:1: 112).

⁸⁸⁶ Rauf Paşa tarafından, Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı Musa Ağa'ya teslimen Medine ahalisine dağıtılmak üzere gönderilen surre kayıtları. Bkz: BOA (YB.04.d.250).

⁸⁸⁷ "...selefin Reşid Paşanın hasbe'l-kader vukua gelen me'muriyet-i ahiresinde adem-i muvaffakiyet ve makamından mehcuriyeti cihetiyle azl ve tebdili lazım gelmekle azl olunub sen öteden berü hidemat-ı saltanat-ı seniyyemde istihdam ile mukaddemden dahi rütbe-i sadareti ihraz ve ba'dehü ihale eylediğim eyalat ve elviye hükümetlerinde dahi rıza-yı hümayunuma muvafık mesai-i meşkûre ibraz ederek hâsılı Devlet-i Aliyyemin dekayık-ı umur ve musalaha-i vakıa ve her halde sadakat ve istikamet ile mecbul ve ve

sadareti oldukça kısa sürmüş ve almış olduğu vazifeleri hakkıyla yerine getiremeden 1852 Mart 7/1268 Cemaziyevvel 15 tarihinde azledilmiştir. Azle konu olan gelişmeler içinde en belirleyicisi dış politika da yaşanmaktaydı. Aynı yıl Rusya ile Fransa arasında Şam'da bulunan kutsal yerler yüzünden büyük bir anlaşmazlık patlak verdi. Kadim antlaşmalar gereği Fransa'nın doğudaki Katolikler üzerinde Manevi Himaye hakkı bulunmaktaydı. Bu avantajı sonuna kadar kullanmak isteyen Fransa, Kudüs'teki kiliselerin anahtarlarını da Katoliklere vermek için harekete geçti.⁸⁸⁸ Diğer taraftan Rusya da Kudüs'teki kiliselerin anahtarlarını Ortodoslara kazandırdığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen kendisine bağımlı hale getirebileceğini tasarlıyordu. Bununla birlikte Fransa, Rusya'nın isteğini protesto ettikten sonra Osmanlı Devleti'nden aracı olmasını istedi. Bunun üzerine Rauf Paşa'nın sadaretinde Bab-ı Ali, konunun araştırılması için bir komiyon kurdu. Komisyondan çıkan karar göre Kudüs'teki kiliselerin mülkiyet hakkı yalnız Katoliklere ait olacaktı. Padişahın kararı onaylayan fermanı 9 Şubat 1852 tarihinde yayınladı. Fransa'nın zaferine içerleyen Rusya, Osmanlı hükümetinden fermanı iptal etmesini istedi.⁸⁸⁹ Zira Rusya, 1774 tarihli Küçük Kaynarca ve 1829 tarihli Edirne antlaşmalarının kendisine bu hakkı verdiğini iddia ediyordu. Rusya'nın baskısına direnen Bab-ı Ali, kararından dönmedi. Ancak Rusya'nın baskıları son bulmadı.⁸⁹⁰ Padişah, artan Rus baskısına karşı Babiali'nin uluslararası diplomasi de yalnız kalmasının tehlikelerini az çok tahmin edebiliyordu. Dolayısıyla diplomasi ilmine aşına ve yabancı devletler ile en üst düzeyde ilişki kurabilecek yetenekte bir devlet adamına ihtiyaç vardı. O devirde Babiali içinde bu tarife uyan en kıdemli zat Mustafa Reşid Paşa'ydı. Zira Mustafa Reşid Paşa da ülkenin içinde bulunduğu durumu yakından takip ettiğinden sadarete gelmek niyetini saklamıyordu. Sonuçta yetmiş iki yaşına merdiven dayamış bir sadrazam ile uluslararası kamuoyunu etkilemenin zorluklarını göz önüne alan Padişah, Batı dünyası ile kurulması hedeflenen ittifakın mimarı olacağına inandığı Mustafa Reşid Paşa'yı sadarete getirmekte tereddüt etmemiş

muttasif bulunduğundan bu kere dahi kariha ... şahanemden seni sadr-ı a'zam nasb ve ta'yin ve vekâlet-i mutlakam hizmet-i celilesini uhde-i liyakatine ihale ve tefviz eyledim."
Bkz: BOA (HAT 1587/38/1/1).

⁸⁸⁸ Badem (2017:76).

⁸⁸⁹ Figes (2012:131).

⁸⁹⁰ Mustafa Kâmil Paşa (2016:131).

olsa gerektir. Sadarettten ayrıldıktan sonra Rauf Paşa'ya, devlet idaresindeki derin tecrübesinden istifade etmek için 1852 Mart 8/1268 Cemaziyevvel 16 tarihinde 67.500 kuruş maaş ile ikinci defa Meclis-i Ali memurluğu verildi.⁸⁹¹ Rauf Paşa, Meclis-i Ali'ye memur olduğu 1853 yılında Osmanlı-Rus ilişkileri hala gergindi. Babıali, Rusya ile yaşanan anlaşmazlığı bir an önce çözmek için meclis üstüne meclis topluyordu. Rus çarı tarafından gönderilen Prens Mençikof'un ağır taleplerini müzakere etmek için toplanan meşverette Rauf Paşa da yer almıştı.⁸⁹² Rauf Paşa, Rusya'ya savaş açılması konusunda kendisine söz sırası geldiğinde sessiz kalmış ve herhangi bir kanaatte bulunmamıştır.⁸⁹³ Diğer taraftan 25 Eylül 1853 tarihinde Rauf Paşa'nın da içinde bulunduğu ve iki gün iki gece devam eden Meclis-i Umumi'de uzun tartışmalardan sonra Rusya ile savaşa karar verildi.⁸⁹⁴ Rusya ile savaşın göze alınmasında uluslararası konjonktürün elverişli olması da etkili olmuştur. Zira toplantıya katılanlar arasında Rusya karşısında yalnız kalınmayacağı, dolayısıyla İngiltere ve Fransa'nın savaş sırasında desteklerini esirgemeyecekleri havası hakimdi.⁸⁹⁵ Gerçekten de İngiltere ve Fransa, Rusya

⁸⁹¹ Mustafa Reşid Paşa'ya Sadaretin, Mustafa Naili Paşa'ya Meclis-i Vala Reisliği'nin ve Rauf Paşa'ya da Meclis-i Aliye memuriyetinin verildiğine dair Kapı kethüdası Yusuf Cemil Efendi'nin yazısı. Bkz: BOA (İ. DH 250/15310) 16 Cemaziyevvel 1268/8 Mart 1852. Rauf Paşa'nın Meclis-i Aliye'ye memuriyetine dair Abdülmecid'in hatt-ı hümayunları. Bkz: BOA (A)MKT NZD 53/96) 1268 Receb 09/29 Nisan 1852. Meclis-i Aliye'ye memur Rauf Paşa'ya atıyye-i seniyye itası. Bkz: BOA (A)TŞF 15/21) 1269 Cemaziyevvel 29/10 Mart 1853. Rauf Paşa'ya verilmek üzere imal olunacak Birinci Rütbe'den üç Mecidiye Nişanı'na ait Hazine-i Hassa ve harç beratları...

⁸⁹² BOA (İ. HR 329/21224/30/1)

⁸⁹³ Rusya Dış işleri Bakanı Kont Nesselrod'a verilecek cevabın müzakeresi için Rauf Paşa'nın sahilhanesinde bir meclis toplanmıştı: "*Kont Neslerod tarafından gelen tahrirat-ı ahire üzerine cereyan eden müzakeratı şamil kaleme alınan mazbata şehr-i şerif-i carinin sekizinci Salı gecesi ebbehettü devletlü Rauf Paşa hazretlerinin sahilhanesinde akd olunan meclis-i mahsusda kiraat olunarak ahkâm-ı mündericesi karar-ı müzakerata muvafık olmasıyla mazbata-i mezkure cümle tarafından kendi rıza ve ihtiyarlarıyla tahrir edildiği...*" Bkz: BOA (İ. HR 329/21224/30/1). Abdurrahman Şeref Efendi, Rauf Paşa'nın görüşmeler sırasında düşüncelerini paylaşmaktan kaçındığını ifade etmektedir. Bkz: Abdurrahman Şeref Efendi (2012:14). Ancak kendi sahilhanesinde toplanan mecliste hiçbir görüş beyan etmemesi ilginç olduğu kadar tartışmalıdır. Ne yazık ki elimizde Rauf Paşa'ya ait toplantı tutanakları bulunmamaktadır. Bununla birlikte en azından Rauf Paşa'nın altına imza attığı cevabname sureti elimizdedir. Yukarıdaki belgeden toplantıya katılanların kendi rızalarıyla aldıkları karar açıkça görülmektedir. Elbette bu kararlar içinde Rauf Paşa'ya ait düşüncelerin bulunması yüksek ihtimaldir.

⁸⁹⁴ Türk geldi (1987 c:1:27-28).

⁸⁹⁵ "*Rusyalunun hareket-i muzırrası kesb-i itidal edebileceği ve faraza yine kani' olmayarak harbe tasaddi eylese bile bi-havillahi teâla canib-i saltanat-ı seniyyeden def-ı saile çalışılacağı misillü düvel-i fehimenin efkârı kâmilen Devlet-i Aliyye mail ve müsaid*

ile yapılan savaşta Babıalı'nın yanında olmuşlardır. Bu diplomatik başarının mimarı ise hiç kuşkusuz Mustafa Reşid Paşa'ydı.⁸⁹⁶

bulunacađından ol halde vuku bulacak muavenetin dahi elbette eser-i kuvveti ve hűsn-i netayici gűrűleceđi derkār olmađla..." Bkz: BOA (İ.HR 329/21224/29/1).

⁸⁹⁶ Mehmed Memduh Paşa (1990:31).

5. BÖLÜM

BİR PAŞA'NIN PORTRESİ: MEHMET EMİN RAUF

5.1. KİŞİLİĞİ

Devrin kaynaklarında Rauf Paşa'nın uzun boylu ve güzel bir simaya sahip olduğu anlatılmaktadır. Rauf Paşa, kâtip olarak Babıali'ye adım atmasından sonra yetenekleriyle Padişahın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Özellikle yenilik yanlısı oluşu reformlar konusunda cesur girişimleri takdir eden II. Mahmud'un gözünden kaçmamıştır. II. Mahmud'un köklü ıslahat hareketlerini planladığı bir zamanda dönemin ünlü tarihçisi Şanizade Ataullah Efendi'nin yabancı dillerden çevirdiği Türkçe basılmış ilk anatomi kitabı olan Miratü'l Ebdan fi Teşrih-i Azaü'l İnsan adlı eseri muhafazakâr çevrelerin tepkisine rağmen Sadrazam Rauf Paşa'nın ilgisini çekmiştir. Padişahın Batı dünyasındaki gelişmeleri yakından takip ettiğini bilen Sadrazam Rauf Paşa, inisiyatif alarak bu eseri II. Mahmud'a sunmuştur.⁸⁹⁷

Osmanlı yöneticileri arasında bazı kişiler muhafazakâr tavırları nedeniyle insan vücudu üzerinde yapılabilecek herhangi bir çalışmaya mesafeli durdukları bir zamanda Rauf Paşa'nın bu konuda devrin diğer devlet adamları ya da uleması gibi katı bir tutum içinde bulunmadığı Padişah'a böyle bir eseri sunmasından anlaşılabilir. Zira eser tıp tarihimiz açısından son derece önemli bir gelişmeyi işaret ediyordu. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın desteği ile Şanizade, Türk dilinde modern bir tıp terminolojisi kurarak, Türk tıp öğrencilerine yeni bir tıp literatürü ve uygulamasının başlangıç noktasını oluşturan modern bir ders kitabı kazandırmıştı.⁸⁹⁸

Rauf Paşa'nın yenilikler konusunda Padişah ile arasında kurduğu güçlü bağ belki de kendisinin davranışlarını kontrol eden en önemli unsurdu. Rauf Paşa'nın karar alma mekanizması ve tatbik tarzı bazı çevrelerce abartılı dedikeoduların doğmasına sebep olmuştur. Rauf Paşa'ya dair Ali Fuat Türgeldi'nin rivayet olarak naklettiği fıkra tuhaf olduğu kadar oldukça ilgi çekicidir:

⁸⁹⁷ Uluçam ve diğerleri (2009:257).

⁸⁹⁸ Lewis (2000:287-288).

“Bir gün Rauf Paşa tebdil-i kıyafetle Bayezid’de Okçularbaşı’ndan yaya olarak geçmekteyken dükkanında müşterisini tıraş etmekte olan bir berber kendisini görmeyerek leğen dolusu sabunlu tıraş suyunu üzerine fırlatıp başından aşağı ıslatır. Rauf Paşa da derhal başını arkasına çevirerek “Cellat!” diye maiyetine emir verir. Geriden gelmekte olan kethüdası buna muttali olunca: “Aman Efendim! Bu kabahati iritkap eden berber daire-i devletinizin berberidir” diye şefaate kıyam etmesiyle, Paşa: “Madem ki bir kere ağzımızdan çıktı, alt taraftaki berberin boynunu vursunlar” cevab-ı acibinde bulunur.”⁸⁹⁹

Ali Fuat Türgeldi, her ne kadar bir rivayete dayanan bu fıkraya itimat etmediğini belirtse de Rauf Paşa hakkında dillendirilen bu sözlerin başka bir gerçeğe işaret ettiğinden şüphelendiğini de gizlemez. İlk sadareti zamanına rastlayan bazı kişilerin gözünde Rauf Paşa, son derece sert bir devlet adamı imajına sahip olmalıydı ki arkasından böylesi fıkralar üretilmiş olsun. Diğer taraftan Rauf Paşa’nın davranışlarını devrin siyasi havasından ayrı düşünemeyiz. Her alanda reform yapmaya and içmiş bir Padişahın varlığı, Rauf Paşa’yı aldığı kararlarda yönlendirmekteydi. Kaldığı devrin kaotik yapısı içinde muhafazakâr aktörlerin mevcudiyeti yenilikçilerin hareket alanını kısıtlarken Rauf Paşa’nın taviz vermez tavrı bazılarınca şiddet yanlısı olduğu şeklinde yorumlanmış olmalıdır.

İlk sadareti sırasında muhafazakâr cenahın önde gelen ismi Halet Efendi ile olan anlaşmazlığı sonrasında sürgüne gönderilmesinin Rauf Paşa’nın psikolojisi üzerinde derin tesirler bıraktığı yadsınamaz. Rauf Paşa’nın taşradaki memuriyetleri sırasında kendi kendine *“Eğer bir kere İstanbul’a gidersem bir daha çıkmamak üzere gideceğim”* sözünü verdiği rivayet edilir. Her ne kadar bu söz bir rivayete dayansa da sonraki gelişmeler en azından Rauf Paşa’nın bu sözünü doğrular niteliktedir. Zira Rauf Paşa, ikinci defa sadarete geldikten sonra İstanbul’dan bir daha hiç ayrılmamıştır. Ancak Rauf Paşa’nın bu amacını gerçekleştirmesi hiç de kolay olmamıştı. İşte Rauf Paşa’yı ikinci sadaretinden itibaren eleştiren devrin bazı vakanüvisleri arada kalmış bu tarihsel gerçeği küçümsemiş görünmektedirler. Mustada Nuri Paşa ve Cevdet Paşa gibi devrin olaylarını sadece kaydetmekle kalmamış aynı zamanda tahlil etmiş tarihçilere göre Rauf Paşa, fikirlerini açıklamaktan çekinen ve zamanının sözü geçen en

⁸⁹⁹ Türgeldi (2013:21).

muktedir devlet adamının yörüngesinde hareket etmekten rahatsızlık duymayan silik bir şahsiyettir:

“1256 tarihinde Hüsrev Paşa düşüp⁹⁰⁰ Rauf Paşa yine Sadriazam olmuş ise de o da Rıza Paşa'nın taht-ı nüfuzunda bulundu. Bir aralık hunrizlikle meşhur İzzet Mehmed Paşa saniyen Sadaret'e gelip eski devirlerin ahkâmını yürütmek istediye de Tanzimat-ı Hayriyye mâni oldu. Bir seneye varmaksızın azl olunarak Sadaret'e yine Rauf Paşa geldi. Lakin umur-ı hükümet Rıza Paşa ve mensubini elinde olduğundan öbür defaki gibi bostan korkuluğu mesabesinde kaldı.”⁹⁰¹

Mustafa Nuri Paşa da Cevdet Paşa'dan farklı düşünmemektedir:

“...Rauf Paşa'nın asayiş-i hal ve aramış-i balinden başka mültezimi olmayub her sadaretinde 'asrının müteeffizanına teslim-i zimam-ı umur etmek 'adeti olduğu 'asrını müdrük olanların ma'lumlarıdır. Hatta Tanzimatdan sonra dahi bi'd-defa 'at sadr-ı a 'zam olmuş ve medar-ı i 'tizar eylediği havf-ı i 'dam bi'l-külliyeye merfu' ve müderris bulunmuş olduğu halde Ser- 'asker Rıza Paşa ve Maliyye Nazırı Safveti Paşa'nın dest-i ikballerine teslim-i riş-i sefid ile vaktini hoşça geçürmüştür.”⁹⁰²

Ali Fuat Türkgeldi, Rauf Paşa'yı, Cevdet Paşa ya da Mustafa Nuri Paşa kadar ağır eleştirmese de benzer yargılara sahiptir:

“Rauf Paşa'nın en bariz seciyesi şahsında iki mahiyetin tecellisidir. İlk Sadaret'inde batş ü şiddetle kesb-i şöhret etmiş olan bu zat, sonraki Sadaret'lerinde evvelki halinin bi'l-külliyeye ma'kusu olarak, fart-ı mülayemetle temeyyüz eylemiş ve adeta şahsında bir istihale vukua gelmiştir.”⁹⁰³

Diğer taraftan Ali Fuat Türkgeldi ikinci sadaretinde Rauf Paşa'yı etkisiz kılan amillerin başında Hüsrev ve Pertev Paşalar olduğunu ima eder:

“Şayan-ı istiğrabdır ki Rauf Paşa ikinci defa makam-ı Sadaret'e geldikte bi'l-külliyeye değişmişti. Bu defa gelen, evvelce bilinen Rauf Paşa olmayıp onun heyulasıydı. Hep kendisi ismen Sadrazam ise de hall ü akd-ı umur Serasker Hüsrev Paşa'nın eline geçmişti. Müşarünileyhin şeyhuhet bahanesiyle infisalinden sonra Mülkiye Nazırı Pertev Paşa mevki-i iktidarda münferit kaldı. Rauf Paşa, uzaktan seyirci gibi baktı.”

⁹⁰⁰ Halk, Hüsrev Paşa ile Rauf Paşa'yı kıyaslamaktaydı: “Selefleri (Rauf Paşa) günlerinde niçün pahalılık olmaz idi. Kalpleri doğruya olduğundan beher şey de layıkıyla ganimet idi, eden bulur.” Bkz: Çelik (2013:444).

⁹⁰¹ Fatma Aliye (1995:46-47) ve Ahmed Cevdet Paşa (1991 c:1-12:9).

⁹⁰² Mustafa Nuri Paşa (2008:530).

⁹⁰³ Türkgeldi (2013:21).

Rauf Paşa'nın ikinci sadaretinde hükümette yer alan Akif Paşa ise Pertev Paşa'ya nisbet yaparcasına sadrazamla aralarındaki iş birliğini övmektedir. Akif Paşa tarafından Mabeyin'e takdim edilmiş olan bir tezkirede geçen şu cümleler dikkat çekicidir:

“Selef-i çakeri(Pertev Paşa) vaktinde zat-i hazreti-i Sadrazamiye hiçbir şey danışılmaz iken memuriyet-i acizanemden beri bazı tahrirat ve takarir-i münasibe ile Mektubi Efendi gönderilmek ve bazen bendeniz yukarı çıkıp ve bazen dahi onlar teşrif ederek tarafende hüsn-i muamele cari olmak hasebiyle saye-i şevket-vaye-i Şahane'de hoşnutluk der-kar bulunacağı” muharrer olmasıyla da sabittir.”⁹⁰⁴

Bununla birlikte Akif Paşa'nın tezkiresinde belirttiği iş birliğinin Rauf Paşa'nın çalışma tarzından çok karakterine bağlı olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. Zira Osman-zâde Ahmed Tâib'e göre “...mülkiye ve dahiliyye nazırları merhum Pertev ve Akif Paşaların ba'zı mertebe müdahalatı vuku bulmuş ise de kendüleri sabur ve bi-fütur bulduklarından me'mur oldukları hutub-ı cesimenin tesviyesinde izhar-ı terahi vü kusur itmeyerek...” uzun yıllar sadaret makamında kalmayı başarmıştır.⁹⁰⁵

İstanbul'a dönüşü sonrasında Rauf Paşa'nın davranışlarında meydana geldiği iddia edilen değişikliğe kanıt olarak öne sürülen bir başka tartışma konusu da *Kallavi* hikayesidir. Buna göre Rauf Paşa ilk sadaretinden azledildiği zaman Balıkhane'ye indirilmiş ve Padişah'ın hakkında vereceği kararı beklemeye başlamıştır. Ancak bilinen anlatıya göre Sultan II. Mahmud, Rauf Paşa'nın “güzel simasından” etkilenerek idam edilmesinden son anda vazgeçmiştir. Mustafa Nuri Paşa ise bu rivayetin gerçekliğini Rauf Paşa'nın ifadelerini de göz önüne alarak sorgulamadan geçememiştir.⁹⁰⁶ Çünkü Mustafa Nuri Paşa'ya göre Rauf Paşa,

⁹⁰⁴ Türkgeldi (2013:22) Akif Paşa'nın tezkiresinde geçen ifadelerin Pertev Paşa'yı bir idareci olarak Padişah'ın gözünde kötü gösterme gayretinden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla Akif Paşa'nın bu ifadelerine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Pertev ve Akif Paşalar arasında yaşanan husumet için bkz: Rifat Paşa (1264: 3).

⁹⁰⁵ Osmanzâde Ahmed Tâib (2013:320) Osmanzâde Ahmed Tâib, sadrazamların biyografilerine önemlerine göre farklı uzunluklarda yer vermiştir. Hadîkatü'l-vüzerâ H.1271 (1855) yılında İstanbul'da yayımlanmış ve tıpkıbasımı 1969 yılında Freiburg'da yapılmıştır. Bkz: Özcan (1997 c:XV:22).

⁹⁰⁶ “Rauf Paşa genç ve güzel adamdır, kallavi dahi pek yaraşur diye katlinden 'afvıyla nefy eylemiş idüğünden paşa-yı müşarün ileyhin sonraki sadaretlerinde gevşekliğinden

özellikle Tanzimat'ın ilanından sonraki sadaretlerinde Kallavi hikayesinin ardına saklanarak başından geçen Balıkhane macerasını adeta siyasi hayatının bir sığınağı gibi kullanmış ve mevkiini koruma gayretine düşmüştür. Dolayısıyla Mustafa Nuri Paşa'ya göre önemli siyasi meselelerde dahil bulunmamış ve kendini olayların akışına bırakmış bir devlet adamının başına siyaseten katlin gelmesi zaten düşünülemezdi. Mustafa Nuri Paşa, Rauf Paşa'nın siyaset anlayışını şöyle eleştiriyordu:

“Rauf Paşa ağır işlere teşebbüs şöyle dursun hatırına gelse birkaç gün uykusu kaçır ve gölgesinden ürker bir zat olmasına nazaran mücazat-ı i ‘damdan vechen mine’l-vücuhi ari idi. Bu tafsilden maksad iltizam-ı rahatdan hasıl olan tekasülleri setr için böyle hikayeler tasni’ olunub saltanat-ı seniyyenin yar ü ağyar nazarında bila-sebeb sadr-ı a ‘zam katl etmek ve kallavi yakışmak gibi gayet küçük bir sebeble ‘afv eylemek misüllü hareket-ı kudek-menişaneden olduğunu beyan ve hakayık-ı ahvali meydana koyub bu kabilden hikayat-ı münteşire-i gayr-ı vakı ‘a ve gayr-ı ma ‘kuleye vücud verilmemek için bir ihtar-ı halisane ve bi-garazanedir.”⁹⁰⁷

“Kallavi hikayesi”, Rauf Paşa'nın savunmasına ait bir söylem olmasının ötesinde Babialî'de değişime direnen bir geleneğin varlığına meydan okumaydı. II. Mahmud'un saltanatının sonuna doğru memurlar için siyaseten katli kaldırılmıştı. Ancak kanundan bir yıl önce “Tuğsuz Padişah” yakıştırması yapılan Pertev Paşa gibi nüfuzlu bir devlet adamının katli, zihniyette bir değişiklik yaşanmadığına dair kuşkuları artıracak mahiyetteydi. Zira II. Mahmud'un vefatına yakın Hüsrev Paşa'nın girişimiyle Mustafa Reşid Paşa'nın⁹⁰⁸ idamına irade-i seniyye çıkması kanunla memurlara verilen bu güvencenin tam anlamı ile hayata geçirilemediğini

bahs eden mahremlerine: Şimdi gençlik ve güzellik kalmadı. Kallavi dahi ibtal olundu cevabıyla hikâye-i mastureyi telmih ü tezkir edegelmeleri kazıyyesidir.” Mustafa Nuri Paşa (2008:530).

⁹⁰⁷ Mustafa Nuri Paşa (2008:531). İlber Ortaylı'ya göre Rauf Paşa son sadaretlerinde radikal girişimlere karşı isteksizliğini, “Artık bu kallavi bizi kurtaramaz” sözüyle ifade etmekteydi. Bkz: Ortaylı (2006:226).

⁹⁰⁸ Reşid Paşa, Abdülmecid'in huzuruna çıkmak için Vezir-i Azam Hüsrev Paşa tarafından kabul edildiğinde eline bir mektup verilmiş ve mektubu okuyan Abdülmecid üzerinde şunları görmüştür: “İşbu arizamı efendimize takdim edecek olan Reşid Paşa cennetmekan pederinizin idam için ferman buyurduğu zattır ve yine devlete begayet muzır olduğundan hükmi pederi hemen icra buyurmanız münasibdir.” Bkz: Kaynar (2010:161)

gösteriyordu.⁹⁰⁹ Mustafa Nuri Paşa'nın aksine Ali Fuat Türkgeldi'ye göre Rauf Paşa'nın eylemsiz tavrı tartışmaya açıktır:

“Pertev Paşa'nın düçar olduğu felaket, Akif Paşa'nın müteneffizan-ı asır ile ittifak ve aleyhinde tertib-i fesat ü nifak etmelerinden münbai'is ve Akif Paşa'nın azli de cinnet derecesine varan ahval-ı garibesinden mütevellitse de acaba bu icraatta Sadaret mevkiinde köşegüzin-i inziva olan Rauf Paşa'nın hiç dahl ü sun'ı yok muydu?”

Diğer bir deyişle Rauf Paşa, Babıali'de yaşanan çekişmelere sanıldığı kadar ilgisiz bir devlet adamı olsaydı, yanı başında kopan siyasi fırtınalara uzun süre dayanabilir miydi? Rauf Paşa, aslında Babıali içinde var olan kliklerin farkındaydı. Muhafazakâr-yenilikçi çekişmesinde idarenin dizginlerine sahip olmak için verilen mücadeleyi de anlamıştı. Ancak Rauf Paşa, izlediği siyaset gereği lider rolü oynamayı tercih etmediğinden aşırı uçlarda siyaset yapmayı kendi açısından tehlikeli görüyordu. Tanzimat'ın ilanından sonra ise Osmanlı siyasi çevresi istikrar bulmak bir yana geçmişe oranla daha çekişmeci bir hal almaya başlamıştı. Böyle bir ortamda sadaret makamında kalabilmenin bazı bedelleri olmaması düşünülemezdi. Ali Fuat Türkgeldi, Rauf Paşa'nın etrafında cereyan eden siyasi münakaşalara itibar etmemiş olmasının sadece görüntüde kaldığını bazı örnekler vererek ispat etmek gayretindedir:

“...idare-i Devlet, Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın dest-i kifayetine geçmesinde müşarünileyh Tanzimat-ı Hayriye'yi ilan ve Mısır meselesini hüsn-i neticeye iktiran ettirmekle ihraz-ı nam ü şan eyleyince, Mısır valisine verilecek fermanın âdem-i tebeddülünde ısrar ve sebatı ve Avusturya Baş Vekili Prens Meternih'in teşebbüsâtı vesile ittihaz kılınarak ve “Hasbe'l-iktiza azl ü tebdili icap etmiş” denilerek onun da birdenbire infisali vuku bulmuştur.”

Ali Fuat Türkgeldi, Memduh Paşa'yı şahit göstererek Reşid Paşa'nın azlinin arkasında Rauf Paşa'nın olabileceği ihtimalinin gözardı edilmemesinden yanadır. Memduh Paşa, *Esvat-ı Sudur* adlı eserinde kimliğini belirtmediği bir İngiliz lordunun huzura kabulü için Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın Sadrazam Rauf Paşa'ya başvurduğunu, ancak red cevabı aldığını yazmaktadır. Rauf Paşa, buna gerekçe olarak Avusturya ve Fransa'nın tutumlarını ileri sürerek böylesi bir girişimin sakıncalarını hatırlatınca Reşid Paşa'nın: *“Başkalarına makis bildikleri*

⁹⁰⁹ Mumcu (2007:154).

Hariciye Nazırlarından değilim” diye tepki göstermesi üzerine Rauf Paşa ortamı yumuşatmak adına: *“Reşid Paşa oğlum bildiğim Hariciye Nazırlarındandır”* şeklinde karşılık vermesinden kısa süre sonra saraya çağrılan Mustafa Reşid Paşa Hariciye Nezareti’nden azledilmiştir.⁹¹⁰ Buradan hareketle azil olayında Rauf Paşa’nın doğrudan dahlinin olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değilse de yaşanan anlaşmazlık sonucunda zararlı çıkanın Mustafa Reşid Paşa olduğu da bir gerçektir. Zira Reşid Paşa’nın yerine Hariciye Nezareti’ne gelmiş olan Şekip Paşa’ya ait evrakta azil olayını kurgulayanlar arasında Rauf Paşa’nın da adı geçmektedir:

“Mabeyin Müşiri Paşa hazretlerinin (Rıza Paşa) nüfuz ü ikballeri kemalde ve İzzet Bey (Baş Mabeyinci) ile Tevfik Bey (Baş Katip) ve Osman Bey (Mabeyin Katiplerinden) cümleten nüfuzlu oldukları rütbe-i tevatürde olup haricen dahi Sadrazam Efendimiz (Rauf Paşa) ile Hariciye Nazırı Rifat Paşa ve Maliye Nazırı Safveti Paşa hazeratının istiklaliyet-i kamileleri ve zikr olunan kurenayı Saltanat ile ittifak-ı hafileri bulunduğu ve tevcihat-ı maluma (Reşid Paşa’nın Hariciye Nezareti’nden infisali) müşarünileyhüm marifetiyle vuku bulmuş olduğu ve fakat Rifat Paşa’nın işte medhali olmadığı tahkik kılınmış idi. El-haletü hazihi ara ara müşarünileyhümden kâh birinin kâh diğerinin yalılarında hafiyen birleşilerek güya zat-ı malum (Reşid Paşa) bir suretle bu taraftan teb’idi tasavvur olunurmuş, Kethüda-yı Mühr-i ‘Ulya-yı Saltanat Tahir Bey dahi içeriden vükelaya ve onlardan Enderun’a haber getirip götürüyormuş.”⁹¹¹

Rauf Paşa’nın siyasi oyunlar içinde yer aldığına dair bir başka iddia da Meclis’te yapılan görüşmeler ile ilgilidir. Meclis-i Vükela’da bir meselenin müzakeresi sırasında Rauf Paşa’nın: *“Bu babta İrade-i Seniyye ne merkezdedir”* demesi, Rıza Paşa’nın da: *“İrade-i Seniyye benim dediğimdir”* yolunda karşılık vermesi üzerine onun da Safveti Paşa ile birlikte azli gerçekleşmiştir. Hatta Rıza Paşa, hanesinde göz hapsine alınmıştır. Ali Fuat Türkgeldi bu olayı *“Bizce tevali eden şu vukuat ispat eyler ki Rauf Paşa, öyle zannolunduğu gibi bu tebeddülata külliyyen bigâne olmayıp, kendisini düçar-ı hatar etmeksizin mevkiini temin için muazzamat-ı umur-ı erkan-ı Devlet’ten en müteneffiz olan kimsenin uhde-i mesuliyetine tahmil ile her türlü mehalike onu siper etmiş ve evzan-ı nüfuzunu tahakküm derecesine vardırıncaya bir vesile-i münasibe bularak kendisini feda*

⁹¹⁰ Mehmed Memduh Paşa (1328:8).

⁹¹¹ Ali Fuat Türkgeldi, Rauf Paşa hakkındaki iddialarına o sıralarda Londra Sefareti’nde bulunan Şekip Efendi’nin evrakını kanıt göstermektedir. Bkz: Türkgeldi: (2013:25).

*edivermek tarikını tutmuştur.*⁹¹² Şeklinde yorumlayarak Rauf Paşa'nın siyasi kurnazlığının bütün vasıflarına üstün geldiği görüşündedir. Bununla birlikte Ali Fuat Türkgeldi, sanılanın aksine Rauf Paşa'nın kurnaz bir politikacı olduğunu Rıza Paşa'ya yönelttiği sorudan yola çıkarak izaha çalışmış olsa da bu olay Rauf Paşa'nın siyasi entrikalar çevirdiğine dair kesin bir kanıt olarak kabul edilemez. Çünkü kendisini Padişah'ın yerine koymak cüretini gösteren hangi devlet adamı olursa olsun bir yaptırıma uğraması gayet doğaldır.

Ali Fuat Türkgeldi, Rauf Paşa'nın karakterinden bahsederken Memduh Paşa'nın eserinde⁹¹³ yer alan Sadr-ı esbak Yusuf Kâmil Paşa'ya ait bir fıkrayı naklederken ves vese düzeyine varan ihtiyatkarlığını da sorgulamaktadır:

“Rusya Devleti tarafından metalib-i malume ile Prens Mençikof’un izamı sırasında Giridi Mustafa Paşa Sadaret’e, Reşid Paşa Hariciye Nezareti’ne getirilmiş oldukları halde mumuaileyhin Devlet’le kat-ı münasebat ederek avdetinden sonra Heyet-i Vükela bayram muayedesini müteakip birdenbire azl ve ertesi gün yine makamlarında ipka olunmuş ve bu keyfiyet-i acibe o zaman beyne’l-rical hayli kil ü kali mucip olmuştu. Rauf Paşa’ya: “Şu tebeddüle ne buyrulur” demesiyle müşarünileyh, odanın içine göz gezdirdikten ve kimse bulunmadığına kanaat-i hasıl ettikten sonra: “Sizi evladım gibi tutarım, sırrımı söylemekte beis görmem, bu bir vakadır ki onun zikri de müstehcendir” diyerek sükuta varmıştır.”⁹¹⁴

Rauf Paşa, Mecalis’i Aliye’ye memur olduğu 1853 yılı içinde Rus çarı tarafından gönderilen Prens Mençikof’un ağır taleplerini müzakere etmek için toplanan meşverette yer almıştı. Abdurrahman Şeref Efendi’nin aktardığına göre Rauf Paşa’ya fikri sorulduğunda herhangi bir görüş beyan etmemiş ve sessiz kalmıştır. Her seferinde söze savaşa başlayan Damat Mehmed Ali Paşa’ya, Sultan Abdülmecid: *“Sen sus! Biraz da Rauf Paşa söylesin”* diye hitap etmiş olsa da sonuç değişmemiştir. Savaş kararı alınmak üzere toplanan bir başka mecliste ise bu sefer Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa: *“Rauf Paşa hazretleri cümlemizden kıdemlidir, ahaval-ı Devlet’e vukufu hepimizden ziyadedir, böyle bir maslahat-ı*

⁹¹² Türkgeldi (2013:22-25). Ali Fuat Türkgeldi’den farklı olarak Mustafa Nuri Paşa’ya göre Rauf Paşa, siyaseten değil gevşeklikten ötürü bu şekilde davranmaktadır: *“...asayiş-i hal ve aramış-i balinden başka mültezimi olmayıp her Sadaret’inde asrının müteneffizanına teslim-i zimam-ı umur etmek adeti olduğu asrını müdrük olanların malumlarıdır.”* Bkz: Mustafa Nuri Paşa (2008:530).

⁹¹³ Mehmed Memduh Paşa (1328:9).

⁹¹⁴ Ali Fuat Türkgeldi (2010:26-27).

mühimmede onların reyini almadıkça bir karar vermeyelim” dediği halde Rauf Paşa’nın tavrında yine bir değişiklik olmamıştır.⁹¹⁵ Bununla birlikte Rauf Paşa’nın vefatından sonra Bebek’teki sahilhanesini satın almış olan Mehmet Emin Ali Paşa: “El-yevm ikamet eylediğim sahilhanenin sahib-i kadimindeki metanetini ve kalen taklide özendim, aynını yapamadım” sözleriyle Rauf Paşa’yı anmadan geçememiştir.⁹¹⁶

Rauf Paşa’dan sonra Mehmet Emin Ali Paşa’nın ikamet ettiği yalının dilden dile dolaşan bir iki menkıbesi de vardır:

“Mehmed Emin Rauf Paşa bu yalıda otururken bir yaz günü Bebek’ten evvel ikamet edeceğimiz Kandilli’deki yalımıza bir kayık gönderir. O tarihte ametçilik memuriyetinde bulunan büyükbabamı nezdine davet eder. Çanakkale mutasarrıfına telgrafla ve şifre ile vereceği emri gösterir: “İspanya elçimiz Fuad Efendi’nin İstanbul’a gelmek üzere Çanakkale’den geçerken karının itmam edilmesi” (idam edilmesi). Ametçi beyin fesi başından fırlar, sebebini sorar. Aldığı cevap şudur: “Bu Fuad Efendi, dirayetli bir adamdır; fakat İspanya’da şapka giymiştir, binaenaleyh kafir olmuştur. Bırakırsak ileride büyük makamlara gelecektir. Böyle bir adama bu yol açılmaz, öldürmeli.” Bunun üzerine büyükbabamın Fuad Efendi lehine söylemediği kalmaz, yalvarır, yakarır, telgraf çektirtmez. Avdetinden sonra bu haberi alan Fuad Efendi, “Mümtaz Efendi şecaat etmeseydi ben çoktan yok olacaktım” dermiş.⁹¹⁷

Rauf Paşa’ya dair gözlemlerde bulunanlar arasında sadece vakanüvisler ya da devrinin ricali yoktu. Rauf Paşa hayatta iken İstanbul’a gelen Fransız seyyah Cesare Vimercati de Rauf Paşa’nın devlet adamlığı hakkında dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur:

“Mahmud, Rauf Paşayı iki defa fevkalâde yücelikte olan Sadrazam makamına yükseltti. O, paşaların çoğunun bilgisizlikten çürüdükleri ortamda

⁹¹⁵ Abdurrahman Şeref Efendi (2012:14). Bir önceki bölümde konuyla ilgili açıklamaya bakınız.

⁹¹⁶ Mehmed Memduh Paşa (1328:7-10).

⁹¹⁷ İstanbul’u Avrupa’ya bağlayan ilk elektrikli telgraf hattı 1855 yılında çekildi. Bkz: Davison (2016:199) Ancak Rauf Paşa’nın Fuat Efendi’yi İspanya’ya elçi olarak gönderdiği yıl 1844’tür. Dolayısıyla Rauf Paşa’nın bu tarihte Fuat Efendi’ye telgraf çekmesi mümkün değildi. Bu nedenle yazarın aktardıklarına ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bkz: Mümtaz, “Bazı Yalılara Dair”, “Bebekteki Yalı” 31 Temmuz 1950 tarihli Akşam gazetesi. “...sefaret-i seniyye-i Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti nezdinde bulunan ricali Devlet-i Aliyyeden saadetlü Fuad Efendi bâ-irade-i seniyye-i hazret-i şahane sefaret-i mahsusa ve muvakkate ile ol tarafa ta’yin...” BOA (Y.EE 91/47/1/1) 7 Receb 1260/23 Temmuz 1844.

Türkiye’de istisna oluşturan az sayıda yetenekli elit kişilerin başındadır. Rauf Paşa en kibar kişilerden biridir ve ender olarak birlikte rastlanılan iki niteliği kendisinde birleştirme avantajına sahiptir. O, aynı zamanda savaş adamı ve bilgili bir adam. İran savaşı onun ününe asker olarak ve yazar olarak geniş bir alan sağladı; o, Mahmud tarafından devletlerinde faydalı olduğu için danışılan tek paşa idi.⁹¹⁸

Fransız Seyyah, Rauf Paşa’yı her ne kadar yüceltsede Rauf Paşa’nın II. Mahmud döneminde uzun yıllar sadaret makamını elinde tutması Cesare Vimercati’nin de işaret ettiği gibi öncelikle padişahın gözünde büyük güven tesis etmiş olmasına bağlıdır. Nitekim Rauf Paşa’nın devlet adamlığını eleştirenler dahi, iş mal ve mülk konusuna geldiği zaman tam tersi bir tavır takınırlar. Nitekim Rauf Paşa’ya isnat edilmiş ne bir rüşvet ne de bir iritkap suçlaması bulunmaktadır. Ayrıca Rauf Paşa’nın taşrada görev yaptığı sırada halktan kendi adına zorla para topladığına dair herhangi bir iddia da bulunmamaktadır. Koca Hüsrev Paşa örneğinde olduğu gibi devrinin önde gelen ricali ile kıyaslandığı zaman maddi hırsları en alt düzeyde kalmış devlet adamları arasında Rauf Paşa’yı göstermek tarihi hakikatlere ters düşmeyecektir. Bir başka deyişle Rauf Paşa, devlet imkânlarını kullanarak zenginleşmeye çalışmamış, Bebek’teki sahilhanesinden başka bir mülk edinmemiş ve bunun da masrafları çoğunlukla saray tarafından karşılanmıştır.

5.2. SERVETİ, KAPI HALKI ve HAYIR ESERLERİ

Rauf Paşa’nın hayrat ve hasenatı olduğu bilinmekle birlikte bunlar kendisine şöhret kazandırmaktan çok uzaktı.⁹¹⁹ Rauf Paşa, Şark Seraskerliği ve valiliği sırasında H.1239/1823 yılında Erzurum’da Yukarı Köşk Mahallesi Bahçe Sokak’ta bir Namazgah Çeşmesi yaptırmıştır.⁹²⁰ Namazgâh taşının güney yüzüne, namaz kılmak için gelenlerin abdest almalarını sağlamak amacıyla bir çeşme yaptırılmıştır. Çeşmenin önünde 0.09 m. kalınlığında kesme taştan

⁹¹⁸ Olivier Bouquet’in kitabında Rauf Paşa’ya ait bölümler eksiktir. Bkz: Bouquet (2016:19). Bu nedenle biz de Olivier Bouquet’in yararlandığı asıl kaynağa başvurduk. Bkz:(Vimercati 1852:145-146) Fransızca orijinalinden çevirenlerin sayın Gümeç Karamuk’a müteşekkirim.

⁹¹⁹ Osanzade Ta’ib (2013:321).

⁹²⁰ Konyalı (1960:437).

yapılmış 0.45 x 0.69 x 2.10 m. ölçüsünde bir su teknesi bulunmaktadır. Tek lüleli olup, tunçtan yapılan lülesi sonradan değiştirilmiştir. Çeşme lülesinin de bulunduğu taşın güney yüzü kuzey yüzü gibi zengin süslemelerle bezenmiştir. Taşın ön yüzünde: Küllema de hale aleyha Zekeriyya'l-mihrab Sene 1239, arka yüzünde ise Menba'u'l-hayr asaf-ı sani Rauf Paşa anın Maskem-i lütfundan aldı mezra' ümmid-i ma Etdi ihya bu mekânı söyledim tarih-i Nazif Fi sebili'llah verir su çeşme gel iç daima Sene 1239 yazmaktadır.⁹²¹

Rauf Paşa, Erzurum'da bulunduğu sırada 1795-1798 yılları arasında kendisi gibi Erzurum Valiliği yapmış olan Yusuf Ziya Paşa tarafından inşa ettirilen Köşk Mahallesi'nde, Köşk Bahçesi'nin güneyinde yer alan *Nüzhet-ül Hazra* da denilen Yusuf Ziya Paşa Köşkü'nü tamir ettirmiştir.⁹²² Rauf Paşa'nın göz kamaştırıcı bir servete sahip olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Defterdar-ı şikk-ı evvel iken Rüstem Efendi'ye ait yalının bir bölümünü satın almasının dışında Bebek'teki sahilhanesi Rauf Paşa'nın en büyük zenginliği idi.⁹²³ Rauf Paşa'nın yalısı iki katlı olmasının dışında büyük sofaya ve odalara sahipti. Ayrıca denize nazır yalının yüksek pencereleri vardı. Dışardan bakıldığında Boğaziçine hâkim bir konumdaydı. Daha sonra yalayı Mehmet Emin Âlî Paşa satın almış ve bazı tâmiratlar yaptırdıktan sonra ömrünün sonuna kadar burada oturmuştur. Ali Paşa'dan sonra yalayı Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa sahip olmuştur.⁹²⁴

Rauf Paşa'nın Bebek'teki sahilhanesi büyük sayıda kapı halkına ev sahipliği yapmaktaydı.⁹²⁵ Bu nedenle Rauf Paşa, sık sık maaşının artırılmasını talep etmek zorunda kalıyordu.⁹²⁶ Bununla birlikte çağdaşı Hüsrev Paşa'ya kıyasla

⁹²¹ Özkan (2018:365).

⁹²² <http://erzurumportali.com/shf/3270/Erzurum-Yusuf-Ziya-Pasa-Kosku>

⁹²³ Cabi Ömer Efendi (2003 c:II:1052)

⁹²⁴ Ahmet Semih Mümtaz, "Bazı Yalılara Dair", "Bebekteki Yalı" 31 Temmuz 1950 tarihli Akşam gazetesi.

⁹²⁵ Günümüzde en yüksek rütbeli bir devlet görevlisine ait maaşın satın alma gücü bir Sadrazam'ın 1908 yılı öncesindeki mazuliyet maaşının çok altında kalmaktaydı. Buradan hareketle Somel, Rauf Paşa'nın hane ve kapı halkının oldukça kalabalık olduğu görüşündedir.

⁹²⁶ Rauf Paşa'ya, bazı masraflarının tesviyesi için atıyye verilmesi. Bkz: BOA (A)MKT. MHM 20/57) Meclis-i Aliye'ye memur Rauf Paşa'ya atıyye-i seniyye itası. Bkz: BOA (A)MKT. NZD 53/96) Sadr-ı esbak Rauf Paşa'ya yüz elli bin kuruş atıyye-i saniyye ihsan buyurulduğu hakkında bkz: BOA (İ. DH 176/9508). Muhtelif cihetlerden Hazine'ye borcu olan paraların affına dair Rauf Paşa tarafından Padişah'a arz. Bkz: BOA (HAT

devletin yüksek kademelerine çıkmış geniş bir köle topluluğunun başı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir başka deyişle Rauf Paşa, devlet adamı yetiştirmek konusunda Mustafa Reşid Paşa ya da Hüsrev Paşa gibi devrin önde gelen ricali karşısında oldukça gerilerde kalmaktaydı. Dolayısıyla yanındaki insanlar daha çok küçük memuriyetlerle, kişisel hizmetlerin görülmesinde rol almış alt düzey bir sınıfın üyesiydiler. Rauf Paşa'nın hane halkı arasında hazinedarı Mustafa Ağa, İsmail Ağa, Ali Yaver Ağa, Mekke Mücaviri Tahir Efendi, Ahmed Şeref Efendi, Kilecibaşısı Mehmed Ağa, Dühancısı Osman Ağa, Hüseyin Ağa ve İmamı Safder Efendi bulunmaktaydı.⁹²⁷

5.3. VEFATI ve BORÇLARI

Rauf Paşa'nın mali durumu görev yaptığı süre boyunca genellikle iyi değildi ve borçlarını ödeyebilmek için birkaç kez Padişaha başvurmuştu.⁹²⁸ Dolayısıyla gelirleri giderlerinin altında kalan bir devlet adamından büyük bir miras kalması

539/26587). Rauf Paşa'nın hazineye olan borcunun afvedilmesi üzerine, teşekkürü hakkında bkz: BOA (HAT 697/33672).

⁹²⁷ Meclis-i Âliyye'ye memur Rauf Paşa'nın hazinedarı müteveffa Mustafa Ağa'nın sefinesi kıymetinin tespiti hakkında bkz: BOA (A}MKT. DV 85/91). Sadr-ı Esbak Rauf Paşa'ya mensup olanlardan İsmail Ağa'nın Üsküdar Tulumbacıbaşılığı'na tayini hakkında bkz: BOA (A}MKT.NZD 26/51). Sadr-ı esbak Rauf Paşa emekdarlarından Ali Yaver Ağa'nın Filibe Evkaf Müdürlüğü'nde istihdamı hakkında bkz: BOA (A}MKT.NZD 51/18). Rauf Paşa'nın emekdarlarından ve Mekke Mücaviri Tahir Efendi'nin bir işde istihdamı hakkında bkz: BOA (A}MKT.UM 128/47). Rauf Paşa'nın emekdarlarından Ahmed Şeref Efendi'nin münasip bir kaza müdürlüğünde istihdamı hakkında bkz: BOA (A}MKT.UM 141/64). Rauf Paşa'nın hazinedarı Hacı Mustafa Ağa'nın uşaklarından Hacı Mahmud'un, Mısır'daki tarla anlaşmazlığına dair Mısır Valisi'ne şukka. Bkz: BOA (A}MKT.UM 18/76). Rauf Paşa'nın Kilercibaşısı Mehmed Ağa'nın Kemah'daki evinden kardeşleri çıkıp gittiğinden, eşyalarının tefrik edilerek eniştesine teslimi hakkında bkz: BOA (A}MKT.UM 227/95). Rauf Paşa Hazretleri'nin dühancısı Osman Ağa, ölen kızkardeşinin terekesini tesviye için o tarafa gittiğinden, gerekli yardım ve kolaylığın gösterilmesi hakkında Gelibolu Kaymakamı'na şukka. Bkz: BOA (A}MKT.UM 37/31). Rauf Paşa'nın emekdarlarından olup boşta kalmış olan Hüseyin Ağa'nın haline münasip bir hizmetle kayırılmasına dair Yanya Valisi'ne şukka. Bkz: BOA (A}MKT.UM 4/49) Sadr-ı sabık Rauf Paşa imamı müteveffa Safder Efendi ile Sefika Hanım maaşının başkalarına tahsisi. Bkz: BOA (İ. DH 136/7008).

⁹²⁸ "Sadrazamım Mehmet Emin Rauf Paşa'nın beş yüz on beş bin kuruş borcunun, hazinenin eski bakayasıyla evrak-ı nakdiyeden olmak üzere hazinece tesviyesi hakkında sadır olan irade-i seniyyeyi mübellağ..." BOA (C. ML 242/10092). Eski sadrazamlardan Rauf Paşa'ya maaş tahsisi. Bkz: BOA (İ. DH 48/2394).

beklenemezdi. Rauf Paşa'nın ailesinin geçimi konusunda endişe sahibi olduğunu düşündürtecek bazı örnekler vardır:

“Rauf Paşa kesirü'l-aile ve daima endişa-i maişetle düçar-ı gaile olup maaşıyla geçinmekte müşkülât çeker ve temin-i idaresi için borç edinmeye mecbur olmuştur. Bu sebeple iki üç senede bir tarafıyla gördüğü muhasebenin hulasası taraf-ı Şahane'ye takdim ederek borçları Ceyb-i Hümayun'dan tesviye kılınmıştır.”

Özellikle dördüncü sadaretinden azledildiği zaman kendisinden Mühr-i Hümayun'u almaya gelen memurun Padişaha ilettiği arıza Rauf Paşa'nın nasıl bir çaresizlik içinde olduğunu kanıtlar mahiyettedir:

“Paşa-yı müşarüniley, hakkında erzan buyurulan teminat-ı Seniyye ve nevazîş ü taltifat-ı celileden ve bilhassa taşra memuriyetlerinden af buyurulacağına dair olan vaad-ı aliden dolayı pek aşırı surur ve mefharet izhar ile beraber ailesinin kesreti ve bir güne irat ve akarı bulunmaması cihetiyle, mukaddemki infisalinde tahsis buyurulan otuz bin Kuruş maaşla geçinemeyerek⁹²⁹ masarif-i zarurisi için mah-be-mah onar, on ikişer bin Kuruştan ziyade akçe ilavesine mecbur ve bunun tedarik ü tesviyesinde 'usret-i tabiiyeye düçar olduğundan husul-i refahına diriğ-i müsaade buyurulmayacağı ümniye ü niyazında bulunduğunu ve Bahariye'deki⁹³⁰ sahilhanesine azimet ve isterse İstanbul'da dahi bir mahall-i münasip isticar ile ikamet ve arzu ettiği zevat ile ülfet eylemesi hakkındaki ruhsat ü iltifat-ı Şahane'nin dahi eda-yı şükrü na-kabil olduğunu ve tebdil-i hava için zaten şu aralık Bahariye'ye azimet menvi-i zamiri olup fakat İstanbul'un heyet ve kalabalığından ve ülfet ve ihtilattan mücanebet ötedenberi dab ve meslek-i zatisi olmasından naşi yalnız Bahariye'de ve sahilhanesinde(Bebek'te) ocağın kaldırılması aram ile mine'l-kadim muvazıb olduğu vecibe-i dua-yı Padişahi'ye bundan böyle bütün bütün hasr-ı evkat ü saat edeceğine ifade eylemiştir.”⁹³¹

Rauf Paşa, seksen yaşına geldiğinde, bedeni yaşlılığa bağlı hastalıklar yüzünden bitkin düşmüştü. Rauf Paşa, 28 Mayıs 1860/8 Zilkade 1276 tarihinde İstanbul'da sahilhanesinde vefat etmiş ve kendi yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.⁹³² Mehmet

⁹²⁹ Aylık 30.000 Kuruş maaşın o devrin yabancı paraları olarak karşılığı 270,27 İngiliz sterlini, 576,92 düka altınıydı. Bkz: Pamuk (2007:210).

⁹³⁰ Burada sözü geçen Bahariye, Haliç sonlarında, Eyüp ile Silahtarağa arasında kalan bir semttir. Eskiden burada çok sayıda yalı ve konak, hatta bir de Bahariye Mevlevihanesi bulunurdu. Bkz: Tanman (1991 c:IV:471). Bununla birlikte İstanbul Eyüp'te Haliç kıyısında 1874-1877 yılları arasında inşa edilmiş ve günümüzde ortadan kalkmış bulunan Mevlevî tekkesi Rauf Paşa'nın zamanına yetişmemiştir.

⁹³¹ Türkgeldi (2013: 28-29).

⁹³² Osmanzade Taib (2013:321).

Emin Rauf Paşa'nın türbesi İstanbul Eyüp de Bostan İskelesi Sokağı üzerinde, Mihrişah Valide Sultan Türbesi kapısı ile imaret kapısı arasında bulunmaktadır.⁹³³

⁹³³ Rauf Paşa'nın ailesine ait kabirler Eyüp'te Hüsrev Paşa Kütüphanesi'nin arkasında yer almaktadır. Burada medfun olanlar arasında, vefat tarihleriyle birlikte 1287 R. 17/17 Haziran 1870 Osman Paşa'nın kızı Atiye Hanım, H.1296/1879 Mustafa Paşa'nın kızı Fatma Hanım'ın kerimesi 1300 Zilhicce 12/14 Ekim 1883 Emine Hanım, Rauf Paşa'nın zevceleri Hemnâm Hanım H.1286/1869, ve Rafet Kadın 1291/1874 bulunmaktaydı. Ayrıca Rauf Paşa'nın dördüncü zevcesi elHace Fatma Hanım, 6 Cemaziyelevvel 1278/9 Aralık 1861 tarihinde vefat etmiş ve hemen yanındaki bir başka dökme demir şebekeli açık türbeye gömülmüştür. <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/mehmet-emin-rauf-pasa/1254>

SONUÇ

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet adamları, uluslararası diplomasiin öneminin farkına varmış ve devletin azalan askeri gücünü diplomasi yoluyla takviye etme yoluna gitmişlerdir. Babıali'nin bu tercihi devlet kadroları içinde de etkisini göstermiş ve kalemiyeye mensup bürokratların önünü daha önce hiç olmadığı kadar açmıştır. Elçilikler sayesinde Babıali, Batıyı tanıdıkça tek başına diplomasiin yeterli olmadığını anlamış ve onu örnek almaya da başlamıştır. İlerleyen süreçte reformların gerekliliğine inanmış Osmanlı devlet adamları yönetimde köklü değişikliklere ihtiyaç olduğu gerçeğini kabul etmekte zorlanmamışlardır.

III. Selim'in Nizam-ı Cedid'i her ne kadar başarısız bir girişim gibi görünse de kendisinden sonra gelen takipçilerine hedefin ne olduğunu göstermiştir. II. Mahmud, selefinin hatalarından da ders çıkararak merkez teşkilatını daha esaslı bir şekilde ele alınca kalemiye mensupları seyfiye kökenli ricalin makamlarına daha kolay erişir olmuştur. Bu güç kaymasından istifade eden devlet adamları arasında hiç kuşkusuz Mehmet Emin Rauf Paşa da vardır. Elbette bürokraside yaşanan değişim ve dönüşüm Rauf Paşa'ya bazı avantajlar sağlamıştır. Devrin yüksek ricalinin çoğunlukla seyfiye kökenli olması göz önüne alındığında, Rauf Paşa'nın hem kalemden yetişmesi hem mali işlerde uzmanlaşmış bir bürokrat olması II. Mahmud açısından reformları yürütebilecek vasıflara sahip bir sadrazamda aranan niteliklerdi. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın biyografisi devrin ricalinin siyaset üretme biçimlerini gözler önüne sermesi ve reformlardan yana olanlar ile karşıtları arasındaki mücadeleyi ortaya koyması bakımlarından tarih araştırmaları için önemli bir hareket noktası sağlayacaktır.

Rauf Paşa'nın Halet Efendi ile olan çekişmesi ve Tepedelenli meselesine bakışı devrin karmaşık siyaset anlayışını okumamıza yarayacak veriler muhteva etmektedir. Balkanlarda Miloş'a ve Anadolu'da Tuzcuoğlu'na karşı Rauf Paşa'nın izlediği siyaset Babıali'nin diplomatik yönünü temsil ediyordu. Nitekim Rauf Paşa'nın birinci sadaretine dair olayların incelenmesi, devlet adamlarının zihin dünyasında kopan kıyametlerin anlaşılmasını, böylece devlet aklının almış olduğu mesafeyi anlamamızı mümkün kılmıştır. Böylece Rauf Paşa'nın

kaleminden XIX. yüzyıl da Osmanlılar'ın sahip olduğu devlet otoritesinin nelere kadir olduğunun anlaşılması da sağlanmıştır.

Reformcu devlet adamlarının önündeki en büyük engellerden bir olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı; siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal birtakım sonuçlar doğurmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınan Rauf Paşa'nın taşra yöneticilikleri ise yukarıda sayılan sonuçlar açısından tarih araştırmalarında bütüncül bir bakış açısı geliştirmemize imkân sağlayacak veriler barındırmaktadır. Doğu'da İran ile yapılan savaşlarda aşiretlerle olan ilişkilerden, Kastamonu mutasarrıflığı sırasında kimlik değiştiren yeniçeri kaçaklarının takibine, İstanbul'a giriş ve çıkışların kontrol altına alınması için başvuru mürur tezkiresi uygulamasından, imparatorluğun varlığını devam ettirebilmesi için Halep ve Şam'da Asakir-i Mansure'nin kuruluşuna kadar olan konular, Rauf Paşa'nın merkezle yaptığı yazışmalar üzerinden ele alınmıştır. Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'dan farklı şekilde Şark Seraskeri olarak önce İran ile savaşmış, daha sonra da elçi sıfatıyla İran'a karşı yürüttüğü başarılı diplomasiyle Osmanlılar lehine barışın sağlanmasında büyük rol oynamıştır.

Suriye valilikleri sırasında İstanbul'dan gönderilen muallimlerin Türkçe bilmemeleri, talimler konusunda toplanan neferlerin itirazları, ordu mensuplarının ihtiyaç duyduğu altyapının eksikliği ve bölge halklarının ihtisab sistemine entegrasyonunda çıkan sorunlar Rauf Paşa'nın merkezle ciddi fikir ayrılıkları yaşamasına sebep olmuştur. Babıali ile valisi arasındaki bu çatışma merkezin zayıflığını açığa vurmasının yanında, İstanbul'un eyaletlerin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel kompozisyonundan ne kadar uzak olduğunu da göstermiştir.

Rauf Paşa, II. Mahmud'un reform yanlısı vezirlerinin önde gelenlerinden biri olarak idaresini üstüne aldığı imparatorluk topraklarında genellikle Padişah'ın yenileşme stratejisine uygun hareket etmiş; fakat bazen de Suriye'deki valiliklerinde görüleceği üzere yerel iktidar sahipleri ile merkez arasında denge unsuru olmaya çalışmıştır. Hiç kuşkusuz bu durum valisi ile Padişah'ı zaman zaman karşı karşıya getirmiş ve bu karşılaşmanın sonucu reformların gidişatı üzerinde belirleyici olmuştur. Ancak Rauf Paşa, tüm bu zorluklara rağmen yüzlerce sayıda neferi tertipleyip yeni ordunun saflarına katarak hem Kuzey

Anadolu'da hem de Suriye'de Asakir-i Mansure'nin çekirdeğini oluşturmayı başarmıştır. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın Kastamonu mutasarrıflığı, Halep ve Şam valilikleri, yeni ordunun taşrada hangi şartlar altında kurulduğunu, bu süreçte ne gibi güçlüklerle karşılaşıldığını ve bu sorunların üstesinden nasıl gelindiğini keşfetmemizi sağlamıştır.

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın Şam valiliği sırasında bir diğer önemli hizmeti de II. Mahmud'un hayattayken bir türlü alt edemediği asi Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Ortadoğu'yu ateşe atacak emellerini önceden anlayarak isyanın ayak sesleri olabilecek gelişmeler hakkında merkeze istihbarat sağlamasıdır. Rauf Paşa'nın istihbaratı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kendi görev bölgesinde modern bir ordu kurmak için büyük emek harcamasının arkaplanında yatan sebepleri anlamamızı kolaylaştırmıştır. Nitekim Rauf Paşa'ya göre gelecekte İstanbul'a bağlı kalmayı düşünmeyen bir vali ancak bu kadar geniş çaplı bir reform hareketine girişirdi. Bir başka deyişle Rauf Paşa'nın yazışmaları Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın çabalarının "sadık" bir valinin efendisine olan bağlılığının çok ötesinde bir anlam taşıdığını göstermiştir.

Rauf Paşa'nın Mısır ahvaline vukufu II. Mahmud'un Mehmet Ali Paşa'ya karşı yürüteceği operasyonlarda hayati rol oynayacağından Rauf Paşa'yı ordu kaymakamlığına getirmekte tereddüt etmemiştir. Böylece Rauf Paşa'nın Mısır macerası bir süre daha devam etmiş ve bu süre zarfında Rauf Paşa, Osmanlı ordusunun adeta röntgenini çekerek, bir kurmay edasıyla zedelenen birliklerin takviye edilmesini sağlamıştır. Kaldığı II. Mahmud'un Mısır valisinin oğlu İbrahim Paşa'ya Konya ovasında esir düşmüş sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın yerine ilk düşündüğü isim Rauf Paşa'dır. Bu noktadan itibaren Rauf Paşa, vefatına kadar II. Mahmud'un değişmez sadrazamı olacaktır. Rauf Paşa, ikinci sadaretinde Rothschild ailesini ilk defa II. Mahmud'a tanıtarak Osmanlı İmparatorluğu'nun mali kırılma noktasına kendince bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Rauf Paşa'nın *Karun* kadar zengin sözleriyle II. Mahmud'u etkilemeye çalışmasının altında yatan sebep dışardan alınacak borca kaynak arayışıdır. Böylece Osmanlı Devleti'nin mali buhrana karşı dış borç kartını Kırım Savaşı'ndan önce kullanmayı gündemine aldığı sonucuna varmaktayız.

Her ne kadar II. Mahmud'un reform planları içinde yer alan nazırlıklar sisteminin başı sıfatıyla vekili mutlakı olma konumunu kaybetmiş olsa da Başvekil ünvanını alan ilk devlet adamı olarak tarihe geçen Rauf Paşa, bürokrasiye yeniden şekil verilmesinde Mustafa Reşid Paşa ile birlikte çalışarak önemli reformlara imza atmıştır. Bir başka deyişle Rauf Paşa, II. Mahmud ile güçlenen kameralist anlayışın devlet aygıtı içinde ihtiyaç duyduğu modern kurumların inşası sürecinde Padişah'ın güvendiği bir devlet adamı olmayı başarmıştır. Tanzimat'ın arifesine kadar devam edecek bu birlikteliğe II. Mahmud'un vefatı gölge düşürmüştür.

Tanzimat'ın ilanından sonra Rauf Paşa, üç defa daha sadarete gelmiştir. Artık Tanzimat dönemine girildiğinden, reform yanlıları muhafazakârlar karşısında geçmişte hiç olmadıkları kadar kendilerine güvenmektedirler. Rauf Paşa ise bu kadim çekişmede reformlardan yana tavır alarak imparatorluğun sorunlarına çözüm getirmeye çalışmıştır. Asakir-i Mansure'nin saflarını sıklaştırmak için pragmatik bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya atılan rediflerin sisteme entegrasyonundan doğabilecek komplikasyonları önlemede büyük çaba sarfetmiştir.

Rauf Paşa, imparatorluğa bağlı eyaletlerin ihtiyaçlarını ilk elden öğrenmek isteyen merkezin ürettiği bir çözüm olan imar meclislerinin, işlevlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri için önlemler almıştır. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa'nın girişimleri ile Tanzimat'a dahil edilen vilayetlerde devletin vergi kaynaklarına sahip olmasını kolaylaştırmak amacıyla yürürlüğe konan temettuat sisteminin savunucuları arasında yer almıştır.

Muhafazakâr anlayışın taviz vermeye yanaşmadığı bir zamanda mürted meselesinde Rauf Paşa'nın İngiliz elçisi Lord Canning karşısında sergilemiş olduğu tavır siyaset üretme stratejisine dair ipuçları vermesinin haricinde sahip olduğu zihniyete de ışık tutmaktadır. Yukarıda bahsedilen reformlar ile mürted meselesindeki tutumunu birleştiren, Rauf Paşa'yı reform karşıtı devlet adamları arasında kabul etmek imkânı kalmamakla birlikte Mustafa Reşid Paşa ile kıyaslandığında radikal bir reformcu olduğu da söylenemez. Diğer taraftan reformların akıbetini devrin siyasetinin belirlediğini göz önüne aldığımızda Padişah Abdülmecid, Rauf Paşa'nın bu tavrını yönetiminin istikrarı açısından bir

denge unsuru olarak görmüştür. İki taraf açısından da yararlı olan bu denge Rauf Paşa'nın neden birçok kez sadarete geldiğini de açıklamaktadır. Ancak II. Mahmud ve Abdülmecid gibi yenilik yanlısı padişahlara uzun süre sadrazamlık yapmış olması, Rauf Paşa'nın, sadece muhafazakarlarla yenilikçiler arasında denge unsuru olarak görülmesiyle de açıklanamaz. Dolayısıyla Rauf Paşa'nın yüksek makamları uzun süre elinde tutması, reformlardan yana olmasının yanı sıra zamanının siyaset oyunları karşısında ayakta kalabildiğiyle de ilgilidir. Bir başka deyişle Mustafa Reşit Paşa'nın başarısı II. Mahmud idaresinden koparabildiği kadarıyla hayata geçirdiği icraatlara bağlı kalırken, Rauf Paşa'nın uzun sadaretinden sonra Başvekil makamını elinde tutabilmiş olması, içinde bulunduğu siyasi ortamı rakiplerinden daha iyi okuduğuyla anlaşılabilir. Nitekim Akif Paşa ve Hüsrev Paşa gibi güçlü rakiplerinin yanında "aydın despot" bir padişaha uzun yıllar vekil-i mutlakı olarak hizmet etmeyi başarmış olması her türlü siyasi mücadelenin fevkinde Rauf Paşa'nın siyaset yeteneğini teyid eden bir durum olarak görülmelidir.

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın on beş yıla yaklaşan sadaretlerine ve yine on beş yılı bulan taşra yöneticiliklerine baktığımız zaman devrinin vazgeçilmez devlet adamları arasında olduğunu görürüz. Her ne kadar Mustafa Reşid, Ali ve Fuat Paşalar kadar adı anılmasa da hizmet ettiği süreler ve işgal ettiği makamlar göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuç Rauf Paşa'nın yenilik yanlısı yüksek ricalin bir mensubu olduğu ve döneme damgasını vuran isimler arasında yer aldığıdır. Bu noktadan hareketle tezimizin ileride yapılacak araştırmalara bir başlangıç olması yönüyle biyografi çalışmalarına katkı yapacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a. Ali Emiri Tasnifi

119/9157, 4/208

b. Babıali Evrak Odası

Sadaret Deavi Evrakı (A.) MKT.DV)

85/91

Sadaret Mektubi Kalemi (A.) MKT)

2/74, 2/25, 10/97/1/1, 24/36, 24/60, 25/18, 25/32, 25/48, 25/63, 25/72, 25/77, 26/20, 26/48, 29/48, 29/69, 38/59, 39/61, 49/1, 43/51, 45/44, 50/40, 9/71, 7/87, 36/11, 237/60

Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme (A.) MKT.MHM)

20/57

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deavir Evrakı (A.) MKT.NZD)

53/96, 26/51, 51/18

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.) MKT.UM)

224/38, 128/47, 141/64, 18/76, 227/95, 37/31, 4/49

Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A.) TŞF)

15/21

Sadaret Vakanüvis Kalemi (Lütfi Efendi Evrakı) (A.) VKN)

1/17

c. Cevdet Tasnifi**Adliye (C. ADL)**

104/6248

Askeriye (C. AS)

189/8178, 769/32537, 770/32558, 69/3246, 361/14974, 403/16638, 823/34991,
786/33296, 265/13208, 575/24175, 748/31475, 657/27634, 411/17003,
596/25113, 955/41500, 185/8001

Dahiliye (C. DH)

264/13159, 73/3613, 240/11968, 49/2410, 47/2314, 261/13028, 126/6284,
261/13028, 122/6072, 209/10418, 212/10565, 58/2867

Darphane (C. DRB)

41/2033, 36 /1791

Evkaf (C. EV)

332/16855

Eyalet-i Mümtaze (C. MTZ)

20/979

Hariciye (C. HR)

76/3770, 16/752, 106/5258, 135/6711, 332/21362

İktisat (C. İKTS)

1/14

Maliye (C. ML)

162/6833, 547/22493, 758/30884, 466/18971, 192/7950, 80/3695, 349/14325,
349/14325, 336/13787, 154/6546, 17/751, 506/20577, 237/9931, 394/16134,
242/10092

Timar (C.TZ)

149/7402

Zabtiye (C. ZB)

50/2452

d. Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT)

965/41266/F, 1537/34, 1129/45045, 438/22092, 743/35148, 1110/44689, 1131/45089, 437/22075, 526/25761, 515/25172, 743/35177, 954/40945, 1112/44751, 1110/44710, 1110/44713, 1110/44711, 1113/44775, 1110/44687, 1281/49679, 1114/44786, 1291/50100, 1112/44750, 495/24301, 1126/45006, 1138/45287, 1128/45034/F, 458/22567/A, 1352/52812, 1352/52812, 1352/52811, 458/22576, 459/22588, 460/22614, 459/22607, 460/22615, 1351/52810, 459/22601/A, 460/22615, 1531/60, 1351/52810, 459/22600/B, 459/22582, 461/22617, 670/32681, 1154/45783, 495/24309, 1314/51213, 499/24457, 496/24348, 1262/48883, 632/31231, 1262/48883, 711/34024, 749/35395, 410/21301, 358/20023, 348/19760, 480/23509, 500/24507, 761/35962, 480/23516, 565/27711, 1224/47854, 1224/47838, 1225/47863, 670/32761, 1547/8, 1555/7, 789/36776, 654/1972, 653/31926, 815/37282/G, 826/37437, 826/37434, 1559/8, 496/24364/A, 481/23550, 818/37320/A, 806/37166, 4/96, 806/37168, 827/37455, 827/37456, 767/36134, 767/36134/C, 515/25176, 767/36140, 1315/51261/C, 1314/51246, 794/36858, 672/32893, 771/36180/S, 766/36113, 819/37342/A, 811/37227, 771/36180/R, 771/36180/G, 515/25171, 766/36125, 494/24268, 771/36180, 747/35291, 771/36180/O, 678/33078, 771/36180/B, 794/36844, 768/36167/E, 768/36167/C, 797/36959, 791/36816/A, 824/37400/İ, 793/36834/S, 795/36863/F, 770/36179/L, 770/36179/P, 794/36860, 798/37012, 390/20710, 390/20710, 390/20710/A, 798/37016, 783/36612, 806/37170, 1315/51273, 1438/59105, 766/36129, 768/36167, 814/37270, 815/37271/C, 295/17517/J, 295/17517/F, 291/17402/B, 295/17517/G, 294/17502, 294/17508, 595/29197, 595/29194, 579/28401, 636/31366, 737/34946, 735/34876, 766/36121, 1091/44297, 302/17952/B, 298/17693/A, 603/29510, 804/37133, 301/17910, 804/37125, 1058/43502, 303/17964, 303/17964/A, 303/17964, 716/34198/C, 1091/44297, 804/37133, 302/17952/B, 302/17959/A, 302/17959/B, 1092/44312, 482/23647/C, 547/26980B, 1583/14, 547/26980, 635/31324/A, 635/31339, 635/31339/A,

635/31324, 1042/43130, 302/17954, 302/17930, 716/34198/B, 716/34198/C, 311/18356, 311/18346, 716/34198/B, 319/18708, 403/21139, 403/21148/B, 404/21152, 404/21152/A, 404/21152/C, 404/21152/B, 404/21166, 1319/51444/B, 710/34002, 660/32236, 716/34199, 542/26772, 542/26777, 331/19098, 1576/22, 714/34079, 543/26830, 554/27417, 555/27457, 710/33985, 542/26784, 556/27490, 483/23706, 555/27453/A, 664/32303/A, 710/34000, 672/32915, 708/33936/B, 556/27476, 554/27423, 555/27453, 725/34568, 1018/42585, 1018/42585/B, 555/27452/A, 1319/51444/A, 724/34461, 1319/51444, 660/32193/A, 555/27452/B, 358/20037, 358/20037/C, 358/20037/F, 358/20037/G, 365/20166, 369/20355, 392/20797, 641/31517/B, 494/24265, 1586/3, 715/34147, 363/20137, 358/20034/A, 724/34460, 367/20261, 348/19752/L, 348/19752/N, 348/19752/N, 352/19851, 356/19968, 371/20378/C, 358/20023, 366/20211, 365/20204, 367/20264, 365/20170, 348/19760, 367/20278, 365/20170, 906/39740, 354/19889, 347/19739, 346/19714, 346/19718, 346/19728, 347/19739/A, 348/19768/B, 348/19769, 366/20236, 365/20171, 365/20173, 368/20340, 365/20184, 367/20316, 353/19878/A, 349/19780, 351/19833, 364/20152/D, 353/19867, 907/39747, 365/20184, 351/19818/A, 365/20184, 349/19778, 367/20257, 365/20201, 928/40298, 346/19709, 353/19867, 382/20593/A, 354/19897, 355/19963, 365/20184, 352/19844, 349/19798, 355/19964, 366/20213, 370/20372/M, 908/39766, 366/20218, 366/20224, 366/20217, 391/20760, 371/20378/D, 360/20077/A, 907/39743, 907/39743/B, 528/25999/A, 1170/46289, 1632/4, 1117/44846, 1124/44953, 1124/44969, 1126/45020, 1235/48074, 1294/50275, 917/39968, 647/31735, 1334/52029, 530/26147, 470/23003, 471/23065, 476/23339, 1632/4, 1633/4, 1635/17, 1636/17, 1644/17, 1645/2, 1645/29, 575/28133/O, 1306/50983/G, 1645/29, 1587/38, 539/26587, 697/33672

e. İrade Tasnifi

Dahiliye (İ. DH)

63/3137, 161/8367, 240/14596, 240/14577, 250/15310, 9/400, 16/746, 18/84, 50/2470, 70/3475, 81/4087, 13/622, 33/1579, 176/9508, 136/7008, 48/2394

Hariciye (İ. HR)

329/21224

Mısır (İ. MTZ)

5/12/320

Meclis-i Vala (İ. MVL)

37/685

Mesail-i Mühimme (İ. MSM)

63/1827, 63/1828, 63/1829, 63/1830, 9/192, 10/207, 10/203

f. Yabancı Arşivler (YB.)

4.d.250

g. Yıldız Tasnifi**Yıldız Esas Evrakı (YEE)**

78/141/3, 91/47

2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

D. 9916

3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*Rauf Paşa'nın Sadaretine Dâir Tevarih-i Manzume*, TY 02976**B. GAZETELER**

Akşam

Hürriyet

Milliyet

Takvim-i Vekayi

C. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

- Abdurrahman, Şeref. *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Abu-Manneh, Butrus. "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript." *Die Welt des Islams, New Series*,. Cilt 34. Brill, Nov. 1994. <<https://www.jstor.org/stable/1570929>>.
- . "The Sultan and the Bureaucracy: The Anti-Tanzimat Concepts of Grand Vizier Mahmud Nedim Paşa." *International Journal of Middle East Studies*. Cilt 22. 1990. <<https://www.jstor.org/stable/pdf/164127.pdf>>.
- Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson. *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.
- Acıduman, Ahmet. "Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi ve Mi'yârü'l-Etibbâ adlieserinde çocuk hastalıkları." *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 52 (2009): 42-52.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Cevdet Tarihi*. Cilt X. Dersaadet, 1309.
- . *Tezakir*. Dü. Cavid Baysun. Cilt 1-12. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Ahmed Lütfi Efendi. *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. Çev. Yücel Demirel ve Tamer Erdoğan. Cilt II-III-IV-V-VI-VII-VIII. İstanbul: YKY, 1999.
- Ahmed Rifat. *Verdü'l-Hadaik*. 1876.
<<https://ia800302.us.archive.org/1/items/verdladi00ahme/verdladi00ahme.pdf>>.
- Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*. Ankara: TTK Yayınları, 2010.
- Aksan, Virginia H. *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür YAYınları, 2016.
- Aktepe, M. Münir. "Tuzcuoğulları İsyanı." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 3.5-6 (1951): 21-52.
- Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- . *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- . "Sadık Rifat Paşa." *İA*. Cilt XXXV. İstanbul: TDV, 2008. 400-401.
- . "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni." *İslam Araştırmaları Dergisi* 2 (1998): 215-222.

- . "Tanzimat." *İA*. Cilt XL. İstanbul: TDV, 2011. 1-10.
- . *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. İstanbul: Eren Yayınları, 1993.
- Ali Rıza-Mehmet Galip. *XIII. Asr-ı hicride Osmanlı ricali Geçen Asırda Devlet Adamlarımız*. Cilt I. İstanbul: Tercuman 1001 Temel Eser, 1977.
- Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- . "Münchengrätz Muahedesi." *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* IV (1943): 51-61.
- Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. Çev. İdil Eser. İstanbul: YKY, 2010.
- . *The Great Powers and the Near East 1774-1923*. London: Edward Arnold, 1970.
- Andıç, Fuat ve Süphan Andıç. *Sadrazam Ali Paşa Hayatı, Zamanı ve Siyasi Vasiyetnamesi*. İstanbul: Eren Yayınları, 2000.
- "Askeri Kanunnameler (1826-1827)." Der. Ahmet Yaramış ve Mehmet Güneş. Ankara: Asil Yayınları, 2007.
- Aslantaş, Selim. "Sırbistan'da Mileta'nın İhtilali (1835)." *Kebikeç* 35 (2013): 21-32.
- . "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)." *Uluslararası İlişkiler* 6.21 (2009): 109-136.
- . "Sırp Knezliği'nde İktidar Mücadelesi: 1838 Türk Anayasası'nın (Turski Ustav) İlanı Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 17 (2013): 4-27.
- Attali, Jacques. *Yahudiler, Dünya ve Para*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017.
- Aycan, Kenan, Mustafa Öztürk ve N. Öztürk. "Miratu'l Ebdan fi Teşrih-i azau'l insan. Şânîzade Ataullah Efendi (1771- 1826)." *Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü* (1989): 29-43.
- Badem, Candan. *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Bailey, Frank Edgar. *British Policy and The Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853*. Cambridge: Harvard University Press, 1942.
- Balcı, Sezai ve Mustafa Balcıoğlu. *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Erguvani Yayınevi, 2017.

- Barkey, Karen. *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Bay, Abdullah. *Trabzon Eyaletinde Müttegallibe Hareketleri ve Ayanlık (1750-1850)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2007.
- Bayly, Christopher Alan. *Modern Dünyanın Doğuşu Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Baysun, Cavid. "M. Reşid Paşa." *Tanzimat I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999.
- Belge, Murat. *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Belgradi Raşid. *Tarih-i vak'a-i hayretnüma Balgrad ve Sırbistan*. Cilt I. İstanbul, 1874.
<<https://play.google.com/books/reader?id=DtJAAQAAMAAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=tr&pg=GBS.PT112>>.
- Belli, Oktay. "Doğu Anadolu Bölgesinde Antik Demir Metalurjisinin Araştırılması." *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1986:365-378.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY, 2016.
- Beydilli, Kemal. "Alemdar Mustafa Paşa." *İA*. Cilt II. İstanbul: TDV, 1989. 364-365.
- . "Ali Paşa, Mehmed Emin." *İA*. Cilt II. İstanbul: TDV, 1989. 425-426.
- . "Avusturya." *İA*. Cilt IV. İstanbul: TDV, 1991. 179-182.
- . "Hünkar İskeleyi Antlaşması." *İA*. Cilt XVIII. İstanbul: TDV, 1998. 488-490.
- . "Mahmud II." *İA*. Cilt XXVII. İstanbul: TDV, 2003. 352-357.
- . "Mehmed Emin Rauf Paşa." *İA*. Cilt XXVIII. İstanbul: TDV, 2003. 465-467.
- . "Mustafa Reşid Paşa." *İA*. Cilt XXXI. İstanbul: TDV, 2006. 348-350.
- Beydilli, Kemal. "Osmanlı Siyasi Tarihi." *Osmanlı Devleti Tarihi*. Dü. Ekmeleddin İhsanoğlu. Cilt I. İstanbul: IRCICA, 1999.
- . "Tepedelenli Ali Paşa." *İA*. Cilt XL. İstanbul: TDV, 2011. 476-479.
- Bilge, Sadık Müfit. *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Bıyıklı, Mustafa. "Şam Vak'ası (1831) ve Sonuçları." *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt XII. Dü. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014. 730-740.
- Bolat, Cahide. *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, 2000.

- Bolsover, G. H. "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)." *The Slavonic and East European Review* 13.7 (1934): 98-118.
<<https://www.jstor.org/stable/4202961>>.
- . "Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834." *The English Historical Review* 51.202 (1936): 237-256.
<<https://www.jstor.org/stable/553519>>.
- Bostan, İdris. *Osmanlılar ve Deniz*. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Bouquet, Olivier. *Sultanın Paşaları (1839-1909)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Ankara: TTK Yayınları, 1996.
- Börekçi, Mehmet Çetin. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2002.
- Bulwer, Henry Lytton. *The life of Henry John Temple, viscount Palmerston: with selections from his diaries and correspondence*. Cilt II. London: London : R. Bentley, 1871.
<<https://ia800208.us.archive.org/3/items/lifeofhenryjohnt02dalliala/lifeofhenryjohnt02dalliala.pdf>>.
- Cabi Ömer Efendi. *Cabi Tarihi*. Dü. Mehmet Ali Beyhan. Cilt II. Ankara: TTK Yayınları, 2003.
- Cezar, Yavuz. *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. yydan Tanzimat'a Mali Tarih*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.
- Cin, Halil. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri." *150. Yılında Tanzimat*. Dü. Hakkı Dursun Yılmaz. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Caine, Barbara. *Biyografi ve Tarih*. Çev: Müge Sözen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Çadırcı, Musa. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 8-12.14-23 (1970): 63-74.
- . *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- . *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- . *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- . *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- Çelik, Şenol. "Teke-İli." *İA*. Cilt XL. İstanbul: TDV, 2011. 344-347.

- Çelik, Yüksel. "Asakir-i Mansure Ordusu'nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 19 (2008): 87-118.
- . "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Babıali'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 20 (2009): 69-100.
- . "Serasker." *İA*. Cilt XXXVI. İstanbul: TDV, 2009. 547-549.
- . *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüseyin Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Danişment, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt IV. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2011.
- Darling, Linda T. "Kamu Maliyesi: Osmanlı Merkezi Yönetiminin Rolü." *Türkiye Tarihi 1603-1839*. Dü. Suraiya Faroqhi. Cilt III. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Davison, Roderic H. *Kısa Türkiye Tarihi*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2004.
- . *Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- . *Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Deringil, Selim. "There Is No Compulsion in Religion: On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire: 1839-1856." *Comparative Studies in Society and History*. Cilt 42. Cambridge University Press, 2000. <<https://www.jstor.org/stable/2696645>>.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Djuvara, Trandafir G. *Türk İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Ebüzziya, Ziyad. "Ceride-i Havadis." *İA*. Cilt VII. İstanbul: TDV, 1993. 406-407.
- Eisenstadt, S. N. *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Eldem, Edhem, Daniel Goffman ve Bruce Masters. *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. Çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Elias, Norbert. *Uygarlık Süreci*. Cilt I. Çev. Ender Ateşman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Emecen, Feridun. "Isparta." *İA*. Cilt XIX. İstanbul: TDV, 1999. 200-201.
- Engelhardt, Edouard-Philippe. *Türkiye ve Tanzimat*. Çev. Ali Reşad. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri 1 Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.
- Esenbel, Selçuk. *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Fahmy, Khaled. *Paşanın Adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa Ordu ve Modern Mısır*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Fatma Aliye. *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995.
- Ferguson, Niall. *Paranın Yükselişi Dünyanın Finansal Tarihi*. İstanbul: YKY, 2018.
- . *Uygarlık Batı ve Ötekiler*. İstanbul: YKY, 2012.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- . *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Figes, Orlando. *Kırım Som Haçlı Seferi*. İstanbul: YKY, 2012.
- Findley, Carter V. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babıali 1789-1922*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Findley, Carter Vaughn. "Pertev Mehmed Said Paşa." *İA*. Cilt XXXIV. İstanbul: TDV, 2007. 233-235.
- Gazzizade Abdullatif Efendi, *Vekayi-i Baba Paşa Fi't-Tarih*, haz. Salih Erol, Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Georgeon, François. *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*. İstanbul: YKY, 2009.
- Gövsä, İbrahim Alaeddin. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yenigün Neşriyat, 1945.
- Günay, Bekir. *Paris'te Bir Osmanlı Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Hacısalihoğlu, Mehmet. "Tuzcuoğulları." *İA*. Cilt XLI. İstanbul: TDV, 2012. 451-453.
- . "Yunanistan." *İA*. Cilt XLIII. İstanbul: TDV, 2013. 586-595.

- Hafız Hızır İlyas Ağa. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letaif-i Vekayi-i Enderuniyye*. Dü. Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton University Press, 2008
- Hasluck, F. W. *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*. Cilt II. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Hathaway, Jane. *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Heinzelmann, Tobias. *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*. Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- Heper, Metin. *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Hodgson, Marshall G. S. *İslam'ın Serüveni, Barut İmparatorlukları ve Modern Zamanlar*. Cilt III. Ankara: Phoenix Yayınları, 2017.
- Hourani, Albert. "Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi." *Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*. Dü. Kemal H. Karpat. İstanbul: Ufuk Kitap, 2006.
- Hurewitz, J. C. "The Beginnings of Military Modernization in the Middle East: A Comparative Analysis." *Middle East Journal* 22.2 (1968): 144-158.
- İbn'ül-emin Mahmut Kemal ve Hüseyin Hüsamettin. *Evkaf-i Hümayun Nezaretinin tarihçe-yi teşkilâtı ve nüzzarın teracim-i ahvalı*. 1335. <<https://archive.org/details/32882019071037-evkafihumayunne/page/n29>>.
- İnalcık, Halil. "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration." *Studies in Eighteenth Century Islamic History*. Dü. Thomas Naff ve Roger Owen. 1977. 27-52.
- İnalcık, Halil. "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar." *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Dü. Çağlar Keyder ve Faruk Tabak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- . *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- . "Hüsrev Paşa, Koca." *İA*. Cilt XIX. İstanbul: TDV, 1999. 41-45.
- . "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu." *Bellekten* XXVIII.112 (1964): 603-622.
- İnalcık, Halil. "Tanzimat Nedir?" *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Dü. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

- . *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayınları, 1992.
- İnalcık, Halil. "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler." *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Dü. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- İnce, İrfan. "Ridde." *İA*. Cilt XXXV. İstanbul: TDV, 2008. 91-93.
- İpşirli, Mehmet. "Babıali." *İA*. Cilt IV. İstanbul: TDV, 1991. 386-389.
- . "Beylikçi." *İA*. Cilt VI. İstanbul: TDV, 1992. 78-79.
- . "Kalemiye." Cilt 24. İstanbul: TDVİA, 2001. 248-249.
- Jamgoçyan, Onnik. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*. Cilt I. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Cilt V. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.
- Kabacalı, Alpay. *II. Mahmud Osmanlı Yenileşmesinde Bir Çığı Açıcı*. İstanbul: Deniz Bank Yayınları, 2011.
- Kafadar, Cemal. "Yeniçeriler ve Osmanlı Döenminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?" Der. Baki Tezcan ve Norman Itzkowitz. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Kamil Paşa. *Tarih-i siyasi-i Devlet-i Osmaniye*. Cilt III. 1909. <<https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s60864p5>>.
- Karadaş, Yücel. *Osmanlı Ordusunda Modernizasyon ve Demodernizasyon*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2016.
- Karadeniz, Yılmaz. *İran Tarihi (1700-1925)*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Cilt V. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- . "Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler." *Tarih Vesikaları* I.I (1941): 45-65.
- . "Zarif Paşa'nın Hatıratı." *Bellekten* 4.16 (1940): 443-494.
- Karasu, Cezmi. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış." *Osmanlı Araştırma Merkezi Dergisi* 4 (1993): 205-221. <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10427.pdf>>.
- Karpaev, Igor V. "Rusya ve Türkiye: Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine (1833 Yılında Boğaziçin'de Rus Keşif Gücü)." *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt II. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 63-70.

- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- . *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal H. "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım." *Osmanlı Geriledi mi?* Dü. Mustafa Armağan. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007. 225-252.
- . *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- . "Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and the Founding of Mecidiye, 1856-1878." *Studies on Turkish Politics and Society*. BRILL, 2002.
<https://www.academia.edu/33926993/STUDIES_ON_OTTOMAN_SOCIAL_AND_POLITICAL_HISTORY_Selected_Articles_and_Essays_Ed._KEMAL_H._KARPAT>.
- Kasaba, Reşat. *Bir Konar Göçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Kay, James Ellswort De. *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK Yayınları, 2010.
- Kazancıgil, Aykut. *XIX yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Anatomi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Yerel Yönetim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Keleş, Erdoğan. "Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)." *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIV.XXXVIII (2005): 260-280.
- Kenanoğlu, M. Macit. "Miri Arazi." *İA*. Cilt XXX. İstanbul: TDV, 2005. 157-160.
- Kennedy, Paul. *Büyük güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Kılınc, Musa. "İki Öncü İsim: İstefenaki Vogorides ve Nikolas Aristarki." *Musa Çadırcı'ya Armağan*. Dü. Bekir Koç, Selda Kılıç ve Tülay Erçoşkun. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2012. 271-285.
- Kınlı, Onur. *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

- Kırlı, Cengiz. *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Journalleri (1840-1844)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- . *Yolsuzluğun İcadı 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi*. İstanbul: Verita Yayınları, 2015.
- Kodaman, Bayram. "Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Sefirlikleri Esnasında Takip Ettiği Genel Politikası." *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Kohn, Hans. *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Koloğlu, Orhan. *İlk Gazete İlk Polemik*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- . *Miyop Çörçil Olayı*. İstanbul: Yorum Yayınları, 1986.
- . "Tanzimat'ın Yankıları." *Tarih ve Toplum* 12.71 (1989): 12-15.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Ercam Matbaası, 1960.
- Kunt, Metin, ve diğerleri. *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908*. Cilt III. İstanbul: Cem Yayınları, 2009.
- Kuran, Ercüment. "İlk Osmanlı Mukim Elçileri." *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Dü. İsmail Soysal. Ankara: TTK Yayınları, 15-17 Ekim 1999.
- . "Mustafa Reşid Paşa." *İA*. Cilt IX. İstanbul: MEB, 1970.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi. "1833 Kütahya Antlaşmasının Yeni Bir Değerlendirmesi." *Osmanlı Araştırmaları XVII*. Dü. Halil İnalçık. Cilt 17. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1997. 265-287.
- . *The Egyptian Question 1831-1841*. İstanbul: Eren Yayınları, 1988.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "İbrahim Paşa, Kavalalı." *İA*. Cilt XXI. İstanbul: TDV, 2000. 330-333.
- . "Kavalalı Mehmed Ali Paşa." *İA*. Cilt XXV. İstanbul, 2002. 62-65 .
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi." *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Dü. İsmail Soysal. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Küçük, Cevdet. "Hurşid Ahmet Paşa." *İA*. Cilt XVIII. İstanbul: TDV, 1998. 395-396.

- . "Millet Sistemi ve Tanzimat." *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Küçük, Mustafa. "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti." *Osmanlı*. Cilt II. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 51-62.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- . "Mürur Tezkiresi." *İA*. Cilt XXXII. İstanbul: TDV, 2006. 60-61.
- . "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu, Redif-i Asakir-i Mansure." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 12 (1982): 127-158.
- Lane-Poole, S. *The Life of the Right Honourable Stratford Canning: Vizcount Stratford de Redcliffe*. Cilt II. London, 1888.
<<https://ia800208.us.archive.org/24/items/lifeofrighthonlane/lifeofrighthonlane.pdf>>.
- Larpent, Sir James Porter ve Sir George. *İngiliz Büyükelçisi Sir James Porter ve Sir George Larpent'in Kaleminden Türkiye'nin Bir Asrı (1747-1850)*. Dü. Erhan Afyoncu ve Uğur Demir. Çev. Esmâ Selçuk Demir. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.
- LeDonne, John P. *Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831*. İstanbul: Avangard Yayınları, 2016.
- Levy, Avigdor. *The Military Policy of Sultan Mahmud II 1808-1839*. Massachusetts: Harvard University History and Middle Eastern Studies, 1968.
- . "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39." *International Journal of Middle East Studies* 2 (1971): 21-39.
- Lewis, Bernard. *İslam Dünyasında Yahudiler*. İstanbul: Akılçelen Kitaplar, 2018.
- . *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- . *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- . *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- May, Arthur J. *The Age of Metternich 1814-1848*. New York: Holt, Rinehart and Winston of Canada, 1963.
- Mcgowan, Bruce. "Ayanlar Çağı." *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*. Dü. Halil İnalçık ve Donald Quataert. Çev. Ayşe Berktaş. Cilt II. İstanbul: Eren Yayınları, 2006.

- Mckay, Derek ve H. M. Scott. *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Meeker, Michael. *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*. University of California Press, 2002.
- Mehmed Es'ad Efendi. *Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi / Sahhaflar Şeyhi-Zade Seyyid*. Dü. Ziya Yılmaz. İstanbul: OSAV Yayınları, 2000.
- Mehmed Memduh Paşa. *Esvat-ı Südur*. 1328.
<<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/514>>.
- Mehmed Memduh Paşa. *Tanzimattan Meşrutiyete Mir'at-i Şuunat*. Cilt I. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmani*. Cilt 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmet Akif Paşa. *Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa'nın Anıları (İbret)*. Haz. Niyazi Karaca. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- Mert, Özcan. "Ayan." *İA*. Cilt IV. İstanbul: TDV, 1991. 195-198.
- Mesut, Recep. "Osmanlı Döneminde Türk Anatomi bilimi ve Anatomi Öğretimi." *Morfoloji Dergisi* 7.2 (1999): 11-14.
- Molla, Abdülhak. *Tarih-i Liva Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*. Dü. Mehmet Yıldız. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Moltke, H. Von. *Kürdistan Dağlarından*. Çev. Nurer Uğurlu ve E. Karahan. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010.
- Moreau, Odile. *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatoelüğü Askeri Yeni Düzenin İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Muharrerat-ı Nadire. Haz. Ali Aktan, Ankara: TTK Yayınları, 2018.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- . *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2007.
- . *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005.
- Mundy, Martha ve Richard Saumarez Smith. *Devlet'e Giden Yolda Mülk Siyaseti Osmanlı Suriyesi'nde Hukuk Yönetim ve Üretim*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Murphey, Rhoads. "The city of Belgrade in the early years of Serbian self-rule and dual administarion with The Ottomans: Vignettes from Rashid's

history illuminating the transformation of a Muslim metropolis of the Balkans." *Essays on Ottoman Historians and Historiography*. İstanbul: Eren Yayınları, 2009.

Mustafa Kamil Paşa. *Şark Meselesi*. Çev. Mustafa Özcan. İstanbul: Ark Kitapları, 2016.

Mustafa Nuri Paşa. *Netayicü'l-Vuku 'at*. Dü. Yılmaz Kurt. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008.

Mümtaz, Ahmet Semih. "Bazı Yalılara Dair." *Akşam Gazetesi* 31 Temmuz 1950.

Nagata, Yuzo. *Tarihte Ayanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Osmanlı İmparatorluğu ve İslam." *Türk Yurdu 700. Yılında Osmanlı* 19-20.148-149 (2000): 10-13.

Onaran, Burak. *Padişahı Devirmek Osmanlı Islahat Çağında Düzen ve Muhalefet: Kuleli (1859), Melek (1867)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Alkim Yayınevi, 2006.

Ortaylı, İlber. "Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü." *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Ortaylı, İlber. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare." *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makeleler I*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.

—. "Tanzimat." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt VI. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 1545-1554.

Ortaylı, İlber. "Tanzimat Bürokratları ve Meternich." *Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1983. 361-369.

—. "Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı." *Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998. 56-71.

Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

"Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emeryalizmi." Der. Ali Akyıldız ve Zekeriya Kurşun. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Osmanzade Ahmed Taib. *Hadikatü'l-Vüzera ve Zeylleri*. Dü. Mehmet Arslan. İstanbul: Kaitabevi Yayınları, 2013.

Önen, Nizam ve Cenk Reyhan. *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

- Özbek, Nadir. *İmparatorluğun Bedeli Osmanlı'da Vergi Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015.
- Özcan, Abdülkadir. «Asakir-i Mansure-i Muhammediyye.» *İA*. Cilt III. İstanbul: TDV, 1991. 457-458.
- . "Hadikatü'l-vüzera." *İA*. Cilt XV. İstanbul: TDV, 1997. 22-23.
- . "Halet Efendi." *İA*. Cilt XV. İstanbul: TDV, 1997. 249-251.
- . "Redif." *İA*. Cilt XXXIV. İstanbul: TDV, 2007. 524-526.
- Özçelik, Selahattin. "Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted maddesi)." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 11 (2001): 347-438.
- Özkan, Ayşe. *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Özkan, Haldun. "Kitabeli Erzurum Çeşmeleri." *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi* 45 (2018): 345-369.
- Özkaya, Yücel. "Mütesellim." *İA*. Cilt XXXII. İstanbul: TDV, 2006. 203-204.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983.
- Özkaya, Yücel ve Ali Akyıldız. "Muhassıl." *İA*. Cilt XXXI. İstanbul: TDV, 2006. 18-20.
- Padoe, Julia. *Sultanlar Şehri İstanbul*. Çev. M. Banu Büyükkal. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt II. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1940.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*. Cilt II. Dü. Halil İnalçık ve Donald Quataert. İstanbul: Eren Yayınları, 2006.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Parker, Geoffrey. *Cambridge Savaş Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Parmaksızoğlu, İsmail. "Rauf Paşa, Mehmed Emin". *Türk Ansiklopedisi*. Cilt XXVII. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1978.

- Pınar, Hayrettin. *Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Mehmed Emin Ali Paşa 1815-1871*. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, 2007.
- Polk, William Roe. *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*. Dü. William Roe Polk ve Richard L. Chambers. University of Chicago Press, 1968.
<https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=VyOFAAAAIAAJ&focus=searchwithinvolume&q=rauf>.
- Reinkowski, Maurus. *Düzenin Şeyleri, Tanizmat'ın Kelimeleri 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*. İstanbul: YKY, 2017.
- Reyhan, Cenk. *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*. İstanbul: Tarih Vakfı yurt Yayınları, 2008.
- Riasanovsky, Nicholas V. ve Mark D. Steinberg. *Rusya Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011.
- Rıfat Paşa. *Muntehabatı asar-ı Rıfat Paşa*. İstanbul, 1264.
<<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/529/197110146.pdf?sequence=4&isAllowed=y>>.
- Sakaoğlu, Necdet. *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- . *Bu Mülkün Kadın Sultanları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008.
- . *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- Sarı, Nil. "Behcet Mustafa Efendi." *İA*. Cilt V. İstanbul: TDV, 1992. 345.
- Schroeder, Paul W. *The Transformation of European Politics, 1763-1848*. New Yor: Oxford University Press, 1994.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Cilt V. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Seton-Watson, R. W. *Britain in Europe, 1789-1914 : A Survey of Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1955.
- Sevilla-Sharon, Moshe. *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vela (1838-1868)*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Anayasal Gelişmeleri." *Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823-1861)*. Dü. Kemal Kahraman ve İlona Baytar. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2015.

- Sezer, Hamiyet. "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışının Taşradaki Yansımaları." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 19.30 (1998): 215-238.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Cilt II. İstanbul: E Yayınları, 2006.
- Shaw, Stanford J. *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- . "Iranian Relations with The Ottoman Empire in The Eighteenth and Nineteenth Centuries." *The Cambridge History of Iran From Nadir Shah to The Islamic Republic*. Cilt VII. Dü. Gavin Hambly, Charles Melville Pete Avery. Cambridge University, 2008.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Sinoue, Gilbert. *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Sir Adolphus Slade. *Sir Adolphus Slade'in Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seferi*. Çev: Ali Rıza Seyfioğlu. İstanbul: Deniz Matbaası, 1945.
- Sir Adolphus Slade. *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları*. Çev. Candan Badem. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Somel, Selçuk Akşin. "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mürası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. Dü. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- . *Osmanlı'da Eğitimin Modernleştirilmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Stavrianos, Leften Stavros. *The Balkans Since 1453*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966.
- Stephanov, Darin. "Sultan Mahmud II (1808-1839) and the First Shift in Modern Ruler Visibility in the." *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*. Cilt I. Indiana University Press, 2014.
<<https://www.jstor.org/stable/10.2979/jotturstuass.1.1-2.129>>.
- Stone, Norman. *İmparatorluk Oyunları Avrupa ve Ortadoğu'yu Şekillendiren Yıllar*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

- Subaşı, Turgut. "The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations, 1843-44." *Middle Eastern Studies*. Cilt 38. Taylor & Francis, Ltd., 2002. <<https://www.jstor.org/stable/4284225>>.
- Sunar, Mehmet Mert. *Arş İleri Asakir-i Mansure Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*. İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, 2017.
- Syitdanlıoğlu, Mehmet. "İmar Meclisleri." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. Ankara, 1992.
- Şanizade Ataulлах Efendi. *Şanizade Tarihi*. Dü. Ziya Yılmaz. Cilt I. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008.
- Şeni, Nora. *Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı*. İstanbul: YKY, 2009.
- Şevket, Şakir. *Trabzon Tarihi*. Ankara: Kurtuba Kitap, 2013.
- Şirokad, A. B. *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Taner, Tahir. "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku." *Tanzimat I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999.
- Tanman, M. Baha. "Bahariye Mevlevihanesi." *İA*. Cilt IV. İstanbul: TDV, 1991. 471-473.
- Tanör, Bülent. "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 10-26.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: YKY, 2006.
- Tayyazade Ata. *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun*. Dü. Mehmet Arslan. Cilt III. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010.
- Tekeli, İlhan. "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*. Dü. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. Cilt III. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal. "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti." *Tanzimat I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999. 289-320.
- Tennent, James Emerson. *The History of Modern Greece from Its Conquest by the Romans B.C. 146, to the Present Time*. Nabu Press, 2010.
- Terzi, Mustafa Zeki. "Ordu." *İA*. Cilt XXXIII. İstanbul: TDV, 2007. 357-362.
- Timur, Taner. *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. Ankara: İmge Kitabevi, 2010.

- . *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Tızlak, Fahrettin. "Osmanlı Devleti'nde Madencilik." *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- . *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- . "Tekelioğlu İsyanı." Cilt III. Ankara: TTK Yayınları, 04-08 Ekim 1999.
- Toynbee, A. J. *A Study Of History*. Cilt V. Oxford University Press, 1934.
<<https://archive.org/details/studyofhistory5018264mbp>>.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hatreketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Tuncer, Hüner. *Metternich'in Osmanlı Politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.
- . *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- . *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.
- Turan, Namık Sinan. *Erken İslam Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- . *İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasisinin İzinde*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Turan, Şerafettin. "Edirne Antlaşması." *İA*. Cilt X. İstanbul: TDV, 1994. 442-443.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Maruf Simalar*. Dü. Selçuk Akşin Somel ve Mehmet Kalpaklı. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- . *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*. Dü. Bekir Sıtkı Baykal. Cilt I. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- . *Rical-i Mühimme-i Siyasiyye*. Dü. Hayrettin Pınar ve Fatih Yeşil. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Ubicini, M. A. *Türkiye 1850*. 1001 Temel Eser. Çev. Cemal Karaağaçlı. Cilt I-II. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih 1789-1914*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Uçman, Abdullah. "Akif Paşa." *İA*. Cilt II. İstanbul: TDV, 1989. 261-262.
- Uluçam, Enis, ve diğerleri. "A Comparison of the Urinary System in the First Printed Modern Turkish Anatomy Book and Contemporary Anatomy Books." *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 26.3 (2009): 256-260.

- Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: TTK Yayınları, 2008.
- Urquart, David. *Osmanlı'nın Askeri Gücü*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.
- . *The Spirit of The East*. Cilt I. London: London H. Colburn, 1838.
<<https://archive.org/details/spiritofeast00urquuoft/page/n6>>.
- Uyar, Mesut ve Edward J. Erickson. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Uzluk, Feridun Nafiz. "Basma ilk Türk Tıp Kitabı ve Şanizade Tabib Ata." *Dirim* 11 (1936): 144-146.
- Uzun, Ahmet. *Osmanlı Moderleşmesinde İngiliz Etkisi ve Diplomasi ve Reform (1833-1841)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- . *Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme (1841)*. İstanbul: Eren Yayınları, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Darendeli İzzet Mehmed Paşa." *Bellekten* XXVIII.100 (1964): 235-247.
- . *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- . *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: TTK Yayınları, 2010.
- . "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa." *Bellekten* XXXV (1971): 245-302.
- . *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapukulu Ocakları*. Cilt I. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- . *Osmanlı Tarihi*. Cilt IV. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Ülgener, Sabri F. *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2011.
- Ülman, A. Haluk. *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Varol, Muharrem. *Islahat Siyaset Tarikat Bektaşiliğın İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Tarikat Politikaları (1826-1866)*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Veinstein, Gilles. "Çiftlik Tartışması Üzerine." *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Dü. Çağlar Keyder ve Tabak Faruk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

- Veldet, Hıfzı. "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat." *Tanzimat I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999.
- Vimercati, Cesare. *Constantinople et l'Égypte Paris: Imprimé par Henri et Charles Noblet*. Paris: Poussielgue, Masson, 1852. <<https://archive.org/details/voyageconstantin00vime/page/n4>>.
- Walter, Dierk. "Roon, the Prussian Landwehr and the Reorganization of 1859–1860." *War in History*. SAGE Publications, 2009. <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0968344509104193>>.
- Weiker, Walter F. "The Ottoman Bureaucracy Modernization and Reform." *Special Issue on Organizations and Social Development*. Cilt 13. Sage Publications, Dec. 1968. <<https://www.jstor.org/stable/pdf/2391053.pdf>>.
- White, Charles. *Three years in Constantinople; or, Domestic manners of the Turks in 1844*. Cilt II. London: H. Colburn, 1846. <<https://archive.org/details/threeyearsincon09whitgoog/page/n7>>.
- Yakut, Esra. *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin. "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1.2 (2003): 423-489.
- Yaramış, Ahmet. *II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SEB, 2002. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- . "Osmanlı Ordusunda Çocuk Askerler Meselesi (Talimhane-i Sıbyan)." *Sosyal Bilimler Dergisi* 7.1 (2006). <<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867303.pdf>>.
- Yener, Hadi. "Keban Madeninin Tarihçesi ve Jeolojik Vaziyeti." *MTA Dergisi* 1 (1937).
- Yenidünya, Süheyla. *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Halet Efendi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- Yeşil, Fatih. *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- . *Trajik Zafer Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbuğ Yayinevi, 2010.

- Yurdakul, İlhami. "Gelenek ve Değişim Sürecinde Tanzimat Devri Şeyhülislamı." *Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823-1861)*. Dü. Kemal Kahraman ve İlon Baytar. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015.
- . *Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Yüksel, Ahmet. *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Zifi, Madeline C. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Cilt VII. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Zürcher, E. J. "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)." *Devletin Silahlanması Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Zürcher, Erik Jan. "Askere Alımlarda ve Askeri İstihdamda Dünyadaki Değişiklikleri Anlamak." *Askerlik İş Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*. Çev. Dilek Şendil. Der. Erik Jan Zürcher. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017. 11-40.

Ek:1

Mehmet Emin Rauf Paşa

Ek:2

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ailesi

Ek:3

VEFAT

Merhum Sadrazam Rauf Paşa torunu, eski Ankara Defterdarı Baha Ersoy'un kerimesi, Dr. Mahmut Bırand ve öğretmen Neyyir Okyanus'un kardeşi, merhum Yüksek Mühendis Halûk Enacar'ın annesi, Profesör Dr. Nezihe Enacar'ın kayınvalidesi, Avhan Enacar'ın babaannesi.

MELİHA ERSOY

22.12.1971 günû Ankara Yüksek İhtisas Hastanesinde Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Cenazesi 24.12.1971 günû öğle namazından sonra Ankara Hacıbayram Camiinden alınarak toprağa tevdi edilecektir.

A İ L E S İ

Milliyet Gazetesi

Ek:4

Naz & Tarı & Berk & Burak & Zülfiye

ACI KAYBIMIZ

Mehmet Emin Rauf Paşa, Ankara defterdarlarından Baha Ersoy, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı gazilerinden Dr. Necip Ata Enacar ve Meliha Ersoy, Fatma Nadire ile Kurtuluş Savaşı gazilerinden Süleyman Tunçel'in torunları, Orman Yüksek Mühendisi Recep Sadık Küçük ve Zülfiye Küçük'ün sevgili damatları, Ata Erol Enacar ve Yıldız Enacar ile Erhan Tunçel'in sevgili yegenleri, Refik - Serda Birant, Kemal Tarı, Elif - Dr. Bahadır Baykal ve Haluk Enacar'ın sevgili kuzenleri, Naz, Berk, Burak ve Özlem'in sevgili amcaları, Engin, Ece, Seren ve Esen Küçük'ün sevgili enişterleri, Makine Yüksek Mühendisi Haluk Nami Enacar ile Prof. Dr. Nezihe Enacar'ın biricik oğulları, Ekin ve Eren'in sevgili babaları, Dr. Zerrin (Küçük) Enacar'ın hayat yoldaşı,

Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi
Ortodonti Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Prof. Dr. AYHAN ENACAR

14 Mayıs 2004 Cuma günü Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Aziz naaşı 15 Mayıs 2004 Cumartesi günü saat 10.30'da Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde ve saat 11.00'de Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi M salonunda düzenlenecek törenlerden sonra Kocatepe Camii'nde kılınacak öğle namazını müteakip Cebeci Asri Mezarlığı'ndaki aile kabristanında toprağa verilecektir.

Allah Rahmet Eylesin.

AİLESİ

Hürriyet, 15 Mayıs 2004

Hürriyet Gazetesi

Ek: 5

عذر حسن کشف القضا زاده احمد
تلفیق اوزنیک تقدیم اندیک با بجز

کریک نام مستعد مریک با ناسرچ
 بزنی ختم عالی کلین در امکان اوزره
 بجای سید راولدی بره آسمان اوزره
 الوب نوزاقی بابت برونان خودان اوزره
 فرج جانی سبائوش ویدر ایوب وهر
 صغاب اولدی عالم طبق مقصودان اوزره
 بازلدی دوقری بالسه اقال مقبولک
 روت خطیر کچو فریغ نیشان اوزره
 وزارت روقیه فیض مهر آسا اوزره
 مان جها بونلن مشربین بولک اوزره
 مشربین اولوش امین بولک اوزره
 نظام اولوردی کمر نهاده است اوزره
 نظام الملک اولوردی کمر نهاده است اوزره
 اولدی یاری می هم حسن صبی کلار دقا
 قاری اولوش را اوصد کلام اوزره

سلیک زملکک اولوش آصف مشهور
 کور بوقی نفضه بیج اوردی هم جهان اوزره
 اوزره صاحب مغایرکم کار بلیغ اوزره
 بی آصف بیجان العبد و صاحبان اوزره
 اولشان کلک کشف زانده اولوش
 سفینه ابقدان کلک بوقت باوان اوزره
 موفق بیوب بزبان اوغالی مسکله
 اولفاق بالاسنی نانی اوزره
 چون ندی بون اوقال ایدر دونه کسب
 اولدیم نازنده سرد جاودان اوزره
 ایدر بولک ایدر اوقالی سندن اوستقل
 دقا خبری جازا اولدی اوردان اوزره
 کلوب اصل طبعی ایل کین نظم ایل ایدی
 اجددی مهر اولوش کیم کوه کوه اوزره
 تار ایدی همان اوقالی زاده اوزره
 در نظم نافت کزین صدران اوزره
 تلفیق نوده کیم اوقالی اوزره
 نایافته صبح ابرضا صه اقران اوزره

بوم حسان کی بریت یاد تفریح ناسرچ
 سوزد فانی اول صده نولوش ان اوزره
 اوست تلفیق نصف صیده صده صده صده
 اول نصف اولدی اولدی اوقالی اوزره

تقدیم اوزنیک تقدیم اندیک با بجز

بوم حسان کی بریت یاد تفریح ناسرچ
 سوزد فانی اول صده نولوش ان اوزره
 اوست تلفیق نصف صیده صده صده صده
 اول نصف اولدی اولدی اوقالی اوزره

بوم حسان کی بریت یاد تفریح ناسرچ
 سوزد فانی اول صده نولوش ان اوزره
 اوست تلفیق نصف صیده صده صده صده
 اول نصف اولدی اولدی اوقالی اوزره

بوم حسان کی بریت یاد تفریح ناسرچ
 سوزد فانی اول صده نولوش ان اوزره
 اوست تلفیق نصف صیده صده صده صده
 اول نصف اولدی اولدی اوقالی اوزره

Mehmet Emin Rauf Paşa'nın Sadaretine dair tevarîh-i manzume

Müderresinden Keşşaf Efendi zade Ahmet Nazif Efendinin takdim eylediği tarihtir	
Güzin-name-i müste'idd-i tebrik-i bâ tarih	Süleyman-ı zamanın ol müşîr-i âsaf-ı meşhur
Bera-yı mukaddem âlî mekin ve'l-imekân üzre	Göreydi nefesine tercih ederdî hem cihan üzre
Bi-hamdillah bedîdar oldu berrime? Âsuman üzre	Odur sahib-i menakıb kim kemâlatıyla fahr eyler
Olub nur-ı eftabın pertevinden doğdu an üzre	Niçe Asaf niçe İbnü'l-amid ve sahiban üzre
Ferruh cananı zîba arz-ı didar eyleyüb dehre	O umman kemâlin nüsha-i zatıyla olmuşdur
Safayab oldu âlem tıbak-ı maksud-ı cenan üzre	Sefine rağıbından felek rağbet badban üzre
Yazıldı defteri bâlâsına ikbal-ı makbulün	Muvaffak eyleyüb Yezdan o âlî mesnedi her an
Rauf asr için terfi-i şan terfi-i şan üzre	Ola fâik bi'l-istihsan zamanı her zaman üzre
Vezaret-i revnakıyla kış-ı mühri âsa ziya urdu	Çün etdi yümn ü ikbal ile sadr-ı devlette şerif
Heman mühr-i hümayundan müşâr-ı balbenan üzre	Ola âlem zamanında server-i câvidan üzre
Müşar-ı balbenan olmuş emin-i asr iken ol mah	Edüb İclal ile ikbalini sa'd-i nev istikbal
Müşîr-i efham oldu gün gibi emn ü eman üzre	Dua-i hayrı cari oldu vird-i âsa lisan üzre
Nizamü'l-âlem oldur kim görüpdü derki şanın	Gelüb ehl-i tabiat lâil iken nazm-ı leâl etdi
Nizamül Mülk olurdu sırr-ı nihada âsitan üzre	Açıldı mühr urulmuşken fem-i gevher feşan üzre
Oldu beriki hem şimdi hüsn-i saytı anlardı	Nisar etdi heman Keşşaf Efendi zade dâisi
Kabab-ı hüsn urulmuşdur o sadr-ı kâmran üzre	Der-nazm-ı sena na't-ı güzîn safderan üzre
Nazif bendenin ancak duadır maksadı lakin Sena kıldıkda medh eyler hulûsa iktiran üzre	

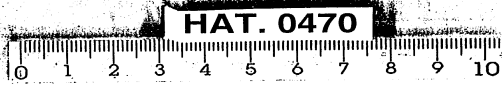
Dîdem hassan gibi bir beyt ile yetmiş aded tarih	Padişah-ı adl hakk-ı memduhî-i Rabbü'l- felak
Sezadır fâik olsa sad tevarih ne hisan üzre	Rub-ı meskûnu ferah-nâk eylemekdir niyyeti
Rauf fâik-i âsaf sadra memduhü'z-zaman geldi 1230	Eyledikçe böyle tedbir cihangiri zuhur
Rauf âsafü'l-adl oldu akdem-i âsefan üzre 1230	Gün be gün Pertev-i feza olmakda şems-i kudreti
Sene 1230 Aded-i Tevarih 70	Daim iz ... müşerref padişahla vezir Biri taht-ı şevketi birisi sadr-ı devleti
Dergâh-ı âlî Kapucu Başlılarından Esad Ağanın	Hak Teâla her umurunda muvaffak eylesün
Takdim eylediği tarihtir ki bervech-i âtî zıkr olunur	El mülûkû mülhemûn emriyledir her sohbeti
Âsaf-ı devr-i zaman sahib-i Kur'an-ı kâmran	Künc-i uzletde dua-yı devlete meşgul iken
Eyledi Hak zatını dehrin veli'n-nimeti	Asefa doldu cihana bir sada-yı heybeti
Yani Defterdar iken sıdk û sadakat ferdesi	Dediler kim sadra teşrif etdi ol kân-ı kerem
Düş-i ikbalinde bulmuşdu cihanda şöhreti	Yani Defterdar Efendi tac-ı Devlet Hazreti
Bârekâllah padişah-ı bahr û berrin reisine	Sen de Mevlayı seversen rahm et ismin aşkına
Mesned-i sadr-ı saadet şimdi gördü izzeti	Görsün Esad saye-i lütfunda rûy-ı nimeti

Şöhret-i yâr din û devlet padişah-ı ma'delet	Bari bî-kes bendeni sen eyle sultanım çerağ
Verdi zat-ı efhaminle kâinata rahatı	Devletinde bir de ol bîçare görsün himmeti
Öyle bir sultan-ı bî-hemtadır ol kim dem- be-dem	Bu hayal ile alup Hâmmem yed-i nâçizime
Lerze-nak eyler cihanı dastan satveti	Söyledim tarih-i mühr etdim eda-yı hizmeti

Ek:6

بیم وزیرم
 داخله خاطر یونانه عاکنه باشا هر قدر هند و درایت اربانیه هر چه علت مزاجی بسبب مصالحه و مسیروه استفاده الوری میجو در کار
 و خصوصیه بوزنه مقدره ظهوره کلونه کینر لکنه برو تیور تیور وجودیله اوغراشمه امور دولت علیه مزه مرکز لایقنده با قدره مقدره اولیفته
 بجز سلطنت سینه مزاج مصالحه و قیامه کتدومنه مقدره وافی همسایه تمینیله غماز و سغایه شده اقامت در دام عرود و ولتمه منقلب
 ایلمک ادرت امور داخله نفع رتیه خدتمنده عزله ایجاب ایتمده الحاله هنده تجدید اصول و قوانیده و اجرای نفع مانت جدیدیه تمیز
 مشاییده دولت علیه مزاج اکثر مصالحه نفع رتیه منقسم اولدره مندره مدارکک بالطبع ایسی قالمسایه هر چه نیز جمله و کلونایک
 رئیس مقامه برسی بولیمه ادرت بعد از سید صدارت نامی مانی و کالت عنوانه سیدک اولدره دستور در بر امور سینه مستقله
 اولیویه خدماته مسیروه عامورا اولدره و کلورده دقت و ایجاب کتد هر قسینه تنسب اولدره همرا کلا عدوه مورثیه بیجه و ایجاب کلیه
 و در همایونم زده سید عظمیوه اولدره نفع منکوبانی و کلونایک براماننده بولیمه ادرت بر اصول جدیدیه و مسیروه بر بی نوری
 نزد همایونم زده منکب حقه اولدره نفع و مسیروه بوخیز مانزیر و مصالحه بجه سلطنت سینه مزده و خصوصیه ایکن دقت در سید
 سدارتیه بولیمه زده انبات صلاحیت و درایت ایتمش اولدره نفع بنا بود قه بانی و کالت ماموریت جدیدیه که انضمام داخله نفع رتی
 عورده که بیجه و اجراء و نفعش ایتمده با جمله و کلور و ماموریه سلطنت سینه مزایله یا لوتغافه خصوصیات دولت علیه مزاج قلمین
 زوتیه و تشریفه مزید دقت و اهتمام ایلمسده بجز تعالی عفرتلی سنی و ساز صدقه و مستقامه هر چه خدمت ایدیه نیکایه
 قوتیقامت الیومینه مقارنه ایلمه آمیده بجاه سیدالمسلیمه

HAT 470/23003

Benim vezirim

Dâhiliye Nazırı bulunan Akif Paşa her ne kadar hüner ve dirayet erbabından ise de illet mizacı sebebiyle mesalih-i cesimede istihdama elvermeyeceği derkâr ve hususiyle bundan mukaddemce zuhura gelen keyifsizliğinden berü bütün bütün vücuduyla uğraşub umur-ı devlet-i aliyyemize merkez-i layıkında bakamamakda olduğundan mücerred saltanat-ı seniyyemizin mesalihini vikayeten kendüsüne miktar-ı vafi maaş ta'yiniyle hane ve sahilhanesinde ikamet ve devam-ı ömr ü devlete muvazabet eylemek üzere umur-ı dahiliye nezareti hizmetinden azli icab etmekle el-hâletü hâzihi tecdid-i usul ve kavanîn ve icra-yı nizamât cedide-i meyamin ... münasebetiyle Devlet-i aliyyemizin ekser mesalihi nezaretlere münkasim olarak mesned-i sadaretin bi't-tabî' işi kalmamış ise de yine cümle vükelanın reisi makamında birisi bulunmak üzere ba'de ez-în sadaret namı Baş Vakâlet unvanına mübeddel olmak ve şu kadar ki bir me'muriyet-i müstekile olmayub hidemat-ı cesimeye me'mur olan vükeladan vaktine ve icabına göre her kangısına tensib olunur ise ona ilave suretiyle tevcih ve ihale kılınmak ve mühr-i hümayunumuz dahi Sadr-ı a'zamlarda olduğu misillü Baş Vekillerin yedi emanetinde bulunmak üzere bir usul-i cedide ve haseneye raptı hususu nezd-i şahanemizde münasib mütalaa olunduğuna ve sen dahi bunca zamandan berü mesalih-i cesime-i saltanat-ı seniyyemizde ve hususiyle iki defadır mesned-i sadaretde bulunarak isbat-ı sadakat ve dirayet etmiş olduğuna binaen bu defa Baş Vekâlet me'muriyet-i cedidesi inzamıyla Dahiliye Nezareti uhdene tevcih ve icra olunmuş olmağla bi'l-cümle vükela ve me'muriyet saltanat-ı seniyyemiz ile bi'l-ittifak hususat-ı Devlet-i aliyyemizin kema yenbaği rü'yet ve tensikine mezid dikkat ve ihtimam eyleyesin. Rabbimiz teâla Hazretleri seni ve sair sıdk ü istikametle çalışub hizmet eden bendegânı tevfiyat-ı ilahiyesine makarin eyleye âmin. Bi-cah-ı seyyidü'l-mürselin.

BOA (HAT 470/23003)

Sen ki Sadr-ı a'zam sütude şiyem ve vekil-i mutlak sadakat-ilmim Mehmed Emin Rauf Paşasın

Seni bizzat selam selamet encam-ı şahanemle taltif ve tebci eylediğimden sonra ma'lum-ı hamiyet melzumun olsun ki selefin Reşid Paşanın hasbe'l-kader vukua gelen me'muriyet-i ahiresinde adem-i muvaffakiyet ve makamından mehcuriyeti cihetiyle azl ve tebdili lazım gelmekle azl olunub sen öteden berü hidemat-ı saltanat-ı seniyyemde istihdam ile mukaddemden dahi rütbe-i sadareti ihraz ve ba'dehü ihale eylediğim eyalat ve elviye hükümetlerinde dahi rıza-yı hümayunuma muvafık mesai-i meşkûre ibraz ederek hâsılı Devlet-i Aliyyemin dehayık-ı umur ve musalaha-i vakıa ve her halde sadakat ve istikamet ile mecbul ve ve muttasıf bulunduğundan bu kere dahi kariha ... şahanemden seni sadr-ı a'zam nasb ve ta'yin ve vekâlet-i mutlakam hizmet-i celilesini uhde-i liyakatine ihale ve tefviz eyledim. Daima iksa-yı murad-ı şahanem her mahalde ahkâm-ı şer'-i şerifin kema emrullah infaz ve icrası ve zat-ı hilafet-meabıma vedia-i cenab-ı kibriya olan beraya ve reaya ve cemi' ibadullahın asayiş halleri ve memalik-i mahrusemin ma'mur ve abadan olması ve bu ümniyeye lazime kabilinden olduğu üzere saltanat-ı seniyyemle düvel-i müttehabe beyninde mün'akid ve müesses bulunan mevasik-i muahedatımızın kema yenbeği hıfz ü bekası ve din ü devlet-i aliyyemin saadet-i hal ve ikbali için ihyasına muvaffak olduğum Tanzimat-ı askeriye-i berriye ve bahriyeye müteallik hidemat-ı hasene ve tertibat-ı müstahsene hususlarında bilad ve ibadın refah-ı hal ve asayiş bâlleri kaziyesine muvafık-ı usul-i merğube ve vesail-i merziyyenin layıkıyla gözedilmesi hususları olmağla işte gerek bu maddelerde ve gerek sair kâffe-i mesalih-i Devlet-i Aliyyemin ber-vefk-ı dilhah-ı rüyet ve idaresi emrinde bi'l-ittifak vekâlet-i mutlakan muktezasından olan dikkat ve iktimamı icra eylesin. El-hâletü hazihi Rumeli'de olan memalik-i mahrusemin lillahi'l-hamd asayiş ve emniyetleri yerinde olub Rumeli ve Arnavutluk ve Bosna ahalileri ve rüesa ve mir-i miranları bu defaki me'muriyetlerinde vüs'ları mertebe gayret ettikleri meşhud-ı hümayunum olmağla saye-i şahanemde memleketlerine varub kesb ü rahat ve asayiş ve emniyetle daima rıza-yı hümayunumu gözeterek öylece harekette bulunmaları için avdetlerine ruhsat verilsün. Ve inşallahü teâla Anadolu ve Arabistan ihtilali dahi bu günlerde külliye bertaraf olarak bu iklimlerdeki memalik-i mahrusem ahali ve

fukarası dahi bundan böyle saye-i şahanemde her türlü refah ve rahata nail ve biraz eyyamdan berü zayi eyledikleri hüsn-i hal ve asayişe dest-res olmaları ve ale'l-husus iki senedir hüccac-ı müslimine ta'vikinden ve Haremeyn-i şerifeyn ve ahalisinin müretteb olan surre ve vezayif ve muayyenatlarının te'hirinden müteessir isem dahi bi-tevfikihi teâla bundan böyle gerek maslahat-ı Hacc-ı şerife ve gerek ahali-i Haramaeyn-i muhteremeynin terfih halleri ve sailin dahi hüsn-i tesviyesi akdem dilhah-ı şahanem olan hâlâttandır. Hemen Rabbim hazretleri Habib-i kibriyası efendim hürmetine daima mesalih-i Devlet-i aliyemize yüsr-i suhulet ihsan ve her halde seni ve sıdk û istikametle çalışan hayır-hâhan saltanat-ı seniyyemi tevfiyat-ı ilahiye ve te'yidat-ı hamedaniyesine mukarenetle berhudar eyleye. Âmin.

BOA (HAT 1587/38)

Ek: 8

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ<u>TARİH</u>..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: <u>28/06/2019</u></p> <p>Tez Başlığı: <u>Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)</u></p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam <u>312</u>... sayfalık kısmına ilişkin <u>28/06/2019</u> tarihinde <u>çalışmam</u>/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % <u>4</u> 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> Tarih ve İmza <u>28/06/2019</u> </p> <p>Adı Soyadı: <u>Mehmet Doğan</u> Öğrenci No: <u>N11243673</u> Anabilim Dalı: <u>Tarih</u> Programı: <u>Tarih</u> Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;"> UYGUNDUR. Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANOĞLU (Unvan, Ad Soyad, İmza) </p>

Ek: 9

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: <u>28/06/2019</u>	
Tez Başlığı: <u>Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)</u>	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
 Tarih ve İmza <u>28/06/2019</u>	
Adı Soyadı: <u>Mehmet Doğan</u> Öğrenci No: <u>N41243673</u> Anabilim Dalı: <u>Tarih</u> Programı: <u>Tarih</u> Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
 Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Unvan, Ad Soyad, İmza)	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	